

Національна академія наук України
Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника
Науково-дослідний інститут пресознавства

**ЗБІРНИК ПРАЦЬ
НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО
ІНСТИТУТУ ПРЕСОЗНАВСТВА**

Засновано 1994 року

Випуск 9(27)

Львів — 2019

Засновник і видавець
Львівська національна наукова
бібліотека України імені В. Стефаника

УДК 070(477)(082)

*Друкується за ухвалою вченої ради
Львівської національної наукової
бібліотеки України ім. В. Стефаника
(протокол № 4 від 05.11.2019)*

Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства / гол. ред.
М. М. Романюк; НАН України, ЛННБУ ім. В. Стефаника, НДІ пресознав-
ства. Львів, 2019. Вип. 9(27). 444 с.

Редакційна колегія:

д-р наук із соц. комунікацій **Ю. М. Бідзіля**, д-р іст. наук **Л. О. Зашкіль-
няк**, д-р філол. наук **М. М. Комариця**, д-р філол. наук **В. В. Лизанчук**,
д-р наук із соц. комунікацій **Е. І. Огар**, д-р філол. наук **Б. В. Потятиник**,
д-р іст. наук **М. М. Романюк** (гол. редактор), д-р філол. наук **О. А. Сер-
бенська**, д-р наук із соц. комунікацій **Л. В. Сніцарчук** (заст. гол. редакто-
ра), д-р іст. наук **О. М. Сухий**, д-р наук із соц. комунікацій **В. І. Теремко**,
Н. Б. Брайлян (відп. секретар)

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17873-6723ПП від 14.04.2011 р.*

*Наказом Міністерства освіти і науки України № 1714 від 28.12.2017 р.
збірник уведено до переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися
основні результати дисертаційних робіт із соціальних комунікацій*

© Львівська національна наукова бібліотека
України ім. В. Стефаника, 2019
© Науково-дослідний інститут
пресознавства, 2019

УДК 070.481:62](=161.2)(437.3-21)"1931/1932"

Надія Браїлян

«УКРАЇНСЬКИЙ ІНЖЕНЕР» (ПОДЕБРАДИ, 1931—
1932 pp.): ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ,
ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ, КОЛО АВТОРІВ

DOI: <https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-1>

Досліджено історію створення та функціонування журналу «Український Інженер» (Подєбради, 1931—1932), проаналізовано його змістове наповнення, встановлено авторський склад: із часописом співпрацювали понад 40 українських і 2 чеських науковців та інженерів; наведено бібліографію наукових праць, опублікованих у журналі (Додаток).

Ключові слова: українські інженери, фахові об'єднання, українська еміграція у ЧСР, «Союз Організацій Інженерів Українців на еміграції», журнал «Український Інженер».

Численна українська еміграція, що опинилася після поразки Визвольних змагань 1917—1921 рр. на території Чехо-Словацької Республіки (приблизно 20—25 тис. осіб на початку 1920-х рр.) [8, с. 15] об'єднувалася у багатьох громадських організаціях, зокрема професійних. Не були винятком і українські інженери, які «з перших же днів еміграції почали гуртуватися по фахах та територіях, куди їх закинула доля» [2, с. 3]. Так, у Подєбрадах утворилися: 1922 р. — «Товариство Українських Кооператорів у ЧСР», 1923 р. — «Спілка Сільсько-Господарських Техніків у ЧСР», «Спілка Українських Лісівників у ЧСР» та «Товариство Українських Економістів у ЧСР», 1924 р. — «Хіміко-Технологічний Гурток при УГА», 1926 р. — «Спілка Гідротехніків та Меліораторів при УГА»; у Празі 1930 р. — «Товариство Українських Інженерів у ЧСР»; у Брно у березні 1931 р. — «Гурток Українських Інженерів-Емігрантів».

Однак українські інженери гостро відчували потребу в «інтеграції всіх інженерських організацій в один всеемігранський союз»

[2, с. 3]. Саме з цією метою 15—17 листопада 1930 р. у Подєбрадах відбувся Установчий з'їзд спілок українських інженерів, на якому був утворений «Союз Організацій Інженерів Українців на еміграції» (далі — Союз). До його складу ввійшло 10 професійних утворень — 8 названих вище і «Спілка Інженерів та Техніків Українців-Емігрантів у Польщі» (Варшава) та «Спілка Українських Інженерів у Франції» (Париж). Таким чином, на момент свого створення Союз об'єднував 10 емігрантських інженерних організацій (із Брно, Варшави, Парижа, Подєбрад і Праги) та налічував «382 члени» [2, с. 44], що відразу зробило його вельми численною емігрантською організацією. Пізніше кількість членів Союзу ще збільшилася і становила 556 осіб [1; 3, с. 73].

Управа Союзу зазначала, що розглядає його створення як перший крок до об'єднання всіх організацій українських інженерів, як в еміграції, так і «в краю», та до заснування у майбутньому «Єдиного Всеукраїнського Союзу» [2, с. 3]. Головою Управи Союзу обрали доцента Української господарської академії, інженера Василя Іваниса; головою Пресової секції — доцента Миколу Добриловського.

Одним із важливих завдань новоствореного Союзу було «видання свого науково-інформаційного органу, який би давав можливість розпорошеним по всьому світу українським інженерам бути в курсі новітніх досягнень в галузі техніки та економіки та ознайомлюватися з життям українських інженерських організацій» [2, с. 2]. Отже, планувалося з початком 1931 р. видавати що три місяці журнал «Український Інженер» «в розмірі 5 друкованих аркушів великої 8». Публікації журналу мали розміщуватися у чотирьох розділах: «Теоретичні статті», «Огляди та реферати», «Критика й бібліографія», «Хроніка» [2, с. 2]. Управа Союзу запрошувала до співпраці всіх українських інженерів, «хто бажав би дати до друку свої статті, реферати, рецензії та замітки», і зверталася з проханням про «внески для пресового фонду», зазначаючи, що «молода організація тим часом потребує коштів для утворення пресового фонду і видання перших чисел» журналу, і висловлювала сподівання, що з часом зацікавлення журналом буде настільки великим, що «передплата покриватиме всі видатки зв'язані з його випуском» [2, с. 2].

Перше число журналу «Український Інженер» (далі — «УІ»), який редагувала колегія, очолювана В. Іванисом, побачило світ у лютому 1931 р. у Подєбрадах. Сторінки журналу були заповнені насамперед науковими статтями та бібліографічними оглядами науково-технічної літератури, а також новинами з життя організацій українських інженерів (рубрика «Хроніка»). Обсяг цієї рубрики був невеликим, оскільки ще на Установчому з'їзді було «визнано бажаним, щоби хроніка не переобтяжувала журналу» [2, с. 37].

На звороті титульної сторінки редакція анонсувала зміст наступного, другого, числа, яке планувалося видати у липні 1931 р. Це свідчило, з одного боку, про значну наповненість редакційного портфеля, а з іншого — про брак коштів для видавання журналу як квартальника, що і планувалося спершу. Зрештою, запланованої періодичності — раз на квартал — так і не вдалося досягти, обидва роки свого існування журнал виходив двічі на рік: числа 1 і 2 побачили світ у лютому та липні 1931 р. відповідно, числа 3 і 4 — у березні та липні 1932 р. Обсяг журналу, який, за ухвалою Установчого з'їзду, мав становити «5 арк. а в міру можливости і більше» [2, с. 37], був у межах запланованого: 86—122 с.

Протягом усього часу виходу «УІ» його редагувала колегія, очолювана Василем Іванисом. Склад цієї колегії розкритий лише у ч. 4: В. Іванис, М. Добриловський, В. Сапіцький. У 1932 р. (ч. 3, 4) зазначений також видавець — Віктор Сапіцький. Ціна окремого числа журналу вказана лише у ч. 4, і вона становила 15 чеських крон. Відомостей про тираж у журналі немає, однак їх наводить С. Наріжний, зазначаючи, що «кожне число, поверх 5-ти аркушів розміром, друкувалося в кількості 800 прим.» [4, с. 237]. Він же вказує і на широку географію розповсюдження журналу, який поширювався «в 24 державах, але найбільше в самій Чехії, б. Польщі, Франції та Бельгії» [4, с. 237].

Розпочиналося перше число «УІ» програмною статтею О. І. Бочковського «Поневолена нація та інженери», у якій автор розглядав «зацікавлення та вплив окремих професійних груп поневоленого народу» на «розвиток нації» (1931. Ч. 1. С. 1). Зокрема, він наголошував на тому, що інженер «як людина спеціальної освіти... може бути добрим стратегом на різних фронтах **національної боротьби** (виділено автором. — *Н. Б.*), яка вимагає **організацій-**

ного хисту й **доцільного** переведення» і «немає такого фаху, де б він не міг бути корисним під національним оглядом, коли захоче тільки працювати для свого народу» (Там само. С. 3).

Протягом усього часу виходу «УІ» публікував наукові статті українських науковців, викладачів, інженерів (із Праги, Кракова, Варшави, Подебрад, Брюсселя, Харбіна), в яких висвітлювався широкий спектр різноманітних питань із металургії, агрономії, економіки, геодезії, архітектури, хімії, біології та інших ділянок прикладного і теоретичного спеціалізованого знання. Тут друкували свої праці такі відомі українські вчені, як Ольгерд-Іполит Бочковський, Леонід Грабина, Соломон Гольдельман, Борис Іваницький, Іван Фещенко-Чопівський, Володимир Чередіїв, Іван Шовгенів та ін. (див. Додаток).

У журналі надруковано також статтю «видатного чеського вченого», професора «Празької Техніки», який викладав також і в УГА, д-ра Т. Єждіка «До питання про рішення водозбірників» (1931. Ч. 1. С. 23—31). Редакція зазначала, що стаття ця була написана чеською мовою, а на сторінках «УІ» вміщено «її переклад за редакцією самого автора», супроводжувалася вона кресленнями, виконаними «п. інж. Штоллем» (Там само. С. 23).

До статей, опублікованих в «УІ», які «можуть зацікавити не лише інженера, а кожного інтелігента» [7, с. 2], на думку С. Сірополка, належать публікації Ольгерда-Іполита Бочковського «Поневолена нація та інженери» (1931. Ч. 1. С. 1—7) і «Проблематика техніки та праці» (1932. Ч. 3. С. 1—12), а також Володимира Січинського «Шевченко — гравер» (1932. Ч. 3. С. 12—20), у якій автор висвітлює цю менш відому грань таланту українського генія.

Привертає увагу й стаття інженера-архітектора Дмитра Андрієвського «Естетика споруд в залізі», надіслана із Брюсселя (1931. Ч. 1. С. 49—57), у якій автор називає залізо «апостолом, або скорше повитухою новітнього будівництва» (Там само. С. 49) і визначає його основну роль у будівництві (відповідно до природи цього матеріалу) як «перекривати просторінь» (Там само. С. 50).

Значну частину друкованої площі журналу займала рубрика «Бібліографія», під якою вміщувалися рецензії на нові видання зі сфери фахових зацікавлень інженерів, надруковані в Німеччині, Польщі, США, ЧСР, Франції. Ці рецензії часто були доволі розло-

гі, з ретельно реферованим змістом, що дозволяло не лише дізнатися думку рецензента про видання, а фактично й більш чи менш докладно ознайомитися із ним, наприклад: М. Добриловський «Neumarkt, Fritz, Dr. Privatdozent a. d. Univ. Frankfurt. a. M. «Konjunktur und Steuern» [«Кон'юнктура і фінанси»] 1930. Bohn. S. 59» (1931. Ч. 1. С. 76—79); Л. Шрамченко «Українська людність С.С.С.Р. Розвідки Т. Олесевиича, О. Пителя, Т. Садовського і О. Чубенка. Праці українського наукового Інституту, т. 1. Серія статистична. Варшава, 1931, кн. 1» (1932. Ч. 4. С. 110—113).

Про новинки серед книг і часописів інформувала читачів постійна рубрика «Надіслані до редакції книжки та журнали», під якою знаходимо відомості про видання українською, італійською, німецькою, польською, французькою, чеською мовами. Велика кількість зафіксованих тут надісланих друків (наприклад, у ч. 3 їх згадано 55), зокрема іншомовних, засвідчувала численні контакти редакції «УІ» з інженерними товариствами у багатьох країнах Європи та обмін виданнями. За твердженням С. Наріжного, саме завдяки цьому «склалася при Союзі й невелика бібліотека фахової літератури» [4, с. 237].

У полі зору редакції перебували і важливі наукові заходи, якот II Український науковий з'їзд у Празі (20—24 березня 1932 р.) та Перший Конгрес українських інженерів у Львові (15—16 травня 1932 р.), перебіг яких детально висвітлювався у ч. 4 журналу. Тут також опубліковано обсяговий матеріал «Святкування десятилітнього ювілею УГА» (1932. Ч. 4. С. 65—96), ілюстрований світлинами ректорів, лекторського складу та ювілейного засідання. Саме цим «трьом великого культурного й економічного значіння подіям» редакція присвячувала ч. 4 «УІ» і проголошувала «славу всім тим бойовникам духа, що героїчно змагаються за піднесення культури й добробуту нашого Народу» (1932. Ч. 4. С. 3).

Критична ситуація довкола Української господарської академії, якій загрожувало закриття, знаходила своє відображення на сторінках часопису: зокрема, було опубліковано повідомлення про створення Товариства прихильників УГА (1931. Ч. 2. С. 50—51), постійно висвітлювався перебіг ініційованої ним акції, спрямованої на збереження Академії.

На сторінках «УІ» постійно велася рубрика «Хроніка», яка висвітлювала діяльність організацій українських інженерів в емі-

гравіті та на етнічних українських землях, інформувала про події наукового, культурного та господарського життя тощо. Значне місце посідала у ній підрубрика «Ринок праці», під якою публікувалися матеріали про можливості та умови влаштування на роботу українських інженерів у різних країнах світу: Аргентині, Бельгії, Болгарії, Бразилії, Маньчжурії, Польщі, Румунії, Франції. Ці відомості надсилалися дописувачами з місць і часто були дуже детальними та мали цілком практичний характер, як-от: М. Селешко «Німеччина як місце праці для українських інженерів» (1931. Ч. 1. С. 69—73), Б. Мартос «Приміщення емігрантів на ферми у Франції» (1932. Ч. 3. С. 76—79). Однак в умовах світової економічної кризи можливість «приміщення на працю» українських інженерів була досить мізерною, а інформації — невтішними, як-от: «Щодо приміщення на працю в Польщі, то ситуація в даний мент є безнадійна» (1932. Ч. 3. С. 79).

У ч. 4 присутня рубрика «Некрологи», під якою вміщено життєписи і портрети померлих українських інженерів Євгена Голіцинського (авт. В. Кучеренко, с. 97—98), Олександра Михайловського (авт. Гр. Денисенко, с. 98—100), Модеста Левицького (авт. Б. Іваницький, с. 100—102), а також короткі повідомлення про померлих членів організацій українських інженерів.

Упродовж усього часу виходу журнал друкував рекламу видань та установ, насамперед зі сфери професійних зацікавлень інженерів, як-от: книг та часописів інженерного спрямування, компаній з виробництва та продажу геодезичних інструментів, електричних приладів, хімічних речовин тощо. Рекламувалися також видання Українського видавничого фонду (1931. Ч. 1. С. 85), УГА та видавничого товариства при УГА (1931. Ч. 1. С. 86—88), а також «Записки Української Господарської Академії в ЧСР» (1927. Т. 1; 1929. Т. 2; 1931. Т. 3) (зі змістом виданих трьох томів) (1931. Ч. 2. С. 83—84).

Коло авторів часопису було дуже широким, у журналі співпрацювали відомі українські вчені, науковці, викладачі вишів та практикуючі інженери з різних міст Європи, а саме: професори: Лука Бич, Сергій Бородаєвський, Леонід Грабина, Соломон Гольдельман, Борис Іваницький, Борис Мартос, Іван Фещенко-Чопівський, Василь Чередіїв, Іван Шовгенів; доценти: Ольгерд-Іполит Бочковський, Микола Добриловський, Василь Іванис, Іван Кабачків,

Борис Лисянський, Володимир Січинський, Євген Сокович, Леонід Шрамченко; інженери: Дмитро Андрієвський, Назар Гнатюк, Григорій Денисенко, Сергій Колубаїв, Василь Кучеренко, Микола Литвицький, Євген Малик, Леонід Мосендз, О. Нестеренко, Кость Осауленко, Лавро Панасенко, Микола Пелехатюк, Олександр Питель, Костянтин Подоляк, Василь Прохода, Володимир Рейтер, Віктор Сапіцький, Михайло Селешко, Михайло Скидан, Марко Трепет, Ілько Хмелюк, Юрій Яковлів, Петро Яценко. На сторінках «УІ» публікували свої праці і чеські професори Я. В. Граський та Т. Єждік.

Варто відзначити і досить високий поліграфічний рівень журналу. Зрозуміло, що ґрунтовне наукове видання потребувало якісного друку, оскільки у багатьох статтях часопису містилися формули, розрахунки, схеми, креслення тощо, які мали прочитуватися виразно і чітко. Очевидно, що якісний друк разом із добротним папером збільшували витрати на видавання журналу.

Вихід журналу «УІ» припинився на 4-му числі у липні 1932 р. з причини браку коштів. Пізніше «Союз Організацій Інженерів Українців на еміграції» робив спроби поновити видавання журналу, які, однак, не увінчалися успіхом.

Так, на 4-му черговому з'їзді Союзу, який відбувся 1936 р., йшлося, зокрема, і про його видавничу діяльність, яка зводилася, за браком коштів, до видання «на циклостилі тільки інформаційних Бюлетенів для своїх членів» [5, с. 8]. Наступний, 5-й, з'їзд Союзу, який відбувся 1937 р., прийняв рішення «видавати далі журнал “Український Інженер”», який «своєю солідністю заслужив загальну пошану». Серед учасників з'їзду було зібрано «добровільний даток на пресовий фонд “Українського Інженера”», і таким чином, «перший крок до видання ч. 5... вже зроблено» [6, с. 27]. Однак зібраних коштів вочевидь виявилось недостатньо для подальшого видавання часопису.

Отже, журнал «Український Інженер» — орган «Союзу Організацій Інженерів Українців на еміграції» — ефективно виконував основні завдання, покладені на нього засновником. Насамперед протягом усього часу свого виходу «УІ» успішно виконував функцію «наукової трибуни» для українських інженерів різних спеціалізацій, оскільки на його сторінках вони могли публікувати власні наукові праці та ознайомлюватися із чужими, як українськими, так

і іноземними. Журнал поширював здобутки українських науковців, виконуючи таким чином пропагандистсько-репрезентативну функцію, а також сприяв інтеграції української науки із європейською. Окрім того, «УІ» здійснював організаційно-комунікаційну функцію, друкуючи інформації з життя українських інженерних організацій у різних містах Європи, зокрема, варто відзначити постійні детальні публікації про можливості працевлаштування українських інженерів у різних країнах.

Таким чином, часопис «Український Інженер» гуртував докола себе значні сили українських спеціалістів-емігрантів (без огляду на їх політичну приналежність) у різних країнах Європи та стояв на захисті їхніх національних і професійних інтересів.

1. *Д. М. Українські інженери на чужині // Краківські Вісті. 1943. Ч. 12(750) (23 січ.). С. 4.*
2. *З'їзд представників організацій інженерів українців на еміграції 15—17 листопаду 1930. (Звіт). Подєбради, 1930. 48 с.*
3. *Іванис В. Стежками життя (спогади). Новий Ульм, Німеччина, 1962. Кн. V: На чужині. С. 72—75.*
4. *Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Прага, 1942. Част. 1. 372 с. + ССXXXII.*
5. *Подорожній. 4-й черговий з'їзд делегатів Союзу Організацій Інженерів Українців на Еміграції // Тризуб. 1936. Ч. 19. С. 6—8.*
6. *Прохода В. Союз Організацій Інженерів Українців на Еміграції // Тризуб. 1937. Ч. 43. С. 27—29.*
7. *Сірополко Ст. З нових видань // Діло. 1932. Ч. 96 (5 трав.). С. 2—3.*
8. *Яворський А. А. Професійні громадські об'єднання українських емігрантів у Чехословаччині (1923—1939 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спеціальність 07.00.02 — всесвітня історія. Львів, 2017. 20 с.*

References

1. *D. M. (1943). Ukrainski inzheneri na chuzhyni, Krakivski Visti, no 12(750) (23 sich.), p. 4.*
2. *(1930). Zizd predstavnykiv orhanizatsii inzheneriv ukraintsiv na emigratsii 15—17 lystopadu 1930. (Zvit), Podiebrady, 48 p.*
3. *Ivanys, V. (1962). Stezhkamy zhyttia (spohady), Novyi Ulm, Nimechchyna, kn. V: Na chuzhyni, pp. 72—75.*

4. Narizhnyi, S. (1942). *Ukrainska emigratsiia. Kulturna pratsia ukrainskoi emigratsii mizh dvoma svitovymy viinamy*, Praha, Chast. 1. 372 p. + CCXXXII.
5. Podorozhnyi (1936). 4-y chervovyi zizd delieгатiv Soiuzu Organizatsii Inzheneriv Ukraintsiiv na Emigratsii, *Tryzub*, no. 19, pp. 6—8.
6. Prokhoda, V. (1937). Soiuz Organizatsii Inzheneriv Ukraintsiiv na Emigratsii, *Tryzub*, no. 43, pp. 27—29.
7. Siropolko, St. (1932). Z novykh vydan, *Dilo*, no. 96 (5 trav.), pp. 2—3.
8. Iavorskyi, A. A. (2017). *Profesiini hromadski obiednannia ukrainskykh emihrantiv u Chekhoslovachchyni (1923—1939 rr.): avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: spetsialnist 07.00.02 — vsesvitnia istoriia*, Lviv, 20 p.

Додаток

Бібліографія наукових праць, опублікованих у журналі
«Український Інженер»

1. Андрієвський Дм., інж.-арх. (Брюсель). Естетика споруд в залізі. 1931. Ч. 1. С. 49—57.
2. Бочковський О.-І., доц. (Подебради). Поневолена нація та інженери. 1931. Ч. 1. С. 1—7; Проблематика техніки та праці. 1932. Ч. 3. С. 1—12.
3. Грабина Л., проф., інж. (Подебради). Геодезійний арсенал модерного землеміра. 1931. Ч. 1. С. 57—61.
4. Граський Я. В., проф., інж., д-р (Прага). Технічні завдання в справі лікувальних джерел Чехословацької Республіки. 1932. Ч. 2. С. 15—18.
5. Гольдельман С., проф. (Подебради). Господарська структура населення Радянської України. 1931. Ч. 1. С. 43—49.
6. Добриловський М., доц. (Подебради). Причини сучасної господарської кризи. 1931. Ч. 2. С. 1—10.
7. Єждік Т., проф., інж. (Прага). До питання про рішення водозбірників. 1931. Ч. 1. С. 23—31.
8. Іванис В., доц., інж. (Подебради). Способи забезпечення рідким паливом. 1931. Ч. 2. С. 23—36; Одержання бензини із солярового олію (Зміст докладу на II Українському науковому З'їзді). 1932. Ч. 4. С. 4—18.
9. Іваницький Б., проф. (Подебради). Основні завдання при обробленні лісового ґрунту. 1931. Ч. 1. С. 31—43.
10. Колубаїв С., інж. (Прага). Біологічна боротьба з шкідливими комахами. 1932. Ч. 3. С. 38—45.

11. Н-ко О., інж. (Варшава) [крипт. О. Нестеренка]. Сучасні напрямки розбудови міст в Західній Європі. 1932. Ч. 3. С. 32—38.
12. Подоляк К., інж. (Подєбради). Влаштування лісу за методою Німбурського. 1931. Ч. 2. С. 41—49.
13. Рейтер В., інж. (Харбін). Економічна криза в Маньчжурії. 1931. Ч. 2. С. 36—41.
14. Січинський Володимир (Прага). Шевченко — гравер. 1932. Ч. 3. С. 12—20.
15. Трепет Марко, інж. (Прага). З практики оцінювання підприємств. 1931. Ч. 2. С. 18—23.
16. Фещенко-Чопівський І., проф., др., інж. (Краків). Теоретичні підстави для класифікації спеціальних (стопових) сталів. 1931. Ч. 1. С. 7—15.
17. Чередіів В., проф. (Подєбради). Вплив проміння Рентгена на рослину. 1931. Ч. 2. С. 10—15.
18. Шовгенів І., проф., інж. (Варшава). До питання про використання вітру при меліорації земель Ч. 1. С. 16—23.
19. Яковлів Ю., інж. (Намюр, Бельгія). Технологія пектінових річовин. Ч. 3. С. 20—31.

Nadiia Brailian

«UKRAINSKY INZHENER» (PODIEBRADY, 1931—1932s):
HISTORY OF CREATION AND FUNCTIONING,
CONTENT, AUTHORSHIP

The article explores the history of the creation and functioning of the «Ukrainsky Inzhener» magazine. In November 1930, the Congress of Unions of Ukrainian Emigrant Engineers from Poland, France and the Czech Republic was held in Podiebrady (Czechoslovakia). The latter formed the Union of Organizations of Ukrainian Engineers for Emigration. One of the objectives of this Union was publishing a trade journal, the magazine «Ukrainsky Inzhener», which was issued as a semi-annual edition in 1931—1932s in Podiebrady.

The content of the magazine has been analyzed. Its main part featured professional articles of the Ukrainian scholars, high school teachers, engineers (from Prague, Krakow, Warsaw, Podiebrady, Brussels, Kharbin). Those illuminated a broad range of various questions pertaining to metallurgy, agronomy, economics, geodesics, architecture, chemistry, biology and other fields of applied and theoretical science. An important place in the journal was given to the rubric «Bibliography».

The latter presented reviews on new publications relating to professional interests of engineers, printed in Germany, Poland, USA, Czechoslovakia, France. Those reviews were lengthy, with meticulously refereed content of the analyzed edition.

The permanent rubric «Khronika» of this journal covered activities of the organizations of the Ukrainian engineers in emigration and upon the Ukrainian ethnic terrains. Under the heading «Rynok pratsi» there were printed publications on the opportunities and conditions of employment of the Ukrainian engineers in different countries of the world: Argentine, Belgium, Bulgaria, Brasil, Manchuria, Poland, Romania, France.

We have elucidated authorship of the magazine. The latter comprised such renowned Ukrainian scholars as Olgerd-Hippolyt Bochkovsky, Leonid Hrabyna, Solomon Goldelman, Borys Ivanytsky, Ivan Feschenko-Chopovsky, Volodymyr Cherediiv, Ivan Shovgeniv and others. In total, over 40 Ukrainian and two Czech scientists and engineers collaborated with the journal. A bibliography of scholarly papers published in the journal has been compiled (See Appendix).

Keywords: Ukrainian engineers, professional associations, Ukrainian emigration in the Czechoslovakia, «Union of organizations of the Ukrainian engineers in emigration», magazine «Ukrainsky Inzhener».

УДК 070.481(=161.2)(430-25)"1923/1932"

Надія Кулеша

«УКРАЇНСЬКИЙ ПРАПОР» (1923—1932 pp.):
БЕРЛІНСЬКИЙ ПЕРІОД ЧАСОПISУ ПРЕЗИДЕНТА
УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-2](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-2)

Розглянуто умови функціонування часопису «Український Прапор» у його берлінський період, висвітлено основні напрямні редакційної політики, охарактеризовано специфіку його змістового наповнення, проаналізовано публіцистичні матеріали провідних авторів часопису.

Ключові слова: часопис, еміграція, Східна Галичина, радянська Україна, радянофільство, українська державність, українізація.

Століття Української революції актуалізувало інтерес до подій і персоналій того часу, зокрема до постаті президента Західно-Української Народної Республіки Євгена Петрушевича. Часопис «Український Прапор», заснований 1919 р. у Відні, упродовж свого існування вважався офіціозом Диктатора. Саме на сторінках цього видання зафіксовано історію дипломатичної боротьби західноукраїнського закордонного представництва за визволення з-під протекторату Польщі і відновлення української державності. Однак, незважаючи на те, що це єдиний часопис української еміграції у Німеччині, який виходив найтриваліше і в якому співробітничали непересічні редактори та публіцисти, був зразком громадсько-політичного періодика, а в його матеріалах задокументовано перебіг окупації Східної Галичини Польщею і процес колонізації українського населення краю, він не став предметом дослідження істориків української преси, крім побіжних згадок у публікаціях про Є. Петрушевича та загальної характеристики у нашій монографії [6]. Історія його виходу чітко ділиться на два періоди: віденський (1919—1923 рр.) та берлінський (1923—1932 рр.). Віденський період опрацьований нами раніше [7], тож для створення цілісності характеристики видання необхідно завершити дослідження берлінського періоду часопису, проаналізувати його структуру, змістове наповнення, проблемно-тематичні аспекти, встановити коло видавців, редакторів, авторів та проаналізувати умови функціонування періодика в досліджуваній період.

У листі від восьмого травня 1923 р. Євген Петрушевич писав, що змушений розпустити уряд ЗУНР в екзилі на вимогу рішення Ради послів від 14 березня. Заборона проведення політичної діяльності на території Австрії призвела до вимушеного переїзду до Берліна [11, арк. 3—5]. Разом із Диктатором переїхав до Німеччини і його офіціоз — «Український Прапор». Берлінський період часопису розпочався 24 листопада 1923 р., редакція підкреслювала: «...ідейний напрямок часопису лишається незмінений. Ідея визволення західно-українських земель, з окрема Галицької Землі, з польської неволі й відновлене української державности на сих землях, буде й на далі начальним і основним мотивом публіцистичної акції нашого часопису» (З приводу перенесення Видавництва «Українського Прапору» до Берліна. 1923. Ч. 44). Видавці газети мали на

меті продовжувати справу консолідації активних національних сил, збереження і культивування ідеї української державності на західноукраїнських землях.

Берлінський період часопису «Український Прапор» зберіг традиції віденського періоду у формальних ознаках. Непорушною залишилася попередня архітектоніка видання: перша сторінка газети відводилася під редакційні статті на актуальні теми, друга-треть містили політичні огляди, полеміку з крайовою та еміграційною пресою, публікації на загальнополітичні теми, тематичні рубрики. Періодично у «підвалі» розміщувалися культурницькі матеріали. Остання сторінка складалася з рубрик: «Ріжні вісти», «Міжнародний політичний огляд», «Бібліографія», «Від Адміністрації», «Надіслане», а також рекламних оголошень. Незмінним залишився і формат газети — Berliner.

Переїхавши до Берліна, Є. Петрушевич сподівався, спираючись на підтримку краю, організувати новий центр дипломатичної боротьби за незалежну західноукраїнську державу. Вже в першому берлінському числі видання було републіковане з американської газети «Свобода» інтерв'ю з Є. Петрушевичем, у якому Диктатор заперечив інтерв'юеру можливу орієнтацію на УССР, бо найважливішим завданням для західноукраїнських земель вважав визволення з-під Польщі, тому першочерговою метою стояло створення «Західно-Українського Державного Центру» для продовження міжнародної дипломатичної діяльності (Радянин. Боротьба мусить проводитись далі. 1923. Ч. 45).

Однак Є. Петрушевич разом з урядом ЗУНР залишився без опертя на українське галицьке суспільство, яке попередньо його беззастережно підтримувало без огляду на партійний поділ. Зі зміною політичного статусу краю і самого закордонного уряду більша частина українського галицького політикуму почала самостійно переорганізовувати свої сили [3, с. 183—184]. Окрім того, акція Є. Петрушевича полягала передусім у його дипломатичній діяльності на міжнародній арені: «Він майже не торкався внутрішніх справ Східньої Галичини, вважаючи покликаними до того крайові українські політичні та громадські організації. Це й було причиною, чому д-р Петрушевич не міг продовжувати своєї діяльності після 14 березня 1923 року» [5, с. 18].

Втрачаючи надію на успіх міжнародної діяльності закордонного представництва уряду ЗУНР, деякі соратники Є. Петрушевича переорієнтували свої сподівання на допомогу від уряду радянської України та Радянського Союзу. Факт наявності неофіційних контактів з радянською стороною не залишилися в таємниці і згубно вплинув на лідерську позицію Є. Петрушевича серед української галицької суспільності. «Правда, були тоді та ще й тепер трапляються голоси оправдання Уряду д-ра Євгена Петрушевича: його обов'язком було боронити справи галицької державности, бо на те дістав він мандат від галицької суспільности і за те перед нею був відповідальний. І мусів шукати союзників скрізь, де тільки була надія дістати поміч. Коли ж траплялася нагода поспробувати щастя в большевиків — не можна було її зовсім відкинути, принаймні не спробувавши» [4, с. 62—63].

Рішення Ради послів про приєднання українських земель Галичини до Польщі редакція «Українського Прапора» розцінювала не лише як легітимізацію польської окупації в польську суверенність, а й як удар по єдиному фронту боротьби за державну незалежність у краї, який був спрямований проти Польщі, «викликаючи замішання політичної думки також серед еміграції». У цих умовах редакція часопису, ставши в конфронтацію з крайовою пресою, радо вітала свого нового товариша у боротьбі за державну незалежність західноукраїнських земель — державницьку групу УНДО і її друкований орган «Наш Прапор», програма якого солідаризувалася з «Українським Прапором» (До єдиного фронту під прапором державної незалежності! 1923. Ч. 45).

Закордонне представництво в нових політичних умовах опинилося у скрутному матеріальному становищі. Дозволимо собі ширшу цитату, яка яскраво ілюструє цю складну ситуацію: «У Відні бувші члени й урядовці Уряду Президента Української національної ради, члени Української Національної ради й інші політичні діячі, деякі з родинами, голодують. Се не фраза, а страшний факт. По останнім відомостям їдять тільки раз на день, тай то не всі і не все. Доходить до думок про самогубство.

Роботи, навіть найтяжчої, не можна дістати, бо перед чужинцем замкнені всі двері.

Помочи з краю нема, бо край за тих кілька років, коли про політичну еміграцію дбав Уряд, відвик від думки, що він має обов'язок

дбати про політичну еміграцію, навпаки, привик до думки, що політична еміграція повинна ще дбати про красві установи.

Америка також не допомагає, бо, мовляв, “край проти політичної еміграції”.

І в краєвій і в американській пресі часто стрічається думка, що еміграція сама собі винна. Бо якби хотіла, моглаби вернути чи на західно-українські землі, чи піти на Закарпаття, чи на радянську Україну і працювати для свого народу, а не сидіти на чужині» (Лозинський М. На поміч! 1924. Ч. 1).

Берлінський період часопису означився зміною не лише місцеперебування, а й кола соратників, більшість яких повернулися до краю для продовження легальної політичної діяльності в умовах польської окупації або покинули його з інших причин. Змінилося також коло співробітників: Осип Назарук, поїхавши 1922 р. на Американський континент із завданням провести між канадськими українцями Позичку національної оборони, яку проголосив закордонний центр ЗУНР, пережив світоглядний злам і став на позиції монархістів-гетьманців, залишивши ряди послідовників Є. Петрушевича. Ще раніше з редакції часопису пішов Павло Лисяк, який пережив еволюцію своєї публіцистично-громадянської позиції (не в останню чергу через свій професійний конфлікт із керівником «Відділу Преси й Пропаганди» О. Назаруком).

Підтримка видавання часопису на належному рівні вимагала залучення кваліфікованих співробітників. І Є. Петрушевичу щастило на них. Якщо випуском часопису і його редагуванням зайнялися Евзебій Радик та Іван Проць, то від липня 1923 р. тісно співпрацювати з Диктатором і його друкованим органом почав професор Михайло Лозинський — колишній заступник державного секретаря закордонних справ Західної області УНР і діяльний учасник української делегації на Паризькій мирній конференції.

Акція, в якій М. Лозинський був активним виконавцем, мала на меті заснування політичної організації в краї для продовження ведення міжнародної діяльності Є. Петрушевичем в інтересах Східної Галичини під Польщею та представництво на міжнародній арені інтересів окупованих Польщею українських земель до часу створення такої організації. Для реалізації цих завдань М. Лозинський опублікував низку статей в берлінському «Українському Прапорі»

(Союз Націй, Польща й поневолені нею народи (Факти і вражіння з Лондону). 1924. Ч. 7; справа Зах.-Укр. Т-ва ліги Націй і справа польського режіму в Східній Галичині на з'їзді Міжнародної Унії Ліги Націй в Ліоні. Пояснення й відповідь “Ділу”. 1924. Ч. 8; З приводу рішення “Комітету трьох” про петицію Народнього Комітету. 1924. Ч. 14; Ревізія польського питання. Ч. 15; багато ін.), львівському «Нашому Прапорі» та американській «Свободі», видав також брошуру «З Новим роком 1924». Наголошуючи на тому, що представництво українських інтересів повинно виконуватися новоствореною колегією на чолі з Є. Петрушевичем як іміджевим обличчям за кордоном, М. Лозинський зустрівся з майже тотальним упередженням проти особи Президента як у краю, так і в середовищі американської діаспори. Це упередження заторкнуло і самого М. Лозинського — наприкінці 1923 р. редакція американської «Свободи» відмовила йому у співпраці [8, с. 16—17].

Переїзд до Берліна співпав із загостренням економічної кризи: «Економічна катастрофа в Німеччині дійшла до нечуваних розмірів. Один американський долар коштує (19.VIII.) поперх п'ять мільйонів німецьких марок. За бохонець хліба платять у Берліні 400.000 марок» ([Економічна катастрофа...]. 1923. Ч. 34).

Матеріальні труднощі призвели до перманентного зниження періодичності «Українського Прапора»: якщо до січня 1924 р. він виходив щотижня, то у 1924—1929 рр. — двічі на місяць, подальший вихід часопису характеризувався щораз більшими проміжками часу.

Фінансові негаразди й пошук союзників на Сході призвели й до інших негативних наслідків — Є. Петрушевич потрапив у залежність від радянських субсидій. Колишній соратник і співробітник Є. Петрушевича О. Назарук у довірчому листуванні з В. Липинським натякав на «зносини» Диктатора з більшовиками: «Розуміється, більшовики підійшли його: прирекли на “військову акцію” постійно давати, а дали раз і маючи вкит (не знаю ким підписаний), можуть уже компромітувати в потребі. Тепер не мають потреби, отож не компромітують» [2, с. 165: лист від 23 липня 1924 р.].

Про конкретну фінансову допомогу Є. Петрушевичу «на утримання Петрушевича і його берлінського апарату» від радянського керівництва у розмірі 1200 та 1000 американських доларів відпо-

відно в 1929 та 1930 рр. згадується також у документах Політбюро ЦК КП(б)У [9, с. 357].

У цих трагічних умовах Є. Петрушевич разом з тодішніми соратниками підпав під вплив ілюзій щодо зміни національної політики радянської влади в Україні, особливо в період українізації. Він не відмовлявся від прийомів у радянському посольстві, зустрічався з послом М. Крестинським. Як і в попередні роки, в «Українському Прапорі» на перших сторінках постійно друкувалися ноти протесту проти діяльності польської окупаційної влади, публікувалися заяви та меморандуми Є. Петрушевича до Ліги Націй і повідомлялося про інші дипломатично-пропагандистські акції на захист поневоленого українського народу Східної Галичини. Проте, на відміну від віденського періоду, політично-ідеологічні матеріали газети почали набирати відвертого радянофільського характеру. Поряд з різкою критикою політики П. Скоропадського та його послідовників, А. Ливицького з рештою «петлюрівців», інших осередків еміграції, прозахідної орієнтації західноукраїнських політиків, діяльності УНДО, редакцій західноукраїнських часописів «Діло», «Новий Час» та інших видань «Український Прапор» декларував: «Нашим постулятом є здійснення українського державного права на західних українських землях і злука західно-українських земель з державою українського народу на сході» (Напостерунку. 1925. Ч. 20/21). До постійних політичних рубрик газети «Вісти з Краю», «З Рідного Краю», «З польської тюрми народів», «На кресах неспокоїно», «Під румунським чоботом» та ін.0 додалися рубрики з суцільним позитивом повідомлень — «З Радянської України», «Радянська Україна».

З нагоди десятиріччя часопису редакція справедливо наголосувала: «Ніякий український історик українського політичного життя, що сумлінно і об'єктивно хоче писати дії нашої визвольної боротьби, не може обійтися без річників «Українського Прапора», з окрема без того великого матеріалу, який є зібраний в документах дипломатичної і пропагандистичної роботи на міжнародній арені, в нотах, меморіялах і записках Президента Української Національної Ради на протязі років до різних міжнародних політичних чинників» (В десятий рік. 1928. Ч. 16). Дійсно, незважаючи на зміну статусу закордонного західноукраїнського представництва у євро-

пейському політикумі від 15 березня 1923 р., Є. Петрушевич разом із соратниками продовжував свою міжнародну діяльність, підтвердженням чого є публікація на сторінках часопису усіх згаданих документів. Згадаємо лише вибрані ноти і меморіали до різних світових організацій в обороні національних і громадянських прав українців на Східній Галичині, опубліковані в часописі 1925 р.: «Східні границі Польщі — огнищем небезпеки для європейського мира!» (ч. 7), «Проти безправного засуду укр. Послів» (ч. 11), «В справі борців за українську державність» (ч. 12), «В обороні українського шкільництва на зах.-українських землях» (ч. 14), «Меморіал про положення західно-українських земель під чужими займанщинами, внесений Президентом Української Національної Ради до VI. Загального Збору Союзу Народів у Женеві» (ч. 18).

«Український Прапор» стояв і стоятиме вірним жовніром на сторожі державницької ідеології на західно-українських землях по лінії Президента Національної Ради дра Євгена Петрушевича» (В десятий рік. 1928. Ч. 16) — це кредо постійно підтверджувалося часописом, що відслідковував події на українських етнічних землях під протекторатом Польщі і давав їм фахову оцінку. Частина матеріалів «Українського Прапора» по праву може вважатися причинами до мартирологу українського населення під польською адміністрацією, через їхній значний масив згадаємо лише окремі з них. Безліч статей містять свідчення про жорстоке знущення з українських політичних в'язнів (Середньовічні звірства польської адміністрації. 1925. Ч. 19), знищення українського шкільництва (Польщення українських шкіл 1925. Ч. 3; Закріплення утраквізації 1927. Ч. 9), поліційні репресії та арешти українців (Нові арештування на західній Україні 1927. Ч. 3), фактологічні дані про погроми українського населення у Східній Галичині і на Волині (Огнем і мечем. 1930. Ч. 10), колонізацію українських сіл (Закон про польську парцеляцію і колонізацію. 1925. Ч. 15/16; Похід польських партій на завоювання українського села. 1926. Ч. 6). У «письмі-зажаленні» від 30 листопада 1926 р. до Ради Союзу Народів Є. Петрушевич подавав конкретні факти знищення українського шкільництва і класифікував засоби цієї діяльності польської адміністрації, фіксуючи конкретні законодавчі документи польського уряду (Проти ліквідації Польщею українського шкільництва. 1927. Ч. 5).

Фіксувала «завоювання» польської адміністрації у Східній Галичині й окрема рубрика «З польської тюрми народів».

Низка матеріалів висвітлювала проект заснування на вимогу Ліги Націй польським урядом українського університету — насправді ж сурогатної установи у Кракові або Варшаві, що з огляду на проживання українського населення не мало практичного сенсу, а слугувало б лише відмовкою і дешевим відкупом польської влади перед міжнародним товариством (Сумна сторінка в університетській справі. 1924. Ч. 11; Польський проєкт і відповідь деяких українських професорів. Там само; З мартирології Українських Високих Шкіл у Львові. 1925. Ч. 2; ін.).

Значна частина газетної площі відводилася під матеріали з еміграційного життя. У виданні функціонувала постійна рубрика «З життя віденської еміграції», постійними були публікації про події в житті українських еміграційних осередків в Європі та за океаном.

Коментуючи масовий виїзд наддніпрянських українців (в основному інтернованих вояків Армії УНР) на заклик генерала Ю. Тютюнника, що повернувся в Україну, на батьківщину, редакція часопису підкреслювала, що зрада Польщею свого союзника С. Петлюри, запроторення його війська до таборів, які перетворилися на розсадник голоду й інфекційних хворіб, не було для неї несподіванкою. Такий трагічний кінець новітньої спроби українсько-польського порозуміння «повинни добре собі згадати наші Брати знад Дніпра на будуче, а заощадить собі багато непотрібних розчарувань і горя.

Бо ми, галицькі Українці, не від сьогодні знаємо й голосимо те, що відношення українського народу до польського може остаточно порішити тільки меч, бо союзи й договори з віроломним польським племенем стрічала доля подібна, або ще й гірша, ніж ся доля, якої зазнали вертаючі на рідну землю наддніпрянські емігранти» (Ліквідація наддніпрянської еміграції в Польщі. 1923. Ч. 46).

Добре обізнані із щовіністичною політикою Польщі, представники уряду ЗУНР не знали, проте, тоді, якою виявиться політика російського більшовизму і чим вона обернеться для тих, хто поїхав будувати українську радянську державу.

Спираючись на той факт, що на території радянської України на той час відбувався процес українізації суспільного (піднесення

національної самосвідомості народних мас) та державного життя (запровадження української мови в урядуванні), видавці органу закордонного представництва західноукраїнських земель на початках ще наголошували: «Маючи на увазі перспективи розвитку української державности на території Радянської України, треба ствердити, що коли ті перспективи покажуться вірними, то головним ворогом української державности являється Польща. Таким чином боротьба за визволення західно-українських земель з-під Польщі щораз більше ставатиме головною задачею українських державних змагань» (З Новим Роком. 1924. Ч. 1).

Об'єктивно оцінюючи реалії перебігу деяких проявів українізації, редакція газети доречно акцентувала механічний характер українізації, який проявлявся в тому, «що урядовці Москалі й Жи́ди по наказу свого начальства вчать української мови, щоб могли її вживати в урядуванні. Значить, державний апарат остається у тих самих руках, в яких знаходився перед українізацією, тільки приймає зверхній український характер. Далеко ще до того, щоб українізація стала органічною, себто, щоб ціла державна влада й весь державний апарат української держави знаходився в українських руках». Поряд з тим прогноз на майбутнє очікувався оптимістичним: «Одначе, коли причиною українізації державного життя являється постійний ріст національної свідомості широких народних мас, то теперішня механічна українізація переміниться згодом в органічну». Тому першочерговим завданням для себе видавці часопису вбачали організацію протипольської акції на міжнародній арені (Чергові задачі. 1924. Ч. 2).

В умовах польської окупації Східної Галичини редакція «Українського Прапора» декларувала його єдиним вільним органом західноукраїнських земель. Реагуючи на тотальне цензурування української крайової преси, видавці часопису закликали читацьку аудиторію до активної співпраці: «Якби тільки всі ті думки і всі ті факти, які в краєвій пресі не можуть знайти іншого вислову як тільки біле місце, були постійно оголошувані в нашій газеті, яким богатством матеріялу він розпоряджавби! Значить, співробітництво якнайширших кругів громадянства є тим елементом, який може зробити наш часопис справді вірним дзеркалом положення й політичної думки краю» (До наших читачів і прихильників! 1924. Ч. 4).

Згадуючи про виникнення суперечностей у відносинах між закордонним представництвом і громадсько-політичними чинниками в краю, виникнення конкуренції між ними, М. Лозинський підкреслював, що «організаційне й настроєве відношення краю до закордонного представництва мусить бути таке, щоби край уважав закордонне представництво власною, красою установою для береження інтересів краю на міжнароднім полі, а не ставився до нього як до “еміграційної установи”». Моральним обов’язком краю мало бути матеріальне забезпечення існування закордонного представництва, яке, своєю чергою мало забезпечувати насамперед видавничу діяльність для Східної Галичини (періодичний орган і неперіодичні видання — брошури, відозви, плакати — українською мовою для пропагандистської боротьби проти Польщі серед українського населення на окупованих Польщею землях), та видавничу діяльність для міжнародного світу (бюлетені різними європейськими мовами та інші періодичні і неперіодичні публікації про становище українських земель під Польщею) (Лозинський М. Задачі закордонного представництва. 1924. Ч. 5).

Апелюючи до здорового глузду та інстинкту самозбереження, М. Лозинський констатував, що українці Східної Галичини не усвідомлюють значення безперервності міжнародної діяльності закордонного представництва, що «треба поставити на відповідних позиціях цілий ряд людей і дати їм фонди, значні фонди, щоби вони могли сповняти свої задачі». Автор звинувачував українське галицьке суспільство у тому, що вісім мільйонів українців під примусом польської держави оплачують своє поневолення замість того, щоби оплачувати міжнародну акцію свого визволення силами закордонного представництва: «Найвисший час, щоби край не тільки декларував про “власні сили”, але також проявив їх. Проявив активність як у краю, так і на міжнароднім полі. Бо ще якийсь час — і упасифікована Європа не тільки привикне до того, що ми є польський інвентар, але й буде боронити такого стану — в ім’я миру» (Лозинський М. Більше активності! 1924. Ч. 10).

Співпраця М. Лозинського з Є. Петрушевичем та «Українським Прапором» не тривала довго: унаслідок конфлікту між ними і низки непорозумінь загального і приватного характеру 29 листопада 1924 р. публіцист був звільнений від усіх обов’язків у закордонно-

му представництві [8, с. 19]. Полеміка між ними була винесена на публічне обговорення: М. Лозинський опублікував своє бачення конфлікту на сторінках «Нового Часу» у статті «Моє співробітництво з Президентом Петрушевичом» (1925. Ч. 49—54) та окремою однойменною брошурою, що вийшла накладом того ж «Нового часу» (Львів, 1925), а «Український Прапор» помістив статтю-відповідь п. н. «Щоби баламуцтво не ширилося!... (Відповідь проф. др-ви М. Лозинському)» (1925. Ч. 15/16).

У травні 1925 р. відновив своє співробітництво з «Українським Прапором» Андрій Жук. На шпальтах часопису було надруковано понад 28 його аналітичних статей та чимало менших заміток. Допишуючи до газети, А. Жук не користувався своїм прізвищем, тільки псевдонімами та криптонімами: А. Беволит, *Observer*, А. Б., А. В, А. Ж., А. І., А. Кр-ий. Про внутрішні відносини в українському політичному таборі в Східній Галичині йшлося у статті «З хворої голови на здорову» (1925. Ч. 9; підп.: А. І.), консолідаційні заходи між Українською народно-трудовою партією (УНТП) та Українською партією національної роботи (УПНР) в краї, платформою яких мали стати «Тези української національної політики», аналізувалися у статті «До питання про основи української національної політики» (1925. Ч. 14; підп.: *Observer*), низка статей була присвячена подіям на радянських теренах (Лютнева революція 1917 р. в Росії. 1927. Ч. 6. Підп.: А. В.; Міжнародне положення в освітленні Сталіна. 1926. Ч. 2. Підп.: *Observer*; Населення Радянського Союзу. 1929. Ч. 7/8. Підп. А. В.; багато ін.).

Схвалюючи тактику Сталіна у проведеному «чистки» ВКП(б) від опозиції, представленій Л. Троцьким і Г. Зінов'євим, А. Жук акцентував несаможиттєвість партії комуністів в Україні і залежність її від центрального проводу, підкреслюючи: «Щодо України, то вона, річ натуральна, живе рефlekсами всього того, що робиться в Москві і Ленінграді. Самостійної лінії Комуністична Партія (б) України, як підчинена центрови краса організації, не мала і не має. Партійні організації на Україні більш однодушно, як в Росії висловлюються проти опозиції, а за лінією центрального комітету всесоюзної партії. Можливо, що ця однодушність на Україні є менш щира, як в Росії, особливо оскільки ходить про партійний актив, що складається головним чином з Жидів, які переважно є троць-

кістами. Але щодо партійних верхів на Україні, серед яких все ж є багато свідомих Українців, то вони, здається, не за страх, а за совість тримають з партійною більшістю, бо політика партійної більшості в більшій мірі відповідає українським національним інтересам, ніж становище в національній справі лідерів опозиції», які займали централістичну позицію і не були прихильниками української самостійності. Перебуваючи в полоні ілюзій щодо політики провідника більшовиків Й. Сталіна, А. Жук схвалював підтримку наддніпрянськими комуністами діяльності Сталіна, з яким у нього асоціювалася прогресивна національна політика партійної більшості (А. Кри-ий. Політичне положення в Радянському Союзі. 1926. Ч. 20).

Аналізу перебігу політичної кризи у західноукраїнському політичному таборі після березневого рішення Ради послів 1923 р. щодо Східної Галичини, коли стався розкол між крайовою організацією УНДО, яка стала на позицію автономії в межах Польщі, та еміграційним представництвом, очолюваного Є. Петрушевичем, що залишалося на позиціях державної самостійності ЗУНР та планувало в майбутньому ввійти до складу української держави на Сході, була присвячена ґрунтовна стаття «Нова стадія старих спорів» (1927. Ч. 23, 24; 1927. Ч. 3—7. Підп.: *Observator*).

Обговорюючи неоднозначність ставлення галицького українського загалу до проголошення 1918 р. українською репрезентацією в австрійському парламенті окремої західноукраїнської держави, А. Жук підкреслював, що «движима почуттям національної єдності суспільність хотіла негайного об'єднання західно-українських земель з головним пнем народу на Сході». Разом з тим, він наголошував, що «соборники» цілком не уявляли механізму цього об'єднання: «Їх становище мало на собі печать абстрактности, а те, що було в їх практичного, все рівно відсувало об'єднання на неозначену будучину, а ставлячи його в залежність від неіснуючих в реальному житті чинників, робило непевним». А. Жук нагадував, що у жовтні 1918 р. на теренах Східної України функціонував «російсько-централістичний уряд» Гетьманату П. Скоропадського, проти якого виступили від імені «всіх українських національних партій і громадянських організацій» В. Винниченко і П. Дідушок у «Заяві Українського Національного Союзу про внутрішнє міжна-

родне становище України», бо вважали його «чужим народом і національно ворожим йому політично та соціально». Австрійські українці не могли пов'язувати свою долю з такою українською державою, «правительство якої суспільність тої держави, що по українськи думала й чулась, уважала неповномочним і незаконним, російсько-централістичним, чужим і ворожим змаганням української нації до національно-державного визволення» (Чому була проголошена в жовтні 1918 р. окрема західно-українська держава? 1928. Ч. 17/19).

Блискучий аналіз передумов відновлення української державності в Наддніпрянській Україні, революційних змін форм цієї державності упродовж 1917—1919 рр., становлення української радянської держави з усім спектром проблем внутрішнього і зовнішнього характеру А. Жук розгорнув у ґрунтовній статті, присвяченій десятиріччю згаданих подій (Беволит А. В десятю річницю відновлення державности Великої України. 1927. Ч. 22, 23; 1928. Ч. 1, 2, 4—12, 15). У редакційній примітці до останнього розділу (1928. Ч. 15) було зазначено, що з причини великого обсягу статті кілька розділів довелося «опустити». Насправді, за свідченням самого А. Жука, серед ненадрукованих був розділ, присвячений критиці внутрішньої політики радянської влади «спеціально в національній області». Цю статтю планувалося видати також окремою брошурою, але «за браком коштів» це не сталося. Автор намагався «конче... всадити цей розділ в брошурочне видання статті, і це було властивою причиною, що брошурочна стаття не була випущена видавництвом, бо редакція “Укр[аїнського] Прапора”, займаючи просоветське становище, не дуже охоче відправило сторінки газети для критики відносин в Рад[янському] Союзі. Пристосовуючи статтю до брошурочного видання, я мав намір вставити розділ про ролю Німеччини (підкреслення А. Жука. — Н. К.) в дальшому розвитку міжнародних подій і в укр[аїнській] справі з'особно, Німеччина накладала тоді з Советами, і мені здавалося, що Совети будуть мати Німеччину за свого союзника в їхньому просуванні в сторону Польщі і Румунії» [10, с. 273].

А. Жук, надавши аналітичне обґрунтування переваг побудови української держави в союзі з Росією, на відміну від Польщі, вказавши на всі проблеми і загрози, які існували на той час і передбача-

лися в майбутньому через шовіністичний характер російського більшовизму, вірив у те, що існують можливості творення національної культури, у політичну і культурну консолідацію українського суспільства, тому оптимістично стверджував: «Держава українська тепер уже від нас не втіче. Завязок її маємо, в тих межах, в яких вона відродилася в 1917/18 роках. Мусимо тільки працювати для її поліпшення і поширення. І не міняти синиці в руках на журавля в небі!» (1928. Ч. 15).

Активно співпрацювали із часописом Юліан Бачинський (На маргінесі. 1927. Ч. 1, 2; Національна українсько-російська проблема в КП(б)У. Ч. 14/15); Ю. Б. Новий закон про мови в УСРР. 1927. Ч. 16; Десятиліття большевицької революції. 1927. Ч. 22—24); багато ін.) та Роман Перфецький (З нагоди Конгресу в Ліоні. 1924. Ч. 8; Сучасна міжнародня ситуація а західно-українська справа. 1925. Ч. 20/21; Наші заходи в Женеві. 1926. Ч. 1). Цикл публікацій автора, захованого під криптонімом Р. Р., — «До питання західно-української національної політики» (1926. Ч. 4—6, 8), «Сучасна міжнародня ситуація і західно-українська справа» (1926. Ч. 14), та багато інших — пропагували необхідність злуки з Великою Україною, прогнозуючи розквіт українства в радянській республіці. Соціально-ідеологічне обґрунтування радянофільства дає «стаття надіслана» «Більшовизм і українська справа»: «...радянофільство це змагання до злуки Західної України з Радянською Україною і апріорна готовність до лояльної співпраці в умовах радянської системи — як довго ця система буде черпати свою силу не лиш з проведення в життя гасел соціальних, але й з проведенням в життя гасла національно-політичної еманципації недержавних народів і їх державного розвитку» (1931. Ч. 5/8), як відповідь на низку публікацій у крайовій пресі проти політики в підрадянській Україні.

Звітуючи про десятирічну діяльність часопису, редакція серед своїх постійних авторів згадувала Володимира Бандрівського, «який ще з 1919 р. дає для “Українського Прапора” кореспонденції і статті ідеологічного характеру з оригінально і глибоко передуманим змістом (В десятий рік. 1928. Ч. 16), однак нам не вдалося ідентифікувати цього автора серед псевдонімів і криптонімів видання, а повним іменем цей автор у часописі не користувався, багато ж матеріалів були анонімними. Постійно або ж спорадично до

часопису дописували серед інших Володимир Біберович, Станіслав Дністрянський, Петро Карманський, Іван Коссак, Осип Лука, Теодор Марітчак, Григорій Микитей, Лука Мишуга, Василь Пачовський, Мілена Рудницька, Льонгин Цегельський, Володимир Шухевич.

Частина газетної площі відводилася для неполітичних публікацій. Постійно функціонувала у виданні рубрика «Бібліографія», матеріали якої інформували про вихід у світ нових чисел українських часописів у краї та за кордоном, новинки українського книговидавництва та ознайомлювали з публікаціями про українську справу в чужомовній пресі.

Побіч того, у розділі «Фейлетон», як іменувала редакція публікації літературознавчого характеру, «цінним дорібком і прикрасою часопису» були праці Остапа Грицяя, які впродовж 1926—1929 рр. забезпечували левову частку літературного наповнення видання. Його статті «з області літературної критики» репрезентували творчість Олеса Бабія, Ольги Кобилянської, Михайла Коцюбинського, Василя Стефаника, Олекси Стефановича, Юрія Федьковича, Івана Франка. Тараса Шевченка та ін., літературно-критичні огляди, присвячені, зокрема, «Літературно-Науковому Вістнику», творчості українських літераторів у Підкарпатській Україні, аналізу літературних відгуків на визвольну боротьбу в Західній Україні та ін.

У 1925 р. із продовженням друкувалася розвідка Кліма Обуха (псевд. К. Трильовського) «Боротьба Італійців за свободу та соборність і похід Гарібальді на Сицилію 1860 р.». Розпочинаючи публікацію цього твору, редакція наголошувала: «Ми хочемо — з огляду на скупі рамці нашого часопису — бодай у дрібній частині дати в “У П” місце пропаганді визвольного чину, а поколінню, якого сумління і думка не спроможні погодитися зі соромом нікчемного вегетовання у ворожих кайданах і яке горить святим огнем бажання боротьби за волю Рідної землі — можливість вислову думок» (До праці! 1925. Ч. 2).

Незакамуфльовано прорадянським «Український Прапор» став з початком «згортання» українізації. Активно відгукнулася газета на процес у Харкові над «Спілкою Визволення України», виправдовуючи позицію радянської влади. Обґрунтованим вважався арешт С. Єфремова і В. Чехівського (Радянські арешти і протирадянські

провокації (1929. Ч. 11); передрук із «Пролетарської Правди» аргументовано доводив «шкідницьку» діяльність «Спілки Визволення України» (Рада Всеукраїнської Академії Наук ганьбить контрреволюційну «Спілку Визволення України». 1929. Ч. 12); схвалювалося судилище над представниками української інтелігенції: «Судили в Харкові петлюрівських діячів. — підкреслюємо ще раз — а не учених, наукових і культурних робітників, педагогів, лікарів, кооператорів чи провідників української автокефальної церкви. Українська радянська влада не виступала проти багатотисячної інтелігенції; на лаві підсудних опинилось тільки 45 умових робітників не ізза їх професійної умови праці, оплачуваної українською державою, а за те, що вони вели акцію, що мала на меті накинути українській нації петлюрівську унерівщину» (Суд над петлюрівщиною. 1930. Ч. 1/4); разом із «Пролетарською Правдою» редакція «Українського Прапора» засуджувала «ворогів» радянської влади — С. Єфремова, В. Чехівського, О. Гермайзе, А. Ніковського, Л. Старицьку-Черняхівську та ін., ретельно розписуючи їхні персональні вироки (Вирок На[й]вищого суду УССР. 1930. Ч. 1/4). За тією ж «Пролетарською Правдою» детально передруковано «Допит Ніковського» (1930. № 5/6—8).

Матеріальні негаразди видавництва яскраво виявлялися періодичністю виходу часопису. 1930 р. «Український Прапор» був задекларований місячником, хоча з 11 чисел два випуски вийшли спареними (у травні — ч. 1/4, у червні — ч. 5/6), у 1931 р. вийшло три випуски часопису по чотири числа разом, у 1932 р. газета виходила раз на квартал.

У 1932 р. редакція запропонувала читачам дві статті авторства Миколи Скрипника, присвячені питанню українізації в «культурно-освітнім» аспекті в радянській Україні, вибрані із виданих 1932 р. у кількох томах книги «Статті і промови академіка Миколи Скрипника», наголошуючи: «На нашу думку твори Скрипника по національному питанню повинні знайтися в руках кожного українця. Після прочитання їх кожний українець матиме змогу переконатися про ту велику національно-культурну роботу, яка провадиться на державній Радянській Україні і про незвичайні заслуги М. Скрипника в цій ділянці» (Скрипник М. УСРР — Піємонт українських трудящих мас. 1932. Ч. 3). Інша стаття М. Скрипника як зразок більшо-

вицького розуміння національного питання висвітлювала проблеми, що існували в середовищі донецького пролетаріату у ставленні до українізації (Есперантизація чи українізація. 1932. Ч. 4).

Репутаційну характеристику берлінської діяльності Є. Петрушевича і часопису «Український Прапор» серед галицького українства на початку 1930-х рр. можна знайти, зокрема, на сторінках часопису «Новий Час»: «З давен-давна виходить в Берліні урядовий орган Дра Петрушевича “Український Прапор” і він якраз є показником того, як далеко зайшла політика еміграційного уряду в більшовицькі тенети» [1, ч. 80].

Радянофільські настрої Є. Петрушевича, як і багатьох його співвітчизників, розвіялися на зламі 30-х рр., коли в Україні розгорнулися масові репресії й терор органів ДПУ–НКВС, та «Український Прапор» на цей час вже не існував, припинивши свій вихід 15 вересня 1932 р.

На закінчення дозволимо собі ширшу цитату з «Українського Прапора», де дається, незважаючи на зміновіхівські орієнтири редакційної політики, правдива характеристика часопису: «Видавництво “Українського Прапора” є тісно і безпосередньо звязане з історією державницьких змагань Західної України, з окрема зі справою пропаганди на міжнародньому форумі за визволення західно-українських земель зпід ворожої окупації.

Спершу як офіціоз Західно-Українського посольства у Відні, опісля як орган Уряду Преси і пропаганди при Галицькім Уряді, вкінці (після ліквідації Галицького Уряду і 1923 р.) як орган Президента Української Національної Ради, отже постійно на службі державницьких чинників, поставлених на чоло суверенною волею народу — “Український Прапор” був і є віддзеркаленням думок і діл, настроїв і змагань, взагалі вільною трибуною ідеології і пропаганди українського державництва на західно-українських землях. Це надає нашому органу виїмкове, історичне значіння серед органів українського, точніше західно-українського друкованого слова» (В десятий рік. 1928. Ч. 16).

Підсумовуючи, зазначимо, що у берлінський період часопису «Український Прапор» програмний напрям його залишився незмінним: основним мотивом публіцистичних виступів було визволення західноукраїнських земель з-під польського панування та віднов-

лення української державності у Східній Галичині. Якщо завершення віденського періоду ознаменувалося визначенням редакційної політики з частковою орієнтацією на радянську Україну, то наступні роки виходу газети продемонстрували відверте радяно-фільське спрямування видання. Співробітниками часопису були відомі діячі української політики, науки, культури, що забезпечувало високий рівень видання високоякісними різноаспектними текстами, водночас і в технічному плані «Український Прапор» відповідав європейським стандартам масової преси. Незважаючи на зміни в ідеологічному спрямуванні часопису, своє програмне завдання — сприяти відновленню незалежного державно-правового статусу Східної Галичини і налагодити якісну інформаційну політику щодо висвітлення становища її українського населення на окупованих Польщею теренах — часопис чесно виконував. «Зачаровані» політикою українізації в радянській Україні, видавці часопису вірили, що об'єднання українських етнічних територій в одній державі, хай на початках і радянського типу, хай на початках і залежно від центрального державного проводу у Москві, дозволить у перспективі розбудувати суверенну українську державу, яка забезпечить вільний розвиток української освіти, науки і культури, створить умови для піднесення національної самосвідомості українського народу.

1. *Витвицький М. С.* Українці в Німеччині (Вражіння з подорожі по Німеччині) // *Новий Час*. 1930. Ч. 79—83.
2. Вячеслав Липинський. Архів / ред. Іван Лисяк-Рудницький. Філадельфія, Пенсильванія, 1976. Т. 7: Листи Осипа Назарука до Вячеслава Липинського. 532 с.
3. *Кедрин І.* У межах зацікавлення. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто. 1986. 527 с.
4. *Книш З.* Власним руслом: Українська Військова Організація від осени 1922 до літа 1924 року. Торонто: Срібна сурма, 1966. 184 с.
5. *Книш З.* На повні вітрила! (Українська Військова Організація в 1924—1926 роках). Торонто: Срібна сурма, 1970. 424 с.
6. *Кулеша Н.* Українська преса у Німеччині 1919—1945 рр.: формування та функціонування: монографія. Львів, 2009. 344 с.
7. *Кулеша Н.* «Український Прапор» (1919—1923 рр.): віденський період часопису ЗУНР // *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2014. Вип. 4(22). С. 91—108.

8. *Лозинський М.* Моє співробітництво з Президентом Петрушевичом. Львів, 1925. 44 с.
9. *Павлишин О.* Євген Петрушевич (1863—1940): ілюстр. біопр. нарис. Львів: Манускрипт, 2013. 400 с., іл.
10. Писання А. Жука // Молода Нація. 2002. Ч. 3(24). С. 270—274.
11. Центральний державний історичний архів, м. Львів. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 301. Арк. 1—8.

References

1. Vytvytskyi, M. S. (1930). Ukraintsi v Nimechchyni (Vrazhinnia z porodozhi po Nimechchyni), *Novyi Chas*, no. 79—83. (in Ukr).
2. (1976). *Viacheslav Lypynskiy. Arkhiv*, red. Ivan Lysiak-Rudnytskyi, Fildelfiia, Pensylvaniia, t. 7: Lysty Osypa Nazaruka do Viacheslava Lypynskoho, 532 pp. (in Ukr).
3. Kedryn, I. (1986). *U mezhakh zatsikavleniia*. Niu-York; Paryzh; Sydnei; Toronto, 527 pp. (in Ukr).
4. Knysh, Z. (1966). *Vlasnym ruslom: Ukrainska Viiskova Orhanizatsiia vid oseny 1922 do lita 1924 roku*, Toronto, Sribna surma, 184 pp. (in Ukr).
5. Knysh, Z. (1970). *Na povni vitryla! (Ukrainska Viiskova Orhanizatsiia v 1924—1926 rokakh)*, Toronto, Sribna surma, 424 pp. (in Ukr).
6. Kulesha, N. (2009). *Ukrainska presa u Nimechchyni 1919—1945 rr.: formuvannia ta funktsionuvannia: monohrafiia*, Lviv, 344 pp. (in Ukr).
7. Kulesha, N. (2014). «Ukrainskyi Prapor» (1919—1923 rr.): videnskyi period chasopysu ZUNR, *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, Lviv, vyp. 4(22), pp. 91—108. (in Ukr).
8. Lozynskiy, M. (1925). *Moie spivrobitnytstvo z Prezidentom Petrushevyhom*, Lviv, 44 pp. (in Ukr).
9. Pavlyshyn, O. (2013). *Yevhen Petrushevych (1863—1940). Iliustr. biohr. narys*, Lviv, Manuskrypt, 400 pp., il. (in Ukr).
10. Pysannia A. Zhuka (2002). *Moloda Natsiia*, no. 3(24), pp. 270—274. (in Ukr).
11. *Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv*, m. Lviv, f. 359, op. 1, spr. 301, ark. 1—8. (in Ukr).

Nadiia Kulesha

«UKRAYINSKYI PRAPOR» (1923—1932s): THE BERLIN PERIOD OF THE NEWSPAPER OF THE PRESIDENT OF THE UKRAINIAN NATIONAL COUNCIL

The centenary of the Ukrainian Revolution (1917—1921s) made relevant the interest to the developments and the personalities of that

time, specifically, to the personality of the President of the ZUNR, Petrushevych, Yevhen. The newspaper «Ukrayinskyi Prapor» founded in 1919 in Vienna, throughout its existence, was considered as an official print organ of the Dictator (i.e., Y. Petrushevych). The Vienna period of this publication lasted from August 1919 to mid-November 1923. From the end of November 1923 till April 1932, the paper was published in the capital of the Weimar Republic, Berlin. It was the only newspaper of the Ukrainian emigration published for the longest time in interwar Germany. It was an example of a socio-political periodical. There collaborated outstanding editors and publicists. The pages of this paper record the history of the diplomatic struggle of the West Ukrainian foreign representatives for the liberation of the Eastern Galicia from the protectorate of Poland and the restoration of Ukrainian statehood. Its materials documented the course of the occupation of the Eastern Galicia by Poland and the process of «Polonization» of the Ukrainian population of that region. The article explores the Berlin period of existence of the magazine. Specifically, it studies the changes in the ideological line of the magazine, more specifically, its pro-Soviet editorial orientation because of the illusions about the transformation of the national policy of the Soviet rule in Ukraine, especially during the period of Ukrainization. Then the traditional headings of the magazine were joined by the publications with positive coverage of the flourishing Ukrainianization in Soviet Ukraine. The newspaper also actively reacted to the SVU (Union for Liberation of Ukraine) trial in Kharkiv, justifying the position of the Soviet authorities. The paper's editorial staff were well-known figures of Ukrainian politics, science, and culture: Yu. Bachynsky, O. Hrytsai, A. Zhuk, M. Lozynsky, R. Perfetsky, and others. They provided a high level of editorial content with high-quality, multi-faceted texts. We conclude that in terms of the editorial content and formal aspects, the newspaper «Ukrayinskyi Prapor» matched the standards of the European mainstream press of that time.

Key words: newspaper, emigration, Eastern Galicia, Soviet Ukraine, Sovietophile, the Ukrainian statehood, Ukrainianization.

Мирослав Романюк

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОНТЕНТУ НА «ПОЛЬСЬКОМУ РАДІО» У 1930-х рр.

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-3](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-3)

За матеріалами львівської преси, зокрема газети «Діло», вивчено особливості становлення й розвитку українського ефіру на «Польському радіо» та в його львівській філії. Визначено основні тематичні блоки передач, з'ясовано причини створення та основні аспекти діяльності Українського радіотовариства і видавництва «Українрадіо», роз'яснено роль українських суспільно-політичних і культурних діячів, журналістів, радіослухачів у започаткуванні українського мовлення.

Ключові слова: *радіожурналістика, тематика радіопрограм, «Польське радіо», Українське радіотовариство, видавництво «Українрадіо», «Українська газетка», радіослухачі.*

Історії становлення і розвитку українського радіо, висвітленню особливостей його функціонування у різні історичні періоди приділено недостатньо уваги в дослідженнях сучасних науковців. Здебільшого вивчаються проблеми функціонування радіо на сучасному етапі, адже цей засіб масової інформації у зв'язку з виникненням і активним розвитком нових медій шукає нових форм комунікації зі слухачем і нових форматів створення радіоконтенту.

Належного вивчення вимагають історія становлення радіомовлення, динаміка його розвитку, особливості створення радіопередач та коло їх авторів. Якщо історичний шлях діяльності радіо в 1920—1930-ті рр. на східноукраїнських землях простежено у низці праць науковців — М. Васьківа [3], О. Гояна [5], О. Школьної [27] та ін., то особливості становлення українського радіомовлення в Західній Україні сьогодні майже не досліджено. Серед тих праць, які можемо назвати в контексті нашої теми, особливо цінними будуть напрацювання В. Клювака [10] та І. Крупського [11], які присвятили свою увагу розвитку регіонального радіо у Львові.

Вивчення історії української радіожурналістики потребує передусім якомога повнішого охоплення, опису, аналізу різноманітних джерел, за допомогою яких можна реконструювати картину ста-

новлення, розвитку радіо, його взаємин із суспільством. На цьому наголошувала О. Школьна у статті «Штрихи до радіоісторії (за архівними матеріалами 20—30-х рр.)» [27, с. 168].

Дослідження історії радіожурналістики є нелегким процесом, оскільки супроводжується складністю вивчення емпіричного матеріалу. Адже для того, щоби проаналізувати особливості радіо-контенту загалом, і особливо того його аспекту, про який ведемо мову ми, необхідно прослухати значну кількість архівного матеріалу. Якщо врахувати, що більшість радіопередач українського сегмента, які прозвучали в ефірі «Польського радіо» у 1932—1939 рр., донині не збереглися, то вивчити їх специфіку видається майже неможливим.

Тож цілком зрозумілим є твердження професора М. Васьківа про те, що, вивчаючи цей засіб масової інформації, потрібно звернутися до тогочасної преси. «Вивчати історію українського радіо 1920—30-х років досить складно. Адже мовлення велося в прямоефірному режимі, технології аудіозапису тоді ще не було, тому про зміст і формальні особливості передач можна дізнатися лише з друкованих джерел (спогадів, реферативних матеріалів, обговорень у пресі тощо)... Несподівано на допомогу історикам вітчизняного радіомовлення приходить якраз уже згадуваний тісний зв'язок радіо з пресою і державний контроль над масовим інформуванням» [3, с. 104].

Для висвітлення теми важливим джерелом інформації були часописи Львова, які виходили у 1930-ті рр. Серед них — газети «Діло», «Новий Час», «Як на долоні», а також «Biuletyn Polsko-Ukraiński», «Gazeta Lwowska», «Kurier Lwowski». За публікаціями цих видань було реставровано основні ключові аспекти розвитку українського радіомовлення, встановлено прізвища осіб, які працювали над створенням українських програм, визначено популярність серед радіослухачів того чи іншого тематичного напрямку передач.

Базова установа «Польське радіо», що розташовувалася у Варшаві, поширювала мовлення на всю територію Другої Речі Посполитої. Наприкінці 1930 р. у львівській пресі було оголошено, що у Львові розпочинає свою роботу радіостанція з технічними можливостями обслуговування понад 50 000 абонентів. Її потужність була найбільшою серед усіх польських радіостанцій (Варшава, Кра-

ків, Катовіце та ін.). Навіть найбільша радіостанція — під Варшавою — не могла дорівнятися до потужностей львівської. «Львівська станція наскрізь модерна, виставлена коштом одного мільона триста тисяч золотих, при видатній допомозі держави» [22].

«Польське радіо», яке того ж року розпочало мовлення у Львові, а згодом відкрило регіональну редакцію, поступово нарощувало свою потужність, збільшувало кількість абонентів, розбудовуючи нове інформаційно-розважальне середовище. Однак серед програм його не було жодної, що забезпечувала б інтереси слухачів-українців. Така ефірна політика викликала багато запитань з боку українських суспільно-політичних і культурних діячів.

Український інформаційний простір у цей час розвивався дуже потужно, збагачуючись новими газетами й журналами. Значна кількість періодичних видань виходила саме у Львові, що був зручним містом для розповсюдження преси у Галичині, на Буковині й Закарпатті. Із появою нового засобу масової інформації український суспільно-політичний і культурний провід покладав на радіо як на об'єднувальний чинник значні надії. Однак ефір «Польського радіо» був насичений суто польськомовними програмами. Саме тому на сторінках преси неодноразово порушувалися питання щодо започаткування й розвитку українського контенту на радіо.

У вступній статті щоденної газети «Діло» за 13 березня 1932 р. «Українські авдиції у радіо. Під увагу слухачам і керманичам Польського Радія» відзначалося, що у відповідь на домагання і вимоги українців Другої Речі Посполитої «відповідальні керманічі Польського Радія у Варшаві і у Львові мусіли признати, що установа Радія є не лише польською політично-пропагандичною експозитурою, але передусім торговельним підприємством та державною установою, призначеною для всіх громадян, — тоді, послідовно, мусіли признати також слушність принципу, що тисячі радіоабонентів і радіослухачів українців мають право домагатися авдицій у їх рідній мові» [25]. Деякі поступки польських радійників усе ж відбулися, оскільки «заворушилися маси українських радіослухачів, зацікавилися цією справою найповажніші краєві установи». Зокрема, перший пролом у політиці «Польського радіо» щодо українського ефіру відбувся введенням у програму виступів українських церковних хорів солістів із Варшави і Львова, передаванням святкових Богослужінь.

Очільники львівської редакції «Польського радіо» намагалися пояснити свою політику у формуванні радіоєфіру, визначенні прерогатив у його змістовому наповненні, виборі розважального контенту. Вони проводили регулярні зустрічі із представниками львівської преси. На одній із таких конференцій, що відбулася 26 листопада 1932 р., офіційно запрошені представники української преси — журналісти газет «Діло» і «Новий Час» — знову заторкнули питання створення українських радіопередач. Офіційно ця проблема була визнана керівництвом радіо, проте жодних позитивних, окрім названих концертних виступів та передавання Богослужінь, кроків здійснено не було. «У програмах цього радіа досі фактично не існують українські пункти, ні вокальні ні відчитові. Радіова варшавська централа, що затверджує програми і сама здебільша їх виповнює, зовсім не рахується із потребами широкої маси галицьких абонентів» [20].

Основним аргументом керівників радіоєфіру було те, що більшість жителів Галичини не розуміє української мови, тож сенсу запроваджувати український сегмент передач було не доцільно. Проте заперечення української сторони були досить зрозумілі: «Кожний із нас, що не розуміє жидівської мови, теж послухав би з приємністю жидівських пісень і декламацій. Адже слухаємо співів у різних чужих мовах. Крім цього радіо має тисячі українських і жидівських абонентів; спільність наших абонентів на провінції дуже значна і вони можуть домагатись авдицій у рідній мові» [20].

У цей же час ПАТ — Польська агенція телеграфічна — офіційно оголосила про досягнуте порозуміння між українською національною меншиною у Польщі та керівництвом «Польського радіо» щодо вирішення у позитивному дусі засадничого питання українських програм у радіоєфірі. Позитивно, хоч і дуже обережно, зреагувала на таке рішення «Gazeta Lwowska» у передовій статті «Українсу і polskie radio», відгук про яку вмістила газета «Діло». Зокрема, було відзначено, що журналіст навів багато аргументів на користь започаткування українського мовлення в краї і висловив надію, що польське громадянство підтримає таке рішення, зрозумівши, що «річ іде про добро і корисну справу» [25].

Історія прагнень українців до започаткування й розвитку «українських авдицій» на цьому не завершилася, а, навпаки, отримала

новий виток, хоча, на перший погляд, було формально дотримано всіх домовленостей про початки українського мовлення. Упродовж трьох років (1932—1935) український ефір залишався мало наповненим, тенденційно сформованим, неінформативним. І все ж були певні здобутки, що зафіксовано у радіопрограмах, опублікованих у низці українських видань. Зокрема, ми виявили такі українські передачі: музичні, Богослужіння, репортажі з українських культурних святкових заходів, тематика яких не суперечила офіційній державній політиці.

У другій половині 1935 р. знову було ініційовано обговорення цієї проблематики в пресі: «Польське радіо» дискредитувало українські прагнення, — стверджували журналісти. Шовіністичні висловлювання, заборона суспільно-політичної проблематики, коригування інформаційно-розважального контенту, «антиукраїнський дух», прислуговування асиміляційній політиці панівної верхівки — такі звинувачення преси в бік керівництва цього засобу масової інформації були небезпідставні. Вони оприлюднювалися в українській пресі загалом, однак чи не найбільше таких матеріалів, що намагалися розкривати суть антиукраїнської політики, яка провадилася на державному рівні, зафіксовано на сторінках щоденника «Діло».

У передовиці від 31 грудня за 1935 р. часопису «Kurier Lwowski» редакція відзначала: «українці, мовляв, не мають права домагатися від «Польського Радіо» українських програм, бо... виступають проти польської держави!» [15]. Редакція «Діла» відреагувала на цю статтю, іронічно відзначивши, що варто ще оголосити проект на отримання від кожного абонента «Польського радіо» свідоцтва лояльності до Польської держави з комісаріату чи відділень поліції, а також зміни греко-католицької віри на католицьку. Таку позицію редакції часопису «Kurier Lwowski» було названо зовсім не логічною. Політика «Польського радіо» характеризувалася упередженістю до українців, хоча повинна би була об'єднувати всіх громадян держави без поділу на національності. Так вважали українські діячі, публікуючи свої погляди на проблему у газеті «Діло», розкриваючи погляди «Польського радіо» на українську мову, українських виконавців та українську тематику.

Кореспондент «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego» (Варшава, 1932—1939) навів вислів Митрополита Андрея Шептицького, що

польське громадянство дуже мало знає українців і про українців, про українське життя. Саме тому автор відзначав, що «Польське радіо» не виконало покладених на нього завдань, оскільки «проминало мовчанкою все, що торкалося українського життя в Польщі і за кордоном» [16]. Він також підкреслював, що ефір обмежувався кількома музичними виступами або ж записаними концертами українських виконавців із варшавської філармонії. Керівництво «Польського радіо» повинно було більш уважно ставитися до вимог українського населення Польщі, тим більше, що ці проблеми неодноразово розглядалися в українській пресі, оформлялися у вигляді відозв і прохань до його керівництва.

«Чи “Польське Радіо” аполітичне?» — намагався з’ясувати український активіст, культурний діяч, публіцист Анатоль Курдик. Його відкритий лист до дирекції «Польського радіо» містив низку запитань, що стосувалися передовсім діяльності установи у царині українського радіомовлення. «Ніякі відчити чи інші авдиції, про які так запевнювало український загал, львівське Радіо не передавало, мотивуючи при інтервенції в тих справах, що це залежне від Варшави, яка власне подає українські відчити та видає «Бюлетин» [12]. Автор мав на увазі «Періодичний радіофонічний бюлетень», який видавало «Польське радіо» українською мовою, що створювався здебільшого для редакцій українських часописів, які друкували програми радіомовлення. Це був добрий крок керівництва «Польського радіо», оскільки редакції газет змушені були на швидкуруч перекладати для читачів програми з польської мови, допускаючи значну кількість помилок, або ж не могли вчасно опублікувати радіопрограму через брак готового матеріалу.

Про це видання немає жодних відомостей в українській науковій чи науково-популярній літературі. Тільки в додатку до покажчика Євгена Місила «Бібліографія української преси в Польщі (1918—39) і Західньо-Українській Народній Республіці (1918—19)» вказано, що такий часопис виходив 1931 р. [1], однак більше відомостей не подано. Можемо зробити висновок, що на теренах Польщі цей бюлетень також не зберігся.

З метою формування організованого руху за створення українського радіомовлення українські громадсько-політичні і культурні діячі заснували у 1932 р. Українське радіотовариство. До комі-

тету засновників входили такі громадсько-політичні і культурні діячі: директор Музичного інституту Василь Барвінський, адвокат Роман Громницький, інженер Льонгин Лясевиц, суддя Ярослав Ільницький, директор канцелярії товариства «Просвіта» Степан Магалаєс. Ці діячі підписалися під зверненням, яке було опубліковане в низці українських часописів: «Українських авдицій є замало і тому мусимо рішучо подбати за їх збільшення під оглядом кількості і якості. Одначе таку акцію мусить вестися організовано і тому необхідним є заложення українського Радієвого Товариства» [8]. Завдяки його зусиллям вдалося налагодити співпрацю із дирекцією львівської філії «Польського радіо».

Ще однією заслугою Українського радіотовариства було створення видавництва, яке називалося «Українрадіо». Першим ініціативним кроком у роботі видавництва була організація перепису українських радіоабонентів. Судячи із незначної кількості повідомлень у пресі, видавництво не змогло розвинути у потужну інституцію. Єдиним виданням, яке потрапило до читачів, була книжка інженера «данцігської політехніки» Льонгина Лясевица «Практичний радіоаматор. Підручник для всіх» (1932). Це видання дістало чимало схвальних відгуків читачів, але було опубліковано і багато критичних зауважень читачів-радіоаматорів.

За формування українського контенту боролися й самі радіослухачі. Восени 1935 р. ініціативна група українців із Калущини надіслала лист до дирекції «Польського радіо» у Львові. Оскільки на Калущині переважну більшість населення становили українці, у листі було оголошено їхнє домагання — віддати для потреб українського населення хоча б дві години із дванадцятигодинного денного ефіру. При укладанні українських програм було запропоновано враховувати конкретні пропозиції щодо їх тематики, зокрема інформаційної, мистецької, літературної, сільськогосподарської [26].

Особливу увагу до українського ефіру проявляли українські політики — депутати польського сейму Сергій Хруцький та Володимир Целевич, виступаючи на засіданнях бюджетних комісій. Ці промови передруковувала українська преса, яка інформувала не тільки про діяльність самих депутатів, а й про коло порушуваних ними проблем у польському сеймі.

Взявши участь у дебатах при обговоренні бюджету міністерства пошт і телеграфів у січні 1938 р., Володимир Целевич затор-

кнун поміж іншим і проблему українського радіомовлення. Він відзначив, що від червня 1937 р. цю проблему було вирішено частково, і висловив низку застережень, оскільки низка передач була створена неякісно, зі значними технічними недоліками [19]. Крім того, депутат запропонував своє бачення розширення тематичних меж українського мовлення, наприклад, заснування дитячих передач, а також спортивних, враховуючи значне зацікавлення населення спортом.

Цю ж проблему заторкував депутат Степан Біляк на засіданні у польському сеймі. Він, зокрема, сказав: «Признаю льояльно, що від часу, коли польське радіо перейшло майже цілковито на власність держави, ми завважили дещо більше доброї волі з боку дирекції польського радіа у справі потреб українського народу. Одначе ця поправа не дуже незначна і зовсім неvistарчальна» [7].

Депутат відзначив, що на 30 тисяч радіопередач, озвучених в ефірі 1936 р., лише 30 було українськими. Він наполягав: «Слід приступити до основної зміни на цьому відтинку та ввести щоденні українські авдиції, які крім музичних авдицій обіймали би наукові, літературні і політичні відчити, протиділаючи комуністичній пропаганді, врешті авдиції для дітей та трансмісії греко католицьких богослужень. Щойно тоді радіостация сповнить на наших теренах відповідальне їй завдання ширення культури та просвіти». Політик був переконаний, що і польська спільнота буде мати добру нагоду пізнати українську культуру, що, на його думку, «безперечно вплине на додатне відношення польського громадянства до українського народу». Він також відзначив, що серед 700 постійних працівників «Польського радіо» був тільки один працівник-українець.

Загалом, варто відзначити, що українські діячі намагалися врівноважити стосунки у векторі «“Польське радіо” — українські програми». Вони визнавали, що доводилося дуже різко критикувати діяльність цієї установи за «політичні критерії при складанні репертуару, мачушине трактування українських авдицій», однак пояснювали, що їм залежало на усуненні «найголовніших промахів самого радіа, як культурної установи, призначеної для всіх громадян держави», оскільки прагнули причинитися до «оздоровлення згаданих нездорових відносин у радію» [2].

Загалом, українсько-польські перемовини щодо українського контенту на «Польському радіо» у 1930-х рр. пройшли значну еволюцію — від цілковитого несприйняття українського контенту до організованої підготовки радіопередач. За публікаціями у пресі можемо зробити висновок, що журналісти уважно стежили за зростанням українського контенту «Польського радіо» та аналізували його зміст.

Створена на «Польському радіо» програма «Українська газетка» (1937, 29 квітня) повинна була б отримати їх схвальні відгуки, оскільки метою її авторів було висвітлити українські проблеми в царині сільського господарства, зокрема рільництва. Однак зміст цього випуску української програми не задовольнив журналістів-радіослухачів, що висловили своє незадоволення фразою: «Навіть найкраще продумана справа може бути зроблена зовсім у протилежному виконанні».

Автор статті у газеті «Діло» наполягав: «Українська газетка» мусить бути редагована так, щоб вона подобалась і цікавила українців. Відповідальні чинники, від яких залежить апробата тексту, не можуть жадати, щоб українська газетка мала польський дух, щоб не брала під увагу хроніки українського політичного, культурного й господарського життя. І коли та газетка має робити свою місію серед наших земляків на сов. Україні та на еміграції, то тільки тим, щоб указувати на позитиви українського національного життя» [23]. Передовсім, вважав журналіст, повинні були розкриватися на радіо позитиви й переваги українського національного життя у Польській державі, щоб підтримувати висунуту політичним керівництвом тезу про те, що українцям у польському світі живеться набагато комфортніше, ніж українцям в інших державах, зокрема в радянській Україні. Репліка українського журналіста була прямим наляком керівництву «Польського радіо». Адже не секрет, що галичани, не отримуючи потрібних для них відомостей з «Польського радіо», черпали інформацію з радянського радіо, ловлячи його без перешкод на свої приймачі.

Про роль цього пропагандистського контенту з-за Збруча та його вплив на західноукраїнську спільноту залишилося чимало свідчень радіослухачів та журналістів. Буковинський радіоабонент писав до газети «Діло», прохаючи вплинути на керівництво «Поль-

ського радіо», щоб дбало за покращення українського ефіру. Він підтверджував думку журналістів про те, що радянське радіо працює краще: «Під тим оглядом Київ і совітські радіостанції на Великій Україні поставлені без порівняння краще. Передовсім тамошні станції працюють цілу днину без перерви. Мають не тільки українські виклади та інформації, але й опери, співи й українську музику. Авдиції ті слухаємо радо на коротких та довгих філях, особливо ж захоплюють київські українські пісні, бо дійсно співають там прегарно» [18].

Поряд із матеріалами критичного спрямування у пресі публікувалися й схвальні відгуки про підготовлені передачі. У ч. 26 за 1938 р. український часопис «Як на долоні» здійснив вибірку українського контенту львівської філії «Польського радіо». Загальна картина змінилася на краще. На Різдво і Новий рік українські слухачі мали до вибору такі програми: 1) Концерт солістів (твори Брамса, Ліста, Шуберта у виконанні піаністки Марії Шлапак; 2) Літературна «гутірка» (бесіда) журналіста Михайла Рудницького «Українські спогади про В. Оркана» — польського письменника Владислава Оркана (справжнє прізвище — Францішек Смаяж); 3) Урочисте Богослужіння з Волоської (Успення Пресвятої Богородиці) церкви; 4) Українські коляди у виконанні хору; 5) Авторська програма Романа Богдановича «Чумацьким шляхом»; 6) Доповідь інженера Романа Левицького «Догляд тільних коров»; 7) Інформаційна Газетка; 8) Театральна постановка В. Ковальчука «Царіє ходять» у виконанні театральних артистів та хору «Сурма», створена на «прегарному та пребагатому українському фольклорі Різдва». Таким чином, можемо констатувати, що український ефір наприкінці 1930-х рр. збільшився порівняно з першими роками цього десятиліття [24].

Огляд опублікованих радіопрограм дає змогу зробити висновок, що в ефірі все-таки переважали передачі релігійного напрямку. Слухачам періодично пропонувалися «Псалми в Успенській церкві», які виконував хор Успенської церкви (вул. Руська) під керівництвом відомого львівського професора Романа Прокоповича-Орленка, який до цього був солістом Віденської і Празької опер, відтак викладачем Вищого музичного інституту імені М. Лисенка. Найчастіше звучали в ефірі псалми «Благообразний Йосиф», «Услиши, Господи», «Приклони, Господи», а також псалми українського композитора Дмитра Бортнянського.

Особливо сприймалися радіослухачами Богослужіння, супроводжувані проповідями священників. Про це можемо дізнатися із листів до редакцій часописів. Так, жителі містечка Березова («три милі фірою чи автобусом до стації Сянік, серед чужого елементу, без церкви і рідної пісні») писали до редакції газети «Діло» листи з проханням передати слова подяки отцю Гавриїлу Костельнику за його «прегарну, повну змісту проповідь, в якій найшли саме те, чого було треба» під час Служби Божої з Волоської церкви у Львові [6]. Такий лист варто було скеровувати до львівської редакції «Польського радіо», проте довіра до українського видання, яке доклало чимало зусиль для того, щоб українське слово зазвучало в радіоефірі, все ж переважила.

Важливою для українських радіослухачів подією було звернення Митрополита Андрея Шептицького, виголошене в ефірі у Свят-вечір 1936 р. Цей ефір був сприйнятий українською спільнотою з надзвичайним піднесенням, що також підтверджено схвальними листами-відгуками до редакції «Діло» як до пресового посередника між слухачами і «Львівським радіо». Редакція газети отримала значну кількість листів з проханнями знайти можливість опублікувати «Слово Митрополита Кир Андрея, виголошене у львівському радіо дня 6. січня ц. р. в год. 19.15.» [21], навести його повністю, щоб ще раз отримати змогу подумати «над мудрим словом».

Такі передачі — з виголошенням українського слова духівництва — мали величезний резонанс не тільки серед галицьких слухачів, адже їх слухала українська спільнота усієї Польщі, а також і поза її межами. На підтвердження цього наведемо інформацію із листа української православної родини з півдня Буковини до своїх знайомих у Львові з нагоди вислуханого в радіо українського Богослужіння на Різдво з Волоської церкви у Львові.

Уривок з цього листа зі згоди адресантів було опубліковано в газеті. «Шукаючи на радіоапараті чогось цікавого, натрапили ми на богослуження у Волоській церкві зі Львова. Мушу сказати, що з роду ми не вслухувалися в богослуження з таким глибоким пієтизмом і почуттям, як ось тепер. А вже проповідь нашого князя церкви [Митрополита Андрея Шептицького], особливо ж та частина, що відноситься до братів знад Дніпра, так нас зворушила, що

не було сили здержати сліз і ми розплакалися... В часі, коли Ви там святкує те і слухаєте богослуження, то й ми відчуваємо ті самі Ваші переживання в душі. Воздушні хвилі зближують нас...» [17].

Прихильно відгукувалися журналісти і про музичні передачі, зокрема про трансльовану «Польським радіо» на всю країну у вечірній час популярну українську оперу «Запорожець за Дунаєм». Оголошуючи цю неабияку подію, «Діло» прогнозувало, що це буде перша така музична передача з українським продуктом [9]. «Оперу спеціально пристосовано до умовин радієвих передач та до часу, призначеного для передачі. Зміст акції і відповідні пояснення даватиме спікер по польськи, так що й тисячі польських радіослухачів матимуть нагоду познайомитись з архитвором нашої клясичної музичної літератури і вповні його зрозуміти». Так само прихильно зустріли радіослухачі оперу «Наталка Полтавка», що була введена в ефір «Польського радіо» 16 березня 1937 р. Дописувач «Діла» відзначив фахово підготовлене М. Рудницьким вступне слово, з якого «польські слухачі може вперше довідалися і про літературне відродження українського народу, та поруч з тим про значіння в українському письменстві й українському театрі “вічно молодой” “Наталки Полтавки”» [13].

Дуже високо оцінив роботу польських радійників адвокат Михайло Волошин, який поєднував основну роботу зі своїм захопленням — був диригентом музично-хорового товариства «Музичний Боян». Наголосивши на якісному технічному забезпеченні, фахівець відзначив також тих осіб, які адаптували оперу до ефіру, — «музичному провідникові» Антонові Рудницькому та «конферансьєрові» Михайлові Рудницькому. Зокрема, визнання заслужив М. Рудницький, який «у своїх поясненнях у польській мові цікаво схопив зміст пропущених діялогів, чим причинився видатно до зрозуміння цілоти опери навіть для тих, що її слухали вперше» [4]. Загалом, до ефіру допускалися музичні колективи та солісти-виконавці, які на той час уже доволі голосно заявили про себе не тільки в українському, а й в європейському середовищі.

Літературні програми готувалися в перші роки здебільшого польськими працівниками, однак згодом до співпраці запрошувалися й українські фахівці. Першою українською авторською передачею був матеріал про Василя Стефаника, який підготував знаний

науковець, професор Василь Сімович. Ось як відгукнувся про передачу кореспондент щоденника «Діло» — газети, яка уважно стежила за ефіром «Львівського радіо», особливо за його «українськими авдиціями». «Д-р В. Сімович подав загальну характеристику творчості Стефаніка, торкнувся його говіркової мовної форми та наприкінці коротко згадав про переклади Стефанікових оповідань на чужі мови, зокрема на мову польську. Відчит відбігав далеко від сухої реферуючої схеми: це був літературний твір сам для себе. Проф. Сімович має теж як відомо дуже виразну дикцію. Відчит під кожним оглядом удатний!» [14].

Однак не це було важливим у статті, що повідомляла про цю важливу для українців подію в ефірі «Львівського радіо». Адже щодо професіоналізму В. Сімовича, його високого рівня знань і уміння подати інформацію жодних сумнівів не виникало. Десятихвилинна передача сприймалася як великий український успіх в ефірі, адже до того часу (нагадаємо, цей ефір відбувся у лютому 1937 р.) таких передач на радіо дійсно не існувало.

Неабиякий вплив на радіослухачів мали передачі, в яких розкривалися особливості письменницької діяльності українців, висвітлювалася їх роль у розвитку літератури загалом, пояснювалися умови, в яких було творено українську літературу. Такі матеріали розробляли здебільшого журналісти М. Рудницький та Р. Купчинський. Їх співпраця з львівською редакцією «Польського радіо» є яскравим підтвердженням думки науковця М. Васьківа про те, що «одні й ті самі люди творили радіопрोगрами, часописи і художні тексти, тому прагнули продублювати їх в ефірі та у друкові. Своєю чергою влада переймалася тим, щоб особливо вагомі в ідеологічному аспекті матеріали отримали широкий, багатоканальний доступ до реципієнта» [3, с. 104].

Незважаючи на цілковиту відсутність в ефірі програм політичного змісту і суспільної проблематики, представлена українська тема все ж була добрим знаком для українців, адже давала змогу ознайомити широкий загал польського громадянства із творчістю талановитих українських особистостей.

Таким чином, підтверджувалася думка багатьох адресатів української преси про те, що «Польське радіо» може відхилитися від негативного для українців шаблону, може полишити звичну трафа-

ретність і створити продукт «правдиво культурної розваги». Упродовж 1932—1939 рр. «Польське радіо» та його філія у Львові здійснили чимало кроків до створення українського контенту. Проте відзначимо: це відбулося завдяки організованим діям української спільноти краю загалом, особливо ж завдяки цілеспрямованій і безкомпромісній діяльності відомих політичних і культурних діячів.

1. Бібліографія української преси в Польщі (1918—39) і Західньо-Українській Народній Республіці (1918—19) / уклад Євген Місило. Едмонтон, Альберта, 1991. 249 с.
2. Бюлетени Польського Радія. Періодичні радіофонічні бюлетени українською мовою // Діло. 1932. Ч. 29. С. 2.
3. *Васьків М.* Дослідження історії українського радіо на основі публікацій 1920—30-х років // Український інформаційний простір. Київ, 2016. Ч. 4. С. 103—113.
4. *Волошин М.* З радія // Діло. 1936. Ч. 87. С. 3.
5. *Гоян О. Я.* Комерційне радіомовлення: журналістика і підприємництво в радіоєфірі. Київ, 2005. 319 с.
6. Дві проповіді // Діло. 1932. Ч. 14. С. 3.
7. З промови пос. Ст. Біляка при бюджеті міністерства почт і телеграфів // Діло. 1937. Ч. 35. С. 3.
8. За комітет основників Українського радіотовариства // Діло. 1933. Ч. 325. С. 3.
9. «Запорожець за Дунаєм» в радіо на цілу Польщу // Діло. 1936. Ч. 82. С. 5.
10. *Клювак В.* З історії Львівського обласного радіо та радіожурналістики у 20-х — 70-х роках ХХ століття (на матеріалах Державного архіву Львівської області) // Теле- та радіожурналістика. Львів, 2011. Вип. 10. С. 273—292.
11. *Крупський І.* Відродження та діяльність Львівського обласного радіо в повоєнний період // Теле- та радіожурналістика. Львів, 2016. Вип. 15. С. 21—27.
12. *Курдидик А.* Чи «Польське Радіо» аполітичне? // Діло. 1934. Ч. 10. С. 5.
13. «Наталка Полтавка» в Польському Радіо. (Вражіння радіо-слухача й абонента) // Діло. 1937. Ч. 59. С. 3.
14. 1-ий український відчит у П. Радіо // Діло. 1937. Ч. 29. С. 3.
15. Політика «Польського Радія» // Діло. 1935. Ч. 1. С. 3.
16. Політика «Польського Радія» // Діло. 1935. Ч. 236. С. 4.
17. Польське радіо і совітська пропаганда // Діло. 1937. Ч. 11. С. 1.
18. Польське радіо й українські авдиції // Діло. 1937. Ч. 149. С. 2.

19. Почта, радіо й українці // Діло. 1938. Ч. 12. С. 9.
20. Радіові програми. Чому львівська радіостанція не дає українських авдицій // Діло. 1932. Ч. 265. С. 4.
21. Слово Митрополита Кир Андрея, виголошене у львівському радіо дня 6. січня ц. р. в год. 19.15 // Діло. 1936. Ч. 6. С. 1.
22. У львівській радіостанції // Діло. 1932. Ч. 2. С. 3.
23. «Українська газетка» в Радіо // Діло. 1937. Ч. 94. С. 4.
24. Українські авдиції // Як на долоні. 1938. Ч. 26. С. 5.
25. Українські авдиції у радіо. Під увагу слухачам і керманичам Польського Радія // Діло. 1932. Ч. 56. С. 1.
26. Українські радіеві авдиції та ендецька політика // Діло. 1939. Ч. 183. С. 2.
27. *Школьна О.* Штрихи до радіоісторії (за архівними матеріалами 20—30-х рр.) // Наукові записки Інституту журналістики. Київ, 2006. Т. 24. С. 168—176.

References

1. (1991). *Bibliohrafiya ukrainskoi presy v Polshchi (1918—39) i Zakhidno-Ukrainskiy Narodniy Respublitsi (1918—19)*, Edmonton, 249 p. (in Ukr.).
2. (1932). Biulieteny Polskoho Radiya. Periodychni radiofonichni biulieteny ukrainskoyu movoyu, *Dilo*, no. 29, p. 2. (in Ukr.).
3. Vaskiv, M. (2016). Doslidzhennia istorii ukrainskoho radio na osnovi publikatsii 1920—30-kh rokiv, *Ukrainskyi informatsiyni prostir*, Kyiv, ch. 4, pp. 103—113. (in Ukr.).
4. Voloshyn, M. (1936). Z radiya, *Dilo*, no. 87, p. 3. (in Ukr.).
5. Hoyan, O. (2005). *Komertsiiine radiomovlennia: zhurnalistyka i pidpryyemnytstvo v radioefiri*, Kyiv, 319 p. (in Ukr.).
6. (1932). Dvi propovidy, *Dilo*, no. 14, p. 3. (in Ukr.).
7. (1937). Z promovy pos. St. Biliaka pry biudzheti ministerstva pocht i telehrafiv, *Dilo*, no. 35, p. 3. (in Ukr.).
8. (1933). Za komitet osnovnykiv Ukrainskoho radiyetovarystva. *Dilo*, no. 325, p. 3. (in Ukr.).
9. (1936). «Zaporozhets za Dunaiem» v radio na tsilu Polshchu, *Dilo*, no. 82, p. 5. (in Ukr.).
10. Kliuvak, V. (2011). Z istorii Lvivskoho oblasnoho radio ta radiozhurnalistyky u 20-kh—70-kh rokakh XX stolittia (na materialakh Derzhavnoho arkhivu Lvivskoi oblasti), *Tele- ta radiozhurnalistyka*, vyp. 10, pp. 273—292. (in Ukr.).
11. Krupskyi, I. (2016). Vidrozhennia ta diyalnist lvivskoho oblasnoho radio v povoyennyi period, *Tele- ta radiozhurnalistyka*, vyp. 15, pp. 21—27. (in Ukr.).

12. Kurdydyk, A. (1934). Chy «Polske Radio» apolitychne? *Dilo*, no. 10, p. 5. (in Ukr.).
13. (1937). «Natalka Poltavka» v Polskom Radio. (Vrazhinnia radio-slukhacha y abonenta), *Dilo*, no. 59, p. 3. (in Ukr.).
14. (1937). 1-yi ukrainskyi vidchyt u P. Radio, *Dilo*, no. 29, p. 3. (in Ukr.).
15. (1935). Polityka «Polskoho Radiia», *Dilo*, no. 1, p. 3. (in Ukr.).
16. (1935). Polityka «Polskoho Radiia», *Dilo*, no. 236, p. 4. (in Ukr.).
17. (1937). Polske radio i sovitska propahanda, *Dilo*, no. 11, p. 1. (in Ukr.).
18. (1937). Polske radio i ukrainski avdytsii, *Dilo*, no. 149, p. 2. (in Ukr.).
19. (1938). Pochta, radio i ukrainsi, *Dilo*, no. 12, p. 9. (in Ukr.).
20. (1932). Radiovi prohramy. Chomu lvivska radiostatsiya ne daye ukrainskykh avdytsii, *Dilo*, no. 265, p. 4. (in Ukr.).
21. (1936). Slovo Mytropolyta Kyr Andrey, vyholoshene u Lvivskomu radio dnia 6. sichnia ts. r. v hod. 19.15, *Dilo*, no. 6, p. 1. (in Ukr.).
22. (1932). U Lvivskii radiostatsii, *Dilo*, no. 2, p. 3. (in Ukr.).
23. (1937). «Ukrainska hazetka» v Radio, *Dilo*, no. 94, p. 4. (in Ukr.).
24. (1938). Ukrainski avdytsii, *Yak na doloni*, no. 26, p. 5. (in Ukr.).
25. (1932). Ukrainski avdytsii u radio. Pid uvahu slukhacham i kermanycham Polskoho Radiya, *Dilo*, no. 56, p. 1. (in Ukr.).
26. (1939). Ukrainski radiyevi avdytsii ta endetska polityka, *Dilo*, no. 183. p. 2. (in Ukr.).
27. Shkolna, O. (2006). Shtrykhy do radioistorii (za arkhivnymi materialamy 20—30-kh rr.), *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*, t. 24, pp. 168—176. (in Ukr.).

Myroslav Romaniuk

THE SHAPING OF THE UKRAINIAN CONTENT ON THE POLISH RADIO IN 1930s

This paper is devoted to specific features of settling and development of Ukrainian broadcasting on *Polish radio* and its Lviv branch in 1930s. It is claimed that being launched after building the radio station in Lviv, broadcasting nonetheless didn't embrace any Ukrainian programs. The author highlighted the role of Ukrainian public and cultural figures, journalists and radio listeners in a struggle for Ukrainian's right to obtain radio information in Ukrainian language and analyzed distinctive features of Ukrainian radio movement in Halychyna region. The present study, having investigated the issue by examining the publications of newspaper *Dilo*, showed the reasons for its foundation and

indicated the main aspects of *Ukrainian Radio Society*'s activity as well as of *Ukrainradio* publishing house.

The author stated that in 1932 it was officially declared a consent between Ukrainian ethnic minority in Poland and *Polish Radio*'s management. Music, religious and literary topics were outlined as the main for Ukrainian programs. At first they were prepared by polish journalists, who had difficulties with its contents. But even in such a deficient way, the Ukrainian content's share became a good sign for Ukrainians, since gave an opportunity to introduce Polish citizens with creative work of Ukrainian talented well-known figures. It is pointed out, that Ukrainian professionals — journalists, writers, musicians, literary critics like Mykola Rudnytskyi and Roman Kupchynskyi joined the process in the second half of 1930s. The author identified such features of Ukrainian programs as a lack of political and social programs, so important for Ukrainians. Problems of content's amount and quality were constantly discussed.

Keywords: radio journalism, radio programs' topics, Polish Radio, Ukrainian Radio Society, Ukrainradio publishing House, «Ukrayinska Hazetka», radio listeners.

УДК 027.54:025.171][094:070(=161.2)(091)](438.26)

Лідія Сніцарчук

ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ
У ФОНДАХ ВІДДІЛУ РУКОПИСІВ НАЦІОНАЛЬНОГО
ЗАКЛАДУ ІМЕНІ ОССОЛІНСЬКИХ

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-4](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-4)

Визначено й описано основні групи акцесійних документів із фондів відділу рукописів НЗО, які дозволяють розкрити незнані сторінки розвитку української журналістики. Охарактеризовано архівні матеріали редакцій часописів «Українська Трибуна», «Рідний Край», «Зиз», «Українські вісті» та ін. Обґрунтовано джерельне значення різноманітних документів Міністерства преси й пропаганди уряду УНР у т. зв. тарнівський період. Особливу увагу приділено особовим матеріалам, що розкривають певні біографічні віхи знаних і маловідомих журналістів, редакторів, видавців, інших осіб, які активно співпрацювали з пресою.

Ключові слова: історія української журналістики, редакції часописів, приватне листування, журналісти, видавці.

У відділі рукописів Національного закладу імені Оссолінських (м. Вроцлав, Польська Республіка) зберігаються документи з архіву Наукового товариства імені Шевченка (шифри 20/53, 21/53, 22/53). Про їх важливе значення для національної пам'яті ще 2005 р. вів мову дипломат Олександр Медовніков, який був на той час консулом у Кракові. В інтерв'ю газеті «День» він відзначав, що в «Оссолінеумі» є «надзвичайно цікаві речі, пов'язані з діяльністю українського парламенту в екзилі, із життям Симона Петлюри, низка документів, пов'язаних із історією української дипломатії, листи з наших дипмісій у Європі» [2]. Крім цих документів, тут також зберігаються матеріали уряду УНР (протоколи засідань Ради Республіки, звіти про наради у Кабінеті Міністрів УНР, інші офіційні документи), матеріали партизансько-повстанського штабу, документи Української парламентської репрезентації, документи Маслосоюзу, Центросоюзу, інших кооперативних установ. Надзвичайно цінною є також низка рукописної спадщини Михайла Грушевського, Степана Смаль-Стоцького, Остапа Луцького, Івана Тивоновича, Олександра Удовиченка та інших відомих особистостей. О. Медовніков відзначав, що «це — особисті архіви, які були конфісковані НКВС у 1939—1940 рр., потім їх перехопили німці, і, зрештою, документи осіли в Польщі» [2].

Відаючи належне тематичному різноманіттю цих документів, зосередимося на матеріалах, які дозволяють розкрити незнані сторінки розвитку української журналістики, визначити невідомі аспекти діяльності редакторів, видавців, журналістів, виявити нові пресодруки або ж доповнити уже відомі їхні «біографії» віднайденою інформацією. Ці матеріали можемо сегрегувати на такі тематичні блоки: 1. Примірники українських газет, журналів, бюлетенів, комунікатів, видаваних у містах Австрії, Польщі, Німеччини та інших країн осідку української еміграції; 2. Архівні матеріали редакцій українських часописів, що виходили впродовж міжвоєнного двадцятиліття у Галичині; 3. Документи Міністерства преси й пропаганди уряду УНР; 4. Особові матеріали, що розкривають певні біографічні віхи знаних і маловідомих журналістів, редакторів, видавців, інших осіб, які активно співпрацювали з пресою.

Щодо першої групи документів — власне збережених примірників часописів, то відзначимо, що це здебільшого примірники видань, які були підготовлені й побачили світ в еміграційному середовищі українства впродовж 1919—1921 рр. Це, зокрема, часописи «Стрілецька Думка» (1919), «Соборна Україна» (Відень, 1921), «Поступ» (Тарнів, 1920), «Син України» (Варшава, 1921), «На Україну» (Тарнів, 1921), а також «Обіжники Тарнівського пресового бюро» (1921), «Обіжники Українпрес» (Тарнів, 1921), низка таборових видань.

У відділі рукописів зберігається єдиний примірник рукописного студентського журналу «Вѣстникъ» за 1890 р. (ч. 1—4) (редактор В. Рогошевський), який розпочався, ймовірно, 1887 р. у Львові, а також польськомовний «Dodatek do “Вѣстника”» (1890. № 1. Квіт). Історію створення та функціонування цього часопису, імена тих осіб, які працювали над кожним числом, повідомляючи про новини навчального закладу, про проблеми студентів, специфіку відносин молоді з викладацьким колективом, інші змістові кейси ще повинні вивчати дослідники, позаяк жодних відомостей про «Вістник» не зафіксовано, а отже, він і донині не введений у науковий обіг.

До наступної визначеної нами групи джерел належать редакційні документи часописів «Українська Трибуна» (Варшава), «Рідний Край», «Зиз», «Літопис Червоної Калини», «Українські Вісти» (усі — Львів), «Син України» (Варшава), «Розбудова Нації» (Прага). Здебільшого це матеріали редакційного портфеля — авторські тексти з редакційною правкою, редакторськими заувагами й висновками; листування з кореспондентами із відповідними рекомендаціями щодо навітлюваної тематики; матеріали, в яких зафіксовано коло авторів, специфіку формування змісту часописів, особливості співпраці з польськими журналістами, редакціями інших — українських та зарубіжних — періодичних видань, фінансові документи, що розкривають специфіку редакційних видатків або ж вказують на розмір грошової винагороди журналістам за публікації тощо.

Зокрема, важливим джерелом для відтворення історії «Літопису Червоної Калини» (Львів, 1929—1939) є документи редакції журналу. Значна кількість матеріалів цього архіву — редакційне листування та книга реєстрації листів, оригінали надісланих для

публікації матеріалів — здебільшого спогадів, відредагованих і рясно прокоментованих редакційними працівниками, списки опублікованих і підготовлених до друку матеріалів, фотографії військовиків, зокрема генерал-хорунжих Армії УНР Йосипа Білевича, Олександра Козьми, Антона Пузицького, Михайла Садовського, Миколи Удовиченка, оригінали листів Осипа Думіна, Миколи Галагана, Богдана Кабарівського, Авеніра Коломійця, Юрія Косача, Святослава Лакусти, Леоніда Перфецького, Всеволода Петріва, Іллі Рогатинського, Михайла Середи та інших авторів «Літопису Червоної Калини», які намагалися зафіксувати свій життєвий досвід, набутий у часи національно-визвольних змагань. «У цих листах — пояснення певних фрагментів надісланих матеріалів, прохання про добре редагування й дозвіл на втручання у текст, обговорення гонорарів, встановлення кількості авторських примірників часопису, змалювання обставин, в яких писалися спогади» [5]. Збережені копії відповідей редакції адресатам дають змогу зрозуміти комунікаційний процес в оптичному зрізі, що, звісно, дозволяє зробити низку висновків про особливості формування змісту провідного часопису української звитяги.

Серед редакційних документів газети «Українські Вісти» (Львів, 1933—1939) — листи кореспондентів газети або ж тих осіб, які хотіли б працювати в редакції, до редакційного комітету, що здебільшого пропонували свої послуги у створенні й розповсюдженні газети або ж ділилися проблематикою, яку варто було б, на їхню думку, негайно обговорити на шпальтах видання, надсилали дописи про невідрадний «національний і освітній стан» з містечок і сіл. Читачі дякували редакції за продуману організацію змісту видання, висловлювали впевненість щодо зростання кількості його прихильників, перераховували кошти до фонду Фронту національної єдності загалом і редакційного зокрема, надсилали відгуки про окремі публікації «Українських Вістей» та інших часописів ФНС.

Зокрема, у відгуках про одноднівку «1 конгрес Ф.Н.Є.», видану 20 вересня 1936 р. [1], йшлося про позитивну реакцію молоді на створення нової політичної сили та її пресової трибуни, витлумачувалося політичну спромогу українських партій в оригінальній інтерпретації *vox populi*, засвідчувалося підтримку Д. Палііву і

закликалося не зважати на провокаційні публікації інших видань щодо його персони та особливостей створеного ним політичного руху, наводилися аргументи стосовно правильності обраного політичного шляху. У зв'язку з цим редактора «Українських Вістей» характеризувано винятково позитивно — як делікатну й прогресивну особу. Разом з тим адресанти відзначали неабияку популярність пресодруків, видаваних у концерні «Українська Преса» під орудою І. Тиктора, що ніяк не давало змоги переорієнтувати читачів на передплату «Українських Вістей» та інших часописів ФНС (з листа В. Баха до Д. Паліва. Гаї-Вижні, 12.10.1936).

Матеріали, які насвітлюють певні аспекти функціонування газети «Рідний Край» (Львів, 1921—1923), зберігаються у корпусі документів «тарнівського періоду УНР». Це здебільшого офіційні документи — звернення, запити установ, партійних комітетів, об'єднань до Міністерства преси й пропаганди з приводу видавання часопису, а також приватні листи, що інформують про складнощі його провадження, про фінансові справи редакції, зокрема про щомісячну урядову фінансову підтримку «Рідного Краю», про роботу з кореспондентами «звідусіль», про оперативність журналістів, окреслення основних тем для висвітлення в газеті.

Серед незначної кількості редакційних матеріалів сатирично-гумористичного часопису «Зиз» (Львів, 1924—1933) увагу привертають листи низки осіб до редакції, які ділилися своїми роздумами з приводу опублікованого, радили залучати до праці талановитих авторів («Дивує мене, чому ви дотепер не притягнули були до співпраці Сорохтея, він у нас прецінь карикатурист безконкурентційний, а крім того великий рисівник» (з листа невстановленого автора до Л. Лепкого. Прага, 08.11.1924), пропонували свої твори до друку. «Вірш є легкий... а рим вдалий або менш вдалий», — писав Ілько Калічак — колишній чотар Армії УНР, пропонуючи до друку збірку «Таборові Типи», яка «характеризує військове товариство української бригади в... Чехії. Гадаю, що Зиз буде вдоволений, бо матеріал є обильний, а таборити є всі іще майже живі та радо пригадають собі життя як незабутню стихію зі свого минулого» (3 листа І. Калічака до редактора «Зиза». Брно, б/д) .

Збережені документи, що стосуються часопису «Розбудова Нації» (Прага, 1928—1930), це здебільшого матеріали, які харак-

теризують фінансовий аспект функціонування редакції видання, серед яких — офіційне листування із низкою кредитно-фінансових установ, зокрема Центральним кооперативним банком, Земельним банком гіпотечним у Львові, щодо рахунків видання, а також повідомлення читачів про переведення коштів на conto редакції.

Третя група документів акумулює інформацію про діяльність Міністерства преси й пропаганди УНР, у т. зв. тарнівський період, коли з призначенням нового очільника — Олександра Ковалевського — розпочалася інтенсивна праця міністерства, зокрема в пропагандистській царині. «Слід відзначити, що Уряду УНР та його міністерствам вдалося вивезти до Польщі значний комплекс державної документації; великий масив матеріалів військових установ знаходився в розпорядженні Військового міністерства на Генштабу Армії УНР», — відзначала М. Палієнко [3]. Важливими для історії журналістики є збережені документальні свідчення діяльності міністерства: регулятивні й нормативні документи, офіційне листування міністра О. Ковалевського, завідувачів і референтів відділу преси і відділу пропаганди Володимира Островського, Костя Вротновського-Сивошапки, Федора Крушинського, Назара Гнатюка, Дмитра Івашини (псевд.: Дмитро Геродот), листи до міністерства від Івана Огієнка, Євгена Онацького, Олександра Саліковського, Віктора Піснячевського, рапорти, заяви, звіти про комунікаційно-функціональну практику, повідомлення про інформаційну діяльність дипломатичного корпусу УНР, зокрема Яна Токаржевського-Карашевича — керівника посольства УНР у Туреччині, Андрія Яковліва — голови дипломатичної місії УНР у Голландії та Бельгії, Василя Оренчука, очільника українського консульства в Мюнхені та інших яскравих особистостей [4].

Важливими для заповнення низки лакун в історії журналістики є документи інформаційного агентства «Українпрес»: письмові свідчення її працівників щодо діяльності цієї структури, особливостей її функціонування, а також листи Павла Ковжуна про організацію праці в агентстві, його доповідні про доцільність перенесення «Українпресу» до Львова із мотивацією: «тут [агентство] стане цілком першорядною європейською організацією в розумінню пресової служби і виконає своє завдання значно ширше, ніж у Тарнові» (з доповіді П. Ковжуна директору департаменту пропаганди Міністерства преси й пропаганди. Тарнів, б/д.).

Специфіку організації діяльності Міністерства преси й пропаганди розкривають доповідні записки і звіти працівників його департаментів, у яких зафіксовано чимало проблем, пов'язаних з особливостями організації інформаційної діяльності, означено визначальні завдання пресової служби і служби пропаганди, окреслено основні тематичні напрями для висвітлення у пресі; а також регулятивні документи і реферати Тарнівського пресового бюро, комунікати й обіжники (українською, російською, французькою, німецькою мовами) відділу преси та інформації міністерства, матеріали міністерського архіву, справоздання-місячники за 1920—1921 рр.

Доповідні записки, рапорти працівників міністерства містять повідомлення про організацію інформаційної діяльності в таборах Олександрова, Ченстохови, Пікуличів та ін. У низці збережених листів до міністерства йшлося про плани видавати популярну газету «здорової національної думки», заснувати яку намагалися Н. Гнатюк, П. Ковжун, Ф. Хижняк; про створення періодичного дивізійного органу «Запорожець», про аудиторію — вояків, яких вкрай необхідно було забезпечувати «пресовим читанням»; про важливість газети «Воля», яка виходила у Відні під орудою Віктора Піснячевського з червня 1919 р., і загрозу її припинення через фінансування. Зокрема, у листі до В. Піснячевського О. Ковалевський пояснював причини, через які уряд не мав змоги підтримувати «Волю», характеризував специфіку діяльності очолюваного ним міністерства, підбадьорював колегу («про наше розбиття й про ліквідацію ідеї української державності немає й чого казати. ...В нашій витримці і силі-волі — наша перемога») (3 листа О. Ковалевського до В. Піснячевського. Тарнів, 28.12.1920).

Низка документів характеризує визначальну практику міністерства задля привернення «європейської» уваги до українських проблем, а також для «знешкодження більшовицької агітації в міру можливости». Аналіз публікацій бельгійської, німецької, польської, російської, швейцарської преси здійснювався не тільки для виокремлення основної української проблематики, яка обговорювалася на сторінках цих видань, а й для визначення загальних тенденцій висвітлення інформації та тональності матеріалів, що давало б змогу готувати і формувати контронтент для європейської преси, за-

перечувати «ганебні коментарі» вороже налаштованих видань. Зокрема, у витязі з одного із докладів голови дипломатичної місії УНР у Варшаві Міністерству закордонних справ наголошувалося, що «під фірмою «Трибуна» (газета «Українська трибуна». — Л. С.) будемо випускати двічі на тиждень бюлетені на французькій і польській мовах, реферуючи в них головним чином події на Україні. Перший бюлетень уже випущено».

Завдяки збереженій низці рефератів пресового бюро при дипломатичній місії УНР у Варшаві можемо встановити, що впродовж другої половини 1920 р. було підготовлено майже 500 таких аналітичних повідомлень. Зокрема, у ч. 299 від 2 листопада 1920 р. подано інформацію про інтерв'ю кореспонденту газети «La Victoire» голови Українського національного комітету в Парижі С. Моркотуна про перемовини з «урядом Півдня Росії з приводу українського питання», у ч. 476 від 10 листопада цього ж року охарактеризовано публікацію газети «Le Figaro» п. н. «Врангель в небезпеці», а також статтю журналіста газети «La Victoire» Густава Ерно, що інтригувала своєю назвою — «Коли дозволять розбити Врангеля».

Значна кількість документів — редакційного та приватного листування, копій відповідей на них, рекомендацій, робочих посвідчень, розпоряджень керівництва, особистих записів, щоденників — розкриває життєвий етап одного із багатьох звиязців УНР, працівника Міністерства преси й пропаганди, журналіста Назара Гнатюка, який був кореспондентом часописів «Рідний Край» та «Українська Трибуна».

За листами до Міністерства преси й пропаганди можна також вияснити певні фрагменти діяльності низки видавництв. Про справи видавничого товариства «Селянин» повідомляв Іларіон Косенко, про плани видавництва «Тризуб» вели мову П. Ковжун і Н. Гнатюк, непоборні проблеми видавництва «Вернигора» викладав В. Отамановський. У ретельно укладеному «Списку допомог видавництвам Міністерства преси й пропаганди від 1 липня 1920 р.» зафіксовано 34 назви товариств, кооператив, організацій, які займалися видавничою діяльністю, та прізвища отримувачів коштів, зазначено суму грошової допомоги, дату видачі. Серед них: «Поступ» (С. Гаєвський), «Час» (М. Писталацій), «Українська книжка» (А. Крушельницький), «Наше діло» (Д. Катамай), «Дзвін» (Я. Шереметинський),

«Рідна думка» (І. Кобза), «Селянин» (І. Косенко), «Всеуито» (В. Запорожець). Найбільша допомога була спрямована на розвиток видавництва «Освіта» (10 млн грн) та «Громадянська думка» (понад 5 млн грн). Повідомлення від дирекцій чи уповноважених осіб низки видавництв («Час», «Всеуито», «Вернигора», «Освіта»), рахунки книгарень, інше офіційне листування насвітлюють також певні аспекти видавничої діяльності Української народно-республіканської партії.

Четверта група документів, визначена нами, містить надзвичайно цінні для персоніфікації історії української журналістики матеріали: редакційні посвідки, начерки статей, щоденники, листи, записки відомих і невідомих осіб, що проливають світло на особливості функціонування української журналістики, розкривають творчі плани осіб, заангажованих у процес пресотворення, описують видавничі потуги українства у певні історичні періоди.

У приватному листуванні зафіксовано чимало відомостей про журналістську й публіцистичну діяльність Н. Гнатюка, Ф. Дудка, М. Єремїва, П. Ковжуна, В. Короліва-Старого, Л. Перфецького, В. Петріва, В. Піснячевського, М. Яцківа та ін., розкрито їх псевдоніми і підтверджено криптоніми, заторкнуто проблеми виготовлення того чи іншого числа часописів, обговорено специфіку формування змістових структур. Цікавими фактами наповнені листи В. Липинського (частина із них — копії), О. Луцького, Л. Чикаленка, О. Удовиченка, інших — не встановлених наразі осіб, прочитання яких доповнить відомі сторінки історії журналістики новою інформацією, розкриє не знані досі площини у формуванні інформаційно-комунікаційного процесу. Відзначимо багате на журналістську інформацію неофіційне листування Олександра Ковалевського, про діяльність якого немає й донині достатньої інформації. Здебільшого це приватні листи «довірочного» змісту. Поряд із традиційним для добрих друзів епістолярним дискурсом, скажімо, розповіддю про себе, свою родину, а також описом проблем, які активно супроводжували вимушених емігрантів у пошуку пристанища в Європі, у листах обговорювалися певні аспекти, пов'язані з необхідністю налагодження й доброго провадження інформаційно-пропагандистської справи.

В одному з листів Михайла Єремїва, написаному з Рима 31 грудня 1920 р. до О. Ковалевського, докладно обговорено «по-

становку пресово-інформаційної справи в Римі», зокрема організацію «пресових кампаній» у французькій пресі, налагодження діяльності пресових бюро при українських дипломатичних місіях, їх завдання, кадрові проблеми («для цього звичайно треба, щоби в пресбюрах були журналісти, а не “сапоги”»). Автор радив не зосереджуватися на випуску бюлетенів, зміст яких з огляду на специфіку подання інформації не приваблював аудиторію, пропонував нові методи співпраці з провідними пресодруками європейських країн щодо висвітлення української проблематики.

Не менш активно переймався інформаційною справою і Ф. Хижняк, акцентуючи увагу адресата на необхідності оптимізації культурно-просвітньої роботи в таборах інтернованих вояків УНР: «Єсть одна конечна потреба, яку ж відразу мусите поставити широко і обґрунтовано — це гарно поінформована серйозна газета» (з листа Ф. Хижняка до О. Ковалевського. Ченстохова, 23.12.1920). Переконаючи у важливості створення інформаційно продуманого пресодруку, Ф. Хижняк підкреслював, що в таборах популярністю користувалися лише львівська «Свобода» і «Варшавське Слово». При цьому вояки скаржилися на відсутність у таборах «порядної української газети», безбарвність видаваних до цього видань нівелиювала у них будь-яке зацікавлення. Особливо потрібними для них були вісті з України, оскільки «тисячі ріжних чуток про події» дестабілізували морально травмоване вояцтво.

Федір Дудко в листі до О. Ковалевського, написаному з приводу публікації «Сполработнікі», вміщеної в ч. 242 газети «Рідний Край», де було обговорено в негативному світлі його особу, ділився своїми думками про моральні опертя поняття «журналістська етика», про основні засади фаху та важливість їх дотримання журналістами. Пояснюючи свою журналістську позицію, адресант зазначав, що співпрацював з низкою українських і російських газет незалежно від їх політичного напрямку, крім орієнтованих на «совітський уряд Раковського», серед яких — газети «Свобода», «Варшавське Слово», «Український Вістник», «Українська Трибуна», журнал «Їжак», що виходив під його редагуванням, подаючи «репортерський матеріал, чисто фактичного характеру, безі всякого освітлення, який ніколи (підкреслення автора. — Л. С.) не виходив за рямці незаконного опублікування таємних документів, стосунків,

взаємовідношень окремих осіб і т. п.». Автор висвітлював здебільшого проблеми «голодуючих емігрантів», діяльність низки емігрантських культурних товариств, подавав вісті з уряду УНР — «голі об'єктивні факти». Пояснюючи свою відмову співпрацювати з газетою «Вперед», Ф. Дудко відзначав, що редакція дозволяла собі втручатися у зміст його матеріалів, викреслювала важливу, на його думку, інформацію, змінювала заголовки, вносила тенденційні правки. Опубліковані матеріали, підписані криптонімом Д., як і в більшості інших видань, були написані з урахуванням основних журналістських засад: «поінформування правдиві, де б вони не появлялися, лише приносять користь загально-національній нашій справі». Причиною недовіри читачів «українському газетному слову» Ф. Дудко вважав власне «явно-брехливі відомости, що чісьоє услужною, але незграбною рукою щиро подавалися до загального відому» (3 листа Ф. Дудка до О. Ковалевського. Тарнів, 16.11.1921)

Дослідників журналістської творчості Ф. Дудка зацікавить ще один фрагмент його «широсердної сповіді», де він, описуючи свої принципові моральні засади, через які «на очах у всієї української еміграції ввесь час голодував, голодую і, як видно, помру голодною смертю», пояснював зміну своїх політичних переконань. Перебуваючи в лавах УСДРП, переконався, що «соціалізм, який диктується непереможною любов'ю до життя, став усупереч моїм новим поглядам на життя, яке я, свідомий і інтелектуально розвинений через науку, знання, культуру, цивілізацію, ненавидю, як нав'язане нам рабство, проголошую його злом, борюся з ним і вітаю всі ті життєві аномалії, що штовхають людину до розпачу і знищення самого себе». Розчарувавшись у керованій журналістиці, Ф. Дудко підтвердив своє прагнення працювати винятково на літературному поприщі, задля якого «зламав, і, як видно назавжди своє перо, як журналіста».

До слова, крім окресленого корпусу акцесійних документів, у фондах відділу рукописів Національного закладу імені Оссолінських зберігається також чимало інших — уведених в каталоги — матеріалів, зокрема спогадів, щоденників, робочих нотаток, що є важливими джерелами до вивчення специфіки розвитку не лише української, а й польської журналістики, яка активно розвивалася у міжвоєнні роки у Східній Галичині.

Акцесійні ж документи, про які ми вели мову, донедавна були важко доступними для українських дослідників. Четвертого жовтня 2019 р. завдяки активній співпраці двох установ — Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника та Національного закладу імені Оссолінських, а також добрій волі директора Національного закладу імені Оссолінських доктора Адольфа Юзвенка та завідувачки відділу рукописів цієї установи пані Ельжбети Остроменцької цифрові копії корпусу акцесійних документів було передано до фондів відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Невдовзі, після створення їх реєстру та належного опрацювання, дослідники зможуть отримати ці матеріали для детального вивчення у читальному залі відділу рукописів нашої Бібліотеки.

1. Бібліографія української преси в Польщі (1918—39) і Західньо-Українській Народній Республіці (1918—19) / уклад Євген Місило. Едмонтон, Альберта, 1991. С. 242.
2. *Жлуктенко В.* Олександр Медовніков: «Скарби України розкидані по всьому світу» // *День*. 2005. 23 груд. (№ 238).
3. *Палієнко М.* Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій). Київ: Темпора, 2008.
4. *Сніцарчук Л.* «Організація дійсної і доцільної пропаганди за кордоном»: Міністерство преси й пропаганди УНР у 1921 р. // *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*. 2015. Вип. 40. С. 144—155.
5. *Сніцарчук Л.* «Щоб пам'ять минулих днів не пропала...»: спогади учасників національно-визвольних змагань у корпусі публікацій «Літопису Червоної Калини» (1929—1939 рр.) // *Сучасний мас-медійний простір: реалії та перспективи розвитку*. Вінниця, 2016. С. 93—98.

References

1. (1991). *Bibliohrafiya ukrainskoi presy v Polshchi (1918—39) i Zakhidno-Ukrainskiy Narodniy Respublitsi*, uklad Yevhen Misylo, Edmonton, Alberta. (in Ukr.).
2. Zhluktenko, V. (2005). Oleksandr Medovnikov: «Skarby Ukrainy rozkydani po vsiomu svitu», *Den*, no 238. (in Ukr.).
3. Paliyenko, M. (2008). *Arkhivni tsentry ukrainskoi emihratsiyi (stvorennia, funktsionuvannia, dolia dokumentalnykh kolektsiy)*, Kyiv, Tempora. (in Ukr.).

4. Snitsarchuk, L. (2015). «Orhanizatsiya diysnoi i dotsilnoi propahandy za kordonom»: Ministerstvo presy i propahandy UNR u 1921 r., *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Seriya Zhurnalistyka, vyp. 40, pp. 144—155. (in Ukr.).
5. Snitsarchuk, L. (2016). «Shchob pamiat mynulykh rokov ne propala»: spohady uchasnykiv natsionalno-vyzvolnykh zmahan u korpusi publikatsiyi «Litopysu Chervonoii Kalyny» (1929—1939 rr.), *Suchasnyi mas-mediynyi prostir: realiyi ta perspektyvy rozvytku*, Vinnytsia, pp. 93—98. (in Ukr.).

Lidiya Snitsarchuk

SOURCES TO THE HISTORY OF UKRAINIAN
JOURNALISM IN THE MANUSCRIPTS DEPARTMENT
OF OSSOLINSKI NATIONAL INSTITUTE

The article identifies and describes the main groups of non-catalogued documents from Manuscripts Department of Ossolinski National Institute in Wroclaw, enabling the study of unknown pages of Ukrainian journalism history. The revealed documents made it possible to clarify new aspects of editors', publishers', journalists' activity, to find out the unknown periodicals, as well as to enrich their «biographies» with new information. They are, in particular, the copies of Ukrainian newspapers, magazines and bulletins published in Austria, Poland, Germany in 1919–1921, editions issued in displaced persons' camps, and early unknown handwritten student's magazine «Vistnyk» (1890) and its Polish language supplement «Dodatek do Vistnyka».

The author characterizes archival materials of Ukrainian newspapers' editorial boards, such as of «Ukrainska Trybuna», «Ridnyi Krai», «Zyz», «Litopys Chervonoii Kalyny», «Ukraiński Visti» and others. Mostly, they include authorized texts with editor's marks, letters to correspondents and their answers, evidences about contributors, ways of forming the periodicals' content, cooperation with polish journalists, as well as with editorial boards of other periodicals, both Ukrainian and foreign.

The article stated the significance of different documents of the Ministry of Press and Propaganda of Ukrainian Peoples Republic's Government as a historic source, especially those issued during so called Tarniv period. That is regulative and normative documents, reports, official correspondence by minister O. Kovalevskyi, heads and referents

of Department of Press and Department of Propaganda V. Ostrovskiy, K. Vrotnovskiy-Syvoshapka, F. Krushynskiy, N. Hnatiuk and others.

The author examines personal documents, which highlight the biographies of both prominent and little-known journalists, publishers, other persons closely cooperated with press. Private correspondence by F. Dudko, M. Yermiiiv, O. Kovalevskiy, P. Kovzhun, M. Tverdokhlib, V. Pisiachevskiy, F. Khyzhniak, M. Yatskiv was especially emphasized, since besides private troubles, contains important discussions on media publishing, valuable information about periodicals they were working for and their reflections on the importance of journalism in general.

Keywords: history of Ukrainian Journalism, periodicals' editorial boards, private correspondence, journalists, publishers.

УДК 070:271.4](477.83-22)"1935/1939"

Ольга Терещук

ПРЕСОВІ ВИДАННЯ СВЯТО-УСПЕНСЬКОЇ
УНІВСЬКОЇ ЛАВРИ СТУДІЙСЬКОГО УСТАВУ:
«ЯСНА ПУТЬ» (1935—1939 pp.)
ТА «ПРОМІНЧИК СОНЦЯ ЛЮБОВИ» (1936—1937 pp.)

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-5](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-5)

Досліджено тематику публікацій часописів «Ясна Путь» та «Промінчик Сонця Любови», які видавали монахи Свято-Успенської Унівської лаври у 30-х рр. ХХ ст., розкрито роль часописів як форми місійності у популяризуванні християнських цінностей та переданні віри.

Ключові слова: *релігійна періодика, монахи Студійського уставу, Свято-Успенська Унівська лавра, місійність, Андрей Шептицький, Климентій Шептицький.*

Релігійна преса як сегмент періодики виступає одним із чинників суспільного поступу, зняряддям «донесення основ християнської віри» [34, с. 5]. Вона «повинна “підживлювати” релігійні почуття та сприяти побудові цивілізації любові», — підкреслював у своїх посланнях, промовах, енцикліках, присвячених ролі публіцистики та ЗМІ у житті суспільства, Вселенський Архієрей Іван Павло II [29].

Періодика Української греко-католицької церкви почала активно розвиватися у першій половині ХХ ст. з огляду на підтримку митрополитом Андреем Шептицьким видавничої діяльності як форми місіонерства. Вона стала вагомим чинником морально-релігійного й національного виховання, перш за все — молоді. На її сторінках публікувалися численні матеріали з проблем суспільної розбудови і піднесення духовності. У той час кількість релігійних видань зростала, типологічно розширювалася і вдовольняла запити різних сегментів читацької аудиторії. Досвід редакцій цих періодичних видань заклав підґрунтя для сучасної релігійної преси.

Особливе місце серед релігійної періодики міжвоєнного періоду посіли органи монаших чинів і згромаджень. Серед них — часописи «Ясна Путь» (1935—1939) та «Промінчик Сонця Любови» (1936—1937), які видавали монахи Свято-Успенської Унівської лаври з метою проповідування Євангелія і духовної обнови суспільства та самі ж виступали авторами публікацій.

Історія студійського чернецтва в Україні сягає початків монашого життя у Києво-Печерському монастирі, у якому преподобний Теодосій запровадив Студійський устав (десь у середині 1060-х рр.) [21, с. 35]. Цей устав поширився на Афон, у Південну Італію, у Київську Русь із Константинополя, де власне й зародився у V ст. у монастирі Студіон. У IX ст. ігуменом цього монастиря був преподобний Теодор Студит. За часів його настоятельства Студійський монастир у богослужбовому значенні став зразком для монастирів усієї Візантії. Теодор Студит написав Типікон — чернечий устав, «у якому він пристосував загальні чернечі правила св. Василія Великого до потреб монастиря в Студіоні» [37], пізніше цей устав почали переймати й інші монастирі, зокрема, ним користувалися монастирі доби Київської Русі. Згодом ця практика була втрачена. Наприкінці ХІХ ст. відродити традиції давньоруського монашества (чернечого життя за Студійським уставом) припало владиці Андрею Шептицькому.

Поштовхом стало бажання окремих побожних християн із Олеська та Волсвина жити у спільноті монашим життям. У той час до василіанських монастирів приймали лише тих, хто мав освіту чи певний фах. На зламі ХІХ—ХХ ст. галицьке українське суспільство потребувало чернечу спільноту, до якої б приймали осіб із

різних соціальних станів, зокрема селян та робітників. Майбутній митрополит Шептицький палко прагнув відновити східне монашество, тому підтримав побожних молодих людей у їх прагненні до богопосвяченого життя. 1899 р. у храмі с. Волсвин відбулися обличини перших трьох братів. Згодом митрополит Андрей надав їм відповідне монаше оформлення. 1906 р. постала Лавра преп. Антонія Печерського у с. Скнилів. Було укладено і затверджено «Типікон Лаври св. Антонія Печерського», за правилами якого монахи провадили аскетичне життя та вели господарство. Першим архімандритом став митрополит Андрей Шептицький. Кількість покликань постійно зростала, перед Першою світовою війною скнилівська чернеча спільнота налічувала майже півсотні братів. Однак під час польсько-української війни Скнилівська лавра була цілком знищена [27]. У 1919 р. з ласки митрополита Андрея ченці Студійського уставу отримали у постійне користування Унівську резиденцію галицьких митрополитів — колишній старовинний монастир.

Так відродився давній центр чернецтва на західноукраїнських землях — Унівський монастир, що став головним домом монастирів Студійського уставу й отримав статус Лаври. Його настоятелем, з від 1926 р. — ігуменом, у 1944 р. — архімандритом Студитів Свято-Успенської Унівської лаври, став отець Климентій Шептицький.

Дослідники історії Свято-Успенської Унівської лаври зазначають, що археологічні розкопки вказують на існування монастиря в Уневі у XI ст. [22, с. 19]. Найдавніша документальна згадка про монастир датована XIV ст. [25, с. 12]. Упродовж століть, до закриття 1790 р. внаслідок політики австро-угорської влади, переживши татарські набіги, внутрішні незгоди, ктиторство, Унівський монастир був впливовим духовним та культурним центром Галичини. Тут існувала школа (XVI ст.), в якій навчалися діти із шляхетських родів, діяла друкарня (XVII—XVIII ст., вийшло у світ понад 60 видань друкованої продукції), велика книгозбірня стародруків та рукописів. Розквіту своєї діяльності монастир сягнув у період архімандритства Варлаама (1668—1713) та Атанасія (1715—1746) Шептицьких, тоді відбулася реставрація та перебудова церкви і монастиря, відновлено друкарню. Хоча Варлаам Шептицький прийняв унію, та на соборі монастирських настоятелів в Уневі 1711 р. було вирі-

шено й надалі дотримуватися стародавніх монаших традицій. У 1818 р. Унівська обитель була повернута Церкві завдяки старанням митрополита Михайла Левицького, який перебудував її під свою резиденцію і так врятував від остаточного знищення. Сильвестр Сембратович також спричинився до культурного відродження цього духовного осередку. Однак відродити чернече життя в Уневі припало митрополитові Андресві Шептицькому [33, с. 4, 5].

Після оселення монахів-студитів у Свято-Успенській Унівській лаврі брати Шептицькі опрацювали правила монашого життя — Типікон. Монаша громада під керівництвом досвідченого адміністратора та господарника настоятеля о. Климентія створила самодостатнє господарство, виконуючи одну із засад Уставу — самозабезпечення. Також монахи заопікувалися сиротами-хлопчиками та навчали їх. При монастирі існувала величезна книгозбірня. 1935 р. відкрито друкарню, діяла іконописна майстерня. Після ліквідації УГКЦ 1946 р. у Свято-Успенській Унівській лаврі було влаштовано концтабір для греко-католицького монашества. Від 1950 р. тут діяв будинок інвалідів, згодом інтернат для психічно хворих жінок. Однак паломництво до Унева ніколи не припинялося. Сюди з'їжджалися люди, молилися, брали з потічка цілющу воду. Тільки 1989 р. монахи-студити відкрито повернулися до напівзруйнованої обителі та поступово Лавру відновили. Сьогодні Свято-Успенська Унівська лавра — один із найбільших паломницьких центрів України.

Особливою ознакою студитського монашества є те, що цей Устав побудовано на аскетичних засадах давніх отців чернецтва згідно з традиціями Сходу. «У прагненні преобразити світ і життя східне монашество понад усе ставить навернення. Самовідречення і сокрушення серця. Пошуки ісихії, тобто внутрішнього миру, безперестанну молитву, піст і чужання, духовну боротьбу і мовчання» [28, с. 65]. Не можна не погодитись із думкою доктора Ю. П. Ясіновського про те, що чернецтво Студійського уставу «спонукає до глибшого усвідомлення візантійської основи Української Церкви, її давніх богослужбових форм, у... молитвах і співах, у відтворенні давніх форм ірмологійного (монодичного) співу» [46, с. 140].

Найвище правило чернечого життя — «наслідування Христа за Євангелієм» [28, с. 66]. А інше — бути прикладом і поширюва-

ти слово Боже серед людей. Таких принципів завжди дотримувалися монахи Студійського уставу.

Допомогою послушникам у непростій дорозі до досконалості пізнання та наближення до Бога, а також у поширенні віри, проповідуванні Євангелія завжди слугувало друковане слово. Після відродження студитського чернецтва у Свято-Успенській Унівській лаврі монахи почали видавати у 1930-х рр. періодичні часописи.

Кожне з цих видань виконувало своє завдання і було призначене для певної аудиторії. Якщо «Ясна Путь: Місячник монашої родини Студ. уставу» — для «внутрішнього вжитку» чернечої спільноти Студійського уставу, то «Промінчик Сонця Любови» — «для народу».

Часописи виходили з дозволу та благословення митрополита Андрея: «Нехай з одного боку буде вона (праця над журналом. — *О. Т.*) дійсно промінчиком любови для неодної душі, а з другої сторони нехай буде для Вас вправою в писанню і проповіданню Божого слова» [1]. Предстоятель бажав «Боже слово зробити наукою побожного життя» [8, с. 150], тому підтримав братчиків у їх бажанні проповідувати Євангеліє за допомогою друкованого слова. За його сприяння друкарня у Свято-Успенській Унівській лаврі була відновлена 1935 р. Від 1936 р. часописи почали тиражуватися на друкарському верстаті (числа за 1935 р. «Ясної Путі» вийшли у машинописному варіанті). Монастирська друкарня випускала також маленькі образки Унівської чудотворної ікони Пресвятої Богородиці. 1936 р. монахи-студити видали окремою брошурою «останній пастирський лист» митрополита Андрея, про що повідомила редакція «Промінчика Сонця Любови», очевидно, це послання до духовенства та вірних «Осторога перед загрозою комунізму» [3]. Друкарнею і видавничою діяльністю керував чернець Марк Стек за допомогою інших монахів.

Варто відзначити, що друкарня в Унівському монастирі (тепер — лавра) діяла ще у XVII—XVIII ст. (з перервами), і «її видання відзначалися ретельною редакторською працею й увагою до літургійної і богословської літератури» [46, с. 136]. Ця редакторська традиція розвинулася у процесі роботи над журналами «Ясна Путь» та «Промінчик Сонця Любови». Укладачі не лише самі роз'яснювали євангельські істини, а й спонукали братчиків «думати», шукати

допоміжні матеріали у монастирській бібліотеці, аналізувати, вмішуючи під уривками з Євангелія чи цитатами святих отців «Питання до розважання». «Вияснюючи різні питання нашого монашого життя у приступній формі, яка відповідала окремим вимогам нашого життя, [журнал] запобіжить не одному знеохоченню до читання, через заінтересування порушеною справою в нашій “газетці”; яка примусить не одного читача пошукати за глибшими джерелами порушеної справи в бібліотеці», — наголошено у редакційній статті «Ясної Путі» [36].

Привертає увагу влучно підібрана видавцями євангельська цитата, вміщена над заголовком «Ясна Путь»: «Ви є сіллю землі, якщо сіль звітріє, то чим солити?». Ця метафора передає сутність чернечого буття як нагадування монахам та монахиням про їхнє призначення, і тому з плином часу вона не втратила своєї актуальності.

Сіль у Біблії має символічне значення, вона «позначає моральні якості душі», символізує святість. «Як сіль оберігає їжу від псування, робить її здоровою та приємною, так і християни, а надто апостоли, покликані духовними чеснотами, просвітленою душею, поведінкою та прикладом уберегти світ від морального псування, гріховності й розтління» [43, с. 12]. Тому Господь звертався свого часу до апостолів: «Ви сіль землі, коли ж сіль звітріє, то чим солити? Ні на що не годиться тоді вона, тільки щоб викинути геть і щоб топтали її люде» (Мт. 5:13).

Сіль завжди використовували як приправу, ліки, консервант. Господь бажає, щоб кожен християнин був тією «сіллю землі», а надто богопосвячені люди, зокрема монахи. Це місійне покликання учнів Христових. У повсякденному житті неможливо обійтися без солі, так і християни потребують присутності чернецтва у світі. Зауважимо, що паломництво до монастирів відбувається коли частіше, коли рідше, але ніколи не припиняється. Монастир — це осередок духовності й культури, що приваблює до себе паломників. Незалежно від стану, віку, інколи навіть віросповідання людина хоче доторкнутися до таємничої сутності монаха, заглянути за монастирську браму, черпнути звідти якусь дивовижну силу. Можливо, через те, що відчуває, свідомо чи підсвідомо, що чернецтво є «сіллю землі».

Блаженніший Любомир Гузар назвав монашество «серцем християнського життя», яке було у Церкві від самих початків, є і буде: «Це люди, які зобов'язуються радикально, дуже серйозно сповнювати Божі заповіді, тим самим стають зразком для інших. Їхнє посвячення Богові, ближньому — це той елемент, який робить Церкву духовно сильною...» [33, с. 12].

Ієромонах Венедикт запевняє, що з плином часу «ідеали монашества завжди залишались ті самі, незмінні», хоча чернецтво реагувало водночас на суспільні проблеми. Церква традиційно прагне внести щось нове у своє служіння, але водночас «бути досконалим християнином і жити радикально за заповідями Божими лишалось завжди актуальним для всіх поколінь» [5, с. 9] монахів.

Щоб досягти успіху, необхідно постійно духовно оновлятися, зокрема через євангельські ради. Одним із засобів допомоги в духовній обнові слугував монахам та монахиням місячник «Ясна Путь». Саме для всього монашества Студійського уставу був призначений журнал. Його числа розсилали «до домів уставу та до деяких домів Студиток» [11]. Часопис допомагав чернецтву зберігати «сіль в собі», плекати здоровий дух, удосконалюватися, *глибше пізнавати Боже слово*. Видання підтримувало, мотивувало ченців у їх змаганнях в «уподібненні до Бога» і досягненні кінцевої «Ясної Меті».

Завдання часопису окреслені у редакційній статті «Слово до читачів»: «щоб приходила вона [“Ясна Путь”] Тобі з поміччю у прямуванні до совершенства»; «користуючись вибраними висказаними Св. Отців та докладними їх поясненнями, як також творами релігійних письменників, подавати в приступній формі відповіді на різні питання духовного життя, які не рідко ставимо собі, а на які не все знаходимо відповіді, в наслідок чого наше внутрішнє життя поносить не раз страти» [36]. В іншій статті редактор пригадав братам про друге основне завдання місійності монаха-студита: «освячування душ нашого найближчого оточення, це значить наших родин, нашого народу та других сусідніх народів» [26].

В «Ясній Путі» вміщено матеріали про історію чернецтва та пояснення догм Студійського уставу, повчання отців Східної Церкви, послання митрополита Андрея та ігумена Климентія Шептицьких, проблемні статті, розважання над Словом Божим, відомості

про життя святих, історії покликання монахів, інформацію про важливі події з життя монахів-студитів, зразки релігійної поезії та прози. Слушно визначила тематику публікацій часопису дослідниця релігійної преси М. Комариця — як «багатогранне висвітлення філософії аскези» [18, с. 263]. Дійсно, публікації журналу передають ту вагу внутрішньої боротьби, терпіння задля наближення до Бога, а також добровільної жертви власного життя заради спасіння інших, яку несе монах.

Вагому морально-проповідницьку роль відіграють звернення та повчання ігумена Свято-Успенської Унівської лаври Климентія Шептицького, а також уривки з промов митрополита Андрея Шептицького. Деякі з них подано у переказі одного з братів — Т. Мира.

У своїх посланнях о. Климентій закликав іноків молитися за добрих священників, настоятелів, плекати у собі чесноти покорі, послуху, убожества [16]. Після візиту до Рима отець ігумен інформував іноків про справи затвердження Типікону, передав благословення Папи «добре вершити» монастирське життя Студійського уставу [15].

У своїх «конференціях» о. Климентій вказував на важливий чинник, який є провідником до святості, — «свідомість змісту нашого монашого життя. ...Ми маємо бути правдивими шукачами Бога», а будь-яке заняття, «навіть наші тілесні підсилення і відпочинки робити молитвою» [30].

В іншій промові о. Климентій підкреслив: «Тож не ставляймо перепон на дорозі до святості бо та дорога є для нас, мабуть, єдиною дорогою до спасіння» [4]. Справді, люди зазвичай вживають вислів «я ж не святий» з метою самовиправдання, неначе ховаючи «під цим плащиком покорі» свою схильність до лінивства, вигідного життя, своє небажання зробити над собою зусилля, власне свою нехіть до «подвижництва». Ігумен Лаври нагадував, що Господь до усіх сказав: «Будьте святими, як і Я є святий»; «Будьте совершенні як і Отець ваш небесний є совершенний» (Мт. 5:48).

Біблія як кодекс людського буття містить у собі ключ до щастя. Кожен християнин може знайти у ній відповіді на всі щоденні виклики. Слово Боже — «Відвічна Мудрість», воно звернене до «всіх людських синів» і завжди актуальне [7]. Климентій Шептицький учив іноків «кормити себе тим Божим словом», «ставатись

щораз більше виконавцями Божого слова — тими, що тим словом живуть, а не лиш слухачами» [17].

У своїх посланнях отець ігумен допомагав новикам пізнати суть студитських монаших обітів, представляв їх у щоденному практичному застосуванні, розкривав «подробиці» завдань для студійського монашества [14]. Отець Климентій вказував на два «недомагання», які «глибоко закорінились в наше життя»: «пасивність духового життя» (тобто до святості, молитви, шукання Бога, поєднання з ним) і «пустомельство». Він був духовним учителем новиків, підтримував іноків у їх змаганні до святості, благословляв ініціативи молодих для реалізації цієї мети.

Створення монахами-студитами «Кружка під заступництвом о. Леонтія», «що мав би на цілі поглиблювати серед братів живим словом і прикладом аскетично-монаше життя», щоб кожний усіма своїми силами «змагав до монашої святості» [17], свідчить про невтомну працю у самовдосконаленні ченців, постійному пошуку шляхів наближення до Бога. На сторінках «Ясної Путі» було виділено рубрику, під якою подавалися матеріали «Із життя кружка “Леонтівців”». Брати ділилися своїм досвідом, зусиллями у прагненні до досконалості, запалюючи інших. Підсумовуючи свій досвід і досвід братів, брат-провідник цього гуртка виділив такі необхідні речі, що допомагають у змаганні до святості монаха: «молитва; пам’ять на те, чого ми прийшли до монастиря; пам’ять на Христові страсті; пам’ять, що ми сюди прийшли на те, щоб зробити з себе повну жертву за свої і за своїх ближніх гріхи» [19].

Привертає увагу низка статей про життя та діяльність отця Леонтія Федорова — екзарха Російської греко-католицької церкви, мученика за віру, який був замордований у сталінських таборах 1935 р. Зазначимо, що о. Леонтій був хорошим другом митрополита Андрея, одноступцем та довіреною особою в унійних справах. 1912 р. о. Леонтій деякий час перебував у Скнилівській лаврі, а чернечі обіти склав у студитському монастирі в боснійській Кам’яниці. Лавра св. Йосифа Обручника, заснована там для галицьких греко-католицьких колоністів, була другим студитським монастирем після Скнилівської лаври [47, с. 49]. Тут готувався 1913 р. до монашого життя ще граф Казимир Шептицький. Отже, студит Ле-

онтій Федоров був добре знайомий із двома братами Шептицькими та їх екуменічними ідеями.

Серед матеріалів про о. Леонтія — уривки з його листів до митрополита Андрея та о. Климентія, спогади старших братів Свято-Успенської Унівської лаври (які прийшли зі Скнилова), соратників отця Федорова у змаганнях за існування католицької Церкви східного обряду в Росії. Вони передають нелегкий шлях людини до усвідомлення правдивої віри, боротьбу за неї аж до мучеництва. А також засвідчують глибоку повагу та пошанування особи отця Леонтія монахами-студитами (Будзінський Г., бр. О. Леонтій. 1936. Ч. 7/8—11/12; Автобіографія бл. п. о. Леонтія. 1936. Ч. 11/12—1937. Ч. 5; Т. П., бр. Хто Він? 1937. Ч. 6/7—11/12; Волконський П., князь. Екзарх Леонтій Леонід Федоров. 1934. Ч. 3/4—7/8/9; Ч. 3/4 за 1938 р. повністю присвячене о. Леонтію: «Останні дні життя О. Леонтія»; «Останнє слово О. Леонтія перед большевицьким судом»; «Дві характеристики О. Леонтія» тощо; Св. Теодор Студит — Рим — О. Леонтій. 1939).

Багато публікацій у часописі присвячено таким визначним отцям Східної Церкви, як Теодор Студит (1936. Ч. 6, 7/8, 11/12; 1937. Ч. 1, 2, 4) та св. Антоній Великий (1937. Ч. 6/7, 8/10). У циклі статей п. н. «Слідами наших отців» висвітлено історії їх життя та діяльності. Особлива увага була приділена постаті св. Теодора Студита як уособлення монаших чеснот, засновника монастиря в Царгороді (VII ст.), підкреслено його значення для студійського чернецтва. На сторінках журналу друкувалися повчання для новиків, укладені св. Теодором, п. н. «Великий Катехизм» та «3 Малої Науки» (Студит Теодор, св. Монаше подвижництво. 1937—1938), також вміщено уривки «Із наук св. Теодора Студита до монахів», цитати із творів святого.

Із праць інших подвижників опубліковано повчання св. Івана Хрестного (Івана від Хреста): «На порозі до совершенства» (1935. Ч. 3/4—7), «Вхід на гору Божого милосердя» (1936. Ч. 3, 9/10, 11/12; 1937. Ч. 1, 2, 11/12; 1938. Ч. 1/2, 7/8/9, 10/11; 1939. Ч. 1/2/3) та св. Антонія Великого «Життя в Христі Ісусі» (1937. Ч. 11/12; 1938. Ч. 1/2, 5/6, 7/8/9, 10/11, 12; 1939. Ч. 1/2/3).

Упорядники журналу не оминули увагою постать священно-мученика Йосафата. У публікаціях підкреслено його велике значення для греко-католицької Церкви як зразок трудівника на унійно-місійній ниві (Найкращий син нашої землі; Св. Свщм. Йосафат — як взір в унійно-місійній праці. 1936. Ч. 11/12).

В аналітичних статтях автори замислювалися над тогочасними проблемами суспільства. Як «загрозу світу, нову Голгофту для усіх народів» вбачав Т. Мир у пануванні «руйнуючих світоглядних течій» у сучасному світі [24]. До деструктивних течій автор відносить лібералізм, крайній націоналізм та комунізм (більшовизм). Спільні їх негативні риси — безбожність та матеріалізм, раціоналізм та індивідуалізм. На думку монаха, ці крайнощі перешкоджають людству дійти до духовного об'єднання. Автор робить припущення: «...можливо Христос... через терпіння хоче відродити цілий світ» [24, ч. 3]. Підсумовуючи, монах наголошує на обов'язковій перемозі Церкви у боротьбі зі злом.

До часів терпінь і переслідувань закликали готуватися свою паству брати Шептицькі. Митрополит Андрей пророкував «часи, в які прийдеться Вам за Христа і Його Церков терпіти, а може й життя в жертву принести» [1], тому владики та отці ігумен просили ченців молитися про ласку мученицької смерті для богопосвячених людей, про «покоління святих» у нашому народі [4].

На сторінках «Ясної Путі» друкувалися уривки із законодавчих документів — монаших правил п. н. «Наші звичаї» (Із «Наших Звичаїв. 1938. Ч. 10/11, 12) та «Типікону» (Із нашого нового «Уставу». 1938. Ч. 5/6, 10/11). У 1939 р. ці матеріали об'єднано під рубрикою «Наші Звичаї і Правила». Варто звернути увагу на один із витягів п. н. «Як називаємо себе?». У ньому пояснено, чому монашество Студійського уставу не є «Чином св. Теодора Студита». Наголошено, що у Східній Церкві монашество не поділялося на чини, як у латинській, а греко-католики запозичили цей поділ у римо-католиків. Монахи-студити живуть за правилами, які принесли в Русь-Україну отці зі Сходу. Цей чернечий устав називається Студійським, тому й монахи — Студійського уставу. У «Звичаях» підкреслено завдання монахів-студитів — «відновити в себе ста-

ринне східне монашество... яке було в давніх віках на Русі-Україні й у цілій Східній Церкві, тоді ще злученій з Римом» [20].

Андрей Шептицький вбачав ще одну місію монашества у справі єдності Церков, цей задум він почав втілювати за допомогою відродженого чернецтва Студійського уставу. «Ціль моєї праці — це зібрати Вас, Брати-Християни Сходу і Заходу, під стяг Христа» — так трактував він своє післанництво [13]. Цей проект вимагав нових правил для чернецтва Студійського уставу. Крім того, частина духовенства Східної Галичини висловила підозру у незаконному (неканонічному) існуванні монастирів Студійського уставу. Через те ігумен Климентій за участі митрополита Андрея написали другий т. зв. «Унівський Типікон» («Скнилівський типікон» уклав Андрей Шептицький для Лаври св. Антонія Печерського 1906 р.). Новий «Типікон», або «Установи (Конституції)», був затверджений митрополитом на загальній раді Свято-Успенської Унівської лаври 1920 р. та наступного року переданий на канонічне затвердження до Конгрегації у справах Східної Церкви у Римі. Апостольський Престол схвалив Студійський устав і визнав його «як єдину інституцію, яка дотримується Східної моделі чернецтва та зрівняв у привілеях з іншими Чинами, які існують у Католицькій Церкві», але не затвердив [41, с. 158].

Брати Шептицькі продовжили роботу над «Типіконом», яка тривала понад десять наступних років, про що о. ігумен інформував ченців у своїх посланнях на сторінках «Ясної Путі» [15—17]. «Типікон» — ґрунтовна наукова праця, до джерельної бази якої увійшли «твори св. Отців, монаші конституції від найдавніших і до сучасних ігумену, монастирські правила, “Служебники”, “Патерики”, наукові богословські та історичні праці про східне чернецтво» [42, с. 12]. Третя редакція «Типікону» була затверджена на загальній раді у Свято-Успенській Унівській лаврі 12 липня 1936 р. і передана о. Климентієм до Рима. Однак процедура затвердження вимагала часу та спеціальних досліджень. Через те тільки 1964 р. цей статут монахів Студійського уставу був санкціонований Ватиканом у французькому перекладі. «Він став основою нового монашого канонічного права», якого дотримуються монахи Студійського уставу і тепер [42, с. 13].

До ідеї екуменізму теж неодноразово зверталися автори видання «Ясна Путь»: «Ми є діти візантійсько-українського обряду... Ми є діти погранича двох відтінків тої самої християнської культури, яким батьки наказують, що в злуці тих двох відтінків на нашому східному підлажжі, заключається весь зміст, цілий найблищий і найглибший сенс нашого місійно-громадського життя» [23].

У діяльності братів Шептицьких щодо поширення впливу греко-католицької віри на Схід варто відзначити послідовність, виваженість, толерантність. Про це свідчать місіонерство на Волині, настанови ігумена Унівської лаври щодо проведення такої місії, об'єднання з'їзди. Зокрема, у Львові був скликаний 22 грудня 1936 р. Об'єднаний собор УГКЦ, про перебіг якого дізнаємося зі сторінок «Ясної Пути» (1937. Ч. 2, 4). Варто виділити тезу промовця о. Мітрата Сліпого, «що з проблемою Унії, в'яжеться не лише справа поєднання української Церкви, а й цілого Сходу» [2]. На з'їзді виступив місіонер о. В. Величковський з практичними вказівками щодо праці з «незєдиненими», які збігаються із рекомендаціями Климентія Шептицького, — «йти на компроміси, захищати свої права, не провокуючи, а залагоджуючи протистояння» [41, с. 13].

Короткий історичний екскурс зародження чернецтва в Україні, який тісно пов'язаний із Студійським уставом, подав архарій о. Яків. Він підкреслив, що головним осередком чернецтва був «Печерський Манастир під Києвом», який заснував афонський старець. «Його наслідник Теодосій, вибраний Ігуменом в 1061 р. з великою ревністю взявся за організування монашого життя. Увів в монастирське життя строгий грецький устав Теодора Студійського й сам давав примір, як виконувати чернечі обов'язки» [45].

Варто зазначити, що публікації часопису «Ясна Путь» неодноразово нагадували братам-студитам про необхідність пізнання віри «наших батьків» (студитського монашества) та мету чернечого служіння: «Ми маємо іти через відродження монашого життя давнього сходу, крізь царство боже на землі, до совершенства» [9].

Серед рубрик часопису, крім зазначених, були: «Від редакції», «З Христового виноградника» («Релігійне життя на Радянщині»), «Подяки», «Наш куток», «Із Живої криниці» (цитати з Біблії). Постійною рубрикою була «Наша хроніка» («По наших обителях», «Із Студійських домів»), під якою подано новини з різних студитських

монастирів та філій. Під рубрикою «Розваги Авви Аввакума» («Розговори старого Авви Авакума», «Слово Авви Харлампія», «Міркування старенького Зосима») дещо у жартівливій формі вміщено звернення, поради до молодого покоління іноків, щоб підтримати їх на новому шляху.

Варто відзначити, що згідно зі східною монашою традицією кожен з новиків мав би мати свого духовного наставника-старця, однак в Унівській лаврі бракувало досвідчених у монашому житті ченців, через те новіціят був утверджений на зразок римо-католицьких монастирів. Тобто новиками опікувався один наставник. Згідно з Типіконом (гл. III, розд. IV «Про інших служителів» (1-Наставник новиків і архаріїв), § 212): «Наставник новиків і архаріїв — це духовний вихователь монашої зміни... Він повинен увести кожного новика і в знання, і у змагання за монаші подвиги та святість. Наставник нехай буде для новиків правдивим батьком, що добротою і лагідністю полегшує їм нераз важкі початки монашого життя, а понад усе хай вчить їх в усамітненні серця і у молитві шукати Бога» [38]. Досвід та настанови старших завжди допомагають у вихованні молоді. Ігумен Лаври неодноразово бідкався щодо відсутності або браку відповідних людей — наставників [10, с. 38], але друкований орган послужив і в цій справі. У журналі вміщено серію повчань бр. А. Ле-тія «Із записок архарія», «Аскетичні Науки», з яких молодий монах міг почерпнути для себе важливу інформацію. Передусім сам отець ігумен був наділений даром духовного наставництва, «що своїм щоденним монашим подвигом дає чудову науку і приклад до наслідування» [10, с. 55].

Служити Богові, а через Нього — людям — це важка праця. Тільки сильні духом здатні запалити вогонь у собі та передати його іншим. Щоб допомогти людям на шляху до святості, монахи не ховаються, не закриваються у власному світі. Вони повинні знати, що робиться у суспільстві, реагувати на зміни. Завдання настоятеля — налагодити виховний процес. Таким допоміжним засобом виступав часопис, публікації якого допомагали зрозуміти ченцеві власне покликання, заглибитися у нього, дістати те «світло», бути факелом, що освітлює шлях у темряві.

За допомогою «Промінчика Сонця Любови» монахи студити мали на меті доносити слово Боже до світських християн, запалю-

вати людськї серця Господньою любов'ю. Мета «Щомісячного листка призначеного для всіх — хто читаючи, чи слухаючи — розуміє» (підзаголовок) визначалася так: «Йдучи слідом недільних Євангелій і Апостолів», «явити Вам Христа, явити Вам ту радість, яку Він нам приніс, явити Вам то царство — яке Він нам вручив» [40]. У часописі, крім «слів і науки недільних євангелій», упорядники вміщували короткі витяги з листів та послань митрополита Андрея (під рубрикою «Голос Пастиря» чи «Голос нашого Архипастиря»), тлумачення біблійних історій, Христових повчань, релігійні вірші, свідчення різних оздоровлень (під рубрикою «Уздоровлення й подяка»), інформацію про відпусти («Відпусти»). Різні повідомлення своїм читачам редакція подавала під рубрикою «Від видавництва».

Під заголовком або між публікаціями часто друкувалися вислови-повчання релігійних мислителів, як українських, так і отців Східної Церкви, до прикладу: «Молись Господу коротко, — але часто й сердечно!» (1936. Ч. 3); «Щастя є лиш там — де царить любов!» (1936. Ч. 4).

Матеріали часопису «Промінчик Сонця Любови» присвячені релігійному вихованню мирян. У них передано найважливіші засади християнського життя: молитва, любов, страх Божий (Найважливіша справа. 1936. Ч. 9; Як дійти до того духа молитви. 1937. Ч. 4; Жиймо в Божому страсі — а Бог буде з нами! 1937. Ч. 8). Багато публікацій присвячено Пресвятій Богородиці (Судьба людства в пророцтві Матері Божої. 1936. Ч. 7/8/9), наголошено на пошануванні Матері Божої та святих (Через Марію — до найбільшої перемоги. 1936. Ч. 8, 9), а також визначним церковним діячам (Найкращий син нашої Землі. 1936. Ч. 8 [про життя священномученика Йосафата]; Життя й подвиги Св. Свящм. Климентія. 1937. Ч. 3—8).

У повчаннях багато уваги звернено на Другу Особу Божу — Ісуса Христа, Його місію на землі, шлях, по якому можна прийти до Нього: «Що сам Христос говорить про Св. Причастя та як до Нього запрошує?» (1936. Ч. 3, 4); «Ісусе, Укритий в тайні Любови, помилуй нас!» (1937. Ч. 7); «Христос — Реорганізатор життя цілого людства» (1937. Ч. 9).

На неодмінному духовному вихованні дітей з раннього віку наголошено у статті «Для всіх» (1937. Ч. 9, 10).

Про моральне виховання нації йдеться у посланні Архіпастиря Андрея Шептицького: «Нарід моральний, фізично здоровий і тверезий, при своїй усильній праці та Божій ласці, легко здобуває собі, навіть і серед важких відносин економічний добробут» [35].

За покликом свого Архіпастиря монахи-студити вказували вірним на найцінніший дар Господа — любов. «Хотів би я з неба стягнути для Вас проміння того Сонця Любови — того Сонця, що ним є Бог, бо здається мені, що саме брак любови є джерелом всякої біди та нужди», — повчав Кир Андрей [31]. Дійсно, уся мудрість життя полягає у двох заповідях любові: любові до Бога і ближнього.

Варто виділити тему, яка обговорювалася на сторінках двох часописів, — «більшовицький безбожний комунізм» («Що каже Найвищий Учитель Христової Правди, про ту, немов “Нову Правду”, яку голосять більшовицькі комунарі?» (Промінчик Сонця Любови. 1937. Ч. 9); «Готуймося до боротьби з демоном!» (Ясна Путь. 1937. Ч. 3/4; ін.). Комунізм, а особливо більшовизм, розглядався як головна небезпека для усього суспільного устрою, мета якого — «знищити аж до самих основ цілу християнську культуру — цивілізацію» [44]. У статті «Зводничі сіти комунарів. Через що саме большевицький комунізм потягає сьогодні за собою так багато людей?» автор доводить облудність комуністичної пропаганди та розкриває методи впливу на людей, способи залучення їх до лав більшовизму [12].

Живою та незмінною є істина про спасіння, яка міститься у Святому Писанні. Залежно від часу та обставин ченці Студійського уставу змінювали методи та способи донесення її до людей. Кожна доба має свої виклики, студитське монашество завжди шукало, як цим викликам протистояти, утвердити духовні цінності, християнські ідеї задля панування правди у Церкві та поширення Божого царства на землі.

Періодичні видання «Ясна Путь» та «Промінчик Сонця Любови» слугували монахам Свято-Успенської Унівської лаври у здійсненні їх місії — наслідувати Христа за Євангелієм та своїм прикладом заохотити до святості усе людство, насамперед — українців. А також виконати історичне покликання — відродити у чернецтві первісні традиції, побудовані на засадах давніх отців Сходу, й у

такий спосіб наблизити духовне об'єднання Східної та Західної Церков. Іван Павло II відзначив: «Монашество завжди було душею Східних Церков: перші християнські монахи виникли на Сході, і монаше життя було невід'ємною часткою східного світла, переданого на Захід великими Отцями неподільної Церкви» [32, с. 22].

Публікації часопису «Ясна Путь» засвідчують увагу до богословського дискурсу та проблем історії українського чернецтва. Видавці пропагували богословську доктрину саме Студійського уставу, матеріали публікацій підтверджують, що «саме тоді в середовищі студитів почалося поважне осмислення власної ідентичності» [39].

Проповідуючи Слово Боже на сторінках «Промінчика Сонця Любови», монахи-студити несли духовну поживу галичанам. Окрім релігійної тематики, у журналах висвітлено різні аспекти світського життя (загроза більшовизму, моральне виховання, сімейні цінності).

Сьогодні в Україні та світі загалом простежується явище секуляризації. На думку Глави УГКЦ патріарха Святослава Шевчука, «сучасна людина вважає релігійне життя і свою віру другорядними» [6]. «Практикуючих» християн стає щораз менше, віра не передається дітям. Такі ризики виникали у суспільстві протягом усієї історії людства. Монахи Свято-Успенської Унівської лаври Студійського уставу завжди були відкритими до діалогу, ділилися вірою, використовуючи різні способи комунікації, про що свідчать їх періодичні органи. Сьогодні Блаженніший Святослав закликає кожного християнина «відкритись і переобразити цей світ», «адже сьогодні, щоб бути віруючим, потрібно ділитися вірою» [6]. Монашество ж виступає орієнтиром живої віри та прикладом передання цієї віри ближньому.

1. *Андрей, митрополит.* До братів Унівської Лаври в Уневі // Ясна Путь. 1936. Ч. 4.
2. *Будзінський Г., бр. І.* Унійний Зїзд у Львові // Ясна Путь. 1937. Ч. 4.
3. Від видавництва // Промінчик Сонця Любови. 1936. Ч. 6.
4. Воля Божа — це святість наша: Слово до Братії о. Ігумена Климента // Ясна Путь. 1936. Ч. 3. Підп.: Переказав бр. Т. Мир.
5. Вступне слово ієромонаха Венедикта // Студійське монашество: матеріали конференцій. Львів: Свічадо, 2008. С. 9—11.

6. Глава УГКЦ назвав монашество «легенями Церкви». URL: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/catholics/ugcc/50695/.
7. Голос Вічної Мудрости // Промінчик Сонця Любови. 1936. Ч. 7.
8. *Гузар Л.* Притча про божественного сіяча в нашому українському народі // Матеріали наукової конференції, присвяченої 100-річчю від часу введення на митрополичий престіл у Львові слуги Божого Андрея Шептицького (27 жовтня 2001 р.): збірник. Тернопіль, 2001. С. 149—151.
9. Де ми?// Ясна Путь. 1935. Ч. 9.
10. *Дмитрух Севастіян, ієрм.* Блаженний Климентій Шептицький про молитву у відроджених монастирях Студійського уставу. Львів: Свічадо, 2002. 132 с.
11. До наших читачів // Ясна Путь. 1936. Ч. 1/2.
12. Зводничі сіті комунарів. Через що саме большевицький комунізм потягає сьогодні за собою так багато людей? // Промінчик Сонця Любови. 1937. Ч. 10.
13. *Качмар В.* Ідея екуменізму й одного Патріархату в Слуги Божого Андрея і Патріярха Йосипа Сліпого // Патріярхат. 1984. № 9 (165). URL: <http://www.patriarhkat.org.ua/statti-zhurnalu/ideya-ekumenizmu-j-odnoho-patriarhatu-v-sluhy-bozhoho-andreya-i-patriyarha-josypa-slipoho/>.
14. *Климентій, ігумен.* До всіх отців і братів іноків, що живуть по наших обителях по Студійському уставу // Ясна Путь. 1937. Ч. 11/12.
15. *Климентій, ігумен.* До всіх чесних іноків і моїх найдорощих отців і братів, що по Студійському уставові живуть в Уневі та по інших наших домах — пересилаю слова мого привіту: «Господи Ісусе Христе, Сину Божий, помилуй нас» // Ясна Путь. 1937. Ч. 8/9/10.
16. *Климентій, ігумен, смиренний раб Божий.* До всіх монастирів й домів, що в них живуть наші Браття Іноки по Студійському Уставу // Ясна Путь. 1937. Ч. 4.
17. *Климентій, о. ігумен.* Слово до Братів // Ясна Путь. 1936. Ч. 5.
18. *Комарця М.* Ясна путь // Періодика Західної України 20—30-х рр. ХХ ст: матеріали до бібліографії / за ред. М. М. Романюка. Львів, 2000. Т. 3. С. 262—267.
19. *Леонтівець.* Із змагань до святости // Ясна Путь. 1936. Ч. 6.
20. Любов до старинних передань східного монашества та здержливість до новостей // Ясна Путь. 1939. Ч. 1/2/3.
21. *Мануїл, єрм.* Монашество КиєвоПечерської лаври: рання доба // Студійське монашество: матеріали конференцій. Львів: Свічадо, 2008. С. 31—40.

22. *Мануїл, еродик*. Історія Свято-Успенської Унівської Лаври та студійського монашества. Львів: Свічадо, 2005. 172 с.
23. *Мир Т., бр.* Сучасна дійсність — Христос — Ми // Ясна Путь. 1936. Ч. 4.
24. *Мир Т., бр.* Сучасний світ — Христос — Ми // Ясна Путь. 1936. Ч. 1/2, 3, 4.
25. *Мицько І.* Святоуспенська Лавра в Уневі (кінець XIII ст. — кінець XX ст.). Львів: Свічадо, 1998. 328 с.
26. Наше завдання // Ясна Путь. 1935. Ч. 6.
27. *Никифор, о.* Спомин про Скнилів // Ясна Путь. 1936. Ч. 7/8.
28. *Онуфрій, ерм.* Монашество в документах Церкви // Студійське монашество: матеріали конференцій. Львів: Свічадо, 2008. С. 59—82.
29. Папа Іван Павло II про засоби масової інформації. URL: https://studopedia.com.ua/1_405042_papa-Ivan-pavlo-II-pro-zasobi-masovoi-informatsii.html.
30. Під Новий Рік: конференція о. Ігумена Климента // Ясна Путь. 1936. Ч. 1/2. Підп.: Переказав бр. Т. Мир.
31. Промінчик Сонця Любови. 1936. Ч. 4.
32. Світло Сходу: Апостольський лист Вселенського Архієрея Івана Павла II. Львів: Місіонер, 2008. 48 с.
33. Святоуспенська Унівська Лавра. Коротка історія та сьогоднішня. Львів, 2012. 32 с.
34. *Скленар І. М.* Сучасна релігійна преса України: типологія, характеристика, доміанти: автореф. дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій. Київ, 2008. 16 с.
35. Слово до багатих // Промінчик Сонця Любови. 1936. Ч. 7.
36. Слово до читачів // Ясна Путь. 1935. Ч. 1.
37. Студійське чернецтво. URL: <http://studyty.org.ua/>.
38. Типікон / [з франц. перекл. ієрм. Н. (Дейнега) та ієрм. Ю. (Вороновський)]. Львів: Свічадо, 1996. 255 с.
39. У Львові віднайшли унікальний документ монахів-студитів 1930-х років. URL: https://risu.org.ua/article_print.php?id=72257&name=history&_lang=ua& .
40. Христос Воскрес! Дорогий брате і сестро в Христі! // Промінчик Сонця Любови. 1936. Ч.1.
41. *Чорнописька В.* Канонічно-законодавча база монастирів Студійського уставу: історико-правовий аспект // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2017. № 865. С. 155—162.

42. *Чорнописька В. З.* Новаторська ідеологія Климентія Шептицького у розвитку студентських монастирів у Східній Галичині (20—30 рр. ХХ ст.) // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Історія та географія». 2012. Вип. 43. С. 8—15.
43. *Шивельбуш В.* Смаки раю: Соціальна історія прянощів, збудників та дурманів. Київ: Критика, 2007. 255 с.
44. Що каже Найвищий Учитель Христової Правди, про ту, немов «Нову Правду», яку голосять більшовицькі комунари? // Промінчик Сонця Любови. 1937. Ч. 9.
45. *Яків, о. архарій.* Праця в життю монаха // Ясна Путь. 1937. Ч. 6/7.
46. *Ясіновський Ю. П.* Друкарня і бібліотека Святоуспенської Унівської Лаври // Рукописна та книжкова спадщина України. 2004. Вип. 9. С. 136—140.
47. *Klim. [Шептицький Климентій].* Zakon Studytów // Oriens. 1934. Z. 2. S. 47—50.

References

1. Andrei, mytropolyt (1936). Do bratv Univskoi Lavry v Unevi, *Yasna Put*, no. 4. (in Ukr.).
2. Budzynskiy, H., br. I. (1937). Uniinyi Zizd u Lvovi, *Yasna Put*, no. 4. (in Ukr.).
3. (1936). Vid vydavnytstva, *Prominchyk Sontia Liubovy*, no. 6. (in Ukr.).
4. (1936). Volia Bozha — tse Sviatist nasha: Slovo do Bratii o. Ihumena Klymenta, *Yasna Put*, no. 3. Pidp.: Perekazav br. T. Myr. (in Ukr.).
5. (2008). Vstupne slovo yieromonakha Venedykta, *Studiiske monashestvo: materialy konferentsii*, Lviv, Svichado, pp. 9—11. (in Ukr.).
6. Hlava UHKTs nazvav monashestvo «leheniamy Tserkvy». Retrieved from https://risu.org.ua/ua/index/all_news/catholics/ugcc/50695/. (in Ukr.).
7. (1936). Holos Vichnoi Mudrosty, *Prominchyk Sontsia Liubovy*, no. 7. (in Ukr.).
8. Huzar, L. (2001). Prytcha pro bozhestvennoho siiacha v nashomu ukrainskomu narodi, *Materialy naukovoï konferentsii, prysviachenoï 100-richchiiu vid chasu vvedennia na mytropolychyi prestil u Lvovi sluhu Bozhoho Andreia Sheptytskoho (27 zhovtnia 2001 r.): zbirnyk*, Ternopil, pp. 149—151. (in Ukr.).
9. (1935). De my? *Yasna Put*, no. 9. (in Ukr.).
10. Dmytrukh, Sevastiian, iierm. (2002). *Blazhennyi Klymentii Sheptytskyi pro molytvu u vidrodzhennykh monastyryakh Studiiskoho ustavu*, Lviv, Svichado, 132 p. (in Ukr.).
11. (1936). Do nashykh chytachiv, *Yasna Put*, no. 1/2. (in Ukr.).

12. (1937). Zvodnychi sity komunariv. Cherez shcho same bolshevytskyi komunizm potiahaie sohodni za soboiu tak bahato liudei? *Prominchyk Sontsia Liubovy*, no. 10. (in Ukr.).
13. Kachmar, V. (1984). Ideya ekumenizmu i odnogo Patriarkhatu v Sluhy Bozhoho Andreia i Patriarkha Yosypa Slipoho, *Patriarkhat*, no. 9 (165). Retrieved from <http://www.patriarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/ideya-ekumenizmu-j-odnogo-patriarkhatu-v-sluhy-bozhoho-andreya-i-patriarha-josypa-slipoho/>. (in Ukr.).
14. Klymentii, ihumen (1937). Do vsikh ottziv i brativ inokiv, shcho zhyvut po nashykh obytiliakh po Studiiskomu ustavu, *Yasna Put*, no. 11/12. (in Ukr.).
15. Klymentii, ihumen (1937), Do vsikh chesnykh inokiv i moikh naidoroshchykh ottziv i brativ, shcho po Studiiskomu ustavovi zhyvut v Unevi ta po inshykh nashykh domakh — peresyilaiu slova moho pryvitu: «Hospody Isuse Khryste, Synu Bozhyi, pomylui nas», *Yasna Put*, no. 8/9/10. (in Ukr.).
16. Klymentii, ihumen, smyrennyi rab Bozhyi (1937). Do vsikh manastyriv y domiv, shcho v nykh zhyvut nashi Brattia Inoky po Studiiskomu Ustavu, *Yasna Put*, no. 4. (in Ukr.).
17. Klymentii, o. ihumen (1936). Slovo do Brativ, *Yasna Put*, no. 5. (in Ukr.).
18. Komarytsia, M. (2000). Yasna put, *Periodyka Zakhidnoi Ukrainy 20—30-kh rr. XX st: materialy do bibliohrafii*, za red. M. M. Romaniuka, Lviv, t. 3, pp. 262—267. (in Ukr.).
19. Leontivets (1936). Iz zmahhan do sviatosty, *Yasna Put*, no. 6. (in Ukr.).
20. (1939). Liubov do starynnykh peredan skhidnogo monashestva ta zderzhlyvist do novostei, *Yasna Put*, no. 1/2/3. (in Ukr.).
21. Manuil, yerm. (2008). Monashestvo KyievoPecherskoi lavry: rannia doba, *Studiiske monashestvo: materialy konferentsii*, Lviv, Svichado, pp. 31—40. (in Ukr.).
22. Manuil, yerodyk. (2005). *Istoriia Sviato-Uspenskoï Univskoi Lavry ta studiiskoho monashestva*, Lviv, Svichado, 172 p. (in Ukr.).
23. Myr, T., br. (1936). Suchasna diisnist — Khrystos — My, *Yasna Put*, no. 4. (in Ukr.).
24. Myr, T., br. (1936). Suchasnyi svit — Khrystos — My, *Yasna Put*, no. 1/2, 3, 4. (in Ukr.).
25. Mytsko, I. (1998). *Sviatouspenska Lavra v Unevi (kinets XIII st. — kinets XX st.)*, Lviv, Svichado, 328 p. (in Ukr.).
26. Nashe zavdannia, (1935). *Yasna Put*, no. 6. (in Ukr.).
27. Nykyfor, o. (1936). Spomyn pro Sknyliv, *Yasna Put*, no. 7/8. (in Ukr.).

28. Onufrii, yerm. (2008). Monashestvo v dokumentakh Tserkvy, *Studiiske monashestvo: materialy konferentsii*, Lviv, Svichado, pp. 59—82. (in Ukr.).
29. Papa Ivan Pavlo II pro zasoby masovoi informatsii. Retrieved from https://studopedia.com.ua/1_405042_papa-Ivan-pavlo-II-pro-zasobi-masovoi-informatsii.html. (in Ukr.).
30. (1936). Pid Novyi Rik: konferentsiia o. Ihumena Klymenta, *Yasna Put*, no. 1/2. Pidp.: Perekazav br. T. Myr. (in Ukr.).
31. (1936). *Prominychk Sontsia Liubovy*, no. 4. (in Ukr.).
32. (2008). *Svitlo Skhodu*: Apostolskyi lyst Vselenskoho Arkhyiereia Ivana Pavla II, Lviv, Misioner, 48 p. (in Ukr.).
33. (2012). *Sviatouspenska Univska Lavra*. Korotka istoriia ta siohodennia, Lviv, 32 p. (in Ukr.).
34. Sklenar, I. M. (2008). *Suchasna relihiina presa Ukrainy: typolohiia, kharakterystyka, dominanty*: avtoref. dys. ... kand. nauk iz sotsialnykh komunikatsii, Kyiv, 16 p. (in Ukr.).
35. (1936). Slovo do bahatykh, *Prominychk Sontsia Liubovy*, no. 7. (in Ukr.).
36. (1935). Slovo do chytachiv, *Yasna Put*, no. 1. (in Ukr.).
37. *Studiiske chernetstvo*. Retrieved from <http://studyty.org.ua>. (in Ukr.).
38. (1996). *Typikon* [z frants. perekl. ierm. N. (Deineha) ta yierm. Yu. (Voronskyi)], Lviv, Svichado, 255 p. (in Ukr.).
39. *U Lvovi vidnaishly unikalnyi dokument monakhiv-studytiv 1930-kh rokiv*. Retrieved from https://risu.org.ua/article_print.php?id=72257&name=history&_lang=ua&. (in Ukr.).
40. (1936). Khrystos Voskres! Dorohyi brate i sestro v Khrysti! *Prominychk Sontsia Liubovy*, no. 1. (in Ukr.).
41. Chornopyska, V. (2017). Kanonichno-zakonodavcha baza monastyriv Studiiskoho ustavu: istoryko-pravovyi aspekt, *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*, Yurydychni nauky, no. 865, pp. 155—162. (in Ukr.).
42. Chornopyska, V. Z. (2012). Novatorska ideolohiia Klymentiiia Sheptytskoho u rozvytku studytskykh monastyriv u Skhidniy Halychyni (20—30 rr. XX st.), *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody*, seriiia «Istoriia ta heohrafiia», vyp. 43, pp. 8—15. (in Ukr.).
43. Shyvelbush, V. (2007). *Smaky rayu: Sotsiialna istoriia prianoshchiv, zbudnykiv ta durmaniv*, Kyiv, Krytyka, 255 p. (in Ukr.).
44. (1937). Shcho kazhe Naivyshchyi Uchytel Khrystovoi Pravdy, pro tu, nemov «Novu Pravdu», yaku holosiat bilshovytski komunari? *Prominychk Sontsia Liubovy*, no. 9. (in Ukr.).

45. Yakiv, o. arkharii (1937). Pratsia v zhyttiu monakha, *Yasna Put*, no. 6/7. (in Ukr.).
46. Yasinovskiy, Yu. P. (2004). Drukarnia i biblioteka Sviatouspenskoï Univskoi Lavry, *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy*, no. 9, pp. 136—140. (in Ukr.).
47. Klim [Sheptytskyi Klymentii] (1934). Zakon Studytów, *Oriens*, z. 2, pp. 47—50. (in Pol.).

Olha Tereshchuk

THE PERIODICALS OF THE UNIV HOLY DORMITION
LAVRA OF THE STUDITE RITE
«YASNA PUT» (1935—1939s) AND «PROMINCHYK
SONTSIA LIUBOVY» (1936—1937s)

This study studies the topics of the publications of the magazines «Yasna Put» (1935—1939s) and «Prominchyk Sontsia Liubovy» (1936—1937s). Those were issued by the monks of the Univ Holy Dormition Lavra of the Studite Rite. The religious press is one of the factors of social progress, specifically the development of spiritual and moral values. For the Ukrainian nation, it is also a significant means of social consolidation. A special place in the religious periodicals of the interwar period was occupied by the print media of monk orders and congregations. This study aims to determine the role of the Univ monks' periodicals as a type of mission in preaching the Gospel and the spiritual renewal of the Ukrainian society.

Analysis of the publications shows that «Yasna Put» helped the monks to understand their calling, to delve into it, to take the difficult path to the perfection of cognition of the God and approach to Him, as well as to spread the faith and preach the Gospel. The theological discourse of the Studite Rite and the problems of the history of the Ukrainian monasticism, the revival of the monasticism traditions based on the principles of the Early Church Fathers are present in the publications' topics. At the same time, through «Prominchyk Sontsia Liubovy», the monks brought the word of God to the laity Christians, promoted among the youth «moral-religious education» and family values.

Based on these findings, we conclude that the monks of the Univ Holy Dormition Lavra of the Studite Rite were open to dialogue, and their periodicals were the means of communication, dissemination of Christian values and the principles of the Early Church, as well as promoting the idea of ecumenism. The Studite Brethren are always the benchmark of living faith and an example of passing on the latter to neighbours in the Christian ethos.

Keywords: religious press, Studite Brethren, Univ Holy Dormition Lavra of the Studite Rite, mission, Andrei Sheptytsky, Klymenty (Klymentii) Sheptytsky.

УДК 070(=161.2)(4)"1919/1920":94(=411.16)(477)

Сергій Блавацький

ФРЕЙМИНГ ЄВРЕЙСЬКИХ ПОГРОМІВ
НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ КРИЗЬ ПРИЗМУ
УКРАЇНСЬКОЇ ІНШОМОВНОЇ ПРЕСИ В ЄВРОПІ
(1919—1920 рр.)

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-6](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-6)

Досліджено фреймінг єврейських погромів на українських теренах у 1919 р. в українській пресі західноєвропейськими мовами в Європі. Уперше в археографічний та журналістикознавчий дискурси введено нові, раніше невідомі, відомості про специфіку фреймінгу єврейських погромів в українській іншомовній періодиці в Західній Європі упродовж 1919—1920 рр. З'ясовано, що домінантним у контенті української іншомовної преси в Західній Європі був фрейм «атрибуція відповідальності». Зроблено висновок про діалектику фреймів «атрибуція відповідальності» та «моральність» у висвітленні та аналізі єврейських погромів на українських теренах. Висновувано, що висвітлення проблематики міжнаціональних відносин в Україні 1919 р. здійснювано головно в контрпропагандистських цілях. У цьому зв'язку зауважено, що фрейм «моральність» був пов'язаний із інтернаціоналізацією цієї проблематики в геополітичному дискурсі міжнародних відносин післявоєнного періоду, а фрейм «атрибуція відповідальності» — із локалізацією єврейського питання в багатосторонньому конфлікті на українській території 1919 р.

Ключові слова: *фреймінг, єврейські погроми, українські терени, іншомовна преса, Європа.*

Сучасна європейська інтеграція України актуалізує історичну спадщину українсько-європейського діалогу. Особливу релевантність становлять відносини, комунікації та кооперація українських і європейських державних діячів, політиків, дипломатів, фінансис-

тів, економістів, інтелектуалів, митців і т. д. Релевантним періодом є початок ХХ ст., зокрема упродовж періоду Української революції (1917—1921 рр.), і ширше — міжвоєнної доби (1918—1939 рр.). Вагомими (часто унікальними і незамінними) джерелами із цієї проблематики є українська іншомовна періодика в Європі (зокрема, західноєвропейськими мовами). Цей корпус друкованих медіа дає змогу відстежити та проаналізувати становлення і розвиток транснаціональної комунікації та колаборації між Україною та західноєвропейськими країнами в різних сферах.

Грунтовне дослідження цих медіаджерел також дозволяє нам оцінити медіавплив, резонанс висвітлення тем з україністики західноєвропейськими мовами. Цікаво та релевантно оцінити її вплив на формування західноєвропейської громадської думки стосовно різних тем. Передусім це національно-визвольні змагання українців і їхні державницькі прагнення упродовж 1917—1921 рр. По-друге, це геополітична орієнтація українського народу. По-третє, це дискурс громадянських і політичних прав і свобод національних меншин в УНР, головно — євреїв в Україні 1919 р. в контексті тогочасних складних міжнаціональних відносин загалом і єврейських погромів столітньої давності зокрема.

Актуальність досліджуваної тематики знайшла відображення в зацікавленості українських і зарубіжних (здебільшого — в середовищі української діаспори) науковців документальними джерелами, свідченнями, присвяченими єврейським погромам на українських теренах в 1919 р. Серед головних у цій сфері варто виокремити праці (як фундаментальні студії, так і розвідки, а також енциклопедичні статті-гасла в англomовній *Encyclopedia of Ukraine*) як вітчизняних, так і зарубіжних вчених (зокрема із середовища української діаспори у США та Канаді): Н. Гергеля [27; 28], К. Джиллі [29], К. Скотт-Джонсон [42], С. Гольдельмана [30], Е. Хейфетца [32], Дж. Клаєра [43], Т. Гунчака [2; 33; 3], В. Кубійовича та В. Маркуся [21], П. Потічного [22], Б. Витвицького [20], З. Шайковські [51], Е. Черіковера [52], І. Асташкевич [16], С. Єкельчика [4], Г. Абрамсона [1], В. Сергійчука [6; 7], В. Любченка [5], І. Шехтмана [10], С. Гусєва-Оренбургського [3], І. М. Троцького [8], Н. Штіфа [11], а також мемуари, збірки документальних свідчень як українських, так і єврейських діячів—сучасників періоду погромів 1919 р., на-

приклад, Є. Бачинського, М. Вішнітцера І. Зангвілля [17], А. Марголіна, або членів Комітету єврейських делегацій (Лондон, 1927) [19].

У розвитку історіографічних студій із проблематики єврейських погромів у ретроспективі минулого століття можна виокремити декілька стадій. Перша — це фаза збирання, фіксації джерельної бази (демографічної статистики, обстежень і т. ін.), документальних свідчень (очевидців—сучасників погромів єврейського населення України в 1919—1920 рр.), пресових публікацій, загалом емпіричного матеріалу. Відповідно до цього можна зарахувати праці як українських, так і зарубіжних (зокрема єврейського походження) дослідників-упорядників цих свідчень: Є. Бачинського та ін., членів Комітету єврейських делегацій, Н. Гергеля, Е. Хейфетца, С. Гусєва-Оренбургського, Е. Черіковера. Переважна більшість цих книг і збірок вийшла у світ у поствоєнний період (1919—1920-ті рр.) і відображає її *Zeitgeist*. У цьому контексті варто виокремити широко цитовані праці Н. Гергеля [27; 28] та Е. Черіковера [52], які містять численні документальні свідчення причетності Директорії УНР, співучасті С. Петлюри в єврейських погромах. Студія Е. Черіковера вважається у світовій історіографії найбільш документованою із проблематики єврейських погромів на українських теренах у 1919 р.

Другий етап — це післявоєнний період, після закінчення Другої світової війни (від 1945 р.), який характеризувався аналізом, осмисленням, обговоренням цієї проблематики і гострою полемікою навколо головних причин і винуватців цієї трагедії. У цьому контексті можна навести хрестоматійний приклад полеміки між Т. Гунчаком і З. Шайковські [33; 51] на сторінках авторитетного впливового американського наукового журналу «*Jewish Social Studies*» у 1969 р.¹ Перший (пропонент у цій академічній дискусії) аргументував тезу непричетності вищого політичного керівництва УНР (Директорії), зокрема С. Петлюри, до єврейських погромів на українських теренах в 1919 р. [33]. Натомість його опонентка, З. Шайковські, обґрунтувала антитезу — співучасть С. Петлюри у цих злочинах [51]. Ця полеміка спричинила суттєвий резонанс в

¹ Ця дискусія була приурочена до 50-ї річниці єврейських погромів на українських теренах.

американській соціогуманітаристиці на зламі 1960—1970-х рр. і визначила тренди подальших студій з історіографії українсько-єврейських відносин у 1970-х — на початку 1980-х рр.

Третій етап — це кінець 1980-х—1990-ті рр. Цей період характеризується новими знахідками, відкриттями нової джерельної бази в українських та російських архівах, зокрема з приводу проблематики єврейських погромів в Україні впродовж 1919—1920 рр. Це розвідки, статті, праці таких відомих українських науковців, як С. Єсельчик [4] і В. Сергійчук [6]. У цьому контексті варто виокремити працю В. Сергійчука під промовистою назвою «Погроми в Україні: 1914—1920 (Від штучних стереотипів до гіркої правди, прихованої в радянських архівах)». Вона ознаменувала новий виток історіографічних досліджень тематики єврейських погромів в Україні та їхнього переосмислення в контексті нових археографічних знахідок в архівах.

Остання, четверта, фаза — це сучасний період, початок XXI ст. Він позначений новими дискусіями між українськими та західними (головно — англосаксонськими) вченими та здебільшого виразною тенденцією до контекстуалізації цієї проблематики в поствоєнному дискурсі геополітичних реалій Східної Європи, конкретизації демографічних показників (зокрема, статистичних даних жертв єврейських погромів) та верифікації документальних свідчень.

У цьому плані варто виокремити статті-розвідки К. Джіллі [29], І. Асташкевич [16], дисертацію (просопографічне дослідження) американської дослідниці Келлі Скотт-Джонсон [42] й фундаментальну студію-монографію американського професора Г. Абрамсона [1]. Праці цих вчених переосмислюють усталені погляди, підходи до інтерпретації єврейських погромів 1919 р. у західній історіографії та вирізняються збалансованістю оцінок, наукового дискурсу з цієї проблематики. У цьому контексті варто процитувати Г. Абрамсона: «Праці, що з'явилися до вбивства Петлюри, намагалися займатися історією чесно і досить збалансовано; багато ж робіт, виданих після 1926 року, в цілому замість уважного дослідження історичних даних слідували твердженням або звинуваченням, або захисту¹. Проте остання історіографія свідчить про

---

¹ Тобто після вбивства С. Петлюри С. Шварцбардом у Парижі 1926 р. і резонансним («медіатизованим») судовим процесом над його вбивцею.

обнадійливу тенденцію до чесної переоцінки дискусій попередніх поколінь» [1, с. 27].

Загальний критичний огляд цієї джерельної бази дає змогу констатувати, що ці праці містять здебільшого епізодичні, невичерпні та фрагментарні відомості про специфіку висвітлення єврейських погромів на українських етнічних теренах у пресі¹. Відповідно, **наукова новизна** цієї розвідки полягає в тому, що вперше у журналістикознавчий та історіографічний дискурс вводяться нові, раніше невідомі, відомості про специфіку фреймінгу погромів євреїв в українській іншомовній періодиці Європи 1919—1920 рр.

Об'єкт дослідження — це українська преса, яка виходила у світ західноєвропейськими (зокрема англійською, французькою, данською та італійською) мовами в різних країнах Європи упродовж Паризької мирної конференції (1919—1920 рр.): «*Bulletiner fra det Ukrainske Pressburo*» (Копенгаген, 1919—1920), «*La Voce dell "Ucraina"*» (Рим, 1919—1920), «*The Ukraine*» (Лондон, 1919—1920), «*Bureau Ukrainien de Presse: Bulletin d'Informations*» (Париж, 1919—1920), «*France et Ukraine*» (Париж, 1920), «*L'Europe Orientale*» (Париж, 1919—1920), «*Die Ukraine*» (Берлін, 1918—1926).

Предмет дослідження — фреймінг єврейських погромів в українській іншомовній пресі в Європі означеної доби.

Мета дослідження полягає в тому, щоби провести транснаціональний компаративний фреймінговий аналіз висвітлення єврейських погромів. Головною **гіпотезою** цього дослідження є те, що медіадискурс означеної проблематики здійснювався у контрпропагандистських цілях. Його мета полягала у спростуванні недостовірних відомостей, тверджень, дезінформацій стосовно тогочасного стану справ із гарантуванням прав і свобод національних меншин, головно — українських євреїв на українських теренах, упродовж Української революції і зокрема періоду Паризької мирної конференції (1919—1920 рр.).

Операційна гіпотеза (№ 1) полягає в тому, що у висвітленні наслідків воєнного конфлікту за контроль над українською територією 1919 р. (зокрема жертв серед цивільного населення) цей клас-

¹ За поодиноким винятком — науковій статті британського історика К. Джілли, який уперше в західній історіографії проаналізував «відповідальність членів українського національно-визвольного руху в пропагуванні антисемітських стереотипів і заангажованості в антиєврейському насиллі» [29].

тер української періодики оперував фреймом «атрибуція відповідальності».

Операційна гіпотеза (№ 2) полягає в тому, що при пошуку варіантів розв'язання цього конфлікту українська зарубіжна іншомовна преса використовувала фрейм «моральність», апелюючи до моральної відповідальності впливових політичних, державних діячів країн-членів Антанти.

Методологія дослідження — комплекс теоретичних (фрейм-мінговий аналіз, контент-аналіз), загальнологічних і емпіричних методів. Провідним методом у цьому емпіричному дослідженні є фрейм-мінговий аналіз та критичний дискурс-аналіз.

Хронологічні рамки цієї розвідки охоплюють період 1919 р.—початку 1920 р., тобто часовий інтервал найгучнішого медіареzonансу єврейських погромів 1919 р. в Україні у західноєвропейській публічній сфері (пресі).

Виклад проблематики, результатів дослідження. Проблематизація цього медіадискурсу неможлива без контекстуалізації єврейського питання в історії українського національно-визвольного руху 1917—1921 рр. У цьому контексті вважаємо слушним процитувати енциклопедичну статтю В. Любченка «Погроми єврейські» про єврейські погроми 1919 р. на українських етнічних теренах: «Особливістю погромів в Україні 1918—21, в яких брали участь усі протиборчі сили (на долю Армії Української Народної Республіки та підрозділів, що їй формально підпорядковувалися, припадає 40 %¹, незалежних формувань — 25, Білої армії — 17, Червоної — 9, Н. Григор'єва — 4, польської — 3, невстановлених загонів — 3 % скоєних погромів), був їх надзвичайно кривавий характер (бл. 50—60 тис. убитих). Сприяло погромній хвилі сте-

¹ В найновіших американських історіографічних дослідженнях, зокрема дисертації К. С. Джонсон, фігурують інші статистичні дані про частку отаманських військових підрозділів Української національної армії під командуванням С. Петлюри в загальній кількості жертв єврейських погромів на українських теренах. Так, американська дослідниця оперує даними (із покликаннями на авторитетну енциклопедичну студію (*Klier J. Pogroms // YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe. New Haven, 2008*) про причетність української армії до 15 000 жертв єврейських погромів (із загальної кількості 60 000 загиблих). Таким чином, на частку українських військ, безпосередньо підпорядкованих голові Директорії УНР чи асоційованих із ним (непідконтрольними отаманськими загонами Н. Григор'єва, Зеленого, І. Струка, І. Семесенка і т. д.), **припадає 25 % (sic!)**, а не 40 %.

реотипне сприйняття населенням радянської влади як «єврейсько-більшовицької». Трагедією урядів Директорії Української Народної Республіки було те, що в умовах анархії, відсутності контролю над низовими структурами влади та отаманськими військовими підрозділами, вони виявилися безсилими в боротьбі з антисемітськими настроями в країні та у військах. Це призвело до творення у світі уявлення, що український національний рух значною мірою був антисемітським¹, що, у свою чергу, виразно далось взнаки під час процесу над убивцею С. Петлюри С. Шварцбардом, якого виправдав французький суд» [5]. Цей стереотип про Українську революцію, як «антисемітську», а українця — «погромника» набув значного поширення у західній публічній сфері, зокрема у мейнстрімовій західноєвропейській пресі післявоєнного періоду (1919—1920 рр.). У стереотипізації образу українців як «погромників-антисемітів» суттєву роль відіграли як іншомовні пресодруки зарубіжних єврейських організацій (наприклад у Лондоні та Парижі), так і російська й польська іншомовна преса у Франції та Сполученому Королівстві. Останні були особливо зацікавлені в дискредитації українського національно-визвольного руху, формуванні негативного іміджу української влади, зокрема Директорії УНР, у західноєвропейській громадській думці. Лейтмотивом такої стереотипізації було прагнення опонентів, ворогів української державності (УНР) завадити її міжнародному визнанню *de jure* країнами-членами Антанти в післявоєнний період, зокрема на Паризькій мирній конференції 1919—1920 рр.

Відповідно з метою протидії та викриття міфологем, містифікацій про участь армії Директорії УНР в єврейських погромах, Українські пресові бюро (УПБ) при Надзвичайних дипломатичних місіях (НДМ) УНР розпочали масову інформаційно-пропагандистську та головню — контрпропагандистську кампанію за кордоном із метою формування «толерантного», демократичного іміджу укра-

---

¹ Тезу про антисемітські тенденції серед більшості учасників українських національно-визвольних змагань аргументує К. Джілі: «Однак, є свідчення, що статті в офіційних органах Директорії пропагували такі ж самі стереотипи, як і «погромники», тобто про євреїв як потенційно групу зрадників всередині України» [29, р. 50]; «Погроми не були керованою владою кампанією етнічних чисток, але вони були продуктом антиєврейських стереотипів, які, очевидно, мали багато членів українського національно-визвольного руху» [Ibid., р. 56].

їнської влади на міжнародній арені. Інструменталізація цієї роботи здійснювалася головно трьома способами — розповсюдженням комунікатив, ефемерних видань УПБ серед провідних телеграфних агентств, пресових агентів Заходу; наданням інтерв'ю очільників і радників НДМ УНР (як-от графа М. Тишкевича, А. Марголіна, М. Вішнітцера, С. Зархі) мейстримовим пресовим виданням Європи та випуском щотижневих іншомовних періодичних видань (бюлетенів, газет, журналів).

Єврейське питання трактувалося співробітниками Українських пресових бюро як тест для української влади в отриманні західної підтримки (наприклад з боку країн-членів Антанти) для міжнародного визнання де-юре незалежності, державного суверенітету, територіальної цілісності УНР. Це робилося цілеспрямовано й свідомо, щоби здобути сприятливу публічну рецепцію західноєвропейської громадської думки і репрезентувати Директорію УНР і її політичне керівництво (зокрема С. Петлюру) поборниками європейських ліберально-демократичних цінностей, як-от відкритості та толерантності.

У фреймінгу цієї проблематики в українській періодиці західноєвропейськими мовами можна визначити два ключових фрейми: «атрибуція відповідальності» та «моральність». Переважна більшість аналітичних публікацій, присвячених тематиці єврейських погромів 1919 р., трактувала їх як пряий наслідок іноземної інтервенції в Україні 1918—1919 рр., ембарго, блокади УНР із боку Антанти, відсутності дієвих, ефективних владних інститутів, законності, правопорядку та дисципліни на українських теренах. Таким чином автори намагалися змістити відповідальність, провину за злочини, ексцеси проти цивільного населення (головно — євреїв) з української сторони на «інших». Останніми були зарубіжні учасники багатостороннього конфлікту — бойові частини Збройних Сил Півдня Росії (Добровольчої армії) під командуванням генерала А. Денікіна, підрозділи Червоної армії в Наддніпрянській Україні та польські війська у Східній Галичині. Публікація в «*The Ukraine*»¹ є симптоматичною в цьому плані: «Український уряд надіслав на Паризьку мирну конференцію делегацію, щоби вимагати: 1) визна-

¹ Англomовному інформаційно-аналітичному бюлетені УПБ при НДУМ УНР у Великобританії, який виходив у світ у Лондоні у 1919—1920 рр.

ння незалежності Української Республіки, чия конституція гарантує права усіх расових і релігійних меншин; 2) підтримку із боку Альянтів (союзників) у формі, головню, постачання бойовими матеріалами і боєприпасами. Якщо ці два питання будуть вирішені, український уряд буде спроможний забезпечити суворе підтримання правопорядку на всіх частинах української території. Це несправедливо обтяжувати український уряд відповідальністю за події, які відбуваються в країні, через відсутність рішення з боку союзників (країн-членів Антанти) із цих питань»¹. Таким чином, отримання міжнародного визнання незалежності УНР де-юре та політичної легітимності Директорії УНР із боку союзників на Паризькій мирній конференції 1919—1920 рр. ставилося як передумова до утвердження української влади, законності, правопорядку та дисципліни на всіх українських теренах. Наслідками відновлення республіканського контролю над усією територією УНР мали бути забезпечення та гарантування громадянських прав і свобод національних меншин в УНР, зокрема євреїв.

Таким чином, специфічна кореляція між міжнародним визнанням незалежності України і забезпеченням прав національних меншин (головню — євреїв) була акцентована й експлікована в редакційній політиці цього бюлетеня. Такий детерміністичний підхід, «інтернаціоналізація» цієї проблематики в геополітичному дискурсі *Realpolitik* післявоєнного періоду (головню — порядку денного Паризької мирної конференції) знайшли своє осмислення в редакційній політиці інших українських іншомовних видань, зокрема французькою мовою². Так, на думку одного із провідних авторів «*France et Ukraine*», Ф.-А. Форестьє, ймовірно вирішення проблеми єврейських погромів на українських теренах корелювалося із міжнародним визнанням де-юре УНР, її державного суверенітету і відповідно утвердженням влади Директорії, відновленням правопорядку та дисципліни на всіх українських територіях [24]. На прикладі цієї та інших публікацій ми можемо простежити діалектику фреймів «атрибуція відповідальності» та «моральність».

¹ The Acid Test [Лакмусовий папірець] // *The Ukraine*. London, 1919. № 5. Р. 4.

² Зокрема впливової й авторитетної української франкомовної газети-тижневика «*France et Ukraine*» (Париж, 1920).

Питання пропаганди і фрейм «атрибуція відповідальності».

Понад те, редакція бюлетеня «*The Ukraine*» розглядала проблематику єврейських погромів у ширшому контексті масової пропагандистської кампанії в європейській пресі та дискримінації нацменшин під час Першої світової війни та у післявоєнний період: «Вона [пропагандистська література. — С. Б.] імплікує усвідомлення того факту, що для нормальної цивілізованої істоти звірства є настільки огидними і непростими, і що він буде схильний жорстко осудити зловмисників внаслідок того. Як результат, громадська думка несвідомо стане упередженою проти цілком політичних вимог нації, яка сама упосліджує інших. Отже, це обов'язок історика застерегти читача від такої історії про жорстокості — не через те, що вона неправдива, — вона, вірогідно, є такою, але тому що вона рідко доведена до певної міри... і тому що, правдива чи неправдива, вона не має жодного опертя на фактах, — економічних, географічних, історичних, народознавчих — цього кейсу» [49].

Відповідно автори й редактори українських періодичних видань західноєвропейськими мовами намагалися дезавувати, викривати та розвінчувати ці «історії» про «звірства», «жорстокості», наратив на конкретних прикладах, історичних розвідках, фактажі та документальних свідченнях очевидців.

Контрпропагандистська база авторів-«адвокатів» Директорії УНР, зокрема С. Петлюри, у єврейському питанні включала різні аргументи та прийоми. Одним з аргументів проєврейської ангажованості українського політичного керівництв була наявність законодавчо закріпленої єврейської автономії в УНР. У цьому контексті на сторінках як «*The Ukraine*», так і бюлетеня УПБ при НДМ у Данії данською мовою «*Bulletiner fra det Ukrainske Pressebureau*» опубліковано низку дописів відомого єврейського історика, д-ра наук, члена спеціальної дипломатичної місії УНР у Сполученому Королівстві — М. Вішнітцера. Останній в розлогій аналітичній статті розглянув історію українсько-єврейських відносин у ретроспективі та проаналізував законодавче врегулювання громадянських і політичних прав і свобод євреїв у формі національно-персональної автономії в Україні [40]. Водночас на сторінках української італомовної щотижневої газети «*La Voce dell'Ucraina*» вміщено переклад офіційного закону Центральної Ради про націо-

нально-персональну автономію в Україні, супроводжуваного редакційними коментарями і роз'ясненнями [46]. Симптоматично, що дискурс захисту національних прав і свобод єврейської національної меншини в Україні актуалізувався та аналізувався водночас і на сторінках «*France et Ukraine*», зокрема в проблемній статті французького публіциста, дописувача цієї газети — А. Д'Арнаваля [15]. Таким чином, редакції, автори цих видань намагалися продемонструвати інклюзивний, прогресивний, ліберально-демократичний характер української влади, республіки — як за часів Української Центральної Ради (1917—1918), так і Директорії УНР (1919—1920).

Аналогічний підхід до осмислення українсько-єврейських відносин простежується й у аналітичній статті-розвідці німецького автора, дописувача українського німецькомовного журналу «*Die Ukraine*» — Г. Шпехта [50]. Останній проаналізував проблематику єврейських погромів у ретроспективі та перспективі подавши розлогий історичний екскурс щодо генези появи євреїв на українських теренах, демографічні відомості про відсоток єврейства в населенні України, зайнятість євреїв у різних галузях українського народного господарства, політичну організацію євреїв на українських теренах, а також зацентрував ліберально-демократичний підхід української влади (Директорії УНР та головно — С. Петлюри) до вирішення єврейського питання¹.

Іншим вектором контрпропаганди було опублікування бесід із ключовими дійовими особами України: політиками, військовиками, дипломатами, істориками і т. д. Наприклад, на сторінках української преси західноєвропейськими мовами регулярно друкувалися передруки, дайджести інтерв'ю із провідними українськими політичними діячами (головно — єврейського походження). Так, франкомовний бюлетень «*Bulletin d'Informations*» УПБ при НДМ в Парижі містив передруки інтерв'ю з А. Марголіним², опубліко-

¹ Зокрема наданням українським євреям національно-персональної автономії, створенням посади міністра з єврейських справ у Директорії УНР і т. ін.

² *Cf.* інтерв'ю А. Марголіна (голови спеціальної дипломатичної місії УНР до Сполученого Королівства в 1919—1920 рр., міністра з єврейських справ (1919), єврея за походженням, який пережив єврейський погром у Києві 1905 р. за часів Російської імперії) п. н. *Les Juifs en Ukraine: Interview du Dr Arnold Margoline, representant de l'Ukraine a la Conference de la Paix* [передрук його інтерв'ю із

ваних у впливових єврейських іншомовних виданнях Сполученого Королівства та Франції — «*The Jewish Chronicle*» та «*Le Peuple Juif*». За версією голови Спеціальної дипломатичної місії УНР до Сполученого Королівства, єврейські погроми були скоєні головню російськими ультранационалістичними організаціями, зокрема «чорносотенцями», а також більшовиками в Україні. Останні мали намір таким чином «дискредитувати український уряд» перед західною громадською думкою [Ibid.].

На сторінках «*Bulletin d'Informations*» також вміщено стисле резюме, витяги тез із інтерв'ю (від 5 квітня 1919 р.) віденського кореспондента британської газети «*The Times*» із міністром із єврейських справ — П. Красним [45]. Окрім того, у контенті згаданого бюлетеня можна знайти передрук інтерв'ю кореспондента єврейського англомовного видання «*The Jewish Times*» (Лондон) із С. Зархієм про причини й передумови погромів, судові процеси і виконання вироків щодо погромників та їхні наслідки для етнонаціональної і демографічної реорганізації України та Східної Європи [57].

У цьому зв'язку варто зауважити таку цікаву та характерну особливість: редакції, штат УПБ, українських іншомовних пресових видань у висвітленні, аналізі проблематики складних українсько-єврейських відносин часто друкували або передруковували матеріали авторів єврейського походження (як відомих українських, так і зарубіжних (англійських чи французьких) євреїв). Гіпотетично можна припустити, що такий комунікативний підхід був обраний цілеспрямовано, щоби підвищити інформаційний «авторитет», достовірність цих коментарів, опіній очевидців, свідків чи зацікавлених осіб для західноєвропейської громадськості. Ще одним способом комунікації солідарності із політикою Директорії УНР було опублікування відкритих листів від імені видатних єврейських діячів (інтелектуалів, письменників, політичних діячів) як України, так і зарубіжжя. У цьому контексті на сторінках української преси західноєвропейськими мовами надруковано листи, заяви А. Мар-

кореспондентом «*The Jewish Chronicle*» (Лондон, 1919. May 16) // *Bulletin d'Informations*. Paris, 1919. № 23; та *L'Ukraine et Juifs* // *Bulletin d'Informations*. Paris, 1919. № 35 [передрук його інтерв'ю із кореспондентом газети «*Le Peuple Juif*» щодо спеціальної автономії єврейської національної меншини в Україні та його позиції стосовно єврейських погромів на українських теренах].

голіна [37], І. Мазепи, І. Зангвілля (всесвітньо відомого британсько-єврейського письменника, діяча єврейського руху) [44], М. Вішнітцера [18; 40], М. Гроссмана [41]. Лейтмотивом цих публікацій була солідаризація українського та зарубіжного єврейства з політикою української влади (і особисто — її лідера С. Петлюри) та дезавування звинувачень й інсинуацій в її антисемітизмі.

Винятком із цього масиву публікацій був відкритий лист І. Зангвілля [44], адресований голові НДМ УНР на Паризькій мирній конференції — графу М. Тишкевичу [13]. Ключові тези цього звернення були опубліковані як на сторінках «*La Voce dell'Ucraina*», так і у «*Bulletin d'Informations*». У ньому Зангвілля частково «приписав» відповідальність за ексцеси проти цивільного єврейського населення — Директорії УНР та особисто — С. Петлюрі¹.

На прикладі цього листа можна ідентифікувати черговий приклад експлікації фрейму «атрибуція відповідальності» в західно-європейській громадській думці. Згідно з цією версією винуватцями єврейських погромів були українська влада та збройні сили УНР. Реакцією політичного керівництва України на ці закиди став меморандум про намір, лист-запрошення від С. Петлюри та очільника НДМ УНР у США — Є. Бачинського взяти участь у міжнародній комісії із розслідування єврейських погромів на українських теренах у 1919 р. [36]. Він був адресований американській громадськості та головно — представникам американського єврейства. Симптоматично, що водночас ця заява була опублікована на сторінках українського данськомовного інформаційно-аналітичного бюлетеня [18]. Її головний месидж — це відкритість, готовність С. Петлюри прийняти міжнародну комісію із США для розслідування всіх обставин, з'ясування фактів єврейських погромів на українських теренах.

Наступний аспект контрпропагандистської роботи — це демонстрація солідарності представників єврейських організацій України із політикою тогочасної влади. Наприклад, в одному із номерів «*The Ukraine*» опублікована резолюція конференції єврейської

---

¹ Повний зміст цього листа був опублікований у брошурі п. н. «*The Jewish Pogroms in Ukraine: Authoritative Statements on the Question of Responsibility for Recent Outbreaks against the Jews in Ukraine: Documents, Official Orders, and Other Data Bearing on the Facts as They Exist Today*» (Washington, 1919).

партії «Бунд» у Кам'янці-Подільському (від 20 вересня 1919 р.) про її підтримку визнання незалежності УНР [36].

Цей бюлетень також містив свідчення розслідувань зарубіжних розслідувачів (зокрема швейцарського редактора, журналіста, публіциста, пастора — Г. Неймарка¹) єврейських погромів, які спеціально прибули в Україні для встановлення їхніх деталей, обставин та провини відповідних сторін². У викладі Г. Неймарка, «уся інформація, надана нашими [українців. — С. Б.] ворогами, іноземцям із приводу єврейських погромів, цілком неправдива»³. Згідно із його версією, відповідальність за єврейські погроми несли головно військовики Добровольчої армії генерала А. Денікіна [39].

Ще одним напрямом у контрпропагандистській роботі з висвітлення міжнаціональної ситуації в Україні 1919—1920 рр. було оприлюднення в українській іншомовній пресі офіційних документів Директорії УНР. Наприклад, у «*The Ukraine*» вміщено низку офіційних заяв, відозв, звернень, декларацій українського уряду та С. Петлюри із засудженням єврейських погромів і попередженням про кримінальну відповідальність за їхнє скоєння [25; 26; 38; 52; 56]. Тут вміщено також передруки наказу Верховного Головнокомандувача військ Директорії УНР — С. Петлюри (№ 131 за 26 серпня 1919 р.) про недопущення здійснення погромів проти цивільного єврейського населення українськими вояками та суворе покарання винуватців цих ексцесів перед військовим трибуналом [25; 26]. Варто зауважити, що у цьому документі акцентовано роль, значення міжнаціональної єдності, толерантності української влади та її збройних сил щодо національних меншин для міжнародної репутації української влади та її медіарецепції: «Офіцери та Козаки! Цілий світ дивувався Вашому героїзму. Не заплямуйте його, навіть випадково, безславною справою, і не зганьбйте нашу Республіку перед світом. Наші численні вороги вдома та за кордоном експлуатували проти нас злочини погромів; вони вказують пальцем на нас

¹ Останній виконував обов'язки головного менеджера Українського пресового бюро в Швейцарії (у Лозанні) від 1915 р.

² Jews in Ukraine // *The Ukraine*. London, 1919. № 21. Р. 4. Ця публікація містила стислий звіт швейцарського пастора, публіциста Г. Неймарка про його місію у Кам'янці-Подільському восени 1919 р. із розслідування єврейських погромів на українських теренах.

³ Ibid.

і стверджують, що ми не вартуємо на суверенне та незалежне існування, і що ми повинні заново підкоритися рабству» [25; 26].

Понад те, якісний контент-аналіз цієї та інших публікацій про єврейські погроми дає змогу дослідникам виявити ще один специфічний аспект висвітлення цієї проблематики. Це використання емоційно забарвленої стилістики («трагічна доля», «нешасний», «знедолений», «бездержавний», «крики», «тортури», «жахливий», «нешастя»), «емоціоналізація» та відповідно «віктимізація» євреїв. У цьому контексті варто зауважити, що цей фреймінг єврейської нацменшини на українських теренах збігався із «віктимізацією» українського народу. Така збіжність не була випадковою. Таким чином редактори, автори української іншомовної преси у висвітленні українсько-єврейських взаємин 1919—1920 рр. солідаризувалися із статус-кво єврейського народу. Гіпотетично можна припустити, що амбівалентний фреймінг «віктимізація» українців і євреїв в українській періодиці західноєвропейськими мовами був спрямований на формування емпатії лідерів громадської думки Заходу до державницьких прагнень пригноблених народів (як євреїв, так і українців)¹.

У цьому контексті варто виокремити дві публікації із проблематики єврейських погромів на українських теренах 1919 р., надруковані в одному із випусків *«The Ukraine»*. Одна із них — звіт про публічну лекцію доктора медичних наук С. Зархія (єврея за національністю), спеціального радника НДМ УНР на Паризькій мирній конференції, члена Спеціальної дипломатичної місії УНР в Сполученому Королівстві, виголошену ним 29 листопада 1919 р. у Єврейському інституті у Лондоні на тему: «Україна та євреї» [55]. В останній доповідач порівняв страждання обох народів — українців і євреїв, роз'яснив «жахливе становище», в якому знаходяться українці, які борються проти багатьох ворогів за свою свободу. Наслідком цього, на думку С. Зархія, є «нешастя» для єврейського народу. Симптоматично, що Зархій у своєму публічному виступі на міжнародній арені вкотре зацентрував увагу західноєвропейської громадськості на «рецепті» вирішення цієї ситуації — міжнародному визнанні де-юре незалежності, суверенітету УНР, встановленні та утвердженні української влади, правопорядку, дисципліни, законності на всіх українських теренах.

¹ Інтелектуалів, державних діячів, політиків, фінансистів, економістів.

Інша публікація — це переклад, дайджест публіцистичної статті «Пытка страхом» В. Шульгіна¹ із російської газети «Кієвлянин» [54]. Вона містить як інформацію про єврейські погроми в Києві упродовж окупації міста армією А. Денікіна, так і публіцистичні рефлексії редактора цієї газети про «співвідповідальність євреїв» за прихід більшовиків до влади в Росії та їхню участь в більшовицькому режимі: «Чи євреї заснують “Єврейську Лігу із боротьби із Соціалізмом”, чи все залишиться таким, яким воно було; і навіть після жакливых ночей, проведених євреями в смертельному жаху, вони створять “Лігу із боротьби із Антисемітизмом”, яка своїм сміхотворним запереченням очевидних фактів, тільки підбурює антисемітські почуття?».

На прикладі цих двох публікацій шляхом протиставлення російської та української позицій редактори бюлетеня намагалися донести до західної громадськості фундаментальну дихотомію інтерпретацій єврейських погромів росіянами та українцями. Із українського боку — це гармонійне міжнаціональне існування українців та євреїв, толерантність, спільна апеляція (як українців, так і євреїв) до міжнародної громадськості, зокрема політичного керівництва країн-членів Антанти щодо державотворчих прагнень українців, інтернаціоналізація єврейського питання. Згідно із російською версією (В. Шульгіна), причиною єврейських погромів була «ключова» співучасть, роль євреїв у становленні більшовицького режиму в Росії, «класовій війні» та відповідно негативне ставлення російського народу до євреїв внаслідок цього.

У руслі «реакційного» (за характеристикою редакторів і авторів українських видань) російського наративу варто розглядати й інші публікації, передруки у «*The Ukraine*», «*Bulletiner fra det Ukrainske Pressebureau*» [47]. В останніх висвітлювалось поведження «добровольців» А. Денікіна з євреями на українських теренах 1919 р. Редакційний коментар у «*La Voce dell'Ucraina*» безпосередньо вказував на відповідальність «денікінців» за єврейські погроми в Катеринославі, Фастові, Києві, Кременчуку та протиставляв «ре-

---

¹ Ідеолога політики Добровольчої армії, зокрема стосовно вирішення «єврейського питання», згідно із характеристикою Н. Штіха, «ідейного натхненника» погромної роботи «добровольців». Див. більше із цього приводу: *Штіх Н.* Погроми на Україні. Берлін, 1922. С. 10, 21, 22.

акційний» стиль поводження росіян із євреями демократичному характеру українців [12].

Однак ці українські пресові публікації стосовно єврейських погромів необхідно аналізувати й контекстуалізувати в конкретних історичних обставинах¹ того періоду і розглядати у порівнянні із твердженнями опозиційних пресових органів².

Висновки і перспективи дослідження. Підсумовуючи результати емпіричного дослідження висвітлення єврейських погромів у контенті української іншомовної преси, можна зробити певні висновки та умовиводи. Насамперед висновуємо, що тематика єврейських погромів 1919 р. знайшла широкий медіарезонанс на сторінках української періодики західноєвропейськими мовами в Європі 1919—1920 рр. Загалом проаналізовано 30 публікацій — інформаційних і коментованих заміток, звітів, аналітичних статей, передовиць, коментарів, оглядів, проблемних статей. Це як оригінальні виступи, так і дайджест, передрук публікацій з іншомовних видань (зокрема єврейських) Західної Європи.

По-друге, робимо висновок про діалектику фреймів «атрибуція відповідальності» та «моральність» у висвітленні та аналізі єврейських погромів на українських теренах. Із цього приводу зауважуємо, що домінантним у контенті української іншомовної преси в Західній Європі був фрейм «атрибуція відповідальності».

По-третє, узагальнюємо, що висвітлення й аналіз проблематики міжнаціональних відносин в Україні 1919 р. здійснювалося головню в контрпропагандистських цілях. Ця контрпропаганда складалася із різноаспектних, але водночас корелятивних прийомів засобів. Її головна мета полягала у дезавуванні дезінформацій, «фейків» та інсинуацій у західноєвропейській пресі про причетність

¹ Беручи до уваги історичний контекст тієї епохи, особливо той факт, що українська влада (Директорія УНР та її очільник — С. Петлюра), армія УНР не мали юрисдикції над усією територією Республіки, передусім тими регіонами, де єврейські погроми були найбільш поширеними.

² Зокрема твердженнь Комітету єврейських делегацій та їхніх відповідних пресових видань на Паризькій мирній конференції 1919—1920 рр., наприклад «*Bulletin du Comite des Délégations Juives auprès de la Conférence de la Paix*» (Париж, 1919—1924). Згідно із заявами цього органу українська центральна влада (Директорія УНР та її очільник — С. Петлюра) були відповідальними (і причетними) до цих злочинів проти цивільного населення, зокрема єврейських погромів на українських теренах того часу.

української армії та влади (зокрема Директорії УНР та особисто — С. Петлюри) до злочинів проти українського єврейства у 1919 р. Ключовим аргументом у цьому плані була експлуатація фрейму «моральність», апеляція до моральної відповідальності політиків, державних діячів за ті чи інші події. У цьому контексті квінтесенція фрейму полягала в обґрунтуванні специфічної кореляції між міжнародним визнанням незалежності УНР на Паризькій мирній конференції (зокрема із боку країн-членів Антанти) і відповідно забезпеченням прав національних меншин (головно — євреїв) в Україні. Із цього приводу зауважуємо, що фрейм «моральність» був пов'язаний з інтернаціоналізацією цієї проблематики в геополітичному дискурсі міжнародних відносин післявоєнного періоду, а фрейм «атрибуція відповідальності» — з локалізацією єврейського питання в багатосторонньому конфлікті на українській території 1919 р.

Перспективи нашого дослідження не вичерпуються тільки діахронним фреймінговим аналізом у контексті медіаісторії чи історіографією міжнаціональних відносин в Україні у ретроспективі. Перспективними напрямками емпіричних досліджень є проведення компаративного дослідження стереотипів про євреїв в україномовній пресі як в Україні (зокрема часів Директорії УНР), так і за кордоном (як в Європі, так і в Америці), а також у західноєвропейській і американській пресі періоду Паризької мирної конференції 1919—1920 рр. Окрім того, ми вважаємо перспективним використання фреймів «конфлікт», «атрибуція відповідальності» та «моральність» для емпіричного аналізу новочасних політичних процесів державотворення, російсько-українського збройного конфлікту, війни на Донбасі (від 2014 р.) та відповідно статусу та захисту громадянських, політичних прав і свобод різних нацменшин (росіян, кримських татар, греків, ромів) у цьому протистоянні. Таким чином, наступні розвідки, студії в цьому питанні (як-от із застосуванням діахронного компаративного фреймінгового аналізу) можуть спростувати або підтвердити обґрунтованість результатів і висновків цього дослідження. В останньому випадку це дасть змогу вести мову про наявність просторово-часового континууму стереотипів, фреймінгу українців, України та рецепції її іміджу в зарубіжному медіадискурсі.

1. *Абрамсон Г.* Молитва за владу. Українці та євреї в революційну добу 1917—1920. Київ: Дух і літера, 2017. 320 с.
2. *Гунчак Т.* Симон Петлюра та євреї. Київ: Либідь, 1993. 46 с.
3. *Гусев-Оренбургский С. И.* Багровая книга. Погромы 1919—20 гг. на Украине. Харбин: Издание Дальневосточного Еврейского Общественного Комитета помощи сиротам-жертвам погромов («ДЕКОПО»), 1922. 252, III с.
4. *Скельчик С.* Трагічна сторінка Української революції: Симон Петлюра та єврейські погроми в Україні (1917—1920) // Симон Петлюра та українська національна революція: зб. пр. другого конкурсу петлюрознавців України / упорядкув. та передм. В. Михальчука. Київ: Рада, 1995. 368 с.
5. *Любченко В. Б.* Погроми єврейські. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Рогрому_ievр (останній перегляд: 03.01.2019).
6. *Сергійчук В.* Погроми в Україні: 1914—1920 (від штучних стереотипів до гіркої правди, прихованої в радянських архівах). Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 1998. 543 с.
7. *Сергійчук В.* Симон Петлюра і єврейство. Вид. 2-ге, доп. Київ: ПП Сергійчук М., 2006. 152 с.
8. *Троцкий И. М.* Еврейские погромы на Украине и в Белоруссии 1918—1920 гг. // Книга о русском еврействе, 1917—1967. Нью-Йорк : Союз Русских Евреев, 1968. С. 56—69.
9. *Чериковер Е.* Антисемитизм и погромы на Украине 1917—1918 гг. (К истории украинско-еврейских отношений). Берлин: Ostjüdisches historisches archiv, 1923. 355 с.
10. *Шехтман И. Б.* Погромы Добровольческой армии на Украине (к истории антисемитизма на Украине в 1919—1920 гг). Берлин: Ostjüdisches Historisches Archiv, 1932. 132 с.
11. *Штиф Н.* Погромы на Украине (Периода Добровольческой Армии). Берлин, 1922. 118 с.
12. A proposito dei “pogrom” [Стосовно «погрому»] // La Voce dell’Ucraina. Roma, 1919. № 9. P. 3.
13. Une accusation ridicule [Сміхотворне звинувачення] // Bulletin d’Informations. Paris, 1919. № 70. P. 3.
14. The Acid Test [Лакмусовий папірець] // The Ukraine. London, 1919. № 5. P. 4.
15. *Arnaval H., de.* Les Droits des Minorités en Ukraine [Права меншин в Україні], 1920, № 5. P. 1.
16. *Astashkevich I.* Chaos in Ukraine: Defining the Context of Anti-Jewish Violence // Gendered Violence: Jewish Women in the Pogroms of 1917 to 1921, 17. Brighton: Academic Studies Press, 2018. P. 1—17.

17. *Batchinsky J., Margolin A., Vishnitzer M., Zangwill I.* The Jewish Pogroms in Ukraine: Authoritative Statements on the Question of Responsibility for Recent Outbreaks against the Jews in Ukraine: Documents, Official Orders, and Other Data Bearing on the Facts as They Exist Today. Washington, 1919. 24 p.
18. Beskyttelsen af Joderne i Ukraine [Захист євреїв в Україні] // Bulletiner fra det Ukrainske Pressebureau. Kobenhavn, 1920. № 1. p. 2.
19. Committee of the Jewish Delegations. The Pogroms in the Ukraine under the Ukrainian Governments (1917—1920): Historical Survey with Documents and Photographs. London: John Bale, Sons&Danielson, 1927. pp. 231—233.
20. Encyclopedia of Ukraine. Toronto; Buffalo; London, 1984. Vol. I: A-F. P. 81—83.
21. Encyclopedia of Ukraine. Toronto; Buffalo; London, 1988. Vol. II: G-K. P. 385—393.
22. Encyclopedia of Ukraine. Toronto; Buffalo; London, 1993. Vol. IV: Ph-Sr. P. 68—70.
23. *Fischer L.* The pogromschina and the Directory: A New Historiographical Synthesis? // *Revolutionary Russia*. London, 2013, Vol. 16, № 2. P. 47—93.
24. *Forestier F.-A.* Les pogroms antijuifs L'Ukraine n'est pas responsable [Форестье Ф.-А. Україна не відповідальна за антиєврейські погроми] // *France et Ukraine*. Paris, 1920. № 7. P. 1.
25. General Petloura on Pogroms [Генерал Петлюра про погроми] // *The Ukraine*. London, 1919. № 17. P. 2.
26. General Petloura on the Jewish Pogroms [Генерал Петлюра про єврейські погроми] // *The Ukraine*. London, 1919. № 12. P. 3.
27. *Gergel N.* Di pogromen in Ukraine in di yorn 1918—1921 // *Shriftn far ekonomik un statistik*. Berlin, 1928, № 1. P. 106—113.
28. *Gergel N.* The Pogroms in the Ukraine in 1918—21 // *Yivo Annual of Jewish Social Science*. New York, 1951, № 6. P. 237—252.
29. *Gilley Ch.* Beyond Petliura: the Ukrainian national movement and the 1919 pogroms // *East European Jewish Affairs*. London, 2017. Vol. 47. № 1. P. 45—61.
30. *Goldelman S.* Jewish National Autonomy in Ukraine, 1917—1920. Chicago: Ukrainian Research and Information Institute, 1968.
31. Le Gouvernement Ukrainien contre les Pogromes Juifs en Ukraine [Український уряд проти єврейських погромів в Україні] // *Bulletin d'Informations*. Paris, 1919. № 79. P. 2—3.
32. *Heifetz E.* The Slaughter of the Jews in the Ukraine in 1919. New York, 1921. 468 p.

33. *Hunczak T. A.* Reappraisal of Symon Petliura and Ukrainian-Jewish Relations, 1917—1921 // *Jewish Social Studies*. 1969. Vol. 31. № 3. P. 163—184.
34. *Hunczak T. A.* Reappraisal of Symon Petliura and Ukrainian-Jewish Relations, 1917—1921. Lviv; New York; Toronto, 2008. 128 p.
35. The Jewish question in the Ukraine: Death Penalty for Pogrom Provokers [Єврейське питання в Україні: Смертна кара для провокаторів погромів] // *The Ukraine*. London, 1919. № 11. P. 3.
36. The Jewish Support for Ukrainian Independence [Єврейська підтримка української незалежності] // *The Ukraine*. London, 1919. № 19. P. 2.
37. The Jews in the Ukraine: By a Ukrainian Jew [Євреї в Україні: від українського єврея [А. Марголіна]] // *The Ukraine*. London, 1919. № 8. P. 3.
38. Jews in Ukraine [Євреї в Україні] // *The Ukraine*. London, 1919. № 21. P. 4.
39. Jodenpogromerne i Ukraine [Єврейські погроми та Україна] // *Bulletiner fra det Ukrainske Pressebureau*. Kovenhavn, 1919. № 22. P. 3.
40. Jodernes Autonomi i Ukraine [Єврейська автономія та Україна] // *Bulletiner fra det Ukrainske Pressebureau*. Kobenhavn, 1919. № 10. P. 5.
41. Det Jødiske Spørgsmaal i Ukraine [Єврейське питання в Україні] // *Bulletiner fra der Ukrainske Press-Buros*. Kobenhaven, 1919. № 13. P. 3.
42. *Johnson K. S.* Sholem Schwarzbard: Biography of a Jewish Assassin. Ph.D. Dissertation (On the rights of manuscript). Cambridge (Massachusetts), 2012. 263 p.
43. *Klier J.* Pogroms // *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. New Haven, 2008. P. 790—798.
44. Una lettera di Israel Zangwill [Лист Ізраеля Зангвілля] // *La Voce dell'Ucraina*. Roma, 1919. № 14.
45. Un Ministre des Affaires Juives en Ukraine [Міністр із єврейських справ в Україні] // *Bulletin d'Informations*. Paris, 1919. № 11. P. 2.
46. Le Minoranze nazionali e la legge dell'autonomia nazionale in Ukraine [Національні меншини і закон про національну автономію в Україні] // *La Voce dell'Ucraina*. Roma, 1919. № 14. P. 3.
47. Pogromerne i Kiev [Погроми і Київ] // *Bulletiner fra det Ukrainske Pressebureau*. Kobenhavn, 1919. № 23. P. 4.
48. Les Pogroms antijuifs en Ukraine [Антиєврейські погроми в Україні] // *Bulletin d'Informations*. Paris, 1919. № 75. P. 2—3.
49. Propaganda — the Cult of Atrocities [Пропаганда — культ звірств] // *The Ukraine*. London, 1919. № 10. P. 4.
50. *Specht G.* Das Judenproblem in der Ukraine [Єврейська проблема в Україні] // *Die Ukraine*. Berlin, 1919. H. 11/12. S. 233—244.

51. Szajkowski Z. A Reappraisal of Symon Petliua and Ukrainian-Jewish Relations, 1917—1921: A Rebuttal // *Jewish Social Studies*. Indiana University Press, 1969. Vol. 31, no 69, P. 184—213.
52. Tcherikower E. Di ukrainer pogromen in yor 1919. New York, 1965. 372 p.
53. Terrible treatment of the Jews by Denikin's Volunteers [Жахливе поводження Добровольців Денікіна із євреями] // *The Ukraine*. London, 1919. № 19. P. 2.
54. Torture by Fear [Тортюра страхом] // *The Ukraine*. London, 1919. № 23. P. 2.
55. The Ukraine and the Jews [Україна та євреї] // *The Ukraine*. London, 1919. № 23. P. 2.
56. The Ukraine and the Jews, Official Declaration against Pogroms [Україна та євреї, Офіційна Декларація проти погромів] // *The Ukraine*. 1919. № 5.
57. L'Ukraine et les Juifs [Україна та євреї] // *Bulletin d'Informations*. Paris, 1919. № 38. P. 4.

References

1. Abramson, H. (2017). *Molytva za vladu*. Ukraintsi ta yevrei v revoliutsiinu dobu 1917—1920, Kyiv, Dukh i litera, 320 pp. (in Ukr.).
2. Hunchak, T. (1993). *Symon Petliura ta yevrei*, Kyiv, Lybid, 46 pp. (in Ukr.).
3. Husev-Orenburhskiy, S. Y. (1922). *Bahrovaya knyha. Pohromy 1919—20 gg. na Ukraine*. Kharbyn: Izdanie Dalnievostochnoho Jevreiskoho Obshchestvennoho Komiteta pomoshchi sirotam-zhertvam pohromov («ДЕКОРО»), 252 pp. (in Rus.).
4. Yekelchuk, S. (1995). Trahichna storinka Ukrainskoi revoliutsii: Symon Petliura ta yevreiski pohromy v Ukraini (1917—1920), *Symon Petliura ta ukrainska natsionalna revoliutsiia*: zb. pr. druhooho konkursu petliuroznavtsiv Ukrainy, uporiadkuv. ta peredmov. V. Mykhalchuk, Kyiv, Rada, 368 pp. (in Ukr.).
5. Liubchenko, V. B. *Pohromy yevreiski*. Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Pohromy_ievr (ostannii perehliad: 03.01.2019). (in Ukr.).
6. Serhiychuk, V. (1998). *Pohromy v Ukraini: 1914—1920* (vid shtuchnykh stereotypiv do hirkoji pravdy, prykhvanoj v radianskykh arkhivakh), Kyiv, Vyd-vo O. Telihiy, 543 pp. (in Ukr.).
7. Serhiychuk, V. (2006). *Symon Petliura i yevreistvo*. Vyd. 2-he, dopov, Kyiv, PP Serhiichuk M., 152 pp. (in Ukr.).
8. Trotskiy, I. M. (1968). Yevreiskie pohromy na Ukraine i v Belorussii 1918—1920 gg., *Kniga o ruskom yevreistve, 1917—1967*, New York, Soiuз Russkykh Yevreiev, pp. 56—69. (in Rus.).

9. Cherikover, E. (Tcherikower E.) (1923). *Antysemitizm i pogromy na Ukrainie 1917—1918 gg. (k istorii ukrainsko-yevreiskikh otnosheniy)*, Berlin, Ostjudisches historisches archiv, 555 pp. (in Rus.).
10. Shekhtman, I. B. (1932). *Pogromy Dobrovolchieskoi armii na Ukraine (k istorii antysemitizma na Ukraine v 1919—1920 gg.)*, Berlin, Ostjudisches Historisches Archiv, 132 pp. (in Rus.).
11. Shtif, N. (1922). *Pogromy na Ukrainie (Perioda Dobrovolcheskoi Armii)*, Berlin, 118 pp. (in Rus.).
12. (1919). A proposito dei «pogrom», *La Voce dell'Ucraina*, Roma, no 9, p. 3. (in It.).
13. (1919). Une accusation ridicule, *Bulletin d'Informations*, Paris, no 70, p. 3. (in Fr.).
14. (1919). Acid Test, *The Ukraine*, London, no 5, p. 4. (in Eng.).
15. Arnaval, H., de (1920). Les Droits des Minorités en Ukraine, *France et Ukraine*, no 5, p. 1. (in Fr.).
16. Astashkevich, I. (2018). Chaos in Ukraine: Defining the Context of Anti-Jewish Violence, *Gendered Violence: Jewish Women in the Pogroms of 1917 to 1921*, Brighton, Academic Studies Press, no 17, pp. 1—17. (in Eng.).
17. Batchinsky, J., Margolin, A., Vishnitzer, M., Zangwill, I. (1919), *The Jewish Pogroms in Ukraine: Authoritative Statements on the Question of Responsibility for Recent Outbreaks against the Jews in Ukraine: Documents, Official Orders, and Other Data Bearing on the Facts as They Exist Today*, Washington, 24 pp. (in Eng.).
18. (1920). Beskyttelsen af Joderne i Ukraine, *Bulletiner fra det Ukrainske Pressebureau*, Kobenhavn, , no 1, p. 2. (in Dan.).
19. (1927). Committee of the Jewish Delegations. *The Pogroms in the Ukraine under the Ukrainian Governments (1917—1920): Historical Survey with Documents and Photographs*. London, John Bale, Sons&Danielson, pp. 231—233. (in Eng.).
20. (1984). *Encyclopedia of Ukraine*, Toronto; Buffalo; London, Vol. I: A—F, pp. 81—83. (in Eng.).
21. (1988). *Encyclopedia of Ukraine*. Toronto; Buffalo; London, Vol. II: G-K, pp. 385—393. (in Eng.).
22. (1993). *Encyclopedia of Ukraine*. Toronto; Buffalo; London, Vol. IV: Ph-Sr, edited by D. H. Struk, pp. 68—70. (in Eng.).
23. Fischer, L. (2013), The pogromschina and the Directory: A New Historiographical Synthesis?, *Revolutionary Russia*, London, vol. 16, no 2, pp. 47—93. (in Eng.).
24. Forestier, F.-A. (1920). Les pogroms antijuifs L'Ukraine n'est pas responsable, *France et Ukraine*, Paris, no 7, p. 1. (in Fr.).

25. (1919). General Petloura on Pogroms, *The Ukraine*, London, no 17, p. 2. (in Eng.).
26. (1919). General Petloura on the Jewish Pogroms, *The Ukraine*, London, no 12, p. 3. (in Eng.).
27. Gergel, N. (1928). Di pogromen in Ukraine in di yorn 1918—1921, *Shriftn far ekonomik un statistik*, Berlin, 1928, no 1, pp. 106—113. (in Yid.).
28. Gergel, N. (1951). The Pogroms in the Ukraine in 1918—21, *Yivo Annual of Jewish Social Science*, New York, no 6, pp. 237—252. (in Eng.).
29. Gilley, Chr. (2017). Beyond Petliura: the Ukrainian national movement and the 1919 pogroms, *East European Jewish Affairs*, London, vol. 47, no 1, pp. 45—61. (in Eng.).
30. Goldelman, S. (1968). *Jewish National Autonomy in Ukraine, 1917—1920*, Chicago, Ukrainian Research and Information Institute. (in Eng.).
31. (1919). Le Gouvernement Ukrainien contre les Pogromes Juifs en Ukraine, *Bulletin d'Informations*, Paris, no 79, pp. 2—3. (in Fr.).
32. Heifetz, E. (1921). *The Slaughter of the Jews in the Ukraine in 1919*, New York, 468 pp. (in Eng.).
33. Hunczak, T. A. (1969). Reappraisal of Symon Petliura and Ukrainian-Jewish Relations, 1917—1921, *Jewish Social Studies*, vol. 31, no 3, pp. 163—184. (In Eng.).
34. Hunczak, T. A. (2008). *Reappraisal of Symon Petliura and Ukrainian-Jewish Relations, 1917—1921*, Lviv; New York; Toronto, 128 pp. (in Eng.).
35. (1919). The Jewish question in the Ukraine: Death Penalty for Pogrom Provokers, *The Ukraine*, London, no 11, p. 3. (in Eng.).
36. (1919). The Jewish Support for Ukrainian Independence, *The Ukraine*, London, no 19, p. 2. (in Eng.).
37. (1919). The Jews in the Ukraine: By a Ukrainian Jew, *The Ukraine*, London, no 8, p. 3. (in Eng.).
38. (1919). Jews in Ukraine, *The Ukraine*, London, no 21, p. 4. (in Eng.).
39. (1919). Jodenpogromerne i Ukraine, *Bulletiner fra det Ukrainske Pressebureau*, Kovenhavn, no 22, p. 3. (in Dan.).
40. (1919). Jodernes Autonomi i Ukraine, *Bulletiner fra det Ukrainske Pressebureau*, Kobenhavn, no 10, p. 5. (in Dan.).
41. (1919). Det Jødiske Spørgsmaal i Ukraine, *Bulletiner fra der Ukrainske Press-Buros*, no 13, p. 4. (in Dan.).
42. Johnson, K. S. (2012). *Sholem Schwarzbard: Biography of a Jewish Assassin*, Ph. D. Dissertation (On the rights of manuscript), Cambridge (Massachusetts), 263 p. (in Eng.).

43. Klier, J. (2008). Pogroms, *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, New Haven, pp. 790—798. (In Eng.).
44. (1919). Una lettera di Israel Zangwill, *La Voce dell'Ucraina*, Roma, no 14. (in It.).
45. (1919). Un Ministre des Affaires Juives en Ukraine, *Bulletin d'Informations*, Paris, no 11, p. 2. (in Fr.).
46. (1919). Le Minoranze nazionali e la legge dell'autonomia nazionale in Ukraine, *La Voce dell'Ucraina*, Roma, no 14, p. 3. (in It.).
47. (1919). Pogromerne i Kiev, *Bulletiner fra det Ukrainske Pressebureau*, Kobenhavn, no 23, p. 4. (in Dan.).
48. (1919). Les Pogroms antijuifs en Ukraine, *Bulletin d'Informations*. Paris, no 75, pp. 2—3. (in Fr.).
49. (1919). Propaganda — the Cult of Atrocities, *The Ukraine*, London, no 10, p. 4. (in Eng.).
50. Specht, G. (1919). Das Judenproblem in der Ukraine, *Die Ukraine*, Berlin, h. 11/12, s. 233—244. (in Ger.).
51. Szajkowski, Z. (1969). A Reappraisal of Symon Petliua and Ukrainian-Jewish Relations, 1917—1921: A Rebuttal, *Jewish Social Studies*, Indiana University Press, vol. 31, no 69, pp. 184—213. (in Eng.).
52. *Tcherikower, E.* (1965). Di ukrainer pogromen in yor 1919, New York, 372 p. (in Yid.).
53. (1919). Terrible treatment of the Jews by Denikin's Volunteers, *The Ukraine*, London, no 19, p. 2. (in Eng.).
54. (1919). Torture by Fear, *The Ukraine*, London, no 23, p. 2. (in Eng.).
55. (1919). The Ukraine and the Jews, *The Ukraine*. London, no 23, p. 2. (in Eng.).
56. (1919). The Ukraine and the Jews, Official Declaration against Pogroms, *The Ukraine*, no 5, p. 3. (In Eng.).
57. (1919). L'Ukraine et les Juifs, *Bulletin d'Informations*. Paris, no 38, p. 4. (in Fr.).

Serhiy Blavatskyy

THE FRAMING OF THE JEWISH POGROMS
UPON THE UKRAINIAN TERRAINS
VIA A PRISM OF THE UKRAINIAN FOREIGN-
LANGUAGE PRESS IN EUROPE (1919—1920s)

It has been attempted to make an empirical study of the framing of the Jewish pogroms upon the Ukrainian terrains in 1919 in the Ukrai-

nian press in the West European languages in Europe (1919—1920s). For the first time, in the communication and media studies discourses, there have been elicited new, previously unknown, findings of specificity of the framing of the Jewish pogroms in the Ukrainian foreign-language periodicals. Those were: «*Bulletiner fra det Ukrainske Pressburo*» (Copenhagen, 1919—1920s), «*La Voce dell "Ucraina"*» (Roma, 1919—1920s), «*The Ukraine*» (London, 1919—1920s), «*Bureau Ukrainien de Presse: Bulletin d'Informations*» (Paris, 1919—1920s), «*France et Ukraine*» (Paris, 1920), «*L'Europe Orientale*» (Paris, 1919—1920s), «*Die Ukraine*» (Berlin, 1918—1926s). First, it has been elucidated that the «attribution of responsibility» frame was dominant in the content of the Ukrainian foreign-language press in Western Europe. Second, the conclusion about dialectic of the frames of «attribution of responsibility» and «morality» in the coverage of the Jewish pogroms upon the Ukrainian terrains has been made. In this regard, we conclude that the «morality» frame was connected with the internationalization of this problematic in the geopolitical discourse of international relations of the postwar period. On the contrary, the frame of «attribution of responsibility» was linked to localization of the Jewish question in the multilateral conflict on the Ukrainian territories in 1919. The main conclusion of this paper is that the coverage of the Jewish pogroms in the Ukrainian foreign-language press in Europe was made primarily in counterpropaganda purposes. The follow-up studies are to make a comparative study of the stereotypes about Jews' perception in the Ukrainian-language press both in Ukraine and abroad (in Europe or the USA), as well as in the West European and American press of the Ukrainian Revolution period (1917—1921s). Thus, these future studies will either refute or confirm the validity of the findings and conclusions of this research.

Keywords: framing, the Jewish pogroms, the Ukrainian terrains, the foreign-language press, Europe.

Роман Бліхарський

ГЕНЕЗА ТА ОЗНАКИ ХРИСТИЯНСЬКОГО СВІТОГЛЯДУ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧАСОПІСУ «НИВА» (ЛЬВІВ,
1904—1939 pp.) ТА У ПРАЦЯХ ТЕОЛОГІВ КІНЦЯ ХІХ —
ПОЧАТКУ ХХ ст.)

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-7](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-7)

Розглянуто основні принципи становлення світоглядних систем, що були описані у працях філософів на початку ХХ ст. Окреслено підходи теологів протестантської і православної християнської релігійної думки та католицький погляд авторів релігійного часопису «Нива» щодо визначення поняття «християнський світогляд».

Ключові слова: *світогляд, християнство, християнський світогляд, релігія, філософія, релігійна періодика, журнал «Нива».*

Історично духовною навігацією у житті християнської спільноти займалося духовенство — стан, який узяв на себе роль провідника у цьому та «іншому» світі. У різний час для реалізації своєї пастирської функції клір використовував відповідний інструментарій, зокрема друковані засоби масової інформації.

Церкві, яка зазвичай підходить до справ земних із консервативних позицій, у довоєнний період та у міжвоєнну добу довелося адаптовувати свою комунікативну стратегію до нових історичних реалій, оскільки на культурній, інтелектуальній та суспільно-політичній карті світу виникали явища, які потребували миттєвого реагування.

Журнал «Нива», що позиціювався як «часопись посвячена справам церковним і суспільним», виходив у Львові впродовж 1904—1939 pp. (із незначними перервами). Це видання є важливим джерелом інформації про релігійну ситуацію в тогочасній Галичині. «Нива» — часопис духовенства і для духовенства, яке через специфіку свого покликання мало б безпосередньо формувати світогляд вірян. На шпальтах видання обговорювались актуальні тогочасні питання церковного, наукового, суспільно-політичного життя.

Журнал не був суто науковим теологічним «рупором», в якому односторонньо декларувалися непорушні догми та доктрини. Автори «Ниви» виражали насамперед думку Церкви, але пропущену крізь своє унікальне індивідуальне світобачення та світорозуміння,

що у сукупності із вірою як основним орієнтиром у житті духівника становило феномен світосприйняття, який можна концептуально окреслити як християнський світогляд. Характерно, що саме на початку ХХ ст. на шпальтах журналу виходила низка статей різних авторів, присвячена поняттю «християнський світогляд», у яких з'ясовувались його суть та ознаки.

У дослідженні ми не розглядаємо матеріали у хронологічній послідовності, в якій вони були опубліковані. Зазначимо тільки, що числа виходили упродовж 1908—1910 рр. Наше завдання — окреслити погляди авторів часопису «Нива» щодо суті та специфічних ознак християнського світогляду та виокремити ті складові цієї форми світосприйняття та світорозуміння, які не залежать від культурного контексту та конфесійного спрямування.

Поняття «світогляд» є калькою з німецького слова *weltanschauung*, яке вперше трапляється у праці Іммануїла Канта «Критика здатності судження», що вийшла друком 1790 р., а саме у § 26 другої книги першої частини, присвяченому з'ясуванню величини природних явищ, необхідних для сприйняття ідеї піднесеного [5, с. 121]. Однак сам І. Кант не виокремлював та не розглядав його як термін і надалі ніде це поняття спеціально не розробляє. Згодом поняття “*weltanschauung*” частіше стає вживаним у працях німецьких мислителів доби романтизму, зокрема, вживається Фрідріхом Вільгельмом Шеллінгом, Фрідріхом Шлаєрмахером, Новалісом. Особливого значення цій концепції надавали Вільгельм Дільтей, Карл Ясперс, Макс Шелер, які намагались інтегрувати її у свої філософські системи.

К. Ясперс, зокрема, присвятив темі світогляду цілий лекційний курс, що 1919 р. був опублікований п. н. «Психологія світоглядів». Ці лекції мислитель називав найважливішим для свого становлення як філософа, оскільки вони обумовили його подальший шлях у цій науці і в них К. Ясперс порушував питання: «про світ — який він для людини; питання про час, про становище людини в цьому світі і про ті пограничні ситуації, яких вона не може уникнути (смерть, страждання, випадок, вина, боротьба)» [8, с. 233]. Такий підхід до психологізації світогляду, за словами самого ж філософа, зумовлений психологічним та психотерапевтичним спрямуванням його попередніх розвідок, які безпосередньо стосувалися сфери психології та психотерапії, а також віднайдений ним вислів Аріс-

тотеля: «душа — це наче як все», який свого часу вразив К. Ясперса і дав йому підставу для психологізації будь-якого об'єкта власного осмислення [8, с. 231].

В. Дільтей та М. Шелер у своїх дослідженнях приділяли значну увагу опису суті та процесу становлення світогляду із точки зору метафізики. Зокрема, М. Шелер у статті «Філософський світогляд» (1929) вказує на типову пасивність людей, які зазвичай некритично сприймають світогляд зі своєї релігійної чи якої-небудь іншої традиції, але той, «хто прагне до філософсько обґрунтованого світогляду, повинен відважитись на те, щоби опертись на власний розум. Він повинен експериментальним чином піддати сумніву усі відомі йому думки, і він не має права визнавати нічого, що особисто йому не видається обґрунтованим» [14, с. 4].

Однак попри описаний потенціал філософів очевидно, що тринадцятий час німецька філософія не була осередком, в якому виникали та розвивались якісь специфічні форми світоглядів. Представники природничих наук розглядали її радше як допоміжну галузь знань, джерелом методів та критеріїв достовірності отриманих результатів. І тільки на межі ХІХ—ХХ ст. у філософії виокремилися напрями, а саме: позитивізм, неокантіанство та історизм, з допомогою яких, як вважали їхні представники, можна буде вирішити т. зв. фундаментальні метафізичні питання, як-от: що таке життя, який сенс буття тощо. Іронія полягає в тому, що як і позитивізм, так і неокантіанство з історизмом, які у результаті своїх пошуків постулювали неможливість усіякої метафізики, «залишились тільки як окремі [інтелектуальні] явища», а їхня антиметафізична аргументація остаточно спростована. Щодо самої метафізики, то М. Шелер зазначав, що «в людини немає вибору — формувати чи не формувати в себе метафізичну ідею і метафізичне почуття, тобто ідею про те, що суще, яке існує тільки через себе і від нього залежить усякі інші форми існування, є основою світу і людини. Свідомо чи несвідомо, завдяки загальним зусиллям чи із традиції — людині завжди необхідним чином дана ідея метафізики» [14, с. 4].

Тобто сама ідея абсолюту є основою природи людини «і формує разом з самосвідомістю, усвідомленням світу, мовою і совістю одну нерозривну структуру». Коли ця ідея ігнорується чи навмисно витісняється, то перед людиною постає позбавлена усіякого

змісту пустака, яка згодом може бути заповнена «речами минушими, до яких вона ставиться у своєму житті так, наче вони були б абсолютними», але така фальсифікація та підміна зумовлюють виникнення ідолопоклонства та фетишизації видимого [14, с. 4, 5].

М. Шелер розглядає метафізику як своєрідний описовий засіб усякого прояву духовності, а її методи — як інструментарій для досягнення універсального знання, яке людина може здобути власними мисленневими зусиллями, обходячи ту даність, із якою вона об'єктивно стикається у своєму соціальному, конфесійному середовищі. Підставою для такого міркування є те, що «особистість кожної людини безпосередньо укорінена у вічному бутті та душі, оскільки не існує жодного всезагального істинного світогляду, але є тільки індивідуально-значимо істинний і водночас історично обумовлений, в міру своєї досконалості й адекватності «змістовний» світогляд». М. Шелер оптимістично постулює, що існує всезагальний метод метафізики, опираючись на який кожна людина може знайти «свою» істину і на її основі вибудувати власний філософський світогляд [14, с. 13, 14].

В. Дільтей, будучи представником уже згаданої течії історизму, який також присвятив темі світогляду низку своїх праць, у статті «Типи світоглядів та віднаходження їх в метафізичних системах» (1901) вказує на значне різноманіття філософських систем, які знаходяться в повному протиріччі поміж собою, та претензії кожної на власну всезначущість. Мислитель описував історичну форму свідомості як таку, що реально існує і фактом свого існування ще нищівніше руйнує віру у їхнє всезагальне значення, аніж протиріччя філософських систем з їхніми спробами віднайти універсальну схему взаємозв'язку явищ та сформуванню струнку систему понять. Це відбувається через помилковість вихідного положення філософів, які шукають взаємозв'язок знань у світі феноменів, який вивчають, а не в самій людині, не в її житті, яке насправді є джерелом усілякого світогляду [3, с. 214, 216].

Ті світоглядні системи, які намагаються вивчати феномен життя, розкрити його таємницю, об'єднує пошук сенсу буття світу, в якому життя виникло та протікає. У рамках деяких із цих форм світобачень постало вчення про вищий ідеал, яким є благо і прагнення до якого у психологічному вимірі супроводжується поділом

явищ цього світу на категорії прийнятного та неприйнятного, вдоволення та невдоволення, схвалення та критики тощо. Наявність такої системи оцінки визначає волю людини та доцільність її активності. Засобом волі із безсистемного набору завдань виокремлюються ті, вирішення яких є обґрунтованим та доцільним. Рух у напрямку їх розв'язань становить внутрішній зміст світогляду. У вимірі часу стійка та системна форма світогляду стає мотивом творення історії [3, с. 221, 222].

Попри те, що певні форми світогляду у зв'язку із постійним протиборством можуть відмирати, але їхня основа все одно зберігається і здатна давати поштовх для виникнення нових форм споріднених світоглядних моделей. Коли ж виокремлювати релігійний світогляд, то стає очевидно, що його джерелом, з одного боку, є саме життя людини. З іншого боку, коли певна форма сталого світогляду раціоналізується, науково обґрунтовується, набуває рис універсального, тоді виникає метафізика, яка готує підґрунтя для майбутньої релігії [3, с. 226]. Релігійний світогляд виникає тоді, коли під впливом релігійних ідей сукупність суджень щодо подій в житті окремих людей чи спільноти, накопичений досвід вирішення практичних завдань визначає ставлення людини до невидимого, вплив якого на своє життя людина також інтуїтивно відчуває [3, с. 227]. Релігії як соціальний інститут постають тоді, коли спільнота людей консолідується певним видом релігійного світосприйняття [3, с. 228].

Описуючи, крім релігійного, також світогляд поетичний, натуралістичний та підходи об'єктивного ідеалізму, В. Дільтей вказує, що всі вони тільки символічно виражають природу світу як єдиного цілого, який по своїй суті все одно залишається непізнаним, оскільки логічно неможливо збагнути те, як єдине стає множинним, вічне — минушим тощо. Метафізика проектує суб'єктивний принцип живої особи на безмежність світу, унаслідок чого постає інтелектуальна модель єдності взаємозв'язків, що детермінує, оформлює саму модель світу. Коли ж ми вносимо у цей образ ідею вічності — усяка світоглядна система руйнується або стає недієздатною [3, с. 254].

Враховуючи те, що самі релігійні системи можуть значною мірою відрізнятись одна від одної, вивести спільний знаменник для

них, а тим більше визначити універсальну суть релігійного світогляду є завданням надзвичайно складним. І В. Дільтей, і М. Шелер, кожен у свій спосіб виводять суть релігії із принципів метафізики, а сам релігійний спосіб сприймати світ та жити у ньому — як певний спосіб поєднати зримі, минуші та незримі вічні аспекти буття. Відмінність між підходами мислителів полягає у тому, що така консолідація, з точки зору В. Дільтея, здійснюється в динамічній неособистісній історичній свідомості, у М. Шелера цей процес протікає в інтелектуальних зусиллях конкретної людини — філософа, який конструює власний унікальний світогляд, опираючись на універсальний метафізичний метод. Спільне ж у мислителів є те, що вони описують метафізику як своєрідний базис для виникнення релігійних систем.

Однак чи такі спроби віднайти універсальні ключі пізнання суті релігійного світогляду працюють при вивченні окремих, конкретних релігійних течій та конфесій, які, своєю чергою, у процесі свого розвитку також значною мірою ускладнюються та розділяються на подекуди супротивні напрями.

Оскільки вказані нами мислителі були вихідцями саме із християнського середовища, проте, можливо, і маючи релігійні погляди чи навіть будучи віруючими, все ж християнськими чи релігійними мислителями себе не декларували, тому для того, щоби доповнити описану загальну схему взаємозв'язку та взаємозалежності метафізики і релігії та виникнення на цій основі релігійного і християнського світогляду, необхідно розглянути спроби концептуалізувати та пояснити явище цього поняття із позиції його носіїв.

Одну із перших таких спроб у своїй праці «Christian view of God and the World» [«Християнський погляд на Бога та Світ»] (1893) здійснив шотландський пресвітеріанський пастор, історик, та теолог, професор Джеймс Опп, в основу якої ліг цикл лекцій, прочитаних теологом у 1886 р.

Дж. Опп у десяти лекціях поступово розкриває свій погляд на суть християнського світогляду, основою якого вбачає сповідування особистісного Бога, який сам себе розкриває своєю Творінню. Система християнського світогляду є теїстичною і протилежною до всіх інших світоглядних систем, як-от: атеїзм, агностицизм, пантеїзм та деїзм. Згідно з християнським поглядом, світ є створений

і його Творець постійно сповнює своє Творіння та підтримує його, але світові притаманний безлад, що постав унаслідок вільного вибору людини, і такий стан речей є відхиленням від первинного замислу Всевишнього. Християнський шлях передбачає виправлення світу та природи людини, тоді як сучасні, модерні світоглядні тенденції трактують її падіння навпаки — як початок її розвитку та становлення, а отже, заперечують саму ідею необхідності порятунку світу. Всевишній відкриває Себе патріархам та пророкам народу Ізраїля.

Спасіння для людства приходить через особу Його Єдинородного Сина, втіленням якої є Ісус Христос. Ця істина Втілення займає центральне місце у християнському вченні і також по-новому проявляє людині непізнавану природу Всевишнього як парадоксальну трояку єдність осіб Отця, Сина та Духа. Факт причетності Осіб Трійці до Творіння розкриває роль людини у Промислі Всевишнього, згідно з яким їй обіцяний порятунок, що настає із визнанням жертвенної місії Христа, який є втіленням Особи Сина. В історичному плані ця місія проявляється у заснуванні Ним Царства Божого на землі, в якому не тільки реалізовується обіцяне спасіння, а й засновується новий суспільний устрій, що стоїть на моральних принципах вчення Христа. Із місією Христа набуває сенсу історія усього людства, вкінці якої настане закінчення часів, прихід Месії та звершення Судного Дня.

Есхатологія для християнського вчення є винятково важливою, оскільки, походючи із самої суті християнства, надає історії необхідної доцільності. Задум Всевишнього — відобразитись в образі Сина та заснувати Церкву, поступово вдосконалювати віруючих, що спонукатиме до духовного піднесення усього створеного світу.

Християнський світогляд протистоїть усім іншим світоглядним моделям, які заперечують чи не визнають особистісного Всевишнього та які заперечують факт Одкровення, ідею створення світу, наявність у людини безсмертної душі та ідеї Грядущого Світу. Християнський світогляд також протистоїть течіям, які вчать про перманентну та необхідну гріховність, недосконалість світу, заперечення тілесного чи духовного аспекту Особи Христа та його рятівної місії.

Основний конфлікт між християнськими та світськими мислителями полягає у проблемі трактування походження зла у світі.

Останні приписують світові початкову об'єктивну недосконалість, що демонструє фундаментальну відмінність між цими двома формами світобачення, оскільки гріх, з погляду християнства, це не є щось природне, необхідне та нормальне, а є наслідком волевиявлення людини. Інші відмінні від християнства теїстичні та атеїстичні теорії розглядають гріх як недосконалість, як необхідність, притаманну світові чи природі людини [16, р. 38—40].

Основна різниця між християнським поглядом та сучасним світобаченням полягає у вченні про походження людини. З огляду на це Дж. Опп розглядав питання походження людини у контексті доктрини креаціонізму та теорії еволюції, здійснюючи при цьому спробу узгодити теорію еволюції із традиційним біблійним викладом. Таким чином, задум Дж. Оппа — пригадати, узагальнити й пояснити суть християнства сучасній людині та віднайти компроміс між спірними вченнями про походження людини і світу, в якому вона живе.

Наступний крок у справі визначення суті християнського світогляду у 1898 р. здійснив нідерландський представник Реформації, вчений, мислитель, політик, урядовець, фундатор християнсько-демократичного руху в Голландії, журналіст, засновник, видавець та редактор газет «De Standaard», «De Heraut», кальвіністський теолог, діяч Голландської реформатської церкви, пастор Абрахам Кайпер, який прочитав у Принстонській богословській семінарії цикл із шести лекцій. Згодом лекційний курс був опублікований під лаконічною назвою «Calvinisme». 1998 р. у Сполучених Штатах Америки вийшла друком праця дослідника Пітера Гаслема, присвячена теологічним поглядам А. Кайпера, п. н. «Creating a Christian Worldview: Abraham Kuiper's Lectures on Calvinism», а російськомовне видання лекцій самого нідерландського богослова 2002 р. вийшло вже п. н. «Христианское мировоззрение. Лекции по кальвинизму».

На думку А. Кайпера, кальвінізм — це «єдиний дієвий, законний і послідовний захист протестантських народів супроти наступу модернізму», який «втілює християнство чистіше і точніше, аніж католицизм чи лютеранство», оскільки «в греко-православному світі», а саме в Росії та на Балканах, у релігії все ще переважає суто національний елемент, тож у них з огляду на панівне містичне

правовір'я ще не виникла відповідна форма [суспільного] життя. У лютеранських країнах втручання світської влади у церковні справи є перепорою вільної дії духовного принципу. Тільки католицизм втілює своє світорозуміння у багатьох правилах соціального існування. Для того, щоб заснувати нову форму церковного устрою, нову форму співіснування людей поряд із католицизмом і на противагу йому, виник кальвінізм [15, с. 16].

Новизна кальвінізму полягає у відмові від клерикальної церковної організації, що сприяє безпосередньому спілкуванню вірян із Всевишнім, а сама Церква — це перш за все спільнота віруючих, для яких «найважливіший принцип будь-якого світогляду — це розуміння наших відносин із Богом», у яких усі люди є рівними перед Ним та рівними поміж собою, і ця рівність ігнорує усілякі ієрархічні чи станові відмінності. Слідом за відмовою від інституту духовенства відбулося звільнення від нагляду церковної ієрархії за окремими проявами існування людини, як-от: сім'я, світська влада, ремесла, торгівля. За таких умов підкреслювалась необхідність освоєння земель та світу в усіх його аспектах, а не втеча від нього, як це було у конфесіях, де акцентувалась важливість аскези, що, на думку лектора, сприяло різнобічному поступові прибічників вчення Кальвіна [4].

Спосіб, яким Кайпер описував вчення кальвінізму, іншими вченими та видавцями був окреслений як «християнський світогляд», інколи його називали кайперівський світогляд, або неокальвінізм, хоча сам задум теолога полягав у викладі ідей кальвінізму як окремого, самобутнього напрямку християнського вчення. Принстонівські лекції Кайпера, які є своєрідним маніфестом мислителя, дали змогу ознайомитись із його поглядами більш широкому міжнародному загалу, хоча до формування ідей, які він виголосив, мислитель йшов щонайменше двадцять п'ять років своєї політичної кар'єри, а також суспільної та журналістської роботи [4].

Читаючи цю працю, потрібно мати на увазі, що основна мета лекцій — популяризація ідей кальвінізму на Північно-Американському континенті, а також розширити це вчення до повноцінної системи поглядів на світ, не закриваючись у рамках суто релігійної догматики. Увесь курс своїх виступів мислитель побудував за принципом ревізії з точки зору вчення Кальвіна таких аспектів існуван-

ня цивілізації, як: релігія, політика, наука, мистецтво, та на завершення свого курсу спробував здійснити футуристичні прогнози для людства.

А. Кайпер у своїх лекціях намагався звернути увагу Церкви як спільноти християн до наріжних питань, які виникали в епоху модерну, та збалансувати співвідношення категорій земного та духовного, підкреслював необхідність залучення вірян до усіх аспектів суспільного життя, зокрема політичного, правового, освітнього, культурного, мистецького, економічного тощо. Однак попри те мислитель наголошував на відокремленні релігійних від світських державних інституцій, і такий спосіб розмежування, який відрізняється від соціально-економічного розрізнення людей у структурі соціуму, дозволяє співіснувати і вести діалог між усіма верствами населення, незалежно від політико-економічних інтересів кожного з них.

У своїх релігійних та суспільно-політичних поглядах лектор намагався поєднати відданість традиційній християнській реформаторській теологічній думці із тогочасними прогресивними настроями, вважаючи, що модернізація суспільства не завжди означає його секуляризацію.

Союзником у боротьбі із деструктивними тенденціями сучасності, зокрема такими, як пантеїзм, що як окреме філософсько-світоглядне вчення розвинувся у країнах протестантського конфесійного спрямування, вчений-кальвініст вважає католицизм. Однак зазначає, що без єдиних для всіх християн принципу і єдиної системи життя не втримати позиції у протистоянні із негативними модерними тенденціями [4].

Інкони А. Кайпер проявляє певну патетику у своїй аргументації, описуючи цивілізаційну «духовну» естафету від Древнього Риму аж до сьогодення, у якій представники течії протестантизму займають ієрархічно вище становище.

Як і Дж Орр, А. Кайпер вказує, що соціум, як і земна влада, постав унаслідок гріхопадіння, але до цього також причетна Воля Всевишнього. Принцип суверенної влади Триєдиного Бога над усім всесвітом, який сповідується прибічниками вчення Кальвіна, розповсюджується, зокрема, на верховенство в державі, суспільстві та в Церкві. Однак якби людина не схилила, «то не було б жодних

держав, тільки одна органічна світова імперія на чолі з Богом в якості Царя, що, власне, і передбачено в майбутньому, яке очікує нас, коли усіякий гріх щезне». А поки республіка — це тільки тимчасова вимушена форма державного устрою, яка в ідеалі повинна реалізовуватись за принципом колективної співпраці під взаємними контролем [4].

Попри антимодернну риторику лекцій у ній помітні певні прогресивні мотиви, проте мова йшла не про матеріальний, а про «етичний прогрес». Що ж до модернізму, то він є не настільки сучасний, наскільки древній, позаяк не йде слідом, а є попередником протестантизму, повертаючи нас до стоїків та Епікура, зокрема у поглядах на розвиток народів та суть їхньої нерівності, у зв'язку із чим він розглядає феномен совісті та її суверенітет як осередок «особистої свободи людини, оскільки совість підпорядкована не людині, а тільки і завжди Всемогутньому Богу» [15, р. 187].

У людині совість розвивається тільки у зв'язку із її дорослішанням, той самий принцип працює і у випадку спільноти людей. «Зрілість» та рівень розвитку колективу визначають, наскільки їхні дії узгоджені із совістю, а «нація, яка складається із громадян, чия совість пошкоджена, позбувається своєї національної сили» [15, р. 172].

Один із найхарактерніших моментів у праці — це прогнози щодо майбутнього людства, зокрема, цій темі повністю була присвячена остання, шоста, лекція циклу. Серед позитивних практичних здобутків лектор вказує на підвищення комфорту побуту, вдосконалення засобів зв'язку, медицини, збільшення тривалості життя людини, загалом, вчений зазначає, що «матеріальний, зримий бік життя обіцяє прекрасне майбутнє», але «гіпертрофія зовнішнього життя призводить до серйозної атрофії життя духовного». Негативні тенденції поступу цивілізації полягають у тому, що люди, живучи буденністю, теперішнім, забувають про цінність відведеного їм життя, прагнуть таким чином сформуванню свій штучно сфабрикований конкретний, затишний світогляд, із якого будують своє приватне, а згодом і соціальне та політичне життя. Через таку замкненість на собі та своїх персональних інтересах «постійно зростає туга по диктатору, виникає гострий конфлікт між пауперизмом та капіталізмом; а могутні держави, чий прагнення до терито-

ріальної експансії загрожують самому існуванню більш слабким націям, озброюються на землі та на морі, не беручи до уваги затрати», які згодом стануть проблемою для їхньої ж економіки [15, р. 172, 173].

Христос проявляв співчуття та милосердя і вчив цим якостям своїх послідовників, натомість сучасний життєвий уклад займає протилежну позицію, згідно з якою повсякчас повинно домінувати право сильного, право пристосованого, що є реалізацією принципу природного відбору. Цьому принципу, як вчать прибічники теорії еволюції, людина зобов'язана своїй появі. У свою чергу, «учені та спеціалісти усе строгіше вимагають, щоби звичайна людина схилилась перед їхнім авторитетом». Якщо такій моделі світу не протистояти, процеси деградації світу зупинити буде важко [15, р. 174].

Зазначмо, що, хоча ці слова були виголошені наприкінці ХІХ ст., вони б звучали актуально впродовж усього ХХ ст., і аж до сьогодення.

Для А. Кайпера християнський світогляд — це насамперед кальвінізм, який хоча і за формальними ознаками є християнським, проте суттєвим чином відрізняється у низці своїх доктрин від інших християнських течій. Проте сам теолог зосереджував свою увагу на тому, як ці доктрини втілюються на практиці та ведуть до зміни та розбудови світу, не обмежуючись тільки поясненням природи тих явищ, які в цьому світі виникають. Змінюватись та розвиватись повинно не тільки духовне єство людини, потрібно докладати зусиль, щоби змінювався та вдосконалювався світ, в якому вона живе.

Серед сучасників А. Кайпера були також інші мислителі, які здійснювали спроби описати християнський світогляд, це засвідчує, зокрема, третій том п'ятитомника «Основы христианства» російського богослова Михайла Тарєєва — представника світу, який А. Кайпер назвав у своїх лекціях «греко-православним». 1908 р. в м. Сергієв Посад вийшла праця п. н. «Христiанское мiровоззрiнiе», у якій вчений намагався з'ясувати «питання про сенс життя, про християнський світогляд не своїми словами, а словами церковної традиції... вловити у сотні томів церковної писемності найбільш суттєві, основні, глибокі, вивести історично-християнський світогляд до високих ідей, “виправдати віру отців”, пропустити її через власний релігійний світогляд у рамках традиційних понять. Проте

водночас вчений зазначає, що теологічна думка його церковної традиції не достатньо систематична і їй не вистачає «висоти порівняно із Євангелієм» [13, с. 5].

Для того, щоб розвинути систему християнського світогляду, яка б охопила все життя людини та всю історію людства, необхідно інтегрувати у неї центральну євангельську ідею, а саме «ідею Христа, в якому цілковито втілюється Син Божий» [13, с. 5]. Однак коли цю євангельську ідею прикладати до повсякдення, навіть у недосконалому її сповіданні, то виявляється уся неможливість побудувати буденне життя за євангельськими принципами, а в самій цій світоглядній системі, побудованій на християнських засадах, відбуватиметься «пониження євангельської думки». Якщо говорити про церковне життя, то пониження відбуватиметься у напрямку «однобокого аскетизму та поверхового символізму», й уникнути чи принаймні пом'якшити цей процес може філософія християнського світобачення.

Унаслідок реалізації євангельської ідеї у житті віруючої людини виникають два погляди. Перший — погляд з християнства на життя, це і є власне християнський світогляд, в якому «євангельська ідея поширюється на всі аспекти життя людини, на всю тяглість історії, обіймає своїм духовним покривом усе життя, забарвлюючи його». Другий погляд спрямований із життя на християнство, тоді це «християнська свобода», де «євангельська ідея входить всередину в життя, нею обіймається» [13, с. 6].

З точки зору логіки та раціонального мислення розбіжності між християнським світоглядом та християнською свободою непримиримі, але єдині з позиції релігійного життя. Саме тому М. Тареев розглядає християнський світогляд як історичний, оскільки включає у це поняття усі відомі йому форми християнського життя, разом із церковною догматикою.

Християнство дає людині «істину, духовне життя, духовну досконалість, блаженство», і ці дари не є наслідком її природного біологічного розвитку, християнське життя стає якісною надбудовою над життям фізичним та душевним. Духовне життя є дар Всевишнього [12, с. 159]. Мета життя людини — прожити в Його Славі, яка проявляється у житті, освяченому цією Славою. Створений світ, будучи зримим, обмеженим феноменом безмежної Слави Все-

вишнього, є аспектом буття, яке постало із нічого. З чого виникає ще одна мета Творіння: «перемога життя над ніщо» [12, с. 167].

У людині необхідно розрізнити життя душевне та духовне. Душевне — це індивідуальне життя, з усіма її психічними та тілесними потребами і прагненням до щастя та досконалості, це т. зв. особисте життя — зовнішнє, видиме, світське життя, яким «жив весь світ до Христа, так і живе все людство поза християнством». Хоча сама особистість має велике релігійне значення, оскільки саме через вільний вибір людина може «зректись від себе і через це зробити своє життя знаряддям Волі Всевишнього» [12, с. 186].

Про те, як жити справжнім духовним життям, М. Тареев фактично описує за схемою, запропонованою В. Дільтеєм, а саме: «Жити по духу — це означає дивитись не на видиме, а на невидиме, оскільки видиме — минуле, а невидиме — вічне». Віра для християнина у цьому контексті — зосередження людини не на самій собі, і не на волі та потребах видимого світу, а на світі невидимому, духовному. Віра — це впевненість у тому, що цей невидимий світ віруючого може стати дійсністю. Віра — це зусилля, які вірянин докладає для того, щоби цей невидимий світ став середовищем життя [12, с. 189, 215].

Згодом у цій дійсності зусиллям уже спільноти вірян постає християнська Церква, взаємозв'язок якої зі світом видимим богослов описував як «дія благодаттю на державу через миропомазання монархів і через освячення молитвою різних суспільних і держаних починань». Тобто Церква вже як сформована інституція уповноважується символічно легітимізувати усілякі державні та суспільні починання. Сама ж по собі держава — це стійка форма світського життя.

На відміну від кальвініста А. Кайпера, М. Тареев вказує на те, що основним соціотворчим фактором для християн є згромадження навколо Церкви, в межах якої стає можливою дія Третьої Особи тринітарної моделі — Святого Духа, яка посеред вірян зветься благодаттю. У широкому значенні благодать — це все, що Всевишній дарує людям: розум, почуття, воля тощо. Благодать здійснює речі, на які людина свідомо вплинути не може і до яких, зокрема, належать: воскресіння мертвих, настання Нового неба та Нової землі, а також виникнення світу та людини. Тобто весь космогоніч-

ний процес та біологічне минуле людини не є наслідком її вільного волевиявлення [12, с. 224].

На тіло, душу людини, соціум, державу, а згодом і на весь світ, через Церкву, що постала внаслідок Місії Христа і є проявом Його містичного тіла, діє благодать Святого Духа, що виражається у символічному освяченні усіх проявів буття [12, с. 225].

У світі поза Церквою християнин повинен поводитися, з одного боку, очевидним способом втечі — уникнення світу, оскільки світ цей — «юдоль печалі» та місце панування «князя світу цього», який повсякчас протидіє духовному життю віруючого. Однак цей світ складається також із людей, яких християнин повинен безумовно любити, якими б ці люди не були. Згідно із сучасною точкою зору, організоване навіть на світських засадах суспільство є втіленням добра та блага, що постало внаслідок доцільного об'єктивного історичного процесу розвитку. Однак у зв'язку з цим варто вказати, що рушіями історії інколи ставали морально не виправдані наміри окремих осіб або й цілих народів.

Компроміс у цих несумісних способах оцінки світу та поведінки в ньому можна віднайти у самому покликанні християнина: «проявити духовне божественне життя у повноті життя природного», позаяк духовне життя обіймає життя світське [12, с. 230]. Із цього симбіозу і постають такі явища, як християнські спільнота культура, мистецтво, наука, тощо.

Без присутності Духа в житті соціуму такі речі, як наука, мистецтво, держава, перетворюються на ідолів, у поклонінні яким ви-зрівають деструктивні ідеї безумовного прогресу, культурної досконалості людини, земного раю тощо. Повна втеча від світу з усіма його недоліками — це прояв страху осквернення, що також може призвести до небажаних аномалій у житті віруючого християнина [12, с. 231].

М. Тарєєв, на відміну від своїх шотландського та нідерландського колеґ, не намагався репрезентувати довершену та всеосяжну систему християнського світогляду. Його праця мала радше характер пошуку. Питання, які порушувалися на її сторінках, не мали характеру універсальності, оскільки, як зазначав сам дослідник, стосувались історичного контексту православної духовної традиції, тоді як А. Кайпер, який, хоча і був послідовним прибічником каль-

вінізму, не тільки намагався репрезентувати його як один із феноменів християнства, а й описував його як нову закономірну віху розвитку Західної цивілізації.

Ідеї мислителів, з якими на сторінках своєї праці полемізував, чи на кого посилався М. Тарєєв, серед яких — Б. Паскаль, Г. В. Гегель, І. Кант, Д. С. Міль, Г. Спенсер, О. Конт, А. Шопенгауер, Е. Гартман, Ч. Дарвін, Ф. Ніцше, у російський інтелектуальний простір були перенесені з того середовища, де жили та творили Дж. Орр, А. Кайпер та інші мислителі філософської, протестантської, реформаторської та католицької релігійної думки. Історичний християнський світогляд М. Тарєєва — це не спроба внаслідок діалогу із представниками західної релігійної та філософської думки осучаснити християнське світобачення, а крок до реновації та систематизації богословського стилю ортодоксальної християнської традиції, що є прямою протилежністю стилю репрезентації християнського світогляду Дж. Орра та А. Кайпера.

Усі відомі нам подальші спроби пошуку підходів до поняття «християнський світогляд» здійснювалися тільки у другій половині ХХ ст., як правило, серед теологів та мислителів протестантського спрямування, зокрема, над цим питанням працювали Д. Ногл, В. Л. Крейг, Д. П. Мореленд, Г. Кларк, Ф. Шеффер та ін. Серед україномовних богословів, ймовірно, що автура «Ниви» уперше на сторінках української релігійної періодики здійснила спроби визначити суть поняття «християнський світогляд».

Хоча наше завдання — віднайти специфічні риси всезагального християнського світогляду, підхід авторів «Ниви» фактично ускладнює пошуки таких надконфесійних формулювань загальнохристиянського світогляду. Зокрема, о. Онуфрій Волянський у своєму нарисі «Християнізм чи католицизм?» [2] вказує на те, що світогляд — це певна сукупність теоретичних знань, які узгоджують практичну діяльність людини і можуть бути як релігійними, так і антирелігійними, але загальнохристиянський світогляд можливий тільки в теорії. Насправді він проявляється як католицький, православний чи протестантський. А якщо вивчити це питання ретельніше, то виявиться, що, по суті, різновидів християнських світоглядів є стільки, скільки існує конфесій та напрямів християнства.

Варто мати на увазі, що існують доктрини, які їх об'єднують та дають змогу визначити, що це саме християнське вчення, як-от:

віра в особистісного Бога, безсмертя душі людини, місійна роль Особи Ісуса Христа та установлені ним Церкви, наслідування кожним християнином життя Ісуса Христа, трактування свого життя як інструмент здійснення Волі Всевишнього у світі. І ці засади повинні реалізовуватись у житті віруючого до найменших дрібниць, проявляться у думках, почуттях, бажаннях, словах, вчинках. Однак життя звичайної людини далеке від євангельського ідеалу, оскільки кожен є обумовлений тими історичними, суспільно-побутовими обставинами, в яких народився та зростав. До цих обставин належить також конкретна конфесія, в якій людина отримала хрещення.

Те, як приналежність до певної конфесійної течії обумовлює протікання життя людини, схематично можна продемонструвати на вченні про свободу вибору. Для католика його вчинки — це акт вільного вибору, він буде узгоджувати свої вчинки із католицьким ученням про мораль. Протестант живе у світі, де його воля та вчинки, та й усе його життя, є детерміновані Волею Всевишнього, а своєю жертвою Христос відкупив пошкоджену гріхом природу людини. Для католика важливим є авторитет Церкви, і він є важливіший за авторитет держави чи думки народу, з якого цей католик походить, протестант більш вільніший у справі трактування Святого Писання.

Зрозуміло, що життя цих людей розрізнятиметься, але не варто забувати, що етичний та догматичний погляди на світ у них спільні. У плані догм ближчим для католика є православний, але останній здебільшого живе у світі, в якому через низку історичних подій державна влада підпорядкувала собі церковну, і в таких умовах інколи духовне та світське непомітно для самого православно-го можуть мінятися місцями чи взаємодоповнювати одне одного, що може вплинути на систему цінностей православного, в якій єдність християн — це передусім єдність народу, в межах якого формується національна церква.

Отже, конфесійний світогляд — це особливе бачення релігії, суспільного устрою, політики, науки, етики, естетики, що спричиняє формування специфічної конфесійної культури. Такий реалістичний погляд на неможливість загального християнського світогляду має певний прагматичний ефект, зокрема, сприяє успішно здійснювати, наприклад, парламентську діяльність, якою можуть

займатися представники різних конфесій, тож врахування їхніх відмінностей та інтересів тих спільнот, які вони репрезентують, дає змогу державі налагодити продуктивну і якісну законотворчу діяльність [2].

Отець О. Волянський у своєму «Начерку християнсько-католицького світогляду» [1] зазначає, що світогляд та його принципи — це система відповідей на низку запитань про те, що являють собою релігія та Церква, яка її головна мета, які засоби існують для того, щоби її досягнути, що таке культура, які її чинники та складові, як саме фактори культури поєднуються у єдину систему та яку вони мають причетність до релігії.

Автор зазначає, що існують різні «роди світогляду», ознайомлення із широким спектром яких дасть змогу сформувати людині власну модель світобачення. Описи закономірностей, згідно з якими виникає той чи інший світогляд, необхідно шукати у працях філософів. Формування світогляду починається з того, що людина вивчає ту дійсність, в яку вона занурена, збирає про неї факти. Згодом, «ідучи за природним вродженим потягом інтелекту», впорядковує зібрану сукупність знань і на її основі творить певний образ світу. Специфіка цього образу залежить від кількості зібраної інформації, якості способу мислення, особистісних рис конкретної особи, середовища, в якому вона жила та формувалась. Відмінності між образами світу різних людей є акцидентальні. Есенціально ж вони є результатом синтезу впливу «об'єктивного світа на суб'єктивний ітелект» [1, с. 130].

Щодо достовірності акту пізнання, то західна інтелектуальна традиція поділилась на два умовних табори: з одного боку, ті, хто виступає за об'єктивність дійсності, існування якої не залежить від нашого інтелекту, і цей інтелект пізнає її такою ж, якою вона перед ним постає або здійснює це наближено. Це позиція т. зв. реалізму, що має різноманітні відгалуження та течії, до яких також належить система схоластичної думки, що виражає теологічну позицію Католицької церкви. Згідно з іншою точкою зору, хоча дійсність і справді існує, інтелект людини не може її пізнати достовірно, усяка картина світу — це тільки «сумма суб'єктивних вражень», суть якої для людини є непізнаваною. Такий підхід називається ідеалізмом, на якому ґрунтується майже вся новочасна філософія.

Найдраматичніше в описаному є те, що між двома світобаченнями існує значна та нездоланна прірва. Перед мислячою людиною постає необхідність обрати, яким шляхом їй піти, і до цього вибору залучені не тільки «розум, але і воля, на вибір впливають не лише логічні, але і психічні аргументи». Ці два шляхи — це «томізм» (реалізм) і «кантианство» (ідеалізм); основою християнського світогляду може бути тільки схоластика, яка стоїть на засадах реалізму [1, с. 131]. Зазначимо, що автор не розрізняє поняття «томізм», «реалізм» та «схоластика», проте впродовж історії богословської думки Католицької церкви ними називали різні течії теології, які подекуди протистояли одна одній. Сам св. Тома Аквінський займав позицію т. зв. поміркованого реалізму [6, с. 185].

Категоричність в описі о. Волянським антагонізму між реалізмом та ідеалізмом пояснюється характеристикою космосу та історії як реально існуючих. Космос постійно змінюється, над ним панує принцип невизначеності, а отже, він не є вічний. Оскільки космос має свій кінець, то повинен мати і початок — мить творіння. Сила, яка викликала всесвіт із небуття, — це Творець, який понад простором та часом. Творець сам уклав порядок, закономірності та доцільність існування свого Творіння. У зв'язку з цим усе суще прагне до Всевишнього як до джерела свого існування. Людину до цієї мети у її житті веде моральний принцип розрізнення добра та зла.

Такий погляд дає змогу сформулювати філософське кредо християнина-католика, а саме: «природним світлом розуму признаємо дійсність вселенної, спромогу розуму її пізнати, існуванє Бога, походжень від Него вселенної і єї до Него стремленє». Це стосується пізнання того, як Всевишній проявляє себе у природі, а точніше у тому порядку, який є її причиною та основою, і до виявлення цього порядку та його істинної причини людина може прийти, опираючись на власний інтелект та сумління.

Надприродний порядок відкривається людині у її ж історії, а саме: через «патриархів і пророків, вкінці через сина Єдинородного, консустанцияльного з Вітцем, через Богочоловіка Ісуса Христа, Месию і Спасителя сьвіта, Бог заговорив до нас устами традиції від Адама до Христа, Бог заложив свої слова в книги святі старого і нового Завіта. Свої слова і діла в надприроднім порядку

продовжує Бог через церков, яка має продовжувати діло спасення, яка має наукою правлінням (*doctrina et disciplina*) вести рід людський до надприродної цілі» [1, с. 132]. Людина усім своїм єством залежна від Всевишнього, а у речах надприродного порядку — від Його Церкви.

Природний та надприродний порядок у житті людини не повинен бути відірваний один від одного. Надприродний порядок не суперечить природному, а навпаки, опирається на нього та духовно підносить його. Однак у християнському світогляді природний порядок, відокремлений від надприродного, є потенційно мертвим, але до надприродної мети (прославлення Всевишнього та спасіння душі) людину ведуть саме природні засоби. Окрім фізичних проявів всесвіту, до природних засобів також належать: наука, культура, мистецтво. Діяльність людини в окресленому полі повинна унормовуватися законами моралі, хоча самі ці засоби не мають становити мету для людини, оскільки, як ми уже зазначали, є тільки опорою для реалізації надприродного [1, с. 133].

«Всі думки, почування, слова, діла людини і суспільности, всі області культурної діяльності: наука, штука, література, політика, все мусить стояти в певного рода залежності від надприродної цілі, від Бога та від католицької церкви», а отже, усяка активність віруючого, навіть якщо вона формально і не перебуває у сфері духовних вправ, має узгоджуватись із його християнським світоглядом. Отже, природне тим чином стає засобом для реалізації надприродного, що наближає це природне начало до Всевишнього [1, с. 133].

Альтернативи християнському католицькому світогляду автор характеризує як спроби завести віруючого у «неволю, в службу ідолів, в службу світа, его тенденцій та химерної “публічної опінії”, яка з дня на день змінює свої уподобання і погляди». Усі «посторонні впливи мусять бути виключені» з життя віруючого [1, с. 132]. Відповідь на запитання, що чи хто саме спричиняє ці «посторонні впливи», знаходимо у статті о. Н. Садовського «Хто є ворогом католицького світогляду?», у якій автор вказав на дві претензії, які висувуються до «християнського світогляду», зокрема на те, що він є антинауковим та злочинним. Ці обвинувачення оголошують т. зв. вільнодумці, які стоять на антирелігійній, антихристиянській та антикатолицькій позиції [10, с. 335].

Несуперечливість католицького світогляду актуальним здобуткам науки докладно аргументована. Будь-яка форма світогляду ґрунтується на запитаннях: що таке людина? яке її призначення?, і кожна освічена людина повинна мати на них відповідь, оскільки ці запитання становлять квінтесенцію усякого світогляду. У процесі пошуку свого погляду на світ людина також стикається із запитаннями: що таке щастя, де його віднайти, хто та яким чином це здатен зробити; яка природа зла та що його спричиняє, як саме його можна уникнути [10, с. 336]. Однак усі вони повертають шукача до двох основних запитань щодо сутності людини та сенсу її існування.

О. Садовський з усіх існуючих наукових дисциплін виокремлює антропологію, соціологію та історію, як такі, в яких можна знайти компетентну відповідь на запитання про сутність людини та сенс її існування, що дасть змогу сформулювати «критерії правдиво розумного та наукового світогляду». Антропологія поділяється на соматологію та психологію. Згідно із соматологією: сенс буття — жити та розвиватися, з точки зору психології — це пошуки правди, щастя та блага. Соціологія вчить, що людина — істота соціальна. У соціумі кожна людина має право вільно розвиватися та водночас не повинна бути перепорою для життя і розвитку іншої людини, здобувати власне щастя і не заважати іншим у прагненні до їхнього щастя, щоби в усіх були вдоволені їхні потреби [10, с. 412].

Історія — остання із ансамблю необхідних для становлення світогляду дисциплін, яка віднаходить та систематизує факти про діяльність людини у вимірі часу, зокрема, демонструє закономірність, що в основі кожної із цивілізацій минулого були певні проторелігійні чи релігійні системи бачення дійсності та способу існування. Тому людина — це істота релігійна.

Отже, підсумовуючи позиції наук антропології, соціології та історії, автор постулює, що людина — це «найдосконаліше розумне створіння — «*homo sapiens*», завданням якої бути «паном та володаром світа». Соціологія, зі свого боку, вказує на те, що людина — це істота соціальна, і завдання її — побудувати гармонійну спільноту, в якій кожна особа змогла б реалізовуватися та задовольняти свої потреби. Історія вказує на те, що людина — це істота релігійна, для якої, окрім вдоволення матеріальних потреб, вагоме значення мають речі духовного плану [10, с. 413].

Антропологія, як і християнське вчення, ставить людину — істоту розумну — у центр космосу. Щодо психології, то автор виокремлює її терапевтичний аспект для людини, вказуючи, що вона як істота, що прагне пізнати правду про життя, може віднайти її в релігії, однак абсолютною знахідкою є правда про Всевишнього. Усі інші погляди окремих вчень — це тільки тінь цієї правди. Наука про людину поділяється на кілька спеціалізованих напрямів, натомість християнський світогляд охоплює людину повністю, в усіх її проявах, і в індивідуальному, фізичному та соціальному аспектах її існування.

Щодо соціальності людини, то її цілі, погляди соціології і католицького вчення співпадають, тому вкрай необхідно побудувати суспільство на засадах моралі та справедливості. Згідно з історією, людина, розкриваючи себе в процесі розвою цивілізації, фактично на кожному етапі свого існування постає як істота релігійна, а отже, певна інтуїція вічності дана їй перед усяким досвідом.

На нашу думку, більш переконливим аргументом того, що християнське світосприйняття жодним чином не суперечить позиціям науки, є наведені у статті висловлювання вчених минулого, які виражають їхнє позитивне ставлення до віри та релігії. Серед згаданих імен були: М. Коперник, Тихо Браге, Й. Кеплер, І. Ньютон, Ф. В. Гершель, Левер'є, Л. Ейлер, Огюстен-Луї Коші, В. Томсон, М. Фарадей, Д. К. Максвелл та ін. Їхні погляди вказують на те, що ці науковці «знали добре не тільки основи наук, але також добре знали основи віри і тому не тільки не знаходили жодної суперечності, але навпаки, знаходили велику згоду і гармонію між вірою а наукою» [10, с. 479, 480].

Проблема противників християнства чи релігії загалом полягає в тому, що вони не надто добре обізнані в предметі своєї критики, брак освіти та знання є причиною того, що «сучасні вільні духи уважають католицький світогляд за протинауковий» [10, с. 580].

Про несуперечність віри та науки писав і вже згаданий нами А. Кайпер, зокрема, він зазначав, що конфлікт є не між вірою та наукою, а між різними світоглядними моделями, а точніше у способі оцінки цього світу. Згідно з позицією опонентів релігійної точки зору, світ перебуває у своїй кондиції, і процес еволюції та прогресу веде цей світ до свого ідеалу. Згідно з прихильниками

релігійного погляду, навпаки, у світі є помилка, яка веде його до занепаду, і тільки через спасіння, тобто втручання ззовні, можна виправити ситуацію.

Емансипація науки, яка опирається на суто світські принципи, призведе до протиріч серед представників різних шкіл, напрямів, кожен з них намагатиметься довести свою правоту та непомильність власних поглядів. Оптимісти сперечаються із песимістами, послідовники Канта — із послідовниками Гегеля, детерміністи — з моралістами, гомеопати — з алопатами, еволюціоністи — із дарвіністами тощо. Також іде боротьба між представниками різних напрямів метафізики, зокрема, тринітарії змагаються із деїстами та пантеїстами.

У методологічному сенсі між вірою та наукою конфлікту немає, «оскільки усяка наука в певній мірі починається з віри, а віра, яка не веде до науки, — просто хибна віра, забобон» [4]. Усіляка наука починається з віри: віри в «я», в нашу самосвідомість, вона передбачає віру в достовірність у наші почуття, віру у правильність законів мислення, віру в те, що за окремим явищем заховане щось всезагальне; віру в життя, особливо наука передбачає віру у початкові принципи, а це означає, що всі аксіоми, які необхідні для плідного наукового дослідження, досягаються з нашою самосвідомістю. Тільки через те виникає наука як система способів доведення.

Інший вартісний аргумент на користь релігії, на який ми натрапляємо у статті о. Садовського, — це вміщена статистика негативних соціальних явищ у країнах Заходу, які є взірцями поступу для вільнодумців. Зокрема, о. Садовський на основі публікацій журналу «The World Today» подає дані про злочинність та смертність цивільного населення у Сполучених Штатах Америки, демонструє зростаючу кількість злочинів, вчинених людьми, які належали до освіченої інтелігентної верстви населення, та неповнолітніми у Франції, Австрії, Німеччині [10, с. 533, 534].

В іншій публікації, присвяченій темі селекції та синтезу ідей усіх відомих на той час світоглядних моделей [9], о. Садовський дефінує світогляд як сталу систему поглядів та засад, згідно з якими людина узгоджує свої вчинки і які становлять норми її поведінки. Систему світоглядних понять формують відповіді на запитання: що становить собою світ; чи був він створений і чи існує його Творець; що таке життя та який його сенс тощо.

Світогляд залежно від способу життя, повсякденних занять, роду діяльності, приналежності до різних вікових та соціальних категорій в кожній людині може суттєвим чином відрізнятись. Це зумовлено тим, що на формування світогляду впливає сукупність факторів, найперше — це виховання, те, в яких умовах людина зростала та які переконання вона сприймала від свого найближчого оточення. Другим чинником є сукупність тієї інформації, яку людина отримувала в процесі навчання. Третій — особливість життєдіяльності людини, зокрема її фах, що також обумовлює бачення та оцінку тих речей, які навколо відбуваються. Четвертий — це здатність людини вільно обирати те, що їй найбільше імпонує. П'ятий фактор — прагнення людини побудувати своє життя на тих принципах, які виражають істинність [9, с. 695, 696].

Основними рисами, що споріднюють типові світоглядні моделі (теїзм, атеїзм, ідеалізм, матеріалізм, позитивізм, скептицизм, оптимізм, песимізм, універсалізм, індивідуалізм), є те, що в рамках кожної здійснюється спроба репрезентувати та аргументувати істинність своїх положень щодо фундаментальних питань існування людини, і те, що в кожній подаються шляхи для вдоволення потреб людини, які з точки зору тієї чи іншої позиції для неї є найважливішими.

Критерії якісного світогляду — це істинність, здатність привести людину до вдоволення її потреб, усунути з її життя максимум страждань чи принаймні дати змогу їх уникнути. На ці критерії і потрібно орієнтуватися при формуванні власних систем поглядів, сприймати правдиве, відкидати хибне. Відповідаючи на фундаментальні запитання про світ, його створення, про сенс буття, його вічність чи конечність, про природу і причини добра та зла, важливо здійснити відбір та синтез найдостовірніших ідей, які в межах цих систем є доведеним фактом.

Отже, з точки зору теїстичного світогляду істинним є існування Бога-Творця; атеїстичного — існування світу самого по собі; ідеаліст доводить об'єктивне існування духу, а матеріаліст, навпаки, — існування матерії; позитивіст постулює необхідність для людини діяти, а не пізнавати, тут також відкидається усяка метафізика; скептицизм вчить, що людині не дано достовірно пізнати істину; універсалізм стверджує необхідність поступу заради блага

усього людства; оптимістичний світогляд вбачає в основі світу добро та благо; песимізм, навпаки, — зло [10, с. 744].

Варто відразу ж відкинути матеріалізм, скептицизм та песимізм, оскільки, опираючись на них, людина може тільки частково вдовольнити свої потреби. Найякіснішим, на думку Н. Садовського, є християнський світогляд, у рамках якого людина має змогу якщо не усунути зло у своєму житті, то хоча б зменшити його прояви. Стосовно вірогідності того, що християнський світогляд може бути хибним, автор згадує мучеників за свою віру, які йшли на жертви і розлучались зі своїм майном, здоров'ям та життям заради того, щоби до останнього залишатися християнами. У мирний і сприятливий для віруючої людини час якщо християнство і може бути самообманом, то воно принаймні не є таким згубним, як певні форми залежності чи непоміркване потурання своїм тілесним потребам.

Для людини, яка перебуває під впливом матеріалістичного чи суто наукового світосприйняття, також неможливо все раціональним чином достовірно пізнати. Зокрема, важко однозначно вказати, що являє собою матерія, енергія тощо. Щодо трактування цих понять, то також доводиться опиратися значною мірою на віру, оскільки із кожними новими даними, отриманими шляхом експерименту чи засобом обчислення, ми повинні корегувати ті, які були у нас до цього, або ж докорінно їх змінювати. Якщо ж хтось критикує християнський світогляд через те, що він опирається на допоки що не доведені положення, то він повинен також ревізувати й інші світоглядні моделі, зокрема атеїзм, який, постулюючи відсутність надприродного, надчуттєвого начала, не наводить на користь цього жодних переконливих аргументів. Відсутність достовірних знань про те, як влаштований космос, «не знати, що земля обертається навколо сонця, се річ малої ваги», однак важливо мати відповіді, на запитання, що робити для того, аби здобути щастя, розрізнити, що є добро, а що — зло, мати чіткі орієнтири в житті [10, с. 745].

До становлення християнського погляду на світ можуть приводити як життя й віра, так і шлях пізнання та науки. Людина в обох випадках шукатиме для себе правди, добра і щастя, але кожен у ці поняття вкладає різні значення: для філософа, мислителя, вченого ці категорії можуть бути проявами безособистісного абсолю-

ту, «а селянин називає ту правду добром, щастям всемогучим, найдобротливішим і найсправедливішим Богом» [10, с. 746].

У журналі також опублікована стаття «Синтеза світоглядів» авторства А. Стельмаха [11]. У розвідці він поступово розкриває суть інтелектуальних тенденцій тодішньої доби, визначає критерії істинності світогляду, оглядає та критикує найвпливовіші вчення, обстоюючи достовірність саме теїстичного. Стаття написана у формі послідовної критики монізму в його пантеїстичних і матеріалістичних версіях, а також обстоювання ідей дуалізму (теїзму).

Кожен світогляд, незалежно від інтелектуальної течії, в рамках якої він формувався, повинен більш-менш задовільно відповідати на вже згадувані нами запитання про суть людини та сенс її існування, крім того, повинен давати певне уявлення про співвідношення психічного та фізичного начал, духу та матерії, співвідношення емпіричної дійсності та абсолюту [11, с. 338].

Першим значним критерієм, який свідчить про достовірність світоглядної системи, є вчення про мораль, що логічно із неї випливає, натомість усяка система, яка пропагує негатив, повинна бути відкинута як хибна, оскільки абсурдним є те, в рамках чого істинність суперечить ідеї блага. Наступним критерієм є вчення про абсолют — вільний від обумовлень самотутній, вольовий, творчий. Оскільки саме він може бути «дороговказом в найріжнородніших колізіях життя», а отже, є джерелом як самого життя, так і всякої істини та моралі [11, с. 339].

На противагу світогляду, який заснований «лиш на науках природних [та] має характер... фрагментарний і односторонній, а се тому, що дійсно існуючим вважає лиш те, що матеріальне», тоді як усі прояви психічного існування у цьому матеріалістичному світогляді мають тільки надуманий характер та спричинені суто фізіологією. У достеменному світогляді повинні враховуватись обидва аспекти існування людини [11, с. 442]. У справі ж вивчення феноменів буття матеріалісти не схильні розрізняти причини та їхні результати.

Про причину секулярної критики християнського світобачення пише автор нарису «Звідки суперечність?» [7]. В. Лиско розпочинає статтю із запитання, яке часто фігурує у публікаціях дискусійного характеру часопису «Нива», а саме: «чому нині так багато

ворогів християнського світогляду?», чому існує так багато різноманітних форм світоглядів, способів світосприйняття, «коли наука Христова вже розширена по цілїм свѣті? Чи Спаситель не післаний задля спасеня всїх людий? Коли-ж Він справді приносить спасене і учить правди, то як може людське серце дійти до сего, щоби сїй правді опертися і спасене від себе віддалити?» [7, с. 271].

Розпочинаючи відповідь на ці запитання словами св. Августина: «Той, що тебе без тебе сотворив, не хоче тебе без тебе спасти», автор зазначає, що, наділивши людину — своє творіння, розумом та свободою волі, Творець таким чином надав їй засоби для наближення до досконалості та для реалізації свого призначення, а отже, можливість непокори та вільнодумства уже первинно були закладені у її природу.

Скориставшись можливістю вільного вибору, людина схибила і віддалилась від Всевишнього — джерела свого життя. Після чого розпочався процес її «падіння». Всевишній втілив себе у вічному Слові задля її порятунку, щоб у такий спосіб «поєднати і об'явити [свої] справедливість і милосердіє». Далі людина засобом свободи волі повинна розпізнати та прийняти правди, які об'явив їй Спаситель, і в подальшому «піддатися приписам і заповідям релігії того Спасителя» і, опираючись на них, підпорядкувати своє життя задля того, щоби зберігати «внутрішню звязь з Богом» [7, с. 271].

Проблема полягає в тому, що ті мислителі, які стоять на засадах вільнодумства, понад усе ставлять авторитарне панування власного раціо, системи переконань та суджень, і такий спосіб життя «є для нього гордим ідеалом» [7, с. 271].

Насправді сама ідея віри жодним чином не суперечить прагненням розуму пізнати природу світу та людини, оскільки «Спаситель жадає, щоби розум також узнав Сотворителя і Пана того цілого природного порядку», бажає вказати, що понад видимого світу існує ще «надприродне царство», до якого природний розум людини не має доступу і до якого «провадить лиш одна дорога — прийняте свѣдоцтва обявленя, яке нам Г. Бог через Іс. Христа і Єго Церков предложив». На це ніяк не може погодитись «гордий ідеал розуму». Ще більший конфлікт між природним і надприродним постає тоді, коли виникає питання моралі. Тоді людина вільнодум-

на стає повністю віддана своїм природним схильностям, її гордий розум «бачить в жаданню Спасителя утрату власної краси» [7, с. 272].

Розглянутий спектр думок дав змогу ознайомитись із відрефлексованими способами сприйняття реальності, які автори «Ниви» визначали як християнський світогляд. Зауважимо, що майже в усіх публікаціях зміст християнського світогляду розкривався за певним алгоритмом: від уніфікації світогляду загалом, щоразу надаючи йому релігійних інтонацій, аж до підкреслення характерних конфесійних рис.

Чому взагалі постала потреба порушувати питання християнського світогляду, і чи у мешканців «християнського світу» до середини ХІХ ст. узагалі з'являлася думка про те, що існує якийсь християнський світогляд і що вони є його носіями.

Християнська традиція на початку свого становлення розвивалась у полеміці, що на різних етапах своєї історії мало різні наслідки: в один час — це сприяло її зміцненню, в інший — Церква як спільнота християн дробилась та сегментувалась і в такому режимі продовжує своє існування аж до сьогодні. Інтелектуальні протистояння особливо загострювались у час змін: воєн, політичних, соціальних, економічних катаклізмів тощо. В такі моменти історії усталені моделі розуміння світу вже не можуть допомогти людині його збагнути чи повноцінно у ньому жити. Виникає потреба шукати нові погляди на сприйняття і розуміння світу.

Корінь усякого світогляду — життя людини, релігія виникає внаслідок спроб раціональної адаптації до нього знань про ірраціональні фактори, які впливають на життя людини. Людина, отримуючи інформацію зі світу, в якому живе, формує із неї систему — певний словесний образ реальності, який у кожного індивідуальний. У сутнісному плані він ґрунтується на тому, що об'єктивний світ впливає на суб'єктивний інтелект. Усе відчуте, почуте, продумане трактується людиною як об'єктивна даність, яка тією чи іншою мірою обумовлює її подальше існування.

До цієї об'єктивної дійсності також входять важливі для релігійного християнського світосприйняття факти, як-от: створення світу, його майбутній кінець, Одрокровення Всевишнього про Себе та про те, що він хоче від людини.

Суб'єктивний інтелект людини має ці істини сприймати, а для цього не повинно бути сумніву щодо його пізнавальних спроможностей. Якщо релігія не заснована людиною і не є результатом її діяльності, тоді «вторгнення» ззовні означає, що факт Об'явлення Творця є універсальним і стосується усіх і кожного.

Інтелектуали Нового часу висловлювали недовіру релігійному погляду на світ. Почали виникали тенденції, спрямовані на індивідуалізм та персоналізм. Виник культ сумніву щодо того, в які факти вірити, а які можна вважати недостовірними. Визнання факту Одкровення стало необов'язковим. При такій позиції кожен сам може визначати, у що людині вірити, а у що — ні, кожен сам може формувати вигідний для нього світогляд. Ця вигода може диктуватися також і бажанням впливати на інших, що пояснює прагнення мислителів надати сформованому світобаченню рис універсальності та обов'язковості. Певним світоглядом володіє кожна людина, однак не кожна його систематизує та повідомляє про нього таким чином, що він міг би стати нормою для інших. Проти такого підходу і виступає релігійна християнська критика модерну, що є основним мотивом матеріалів часопису «Нива», присвячених християнському світогляду.

За всю історію існування поняття «світогляд» виникало безліч підходів до його визначення. Попри те, що у ньому фігурують слова «світ» та похідне від «глядіти», сам світогляд починається із пошуку відповіді на фундаментальні запитання: що таке людина та який сенс її існування. Такий інтроспективний погляд на суть свого життя, на нашу думку, не дозволить хибним чином себе отождентити зі світом. Віднайдений сенс свого існування надасть доцільності і тому, на що спрямовується погляд. Без пріоритету «глядача» людина залишатиметься тільки копією об'єкта, який сприймає.

Процес формування світогляду спричинений пізнавальною активністю. Якісно — він в кожній людині різний, сутнісно — ні. Коли ж принципи та поняття більш-менш систематизовані, виникає потреба оцінити їх на предмет достовірності. Основними критеріями в цьому є істинність чи принаймні внутрішня несуперечливість. Другий критерій — це здатність привести людину до вдоволення її потреб та відвернути від страждань. Система цінностей, на які

людина зазвичай орієнтується, повинна повідомити, що це за потреби та страждання. Отже, світогляд мав пояснювати людині, хто вона, дати уявлення про дійсність, в якій вона існує, конституювати норми, мотиви та правила поведінки у цій дійсності.

Духівництво, несучи відповідальність за вірян у світі видимому та невидимому, своїм обов'язком вважає надати їм правильний погляд на життя та дійсність. Християнський світогляд опирається на віру в особистісного Бога, який через Своє волевиявлення Об'являє Себе людині — своєму Творінню. Людина живе у світі, який Волею Всевишнього також був створений. Творець постійно перебуває у Творінні, а точніше — Творіння «перебуває» у Творцеві та підтримується Ним. Людина, що була створена на Образ і Подобу Всевишнього, також наділена свободою волі, але через свій вибір віддалилась від Нього, через що у світі, в якому «заховалась» людина, панує безлад, хоча первинно він був досконалий, оскільки досконалим є його Творець.

Християнство — це шлях повернення людини до її духовної домівки. Вона пізнає Волю Всевишнього в Одкровенні, що в Особі Духа промовляв через пророків, та приходять до Нього через Особу Його Єдинородного Сина, втіленням якої є Ісус Христос. Християнство починається із визнання земної місії Христа, в якій проявляється план Всевишнього щодо порятунку людини та світу.

В ідеалі усе життя християн та їхні вчинки повинні підпорядковуватися принципам віри, яка надає життю сенсу, відчуття цілісності та доцільності її існування. Упродовж свого життя людина вимушена приймати на віру різного роду інформацію, яка надходить до неї ззовні, але не всяка сповнює її індивідуальне існування вічним та безумовним сенсом.

1. *Волянський О.* Начерк християнсько-католицького світогляду // Нива. 1908. Ч. 5. С. 129—136.
2. *Волянський О.* Християнізм чи католицизм? // Нива. 1909. Ч. 12. С. 354—356.
3. *Дильтей В.* Типы мировоззрения и обнаружение их в метафизических системах // Культурология: XX век: антология. Москва, 1995. С. 213—255.
4. *Кайпер А.* Християнське мировоззрення. Реформатський погляд. 2007. Квіт. 16. URL: <https://www.reformed.org.ua/2/140/Kuuper>.

5. *Кант И.* Критика способности суждения. Москва: Искусство, 1994. 367 с. Сер. «История эстетики в памятниках и документах».
6. *Козовик І.* Історія філософії. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999. 428 с.
7. *Лиско В.* Звідки суперечність?: Причинок до Християнського світогляду // *Нива*. 1909. Ч. 7. С. 271—273.
8. *Перцев А.* Молодой Ясперс: рождение экзистенциализма из пены психиатрии. Санкт-Петербург: Издательство Русской христианской гуманитарной академии, 2012. 340 с.
9. *Садовский Н.* Синтеза світоглядів // *Нива*. 1908. Ч. 22/23. С. 694—746; Ч. 24. С. 741—746.
10. *Садовский Н.* Хто є ворогом католицького світогляду? // *Нива*. 1910. Ч. 11. С. 334—338; Ч. 13/14. С. 411—415; Ч. 15/16. С. 477—480; Ч. 17/18. С. 531—537.
11. *Стельмах А.* Синтеза світоглядів // *Нива*. 1912. Ч. 11/12. С. 333—345; Ч. 13/14. С. 381—398; Ч. 15. С. 436—444.
12. *Тареев М.* Смысл жизни: антология. Москва: Изд. группа Прогресс; Культура, 1994. Вып. 242 с. Сер. «Сокровищница русской религиозно-философской мысли».
13. *Таръевъ М.* Християнское міровоззрѣніе. Основы християнства. Сергієвъ Посадъ, 1908. Т. 3. 318 с.
14. *Шелер М.* Избранные произведения. Москва: Гнозис, 1994. 490 с.
15. Kuuper A. Lectures on Calvinism. Grand Rapids: WM. B. Eerdmans publishing company, 1999. 2002 p.
16. Orr. J. Christian view of God and the world. New York: Charles Scribners's Sons. 1908. 418 p.

References

1. Volianskyi, O. (1908). Nacherk khrystyiansko-katolytskoho svitohliadu, *Nyva*, no. 5, pp. 129—136. (in Ukr).
2. Volianskyi, O. (1909). Khrystyianizm chy katolytsyzm? *Nyva*, no. 12, pp. 354—356. (in Ukr).
3. Diltey, V. (1995). Tipy mirovozzreniya i obnaruzhenie ih v metafizicheskikh sistemah, *Kulturologiya: XX vek: ant.*, Moskva, pp. 213—255. (in Rus.)
4. Kajper, A. (2007). *Hristianskoe mirovozzrenie. Reformatskyi pohliad*. Kvit. 16. Retrieved from <https://www.reformed.org.ua/2/140/Kuuper>. (in Rus.).
5. Kant, I. (1994). *Kritika sposobnosti suzhdeniya*. Moskva, Iskusstvo, 367 pp., ser. «Istoriya estetiki v pamyatnikah i dokumentah». (in Rus.).
6. Kozovyk, I. (1999). *Istoriya filosofii*. Ivano-Frankivsk, Nova Zoria, 428 pp. (in Ukr.)

7. Lysko, V. (1909). Zvidky superechnist?: Prychynok do Khrystyianskoho svitohliadu, *Nyva*, no. 7, pp. 271—273. (in Ukr.).
8. Percev, A. (2012). *Molodoj Yaspers: rozhdienie ekzistencializma iz peny psihiatrii*. Sankt-Peterburg, Izd. Russkoj hristianskoj gumanitarnoj akademii, 340 pp. (in Rus.).
9. Sadovskyi, N. (1908). Synteza svitohliadiv, *Nyva*, no. 22/23, pp. 694—746; no. 24, pp. 741—746. (in Ukr.).
10. Sadovskyi, N. (1910). Khto ye vorohom katolytskoho svitohliadu? *Nyva*, no. 11, pp. 334—338; no. 13/14, pp. 411—415; no. 15/16, pp. 477—480; no. 17/18, pp. 531—537. (in Ukr.).
11. Stelmakh, A. (1912). Synteza svitohliadiv, *Nyva*, no. 11/12, pp. 333—345; no. 13/14, pp. 381—398; no. 15, pp. 436—444. (in Ukr.).
12. Tareev, M. (1994). *Smysl zhizni*: ant. Moskva, izd. gruppa Progress; Kultura, 242 pp. Ser. «Sokrovishnica russkoj religiozno-filosofskoj mysli». (in Rus.)
13. Tareev, M. (1908). *Khristianskoe mirovozzrenie. Osnovy khristianstva*. Sergiev Posad, t. 3, 318 pp. (in Rus.).
14. Sheler, M. (1994). *Izbrannye proizvedeniya*. Moskva, Gnozis, 490 pp. (in Rus.).
15. Kuyper, A. (1999). *Lectures on Calvinism*, Grand Rapids, WM. B. Eerdmans publishing company, 2002 pp. (in Eng.).
16. Orr, J. (1908). *Christian view of God and the world*, New York, Charles Scribners's Sons, 418 pp. (in Eng.).

Roman Blikharskyi

GENESIS AND CHARACTERISTICS OF THE CHRISTIAN
WORLDWIDE (BASED ON THE PUBLICATIONS OF THE
«NYVA» JOURNAL AND IN THE WORKS
OF THEOLOGISTS OF THE LATE 19th — EARLY 20th cc.)

The Ukrainian religious Christian press, since its inception, was an important means of disseminating information necessary for the life of the Church. Besides the issues of purely Christian doctrine, the authors of religious journals outlined and criticized the ideological tendencies among the representatives of the Ukrainian secular intelligentsia. Their scientific, artistic, social and political activities greatly influenced the then social realities, and partially determined a political future of Ukraine. In the early 20th century, on the pages of the Ukrainian Galician religious periodicals, namely the «Nyva» journal

(Lviv, 1904—1939s), there were published a series of articles dealing with the Christian worldview.

We have elucidated the reasons why in the late 19th century—the early 20th century for the first time there emerged a necessity to discuss the Christian worldview, contrary to other non-religious worldview models of the modernity.

The history of the worldview concept and variation of approaches to its meaning clarifying, the theory of the process of formation of the mindset as well as ways of classification of its different forms, specifically religious worldview, in the philosophical works of Karl Jaspers, Max Scheler and Wilhelm Dilthey, have been researched.

As for the Christian-based worldview, we have determined the approaches to the systematization and unification of the ideological principles of the Christians. Those were studied in the writings of thinkers of different Christian denominations, namely Protestantism (James Orr, Abraham Kuypers), Orthodoxy (Mikhail Tareiev), and Catholicism (specifically, the authors of the «Nyva» journal).

Keywords: worldview, Christianity, Christian worldview, religion, philosophy, religious periodicals, «Nyva» journal.

УДК 070(477.8):94(477.87-25)]"1938/1939"

Василь Габор

ХУСТ ЯК СТОЛИЦЯ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ
У ВІДОБРАЖЕННІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ
1938—1939 рр.

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-8](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-8)

Проаналізовано публікації західноукраїнської преси 1938—1939 рр. про місто Хуст — столицю Карпатської України, в яких відображено його як символ боротьби за соборність, а також розглянуто питання історії походження назви, охарактеризовано настрої людей і тогочасну суспільно-політичну атмосферу.

Ключові слова: Хуст, столиця, Карпатська Україна, публікації, соборність, державна самостійність.

У статті ставимо за мету дослідити образ міста Хуста як столиці Карпатської України та символу боротьби за соборність через

призму історії заснування та походження назви міста, настроїв людей і тогочасної суспільно-політичної атмосфери, відображених у публікаціях на сторінках західноукраїнської преси 1938—1939 рр.

Після рішення Віденського арбітражу від 2 листопада 1938 р., за яким північно-західна частина краю (Ужгородський, Мукачівський і Севлюський повіти) з містами Ужгород, Мукачево і Берегово були передані Угорщині, уряд Карпатської України обрав новою столицею держави м. Хуст, про що сповістила читачів львівська газета «Новий Час» із посиланням на світові телеграфні агентства від 3 і 4 листопада 1938 р. [36; 37]. Однак оскільки всі державні установи були перенесені до Хуста 10 листопада 1938 р., тож зазвичай саме з цього дня означають місто столицею Карпатської України, горду назву якої воно пронесло до 16 березня 1939 р. — окупації міста угорськими війська.

В анналах української історії м. Хуст назавжди залишиться символом боротьби найзахіднішої гілки українського народу за свою незалежність і соборність. Найскравішим проявом цих змагань стали всенародні збори (їх ще називали конгресом, з'їздом та вічем) угорських русинів (закарпатських українців) 21 січня 1919 р. у Хусті за участі 420 делегатів, які обрали Центральну Народну Раду й ухвалили одностайне рішення про приєднання Закарпаття до України. Цю історичну подію надзвичайно детально відобразила західноукраїнська преса у 1938—1939 рр., коли Хуст став столицею Карпатської України, а українці святкували 20-ту річницю Акту злуки. За спогадами одного з учасників цієї вікопомної події, о. Віктора Желтвая, **«цілі збори робили враження вибухаючого вулкану»** (тут і далі виділення авторів. — *В. Г.*) [28].

Коли празький парламент нарешті ухвалив 22 листопада 1938 р. конституційний закон про автономію Карпатської України, а 8 жовтня 1938 р. було утворено перший автономний уряд, тобто коли реально почала будуватися самостійна Карпато-українська республіка у складі Чехо-Словацької федерації, у західноукраїнській пресі, а особливо в закарпатській, переосмислювалася історична подія 21 січня 1919 р., прямо чи опосередковано вказуючи на духовну єдність українського народу та кінцеву мету боротьби закарпатських українців за соборну Україну.

Глибше зрозуміти ці суспільно-політичні процеси дозволяє і стаття одного з активних учасників національного відродження закарпатських українців д-ра Михайла Бращайка «Воля народу в Хусті», в якій чітко викладено його розуміння соборності та прагнення закарпатських українців жити в самостійній державі. На думку М. Бращайка, змагання до соборності і самостійності є змаганням природним, «бо той нарід, який не змагається до самостійності, не заслужить назви народа, не є взагалі народом» [2, с. 1].

Змагання до соборності є природним, як рефрен повторював М. Бращайко, бо народ зв'язує в одну цілість його мова і спільне походження, тобто його кров, вдача, культура, народні традиції і звичаї, і це все «викликає в ньому думку спільности, думку соборности». Є це природним та логічним і тому, що життєві, тобто культурні, економічні й політичні інтереси кожного народу вимагають «тої соборності, яка найкраще може забезпечити оборону... та розвиток народу...» [2, с. 1].

«І в нашій народі на Підкарпатті жила та ідея соборності, — підсумовував М. Бращайко, — але не мав він можливості її виявити наслідком відомих наших політичних та культурних обставин перед війною. Та по проголошенні Вільсонових точок, з яких одна обіймала право народів на самовизначення, і наші люди зачали застановлятися над справою соборності. [...] Соборність не була у нас бажанням якоїсь малої активної енергічної групки, але було то змагання цілого нашого народу» [2, с. 1].

Як бачимо, прагнення закарпатських українців на всенародних зборах у Хусті 21 січня 1919 р. об'єднатися з Великою Україною можна трактувати як закономірний природний і необхідний процес.

Високо оцінив цю визначну історичну подію відомий український історик Омелян Пріцак, зазначаючи, що «21 січня 1919 р. відбулися в Хусті Українські Народні Збори... і проголосили врочисто приєднання всієї Карпатської України до української держави... Чин Хусту з 21 січня 1919 р. записався на віки в Золотій Книзі минулого українського народу. Тому постанову віденського арбітражу з 2 листопада 1938 р., наслідком якої Хустові довелося заняти почесне місце столиці Карпатської України, можна до певної міри вважати за нагороду історії тому лицарському городові» [26, с. 6].

Редакція хустської газети «Нова Свобода» захоплено писала, що в історії українського народу Хуст займає визначне місце, бо, відіграв, на її думку, величезну роль у боротьбі українського народу за визволення. Однак найбільша його заслуга перед українським народом у тому, що саме в ньому 1919 р. народні представники «іменем українського народу проголосили, що Підкарпаття має бути прилучене до України». «Цей факт, — підкреслювала редакція «Нової Свободи», — занотувала наша історія, як прояв волі українського народу, який хоче жити спільно в одній державі та творити одну спільну Батьківщину» [27].

Ймовірно, за редакцією «Нової Свободи» повторював Василь Пачовський, один із палких дослідників Срібної Землі, відзначаючи найбільшу заслугу Хуста перед українським народом у тому, що саме тут 21 січня 1919 р. Хустська рада під проводом братів Юліана та Михайла Бращайків «іменем тутешнього українського народу проголосила, що Закарпаття має бути прилучене до України». «Ухвалу Густської Ради у справі злуки з Україною, — підсумовував В. Пачовський, — історія українського народу записала золотими буквами, як прояв волі народу Закарпаття, що хоче жити спільно в одній державі та творити одну спільну батьківщину» [23, с. 365].

О. Прицак та В. Пачовський підкреслювали і той важливий момент, що за три тижні перед всенародним зборами в Хусті угорська влада видала закон про «Руську Країну», яким обіцяла надати Закарпаттю автономію, і частина русинів висловила їй довіру в Будапешті, але брати Бращайки з членами Хустської ради заперестували проти цього. Бо, як стверджувала редакція хустського часопису «Наступ», 21 січня 1919 р. «420 тисяч Українців, що їх тиснув мадярський кнут, заявило: Ми Українці, лучимося з нашим материком-Україною» [31].

Інші західноукраїнські видання також підкреслювали важливість цієї історичної події. Так, редакція коломийського журналу «Жіноча Воля» писала: «Коли... в січні 1919 року прийшов незабутній день злуки всіх українських земель водно, то наші брати на Підкарпатті сказали тоді теж своє слово. Їх воля була належати до матірнього пня, до Великої України» [25].

Відзначимо однак, деякі автори, зокрема В. Бірчак, помилково зазначали, що ця історична подія відбулася роком раніше. Він писав на сторінках львівського часопису «Діло», що «в 1918 році в Хусті

була зійшлася Руська Національна Рада, — яка ухвалила прилучити Закарпаття до Західно-Української Народньої Республіки» [1].

Слушно називала 1918 рік переломним в історії краю Ірина Невицька у статті «Жіночий рух на Підкарпатті», опублікованій у львівському часописі «Жінка». У цей рік, на її думку, у народі пробудилися національні почуття, і 21 січня 1919 р. він виявив своє не лише національне, а й політичне «я»: Народна Рада в Хусті від імені 420-тисячного населення краю проголосила злуку Підкарпаття з Україною. «Захоплення народне було таке велике, — відзначала І. Невицька, — що мадьяри, хоч і були тоді ще панами і добре озброєними, не посміли виступити проти волі народа» [18].

Д-р В. Комаринський також дотримувався думки, пишучи про Хуст, що світова війна принесла місту пробудження національної свідомості, а перший іспит своєї національної зрілості склав Хуст на конгресі 21 січня 1919 р. заявою: «Геть з чужим ярмом, українська земля для українців» [14].

Детально і дуже емоційно висвітлювали цю історичну подію її очевидці та пізніші дослідники. Ось як описав цей день учасник зборів о. Віктор Желтвай: «З Ужгороду до Киральгази яюсь ще прицарабала машина. Світив місяць і ми, ужгородські газетярі й зацікавлені рушили пішком до Хуста, перейшли через Тису залізничним мостом, а далі дорогою. Вже світало, як побачили ми розвалини хустського замку. Місто якраз тоді будилося зі сну. Когути заспівали. Двері тут-там відчинялися і хустянци дивувались, що ранком завчасно по вулицях є тільки чужих людей. Це брати русини-українці позїзджалися з кожного боку від Хуста на збори, щиро здоровкались і питали один одного: А Ви з котрого села? Та годі було всі села знати. Були многі лишакі, але було досить і лемків. Не один 2-3 дні йшов пішки, щоб прибути до Хуста на конгрес» [28].

Далі о. Віктор Желтвай змалював, як саме відбулося проголошення злуки: делегати поставали в ряди, із трьома українськими синьо-жовтими прапорами попереду, і рушили до церкви на Службу Божу («Зачинали з Богом, — констатував автор. — Походуючи, сміло заспівали: Вже воскресла Україна!»), а після Служби Божої пішли на конгрес, який відкрив д-р Юлій Брацайко (його головою обрали д-ра Михайла Брацайка). Коли М. Брацайко закінчив промову, то один з делегатів, Іван Волощук, голосно запитав присутніх:

«Куди хочете приключитись?», у відповідь пролунало: **«До України, до України!»**.

«Отак голосили всі делегати від Попрада по Тису, — відзначав о. В. Желтвай. — По виборі президії делегати вже так розпалилися, що чути було грімкі слова: “Не треба нам Пешту, йдемо до Києва!” А коли про яку-небудь справу багато радились і переговорювали, то досить було заголосити: **“Нехай буде так, як у Києві!”** — і всі — всі разом гукнули: “Хай буде так!” І вже про те більше не рішали. Та все-таки ухвалили багато постанов, про які списано протокол» [28].

Збори закінчилися, завершував розповідь автор, коли вже сонце заходило, всі пішли ще раз до церкви і там присягнули на український прапор. Допис закінчувався такими словами: **«Цілі збори робили вражіння вибухаючого вулкану, котрому дотепер не можна було вибухнути.** Помітно було на лицах й очах, що цей народ пребогато терпів невинно» [28].

Відзначимо, що стаття о. Віктора Желтвая — це републікація з ужгородського часопису «Руська Країна», з ч. 5 від 28 січня 1919 р., яку помістив на сторінках «Нової Свободи» 1939 р. М. Брашайко зі своєю короткою передмовою.

З великою емоційністю писав про цю подію дослідник закарпатської преси Аркадій Животко: «Двадцять років... Було це 21 січня 1919. Пролунала Карпатами вістка: Д о Х у с т у! Стати до гурту. Сказати свою волю. І рушив народ. Хто як міг. Піхотою і возами. Із гір і з долин. Струмками плинув люд карпатський до Хусту. І станув тут. Голову вільну підніс під спів українського гимну. Ще не вмерла, а воскресла Україна! — неслося майданом. А було там 420 делегатів від півмільйону українського люду Карпат. [...] — Де хочете стати? — розлягся голос майданом. І всі як один відповіли: — До України! Не треба нам Пешту! До Києва йдемо! Заходило сонце. Кінчилося віче. Не вибирати послів до Будапешту. Злучитись з Україною. — Така була воля народу, така постанова Собору» [11].

День злуки Закарпаття з Україною на прикладі гірського села змаловала й Оксана Дучимінська на сторінках львівського журналу «Нова Хата» 1938 р., навівши про цю подію таку розповідь одного з очевидців: «Пригадуєте бурливу осінь двадцять літ тому, коли правда, змагаючися із силою, потрясла основами світу. У глу-

хому гірському селі на Закарпатті відбулося воно просто й тихо. В неділю під церквою зійшлося все село на раду. Відомости були скупі, але цього вистачало. Певна річ, що прийшов день, на який чекали сотні літ. Тепер треба тільки поспішитися, зголоситися, щоб не забули прилучити їхнє село. Знаєте Микулу, що сидить кінець села? Його як грамотного й трохи бувалоного вислали до Станиславова. На дорогу нав'язали йому в вузлик ощипків і розійшлися. Часи були дуже небезпечні, дорога незнана, але хіба можна було не дійти до Станиславова? І якщо це було конче? Микула пішов за голосом крови, не заблудив і сповнив свій обов'язок» [10].

Удруге Хуст став символом української соборності після того, як карпато-український уряд офіційно визнав місто новою столицею молодої держави, а перший сойм проголосив самостійність Карпатської України [12]. У цей період надзвичайно зросла зацікавленість Хустом, його історією та походженням назви серед широкого читацького загалу, тож провідні українські науковці та письменники, зокрема Володимир Бірчак, Михайло Возняк, Василь Королів-Старий, Василь Пачовський, Омелян Пріцак та ін., оперативно відреагували на цей запит. М. Возняк помістив на сторінках львівської газети «Новий Час» статтю «Назва столиці Карпатської України», у якій простежив вживання назви м. Хуст у переказах, дослідженнях народної творчості та картографії.

Із посиланням на «Народні оповідання про давнину», які зібрав Корнило Заклинський (1925. С. 41), М. Возняк писав: «Переказ говорить, що на державній землі жив якийсь Хуст і від нього пішла й назва міста...», однак вважав, що наука не може поважно трактувати таке легендарне пояснення назви міста [7].

«Місто відоме під назвами: Хуст, Фуст і Густ», — зазначав М. Возняк і наводив з цього приводу багато відомостей, зокрема, як Яків Головацький використовував їх у своїх численних статтях з географії, етнографії і мови Карпатської України. Так, у першому томі збірника «Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси» (Москва, 1878. С. 151) Я. Головацький зазначив походження пісні «Писала країна до Чісаря листя...» такими словами: «Изъ Хуста или Фуста городка Мармарошской столицы», а над записом коляди «Новая радость» подав тільки «Изъ города Хуста Мармарошской столицы» (Т. 2. С. 97) [7].

«Зворот у Головацького наступив недовго перед його смертю, — підкреслював М. Возняк. — Виданий у Вільні 1884 р. його “Географическій словарь западнославянских и югославянских земель и прилежащих стран” приніс звітку також про “Густь, Густое, или Хусть”, подаючи, що він мав тоді 5.427 мешканців, а з них 2.742 душ нашої народности (с. 95). Але на доданій до згаданого словника мапі... має місто назву Густ» [7].

М. Возняк детально перерахував і географічні карти, на яких використовувалася назва Густ, зокрема Шафарикову карту слов'янських земель 1842 р. та «Этнографическую карту Венгрии» Воляна, додану до його брошури «Мадьяры и национальная борьба в Венгрии» 1878 р. та збірника пісень Карпатської України з 1885 р., «Этнографическую карту славянского мира» Любора Нідерле з його «Обозрѣнія современнаго славянства» 1909 р. та «Етнографічну карту Угорської Русі» Степана Томашівського 1910 р. При цьому, зазначав М. Возняк, «Томашівський подав у виказі місцевостей Карпатської України: Густ, Густе, Густое» [7].

У повоєнних часах назву Густ, констатував М. Возняк, використовувала низка чеських (наприклад Ян Гусек), російських (як-от О. Петров, «вельми заслужений дослідник Карпатської України») та українських учених, зокрема Роман Заклинський в «Географії Русі» 1887 р., Михайло Врабель у збірці пісень Мараморощини та автор короткої географії Карпатської України Михайло Григаший [7].

М. Возняк навів у статті також варіанти написання назви міста та похідних від неї слів на картах австро-угорського генерального штабу, зокрема, як Huszt («мадярське sz читається, — зазначав вчений, — як наше с»), потічка на схід від міста як Husztica, місцевості, з якої той випливає, як Husztéc Polvana, а гору, на якій височить хустський замом, як Huszticaberg [7].

Не оминув увагою М. Возняк і працю Олексія Петрова «Карпаторусскія межевыя названія изъ пол. XIX и изъ нач. XX в.», видану в Празі 1929 р., зі списком географічних назв Карпатської України на підставі записів і анкет різних людей, і зазначав, що в ній «потік у Густі названий Хустец, в Ізі Хустиць, у Нанкові Хустиц, у Селищі Хустець. В Копашні частина села, луг-пасовище й потік має назву Хустець, а в записі латинкою Hustec». І продовжував:

«Що г і х мішаються, бачимо з назви частини села Крайниково: Гвостик і Хвостик, або Новоселиці: Глинищі побіч Хлинище. До того маємо назву гори Густий у Задній, пасовища Густини у Ворочові й Husti в Шашварі. Коли ж додати, що в Карпатській Україні приходить Гушовате як назва гори, ліса й яру, й Гушава, як назва ліса, легко зробити висновок, що столиця Карпатської України виводить свою назву від пня «густ», що г змішалось з х, а х з ф (напр., «фуси прати» в пісні з Карпатської України)» [7].

«Назви гір і рік, без сумніву, давніші від назв місцевостей, що не раз беруть свої назви від назв гір, рік тощо, — підсумовував М. Возняк. — Існування гори «Густий» і прикметникові назви місцевостей в чоловічому роді не дуже дораджують давати назву в середньому роді «Густе» (Густое), тим більше, що наголошеному е тяжко відпасти безслідно. Здрібнілі назви: Густиця чи Густець допускають існування назви Густ аналогічно до таких прикметників, як біл (топори звенят, біл камінь тешут), жив, мил, тощо. В польському словнику Лінде приходить «густ» у значенні «багатий». Може колись Густ мав додаток (ліс, бір, замок), що з часом відпав. Це вже здогад, безсумнівне те, що Хуст має назву від прикметника «густий»» [7].

Український історик Омелян Пріцак вважав назву столиці Карпатської України українською і писав з цього приводу: «Щодо самої назви «Хуст», то вона українська. Професор Йосиф Поп виводить її від українського слова «густе»: бо околиці пізнішого Хусту вкривали такі густі ліси, що і в день годі було вирватися з лісової темряви» [26, с. 6].

В. Пачовський дотримувався думки, що «сама назва Густ, чи Густе — українська» і, ймовірно, повторював за Йозефом Попом та народними переказами, що «в околиці замку були густі ліси, що й удень тяжко було до нього дібратися» [23, с. 363].

«Перенесення влади Карпатської України до Густу, — завершував статтю В. Пачовський, — творить нову сторінку в розвитку цього міста: воно стає столицею вільної країни, звідсіля піде розбудова краю, звідсіля — голос влади визволеного народу розходиться по цілій землі, по вільному Закарпатті» [23, с. 365].

Своєю чергою, В. Комаринський підкреслював, що день 2 листопада 1938 р., який означив для закарпатських українців втрату

столичного міста Ужгорода, став історичним днем для Хуста, що став головним містом молодої вільної Карпатської України, а в його жили влилася нова, гаряча кров національного ентузіазму і місто стало осередком політичного, господарського та культурного життя краю [14].

В. Бірчак у статті «Від Ужгороду до Хусту», опублікованій у газеті «Діло», згадує також перекинуту назву міста: «Не знаю, від чого походить назва оселі, чи це знімчене українське слово «усте», чи це може зукраїнчене якесь німецьке, чи румунське слово. Нині перекинують назву на — Хвіст України...» [1, с. 8].

Про назву столиці Карпатської України розмірковував і відомий український письменник Василь Королів-Старий. Він писав, зокрема: «В багатьох органах української преси підносилось питання про те, як слід справно звати нинішню столицю Карпатської України. Одні стояли за тим, що правильною назвою є ниніша — Хуст і виводили це слово від «хустка», «хусти». Але ж, мимо того, що ті слова — жіночого роду і в роді чоловічому не вживаються ніде по землях українських — не зрозуміла ні їхня символіка на цім терені країни, ані не можна з певністю прив'язати до тієї назви якогось історичного сенсу, згадки чи традиції. То ж більшість схиляється до думки, що була б справнішою назва «Густ». Цю назву обгрунтовано й науково знаним галицьким ученим мовознавцем Михайлом Возняком (у львівському “Новому Часі”), при чому походження її виведено із слова “густий”, в данім випадку неначе скороченому» [15].

В. Королів-Старий, погоджуючись із висновком М. Возняка, пропонував власну, доволі оригінальну версію назви нової столиці Карпатської України. Він стверджував, що йому довелося не раз чути (в Імстичеві й околицях) слово «густий», яке при різних наголосах має різні значення, тобто є омонімом: з наголосом на **и** означає — не рідкий, а з наголосом на **у** (іноді вживане скорочено як «густи») — «це християнське наймення Августин, змінене народом». «Отже, — вважав В. Королів-Старий, — найприродніше припустити, що була та оселя колись звана найменням особи, чи то, як основника, чи то в честь Святого. З того було б цілком природньо зробити такий висновок: Треба повернути Хустові його правдиву, стару и красну назву, реставровати її, як — СВЯТИЙ АВГУСТИН» [15].

На думку автора, зробити це варто тому, що в багатьох християнських (і навіть не християнських) народів назви міст і селищ давалися на честь святих, що їх шанують ті народи, зокрема Святий Микулаш, Святий Турчанський Мартин (Словаччина), Сан-Міхеї (Австрія), Сан-Мішель (Франція), Сан-Себастьян (Іспанія), Сан-Готард (Швейцарія), Санта Лючія (Італія), Сант Ерик (Швеція).

«Для християнської й побожної Карпатської України, що з волі Господньої може й справді стати за Піємонь Всеукраїнський, — завершував свої розмірковування В. Королів-Старий, — було б особливо до речі зачинати свій розвиток з головного міста, благословенного найменням Святого єпископа Гіппони, Великого Отця Церкви. Одночасно було б тим проказано й тривалу честь тому першому й найактивнішому “Батькові Карпатської України” — отцеві Августинові Волошину, що почав і щасливо провадить її розбудову» [15].

Це всі версії назви «Хуст», які нам вдалося розшукати на сторінках західноукраїнської преси 1938—1939 рр., однак і сьогодні науковці не дійшли спільної думки щодо її походження.

Від назви нової столиці Карпатської України автори плавно переходили до історії хустського замку. Зокрема, О. Пріцак, посилаючись на багато історичних джерел, дуже детально висвітлював історію хустського замку від його зведення до занепаду. Натомість В. Пачовський більше уваги приділяв легендам та народним оповіданням про те, як будували твердиню і як зруйнував її опришок Пинтя [23].

Яким був Хуст до того часу, коли став столицею, і як змінювався, ставши серцем молоді держави, відображено у багатьох газетних публікаціях 1938—1939 рр.

«З упадком хустського замку настає й упадок міста Хусту, — писав О. Пріцак. — Коли нестало буйного лицарського осередку, місто се почало ставати провінціяльним підкарпатським містечком, які “відрізняються від сіл з правила тільки назвою”» [28, с. 6].

До того часу, поки Хуст не став столицею Карпатської України, він був, як слушно зауважувала редакція «Нового Часу», «малопомітним містечком», у якому мешкало, за переписом 1930 р., 17897 осіб, з яких дві третини були українцями [35].

На думку В. Бірчака, тривалий період місто залишалося малознаним. Він навіть статтю розпочав так: «Хуст! Ім'я мало знає» [1, с. 7].

В. Бірчак згадував, що вперше в житті почув назву «Хуст» 1907 р., коли «Молода Муза» задумала зробити «прогульку» в Карпатську Україну, чи, як тоді її називали, — Угорську Русь. У батьківському домі Бірчака зібралися Василь Пачовський, Петро Карманський, Михайло Рудницький і Сидір Твердохліб, але через тяжку сльоту вони так і не вирушили до «майбутньої столиці європейськими державами признаної Карпатської України».

«Ніхто не міг передбачити в 1907 році, — писав В. Бірчак, — що буде світова війна, що по ній повстане Україна і що знову впаде і знову стане підноситися, і що першою столицею нових українських земель буде саме — Хуст» [1, с. 7].

В. Бірчак дуже детально змалював атмосферу міста на початку 20-х рр. ХХ ст. Зокрема, він писав, що 1922 р. серед Хуста виднілася таблиця: «ХУСТ — село». Посередині того села стояла якась завалена будова, вулиці були повибивані, повні порошу. Коли ж на засіданні громадської ради хтось порушив питання, щоб скроплювати вулиці, один з радних виступив проти, мовляв, шкода виливати чисту воду на вулиці, краще нею скроплювати петрушку та цибулю на городах, адже надворі спека і ніщо не росте.

«Не знаю, — підкреслював В. Бірчак, — чи це все правда, але в 1922 р. оповідали це мені як правду». Однак від того часу Хуст змінився на краще, його розбудували, підкреслював В. Бірчак, вибудували ряд державних будинків, у яких можна розмістити евакуйовані урядові установи, і підкреслював: «Хуст як столиця ліпше виглядає як виглядав Ужгород у 1919 році!» [1, с. 7].

Автори часто описували географічне розташування Хуста, його населення та мову, зокрема В. Пачовський та В. Бірчак. Однак більш цікаві настрої людей і тогочасна атмосфера в новій столиці Карпатської України, тож детальніше зупинимося на їхньому аналізі. В першу чергу автори звертали увагу на зовнішні зміни столиці.

У «Листі із Хусту» до редакції «Нової Хати» авторка Н. розповідала, що всіх мешканців Карпатської України, мов грім із ясного неба, вразила вістка, що першу столицю автономного краю,

м. Ужгород, доведеться віддати Угорщині. Люди ще не встигли отямилися від цього, коли вже до нової столиці — Хуста — почали приїжджати перші автобуси з «добром».

«Коло 5 листопада стали напливати й люди, — зазначала авторка. — Вулиці нашого малого міста наповнилися новими людьми, давніми знайомими, військом. Військо перевозить усе, втомлене до краю. Всі раді, що вже тут... Поволи міняється й вигляд нашого міста. Чужомовні вивіски зникають, крамниці вивішують маленькі тимчасові таблички, за хвилину дістають гарні, нові, чистою мовою писані. Деякі лише перекидають написи, на перше місце приходять наш, на другому лишається менший, чужий. Така вивіска багато каже» [16].

Розповідь авторка завершила такою картиною: «Пишу Тобі листа й до мене долітає шум міської вулиці. А над усім різко дзвенить голос «Свобода-а-а!» Це наш старенький продавець газет продає наш щоденник. Слово «Нова» пропадає в гомоні вулиці, а лишається лише друге й його особливо виразно чути. Так гарно й дивно звучить це на вулиці, де ще недавно продавали різні мадярські “уйшаги”. Кажу Тобі, хоч тяжко, але цікаво в нас жити» [16].

Інша авторка, С. Нагірна, у надісланій до редакції «Жінки» статті писала: «Їдучи на Карпатську Україну, я відчувала, що їду на свою землю, до своїх людей і це зворушувало. На самому вступі на Карпатську Україну приємно вражають українські написи на стаціях і крамницях. В Хусті китить життя. Українська Січова Гостинниця переповнена, з каварні долітають звуки української музики, багато знайомих, яких не бачилося цілі роки. Всі позіжджалися з різних закутків Чехії, Словаччини і Карпатської України, бо кожному здається, що тут на рідній землі потреба його рук до праці» [17].

А ось як описав столицю Карпатської України галицький селянин, який два дні пробув у молодій країні: «В Хусті маса народу, інтелігенції своєї й чужих гостей. Перед будинком, де урядують українська влада, рух авт, як у справжній столиці. Всюди українська мова, всі вивіски на урядах і крамницях в українській мові. Серед народу велика радість і підйом...» [30].

«Голос “Нової Свободи” лунає тепер з гір, з нової столиці Підкарпатської Держави з Хусту, — раділа й редакція «Нової Свободи». — Перенесення влади Карпатської Держави до Хусту творить

новий етап нашої славної історії. Тут почнеться будова основ нашої української держави, звідси залунає голос свободи на весь світ і понесе вість про наше визволення» [27].

Детально змалював зовнішні зміни нової столиці Карпатської України, які засвідчували її український характер, власний кореспондент «Діла». Він писав: «Написи по склепах, які ще до не давна були в мовах чеській і т. зв. руській, тепер тільки в мові українській і то в чисто літературній мові. Щоб так було, про це подбав уряд, видавши в цьому змислі строгі розпорядки та створивши для цієї цілі окрему комісію для контролі написів. Бувають ще написи у двох мовах, українській і чеській, але українська на першому місці. Урядові, торговельні й усякі інші оголошення й наліпки також звичайно в українській мові. Крім того розліплені по місті спеціальні пропагандивні наліпки, які взивають молодь вступати в ряди Карпатської Січі. На наліпці представлений образ українського Січового Стрільця в мазепинці й із крісом у руках. На інших таких пропагандивних наліпках представлений гуцул з мечем у руці, є також різні пропагандивні написи, як наприклад, “У своїй хаті, своя правда і сила і воля” і т. п. Такі наліпки роблять добре вражіння на приїзжих сюди чужинців і мають корисний вплив на місцеве населення» [21].

Український характер Хуста підкреслювала і редакція «Діла» в добірці повідомлень п. н. «Вісти з Карпатської України»: «На всіх крамницях у Хусті є вже українські написи, до крамниць масово приймають український персонал. Найкращі ресторани й каварні (м. ін. каварня й готель «Коруна») перейшли вже в українські руки» [5].

Натомість власний кореспондент «Нового Часу» В. Прохода змальовував життя у новій столиці Карпатської України доволі стримано й критично. Він писав: «Для людини, що звикла до ділового західньо-європейського міського руху, Хуст робить вражіння орієнтального міста. Час тут не має великої ціни. Люди ще подекуди блукають, шукаючи якоїсь праці, чи нагоди зробити якийсь інтерес. Знайомі, що випадково здибаються на вулиці, зупиняються тут же на хіднику, починають говорити, до них приступають нові й тут гурток людей може собі дебатовати півгодини й годину. ... У місті переважає, звичайно, українська мова, потім жидівська

з мадярським жаргоном, далі чеська. Рідко коли можна почути на вулиці російську мову... Уважніше придивившись до тутешняцького життя, можна зауважити, що місто знаходиться в якомусь лєтарту романтизму, поза яким більшість не помічає суворої дійсності, що вимагає негайного переходу до інтензивних форм праці» [29].

Щодо широкого використання української мови в новій столиці в унісон кореспондентові «Нового Часу» вторив і власний кореспондент «Діла», зазначаючи, що в Хусті «на вулиці переважає мова українська, навіть жиди говорять досить чисто українською мовою» [21].

Редакція «Нової Свободи» також підкреслювала, що в Хусті «чесько-мадярсько-російські написи помалу зникають і появляються написи українські» [39]. Однак не всім авторам цього часопису подобалися надто повільні зовнішні зміни в новій столиці Карпатської України. Тому вони з обуренням писали, що «“Міська Щадниця на Кор. Виноградах” у Хусті залишила головний чеський напис на фронті банкового будинку, і неначе на глум, високо під стріхою дала написати фірму і по українськи, але так, що це не є помітне. Було б бажаним, коли б дирекція поліції в Хусті примусила цю щадницю, щоб на головному місці фронту будинку мала й український напис» [38].

Подібний закид автори робили й фірмі Тимко, головний напис якої залишився без змін, а над ним вивішено український, але меншими буквами і меншого розміру. «І це є саботажем», — вважали автори, бо на їхню думку таким способом вигляд, тобто «український характер», нашого головного міста потерпає [38].

Авторам допису не подобалося й те, що євреї в столиці Карпатської України завжди говорять на вулицях провокативно по-угорськи, хоч в Угорщині «завели протижидівський закон» і що поліцаї на головних перехрестях міста говорять з українцями й іншими по-чеськи й по-чеськи дають їм пояснення. «Це саме відноситься до гостинниць, крамниць, де люди призвичаєні до 20 літнього чеського панування, всякому кланяються «мауцта», — завершували публікацію автори. — Треба всюди кланятися (вітатися. — В. Г.) по українськи “Слава Україні” або “Моє поважання”» [38].

Натомість для автора під криптонімом *-ют-* важливішими були внутрішні зміни. Він писав: «Але яка властиво настала в Хусті

зміна, коли тут ще все ті самі старі будинки, вулиці й хідники? Правда, все те старе, але в Хусті є **новий дух, нове життя**, а це є для нас найголовніше, бо з цим новим духом вибудуємо нову державу... Хуст нехотячи стався центром всього господарського, політичного й культурного життя, а ми всі тільки тепер побачили, що ця наша нова столиця є й природнім центром Карпатської України, бо лежить вона майже в середині нашої держави та має всі можливості вирости в велике модерне середньо-європейське місто та стати центром відбудови української державності» [39].

А «Діло» вбачало зміни в новій столиці Карпатської України у зростанні чисельності населення і наводило уривок із публікації часопису «Вестдайтшер Беобахтер» від 22 січня 1939 р.: «Найбільші зміни виявляє нова столиця краю, **Хуст**. Число мешканців міста зростає в американському темпі: за останніми виказами краєвого уряду є його приблизно 30.000» [13].

На фоні публікацій подібного спрямування особливе зацікавлення викликає фахова стаття празького архітектора Степана Дзидза «Де має бути столиця Карп. України», де він розмірковував, як необхідно науково підійти до розбудови нової столиці. Адже якщо будувати її без далекосяжної програми, без певного плану, то це може призвести до великих фінансових витрат без бажаного ефекту. Щоб уникнути помилок, вважав автор, вирішення цього питання варто передати фахівцям технічного характеру, себто архітекторам, будівельникам, комунікаційним інженерам, землемірам та ін. Так, оскільки «головне місто країни не має лише ціль, щоби сповнило свою функцію ужиткову, але має також репрезентувати культуру даного народу як по стороні естетики, так по стороні гігієни», прикладом можуть слугувати західноєвропейські країни, у яких розбудова міст ведеться дуже серйозно й дбайливо: до їх вирішення покликані кадри найкращих архітекторів та інших фахівців. І в цьому плані український народ мусить проявити максимум зусиль для досягнення того, щоб «його будівельна та мешкальна культура могла стати нарівні зі західно-європейською» [8].

С. Дзидз вважав, що в будівництві столиці ініціатива повинна йти від уряду, а міські самоуправи мають продовжувати розпочату справу, контролювати та нормувати її проведення, але спочатку необхідно зафіксувати «ціни будівельних парцель та будинків, аби

не були спекуляції в цінах, які би значно здержували будівельний рух та тим самим розвій міста» [8].

«Щоби рішитися на це чи інше місце для головного міста, — продовжував автор, — треба перед тим простудіювати та розв'язати проблеми, які зумовлюють вибудування модерного міста, його розвій не лише в сучасний момент, але також в далекій будуччині. Передовсім при підшукуванні місця будуть грати важну роль геологічні та повітряні обставини. Найідеальнішим положенням буде рівнина з річкою, що-ж в Карпат. Україні не буде тяжким питанням. На розвій міста будуть мати також великий вплив найближчі його околиці, в цім випадку гори та купелеві місця, потрібні для рекреації міського населення, туристичного руху, спортів і т. д.» [8].

С. Дзидз дотримувався думки, що головне місто країни мусить бодай приблизно розташовуватися посередині її території та на перетині головних шляхів, які з'єднують його із внутрішнім та зовнішнім світом. Подальшим завданням фахівців мало б бути вирішення регуляції міста під оглядом горизонтальної і вертикальної забудови тощо. «Проектоване місто треба розділити на райони після функцій в певній системі, залежнім від існуючого вже стану міста, від терену та сумежних околиць, — вказував С. Дзидз. — Це будуть райони торговельні і канцелярійні, мешкальні зі школами, зелене пасмо, відтак промисловий район зі залізничною дорогою. Лічниці та санаторії мусять бути ситуовані за містом в найздоровійшій околиці. Рівно-ж треба пам'ятати на пригідні місця для літаків, спортових грищ та інших інституцій тілесної культури. Так з груба було би назначено, якими шляхами треба іти, щоби столицю Карпатської України вибудувати такою, аби була гідна тої назви та була гордістю українського народу» [8].

Ця чи не єдина фахова стаття щодо майбутньої розбудови столиці Карпатської України губиться в морі емоційних публікацій у західноукраїнській пресі 1938—1939 рр.

Настрої нової столиці Карпатської України особливо яскраво відображені в газетних публікаціях та репортажах з першого та другого з'їздів «Карпатської Січі» та під час святкування 20-ї річниці соборності України. Однак мажорні тони присутні і в попередніх публікаціях, у яких йшлося і про тогочасне привітання між українцями. Так, Максим Сливка захоплено розповідав на сторінках

«Наступу», як його вразило у приміщенні «Карпатської Січі» привітання між вояками. Переступивши поріг січової канцелярії, поважний старший січовик звернувся до молодих «Слава Україні!», а молодь громово відповіла: «Слава Україні!». «І цей урочисто молитовний привіт та піднесені до гори руки переконали мене, — писав М. Сливка, — що тут, в січі, дійсно міститься Київ і Львів, Чернівці й Хуст! [...] Покидаючи Хуст, я був певний, що великі події невпинно наближаються!.. Україна пробудилася! І не має на світі такої сили, щоб стримати її могутній хід до життя, до слави!» [33].

Згадує тогочасне привітання і відомий закарпатський поет Юлій Боршош-Кум'ятський у надісланому із Рахова листі до редакторки «Жіночої Долі» Олени Кисілевської. Розповідаючи про зміни в Карпатській Україні, він писав: «Ціле політичне й культурне життя з бувшого Ужгороду перейшло до Хуста. Там завзято кипить праця. [...] Національна свідомість очевидячки зростає. Від малих до найстарших здоровлять — «Слава Україні» [6].

Власний кореспондент «Нового Часу» в репортажі з другого з'їзду «Карпатської Січі» наводив ще одне тогочасне вітання, пишучи, що «виступи промовців багатолюдне зібрання частіше вітало словами: “Слава Карпатській Україні!”» [32].

Поглянемо тепер, у якій атмосфері проходили з'їзди «Карпатської Січі». Зокрема, часопис «Наступ» так описав тогочасну столицю наприкінці 1938 р., коли в ній проходив перший з'їзд «Карпатської Січі»: «Дня 4 грудня ц. р. наша нова столиця в піднесеному, святочному настрої. На мурах поважно повівають жовто-блакитні прапори. Плакати заповідають. Перший Зїзд О. Н. О. Карпатська Січ. Побіч видніють написи кличів: «“Карпатська Січ” нову правду несе, нація понад все». ...За кілька годин ми побачили, хто стоїть за тими твердими як криця кличами — коли вулицями міста машерували струнко, гордо під проводом своїх команд січовики з цілої Карпатської України на те, щоб завтра стати вояками і творцями нового порядку в своїй державі» [24].

Власний кореспондент «Нового Часу» в розлогодному репортажі з другого з'їзду «Карпатської Січі», який проходив у Хусті 19 лютого 1939 р., не лише відтворював настрої людей, а й повідомляв про тогочасні погодні умови. Надворі була негода, бо всю ніч і ввесь

ранок падав дощ зі снігом, проте в програмі свята, крім зміни місця Служби Божої, нічого не змінилося. Причепурювалися учасники з'їзду, і «причепурювалася одночасно й столиця: на дахах домів вилискували голубими вогнями один по одному великі національні прапори, а чергою за ними замерехтіли у вікнах і вітринах крамниць їхні мініатури». О 10-й годині «вулиці Хусту стрепенулися»: святкову тишу прорізали звуки похідних сурм і під супровід оркестру полилися січові стрілецькі мелодії, з прапорами попереду йшли стрункими рядами січовички і січовики під будинок уряду Карпатської України «скласти поклін і заяву відданости своєму Урядові» [32].

Детально висвітлювала перебіг другого з'їзду та атмосферу в тогочасній столиці й редакція «Наступу»: «На головній вулиці Хусту пишалася вітальна брама вся в зелені. На ній національний тризуб, й синьо-жовті прапори. Над цілим містом маяли з дахів українські державні синьо-жовті прапори» [9].

Як ми вже зазначали, в західноукраїнській пресі 1938—1939 рр. окрему групу творять публікації про урочисте святкування соборності у столиці Карпатської України — Хусті. З цього приводу редакція «Нової Свободи» писала: «Сьогодні зійшлися до Хусту тисячні маси українських селян, робітників, інтелігенції, які маніфестують свою волю і відданість своїй державі, владі та українському народові. ...Сьогодні Хуст маніфестує своє національне почуття, як колись в 1919 році... Хуст дрижить від кроків відданих борців, над ним лунає могутньо українська пісня, він весь одягнувся в жовтоблакітні прапори — символ єдності всього українського народу. [...] Наше головне місто ще ніколи не переживало такої святочності. Святочність ця близька й рідна, вона наповнює наші серця радістю й теплом. “Хай живе свободна Карпатська Україна! Хай живе вся українська Нація! Хай живе наша влада!” — лунає могутній голос по цілому Хусті. Слава Україні!» [34].

В іншій публікації редакція газети «Нова Свобода» розповідала, що на величному святкуванні 20-ї річниці проголошення Соборності України 20 тисяч людей взяло участь у святковому поході, а на самих зборах були присутніми 30 тисяч [4].

Редакція підкреслювала, як у неділю вранці 21 січня 1939 р., уже перед 8-ю годиною площа А. Волошина перед хустською ка-

федеральною церквою почала наповнюватися народом. Сходилися сюди українські свідомі маси з усіх частин Карпатської України, щоб належно відзначити найбільше свято історії українського народу — 20-ту річницю проголошення соборності всіх українських земель. І продовжувала: «Замаяли сотки синьо-жовтих прапорів, залунали рідні походові українські пісні. Старинні розвалини хустського замку ще не бачили такого величавого народнього здвигу!» [4].

Під час святкового походу, вела мову далі редакція «Нової Свободи», населення Хуста на кожній вулиці вітало учасників гаслами: «Слава Україні!», «Хай живе наш Батько Волошин!», «Україна українцям!» [4].

Деякі періодичні видання Карпатської України, зокрема «Наступ», детально висвітлюючи перебіг святкування 20-річчя злуки, більше уваги приділяли виступам учасників, тому тільки частково передавали тогочасну атмосферу міста і настрої людей [31].

Натомість галицькі часописи містили не лише розлогі й детальні, а й дуже емоційні репортажі про святкування 20-ї річниці Соборності у столиці Карпатської України. Зокрема, власний кореспондент «Діла» Яр. Олексенко так описав «святочно прибрану столицю»: «Вже пополудні замаяли на всіх домах столиці українські прапори. Особливо гарно була прибрана килимами і прапорами обширна домівка Січової Гостинниці... В неділю вранці 22 січня старий дідуган, хустський замок, що прикрасив свої руїни жовто-блакитним прапором і блакитним прапором зі золотим знаком великого князя київського св. Володимира Великого, поглядав весело на те, як доньки і сини карпатської вітки українського народу збиралися до свого столичного города Хусту. ...Всі прямують на площу, названу іменем вождя народу о. д-ра Августина Волошина. Море голов уже по 9 годині заповнює широку площу, а над головами лопотять сотки й тисячі українських прапорів, між якими видніють таблиці з написами: Карп. Україна для українців, Один нарід — один провід, Кожний українець мусит піти до виборів, Копалень соли не дамо (держать таблицю гірники), В Карп. Україні мусить бути українська влада (себто уряд)» [19].

Тепло змалював відзначення 20-ї річниці соборності у Хусті і Борис Буря-Воскресенський, його учасник: «Приїжджаємо до Хус-

ту. Море голів. Здається, що нічого й не бачиш, тільки людські голови. ... На замковій горі повіває жовто-блакитний прапор. Біля нього почесна сторожа. Січовики в одностроях. Після богослуження народ формується в похід і повертається назад на площу батька Волошина. Такого походу ще на бачив Хуст ніколи» [3].

22 січня 1939 р. Хуст, доказуючи свою зрілість, купався в морі прапорів у день 20-ліття соборності України, підкреслював д-р В. Комаринський і додавав: «Але найбільшої історичної почеси дістанеться Хустові доперва 2 березня 1939. Тоді зійдеться до Хуста перший український Сойм Карпатської України. ... Сойм тих, що по 1000-літньому рабстві вільні зйдуться, щоб через своїх заступників-послів володіти самі собою та своєю землею» [14].

Настрої населення столиці Карпатської України перед відкриттям карпато-українського сойму детально змалював Андрій Патрус-Карпатський під псевдонімом Петро Карпатський у статті «Хуст помолодів на двадцять років», опублікованій у «Новій Свободі».

«Ідеш по вулицях Хусту в наші дні й очам своїм не віриш, — писав автор. — Хто був свідком росту нашого столичного міста, головню після евакуації Ужгороду й Мукачова, той переконався, що сьогодні Хуст вже цілком не той, що колись був. По вулицях стала жива фреквенція (рух натовпів людей. — *В. Г.*), немов у великому місті. Вечером у пізних годинах бачиш на “корзі” (центральной вулиці. — *В. Г.*) крім сторожів, ще й різні закохані парочки, гуртки людей, що поспішають з каварні, засідань, з театру або кіно» [22].

«Тепер, перед відкриттям першого карпато-українського сойму, — зазначав автор, — наша столиця дуже старанно підготовляється, щоб мати чим більше святочний образ. Доми, що двадцять років не були білені, сьогодні прибирають на себе нове обличчя. Чистяться вікна, перекрашуються ролети на торгівлях, правляться хідники й вулиці, робиться порядок у виставах [вітринах]. ... Настрій корінного населення Хусту дуже піднесений. Старі хустські громадяни гордо заявляють: “Хуст в девятнадцятому році показав своє справжнє обличчя, показує його й тепер. Ми горді на те, що відкриття першого сойму нашого відбудеться якраз в Хусті. Ми вітали за двадцять років багато високих гостей, як своїх, так чужих, але наше серце ніколи не билось так, як тепер. Сьогодні ми будемо

витати своїх народніх обранців на своїй вільній українській землі”» [22].

«Наше столичне місто помолоділо на цілих двадцять років, — завершував статтю А. Патрус-Карпатський. — Не тільки по формі, але насамперед духово. Всіляка ворожа згряя, що роки ловила тут рибу в каламутній воді, позалізала в нори, сховалась і в своїй безсилі тріскає від злості. Але Хуст не звертає на зрадників ні найменшої уваги, бо про них добре стараються хитрі очі наших органів безпеки. Наше старинне історичне місто очищується від всякого бруду, як зовнішнього, так і внутрішнього. Воно буде мати перед відкриттям першого карпато-українського сойму справжній національний український характер» [22].

Про Хуст залишив щемкі рядки український поет Олександр Олесь. Під псевдонімом Валентин він так описав місто в іронічно-гумористичному вірші «Замість привіту», опублікованому в часописі «Нова Свобода»: «Лиш там, у Хусті моїм милім / Спочив би духом я і тілом... / [...] Ах, Хуст, для нас усіх принада: / Там українська править Влада, / Там, наче мак серед степів, / Цвітуть ряди січовиків, / Там дух наш соколом літає / І жовтосиній прапор має. / [...] Так — Хуст... О, Хуст, чудесне місто, / Як нам ти сяєш променисто!! / Парижи, Лондони, Бруксели / Хай відміняють пустомелі. / А з українських щирих уст / Звучить єдине місто: “Хуст”» [20].

Проаналізовані статті на сторінках західноукраїнської преси 1938—1939 рр. дозволяють зробити висновок, що провідні українські науковці, громадські діячі, письменники та журналісти, зокрема В. Бірчак, М. Бращайко, Б. Буря-Воскресенський, М. Возняк, В. Желтвай, А. Животко, В. Комаринський, В. Королів-Старий, Ірина Невицька, А. Патрус-Карпатський, В. Пачовський, О. Прицак, яскраво відтворили образ міста Хуста — столиці Карпатської України — як символу боротьби закарпатських українців за соборність у 1919 р. і 1939 р., їхню кровну спорідненість з українським народом, а водночас, задовільняючи широкі читацькі запити, глибоко висвітлили історію заснування і походження назви Хуста, його зовнішні та внутрішні зміни, настрої мешканців і тогочасну атмосферу в період проголошення незалежності Карпато-української держави.

1. *Бірчак В.* Від Ужгорода до Хусту // Діло. 1938. Ч. 260. 23 листоп. С. 7—8.
2. *Брящайко М.* Воля народу в Хусті // Нова Свобода. 1939. Ч. 13. 22 січ. С. 1—2.
3. *Буря-Воскресенський Б.* Свято соборности в Хусті // Жіноча Доля. 1939. Ч. 4. 15 лют. С. 11.
4. Величне святкування 20. річниці проголошення Соборності України та проголошення Першої Української Центральної Народньої Ради у Хусті // Нова Свобода. 1939. Ч. 14. 24 січ. С. 1.
5. Вісти з Карпатської України // Діло. 1939. Ч. 8. 13 січ. С. 7.
6. Вістка з Підкарпаття... // Жіноча Доля. 1939. Ч. 1/2. 1—15 січ. С. 2—3.
7. *Возняк М.* Назва столиці Карпатської України // Новий Час. 1938. Ч. 283. 19 груд. С. 2.
8. *Дзидз С.* Де має бути столиця Карп. України // Нова Свобода. 1939. Ч. 34. 15 лют. С. 2.
9. II. Краєвий Січовий Зїзд в Хусті // Наступ. 1939. Ч. 8. 23 лют. С. 3.
10. *Дучимінська О.* Розказати вам щось про Закарпаття? // Нова Хата. 1938. Ч. 22/23. 1 груд. С. 2—3.
11. *Животко А.* Хуст // Нова Свобода. 1938. Ч. 124. 29 листоп. С. 4.
12. Історичний день у Хусті (Телефоном від власного кореспондента «Нового Часу») // Новий Час. 1939. Ч. 60. 17 берез. С. 3.
13. Карпатська Україна розбудовується // Діло. 1939. Ч. 20. 29 січ. С. 6.
14. *Комаринський В.* Великий день Хуста // Нова Свобода. 1939. Ч. 44. 28 лют. С. 1, 5.
15. *Королів-Старий В.* Про назву столиці // Нова Свобода. 1939. Ч. 11. 19 січ. С. 7.
16. *Н.* Лист із Хусту // Нова Хата. 1939. Ч. 1/2. 1 січ. С. 10.
17. *Нагірна С.* Лист з Рахова // Жінка. 1939. Ч. 5. 1 берез. С. 7—8.
18. *Невицька І.* Жіночий рух на Підкарпатті // Жінка. 1935. Ч. 5. 1 берез. С. 3.
19. *Олексенко Яр.* Величаве національне свято (Власна кореспонденція) // Діло. 1939. Ч. 23. 2 лют. С. 3—4.
20. [*Олесь О.*] Замість привіту // Нова Свобода. 1939. Ч. 42. 25 лют. С. 3. Підп.: В. Валентин.
21. *О. Т.* Нова столиця Карпатської України розбудовується (Від нашого кореспондента) // Діло. 1939. Ч. 1. 1 січ. С. 3—4.
22. [*Патрус-Карпатський А.*] Хуст помолодів на двадцять років: Приготування перед відкриттям карпато-українського сойму. Настрій населення столиці Карпатської України // Нова Свобода. 1939. Ч. 48. 4 берез. С. 2—3. Підп.: Петро Карпатський.

23. *Пачовський В.* Густ // Життя і Знання. 1938. Ч. 12. С. 363—365.
24. Перший зїзд Організації Народньої Оборони «Карпатська Січ» в Хусті // Наступ. 1938. Ч. 5. 11 груд. С. 3.
25. Підкарпаття самоуправна держава // Жіноча Воля. 1938. Ч. 13. Листоп. С. 2.
26. *Прицак О.* Хуст. Минуле столиці Карпатської України // Нова Зоря. 1939. Ч. 15. 26 лют. С. 6—7.
27. Подаємо голос з нової Столиці // Нова Свобода. 1938. Ч. 114. 8 листоп. С. 1.
28. Про збори в Хусті 1919 року: Газета «Руська Країна» назвала збори «вибухаючим вулканом» // Нова Свобода. 1939. Ч. 25. 5 лют. С. 2. Підп.: Подає Др. М. Брящайко.
29. *Прохода В.* Хуст на порозі нового життя (Від власного кореспондента) // Новий Час. 1938. Ч. 267. 30 листоп. С. 2.
30. Самовидець про Хуст і Підкарпаття // Жіноча Воля. 1939. Ч. 1. С. 5.
31. Свято соборности України в Хусті // Наступ. 1939. Ч. 5(11). 1 лют. С. 1.
32. Січ іде! (Репортаж власного кореспондента «Нового Часу» з II-го Січового Зїзду в Хусті) // Новий Час. 1939. Ч. 45. 28 лют. С. 3—4.
33. *Сливка М.* Події // Наступ. 1938. Ч. 6. 20 груд. С. 2, 5.
34. Тисячні маси народу в столиці. Свято великої річниці української єдности // Нова Свобода. 1939. Ч. 13. 22 січ. С. 1.
35. Хуст // Новий Час. 1938. Ч. 272. 6 груд. С. 7.
36. Хуст — нова столиця // Новий Час. 1938. Ч. 248. 8 листоп. С. 6.
37. Хуст столицею Карпатської України // Новий Час. 1938. Ч. 247. 7 листоп. С. 1.
38. Що нам не подобається в Хусті? // Нова Свобода. 1939. Ч. 19. 29 січ. С. 3.
39. *-ют-*. Новий Хуст // Нова Свобода. 1938. Ч. 126. 1 груд. С. 2.

References

1. Birchak, V. (1938). Vid Uzhhorodu do Khustu, *Dilo*, no. 260, 23 lystop., pp. 7—8. (in Ukr.).
2. Briashchaiko, M. (1939). Volia narodu v Khusti, *Nova Svoboda*, no. 13, 22 sich., pp. 1—2. (in Ukr.).
3. Buria-Voskresenskyi, B. (1939). Sviato sobornosti v Khusti, *Zhinocha Dolia*, no. 4, 15 liut., p. 11. (in Ukr.).
4. (1939). Velychnie sviatkuvannia 20. richnytsi proholoshennia Sobornosti Ukrainy ta proholoshennia Pershoi Ukrainskoi Tsentralnoi Narodnoi Rady u Khusti, *Nova Svoboda*, no. 14, 24 sich., p. 1. (in Ukr.).
5. (1939). Visty z Karpatskoi Ukrainy, *Dilo*, no. 8, 13 sich., p. 7. (in Ukr.).

6. (1939). Vistka z Pidkarpattia..., *Zhinocha Dolia*, no. 1/2, 1/15 sich., pp. 2—3. (in Ukr.).
7. Vozniak, M. (1938). Nazva stolytsi Karpatskoi Ukrainy, *Novyi Chas*, no. 283, 19 hrud., p. 2. (in Ukr.).
8. Dzydz, S. (1939). De maie buty stolytsia Karp. Ukrainy, *Nova Svoboda*, no. 34, 15 liut., p. 2. (in Ukr.).
9. (1939). II. Krayevyi Sichovyi Zyzid v Khusti, *Nastup*, no. 8, 23 liut., p. 3. (in Ukr.).
10. Duchyminska, O. (1938). Rozkazaty vam shchos pro Zakarpattia?, *Nova Khata*, no. 22/23, 1 hrud., pp. 2—3. (in Ukr.).
11. Zhyvotko, A. (1938), Khust, *Nova Svoboda*, no. 124, 29 lystop, p. 4. (in Ukr.).
12. (1939). Istorychnyi den u Khusti (Teliefonom vid vlasnoho korespondenta «Novoho Chasu»), *Novyi Chas*, no. 60, 17 berez., p. 3. (in Ukr.).
13. (1939). Karpatska Ukraina rozbudovuyetsia, *Dilo*, no. 20, 29 sich., p. 6. (in Ukr.).
14. Komarynskyi, V. (1939). Velykyi den Khusta, *Nova Svoboda*, no. 44, 28 liut., pp. 1, 5. (in Ukr.).
15. Koroliv-Staryi, V. (1939). Pro nazvu stolytsi, *Nova Svoboda*, no. 11, 19 sich., p. 7. (in Ukr.).
16. N. (1939). Lyst iz Khustu, *Nova Khata*, no. 1/2, 1 sich., p. 10. (in Ukr.).
17. Nahirna, S. (1939). Lyst z Rakhova, *Zhinka*, no. 5, 1 berez., pp. 7—8. (in Ukr.).
18. Nevytska, I. (1935). Zhinochy rukh na Pidkarpatti, *Zhinka*, no. 5, 1 berez., p. 3. (in Ukr.).
19. Oleksenko, Yar. (1939). Velychave natsionalne sviato (Vlasna korespondentsiia), *Dilo*, no. 23, 2 liut., pp. 3—4. (in Ukr.).
20. [Oles, O.] (1939). Zamist pryvitu, *Nova Svoboda*, no. 42, 25 liut., p. 3. Pidp.: V. Valentyn. (in Ukr.).
21. O. T. (1939). Nova stolytsia Karpatskoi Ukrainy rozbudovuietsia (Vid nashoho korespondenta), *Dilo*, no. 1, 1 sich., pp. 3—4. (in Ukr.).
22. [Patrus-Karpatskyi, A.] (1939). Khust pomolodiv na dvadtsiat rokiv: Pryhotovannia pered vidkryttiam karpato-ukrainskoho soimu. Nastrii naselennia stolytsi Karpatskoi Ukrainy, *Nova Svoboda*, no. 48, 4 berez., pp. 2—3. Pidp.: Petro Karpatskyi. (in Ukr.).
23. Pachovskiy, V. (1938). Hust, *Zhyttia i Znannia*, no. 12, pp. 363—365. (in Ukr.).
24. (1938). Pershyi zyzid Organizatsii Narodnoi Oborony «Karpatska Sich» v Khusti, *Nastup*, no. 5, 11 hrud., p. 3. (in Ukr.).

25. (1938). Pidkarpattia samoupravna derzhava, *Zhinocha Volia*, no. 13, lystop., p. 2. (in Ukr.).
26. Pritsak, O. (1939). Khust. Mynule stolytsi Karpatskoi Ukrainy, *Nova Zoria*, no. 15, 26 liut., pp. 6—7. (in Ukr.).
27. (1938). Podayemo holos z novoi Stolytsi, *Nova Svoboda*, no. 114, 8 lystop., p. 1. (in Ukr.).
28. (1939). Pro zbory v Khusti 1919 roku: Hazeta «Ruska Kraina» nazvala zbory «vybukhaiuchym vulkanom», *Nova Svoboda*, no. 25, 5 liut., p. 2. Pidp.: Podaye Dr. M. Briashchaiko. (in Ukr.).
29. (1938). Prokhoda V. Khust na porozi novoho zhyttia (Vid vlasnoho korespondenta), *Novyi Chas*, no. 267, 30 lystop., p. 2. (in Ukr.).
30. (1939). Samovydets pro Khust i Pidkarpattia, *Zhinocha Volia*, no. 1, p. 5. (in Ukr.).
31. (1939). Sviato sobornosti Ukrainy v Khusti, *Nastup*, no. 5(11), 1 liut., p. 1. (in Ukr.).
32. (1939). Sich ide! (Reportazh vlasnoho korespondenta «Novoho Chasu» z II-ho Sichovoho Zyizdu v Khusti), *Novyi Chas*, no. 45, 28 liut., pp. 3—4. (in Ukr.).
33. Slyvka, M. (1938). Podii, *Nastup*, no. 6, 20 hrud., pp. 2, 5. (in Ukr.).
34. (1939). Tysiachni masy narodu v stolytsi. Sviato velykoi richnytsi ukrain-skoi yednosti, *Nova Svoboda*, no. 13, 22 sich., p. 1. (in Ukr.).
35. (1938). Khust, *Novyi Chas*, no. 272, 6 hrud., p. 7. (in Ukr.).
36. (1938). Khust — nova stolytsia, *Novyi Chas*, no. 248, 8 lystop., p. 6. (in Ukr.).
37. (1938). Khust stolytseiu Karpatskoi Ukrainy, *Novyi Chas*, no. 247, 7 lystop., p. 1. (in Ukr.).
38. (1939). Shcho nam ne podobaietsia v Khusti?, *Nova Svoboda*, no. 19, 29 sich., p. 3. (in Ukr.).
39. -yut-. (1938). Novyi Khust, *Nova Svoboda*, no. 126, 1 hud., p. 2 (in Ukr.).

Vasyl Gabor

KHUST AS A CAPITAL OF THE CARPATHO-UKRAINE
IN THE COVERAGE OF THE WEST UKRAINIAN PRESS
IN 1938—1939s

The West Ukrainian press publications spanning 1938—1939s about the Khust town (the capital of the Carpatho-Ukraine) reflecting its symbol as a struggle for unity have been analyzed. The questions of the Khust nominative origin have been studied, as well as the popular sentiments of the people and a socio-political atmosphere of that time,

have been characterized. The publications in the mentioned topics of the leading Ukrainian scientists, public figures, specifically, V. Birchak, M. Braschaik, B. Buri-Voskresenskyi, M. Vozniak, V. Zheltvai, A. Zhyvotko, V. Komarynskyi, V. Koroliv-Staryi, I. Nevytska, A. Patrus-Karpatskyi, V. Pachovskyi, O. Pritsak and others, have been introduced in the scientific circulation. It has been argued that the Khust town will remain a symbol of the struggle of the most western branch of the Ukrainian people for its independence and freedom in 1919 and 1939s forever, in the annals of the Ukrainian history.

The first vivid manifestation of this struggle was a general rally of the Transcarpathian Ukrainians (with participating 420 delegates) on Jan. 21 1919 in Khust. They elected the Central People's Council and adopted a unanimous decision about joining Transcarpathia to Ukraine. Next time Khust became a symbol of the Ukrainian unity when the Carpatho-Ukrainian government officially recognized the town as a new capital of the young state on 10 November 1938, and the first Soim (the parliament) declared the independence of the Carpatho-Ukraine on 16 March 1939. Aspirations to unity and independence of the Transcarpathian Ukrainians, in M. Braschaik's statement, were natural. The latter's relevant reasoning is that the people's integrity comprises its language and common origins, i.e., its blood, mentality, temperament, culture, folk traditions and customs.

In the analyzed publications, the image of Khust town has been vividly reflected. It was a symbol of the struggle of the Transcarpathian Ukrainians for their unity, their blood affinity with the Ukrainian people. At the same time, this article presents a comprehensive history of foundation and derivation of the Khust town's name, its external and internal changes, sentiments of the residents, as well as the then socio-political atmosphere of the time of the proclamation of the Carpatho-Ukraine's independence (1939).

Keywords: Khust, capital, Carpatho-Ukraine, publications, unity, state independence.

Дельфіна Ертановська

ОБРАЗ ЖІНКИ У ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІЙ ПРЕСІ
МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ
(«УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС» (Перемишль, 1919—1932 рр.)
ТА «НАШ ЛЕМКО» (Львів, 1934—1939 рр.)

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-9](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-9)

Розглянуто проблему прав жінки та сприйняття її ролі в суспільстві крізь призму двох україномовних видань міжвоєнної Польщі в контексті тогочасних суспільно-політичних реалій.

Ключові слова: західноукраїнська преса, фемінізм, права жінок, міжвоєнний період.

Суспільні рухи за надання виборчих і соціальних прав жінкам масово розгорнулися у ХІХ ст. по всій Європі та у Сполучених Штатах Америки. Народження фемінізму можна пов'язувати з першими публікаціями та протестами суфражисток. У Західній Європі та США і владні органи, і чоловіки не лише без захвату ставилися до спроб жінок завоювати собі права та повагу в суспільстві, але дуже часто вдавалися до агресії та різних форм насильства.

Новопосталий жіночий рух і фемінізм серед західноукраїнських жінок був одним із найефективніших. Це зумовлювалося кількома факторами. По-перше, зі сприятливими умовами Австро-Угорської імперії, в якій повага до науки, національних меншин, певний культурно-освітній етикет були вироблені набагато раніше, ніж в інших країнах, причому самою владою. По-друге, навички грамотності в австро-угорському суспільстві охоплювали всі соціальні групи, початкова освіта була обов'язковою для всіх, що полегшувало доступ народу до друкованого слова. Цей факт використали одні із найвідоміших попередниць українського фемінізму — Олена Пчілка та Наталя Кобринська, які видали власним коштом жіночий альманах «Перший вінок» (Львів, 1887).

Тематика альманаху стосувалася не лише питань повсякденного життя і домашніх справ, а й науки, етнографії та політики. Зокрема, Ольга Франко опублікувала у ньому наукову розвідку «Карпатські бойки та їх родинне життя». Хоча іноді навіть «вільні» за мірками тих часів жінки, такі як Ольга Кобилянська, ставали

жертвами традиції, коли, наприклад, молода письменниця не могла виступити у Львівському театрі, тому що проти були її батьки, вважаючи це неетичним та аморальним для дівчини з доброго дому [3]. Тим не менше розвиток фемінізму (в умовах тодішніх галицьких реалій) стояв на досить високому рівні завдяки як постулатам, проголошуваним самими жінками, так і їхній поведінці, що була висококультурною та не спотворювала боротьбу за повагу і дотримання прав жінок, не зводила її до абсурдної поведінки, до якої вдаються іноді представниці жіночих рухів сьогодні.

У Галичині виходило кільканадцять видань, адресованих як українським, так і польським, австрійським, єврейським жінкам. Однак розвиток жіночої преси, саме сприйняття жінки, присвячені їй теми та навіть повага занепали після Першої світової війни. На міжвоєнний період припадає польське панування на теренах Галичини. Погані часи настали не лише для національних меншин, а й для жінок. Унаслідок посилення цензури було закрито багато видань, включаючи майже всі видання, адресовані жінкам. Лише три часописи були дозволені польською владою: «Нова Хата», «Жіноча Доля» та «Жіноча Воля». Їхніми читачками були як польки, так і українки та єврейки. У цьому питанні національність відіграла другорядну роль, натомість першорядну — стать. Зміст цих газет часто зводився до тривіальних заголовків, порад щодо шиття, вишивання, ведення господарства, щодо того, як бути доброю, слухняною дружиною, правильно виховувати дітей. Попит на цей вид преси у бідному, нужденному суспільстві не був надто високим. Українки як жительки Польщі були жертвами тих же несприятливих обставин, що й їхні польські співгромадянки, однак на них накладався ще й національний чинник, ставлячи їх у заздалегідь програшне становище. Напруженість у національному, політичному та релігійному вимірах між владою та полікультурним суспільством міжвоєнної Польщі також позначалася на жінках. Обмежений доступ до освіти автоматично знижував їхні шанси на ринку праці, а отже, на самодостатність. Для дівчини із т. зв. доброго дому єдиним способом реалізуватися було закінчити школу та стати вчителькою, як у випадку Ірини Добрянської, що прославилась як видатна красавиця, але більшість часу пропрацювала у сільській школі у Межибрідді, де (через відсутність іншої перспективи) навчала місцевих дівчат вишивці та художніх ремесел [9].

Українські жінки відіграли важливу роль у збереженні української історії, культури та мови, відповідаючи ідеям Й. Лося: «Оберегти гідність нації — означає невтомно оживляти минуле (людина — істота історична)» [11]. Основний тягар освіти лягав на українських жінок, матерів, бабусь, які намагалися максимально повно передати знання дітям та онукам. Анджей Прядка зауважує, що зазвичай бабусі та дідусі навчали онуків молитви та обчислювання у пам'яті [27]. На сторінках «Нашого Лемка» читаємо про те, що кожна мама є вчителькою для своїх дітей на Лемківщині [21]. Ось чому українки засновували дитячі садки у селах та містечках, де поділяли свої обов'язки. У цей період було створено багато педагогічних посібників для жінок: як давати собі раду з вихованням майбутніх поколінь [22], про мораль і принципи, які слід прищеплювати молоді [18], або про роль лемківських пісень у розвитку та вихованні наймолодших поколінь [16]. В «Українському Голосі» знаходимо поради щодо правильного виховання дітей [12]. У статті «Організація дитячих садків» читаємо про організований набір кандидаток на роботу у дошкільні заклади [15], виховательок та вчительок в організовані громадою дитячі садки для українських дітей у містечках та селах. Роль жінки-вчительки на сторінках як «Нашого Лемка», так і «Українського Голосу» була представлена у позитивному контексті, передусім як суспільної діячки, освіченої жінки, яка піклується про майбутнє народу, а саме — про науку, історію, мову, традиції. Однією з найвидатніших суспільних діячок у царині дитячих садків була Маруся Сікора, внесок якої у навчання та виховання дітей визнавали як жителі сіл, так і місцевий парох [19].

«Український Голос» віддає шану жінці у День матері, адже вона виховує та передає знання дітям, присвячуючи себе тим самим Україні [10]. У «Нашому Лемку» знаходимо схожу статтю про відзначення свята матері серед української діаспори за кордоном, головним організатором якого був «Союз Українок» [4]. Хоча українську жінку у лемківській пресі зображено перш за все як матір, дружину та домогосподарку, сам контекст та підхід авторів до неї не зводиться до об'єктивізації, як це було у польській пресі міжвоєнного періоду. Українська мати, берегиня національної культури та самобутності, тиха, богобоязлива, але також сильна, — такий

образ, постає на сторінках «Нашого Лемка» [5] та «Українського Голосу». В обох випадках трапляються формулювання «героїня», «людина, яку треба поважати». Це доволі нетиповий погляд для міжвоєнної Польщі, де роль жінки була зведена лише до господині та родительки дітей, яку завжди зображали в негативний спосіб, об'єктивізували, а кожен її спробу пробитися через навчання чи кар'єру розцінювали як примху, істеріку, з якою потрібно боротися.

Зрештою, роль жінок не обмежувалася лише веденням господарства та турботою про дітей. Українські жінки, організовані у спілки, пропагували економічний патріотизм [6], допомагали хворим навіть ціною власного життя, як у випадку відважної жительки села під Перемишлем, яка віддала своє життя, доглядаючи за хворими на тиф [17]. Окрім того, вони доглядали за пораненими, що поверталися з поля бою, часто самі йшли у бій, збирали гроші для поранених, хворих, людей з інвалідністю [13].

Серед мешканців найвіддаленіших регіонів Бойківщини, де освіта в міжвоєнний період часто обмежувалася одним роком навчання польською чи «руською» мовою (деформованою у такий спосіб, що половина дітей її не розуміла), жінки, займаючись лікуванням, знахарством, демонстрували глибокі знання у цій справі [25, s. 108—112]. Однак, оскільки у ті часи популярними були забобони, старших знахарок часто вважали відьмами [25, s. 106].

Провладна польська преса відзначалася крайнім правим, реакційним підходом до теми свободи та прав жінок, а також їхньої професійної діяльності. «Журналістика у міжвоєнний період, перебуваючи у пошуках себе, почала черпати натхнення із західноєвропейської багатотиражної преси, адресованої масовій аудиторії, що мало бути атрибутом сучасності. У гонитві за масовим читачем занадто часто потурали його найпримітивнішим смакам та вподобанням. Фрагментація польського політичного життя підкреслила містечковий, упереджений характер органів політичних груп, які домінували на ринку польської преси та видавничої справи, обслуговуючи власних прихильників» [23]. Україномовна преса кардинально відрізнялася від описаного.

За зауваженням Патрика Закжевського, у Польщі пишалися тим, що «влада та поліція не били суффражисток, як у Великобританії» [28], що було доказом загальної свободи. Справді, не можна

заперечувати, що жінки у Польщі здобули свої виборчі права набагато раніше, ніж їхні товаришки із Західної Європи, ще у 1918 р. вони були навіть депутатками, а представниць українського походження було найбільше серед усіх жінок Сейму. Однак, як стверджують редактори *Dzieje.pl*, жінки у польській політиці міжвоєнного двадцятиліття не відігравали першорядної ролі [26].

Незважаючи на ілюзорність прав та привілеїв жінок, автори «Українського Голосу» та «Нашого Лемка» регулярно пропагували освіту серед жіноцтва, його розвиток та активізацію, — як міської, так і сільської його частини. Євгеній Білоножко зібрав спогади активних жінок українського та польського походження. У його статті ми можемо прочитати спогади журналістки Ядвіги Кравецької: «Входження у редакційну роботу склалося для мене сприятливо. Я отримала письмовий стіл біля вікна у величезній редакційній кімнаті газети «Kurier Poganny». [...] Довгі роки я була “одиначкою” у варшавських редакціях, які вперто відмовлялися працевлаштовувати жінок. У редакціях Львова, Кракова та Варшави бували жінки, але здебільшого вони писали під чоловічими псевдонімами, були авторками романів та повістей, коректорками та перекладачками з іноземних мов, навіть публіцистками, але ніколи не працювали у редакціях нарівні з чоловіками» [24].

Натомість в українських газетах ми не раз натрапляємо на статті, написані жінками, підписані їх справжнім іменем та прізвищем. Наприклад, у випадку з Єлизаветою Кевкарською, яка публікувала кулінарні поради щодо приготування солодкої горілки для жінок [8]. Це було ознакою певної форми визволення, в той час як у Польщі ще до 1990-х рр. у багатьох селах тема вживання алкоголю жінками була табуованою, а зацікавлені особи жіночої статі вживали алкоголь потай від суспільства, на людях вдаючи абстиненток. З іншого боку, редакції обох газет намагалися боротися всіма способами зі звичним і прийнятним у ті часи чоловічим алкоголізмом, явно називаючи чоловіка-алкоголіка катом своєї дружини [2].

Як завжди, з'являлися голоси незадоволених, і то з боку жінок: І. Блажкевич закидала українським жінкам пасивність, особливо представницям вищих класів, описуючи їх як дам у капелюхах, які не цікавляться нічим, крім одягу [1], та роблячи висновок, що жін-

кою дії може стати лише сільська жінка. Сам факт публікації цієї статті в «Українському Голосі» редакторами-чоловіками доводить належне трактування жінок з боку творців цієї газети. Сприйняття як пресою, так і самим суспільством занять стереотипно чоловічих та жіночих (принаймні на Лемківщині) було «рівноправним». На сторінках «Нашого Лемка» читаємо, що курси в'язання та вишивання користувалися великим інтересом як чоловіків, так і жінок [7]. Посилаючись на становище українок на Лемківщині, редакція газети «Наш Лемко» обговорювала потребу розвитку сільських жінок та їх ширшого доступу до освіти [20].

Свого часу у Сяніку була проведена перша дискусія щодо заповігання експлуатації молодих українських дівчат сільського походження, яких забирали на роботу у міста, а там використовували як дешеву робочу силу, а також піддавали сексуальній експлуатації [14]. Це була перша, дуже важлива широкомасштабна реакція на цю проблему українського суспільства. Тим більше, що міжвоєнний період ознаменувався торгівлею жінками, яких продали з усіх Карпат, зокрема з міжвоєнної Польщі, до Південної Америки, за загального схвалення та бездіяльності влади.

Висновки. Бачення західноукраїнських газет міжвоєнного періоду, «Нашого Лемка» та «Українського Голосу», ролі жінки в суспільстві суттєво відрізнялося від загальноприйнятого у міжвоєнній Польщі. Хоча проблеми політичної, релігійної та національної приналежності займали більшу частину газетної площі, жіночому питанню також виділялося місце.

Образ жінки-матері не зводився до вихвалання репродуктивної функції позбавленої прав особи жіночої статі. У баченні західноукраїнської преси мати була героїнею, не тільки відповідальною за виховання дітей, а й берегинею національної культури та ідентичності. Професійно активні жінки могли вільно висловлювати свої погляди щодо важливих питань, публікуватися в українських виданнях та підписуватися власними іменами.

1. *Блажкевич І.* Завдання української жінки // Український Голос. 1920. 21 падолиста. С. 1.
2. *Відродженець.* Шкідливість алкоголю й пиячення // Наш Лемко. 1937. 1 трав. С. 1.

3. *Демочко К.* Мистецька Буковина. Чернівці: Книги XXI, 2008. С. 65.
4. День Матері (допис з Америки) // Наш Лемко. 1938. 15 черв. С. 5.
5. День української матери // Наш Лемко. 1937. 15 трав. С. 12.
6. До Українського зорганізованого жіноцтва // Український Голос. 1931. 27 груд. С. 4.
7. З наших сіл і міст. Курси трикотарства і вишивок на Лемківщині в 1937—1938 р. // Наш Лемко. 1938. 15 черв. С. 6—7.
8. *Кевкарська Є.* Цукор то — здоровля, цукор то сила! // Український голос. 1930. 20 квіт. С. 6.
9. *Коковський Ф.* Східніми межами Лемківщини. Львів: Наш Лемко, 1936. С. 20.
10. *Кравченко У.* На Свято Матері // Український Голос. 1930. 1 черв.
11. *Лось Й.* Згадати себе. Повірити в себе. Бути собою! Львів: Свічадо, 2017. Т. 1. С. 104.
12. *Метельський Г.* Виховуймо діти і сами вчімся // Український Голос. 1929. 19 трав. С. 1—2.
13. Нашим Жінкам! // Український Голос. 1920. 20 черв. С. 1.
14. Опіка над безробітними дівчатами // Наш Лемко. 1935. 15 квіт. С. 4.
15. Організація дитячих садків у 1937 р. // Наш Лемко. 1937. 1 трав. С. 5.
16. *Пастернакова М.* Зайняття в дитячому садку. Торонто: Об'єднання Українських Педагогів Канади, 1959. С. 53.
17. Похорон жінки-героїні // Український Голос. 1920. 11 січ. С. 1—2.
18. *Русова С.* Теорія і Практика Дошкільного Виховання. Прага: Український Громадський Видавничий Фонд, 1924. С. 62—63.
19. Семушова коло Тиряви Сільної // Наш Лемко. 1937. 15 верес. С. 8.
20. Чи українській жінці треба освіти? // Наш Лемко. 1938. 1 лют. С. 10—12.
21. *Шершень.* Кожна хата читальнею — кожна мати вчителькою // Наш Лемко. 1935. 15 листоп. С. 4.
22. *Ю.* Жіноча сторінка — Як доглядати наші діти // Наш Лемко. 1935. 15 черв. С. 6—7.
23. *Bauer Z. Chudziński E.* Dziennikarstwo i świat mediów. Kraków: Universitas, 2004. S. 45.
24. *Bilonozhko J.* Nie dla fantazji // polonews in ua. online. 2019. Sierpień 13. URL: <https://tiny.pl/tj7nh>.
25. *Karczmarzewski A.* Świat Bojków. Rzeszów: Libra, 2014. S. 106, 108—112.
26. O wpływach kobiet w polityce i kulturze II Rzeczypospolitej // dzieje.pl. 2012. Marzec 8. URL : <https://tiny.pl/tj7ng>.
27. *Priadka A.* Łemkowska Odyseja. Rzeszów: Carpathia, 2016. S. 16.

28. *Zakrzewski P.* Poczet emancypantek polskich // culture.pl. 2015. Sierpień.
URL: <https://tiny.pl/tj74z>.

References

1. Blazhkevych, I. (1920). Zavrannia ukrainskoi zhinky, *Ukrainskyi Holos*, 21 padolysta, p. 1. (in Ukr.).
2. Vidrodzhenets (1937). Shkidlyvist alkoholiu i pyiachennia, *Nash Lemko*, 1 trav., p. 1. (in Ukr.).
3. Demochko, K. (2008), *Mystetska Bukovyna*, Chernivtsi, Knyhy XXI, p. 65. (in Ukr.).
4. (1938). Den Materi (dopys z Ameryky), *Nash Lemko*, 15 cherv., p. 5. (in Ukr.).
5. (1937). Den ukrainskoi matery, *Nash Lemko*, 15 trav., p. 12. (in Ukr.).
6. (1931). Do Ukrainskoho zorganizovanoho zhinotstva, *Ukrainskyi Holos*, 27 hrud., p. 4. (in Ukr.).
7. (1938), Z nashykh sil i mist. Kursy trykotarstva i vyshyvok na Lemkivshchyni v 1937—1938 r., *Nash Lemko*, 15 cherv., p. 6—7. (in Ukr.).
8. Kevkarska, Ye. (1930). Tsukor to — zdorovlia, tsukor to syla! *Ukrainskyi holos*, 20 kvit., p. 6. (in Ukr.).
9. Kokovskyi, F. (1936). Skhidnimy mezhamy Lemkivshchyny, *Nash Lemko*, Lviv, p. 20. (in Ukr.).
10. Kravchenko, U. (1930). Na Sviato Materi, *Ukrainskyi Holos*, 1 cherv., p. 1. (in Ukr.).
11. Los, Y. (2017). *Zghadaty sebe. Poviryty v sebe. Buty soboyu!* Lviv, Svichado, t. 1, p.104. (in Ukr.).
12. Metelskyi, H. (1929). Vykhovuimo dity i samy vchimsia, *Ukrainskyi Holos*, 19 trav., p. 1—2. (in Ukr.).
13. (1920). Nashym Zhinkam! *Ukrainskyi Holos*, 20 cherv., p. 1. (in Ukr.).
14. (1935). Opika nad bezrobitnymy divchatamy, *Nash Lemko*, 15 kvit., p. 4. (in Ukr.).
15. (1957). Organizatsiia dytiachykh sadkiv u 1937 r., *Nash Lemko*, 1 trav., p. 5. (in Ukr.).
16. Pasternakova, M. (1959). *Zainiattia v dytiachomu sadku*, Toronto, Obiednannia Ukrainskykh Pedahohiv Kanady, p. 53. (in Ukr.).
17. (1920). Pokhoron zhinky-heroini, *Ukrainskyi Holos*, 11 sich., p. 1—2. (in Ukr.).
18. Rusova, S. (1924). *Teoriya i Praktyka Doshkilnoho Vykhovannia*, Praha, Ukrainskyi Hromadskyi Vydavnychi Fond, p. 62—63. (in Ukr.).
19. (1937). Semushova kolo Tyriavy Silnoi, *Nash Lemko*, 15 veres., p. 8. (in Ukr.).

20. (1938). Chy ukrainskii zhintsi treba osvity? *Nash Lemko*, 1 liut., p. 10—12. (in Ukr.).
21. Shershen (1935). Kozhna khata chytalneiu — kozhna maty vchytelkoyu, *Nash Lemko*, 15 lystop., p. 4. (in Ukr.).
22. Iu. (1935). Zhinocha storinka — Yak dohliadaty nashi dity, *Nash Lemko*, 15 cherv., pp. 6—7. (in Ukr.).
23. Bauer Z. & Chudziński E. (2004). *Dziennikarstwo i świat mediów*, Krakow, Universitas, p. 45. (in Pol.).
24. Bilonozhko, J. (2019). Nie dla fantazji, *polonews in ua*. August 13. Retrieved from <https://tiny.pl/tj7nh>. (in Pol.).
25. Karczmarzewski, A. (2014). *Świat Bojków*. Rzeszow, Libra, pp. 106, 108—112. (in Pol.).
26. (2012). O wpływach kobiet w polityce i kulturze II Rzeczypospolitej, *dzieje.pl*. Mach 8. Retrieved from <https://tiny.pl/tj7ng>. (in Pol.).
27. Priadka, A. (2016). *Lemkowska Odyseja*, Rzeszow, Carpathia, p. 16. (in Pol.).
28. Zakrzewski, P. (2015). Poczec emancypantek polskich, *culture.pl*. August. Retrieved from <https://tiny.pl/tj74z>. (in Pol.).

Delfina Ertanowska

THE IMAGE OF A WOMAN IN THE WESTERNUKRAI-
NIAN PRESS OF INTERWAR PERIOD («UKRAINSKY
HOLOS») (Peremyszl, 1919—1932s) AND «NASH LEMKO»
(Lviv, 1934—1939s)

The article deals with the problem of women's rights and a perception of their role in society via a prism of two Ukrainian-language newspapers of interwar Poland in the context of socio-political-realities of that period. The article aims to present a perception of role and rights of a Ukrainian woman in the interwar society by the West Ukrainian press. The text shows both the image of a Ukrainian woman as a devoted wife and mother, family pillar, as well as the person responsible for maintaining both the national identity of future generations and celebrating national and religious traditions. The role in the self-determination of women, their attempts to emancipate in the lower social classes of the Second Polish Republic in the environment of the Ukrainian national minority were also highlighted, specifically through the process of creating specific features and the image of a woman by the Ukrainian-

language press. We elucidated that the image created by the mentioned periodicals was significantly different from the trend prevailing among the citizens of the Second Polish Republic (Rzecz Pospolita). The article concludes that for the «Ukrainskyi Holos» and «Nash Lemko» newspapers the role of women did not end with the reproductive function and future generations' education, but also in the freely scientific and professional activities of women.

Keywords: Western Ukrainian press, feminism, emancipation, women's rights, interwar period.

УДК 070(477.83-25)"188":[061.23:784.087.68](091)

Наталія Кобрин

ДІЯЛЬНІСТЬ СПІВАЦЬКОГО ТОВАРИСТВА «ЛЮТНЯ» ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ «ДІЛО» У 80-х рр. ХІХ ст.

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-10](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-10)

Досліджено українські сторінки концертування хорового товариства «Лютня» у 80-х рр. ХІХ ст. за публікаціями газети «Діло», яка традиційно висвітлювала всі репрезентативні у національному аспекті мистецькі події. Уточнено перелік концертів під егідою українських товариств чи з частково українською програмою; проаналізовано особливості співпраці «Лютні» та її диригента С. Цетвінського з українською громадою Львова; визначено репертуар товариства в частині творів українських композиторів.

Ключові слова: українське концертне життя, хорове товариство «Лютня», українська музична критика, газета «Діло», Львів.

Вісімдесяті роки ХІХ ст. в українському суспільному житті Галичини і Львова характеризувалися широким культурно-просвітнім рухом, його структуруванням у різноманітних товариствах, активними парламентськими кампаніями, посиленими контактами між українцями у складі Австро-Угорської монархії та Російської імперії, формуванням концепції Галичини як загальноукраїнського центру, загостренням українсько-польських відносин. Сучасні дослідники переконані, що «від середини ХІХ ст. і аж до розпаду Австро-Угорщини українсько-польські відносини були віссю суспільно-політичного життя Галичини» [1, с. 159]. Суспільно-полі-

тичне тло, відносини різних національних та політичних груп у Галичині дуже своєрідно віддзеркалювалися у площині музичного життя із властивим йому пожвавленням українського музично-організаційного й концертного руху, суттєво впливаючи і на розвиток музичної культури Львова, зокрема на взаємини й діяльність музичних товариств.

Упродовж вказаного десятиліття у Львові стабільно функціонували лише кілька спеціальних музичних установ різного спрямування, при тому жодна з них не була власне українською. Йдеться, зокрема, про Галицьке музичне товариство (ГМТ), що утримувало консерваторію, товариство «Гармонія», яке поставило за мету розвиток інструменталізму та оркестрового виконавства, і хорове товариство «Лютня». Діяльність саме цих установ першочергово протегувала і фінансово підтримувала провінційна влада. Їх склад на цьому етапі, як правило, був змішаним у національному аспекті, а отже, роль у розвитку української музичної культури зумовлювалася тією чи іншою кількістю українців та певним відсотком творів українських митців у репертуарі. В контексті українського відродження Галичини та музичного життя найбільше значення із названих трьох музичних організацій мало хорове товариство «Лютня». Саме «Лютня» часто брала участь в українських музично-мистецьких акціях національно-маніфестаційного призначення, маючи цікавий репертуар, а до її складу входило чимало знакових українській діячів та виконавців. Не випадково її діяльність привертала значну увагу української періодичної преси Львова 80-х рр. XIX ст., передовсім газети «Діло».

Діяльність львівського хорового товариства «Лютня» в сучасній українській науковій літературі висвітлена у працях Л. і Т. Мазеп, Л. Кияновської та М. Черепаніна. У своїй статті польською мовою М. Черепанін одним із перших розгорнуто подав інформацію про товариство [6], акцентуючи увагу на окремих концертах та репертуарі, щоправда, автор врахував лише перше двадцятиліття діяльності хору (80—90-ті рр. XIX ст.). Основні статистичні дані про «Лютню» містять відповідні розділи дослідження Л. і Т. Мазеп «Шлях до Музичної Академії у Львові» [4, с. 65—69] та дисертації Т. Мазепи [5, с. 233—240]. Спираючись на архівні матеріали, автори зафіксували дату створення хорового товариства, перший склад

правління (виділу) та його репертуар у сфері великих вокально-інструментальних жанрів — кантати, ораторії, меси тощо. Л. Кияновська у своїй монографії обмежилася поданням загальних даних про створення хору на початку 80-х рр. XIX ст. [3, с. 123, 124].

Характерно, що вказані автори по-різному подають національну приналежність «Лютні». М. Черепанін у статті чітко означив товариство «Лютня» як польське [6, с. 425], хоча окремо виділив факти проведення українських за функцією та змістом концертів. Висновки Л. Мазепи і Т. Мазепи щодо цієї проблеми не настільки однозначні, адже, як зазначили автори, «при визначенні його (товариства “Лютні”. — *Н. К.*) програмних засад було підкреслено його національну неоднорідність» [4, с. 65].

Важливо підкреслити, що в полі уваги згаданих наукових студій є перші десятиліття у концертній діяльності «Лютні», оскільки дослідження саме цього періоду дають можливість згадати про український репертуар та факти його участі в українському концертному житті. З часом, упродовж кінця XIX — першої третини XX ст., «Лютня» дещо змінила національні пріоритети, функціонуючи радше як польське хорове товариство Львова. Однак українські сторінки діяльності «Лютні» у перші десятиліття її існування заслуговують значно докладніших студій з позиції аналізу особливостей концертнування товариства в українському соціумі Галичини, точного переліку концертів, української частини її репертуару і т. ін.

Головним джерелом інформації щодо діяльності «Лютні» в українському концертному житті є публікації музичного змісту української періодичної преси 80-х рр. XIX ст., передовсім «Діла» і частково «Зорі», що традиційно висвітлювали всі знакові події національного культурного життя. Хронологічні рамки досліджуваного періоду визначено з огляду на дати створення товариства «Лютня» п. н. «Львівський чоловічий хор» (1880—1881 рр.) і хорового товариства «Львівський Боян» (1890—1891 рр.), яке в 90-х рр. XIX ст. стало провідною українською спеціальною музичною установою.

Діяльність першого спеціального хорового товариства та однієї з центральних музичних установ для культивування і розвитку вокально-хорової музики «Лютня» у Львові охоплює загалом майже шість десятиліть. Тогочасні документи, публікації та сучасні

праці дозволяють встановити й уточнити основні факти, що стосуються створення, організації й визначення принципів функціонування товариства у початковий період його існування:

— Упродовж 1879—1880 рр. у ГМТ діяв автономний чоловічий хор, однак конфлікт із управою товариства призвів до виключення з нього частини його членів [7, с. 5].

— 17 квітня 1881 р., за звітом «Лютні» [7, с. 7], відбулися загальні установчі збори, що обрали перший виділ товариства п. н. «Львівський чоловічий хор».

— За даними Л. Мазепи, новостворене товариство було зареєстроване 12 листопада 1881 р. [4, с. 65], однак «Шематизм Королівства Галичини і Володимирії» подає іншу дату реєстрації — 16 березня 1881 р. № I 13.116 [8, с. 572], тоді як 12 листопада 1881 р. є датою проведення загальних зборів, що перебрали виділ хорového товариства [7, с. 7].

— 12 липня 1883 р. надзвичайні збори прийняли зміни до статуту, за якими товариство «Львівський чоловічий хор» прийняло назву «Лютня» й розширило свій склад до мішаного хору. Змінений статут було затверджено рескриптом намісництва від 27 серпня 1883 р. б.г.І.53141 [10, с. 5].

— Перший концерт товариства під фірмою «Лютні» відбувся 4 листопада 1883 р. [10, с. 9, 10]. Приблизно тоді ж зміну в назві товариства зафіксувала й газета «Діло»: анонс програми концерту товариства «Руського Касино» в Стрию 1 листопада того ж року подає участь саме «Лютні» (1883. Ч. 116).

Газета «Діло» найповніше висвітлювала українські сторінки музичної діяльності хорového товариства «Лютня» протягом 80-х рр. ХІХ ст., реагуючи на її участь у концертах, виконання/невиконання творів українських композиторів, рівно ж на кожну зміну національної репертуарної політики хору. Однак деяку інформацію доповнює й інша українська періодична преса Львова, як-от часопис «Зоря».

За інформацією з рецензії газети «Зоря», на концерті, присвяченому Францу Йосифу ІІ у грудні 1880 р., де хор та оркестр ГМТ (саме на їх базі сформувалася «Лютня») уперше виконали приурочену до цієї події кантату А. Вахнянина, із 442 співаків хору ГМТ 80 значилися як українці (Ч. 23. С. 308). Стверджуючи у перших

своїх установчих документах полінаціональні засади творення товариства, «Лютня» і справді доволі активно брала участь в українських національно-музичних імпрезах та часто виконувала твори українських композиторів. Найактивніше співпраця «Лютні» з галицько-українською громадою Львова тривала у 80-ті рр. XIX ст., адже саме впродовж того періоду часу документи товариства й публікації преси фіксують у її складі дуже вагоме число представників українства. Так, на загальних зборах 12 листопада 1881 р. заступником голови товариства було обрано А. Вахнянина [7, s. 7]. Ту ж посаду станом на 1889 р. обіймав ще один відомий українець, що згодом поруч із А. Вахнянином став співорганізатором українського хорового товариства «Львівський Боян», — В. Шухевич (Дѣло. 1889. Ч. 258). До складу виділу «Лютні» в різні роки протягом першого десятиліття її діяльності входили також С. Федак і М. Вітошинський, однак співаків-українців було значно більше: Л. Мазепа подає не менше 20 українських прізвищ [4, с. 65, 66]. А. Вахнянин 1889 р. входив також до складу конкурсної комісії товариства «Лютня», яка зі 40 надісланих композицій визначала найкращі хорові твори (Дѣло. 1889. Ч. 96).

Наскільки вагомою була роль українців у діяльності товариства на початках його існування — свідчить інформація з допису «Перші загальні збори руского співного товариства “Боянь”», опублікованого в газеті «Діло» за 1891 р. Під час перших загальних зборів «Львівського Бояна» голова новоствореної національної мистецької установи В. Шухевич у своїй промові заперечив, що українці нібито винні у розпаді хорового товариства «Лютня»: він говорив про певне «непорозуміння» між польськими й українськими музичними колами. «Мов-бы то черезь новозложене товариство “Боянь” мусьло розпасти ся товариство “Лютня”», — цитував його дописувач (1891. Ч. 20.).

Газета «Діло» досить уважно відстежувала діяльність «Лютні» протягом 80-х рр. XIX ст. Інформація й рецензування музичних подій, в яких брав участь хор, подавалися, як правило, у рубриці «Новинки», «Дописи» чи «Наука, штука, література». Масив публікацій «Діла» за період 1880—1890 рр. (до утворення «Львівського Бояна»), в яких йдеться про «Лютню», — це майже 60 повідомлень, оглядів та дописів. Переважна більшість із них анонімні,

однак варто відзначити авторські рецензії М. Подолинського (підп.: Михайло П.) та М. Устияновича.

М. Подолинський рецензував один із перших виступів «Лютні» (тоді ще — «Львівського чоловічого хору») на шевченківському концерті 1881 р. Хорова частина програми була доволі складна й цікава, її основою стали твори М. Лисенка: хори «Жиймо, браття», «Народна дума» і поема «Заповіт» М. Лисенка, а також «Чого серце тужить» С. Воробкевича і «Нічний привіт» австрійського композитора А. М. Шторха. Рецензент відзначив участь українських виконавців та особливо підкреслив майстерність А. Ардана як найкращого соліста вечора, адже «Львовській хоръ музичный не має лучшого тенора, якъ сей поважный нашъ родимецъ» (XX роковини смерты Тараса Шевченка во Львовѣ. 1881. Ч. 16).

М. Устиянович відгукнувся на резонансне виконання «Лютнею» другої дії опери «Купало» А. Вахнянина на концерті з нагоди 50-річчя друку альманаху «Русалка Дністровая», яке розглядав у контексті тогочасних політичних подій. «Прийшла “Лютня” спѣвацка спѣлка Русинѡвъ и Полякѡвъ, и си братерскѡй участи, си прекрасному хорови дякуємо выконанье геніяльного твору Вахнянина. Згода мѣжь Русинами и Ляхами въ “Лютни” свѣдчить дуже противъ керманичѣвъ политики польскои» (Пѡдъ недѣлю. 1888. Ч. 18).

Рецензенти «Діла» у 80-х рр. XIX ст. лише один раз вказали факт участі повного мішаного складу «Лютні», тобто хору «в цѣлѡй силѣ», у концерті українських товариств: під час святкування 25-х роковин пам'яті Тараса Шевченка 1886 р. (1886. Ч. 27). Програма цього вечора належала до дуже цікавих і репрезентативних у національному культурному житті та в аспекті української музичної творчості: вступне слово О. Огоновського; Симфонія До-мажор М. Вербицького за анонсом у «Ділі» (1886. Ч. 27) — у рецензії подано тональність Фа-мажор (1886. Ч. 30); увертюра з опери «Різдвяна ніч» М. Лисенка в аранжуванні для фортепіано; «Молитва» з опери «Купало» А. Вахнянина; «Боевий хор» П. Бажанського; солов'їв (не вказано назви) В. Матюка; хор «Над Прутом у лузі» С. Воробкевича; хор «Закувала та сива зозуля» зі сцени «Вечорниці» П. Ніщинського та кантата «Б'ють пороги» М. Лисенка (вперше з оркестром). Із п'яти хорових композицій концертної програми дві

звучали в супроводі оркестру 9-го піхотного полку, при тому, як зазначено рецензентом, саме у «Молитві» А. Вахнянина «до виконання станули всь артистичні сили “Лютні” підъ управою свого славнозвѣстного диригента п. Ст. Цетвиньского» (Дѣло. 1886. Ч. 30).

Ще один український концерт, в якому «Лютня», дуже ймовірно, брала участь у повному чи майже повному складі, відбувся 1888 р. з нагоди 50-ліття виходу у світ альманаху «Русалка Дністровая». Газета «Діло» анонсувала дуже розгорнуту і доволі складну програму, в якій звучали лише твори українських композиторів у виконанні «Лютні», оркестру 15-го піхотного полку та солістів Є. Гушалевича і Н. Лопатинської: Симфонія до-мінор М. Вербицького, солоспів «Веснівка» В. Матюка, хор «Кому Бог дав в груди» І. Лаврівського в редакції В. Матюка, солоспів «Мені однаково» на слова Т. Шевченка М. Лисенка та друга дія опери «Купало» А. Вахнянина (1888. Ч. 12). Центром пам'ятного вечора стала прем'єра фрагментів опери А. Вахнянина, яку реалізувало товариство «Лютня» та її солісти: диригент С. Цетвінський у ролі Степана, М. Павликівна в ролі Одарки та Славічек у ролі Максима. Привертає увагу, однак, зауваження рецензента про те, що звучання мішаного хору «Лютні», який станом на кінець 1888 р. нараховував загалом 106 чинних членів [9, s. 667], під час концерту було надто слабким співвідносно з оркестром (1888. Ч. 20).

Автор анонсу благочинного вечора в Стрию 1882 р. вказав прогнозовану кількість членів хору «Лютні», які планували взяти участь у концерті — 60 осіб (1882. Ч. 34). Щоправда, у програмі цього концерту значилася лише одна українська композиція — хор А. Вахнянина «Наша жизнь». Окрім неї «Лютня» виконувала хор паломників з опери «Тангойзер» Р. Вагнера, хор «Тиха ніч» маловідомого австрійського композитор Ю. Оттона та баладу «Віттекінд» німецького композитора Й. Райнбергера. У багатьох інших випадках рецензенти концертів з українською чи мішаною українсько-польсько-європейською програмою зазначають лише факт участі членів «Лютні» або власне чоловічого хору товариства без жодних конкретних статистичних деталей. Наприклад, на концерті у пам'ять В. Барвінського 10 лютого 1884 р. артисти «Лютні» (саме таке формулювання використав рецензент) під керуванням

С. Цетвінського виконували у програмі лише два твори для чоловічого хору: «На прю» М. Лисенка і «Наша жизнь» А. Вахнянина (1884. Ч. 13). Вечір було влаштовано під егідою товариства «Академічна Громада», тож можна припустити, що і справді у ньому брали участь головно співаки-українці «Лютні» та певна кількість прихильників налагодження українсько-польських відносин. У шевченківському концерті 10 березня того ж року також виступав лише чоловічий склад «Лютні» під керуванням А. Вахнянина. Із хорових творів у програмі прозвучали композиції «На прю» і «Поки зійде сонце» М. Лисенка та «Битва» М. Вербицького.

Участь «Лютні» в українських імпрезах упродовж вказаного десятиліття була дуже нерівномірною. Найбільшу активність в українському концертному житті виявляло товариство п. н. «Львівський чоловічий хор» орієнтовно у 1881—1884 рр., далі можна простежити лише епізодичну співпрацю з нагоди визначних національних ювілеїв.

Наприклад, тогочасні документи вказують, що протягом звітного періоду від загальних зборів 12 листопада 1881 р. [7, s. 7] до 16 листопада 1882 р. [10, s. 5] «Лютня» провела не менше 17 самостійних вечорів. Зіставлення цих даних з інформацією зі щоденника «Діло», дописувачі якого стежили передовсім за новинками в українському музичному житті, виявляє таке: лише чотири концерти «Лютні» за цей період включали твори українських композиторів чи проводилися під егідою українських установ: концерт на дохід української бурси в Тернополі 1 лютого 1882 р. (1882. Ч. 4), Шевченківський концерт 10 березня 1882 р. (1882. Ч. 11), концерт на дохід бурси в Стрию у травні 1882 р. (1882. Ч. 34), вечір у пам'ять М Качковського на початку листопада 1882 р. (1882. Ч. 88).

Однак, саме концертний сезон 1881—1882 рр. варто вважати дуже сприятливим щодо діяльності «Лютні» в українському соціумі Галичини. У наступні роки її співпраця з українством обмежувалася переважно одним—двома концертами, один із яких — традиційний шевченківський ювілей у Львові.

Наприклад, у публікаціях «Діла» за 1888 р. згадано шість концертів за участю «Лютні», зокрема: академія з нагоди 50-річчя друку альманаху «Русалка Дністровая» 2 лютого (1888 Ч. 12), концерт у міщанському казино 17 лютого (1888. Ч. 29), концерт товариства

у Народному домі на початку березня (1888. Ч. 61), концерт хору в залі «Сокола» на початку травня (1888. Ч. 99), вечорниці на Замковій горі на початку червня (1888. Ч. 134), ще один концерт у Народному домі на початку листопада (1888. Ч. 253). З цього переліку лише у ювілейній програмі, присвяченій альманаху «Русалка Дністровая» у виконанні «Лютні» значилися твори українських композиторів, а під час вечорниць на Замковій горі хор виконував українські народні пісні в аранжуванні свого диригента С. Цетвінського. В дописах щодо інших концертів рецензент «Діла» згадує лише солістів-українців.

Концертний сезон «Лютні» 1890 р., тобто у переддень утворення хорового товариства «Львівський Боян» та одночасно у рік українсько-польської угоди п. н. «нова ера» [2, с. 194], був позначений дещо більшою увагою до творів українських композиторів. «Діло» подало інформацію лише про шість концертів, у яких брало участь товариство, зокрема шевченківський вечір 24 березня (1890. Ч. 53), концерти товариства у Народному домі 15 (27) березня (1890. Ч. 59) та на початку листопада (1890. Ч. 254), концерт на дохід голодуючих селян спільно з ГМТ та хоровим товариством «Ехо» 31 березня (1890. Ч. 59.), вечір у «Товаристві Русских дам» (1890. Ч. 249), концерт після вистави «Чорноморці» М. Лисенка в театрі «Руська Бесіда» (1890. Ч. 272). Найбагатша українська програма характеризувала концерт «Лютні» з нагоди вистави «Чорноморці» М. Лисенка. У виконанні хору прозвучали: «Закувала та сива зозуля» П. Ніщинського в редакції для хору з оркестром (за участю оркестру «Гармонія»), «Над Прутом у лузі» та Попурі з народних пісень С. Воробкевича. Один український твір («Красна зоре» І. Лаврівського) прозвучав під час благодійної акції зі збору коштів для голодуючих селян. На шевченківському вечорі серед іншого «Лютня» виконувала «Гамалію» М. Лисенка.

Організатори українських музичних акцій національного значення у Львові неодноразово висловлювали вдячність товариству та його незмінному диригентові С. Цетвінському за участь у національних роковинах українців. «Не можемо при тѣмъ не зложити щирои подяки членамъ хору “Лютнѣ” за ихъ стѣльки разѣвъ заявлену охотну участь въ святкованю нашихъ народныхъ обходѣвъ, а головно складаємо на сѣмъ мѣсци подяку симпатичному дири-

гентови хору п. Ст. Цетвинському» (1889. Ч. 61), — писав рецензент після шевченківського вечора 1889 р., на якому «Лютня» виконала в програмі шість хорів — С. Воробкевича (з поеми «Гайдамаки»), А. Вахнянина («Молоді сни»), П. Ніщинського («Закувала та сива зозуля») і три обробки українських пісень А. Товачовського. 1890 р. рецензент «Діла» з нагоди шевченківського ювілею окремо дякував незмінному диригенту «Лютні» С. Цетвінському: «Кому-жъ ѓдтакъ не знаный хоръ “Лютнѣ” поѓдъ управою свого диригента п. Ст. Цетвиньского, котрому окремо належить ся и за се подяка, що нѣколи не ѓдказавъ своєї участи въ нашихъ вечерницяхъ» (1890. Ч. 66).

Участь «Лютні» у шевченківських концертах 80-х рр. ХІХ ст. була майже традиційною: упродовж 1881—1883 рр. товариство співало п. н. «Львівський чоловічий хор», а далі — як «Лютня». Винятком стали роковини 1887 р., коли співав хор товариства «Академічне Братство» під керуванням А. Вахнянина (чи О. Нижанківського за поданням «Зорі»), і 1888 р. Шевченківські програми, як правило, були синтетичними і включали промови, декламації та розгорнуту музичну частину — загалом 10—11 позицій. Кількість хорових номерів у цьому контексті була різною, змінюючись від одного до кількох творів, однак якісно в мистецькому аспекті репертуар окремих років привертає увагу. Уявлення про програми «Лютні» під час шевченківських роковин дозволяє скласти поданий нижче перелік:

— 20-ті роковини смерті Т. Шевченка, 18 лютого 1881 р.— «Жиймо, браття», «Народна дума» і «Заповіт» на слова Т. Шевченка М. Лисенка, «Нічний привіт» А. М. Шторха, «Чого серце тужить» С. Воробкевича (1881. Ч. 13);

— 21-ші роковини смерті Т. Шевченка, 26 лютого (10 березня) 1882 р.— кантата «Б'ють пороги» М. Лисенка на слова Т. Шевченка (1882. Ч. 15);

— 22-гі роковини смерті Т. Шевченка, 08 березня 1883 р.— кантата «Б'ють пороги» М. Лисенка на слова Т. Шевченка (1883. Ч. 20);

— 23-ті роковини смерті Т. Шевченка, 27 лютого (10 березня) 1884 р.— «Поки зійде сонце ясне» і «На прю» на слова М. Старицького М. Лисенка, «Битва» М. Вербицького на слова І. Гушалева (1884. Ч. 23);

— 24-ті роковини Т. Шевченка, 25 лютого (9 березня) 1885 р. — «Закувала та сива зозуля» П. Ніщинського зі сцени «Вечорниці» до драми «Назар Стодоля» Т. Шевченка, чеська пісня «Червена вода», «Молоді сни» А. Вахнянина на слова Е. Левицького, «Любов соловейка» Ельгерсберга (1885. Ч. 24);

— 25-ті роковини Т. Шевченка, березень 1886 р. — «Молитва» з опери «Купало» А. Вахнянина, «До бою» П. Бажанського на власні слова, «На Прутом у лузі» С. Воробкевича на власні слова, «Закувала та сива зозуля» П. Ніщинського зі сцени «Вечорниці» до драми «Назар Стодоля» Т. Шевченка, кантата «Б'ють пороги» М. Лисенка на слова Т. Шевченка (1886. Ч. 30);

— 28-мі роковини Т. Шевченка, 27 березня 1889 р. — фрагменти із твору «Гайдамаки» С. Воробкевича, хор «Молоді сни» А. Вахнянина на слова Е. Левицького, пісні «Стоїть явір над водою», «Ой там на горі», «Лучина-лучинонька» в обробках А. Товачовського, «Закувала та сива зозуля» П. Ніщинського, «Ще не вмерла Україна» М. Вербицького (1889. Ч. 54);

— 29-ті роковини Т. Шевченка, 24 березня 1890 р. — «Гамалія» М. Лисенка, «Моя мати» С. Цетвінського, «Ой, ти дівчино, зарученая» А. Товачовського, «Козак» С. Монюшка, «Пізнання краю» Е. Гріга (1890. Ч. 53).

У шевченківських програмах «Лютні» можна простежити принаймні три великі українські композиції, виконання яких викликало у Галичині захоплені відгуки рецензентів і слухачів: хорова поема «Заповіт» і кантата «Б'ють пороги» М. Лисенка та хор «Закувала та сива зозуля» П. Ніщинського.

«Заповіт» М. Лисенка в контексті львівських шевченківських концертів того часу звучав тричі: 1868 р. — на першому шевченківському концерті у Львові, 1872 р. — у виконанні хору «Торбан» під керуванням А. Вахнянина та 1881 р. Цікаво, що двічі солістом у цьому творі був С. Цетвінський — згодом довголітній диригент «Лютні». Рецензент концерту в 1881 р. писав: «П.[ан] Цетвиньській, знаменитый спѣвакъ и диригентъ львѣвскаго хору, ѳтспѣвавъ Тарасове “Завѣщанье” (музика Лисенка) съ такъ глубокимъ зрозумѣньемъ и одушевленньемъ, що до глубины тронувъ сердца всѣхъ слушающихъ» (1881. Ч. 15).

Кантата «Б'ють пороги» М. Лисенка на шевченківських концертах 80-х рр. XIX ст. у виконанні «Лютні» звучала також тричі:

1882, 1883 (у супроводі фортепіано) і 1886 (за участю оркестру). Перше виконання спричинило неймовірно захоплений резонанс в українському соціумі, адже, як писала «Зоря», у концерті брали участь «найлучши сили львівського хору мужеського и учениць панѣ Правнѣ, переважно Русинки» (1882. Ч. 5. С. 80). Ось як описує атмосферу на цьому концерті оглядач «Діла»: «Розьєнтузіязнована публичнѣсть обсыпала оплесками пп. Вахнянина, Цетвинського, Ардана, о. Стрыйского, паню Цеглинську, п. Збѣховску, паню Правн и др. Чудово красну кантату нашого славнозвѣстного кievського композитора п. Лысенка мусѣвъ хорѣ на неумовкаюче желанье гостей повторити» (1882. Ч. 16).

На шевченківському вечорі 1885 р. відбулася прем'єра найпопулярнішого хору зі сцени «Вечорниці» П. Ніщинського до драми «Назар Стодоля» Т. Шевченка «Закувала та сива зозуля», яка також увійшла до постійного українського репертуару «Лютні». У рецензії на концерт написано: «Славный авторь украинской “Антигоны” явился перед нашою галицкою публикою яко знаменитый музыкъ-композиторь, а его хорѣ се правдива перло украинской народной музыки. Коли славный хорѣ товариства “Лютня” ставѣ спѣвати, залягла у просторѣй сали “Народного Дому” якась поважна торжественна тиша... По одспѣваню пѣсни оплескамѣ не було кѣнця, а спѣваки мусѣли пѣсню заспѣвати въ друге» (1885. Ч. 24). Хор ще двічі виконував композицію П. Ніщинського — на шевченківських концертах 1886 і 1889 рр.

Український репертуар «Лютні» — це загалом орієнтовно 35 композицій тогочасних українських композиторів Галичини — П. Бажанського, А. Вахнянина, М. Вербицького, С. Воробкевича, І. Лаврівського, В. Матюка, а також М. Лисенка і П. Ніщинського. З них лише кілька можна віднести до великих форм: поему «Заповіт» і кантату «Б'ють пороги» М. Лисенка, фрагменти опери «Купало» й кантату, присвячену Францу Йосипу II, А. Вахнянина. Українська частина репертуару «Лютні» сформувалася переважно у перші роки діяльності товариства. З одного боку, до неї належали найчастіше виконувані в середині ХІХ ст. українські твори, з іншого — певне обмеження композиціями вже відомих українських митців давало підстави музичним оглядачам «Діла» у наступні роки звинувачувати керівництво хору в ігноруванні творчості мо-

лодих українських композиторів. «Мы мали-бъ лише то одно замѣтити, що бѣ довшого вже часу не чули мы зъ концертной естрады “Лютнѣ” анѣ одной руской пѣсни. А есть у насъ багато новыхъ гарныхъ творбѣвъ, котри варто бы почувти, а мѣжь членами “Лютнѣ” велику часть становлять Русины», — зауважував рецензент одного з концертів товариства в Народному домі (1888. Ч. 61).

Композиції українських авторів увійшли й до тогочасних нотних видань «Лютні». Зокрема, у збірнику хорових квартетів «Вѣнецъ», що вийшов 1885 р., було надруковано такі твори: «Красна зоре» І. Лаврівського, «Поклін» М. Вербицького, «Калина» А. Вахнянина, «До бою» В. Матюка, «До чарки» С. Воробкевича, «На прю» М. Лисенка (1885. Ч. 13).

У зв'язку з дослідженнями українських концертних сторінок хорового товариства «Лютня» протягом 80-х рр. ХІХ ст. першочергову увагу привертає постать її диригента і соліста-тенора, радника магістрату м. Львова С. Цетвінського. Публікації «Діла» дозволяють встановити окремі деталі творчої біографії цього музиканта, який відомий передусім як співорганізатор та довголітній диригент «Лютні», однак виступав ще і як соліст-тенор.

Постать С. Цетвінського в контексті шевченківських роковин поруч із А. Вахнянином згадується ще від 70-х рр. ХІХ ст. Він, ймовірно, міг бути співаком хору «Торбан» під керуванням А. Вахнянина, а також як соліст, виконував солоспіви «Ой, одна я одна» М. Лисенка на слова Т. Шевченка (Зоря. 1876. Ч. 5. С. 198—199) та «Прощання козака» А. Вахнянина (Правда. 1879. Ч. 4. С. 265). До українського репертуару С. Цетвінського як соліста у наступному десятилітті належали також: «Гетьмани» М. Лисенка на слова Т. Шевченка (Дѣло. 1883. Ч. 23), його ж дует з опери «Різдвяна ніч», дует М. Лисенка «Ой, зацвіла в лузі червона калина» (Дѣло. 1890. Ч. 53), партія Степана в опері «Купало» А. Вахнянина (Дѣло. 1888. Ч. 12), а також соло у поемі «Заповіт» М. Лисенка (Дѣло. 1881. Ч. 15), кантаті «Б'ють пороги» того ж автора (Дѣло. 1882. Ч. 15). Його вокальну майстерність рецензенти оцінювали досить високо: «П.[ан] Цетвинській, знаменитый спѣвакъ и диригентъ львѣвского хору, ѳтспѣвавъ Тарасове “Завѣщанье” (музыка Лисенка) съ такъ глубокимъ зрозумѣньемъ и одушевленньемъ, що до глубины тронувъ сердца всѣхъ слушающихъ» (Дѣло. 1881. Ч. 15).

Преса згадує також його власні композиції — обробки українських народних пісень, що входили до репертуару «Лютні»: «Моя мати ворожбита», «Як ніч мя покриє», «Ой поїхав Ревуха» (Дѣло. 1889. Ч. 69).

Отже, упродовж першого десятиліття хорове товариство «Лютня» справді функціонувало як змішана в національному аспекті установа, що брала участь у всіх знакових мистецьких подіях Львова. Значний відсоток українців у складі товариства, постійні спроби українсько-польського примирення, які були важливим рушієм суспільно-політичного життя Галичини того часу, вплинули на доволі активну концертну діяльність «Лютні» в українському соціумі 80-х рр. XIX ст. Товариство щорічно давало від двох до кількох концертів під егідою українських організацій чи з творами українських композиторів у програмі, сприяючи популяризації національної музичної творчості. Цікаво, що майстерність новостворюваних українських аматорських хорів рецензенти у той чи інший спосіб також зіставляли із професійним виконавством «Лютні». Ось як, наприклад, відгукувався дописувач «Діла» на один із концертів українського чоловічого хору «Академічного Братства» під керуванням О. Нижанківського: «Мужескій хоръ львѣвскихъ академикѣвъ ѓдспѣвавъ Нѣщинського “Закувала та сива зозуля” такъ гарно и удачно, якъ мы того доси ще нѣколи не чули и певно въ нѣчѣмъ не уступивъ спѣвови сей пѣснѣ въ львѣвскѣй “Лютнѣ”» (Дѣло. 1887. Ч. 71). Постійна співучасть «Лютні» в шевченківських роковинах, широкий український репертуар, виконання хором товариства низки знакових композицій українських митців, як-от поеми «Заповіт» і кантати «Б'ють пороги» М. Лисенка, хору «Закувала та сива зозуля» П. Ніщинського, фрагментів опери «Купало» А. Вахнянина та ін., — усе це дозволяє не лише розглядати її діяльність у контексті національного відродження загалом, але й визначити вагому роль «Лютні» в активізації й збагаченні українського музичного життя останніх десятиліть XIX ст.

1. *Аркуша О. Г., Кондратюк К. К., Мудрий М. М., Сухий О. М.* Час народів. Історія України XIX століття. Львів, 2016. 408 с.
2. *Верига В.* Нариси з історії України (кінець XVIII — початок XX ст.). Львів: Світ, 1996. 448 с.

3. *Кияновська Л.* Галицька музична культура XIX—XX століття: навч. посіб. Чернівці: Книги-XXI, 2007. 424 с.
4. *Мазена Л., Мазена Т.* Шлях до Музичної Академії у Львові: у 2 т. Львів: Сполум, 2003. Т. 1. 288 с.
5. *Мазена Т. Л.* Галицьке Музичне Товариство у культурно-мистецькому процесі XIX — початку XX століття: дис. доктора мистецтвознавства. Київ, 2018. 568 с. URL: <https://nakkkim.edu.ua/science/materiali-disertatsij>.
6. *Czerepanyn M.* Polski chór «Lutnia» we Lwowie. // Lwów: miasto, społeczeństwo, kultura. Prace Monograficzne nr 240. Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP, 1998. Т. 2. S. 425—433.
7. *Łapicki E.* Sprawozdanie Towarzystwa «Lwowski chor męski» za drugi rok istnienia t.ej. Od 12 List. 1881 do końca Paźd. 1882 r. Lwów, 1882. 26 s.
8. Scematyzm Królestwa Calicyi i Lodomeryi z Wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1884. Lwów, 1884. 867 s. URL: <http://www.mtg-malopolska.org.pl/bibliotekacyfrowa.html>.
9. Scematyzm Królestwa Calicyi i Lodomeryi z Wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1890. Lwów, 1890. 983 s. URL: <http://www.mtg-malopolska.org.pl/bibliotekacyfrowa.html>.
10. *Zbierzchowski W.*, prof. Sprawozdanie Lwowskiego Towarzystwa spiewackiego «Lutnia» za trzeci rok istnienia t.j. od 15 List. 1882 do 15 List. 1883. Lwów, 1883. 16 s.

References

1. Arkusha, O. H. (2016). *Chas narodiv. Istorija Ukrainy XIX stolittia*, Lviv. 408 pp. (in Ukr.).
2. Veryha, V. (1996). *Narysy z istorii Ukrainy (kinets XVIII — pochatok XIX st.)*, Lviv. Svit, 448 pp. (in Ukr.).
3. Kyianovska, L. (2007). *Halyska muzychna kultura XIX—XX stolittia: navchalnyi posibnyk*, Chernivtsi, Knyhy-XXI, 424 pp. (in Ukr.).
4. Mazepa, L. & Mazepa, T. (2003). *Shliakh do Muzychnoi Akademii u Lvovi: u 2 t.*, Vo 1, Spolom, Lviv. 288 pp. (in Ukr.).
5. Mazepa, T. L. (2018). *Halyske Muzychne Tovarystvo u kulturno-mystetskomu protsesi XIX — pochatku XX stolittia*. Dys. doktora mystetstvoznavstva. Kyiv. 568 pp. Retrieved from <https://nakkkim.edu.ua/science/materiali-disertatsij.pdf> (in Ukr.).
6. Czerepanyn, M. (1998). Polski chór «Lutnia» we Lwowie. *Lwów: miasto, społeczeństwo, kultura*. Prace Monograficzne nr 240, Т. 2, Kraków, Wydawnictwo Naukowe WSP, S. 425—433. (in Pol.)

7. Łapicki, E. (1882). *Sprawozdanie Towarzystwa «Lwowski chor męski» za drugi rok istnienia t.j. Od 12 List, 1881 do kończ Paźd. 1882 r.*, Lwów. 26 s. (in Pol.).
8. *Scematyzm Królestwa Calicyi i Lodomeryi z Wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1884*, (1884). Lwów. 867 s. Retrieved from <http://www.mtg-malopolska.org.pl/bibliotekacyfrowa.html.pdf> (in Pol.).
9. *Scematyzm Królestwa Calicyi i Lodomeryi z Wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1890*. (1890). Lwów. 983 s. Retrieved from <http://www.mtg-malopolska.org.pl/bibliotekacyfrowa.html.pdf> (in Pol.).
10. Zbierzchowski, W., prof. (1883). *Sprawozdanie Lwowskiego Towarzystwa śpiewackiego «Lutnia» za trzeci rok istnienia t.j. od 15 List. 1882 do 15 List 1883*, Lwów. 16 s. (in Pol.).

Nataliia Kobryn

THE ACTIVITY OF THE SINGING SOCIETY «LUTNA»
(BASED ON THE PUBLICATIONS OF THE DAILY «DILO»
AT THE 1880s)

The paper seeks to develop new avenues for the study of the singing society «Lutna» (based in Lviv, late 19th century). There were several music associations with differing objectives in musical activities in the 80s of the 19th century in Lviv. Specifically, they were the Galician Musical Society, the Association «Harmony» and the Choir «Lutna». None of them was specifically the Ukrainian institution, but many Ukrainians were the members of the «Lutna». Therefore, the «Lutna» had the repertoire of the Ukrainian musical works and took part in the nationwide musical life of Ukrainians (specifically, in Lviv). The paper aims to study the participation of the «Lutna» in the Ukrainian concerts at the 1880s in Lviv as well as to outline the works of Ukrainian composers and its repertoire. Our research is based on the daily newspaper «Dilo». We used chronological, historiography, comparative and analytical methods to explore the content of publications concerning the «Lutna» and to form the concert chronicle of the choir among the Ukrainian residents of Lviv. Our findings show that the choral society «Lutna» was founded as the «Men Choir of Lviv» to be based on the multinational principles in 1881. The first concert of the renewed society as the mixed choir «Lutna» was held in 1883. The critics of «Dilo» followed the Choir at Ukrainian concerts, analyzed their performing of

the Ukrainian music and observed every change of its repertoire. About 20 Ukrainians were indicated in the «Lutna» registry documents spanning 1880s, specifically, A. Vakhnianyn, M. Vitoshynsky, S. Fedak, V. Shukhevych and others. Traditionally, the «Lutna» with S. Cetvinsky's conducting participated at the Shevchenko concerts as well as the other national cultural events during the 1880s. The society was the most active in Ukrainian music life at its early years. The musical works by A. Vakhnianyn, M. Verbytskyi, S. Vorobkevych, M. Lysenko, P. Nishchynskyi and others were in the repertoire of the «Lutna». The «Lutna»'s performing of M. Lysenko's choral poem «Zapovit» and his cantata «Biut Porohy» and P. Nishchynskyi's «Zakuvala ta syva zozulia» were the most significant art events of that time. We conclude that the annual concerts of the «Lutna» along with other Ukrainian organizations and the large Ukrainian repertoire of the choir had a significant influence on the revival of the Ukrainian musical life in Galicia at the end of the 19th century.

Keywords: Ukrainian concert life, choir society «Lutna», Ukrainian musical critics, the newspaper «Dilo» («Work»), Lviv.

УДК 070.48(477.87-25)"1922/1938":[016:929]

Мальвіна Михалюк

БІОБІБЛІОГРАФІСТИКА НА СТОРІНКАХ
ЧАСОПИСУ «СВОБОДА» (Ужгород, 1922—1938 pp.)

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-11](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-11)

Досліджено біобібліографічні матеріали, надруковані в ужгородському часописі «Свобода» (1922 — 1938 pp.), що висвітлюють біографічну та бібліографічну інформацію про відомих і незначущих осіб, що тією чи іншою мірою були причетні до національного відродження Підкарпатської Русі.

Ключові слова: часопис «Свобода», біобібліографічні матеріали, відомі та невідомі особистості, національне відродження, Підкарпатська Русь.

Актуальність обраної теми полягає у тому, що віднайдений біобібліографічний матеріал на сторінках часопису «Свобода» (Ужгород, 1922 — 1938 pp.) розкриває та висвітлює унікальну ін-

формацію про відомих та маловідомих особистостей досліджуваного періоду.

Новизна теми полягає в тому, що дослідження закарпатської преси загалом і газети «Свобода» зокрема не були побудовані на скрупульозному аналізі великого масиву інформації, присвяченому віднайденню біографічних і бібліографічних даних на сторінках часопису.

Мета дослідження — на основі опрацьованих даних на сторінках газети «Свобода» виокремити і проаналізувати віднайдений біобібліографічний матеріал.

Часописи Ужгорода, зокрема газета «Свобода», стала об'єктом досліджень багатьох учених, як-от: А. Животко [14; 15], М. Мартинюк [19], В. Габор [8], де було опрацьовано та досліджено структуру часопису, тематичну різноманітність, авторський склад, але не було детально опрацьовано весь масив наявного біобібліографічного матеріалу, а саме біографічного представленого некрологами та бібліографічними текстами, що містив віднайдену інформацію про відомих та маловідомих осіб та підписані публікації.

Закарпатська преса першої чверті ХХ ст. надзвичайно різноманітна: вона охоплює суспільно-політичну, господарську, літературно-суспільну, духовну, педагогічну періодику, крім того, у зв'язку з мовними, культурними, політичними питаннями часописи підтримували «українофільський» або «москвофільський» напрям, а також видавалися різними мовами (українська, російська, угорська, чеська, словацька).

Українська періодика загалом і закарпатська україномовна преса зокрема зазнавали постійних труднощів, оскільки цілісність українських територій була порушена, а преса як орган правдивого висвітлення актуальних подій, постійно зазнавала переслідувань та заборон з боку влади. З одного боку, влада не мала права заборонити видавати національним меншинам свої друковані органи, але, з іншого боку, чинила всілякі перешкоди, піддавала пресу конфіскаціям, якщо наявна інформація була спрямована на національне відродження.

Територіально Україна після Першої світової війни була поділена між державами-переможцями, але, на відміну від територій Східної Галичини, що були приєднані до Другої Речі Посполитої

на правах автономії, території Закарпаття (Підкарпатська Русь, Карпатська Україна) ввійшли до складу Чехословацької республіки (1919—1939 рр.). Політика поляків щодо українських видань була жорсткішою порівняно з ліберальним ставленням до україномовних часописів влади Чехословаччини. Як зазначає дослідниця С. Лобода, «необхідно визнати, що в Чехословаччині знайшла свій розвиток закарпатська багатомовна преса й преса “русинів-українців” взагалі... Цей розвиток... очевидний і незаперечний порівняно з австро-угорським періодом» [18].

У низці закарпатських часописів першої чверті ХХ ст., таких як «Русская Земля», «Народъ», «Русинъ», «Руська Нива», «Подкарпатска Русь», «Вперед», «Наша оборона», що висвітлювали різнопланову інформацію та актуальні події досліджуваного періоду, важливе місце займає газета «Свобода». Часопис виходив в Ужгороді впродовж 1922—1938 рр. і «став суспільно-політичним, культурним і економічним органом. З 1925 р. під проводом о. Августина Волошина стає органом Християнсько-Народної Партії...» [14]. Отже, часопис виходив під керівництвом редактора та видавця газети А. Волошина, відповідальними редакторами в різні роки були Віктор Желтвай, Василь Рак, Іван Бокшай, Микола Долинай, Юрій Сопко. У першому номері газети «Свобода» редакція у вступній статті «Дорогѣ Братя и Сестры!» зазначає, в якому напрямі буде скеровано часопис: «Газета наша, як чисто політична, буде виходити вже два раз в тыждень и приняла й нову назву “Свободы”, означаючи сим головнѣйшу идею, за котру боротися маеме». Також подається запевнення, що газета уникатиме конфліктів з владою та людьми інших національностей, що знаходяться на території Підкарпатської Русі, але захищатиме «законных прав наших; прав политических, прав автономии нашей; прав справедливоѣ религиозноѣ свободы... народного языка и народноѣ культуры... прав развивания наших экономических сил... За всяку свободу буде боротися наша “Свобода” [12].

Мету і завдання газета «Свобода» також чітко підтверджувала у вступному слові у ч. 1 за 1923 р., тобто після року свого існування: «Будемо служити интересам нашоѣ гр. кат. церкви и нашего руського народа. Будемо працювати для християнскоѣ и русько-

народно́ї культури, для економічного благобыта народа и для осягнення всѣх політичних прав наших» [17].

Як зазначав дослідник ужгородської преси В. Габор: «...краще охопити коло тем і проблем, які заторкувала «Свобода», допоможуть рубрики часопису» [8].

Для нашого дослідження рубрики теж мають велике значення, адже найбільший масив біобібліографічної інформації віднайдено в таких рубриках: «**Что чувати дома?**» або «**Что нового дома?**» (подавалися некрологи: о. Хома Йоахим, священник; Гомичкова-Зейканьова Зоря, лікарка; дописи: Волошин А., Миньо А., Шандор В., Сопко Ю., Феделиш К. та ін.); «**Новости**» (подавалися некрологи: Галянич Ілько, житель Рахова; Попович Александр, учитель з Рахова; Бачинська Ольга, дружина духівника; Чоллак Стефан, учитель; Горба Василій, парох; Матяцко Федір, капелан; Митрович Стефан, парох-намісник; Адамкевич Віктор, голова судової палати в Ужгороді; Валковський Николай, професор; Полянський Михайло, вчитель; а також дописи: Мелеш Юлій, Волошин Августин; «**Допись**» (дописувачі: Пекар Іван, Лукач Демян, Калишков Юрій, Плиско Георгій, Югас Михайло, Тинк Антоній та ін.); «**Примѣтки**» (дописувачі під псевдонімами: Пряшовчанин, Щирый Русин, Василевич, Лемко, Митрович, Учитель та ін.); «**Бесѣда**» (дописувачі: Фалез Ілько, Рибачівський О., Янкович Юлій, Мацков Іван, під псевдонімами: Б. З., Йорь та ін.); «**Надосланное**» (дописувачі: Петенько Григор, Долинскій Іван, під псевдонімами: Учитель, Васков та ін.) та ін.

Важливими постатями, які є найактивнішими і найвідомішими публіцистами часопису і становлять каркас просопографічного матеріалу, можна вважати **Августина Волошина**, розкривав здебільшого церковну тематику [6; 7]; **В. Гренджу-Донського**, що порушував теми національної свідомості підкарпатських українців, досліджував вплив Росії на свідомість українців, описував ужгородські краєвиди [9—11]; **Франтишека Тихоя**, що висвітлював теми науки, культури, літератури Підкарпатської Русі у різні періоди [28—31]; **Дмитрія Поповича**, що публікував статті, присвячені відомим світовим особистостям [24; 25]; автора під псевдонімом **Б З.**, що був постійним дописувачем у рубриці «Бесѣда» і

написав серію своїх статей п. н. «Прогулька на полонину Рівну*»): [1—3] та багато інших.

Великий масив біографічної інформації припадає на некрологи. Їх здебільшого віднаходимо у рубриках: «Новости» (підрубрика «Упокоїлися», «Умер»), «Посмертна згадка», «Що нового дома» (підрубрики «Упокоїлися», «Посмертна згадка»), «По рідному краю», «Вісти». Подавалися некрологи у вигляді необсягових заміток, що сповіщали про смерть людини, причину смерті, містили відомості про місце народження, важливі події з життя померлого, діяльність людини, суспільні заслуги, дані про місце та дату поховання. Здебільшого некролог подавався як згадка про людей, які були шановані суспільством, серед них — освітяни, церковні діячі, лікарі, судді, артисти. Якщо некролог присвячувався вчителю чи священникові, то обов'язково вказувалась не лише кількість років життя, а й кількість років вчителювання та священства: «Стефан Чоллак, учитель... 21 марта умер у Сачуровѣ... котрий близько за 40 роки виучував дѣти руського народа» [26]; «о. Лавришин Августин, парох намѣстник Макарієвській... помер... на 63 році житя і 38 році священства» [33]. У повідомленнях про смерть часто вказувалось, чия дружина чи дитина «упокоїлася», адже у суспільстві більш відомими загалу були голови родин: «...Невицька Емілія... вдова адвоката Степана Петрика в Пряшевѣ...» [34]; «...Медвідь Головач Емілія... вдова проф. гімназії Івана Медвідя, бувша учителька...» [35]; «...Лецишинова Марія... донька намѣстника о. Герогія Лецишинова» [36].

Вартим уваги є некролог, присвячений Ірині Волошин (Петрик) (1878 — 1936), дружині Августина Волошина [16]. Її заслугою було створення в 1921 р. першого жіночого товариства Підкарпатської Русі «Жіночий союз в Ужгороді», а також заснування курсів для руських служниць, де навчали неосвічених жінок читанню, писанню, рахуванню. Також І. Волошин посприяла організації Першої руської народної кухні, яка щоденно забезпечувала їжею від 500 до 600 нужденних людей, і заснувала дитячий будинок для дітей—сиріт та передала в користування власний будинок для потреб сиротинця. Оскільки Ірина Волошин невтомно турбувалася про інших, знехтувала власним здоров'ям і померла від ускладнень, спричинених недолікованою недугою. До некролога додано портрет по-

кійної. Чи некролог о. Євменія Сабова, архідиякона Севлюшського (1858—1934) [21], з якого ми дізнаємося, що він народився у с. Іванівці, навчався в Ужгороді, був висвячений бл. єпископом Пастелієм, був професором «руського язика» в ужгородській гімназії, його заслугою стало видання граматики написаної «по руськи і по мадярськи», що «була перероблена в напрямі зближення до народнього язика», у 1896 належав до редакційного складу газети «Наука», 1898 р. він залишив Ужгород і став парохом Севлюша, припинив займатися мовознавством, але став дописувачем американської газети «Просвіта». Великою заслугою покійного було впровадження рідної мови у навчання в школах — «1925 і 1926 як член язикової комісії Учительського Товариства отець Е. Сабов прийняв філологічні інформації Др. Бонкалова і згодився, щоби в нар. і горож. школах язиком науки був наш народний язик... в язиковій комісії він під язиком малоруським розумів і жадав український літер. Язик і був остро проти уживання якогось переходового ні велико-, ні малоруського домашнього язика» [21].

Важливими для дослідження біобібліографії є також публікації біографічного характеру, вміщені на сторінках часопису. Серію біографічних статей присвячено 60-річному ювілею Августина Волошина — видатного українського, політичного, культурного, релігійного діяча, прем'єр-міністра автономного уряду Карпатської України. Його вшанували своїми статтями у ч. 9—10 газети «Свобода» за 1934 р. такі відомі автори, як о. Василь Лар, д-р Михайло Бращайко, о. Димитрій Попович, Василь Гренджа-Донський, Яромір Гушек та ін.

Важливою з погляду віднайдення матеріалів, що містять біобібліографічний характер, є рубрика «Вісти». Тут подаються публікації-повідомлення про ювілеї: «Софія Русова, авторка знаних педагогічних творів, дня 3 березня дожила 80 років» [27], «Ювілей о. митрата Войнаровського» [39]; іменування [13]; вінчання [5]; зміна парафій священнослужителів, так зване «переміщення» [22]; нещасні випадки [20], а також посмертні згадки, як про студентів, що стійко зносили арешти і помирили в «криміналі» [4], так і про юристів [38], учителів [32], відомих артистів [23], церковних діячів [37].

Отже, значна частина інформації, представленої на сторінках часопису «Свобода», має біобібліографічний характер. Найбільшу цінність у нашому дослідженні відводимо біографічним матеріалам, а саме некрологам, що постають не лише як констатація факту смерті, а й ідентифікація особистості та її заслуг перед суспільством. Публікація некролога завжди засвідчує певні досягнення людини, її цінність незалежно від того, чи це відомий публічний діяч чи пересічний громадянин. Некрологи могли подаватись як розлого на цілу сторінку, так і у вигляді невеличких заміток, містили інформацію про важливі події з життя, суспільні заслуги, вид занять, місце і дату смерті, місце поховання. Бібліографічні матеріали представлені у вигляді інформації про осіб (короткої, розлогої або такої, що стосувалася лише певної сфери, яка мала цінність у суспільному житті досліджуваного періоду) та публікацій (дописи, тематичні розвідки, промови). Вивчення біобібліографістики на сторінках часопису «Свобода» має велику цінність для дослідників відомих, маловідомих та незнаних загалу особистостей першої половини ХХ ст. на території Підкарпатської Русі.

1. Б. З. Прогулька на полонину Рівну*) // Свобода. 1922. 15 окт. (ч. 67). С. 2—3.
2. Б. З. Прогулька на полонину Рівну*) // Свобода. 1922. 22 окт. (ч. 68). С. 2.
3. Б. З. Прогулька на полонину Рівну*) // Свобода. 1922. 29 окт. (ч. 69). С. 2—3.
4. Величавий похорон // Свобода. 1936. 10 грудня (ч. 4). С. 3.
5. Вінчання // Свобода. 1936. 13 серп. (ч. 17). С. 3.
6. *Волошин А.* Кондоленції з нагоди смерті о. Бигарія // Свобода. 1934. 11 жовт. (ч. 32). С. 1.
7. *Волошин А.* Платня церковных учителей // Свобода. 1923. 14 янв. (ч. 1). С. 3.
8. *Габор В.* Українські часописи Ужгорода (1867 — 1944 рр.): іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 2003.
9. *Гренджа-Донській В.* Краса мѣста Ужгорода або як виглядають фирмовѣ таibly на улици Радванской // Свобода. 1922. 10 грудня (ч. 75). С. 2.
10. *Гренджа-Донській В.* Національний обовязок // Свобода. 1922. 17 грудня (ч. 76). С. 2—3.

11. *Гренджа-Донскій В.* Тайна «Кремла» // Свобода. 1922. 25 юнія (ч. 50). С. 3.
12. *Дорогъ Братя и Сестры!* // Свобода. 1922. 1 янв. (ч. 1). С. 1.
13. *Др. Иван Парканій* // Свобода. 1936. 9 квіт. (ч. 7/8). С. 7.
14. *Животко А.* Історія української преси. Мюнхен. 1989—1990. С. 272.
15. *Животко А.* Преса Карпатської України. Прага, 1940.
16. *Ірина Волошинова*, родж. *Петрик 1878—1936* // Свобода. 1936. 9 квіт. (ч. 7/8). С. 2—3.
17. *Ко читателям* // Свобода. 1923. 14 янв. (ч. 1). С. 1.
18. *Лобода С.* Преса Закарпаття як складова педагогічної періодичної преси України 1900—1930-х рр. ХХ ст. // Історико-педагогічний альманах. 2007. Вип. 1. С. 44.
19. *Мартинюк М.* Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914 — 1939 рр.): матеріали до бібліографії. Львів, 1998.
20. *Нещастя* // Свобода. 1936. 8 жовт. (ч. 21). С. 4. Рубр.: Вісти.
21. *о. Евменій Сабов*, архідиякон Севлюшський, 1858 — 1934 // Свобода. 1934. 8 листоп. (ч. 34). С. 2.
22. *Переміщення* // Свобода. 1936. 27 серп. (ч. 18). С. 4. Рубр.: Вісти.
23. *Померли* // Свобода. 1934. 10 трав. (ч. 18). С. 3. Рубр.: Вісти.
24. *Попович Д.* *Іван Дон Боско* // Свобода. 1934. 10 трав. (ч. 18). С. 2—3.
25. *Попович Д.* *Іван Дон Боско — життя і діло* // Свобода. 1934. 3 трав. (ч. 17). С. 1.
26. †*Смерть Ст. Чоллака* // Свобода. 1922. 30 марта. (ч. 26). С. 4. Рубр.: *Новости*.
27. *Софія Русова* // Свобода. 1936. 12 берез. (ч. 6). С. 3. Рубр.: Вісти.
28. *Тихій Ф. И. И.* *Коритянський, руській Гоголь* // Свобода. 1922. 24 сент. (ч. 64). С. 2.
29. *Тихій Ф.* *Литература Подкарп. Руси в XVII столѣтїю* // Свобода. 1922. 7 мая. (ч. 36). С. 2—3.
30. *Тихій Ф.* *Новий руській письменник XVII столѣтя* // Свобода. 1922. 26 марта. (ч. 25). С. 2.
31. *Тихій Ф.* *Руський университет* // Свобода. 1922. 26 фебруара. (ч. 17). С. 2.
32. *32. Умерла заслужена учителька* // Свобода. 1935. 24 січ. (ч. 3). С. 3. Рубр.: Вісти.
33. *Упокоився* // Свобода. 1924. 23 януара. (ч. 23). С. 3.
34. *Упокоився* // Свобода. 1924. 17 апр. (ч. 16). С. 3.
35. *Упокоився* // Свобода. 1935. 3 січ. (ч. 1/2). С. 3. Рубр.: Вісти.
36. *Упокоилася* // Свобода. 1922. 1 апр. (ч. 12). С. 4. Рубр.: *Новости*.

37. Упокоївся // Свобода. 1936. 9 квіт. (ч. 7/8). С. 7. Рубр.: Вісти.
38. Упокоїлися // Свобода. 1935. 13 лют. (ч. 28). С. 3. Рубр.: Вісти.
39. Ювілей о. митрата Войнаровського // Свобода. 1934. 8 листоп. (ч. 34). С. 2.

References

1. B. Z. (1922). Prohulka na polonynu Rôvnu*), *Svoboda*, 15 okt. (no. 67), pp. 2—3. (in Ukr.).
2. B. Z. (1922). Prohulka na polonynu Rôvnu*), *Svoboda*, 22 okt. (no. 68), p. 2. (in Ukr.).
3. B. Z. (1922). Prohulka na polonynu Rôvnu*), *Svoboda*, 29 okt. (no. 69), pp. 2—3. (in Ukr.).
4. (1936). Velychavyi pokhoron, *Svoboda*, 10 detsembra (no. 3), p. 3. (in Ukr.).
5. (1936). Vinchannia, *Svoboda*, 13 serp. (no. 17), p. 3. (in Ukr.).
6. Voloshyn, A. (1934). Kondolentsii z nahody smerty o. Byhariia, *Svoboda*, 11 zhovt. (no. 32), p. 1. (in Ukr.).
7. Voloshyn, A. (1923). Platnia tserkovnyh uchyteliei, *Svoboda*, 14 yanv. (no. 1), p. 3. (in Ukr.).
8. Habor, V. (2003). *Ukrainski chasopysy Uzhhoroda (1867—1944 rr.): ist.-bibliohr. doslidzh*, Lviv. (in Ukr.).
9. Hrendzha-Donskii, V. (1922). Krasa mista Uzhhoroda abo yak vyhliadaiut fyrmovi tably na ulytsy Radvanskoy, *Svoboda*, 10 detsembra. (no. 75), p. 2. (in Ukr.).
10. Hrendzha-Donskii, V. (1922). Natsionalnyi oboviazok, *Svoboda*. 17 detsembra. (no. 76), p. 2—3. (in Ukr.).
11. Hrendzha-Donskii, V. (1922). Taina «Kremla», *Svoboda*, 25 yuniia (no. 50), p. 3. (in Ukr.).
12. Dorohi Bratia i Sestry! (1922). *Svoboda*, 1 yanv. (no. 1), p. 1. (in Ukr.).
13. Dr. Ivan Parkanii (1936). *Svoboda*, 9 kvit. (no. 7/8), p. 7. (in Ukr.).
14. Zhyvotko, A. (1989—1990). *Istoriya ukrainskoi presy*, Miunkhen, p. 272. (in Ukr.).
15. Zhyvotko, A. (1940). *Presya Karpatskoi Ukrainy*, Praha. (in Ukr.).
16. (1936). Iryna Voloshynova, rodzh. Petryk 1878—1936, *Svoboda*, 9 kvit. (no. 7/8), p. 2—3. (in Ukr.).
17. (1923). Ko chytateliyam, *Svoboda*, 14 yanv. (no. 1), p. 1. (in Ukr.).
18. Loboda, S. (2007). Presa Zakarpattia yak skladova pedahohichnoi periodychnoi presy Ukrainy 1900—1930-kh rr. XX st., *Istoryko-pedahohichniy almanakh*, vyp. 1, p. 44. (in Ukr.).

19. Martyniuk, M. (1998). *Ukrainski periodychni vydannia Zakhidnoi Ukrainy, krain Tsentralnoi ta Zakhidnoi Yevropy (1914—1939 rr.): materialy do bibliografii*. Lviv. (in Ukr.).
20. (1936). Neshchastia, *Svoboda*, 8 zhovt. (no. 21), p. 4. (in Ukr.).
21. (1934). o. Evmenii Sabov, arkhidiakon Sevliushskyyi, 1858—1934, *Svoboda*, 8 lystop. (no. 34), p. 2. (in Ukr.).
22. (1936). Peremishchennia, *Svoboda*, 27 serp. (no. 18), p. 4. (in Ukr.).
23. (1934). Pomerly, *Svoboda*, 10 trav. (no. 18), p. 3. (in Ukr.).
24. Popovych, D. (1934). Ivan Don Bosko, *Svoboda*, 10 trav. (no. 18), p. 2—3. (in Ukr.).
25. Popovych, D. (1934). Ivan Don Bosko — zhyttia i dilo, *Svoboda*, 3 trav. (no. 17), p. 1. (in Ukr.).
26. (1922). †Smert St. Chollaka, *Svoboda*, 30 marta (no. 26), p. 4. (in Ukr.).
27. (1936). Sofiia Rusova, *Svoboda*, 12 berez. (no. 6), p. 3. (in Ukr.).
28. Tykhii, F. (1922). Y. Y. Korytianskyi, ruskii Hohol, *Svoboda*, 24 sept. (no. 64), p. 2. (in Ukr.).
29. Tykhii, F. (1922). Literatura Podkarp. Rusy v XVII stolitii, *Svoboda*, 7 maia (no. 36), p. 2—3. (in Ukr.).
30. Tykhii, F. (1922). Novyi ruskii pysmennyk XVII stolitia, *Svoboda*, 26 marta (no. 25), p. 2. (in Ukr.).
31. Tykhii, F. (1922). Ruskyi unyverzytet, *Svoboda*, 26 februara (no. 17), p. 2. (in Ukr.).
32. (1935). Umerla zasluzhena uchytelka, *Svoboda*, 24 sich. (no. 3), p. 3. (in Ukr.).
33. (1924). Upokoyvsia, *Svoboda*, 23 yanuara (no. 23), p. 3. (in Ukr.).
34. (1924). Upokoyvsia, *Svoboda*, 17 apr. (no. 16), p. 3. (in Ukr.).
35. (1935). Upokoyvsia, *Svoboda*, 3 sich. (no. 1/2), p. 3. (in Ukr.).
36. (1922). Upokoylasia, *Svoboda*, 1 apr. (no. 12), p. 4. (in Ukr.).
37. (1936). Upokoivsia, *Svoboda*, 9 kvit. (no. 7/8), p. 7. (in Ukr.).
38. (1935). Upokoilysia, *Svoboda*, 13 liut. (no. 28), p. 3. (in Ukr.).
39. (1934). Yuvilei o. mytrata Voinarovskoho, *Svoboda*, 8 lystop. (no. 34), p. 2. (in Ukr.).

Malvina Mykhaliuk

BIO-BIBLIOGRAPHIC PUBLICATIONS ON THE PAGES
OF THE «SVOBODA» NEWSPAPER (1922—1938s)

Transcarpathian journals of the first half of the XX century are of interest to researchers both as a scientific and periodical heritage as well as an object of bibliographic research. The article deals with the «Svo-

boda» magazine published in the Transcarpathian terrains, including Uzhgorod in the 1922—1938s. The latter is stored in the holdings of The Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv. Based on the combination of logical (analysis, synthesis, generalization) and specific methods (biographical, bibliographic, statistical), the author conducted research on rediscovering little-known ordinary people by retrieving their obituaries in the journal. Subsequently, all issues of the magazine were carefully analyzed. The obituaries were grouped and separated from common prosopography content, names were put alphabetically, and analytical publications published by authors, directly, indirectly or related to research, were established. The rediscovered bio-bibliography material is of great value to researchers and searchers of information about known and forgotten individuals who lived upon the terrains of the Transcarpathia in the 20th century or related directly or indirectly to the territory during the indicated period. The follow-up studies are further research on rediscovering, systematizing and grouping of bio-bibliographic materials in other Transcarpathian journals of the first half of the XX century.

Keywords: «Svoboda» journal, Uzhgorod, obituaries, bio-bibliography.

УДК 070(477-25)"197":[719+902/904](477)

Григорій Рудий

ПРОБЛЕМИ ПАМ'ЯТКООХОРОННОЇ СФЕРИ УРСР У ВІДОБРАЖЕННІ КИЇВСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ 1970-х рр.

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-12](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-12)

Уперше розглянуто розвиток пам'яткоохоронної сфери УРСР 1970-х рр. через призму київської газетної періодики. На підставі широкого кола різногалузевої радянської київської періодики 1970-х рр. досліджено загальні тенденції і форми розвитку пам'яткоохоронної політики в УРСР, представлено київську періодичну пресу як багате подієво-фактичне явище та важливий чинник охорони і збереження пам'яток історії і культури в Україні.

Ключові слова: УРСР, київська газетна періодика, періодична преса, пам'яткоохоронна сфера, охорона і збереження пам'яток історії і культури, історико-археологічні дослідження.

Періодична преса завжди відіграла в житті населення важливу роль, суттєво впливаючи на вирішення всіх актуальних питань розвитку політики, економіки, духовного життя суспільства. У цьому контексті однією з актуальних проблем вітчизняного джерелознавства є дослідження періодики Києва 1970-х рр. як джерела вивчення розвитку пам'яткоохоронної сфери УРСР.

Спеціальних праць, які б розглядали київську газетну періодику зазначеного періоду в контексті культурної спадщини України, немає.

Усього впродовж 1970-х рр. у Києві видавалося 19 республіканських, 4 обласних і міських і понад 40 багатотиражних газет. Серед них — партійно-радянські «Правда України», «Рабочая газета», «Радянська Україна», «Робітнича газета», «Сільські вісті», «Київська правда», «Вечірній Київ», комсомольські «Комсомольское знамя», «Молодь України», «Молода гвардія», спеціалізовані «Культура і життя», «Патріот Батьківщини», «Радянська освіта», «Літературна Україна». За періодичністю переважав тип щоденних газет і видань, які виходили тричі або чотири рази на тиждень. Більшість часописів видавалися українською мовою.

Варто зазначити, що проблеми розвитку української, зокрема київської преси, розв'язувалися у нерозривному зв'язку із завданнями політичного, соціально-економічного, культурного розвитку тогочасного радянського суспільства. Характерною особливістю в діяльності зазначених газет у досліджуваній період було поєднання інформаційної функції з пропагандистськими та організаційними заходами.

Пріоритетне завдання редакцій тогочасних київських газет було підвищувати роль газетної періодики як колективного організатора мас, підхоплювати все цінне, передове, що народжувалося в трудових колективах, і робити його надбанням усіх колективів. Періодичні видання на конкретних прикладах з місцевого життя також мали показувати, що успіхи в комуністичному будівництві — результат братнього співробітництва народів СРСР і їхньої взаємодопомоги, соціалістичного патріотизму й інтернаціоналізму. Водночас періодика повинна була сприяти безкомпромісній боротьбі з буржуазною ідеологією, сіонізмом і українським націоналізмом [28].

Важливе місце в ідеологічному забезпеченні завдань соціалістичного будівництва належало регіональним газетам. З цією метою вони мали зміцнювати зв'язок із читачами, активніше залучати до їхньої діяльності робітничих і селянських кореспондентів, розширювати позаштатний авторський актив. Варто відзначити, що особливу роль у роботі редакцій тогочасних газет відігравав контроль за їхньою діяльністю з боку партійних і радянських органів. Вони мали здійснювати попередню перевірку матеріалів газет, регулярно інформувати журналістів про рішення партійних і радянських органів, надавати рекомендації з основних питань життя республіки і союзної держави. Також органи повинні були дбати про те, щоби редакції районних і міських газет мали нормальні умови для роботи, сучасну поліграфічну базу, були забезпечені кваліфікованими фахівцями [71].

Аналіз розвитку київської періодики дозволяє зробити висновок, що ці видання є систематизовано хронологічним джерелом, яке містить сукупну різноманітну інформацію, охоплюючи всі сфери життя українського суспільства того часу. Величезний масив київської преси партійної, радянської, профспілкової, комсомольської й галузевої орієнтації дає змогу відтворити конкретику й динаміку процесів, зокрема, розвитку пам'яткоохоронної сфери УРСР 1970-х рр.

За тематичною ознакою публікації про стан і збереження пам'яток старовини і мистецтва в УРСР можна поділити на кілька груп:

- матеріали, що віддзеркалювали процес спорудження пам'ятників;
- публікації, які розкривали проблеми розвитку державних і громадських музеїв;
- матеріали, що висвітлювали діяльність Українського товариства охорони пам'яток історії та культури;
- публікації, які відображали процес обговорення проектів законів СРСР і УРСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури», ухвалені верховними радами СРСР і УРСР;
- інформаційні повідомлення про хід і результати археологічних розкопок і досліджень на території України, факти загибелі пам'яток старовини і мистецтва.

З погляду наявної релевантної інформації найбільш конструктивними та інформативними є матеріали київських газет «Радянська Україна», «Правда України», «Рабочая газета», «Робітничка газета», «Сільські вісті», «Молодь України», «Культура і життя», «Літературна Україна», «Вечірній Київ».

У жанровій палітрі переважають дописи і кореспонденції, що свідчить про велику увагу радянських газет до висвітлення конкретних подій і фактів пам'яткоохоронної роботи. Значну площу сторінок київської періодики з охорони і збереження пам'яток історії і культури в УРСР займали матеріали РАТАУ. Найконструктивнішими були публікації, підготовлені авторами статей і кореспонденцій. Серед них були компартійні і радянські працівники, відомі культурні діячі, пам'яткоохоронці та мистецтвознавці.

Однією з провідних тогочасних тем залишалася тема увічнення в пам'ятниках і меморіальних дошках вождя жовтневої революції В. Леніна. Широко висвітлювалися в київській газетній періодиці хід спорудження і відкриття в Україні пам'ятників комуністичному вождю у квітні 1970 р. у с. Кодаки Васильківського району Київської області [73], у квітні 1972 р. у Вінниці [11], у березні 1974 р. у Трускавці на Львівщині [68], у вересні 1978 р. у Мукачеві на Закарпатті [74], у листопаді 1978 р. у Немирові Вінницької області [16].

Тогочасна періодика також часто друкувала пропагандистські статті, в яких обґрунтовується роль і місце скульптурної лєнініани в радянському монументальному мистецтві [93].

Поряд з тим періодика регулярно інформувала громадськість про спорудження пам'ятників іншим борцям за встановлення радянської влади, героям Великої вітчизняної війни, соціалістичного будівництва. Зокрема, про будівництво і відкриття пам'ятників компартійним, радянським і військовим діячам В. Я. Чубарю у квітні 1970 р. у Києві [58], В. О. Антонову-Овсієнку у вересні 1970 р. у Чернігові [64], В. П. Затонському у грудні 1970 р. у Хмельницькому [67], Г. І. Петровському у травні 1976 р. у Дніпропетровську [62] (тепер — м. Дніпро), П. П. Постишеву у листопаді 1977 р. у Харкові [14]. Тогочасна київська преса містить велику групу публікацій про спорудження пам'ятників на честь подвигів радянського народу у Великій вітчизняній війні. Серед них — інформація про

відкриття у травні 1970 р. на привокзальній площі у Дарницькому районі Києва пам'ятника воїнам, радянським громадянам, військовополоненим солдатам і офіцерам Радянської армії, які загинули в 1941—1943 рр. у боротьбі з німецькими загарбниками [44], у вересні 1976 р. в урочищі Шумейкове, що під Лохвицею на Полтавщині, монумента на честь воїнів Південно-Західного фронту [7], у вересні 1971 р. у м. Путивлі на Сумщині пам'ятника С. А. Ковпаку [25], в листопаді 1979 р. у Києві пам'ятника морякам Дніпровської флотилії, які воювали на фронтах громадянської і Великої вітчизняної воєн [65], в листопаді 1979 р. у Києві меморіального комплексу, присвяченого захисникам Києва, які зупинили ворога на підступах до Києва в районі Голосієва влітку 1941 р. [37].

У періодиці містяться повідомлення про відкриття у липні 1974 р. в смт Летичів на Хмельниччині пам'ятника керівнику селянського руху на Поділлі Устимові Кармелюку [66]. Увагу газетних видань привертає спорудження і відкриття у Києві пам'ятників письменникам, діячам науки і культури: К. Д. Ушинському (1974 р.), І. П. Котляревському (1975 р.), Г. С. Сковороді (1976 р.), М. Д. Стражеску (1978).

Також інформувалося про відкриття пам'ятника письменнику Василю Стефанику у травні 1971 р. у Львові [13] і реконструкцію пам'ятника Григорію Сковороді у Лохвиці на Полтавщині [15]. Є в київських газетах інформаційні повідомлення про рішення Київської художньо-експертної ради з монументальної скульптури про встановлення у Києві пам'ятників поетесі Лесі Українці і вченому Володимирі Вернадському [9]. Найпоширенішим жанром висвітлення цієї тематики були кореспонденції, репортажі, дописи. На шпальтах газет друкувалося багато матеріалів про роль і місце радянської монументальної пропаганди у формуванні у радянських людей матеріалістичного світогляду, революційних, бойових і трудових традицій [83]. Авторами цих публікацій були переважно партійні, радянські та комсомольські працівники.

Серед матеріалів київської періодики значне місце посідають публікації, в яких порушуються мистецькі аспекти спорудження пам'ятників і монументів визначним діячам української культури. Вельми показовою є одна з них, де відзначалося, що відкритий 1977 р. в Луцьку пам'ятник Лесі Українці з мистецького погляду,

безсумнівно, заслуговував на пильну увагу критики мистецтвознавців. Зокрема, притаманні цьому пам'ятникові новизна, образна концепція, висока культура пластичної мови, оригінальність, композиційно-просторове рішення дають усі підстави розцінювати цей твір мистецтва як одне з цікавих і помітних явищ сучасного українського мистецтва [12]. Привертає увагу група газетних публікацій про спорудження в містах і селах України пам'ятників борцям за незалежність України. У зв'язку з цим заслуговує на увагу опублікована в газеті «Правда Украины» стаття В. Шпака «Память о прошлом». В ній автор закликає державні органи пришвидшити рішення питання щодо спорудження на Черкащині пам'ятників І. Богуну в Чигирині, М. Кривоносу у Вільшанці, М. Залізняка, С. Неживому, П. Буту (Павлюку) у Медведівці [92]. Звичайно, авторами таких публікацій були краєзнавці і мистецтвознавці.

Преса акцентувала також проблему збереження мистецьких пам'яток. В одній з публікацій йшлося про недбайливе ставлення до цінних мистецьких творів, які знаходилися на Личаківському цвинтарі у Львові, що без відповідного догляду руйнувалися і гинули. З огляду на те пропонувалося державним органам культури оголосити Личаківський цвинтар державним меморіальним історико-художнім заповідником [53]. Характерно, що цими публікаціями газетна періодика прагнула привернути увагу державних структур і громадськості до значення охорони пам'яток мистецтва і старовини як складової української культури. Варто відзначити, що активна участь періодики, тиск діячів науки і культури прискорили ухвалення в 1978 р. Закону УРСР «Про охорону і використання пам'ятників історії і культури». Природно, багато місця газетні видання відвели обговоренню цього законопроекту. Зокрема, наголошувалося, що мова законодавчих актів вимагає ясності, повноти й чіткості викладу. З огляду на це для усунення існуючої нечіткої термінології в законопроекті пропонувалося внести ясність у вживанні пам'ятоохоронних термінів [2]. За жанровою ознакою домінуючий вид зазначених публікацій — статті і кореспонденції. Переважна більшість авторів таких матеріалів — науковці, працівники Українського товариства охорони пам'ятників історії і культури та музейні працівники.

Як в 1960-ті рр., так і в 1970-ті рр. актуальною і постійною залишалася тема заснування і діяльності музейних установ. Київ-

ська періодика широко висвітлювала роботу державних органів і громадських організацій щодо заснування музеїв в містах і селах республіки. У періодичних виданнях регулярно вміщувалися статті і кореспонденції, що свідчили про актуалізацію таких питань, як організація нових радянських музеїв у Києві та в усіх регіонах України, створення належних умов для їхньої плідної роботи. На шпальтах київських газет можна знайти докладну інформацію про заснування атеїстичного музею в с. Хотінь Калуського району Івано-Франківської області у 1970 р. [85], музею Івана Федорова у Львові 1978 р. [51], Музею комсомолу Київщини у с. Трипілля Обухівського району Київської області у 1978 р. [49], Літературно-меморіального музею А. Ю. Тесленка у с. Харківці Лохвицького району Полтавської області у 1970 р. [45], Меморіально-педагогічного музею В. О. Сухомлинського в смт Павлиш на Кіровоградщині в 1974 р. [47], Музею лісосплаву та лісорозробок на Закарпатті в 1977 р. [46], Музею І. О. Соколянського у Київському педагогічному інституті ім. М. Горького (нині — Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова) у 1972 р. [77], Музею народної архітектури і побуту Української РСР у Пирогові на Київщині у 1976 р. [50], Будинку-музею С. П. Корольова у Житомирі 1970 р. [72], Меморіального музею Л. П. Семиренка у с. Мліїв на Черкащині у 1971 р. [20], Музею народного мистецтва і побуту у м. Косів на Івано-Франківщині у 1971 р. [78] та ін. У періодичних виданнях також повідомлялося про підготовку до відкриття Державного музею книги і друкарства Української РСР на території Києво-Печерського історико-культурного заповідника [23], про рішення Кримської обласної ради народних депутатів трудящих та Міністерства культури УРСР про організацію в Ялті Літературно-меморіального музею Лесі Українки [32], про підготовку до створення історико-археологічного парку-музею «Древній Київ» [18], про плани київської міської влади створити в старій частині Подільського району Києва меморіальний музей-заповідник [30], про підготовку до відкриття Музею історії медицини в Києві [21]. У київській періодиці, зокрема, повідомлялося, що тільки 1974 р. в Україні відкрито сотні нових музеїв і кімнат. У кожному районі були музеї і музейні кімнати. У зв'язку з тим наголошувалося, що кожний краєзнавчий музей міста і села має стати осередком цікавих зустрічей і контак-

тів між людьми різних поколінь, школою ідейного виховання трудящих [91].

Поряд з тим також зазначалося, що треба, аби кожний краєзнавець, музеєзнавець, які засновували народні музеї, завжди відчували допомогу місцевих органів влади, тому що музеї створювалися, діяли, розширювалися. Однак спеціальної літератури, мистецьких посібників з цих питань бракувало. Не проводилося навчання організаторів музейної справи, обмін досвідом музейних працівників [26]. Важливе місце на сторінках київських періодичних видань відводилося внутрішньому життю музейних установ. У столичній періодиці, насамперед у газетах «Вечірній Київ», «Культура і життя», «Літературна Україна», «Правда України», «Рабочая газета», «Радянська Україна», «Сільські вісті», відображались регулярно і докладно такі актуальні питання тогочасної музейної справи, як функціонування музеїв у всіх регіонах УРСР, їхнє місце у системі радянських освітніх закладів, удосконалення музейної мережі, відповідальність музейних працівників за збирання, зберігання, реєстрацію, класифікацію та охорону музейних експонатів. Зокрема, багато матеріалів присвячено діяльності Державного музею Т. Г. Шевченка у Києві, де відзначалося, що за кількістю й унікальністю експонатів він належить до найкращих музеїв СРСР і світу [43]. Заслуговує на увагу цікава стаття В. Марченка «Повернення шедеврів» в «Літературній Україні» від 26 травня 1970 р., в якій аналізується колекція унікальних пам'яток малярства в новому приміщенні Житомирського краєзнавчого музею. Зазначалося, що житомирська колекція живопису дає змогу простежити розвиток західноєвропейського мистецтва XVII—XVIII ст., насамперед малярства Італії, якому в зібранні належить провідне місце [41].

Поряд з тим багато газетних публікацій присвячено діяльності Закарпатського музею народної архітектури і побуту на Замковій горі в Ужгороді [6], Львівського природознавчого музею АН УРСР [54], Полтавського літературно-меморіального музею Панааса Мирного (П. Я. Рудченка) [55], Сумського державного художнього музею [73], Музею історії бджільництва при Українській дослідній станції у м. Гадяч Полтавської області [48], Гребенівського історичного музею на Київщині [86], Пархомівського народного

музею на Харківщині [3], Вінницького краєзнавчого музею і його допомозі в створенні місцевих краєзнавчих музеїв на Вінничині [61], Державного історико-культурного заповідника Києво-Печерської лаври у Києві [69], Артемівського музею археології та етнографії при районному Будинку піонерів і школярів на Донеччині [36], Народного заводського музею на Київському виробничому підприємстві «Червоний екскаватор» [35] та ін.

На шпальтах газет, насамперед комсомольських, опубліковано багато матеріалів про роль і місце музеїв у комуністичному вихованні підростаючого покоління. Зокрема, у статті Н. Палкіної «Музей і молодь» у газеті «Культура і життя» від 16 квітня 1978 р. розповідалося про досвід музейної роботи Державного історичного музею УРСР з молодими робітниками, радянськими воїнами, учнями і студентами. Серед форм музейної роботи активно використовувалися дні і тижні музеїв, цікаві зустрічі і тематичні вечори, цикли лекцій, науково-практичні конференції, аматорські об'єднання за інтересами тощо. Ця робота проводилася спільно з трудовими колективами, Київським Будинком піонерів і школярів, вузами, професійно-технічними училищами, загальноосвітніми середніми школами [63].

Окрема група матеріалів присвячена ролі музеїв в естетично-му і художньому вихованні молоді. Показовою є одна з цікавих статей В. Касіяна в газеті «Вечірній Київ», де твердилося, що вводити у світ прекрасного, допомагати молодим людям зрозуміти твори мистецтва, прищеплювати їм добрі смаки мають художники, мистецтвознавці, засоби масової інформації. З цією метою пропонувалося, щоб у Києві було більше творчих студій, лекторіїв, університетів культури. Необхідно частіше влаштовувати у трудових колективах, вишах, технікумах, професійно-технічних училищах, школах пересувні виставки, організовувати зустрічі з художниками, графіками, скульпторами [31]. Зокрема, київська газетна періодика проінформувала громадськість про проведення дня відкритих дверей у Державному музеї українського мистецтва. В ньому взяли участь провідні художники України Т. Яблонська, Л. Кичкан, В. Яценко, М. Кривенко, В. Хитриков, О. Максименко, В. Масик [17]. У періодиці є також інформаційні повідомлення про відкриття у липні 1976 р. у Києві експозиції «Західноєвропейський і американський живопис із музеїв США» [19].

На сторінках періодичних видань трапляються також статті і кореспонденції з критикою і побажаннями на адресу організаторів музейних закладів щодо стану обліку і зберігання експонатів у музеях. В окремих музеях грубо порушувалися інструкції з обліку цінностей, частина з них своєчасно не бралася на облік, не здійснювалася інвентаризація та реставрація експонатів. Не було наведено належного порядку у зберіганні виробів з дорогоцінних матеріалів та коштовного каміння, протягом тривалого часу не проводилася їхня пробірна експертиза. Такі недоліки були характерні для музеїв багатьох областей республіки, насамперед для Київської, Кримської, Львівської, Херсонської, Чернігівської [52]. Цікавою є кореспонденція Д. Маклакова в газеті «Культура і життя», де йшлося про суттєві недоліки в організації науково-методичної і екскурсійної роботи в Києво-Печерському державному історико-культурному заповіднику. Багато пам'яток заповідника залишилися недоступними для відвідувачів. На думку автора, необхідно продовжити реставрацію всіх пам'яток заповідника, а обсяг об'єктів екскурсій не можна скорочувати, а навпаки — потрібно розширювати [40].

У деяких публікаціях знаходимо повідомлення про незадовільні умови зберігання експонатів в окремих музейних закладах Волинської, Запорізької, Кіровоградської, Тернопільської, Хмельницької, Черкаської областей. Київські періодичні видання містили й групу матеріалів про розвиток приватних музеїв, колекції експонатів яких здебільшого зберігалися у квартирах аматорів музейної справи. Так, у квартирі наукового співробітника Львівського державного університету ім. Івана Франка Анатолія Феньова в приватній колекції перебували старовинна зброя, військові прапори, ордени і медалі. Зокрема, серед експонатів колекції було 1500 орденів і медалей [10].

На сторінках тогочасної періодики з'являлися матеріали про повернення в Україну українських культурних цінностей, що були вивезені під час Другої світової війни в Німеччину. Серед них відзначимо змістовну статтю «Народні скарби» В. Акуленка в газеті «Культура і життя», де йшлося про те, що на території УРСР німецькі окупанти зруйнували або пошкодили 2 тисячі архітектурних пам'яток, пограбували 151 музей, вивезли близько 40 тисяч експонатів. Значну частину з них вдалося повернути, але багато творів

мистецтва залишилися на чужині. У зв'язку з цим пропонувалося скласти повний реєстр втрачених українських реліквій і повернути їх в Україну [1].

Вивчивши склад київської преси 1970-х рр., доходимо висновку, що тогочасні періодичні видання дають історикам значний емпіричний матеріал для дослідження проблем пошукової, наукової і масової роботи музейних установ УРСР. Пріоритетною темою для київських видань було поповнення музеїв документами і матеріалами радянського періоду, які відображали процес становлення радянської влади в Україні, хід соціалістичного будівництва, героїзм радянських людей у роки Великої вітчизняної війни, соціально-економічні перетворення в повоєнний період. На сторінках періодики також постійно висвітлювалися масово-політичні заходи, які проводили музейні установи. Серед них — зустрічі з передовиками і новаторами виробництва, діячами науки і культури, конференції і семінари, народні читання, громадсько-політичні лекторії. Пильну увагу періодична преса приділяла пропаганді заходів музеїв щодо роботи з молоддю, зокрема патріотичного і трудового виховання. Значне місце на шпальтах газет також займали матеріали про багатогранну діяльність провідних музеїв України: Державного музею українського образотворчого мистецтва УРСР, Київського музею російського мистецтва, Києво-Печерського державного історико-культурного заповідника, Державного музею українського народного декоративного мистецтва УРСР, Державного музею Т. Г. Шевченка у Києві, меморіальних музеїв визначних діячів української культури Максима Рильського, Лесі Українки, Архипа Тесленка та ін.

Періодика активно розкривала процес створення і діяльності народних музеїв в містах і селах республіки.

Підсумовуючи, визначимо, що найпоширенішим жанром висвітлення музейного процесу в досліджуваній період були кореспонденції і статті.

Важливе місце на сторінках періодичних видань відводилося розвиткові краєзнавчого руху в Україні. У київських газетах багато публікацій про вивчення рідного краю, міста, села. Пресодруки постійно інформували громадськість про діяльність Українського товариства охорони пам'яток історії і культури. Докладно ви-

світлювався в київській пресі хід підготовки і проведення в листопаді 1976 р. третього з'їзду УТОПК [8]. У досліджуваний період багато уваги приділялося діяльності Київської міської організації УТОПК. Так, у періодиці повідомлялося, що міська пам'яткоохоронна організація спільно з Київським міським управлінням культури розробили перспективний план реставраційних робіт на 1970—1975 рр. З метою реалізації цього плану міське відділення УТОПК планувало внести близько 100 тисяч крб на реставрацію пам'яток архітектури і 30 тисяч крб на реставрацію пам'яток історії і культури [79]. Окрім того, у періодиці є повідомлення про участь міської організації товариства охорони пам'яток у підготовці наукових і проектних пропозицій щодо створення в Києві заповідних зон і архітектурних заповідників, зон регульованої забудови і зон охоронного ландшафту. На сторінках періодичних видань опубліковано групу матеріалів про функціонування інших обласних і міських організацій УТОПК. Зокрема, на шпальтах газет знаходимо докладну інформацію про діяльність Київської обласної організації [24] і Черкаської обласної організації УТОПК [92].

Окрему групу складають матеріали, що віддзеркалювали процес створення 26-томного енциклопедичного видання «Історія міст і сіл Української РСР». Редакції газет постійно друкували статті і кореспонденції про хід роботи над цим виданням, яке здійснювалося багатотисячним авторським колективом, в якому були представлені як науковці, так і аматори-краєзнавці. Тогочасна періодика також проінформувала громадськість про успішне завершення цього фундаментального проекту. Серед газетних матеріалів знаходимо інформацію про підсумки роботи у вересні 1975 р. у Києві спільного засідання Головної редакційної колегії «Історії міст і сіл Української РСР», вченої ради Інституту історії АН УРСР, наукової ради Головної редакції Української Радянської Енциклопедії та колегії Головного архівного управління при Раді Міністрів УРСР, присвяченого завершенню цього видання [34]. Загалом, періодика відзначала, що це унікальне наукове видання, яке започаткувало новий напрям у радянській історичній науці, буде сприяти розвитку радянського українського краєзнавства, поширенню знань про рідний край, його минуле і сучасне, пам'ятки старовини і мистецтва. Це видання стало найбільшим реалізованим проектом з регіональної історії в СРСР.

Тогочасна київська періодика друкувала також матеріали, що стосувалися архівної справи. У них міститься, зокрема, докладна інформація про діяльність Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва УРСР [90], редактора Чернівецького обласного державного архіву [42] та упорядника фундаментального багатотомного видання «Архів Південно-Західної Росії» М. Д. Іванищенка [84], класичні пам'ятки української історіографії — «Літопис Самовидця», літопис Г. Граб'янки та літопис С. Величка [33].

Однією з провідних тем у пресі було висвітлення ходу підготовки проведення результатів історико-археологічних досліджень на території УРСР. На сторінках київських періодичних видань постійно друкувалися статті, кореспонденції, інформаційні повідомлення про дослідження залишків найдавнішої світської кам'яної будівлі на Русі — на Старокиївській горі у Києві [4], Антонієвих печер на Чернігівщині [60], старовинних історико-культурних пам'яток на Червоній площі у Києві [27], старовинного городища в с. Звенигород Галицький на Львівщині [38], Товстої могили на Дніпропетровщині [89], старовинного поселення біля с. Городище на Хмельниччині [56], могильника поблизу с. Ясинувате Запорізької області [82], Змієвих валів на Київщині [5], Тягунової могили біля с. Гюнівка Запорізької області [39], місця битви військ Богдана Хмельницького і польської шляхти в червні 1651 р. поблизу м. Берестечко на Волині [57], курганів поблизу селища Новоамро-сіївське на Донеччині [70], житла людей періоду пізнього палеоліту біля с. Межиріч на Черкащині [29], Горішньошеровецького городища Чернівецької області [80], курганів на Керченському півострові в Криму [76].

У київській періодиці опубліковано багато інформаційних повідомлень, в яких докладно розповідалося про роботу Інституту археології АН УРСР з вивчення пам'яток стародавньої історії України. Серед них — цікава і докладна кореспонденція про результати десятого сезону роботи експедиції цього інституту в південних степах України [22]. Заслугове на увагу змістовна стаття члена-кореспондента АН УРСР Л. М. Славіна «Античні експедиції археологів» у газеті «Культура і життя» від 19 листопада 1971 р., в якій розповідалося про участь науковців Інституту археології АН УРСР 1971 р. в розкопках греко-скіфського міста Ольвія — найбільшого

міста на території України докиївської епохи. Газетна періодика інформувала громадськість про відкриття в Чугуївському районі на Харківщині нового поселення Салтовської культури, датованого IX ст. Окрім залишків списа, металевих деталей, кінської збруї, виготовленої з бронзи, на увагу вчених заслуговував оздоблений орнаментом меч, який зберігся в доброму стані. Ця рідкісна знахідка має велику цінність [87]. Київські періодичні видання широко інформували громадськість про огляд керівництвом республіки в липні 1971 р. історичних знахідок скіфського періоду, відкритих, зокрема, при розкопках кургану «Товста могила» на Дніпропетровщині археологами Інституту археології АН УРСР [59]. Виявлені матеріали періодичних видань дають змогу якнайповніше змалювати картину археологічних досліджень в Україні 1970-х рр., зокрема участі в них науковців Інституту археології АН УРСР, деяких краєзнавців.

Окрему групу складають публікації про стан охорони городищ, курганів, могильників. У багатьох матеріалах зазначалося, що важко підрахувати, скільки цікавих і цінних пам'яток пропадає там, де місцеві органи влади, господарські структури, хто має безпосередньо дбати про зберегання історичної спадщини, проявляють байдужість до цієї важливої справи. В результаті багато історичних пам'яток нищать або грабуються. Поряд з тим є окремі свідомі люди, які, на відміну від інших збирачів-копачів, не тримають здобуте в своїх помешканнях, а приносять до краєзнавчих музеїв [88]. В періодиці постійно повідомлялося про зруйнування й систематичне розорювання курганів у Миколаївській, Полтавській, Луганській, Харківській областях, про зруйнування, зокрема, Михайлівського городища в Кримській області. З огляду на те пропонувалося вивести із сівообігу колгоспів і радгоспів України городища і кургани, визначити навколо них охоронні зони і встановити охоронні дорожні знаки. Всі історичні пам'ятки повинні на основі охоронних зобов'язань передаватися під охорону тих відомств і організацій, на землях яких вони перебувають [8]. Матеріали періодичних видань дозволили простежити пам'яткоохоронний процес, пов'язаний із збереженням пам'яток старовини. За жанрами тематика цих публікацій різноманітна — від статей до дописів. Їхніми авторами були науковці, пам'яткознавці, мистецтвознавці, краєзнавці.

Загалом, проведена евристична та аналітична робота з матеріалами київської періодики 1970 р. під кутом зору їхнього інформаційного значення для дослідження пам'яткоохоронних процесів в УРСР засвідчили, що проблеми розвитку охорони і збереження пам'яток історії та культури в Україні 1970-х рр. займали на сторінках зазначеної періодики важливе місце. Найбільш інформативними є матеріали газет «Радянська Україна», «Правда України», «Рабочая газета», «Робітнича газета», «Сільські вісті», «Молодь України», «Культура і життя», «Літературна Україна», «Вечірній Київ». У жанровій палітрі переважають дописи і кореспонденції. Найконструктивнішими були публікації, підготовлені авторами статей і кореспонденцій — відомими культурними діячами, пам'яткоохоронцями і мистецтвознавцями. Встановлено повноту відображення на шпальтах періодики основних напрямів пам'яткоохоронної політики УРСР. Однією з провідних тем тогочасних періодичних видань, як і в 1960-ті рр., залишалася увічнення в пам'ятниках і меморіальних дошках вождя жовтневої революції, його соратників, інших борців за встановлення радянської влади, героїв Великої вітчизняної війни, соціалістичного будівництва. В періодиці наголошувалося, що радянське монументальне мистецтво є важливим засобом виховання радянського патріотизму. Виявлені матеріали газет свідчать, що монументальна робота в республіці організовувалася і контролювалася компартійними, радянськими і державними органами в столиці і на місцях. Джерельну цінність мають матеріали періодики, в яких глибоко порушуються мистецькі аспекти спорудження пам'ятників видатним діячам української культури. Інтерес становлять матеріали про непоодинокі факти руйнування пам'яток культури в окремих регіонах України.

Проаналізовано повноту і достовірність висвітлення в київській періодиці розвитку музейної справи в УРСР. Друковані органи постійно інформували про діяльність державних установ щодо заснування музеїв, створення належних умов для їхньої плідної праці, зміцнення матеріально-технічної бази музейних установ, заповідників. У полі зору періодики також перебували питання удосконалення науково-аналітичного та інформаційно-методичного забезпечення діяльності музеїв, кадрової політики, відповідальності музейних працівників за збирання, зберігання, реєстрацію,

класифікацію та збереження музейних експонатів. Значне місце на сторінках періодики займають матеріали про роль і місце музеїв у художньому й естетичному вихованні робітничої, студентської і учнівської молоді. Музейні установи стали ініціаторами проведення багатьох художньо-освітніх заходів. У періодиці є також матеріали про незадовільне зберігання експонатів в окремих музеях, де грубо порушувалися інструкції з охорони цінностей, виробів з дорогоцінних матеріалів та коштовного каміння. Особливий інтерес становлять матеріали про повернення в Україну українських культурних цінностей, що були вивезені під час Другої світової війни в Німеччину. Газетні публікації переконливо свідчать про важливу роль у збереженні багатьох національних історичних і культурних пам'яток Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Періодика зробила помітний внесок у справу залучення до діяльності Товариства широких кіл громадськості, постійно інформуючи читачів про участь його первинних організацій у вихованні бережливого ставлення до національної культурної спадщини як основи української культури, у шефстві над пам'ятниками, їхньому обстеженню, проведенню реставрації, упорядкуванню, пошуку і дослідженню пам'ятних історичних місць і подій, а також у видаванні пам'яткознавчої літератури. Зокрема, була видана 26-томна «Історія міст і сіл Української РСР», яка стала найбільшим реалізованим проектом з регіональної історії в СРСР. Періодичні видання не тільки розкривали на своїх шпальтах проблеми роботи Товариства, а й пропагували подвижницьку діяльність науковців, мистецтвознавців, музейних працівників, усіх, хто ставав на захист історичних і культурних пам'яток.

Виявлені матеріали дозволяють зробити висновок, що активна участь періодики в пам'яткоохоронному русі, тиск з боку пам'яткоохоронців сприяли прискоренню прийняття в 1978 р. законів УРСР і СРСР «Про охорону і використання пам'ятників історії і культури».

Всебічне висвітлення на сторінках преси знайшли проблеми археологічних розкопок в Україні. В київських газетах багато різних за жанрами матеріалів — від ґрунтовних науково-популярних статей до інформаційних повідомлень про проведення і результати археологічних експедицій з вивчення пам'яток стародавньої історії

України, а також участі в них Інституту археології АН УРСР, його підрозділів на місцях. Значними стали археологічні відкриття українських вчених, зокрема, археологічні й історичні реконструкції стародавнього Києва дали змогу відтворити цілісний образ міста за княжої доби.

Тогочасна преса містила також багато інформаційних повідомлень про руйнування і нищення пам'яток старовини під час господарської діяльності. З огляду на те пропонувалося встановити систему охоронних зон і охоронних дорожніх знаків у межах історичних ареалів, археологічних територій. Зіставлення свідчень різних київських газет дозволяє простежити суперечливості розвитку тогочасної пам'яток охоронної сфери, боротьби поглядів і позицій представників радянської влади і подвижників-пам'яток охоронців. При цьому кожний дослідник має зважати як на об'єктивний, так і суб'єктивний характер інформації тогочасних газет, а це означає, що вона може слугувати встановленню істини тоді, коли свідчення періодичних видань будуть критично перевірені іншими історичними джерелами, насамперед документальними.

1. *Акуленко В.* Народні скарби // *Культура і життя.* 1974. 9 трав.
2. *Акуленко В.* «Пам'ятники» чи пам'ятки? // *Літературна Україна.* 1976. 9 лип.
3. *Бабенко В.* Картинна галерея Пархомівки // *Сільські вісті.* 1978. 23 верес.
4. *Багер А.* До біографії Києва // *Сільські вісті.* 1971. 19 серп.
5. *Бауэр А.* Спирали Змиевых валов // *Рабочая газета.* 1973. 24 янв.
6. *Бахно В.* 180-тисячний відвідувач Замкової гори // *Культура і життя.* 1973. 13 груд.
7. Безсмертним захисникам Вітчизни // *Радянська Україна.* 1976. 19 верес.
8. Берегти і примножувати спадщину народу // *Молода гвардія.* 1976. 26 листоп.
9. *Бриліантова Л.* Пам'ятники для Києва // *Культура і життя.* 1970. 18 жовт.
10. *Буличева А.* Музей Анатолия Фенева // *Правда Украины.* 1976. 14 янв.
11. В Виннице открыт памятник В. И. Ленину // *Рабочая газета.* 1972. 23 апр.
12. *Варварецький Ю.* Славетній Лесі Українці // *Літературна Україна.* 1978. 16 черв.

13. Відкриття пам'ятника Василя Стефаника // Сільські вісті. 1971. 13 трав.
14. Відкриття пам'ятника радянському і партійному діячеві П. П. Постишеву // Радянська Україна. 1977. 31 листоп.
15. *Владич Л.* Бронза і граніт // Культура і життя. 1972. 3 груд.
16. Вождю революції // Правда України. 1978. 3 нояб.
17. *Галайчук А.* В музеях, на виставках // Київська правда. 1976. 30 квіт.
18. *Григоренко П.* Музей, якого ще не було // Київська правда. 1971. 6 лют.
19. *Давидня С.* З музеїв США // Літературна Україна. 1976. 9 лип.
20. *Дим Г.* Музей у Млієві // Літературна Україна. 1971. 2 лют.
21. *Дишиневич Г.* Музей готується до відкриття // Київська правда. 1972. 12 жовт.
22. *Дорофеев В.* Тайна кургана // Правда України. 1978. 13 янв.
23. *Дригалкін Б.* Книга на музейних стендах // Київська правда. 1972. 4 черв.
24. *Дудник І.* Обов'язок кожного громадянина // Київська правда. 1976. 12 груд.
25. Живая легенда // Рабочая газета. 1970. 12 мая.
26. *Жук П.* Народний музей // Радянська Україна. 1978. 12 квіт.
27. *Івакін Г., Гупала К.* Давня споруда // Вечірній Київ. 1979. 12 січ.
28. Ідейна зброя партії // Радянська Україна. 1972. 5 трав.
29. Из древних курганов // Правда України. 1973. 11 дек.
30. *Каневський Г.* Утро Древнего Подола // Рабочая газета. 1972. 19 марта.
31. *Касіян В.* Музеї рідного міста // Вечірній Київ. 1972. 26 лют.
32. *Кириченко О.* Музей Лесі Українки // Літературна Україна. 1971. 24 жовт.
33. Козацькі літописи // Вечірній Київ. 1970. 3 січ.
34. Колективне фундаментальне дослідження // Літературна Україна. 1975. 19 верес.
35. *Коляда Ю.* Народний музей // Вечірній Київ. 1977. 8 квіт.
36. *Коляда Ю., Татаринів С.* Минуле оживає в «Археосі» // Молодь України. 1971. 23 верес.
37. *Комарова А.* В бронзі і пам'яті // Молода гвардія. 1979. 6 листоп.
38. *Косенко І.* Городище стане заповідником // Молодь України. 1972. 24 серп.
39. *Ларіонова Л.* Кургани розкривають таємниці // Культура і життя. 1977. 27 січ.
40. *Маклаков Д.* Ще раз про Лавру // Культура і життя. 1972. 26 берез.
41. *Марченко В.* Повернення шедеврів // Літературна Україна. 1970. 26 трав.

42. *Марчулис М.* Сохранено для истории // Рабочая газета. 1976. 26 июня.
43. *Матійко Г.* 100 років з дня народження Т. Г. Шевченка // Сільські вісті. 1974. 10 берез.
44. Монумент мужеству и стойкости // Рабочая газета. 1970. 12 мая.
45. Музей А. Е. Тесленко // Рабочая газета. 1970. 19 авг.
46. Музей бокорашів // Сільські вісті. 1977. 31 берез.
47. Музей видного новатора // Рабочая газета. 1974. 25 авг.
48. Музей історії бджільництва // Сільські вісті. 1970. 19 лип.
49. Музей комсомолу Київщини // Культура і життя. 1978. 27 квіт.
50. Музей народной архитектуры и быта в Киеве // Правда Украины. 1976. 18 июля.
51. Музей первопечатника Ивана Федорова // Правда Украины. 1978. 15 дек.
52. Музейний експонат // Культура і життя. 1976. 19 серп.
53. *Муравицкая Л.* Сохранить ценный памятник // Рабочая газета. 1979. 20 июня.
54. *Назаркевич М.* Скарби Львівського природознавчого музею // Молодь України. 1978. 17 трав.
55. *Наливайко І.* Будиночок на Кобищанах // Літературна Україна. 1974. 14 трав.
56. *Наточий И.* Сокровища молодой княгини // Рабочая газета. 1970. 11 окт.
57. Находки археологов // Правда Украины. 1973. 4 окт.
58. Непохитний боєць ленінської гвардії // Вечірній Київ. 1970. 30 квіт.
59. Нові успіхи українських археологів // Молодь України. 1971. 25 лип.
60. *Овсиенко К.* Исследователи Антониевских пещер // Правда Украины. 1977. 25 сент.
61. *Огненный М.* Музей і його супутники // Культура і життя. 1973. 2 верес.
62. Открытие в Днепропетровске монумента Г. И. Петровскому // Рабочая газета. 1976. 16 мая.
63. *Палкіна Н.* Музей і молодь // Культура і життя. 1978. 16 квіт.
64. Пам'ятник В. О. Антонову-Овсієнку // Радянська Україна. 1975. 19 верес.
65. Пам'ятник морякам-дніпровцям // Київська правда. 1979. 7 листоп.
66. Пам'ятник Устимові Кармалюку // Культура і життя. 1974. 25 лип.
67. Памятник В. П. Затонскому // Рабочая газета. 1970. 5 дек.
68. Памятник вождю // Правда Украины. 1974. 7 марта.
69. *Петрова Т.* О божественном и земном // Рабочая газета. 1972. 23 авг.
70. *Попов І.* Знахідки біля села // Сільські вісті. 1972. 29 жовт.
71. Районна газета // Радянська Україна. 1970. 25 лют.

72. *Романов О.* Житомир. Вулиця Левашевського // Молодь України. 1970. 29 серп.
73. *Сафонов Ю.* Музейщики // Рабочая газета. 1977. 18 февр.
74. *Сідей І.* З любов'ю і шаную // Радянська Україна. 1978. 26 верес.
75. *Склярєнко Н.* Пам'ятник великому вождю // Київська правда, 1970. 23 квіт.
76. *Случанко Б.* Загадки старих курганов // Правда Украины. 1970. 17 окт.
77. *Сокур В.* Музей видатного педагога // Вечірній Київ. 1972. 20 берез.
78. *Стефанік В.* Музей народного мистецтва // Літературна Україна. 1971. 26 січ.
79. *Стецюк К.* Береги красу Києва // Культура і життя. 1970. 19 серп.
80. Тасмниця Городища // Молодь України. 1976. 8 серп.
81. *Телегін Д.* Охраняется государством // Рабочая газета. 1979. 24 авг.
82. *Телегін Д.* Червона кротовина // Молодь України. 1979. 25 січ.
83. *Тешенко О.* Засобами монументальної пропаганди // Сільські вісті. 1971. 19 листоп.
84. *Туркевич В.* Засновник історичного архіву // Молода гвардія. 1971. 24 груд.
85. У полку музеїв прибуло // Культура і життя. 1970. 6 верес.
86. *Хмара М.* Музей села Гребені // Молодь України. 1971. 7 верес.
87. *Чапльгін А.* Древнее поселение // Правда Украины. 1977. 25 сент.
88. *Череватенко Л.* Грифони Чмиревої могили // Молодь України. 1977. 27 жовт.
89. *Череватенко Л.* Скіфське літо. Кургани і люди // Молодь України. 1975. 30 листоп.
90. *Шатило А.* Скарбниця культурної спадщини // Сільські вісті. 1971. 17 лип.
91. *Шевцова Н.* Тепло музейних кімнат // Культура і життя. 1974. 15 груд.
92. *Шпак В.* Память о прошлом // Правда Украины. 1970. 19 июля.
93. *Янченко Б.* І виростуть великі монументи // Радянська Україна. 1970. 7 лют.

References

1. Akulenko, V. (1974). Narodni skarby, *Kultura i zhyttia*, 9 trav. (in Ukr.).
2. Akulenko, V. (1976). «Pamiatnyku» chy pamiatky? *Literaturna Ukraina*, 9 lyp. (in Ukr.).
3. Babenko, V. (1978). Kartynna halereia Parkhomivky, *Silski visti*, 23 veres. (in Ukr.).
4. Baher, A. (1971). Do biohrafii Kyieva, *Silski visti*, 19 serp. (in Ukr.).
5. Bauer, A. (1973). Spirali zmievyh valov, *Rabochaya gazeta*, 24 yanv. (in Rus.).

6. Bakhno, V. (1973). 180-tysiachnyi vidviduvach Zamkovoi hory, *Kultura i zhyttia*, 13 hrud. (in Ukr.).
7. (1976). Bezsmertnym zakhysnykam Vitchezny, *Radianska Ukraina*, 19 veres. (in Ukr.).
8. (1976). Berehty i prymnozhuvaty spadshchynu narodu, *Moloda hvardiia*, 26 lystop. (in Ukr.).
9. Bryliantova, L. (1970). Pamiatnyky dlia Kyieva, *Kultura i zhyttia*, 18 zhovt. (in Ukr.).
10. Bulicheva, A. (1976). Muzej Anatoliya Feneva, *Pravda Ukrainy*, 14 yanv. (in Rus.).
11. (1972). V Vinnice otkryt pamyatnik V. I. Leninu, *Rabochaya gazeta*, 23 apr. (in Rus.).
12. Varvaretskyi, Yu. (1978). Slavetnii Lesi Ukraintsi, *Literaturna Ukraina*, 16 cherv. (in Ukr.).
13. (1971). Vidkryttia pamiatnyka Vasylia Stefanyka, *Silski visti*, 13 trav. (in Ukr.).
14. (1977). Vidkryttia pamiatnyka radianskomu i partiynomu diyachevi P. P. Postyshevu, *Radianska Ukraina*, 31 lystop. (in Ukr.).
15. Vladych, L. (1972). Bronza i hranit, *Kultura i zhyttia*, 3 hrud. (in Ukr.).
16. (1978). Vozhdyu revolyucii, *Pravda Ukrainy*, 3 noyab. (in Rus.).
17. Halaichuk, A. (1976). V muzeiakh, na vystavkakh, *Kyivska pravda*, 30 kvit. (in Ukr.).
18. Hryhorenko, P. (1971). Muzei, yakoho shche ne bulo, *Kyivska pravda*, 6 liut. (in Ukr.).
19. Davydnia, S. (1976). Z muzeiv USA, *Literaturna Ukraina*, 9 lyp. (in Ukr.).
20. Dym, H. (1971). Muzei u Mliievi, *Literaturna Ukraina*, 2 liut. (in Ukr.).
21. Dyshynevych, H. (1972). Muzei hotuyetsia do vidkryttia, *Kyivska pravda*, 12 zhovt. (in Ukr.).
22. Dorofeev, V. (1978). Tayna kurgana, *Pravda Ukrainy*, 13 yanv. (in Rus.).
23. Dryhalkin, B. (1972). Knyha na muzeinykh stendakh, *Kyivska pravda*, 4 cherv. (in Ukr.).
24. Dudnyk, I. (1976). Oboviazok kozhnogo hromadianyna, *Kyivska pravda*, 12 hrud. (in Ukr.).
25. (1970). Zhivaya legenda, *Rabochaya gazeta*, 12 maya (in Rus.).
26. Zhuk, P. (1978). Narodnyi muzey, *Radianska Ukraina*, 12 kvit. (in Ukr.).
27. Ivakin, H. & Hupala, K. (1979). Davnia sporuda, *Vechirni Kyiv*, 12 sich. (in Ukr.).
28. (1972). Ideina zbroya partii, *Radianska Ukraina*, Kyiv, 5 trav. (in Ukr.).
29. (1973). Iz drevnih kurganov, *Pravda Ukrainy*, 11 dek. (in Rus.).

30. Kanevskiy, G. (1972). Utro Drevnego Podola, *Rabochaya gazeta*, 19 mar-ta (in Rus.).
31. Kasiyan, V. (1972), Muzey ridnoho mista, *Vechirniy Kyiv*, 26 liut. (in Ukr.).
32. Kyrychenko, O. (1971). Muzey Lesi Ukrainky, *Literaturna Ukraina*, 24 zhovt. (in Ukr.).
33. (1970). Kozatski litopysy, *Vechirniy Kyiv*, 3 sich. (in Ukr.).
34. (1975). Kolektyvne fundamentalne doslidzhennia, *Literaturna Ukraina*, 19 veres. (in Ukr.).
35. Koliada, Yu. (1977). Narodnyi muzey, *Vechirniy Kyiv*, 8 kvit. (in Ukr.).
36. Koliada, Yu. & Tatarynov, S. (1971). Mynule ozhyvaye v «Arkheosi», *Molod Ukrainy*, 23 veres. (in Ukr.).
37. Komarova, A. (1979). V bronzi i pamiaty, *Moloda hvardiia*, 6 lystop. (in Ukr.).
38. Kosenko, I. (1972). Horodysheche stane zapovidnykom, *Molod Ukrainy*, 24 serp. (in Ukr.).
39. Larionova, L. (1977). Kurhany rozkryvaiut tayemnytsi, *Kultura i zhyttia*, 27 sich. (in Ukr.).
40. Maklakov, D. (1972). Shehe raz pro Lavru, *Kultura i zhyttia*, 26 berez. (in Ukr.).
41. Marchenko, V. (1970). Povernennia shedevriv, *Literaturna Ukraina*, 26 trav. (in Ukr.).
42. Marchulis, M. (1976). Sohraneno dlya istorii, *Rabochaya gazeta*, 26 iyunia (in Rus.).
43. Matiiko, H. (1974). 100 rokiv z dnia narodzhennia T. H. Shevchenka, *Silski visti*, 10 berez. (in Ukr.).
44. (1970). Monument muzhestvu i stoykosti, *Rabochaya gazeta*, 12 maya (in Rus.).
45. (1970). Muzey A. E. Teslenko, *Rabochaya gazeta*, 19 avg. (in Rus.).
46. (1977). Muzey bokorashiv, *Silski visti*, 31 berez. (in Ukr.).
47. (1974). Muzey vydnoho novatora, *Rabochaya gazeta*, 25 avg. (in Rus.).
48. (1970). Muzey istorii bdzhilnytstva, *Silski visti*, 19 lyp. (in Ukr.).
49. (1978). Muzey komsomolu Kyivshchyny, *Kultura i zhyttia*, 27 kvit. (in Ukr.).
50. (1976). Muzey narodnoy arhitektury i byta v Kieve, *Pravda Ukrainy*, 18 iyulia (in Rus.).
51. (1978). Muzey pervopechatnika Ivana Fedorova, *Pravda Ukrainy*, 15 dek. (in Rus.).
52. (1976). Muzeynyi eksponat, *Kultura i zhyttia*, 19 serp. (in Ukr.).
53. Muravickaya, L. (1979). Sohranit cennyi pamyatnik, *Rabochaya gazeta*, 20 iyunia (in Rus.).

54. Nazarkevych, M. (1978). Skarby Lvivskoho pryrodoznavchoho muzeyu, *Molod Ukrainy*, 17 trav. (in Ukr.).
55. Nalyvaiko, I. (1974). Budynochok na Kobyschchanakh, *Literaturna Ukraina*, 14 trav. (in Ukr.).
56. Natochiy, I. (1970). Sokrovishcha molodoi knyagini, *Rabochaya gazeta*, 11 okt. (in Rus.).
57. (1973). Nakhodki arheologov, *Pravda Ukrainy*, 4 okt. (in Rus.).
58. (1970). Nepokhytnyi boyets leninskoi hvardii, *Vechirniy Kyiv*, 30 kvit. (in Ukr.).
59. (1971). Novi uspiky ukrainskykh arkheolohiv, *Molod Ukrainy*, 25 lyp. (in Ukr.).
60. Ovsienko, K. (1977). Issledovateli Antonievskih peshcher, *Pravda Ukrainy*, 25 sent. (in Rus.).
61. Ohnennyi, M. (1973). Muzey i yoho suputnyky, *Kultura i zhyttia*, 2 veres. (in Ukr.).
62. (1976). Otkrytie v Dnepropetrovske monumenta G. I. Petrovskomu, *Rabochaya gazeta*, 16 maya (in Rus.).
63. Palkina, N. (1978). Muzey i molod, *Kultura i zhyttia*, 16 kvit. (in Ukr.).
64. (1975). Pamiatnyk V. O. Antonovu-Ovsiyenku, *Radianska Ukraina*, 19 veres. (in Ukr.).
65. (1979). Pamiatnyk moriakam-dniprovtsiam, *Kyivska pravda*, 7 lystop. (in Ukr.).
66. (1974). Pamiatnyk Ustymovi Karmaliuku, *Kultura i zhyttia*, Kyiv, 25 lyp. (in Ukr.).
67. (1970). Pamiatnik V. P. Zatonskomu, *Rabochaya gazeta*, 5 dek. (in Rus.).
68. (1974). Pamiatnik vozhdii, *Pravda Ukrainy*, 7 marta. (in Rus.).
69. Petrova, T. (1972). O bozhestvennom i zemnom, *Rabochaya gazeta*, 23 avg. (in Rus.).
70. Popov, I. (1972). Znakhidky bilia sela, *Silski visti*, 29 zhovt. (in Ukr.).
71. (1970). Rayonna hazeta, *Radianska Ukraina*, 25 liut. (in Ukr.).
72. Romanov, O. (1970). Zhytomyr. Vulytsia Levashevskoho, *Molod Ukrainy*, 29 serp. (in Ukr.).
73. Safonov, Yu. (1977). Muzeyshchiki, *Rabochaya gazeta*, 18 fevr. (in Rus.).
74. Sidei, I. (1978). Z liuboviu i shanoyu, *Radianska Ukraina*, 26 veres. (in Ukr.).
75. Skliarenko, N. (1970). Pamiatnyk velykomu vozhdii, *Kyivska pravda*, 23 kvit. (in Ukr.).
76. Sluchanko, B. (1970). Zagadki staryh kurganov, *Pravda Ukrainy*, 17 okt. (in Rus.).
77. Sokur, V. (1972). Muzey vydatnogo pedahoha, *Vechirniy Kyiv*, 20 berez. (in Ukr.).

78. Stefanyk, V. (1971). Muzey narodnoho mystetstva, *Literaturna Ukraina*, 26 sich. (in Ukr.).
79. Stetsiuk, K. (1970). Berehty krasu Kyieva, *Kultura i zhyttia*, 19 serp. (in Ukr.).
80. (1976). Tayemnytsia Horodyshcha, *Molod Ukrainy*, 8 serp. (in Ukr.).
81. Telegin, D. (1979). Ohraniayetsia gosudarstvom, *Rabochaya gazeta*, 24 avg. (in Rus.).
82. Teliehin, D. (1979). Chervona krotovyna, *Molod Ukrainy*, 25 sich. (in Ukr.).
83. Teshenko, O. (1971). Zasobamy monumentalnoi propahandy, *Silski visti*, 19 lystop. (in Ukr.).
84. Turkevych, V. (1971). Zasnovnyk istorychnoho arkhivu, *Moloda hvardiia*, 24 hrud. (in Ukr.).
85. (1970). U polku muzeiv prybulo, *Kultura i zhyttia*, 6 veres. (in Ukr.).
86. Khmara, M. (1971). Muzey sela Hrebeni, *Molod Ukrainy*, 7 veres. (in Ukr.).
87. Chaplygin, A. (1977). Drevneye poseleniye, *Pravda Ukrainy*, 25 sent. (in Rus.).
88. Cherevatenko, L. (1977). Hryfony Chmyrevoi mohyly, *Molod Ukrainy*, 27 zhovt. (in Ukr.).
89. Cherevatenko, L. (1975). Skifske lito. Kurhany i liudy, *Molod Ukrainy*, 30 lystop. (in Ukr.).
90. Shatylo, A. (1971). Skarbnytsia kulturnoi spadshchyny, *Silski visti*, 17 lyp. (in Ukr.).
91. Shevtsova, N. (1974). Teplo muzeinykh kimnat, *Kultura i zhyttia*, 15 hrud. (in Ukr.).
92. Shpak, V. (1970). Pamiat o proshlom, *Pravda Ukrainy*, 19 iyulya (in Rus.).
93. Yanchenko, B. (1970). I vyrostut velyki monumenty, *Radianska Ukraina*, 7 liut. (in Ukr.).

Hryhorii Rudy

THE PROBLEMS OF CULTURAL PROTECTION SPHERE IN THE UkrSSR IN THE KYIV PERIODICALS' REPRESENTATION (the 1970s)

The paper seeks for the first time to develop new avenues for the study of the monuments preservation of the Ukrainian SSR in the 1970s via a prism of the Kyiv newspapers. The article aims to research general trends and forms of development of the monument preservation policy

in the Soviet Ukraine on the basis of a wide range of the Kyiv periodicals of the 1970s. A comprehensiveness and accuracy of coverage in the Kyiv periodicals of the development of the museum sphere in the Ukrainian SSR have been analyzed. The rediscovered publications allow us to conclude that active participation of the periodicals in the cultural protection movement as well as a pressure from the cultural protection activists contributed in an adoption in 1978 of the legislative acts (of the Soviet Ukraine and the USSR) «About protection and usage of monuments of history and culture». It shows that the Kyiv mainstream press of that period was presented as a rich event-actual phenomenon as well as an important factor in the protection and preservation of historical and cultural monuments in Ukraine. A juxtaposition of the content of different Kyiv newspapers makes possible to trace back paradoxes of development of the cultural protection sphere of that time, a struggle of views and positions of representatives of the Soviet authorities and devotees of monuments protection. Having researched the Kyiv periodicals' corpora of the 1970s, we draw a conclusion that the periodicals of that time give historians a considerable empirical material for studying problems of the searching, scientific and mass work of the Kyiv museums in the Soviet Ukraine.

Keywords: the UkrSSR, the Kyiv newspaper periodicals, periodical press, the cultural monument protection sphere, protection and preservation of monuments of history and culture, historical and archaeological researches.

УДК 070(477)"20":001.103-025.28

Юрій Бідзіля,
Денис Кравець

РОЗВИТОК ВІДКРИТИХ ДАНИХ
ЯК НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ Й МОЖЛИВОСТІ
ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-13](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-13)

Розглянуто найбільш актуальні проблеми журналістики даних у сучасних умовах, її очевидний взаємозв'язок із таким явищем, як «Open Data». Означено основні етапи зародження понять «журналістика даних» та «Open Data», розкрито їх еволюційний шлях, а також окреслено загальну перспективу цих сфер для розвитку демократії і суспільства. Обґрунтовано необхідність включення журналістики даних у науковий обіг та навчальний процес, оскільки вже зараз вона є перспективною і невід'ємною складовою сучасного інформаційного простору, однак не є предметом української медіанауки.

Ключові слова: журналістика даних, відкриті дані, Open Data, журналістикознавство, медіа, Data.gov, ЗМІ.

Концепцію відкритих даних (Open Data) як суспільного надбання людства і, як наслідок, що впливає з цього принципу, — права індивідуума на вільний доступ до них [7] складно переоцінити з точки зору сучасної журналістики. Із розвитком засобів зберігання, передачі і обробки даних, а також самої ідеї, що певні набори даних можуть бути використані для публікацій без жодних обмежень (авторське право, інші законодавчі механізми контролю), медіа отримали в свої руки один з найпотужніших інструментів демократичного суспільства.

Актуальність дослідження очевидна й обумовлена тим, що в українському сегменті журналістикознавства майже відсутні якінебудь серйозні розвідки з проблематики відкритих даних, та й

загалом в українській інформаційній галузі ця тема належним чином досі так і не розроблена. Журналістика даних за останні кілька років вже встигла зайняти окрему нішу на ринку інформаційних послуг, проте — не в наукових і освітніх спільнотах вищої школи. Через недостатність уваги, а також брак наукової дискусії щодо сутності цього питання постала й низка сегментних проблем, вирішення яких дало б змогу підняти українську журналістику на більш якісний і ефективний рівень. Звернемо увагу лише на чотири, на нашу думку, чи не найважливіші: 1) брак стандартизації формату даних, що не дає змоги їх якісної обробки машинним читанням; 2) комерціалізація (монетизація) відкритих даних, що суперечить принципам їх вільного поширення й використання; 3) відсутність в українських вишах, де вивчають журналістику, спеціалізованих курсів, що вивчають принципи та інструменти відбору, обробки, структурування і візуалізації великих масивів даних, пошуку «історій» в них; 4) бюрократизація та неповороткість деяких розпорядників даних у їх відкритті.

До проблеми, яку ми розглядаємо, зверталися такі автори, як Андрій Газін [1; 2; 6], Джонатан Грей [10], Лоуренс Лессиг [11], Еліно́р Остро́м [14], Джонатан Стоунман [15], Саймон Чіньярд [8] та ін. В українській медіанауці ця архіважлива проблема, на жаль, майже не досліджується.

Мета розвідки полягає в тому, щоб увести в широкий науковий обіг українських соціальних комунікацій поняття «журналістика даних», пов'язане з відкритими даними, як перспективне поле професії, вивести на дискусійний рівень низку актуальних та важливих питань, поєднаних із цією проблемою. Для цього передбачаємо вирішити такі завдання: 1) простежити зародження концепції відкритих даних, їх шлях розвитку у світі та Україні, зважаючи на історичний і правовий аспекти цієї проблеми; 2) розглянути журналістику даних як різновид інформаційної діяльності, який тісно пов'язаний з відкритими даними, що передбачає отримання фахівцями спеціальних навичок у роботі зі специфічними інструментами і наявність вузькоспеціалізованих знань; 3) схарактеризувати ключові проблеми сучасної журналістики даних, що заважають їй розвиватися належним чином.

Методи дослідження. У процесі роботи над нашою науковою працею ми використовували такі загальнонаукові методи дослі-

дження: спостереження, збір, опис, аналіз, систематизація, абстрагування, пояснення, індукція і дедукція.

Результати та обговорення. Досліджувати журналістику даних можливо лише одночасно з таким поняттям, як «відкриті дані», що як дефініція і явище відносно нове. Медійна діяльність, базована на даних, звичайно ж має більш глибоку історію, проте до останнього десятиліття вона ґрунтувалася переважно на наданих кимось (найчастіше односторонніх або заангажованих) чи самостійно згенерованих даних. Прийняття законодавчих актів, які зобов'язують розпорядників даних публікувати їх у відкритому доступі, і, як наслідок, — можливість аналізувати раніше недоступні гігантські масиви даних — створило журналістику даних як окрему спеціалізацію інформаційної діяльності. До прикладу, у низці великих медіакомпаній було створено спеціальні підрозділи, які зайняті обробкою даних та їх візуалізацією для відділів новин. Найбільш помітними є команди в Reuters, Pro Publica, La Nacion, The Guardian, Berliner Morgenpost. Взаємозалежний розвиток журналістики даних та відкритих даних спонукає нас звернути погляд в історію, щоби простежити їх взаємозв'язок.

Саму концепцію відкритих даних світу подарувала наука. Відкритий доступ до наукових даних був заснований інституційно при формуванні системи Світового центру даних (нині — Всесвітня система даних) у рамках підготовки до Міжнародного геофізичного року 1957—1958 рр. [9] Міжнародна рада наукових союзів (нині — Міжнародна рада з науки) створила кілька світових центрів даних, щоби звести до мінімуму ризик їх втрати, одночасно забезпечивши максимально можливий доступ до них. Однією з вирішальних рекомендацій при запровадженні цього процесу стала пропозиція зробити дані доступними в машинозчитувальному вигляді, що вкрай важливо в розрізі журналістики даних.

Уперше назва «відкриті дані» як термін з'явилася 1995 р. в документі Американського наукового агентства. У ньому йшлося про необхідність відкриття геофізичних і екологічних даних. Зокрема, автори доповіді «Про повний та відкритий обмін науковими даними» зазначали, що «атмосфера, океани і біосфера Землі утворюють інтегровану систему, яка виходить за межі національних кордонів. Щоб зрозуміти елементи системи, те, як вони взаємодіють

і як вони змінилися з часом, необхідно збирати й аналізувати дані про навколишнє середовище з усіх джерел і частин світу». Дослідження глобального навколишнього середовища, на думку науковців, вимагає міжнародного співробітництва з багатьох причин, серед яких найважливіші такі: 1) для вирішення глобальних проблем необхідно мати глобальні набори даних і продукти, отримані з цих наборів даних; 2) для кожної нації більш ефективно і економічно вигідно ділитися своїми даними та інформацією, ніж збирати все, що їй потрібно, самостійно; 3) реалізація ефективною політики, спрямованої на вирішення проблем глобального навколишнього середовища, вимагає участі з самого початку майже всіх країн світу. В окремому пункті документа вказується, що дані та інформація надаються без обмежень на недискримінаційній основі, не більше ніж за вартість відтворення і поширення [13].

Подальший розвиток інформаційних технологій та Інтернету дав нове дихання філософії відкритого доступу до даних. Лауреат Нобелівської премії з економіки (2009 р.) Елінор Остром в одному із своїх досліджень вказала на те, що специфіка сучасних інформаційних ресурсів за своїм принципом дуже схожа на суспільні блага, оскільки використання їх однією людиною не перешкоджає застосуванню іншими. Це суспільні блага нового типу, використання яких не виснажує загальний запас, а навпаки — збагачує його [14]. Задовго до того, як стати об'єктом інтересу журналістики, політики і суспільства, відкриті дані були впроваджені в практику наукових співтовариств. Дослідники стали першими, хто усвідомив користь відкритості й обміну даними, і саме ця ідея в сукупності з ідеалами вільного програмного забезпечення сформували відкриті дані, такими якими вони є сьогодні.

У грудні 2007 р. кілька десятків науковців, фахівців ІТ та Інтернету провели зустріч у Себастополі, що на північ від Сан-Франциско [8]. Їх метою було визначити концепцію відкритих публічних даних, щоби сформулювати її для кандидатів у президенти США. Серед учасників цього форуму були Тім О'Райлі і Лоуренс Лессиг. Перший відомий тим, що визначив і популяризував такі дефініції, як відкритий вихідний код і Web 2.0, інший — професор права в Стенфордському університеті (Каліфорнія), фундатор ліцензій Creative Commons, заснованих на ідеї авторського права і

вільного поширення знань, згодом і відкритих даних. Зауважимо, що в Севастополі вперше концептуально сформульовано основні принципи «ідеї відкритих даних» і засоби її досягнення. Дослідники відзначили, що відкриті (публічні) дані мають такі ж загальні властивості, як і наукові ідеї, тобто можуть бути в спільному використанні як загальне благо. Значну роль у формуванні ідеї відіграла загальна філософія відкритого вихідного коду, яка ґрунтується на трьох основних концепціях: відкритість, участь і співпраця. Результатом зустрічі стало впровадження відкритих даних на урядовому та інших рівнях.

Президент США Барак Обама у свій перший робочий день (20 січня 2009 р.) підписав меморандум «Про прозорість і відкритість уряду» («Transparency and Open Government») [12], де йдеться про те, що інформація, яку зберігає уряд, є національним надбанням. Дослідники відразу звернули увагу на політику відкритості Барака Обами, який твердив: «Моя адміністрація вживатиме належні заходи відповідно до законодавства і політики для швидкого розкриття інформації у формах, які громадськість може легко знайти і використовувати» [8]. Таким чином, у 2009 р. народився Data.gov — портал відкритих даних уряду США, основним завданням якого стало поліпшення доступу суспільства до високоякісних і, що надзвичайно важливо, машинозчитуваних наборів даних, згенерованих урядом та іншими структурами. На момент запуску Data.gov містив 47 наборів даних, на травень 2019 р. — їх уже 232 229 [16]. На сайті відкриті дані структуровані в таких розділах: сільське господарство, клімат, споживач, екосистеми, освіта, енергія, фінанси, здоров'я, місцевий уряд, виробництво, морська сфера, океани, громадська безпека. Згодом, після внесення змін до законодавства та приєднання до Міжнародної хартії відкритих даних, відповідні портали з'явилися в низці країн, зокрема в Україні. У США право вільного доступу і право на повторне використання відкритих даних регулюються зведенням законів FOIA («Закон про свободу інформації»).

В Україні шлях до відкриття даних і створення аналогічного порталу був досить заплутаним. Початок цьому процесу поклав Закон № 2939-VI (2011 р.) «Про доступ до публічної інформації» [4]. Однак офіційно відкриті дані в тому вигляді, в якому їх

розуміє цивілізований світ, з'явилися лише в 2015 р. із прийняттям законопроекту № 2171 «Про внесення змін до деяких Законів України щодо доступу до публічної інформації у формі відкритих даних» [3] і набуттям чинності Постанови Кабінету Міністрів України № 835 від 21 жовтня 2015 р. «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних». За рік до того в Україні запрацював «Національний портал відкритих даних», Data.gov.ua, який за цей час зазнав кілька трансформацій.

Здавалося б, усі ці нововведення надали українським журналістам невичерпний резерв відкритих даних, в яких можна знайти мільйони історій, тисячі тем для розслідувань, статей і наповнених сенсом, зрозумілих візуалізацій. Певною мірою воно так і сталося, але цього занадто мало й цьому є низка причин, основна з яких — відсутність у більшості (навіть у випускників вишів) навичок із вилучення, очищення, структурування і візуалізації даних, досвіду роботи зі специфічним програмним забезпеченням. Якщо хтось такі знання й здобуває, то відбувається це здебільшого на тренінгах, що проводяться за підтримки західних країн або шляхом самоосвіти.

Ще одним із негативних факторів є максимальна технічно-візуальна незручність самого порталу Data.gov.ua, який відштовхнув багатьох потенційних користувачів з моменту першого ознайомлення з ним. Окрім того, розв'язанню цієї проблеми заважає вкрай повільний процес відкриття даних розпорядниками. До прикладу, за офіційною інформацією Data.gov.ua станом на 16 травня 2019 р. на ньому опубліковано 9297 наборів даних, які розподілені за такими рубриками: Будівництво, Держава, Екологія, Економіка, Земля, Молодь і спорт, Освіта і культура, Охорона здоров'я, Податки, Сільське господарство, Соціальний захист, Стандарти, Транспорт, Фінанси, Юстиція. Однак лише частина розпорядників даних виконує норми законодавства і постанови Кабміну. Так, згідно з аналітичними матеріалами, опублікованими на Data.gov.ua, на 100% Постанову № 835 виконали Міністерство юстиції, Генеральна прокуратура України, ДФС, Національна поліція, ДСНС, Казначейство, Держархбудінспекція, Державне підприємство «Енергоринок», Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження Укра-

їни, Державіаслужба, Укравтодор, Держводагентство, Держгеокадастр, Держстат, Нацкомфінпослуг, Національна рада з питань телебачення і радіомовлення, НКРЕКП, НКЦПФР, НКРЗІ, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Узагалі не виконали Постанову — Державна служба України з питань праці, НАЗК, Верховна Рада України, ДРС, МОЗ, ПАТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України», МОН, МТОТ, Мінкультури, Мінприроди, Держгеонадра, Мінагрополітики, Держпродспоживслужба, Мінрегіон, Рада міністрів Автономної Республіки Крим. Частково виконали такі державні структури: Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, МВС, Мінфін, Мінекономрозвитку, Міненерговугілля, Державне підприємство «Національна енергетична компанія «Укренерго», Мінінфраструктури, Укртрансбезпека, Мінсоцполітики, Пенсійний фонд України, Мінмолодьспорт, Держекоінспекція, Держлісагентство, Держрибагентство, МЗС, Адміністрація Держспецзв'язку, Фонд державного майна, Антимонопольний комітет, Національний банк, Вищий господарський суд України, ДСА, Центральна виборча комісія.

Окрім того, якщо говорити про перспективи розвитку відкритих даних як нові можливості для сучасної журналістики, то існують сегментні проблеми, які заважають розвиватися такій сфері інформаційної діяльності, як журналістика даних. Зокрема, назвемо лише такі: відсутність єдиних стандартів щодо даних, що завантажуються на портал Data.gov.ua розпорядниками, зокрема щодо таблиць, що унеможлиблює їх зчитування і машинну обробку належним чином, обмеження й сегментування даних за часовими проміжками (іноді оприлюднення даних відбувається хаотичним чином); відсутність на Data.gov.ua рефлексивного інструментарію для роботи з наборами відкритих даних, що змушує журналістів користуватися сторонніми веб-ресурсами, які, своєю чергою, відкриті дані й інструменти роботи з ними вже встигли комерціалізувати, що в принципі суперечить концепції, прийнятій цивілізованою світовою спільнотою; використання форматів, зовсім не придатних для обробки автоматичним способом (PDF, DOC тощо).

Фактично єдиним вітчизняним ресурсом, що сьогодні досліджує проблематику відкритих даних в Україні, є портал Texty.org, фахівці, якого працюють у цьому руслі. До прикладу, про окремі,

згадані нами проблеми у своїх дослідженнях пишуть Андрій Газін [1; 2; 6], Марія Щурська [2] та Надія Романенко [5]. В дискусійній статті «Як підвищити якість відкритих даних в Україні» фахівець з візуалізації даних А. Газін, акцентує увагу на тому, що основний показник якості даних — це машинозчитуваний формат, який є однією з основних ознак придатності даних до подальшої роботи з ними. Однак прописані законодавчі норми залишили шанс публікувати дані в форматах, які унеможливають їх обробку традиційними автоматичними способами. Як спостерігаємо, значна частина даних на порталі Data.gov.ua були опубліковані в таких форматах, як DOC, PDF, JPG, PNG, що є проблемою для журналістики даних та самих працівників медіа, бо позбавляє змоги їх якісно аналізувати. На думку фахівців, підвищити якість відкритих даних зможуть такі заходи: 1) заборона приймати файли в певних електронних форматах; 2) створення валідатора, який би перевіряв файл на предмет поширених помилок; 3) упровадження єдиного стандарту оформлення документів (для початку хоча б у межах однієї державної установи); 4) автоматизація процесу введення даних, яка дозволить працівникові, що зіставляє набір даних, замість написання однієї з десяти варіацій певного значення вибрати необхідну зі списку [6].

Цю ж проблему, але з правової точки зору розглядає й аналітик Н. Романенко. Дослідниця звертає увагу на те, що Закон № 2939-VI [4] «Про доступ до публічної інформації» визначає відкриті дані як «публічну інформацію в форматі, що дозволяє її автоматизовану обробку електронними засобами, вільний і безкоштовний доступ до неї, а також її подальше використання». Іншими словами, Закон регламентує, що дані повинні бути структуровані та надані у форматі, який легко і навіть інтуїтивно можна обробити за допомогою комп'ютера та масово використовуваного програмного забезпечення. Щоб відповідати цим нормам, дані повинні подаватися за єдиним стандартом, у таких форматах як json, csv, xml тощо. Однак у Постанові Кабінету Міністрів, що регламентує, як чиновникам виконувати Закон, закладено явне протиріччя принципу публікації відкритих даних. Зокрема, серед можливих форматів числяться PDF, DOC JPEG та інші, які машинозчитувальними та придатними до обробки засобами автоматизації назвати неможливо.

Ще однією із проблем є те, що чиновники відповідно до норми, прописаної у постанові Кабміну, повинні наповнювати портал відкритих даних не тільки структурованими наборами даних, а й іншою документацією, як-от тексти нормативних актів, бланки заяв, телефонні довідники, каталоги тощо. Така інформація на спеціалізованому ресурсі лише обтяжує роботу з відкритими даними. На думку дослідниці Н. Романенко, подібну інформацію було б доречно розміщувати на сайтах самих структур, але аж ніяк не в системі Data.gov.ua [5].

Усі ці проблеми в комплексі, разом із відсутністю простого й інтуїтивного інструментарію з пошуку необхідного пулу даних на Data.gov.ua, породили явище комерціалізації. Тут важливо зазначити, що сама по собі комерціалізація продукту, заснованого на Open Data, абсолютно ординарна й не суперечить загальній концепції його поширення, однак, на нашу думку, ця тенденція не може бути абсолютизованою, відкриті дані не можуть бути цілком комерціалізованими. Наочний приклад здорової комерціалізації — це продукт ЗМІ, які, використовуючи відкриті дані, можуть виготовляти медіапродукт для ринку інформації, що в подальшому як доповнить дані історією, так і не стане перешкодою для їх використання. Однак незручність та неприязнь Data.gov.ua до користувача, зокрема до журналістів, призвели до створення комерційних майданчиків, які надають більш зручні інструменти і модулі аналітики за вельми нескромну вартість. До прикладу, одним із них є довідково-аналітична система You Control, для роботи в якій, за показниками на 20 травня 2019 р., користувачам запропоновані такі види підписок: добова — 680 грн, місячна — 3 750 грн і стандартна (річна) — 30 000 грн. Для журналістів як варіант лояльності запропоновано «партнерський меморандум», який зобов'язує рекламувати ресурс у своїх публікаціях та писати звіти про використання даних. Напрошується запитання: чому приватний бізнес може побудувати ефективну й інтуїтивну систему, а держава, що володіє майже необмеженими як людськими, так і фінансовими ресурсами, — ні? Однак це запитання скоріш за все риторичне.

У синергії те, що відбувається сьогодні, є проблемою для розвитку журналістики даних і відштовхує фахівців працювати в цьому перспективному напрямі діяльності ЗМІ. Додатковий неспри-

ятливий фактор, якщо не сказати вирішальний, — відсутність в українських журналістів знань у вказаній сфері, що спричиняє невисоку якість публікацій, можливість виникнення критичних помилок там, де вони неприпустимі. Як наслідок — падіння довіри до публікацій; слабка поінформованість аудиторії за допомогою відкритих даних, що могло б сприяти активізації розбудови громадянського суспільства; брак інтересу у читачів до інформаційного продукту. А втім, відсутність інтересу до журналістських матеріалів — проблема більш складна й комплексна та вимагає окремого дослідження. За офіційною статистикою (за даними Open Data Barometer за 2017 р.), Україна посіла 17-ту позицію в рейтингу серед 30 держав, що підписали Міжнародну хартію відкритих даних. Це безумовно непоганий результат. Однак поряд з цим за оцінкою впливу (які відкриті дані мають вплив на життя у країні) Україна отримала лише 28 балів зі 100 можливих. Вважаємо, що значну кількість причин такої ситуації ми вже згадали в нашому дослідженні. На нашу думку, розвиток відкритих даних загалом створить нові та більш досконалі можливості для сучасної журналістики.

Висновок. Актуальні проблеми журналістики даних в Україні, яку на наш погляд, варто розглядати як невід’ємну складову сучасної медійної діяльності, безпосередньо пов’язані з Open Data й освітнім компонентом. Порушені в статті проблеми сьогодні вимагають більш детального і всебічного вивчення, зокрема, науковим співтовариством. Вважаємо, що таку перспективну галузь професії журналіста необхідно виводити з вузьких рамок ентузіазму й існування в експериментальному середовищі, включивши її в широку медіанауку про журналістикознавство і в навчальні курси вищої школи. Усе це може допомогти журналістським матеріалам, базованим на відкритих даних, стати більш глибокими, різноманітними, а відповідно й пробуджуватиме суспільний інтерес до багатьох соціальних, економічних та політичних тем. Науковий підхід та запровадження університетських курсів для навчання майбутніх журналістів методики роботи з відкритими даними зможуть значно покращити освітній рівень медійних фахівців та якість їхньої роботи з подібними ресурсами. Своєю чергою, Open Data (відкриті дані), ставши рушійною силою на новому етапі розвитку мас-медіа, давши поштовх до створення журналістики даних, у сучасному

інформаційному просторі пов'язані настільки, що одне без іншого приречені на забуття. Демократичні ж вигоди від розвитку обох цих сфер в Україні є очевидними.

1. *Газін А.* 90% органів влади не розуміють, що таке «відкриті дані». URL: http://texty.org.ua/pg/news/Oximets/read/69695/90_organiv_vlady_ne_rozumijut_shho_take.
2. *Газін А., Щурська М.* Як органи влади (не) виконали Постанову про відкриті дані. URL: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/68054/Jak_organu_vlady_ne_vykonaly_Postanovu_pro.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу до публічної інформації у формі відкритих даних» // Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 25. Ст. 192. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/319-19>.
4. Закон України «Про доступ до публічної інформації». URL: Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2011. № 32. Ст. 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.
5. *Романенко Н.* «Відкриті дані» держструктур: лише 8% у машиночитаному форматі. URL: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/77440/Vidkryti_dani_derzhstruktur_lyshe_8_u_mashynochytanomu.
6. *Толокільнікова К., Газін А.* Велика кількість даних доступна для всіх, але медіа на них іще не відреагували. URL: https://ms.detector.media/web/online_media/andriy_gazin_textyorgua_velika_kilkist_danikh_dostupna_dlya_vsikh_ale_media_na_nikh_ische_ne_vidreaguvali.
7. *Auer S., Bizer C., Kobilarov G., Lehmann J., Cyganiak R., Ives Z.* DBpedia: A Nucleus for a Web of Open Data // Lecture Notes in Computer Science, vol 4825. Springer, Berlin, Heidelberg, 2007. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-3-540-76298-0_52.
8. *Chignard S.* A brief history of Open Data // Online Magazine Paris Innovation Survey. 2013. URL: <http://parisinnovationreview.com/articles-en/a-brief-history-of-open-data>.
9. Earth Observations from Space: The First 50 Years of Scientific Achievements. National Research Council. Washington, DC: The National Academies Press. 2008. URL: <https://www.nap.edu/catalog/11991/earth-observations-from-space-the-first-50-years-of-scientific>.
10. *Gray J.* Towards a Genealogy of Open Data // The paper was given at the General Conference of the European Consortium for Political Research in Glasgow. 2014. URL: <https://ssrn.com/abstract=2605828>, or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2605828>, or https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2605828.

11. *Lessig L.* Code v. 2 // Personal website of Lawrence Lesage. 2006. URL: <http://codev2.cc/download+remix/Lessig-Codev2.pdf>.
12. *Obama B.* Transparency and Open Government (memorandum for executives and agencies) // White House Archive. 2009. URL: <https://obama-whitehouse.archives.gov/the-press-office/transparency-and-open-government>.
13. On the Full and Open Exchange of Scientific Data. National Research Council. Washington: The National Academies Press. 1995. URL: <https://www.nap.edu/catalog/18769/on-the-full-and-open-exchange-of-scientific-data>.
14. *Ostrom E.* Beyond Markets and States: Polycentric Governance of Complex Economic Systems // *Transnational Corporations Review*. Vol. 2. No. 2. 2010. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2019699.
15. *Stoneman J.* Does Open Data Need Journalism? // Reuters Institute for Journalism Studies, Oxford University. 2015. URL: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/our-research/does-open-data-need-journalism>.
16. U.S. Government's open data. URL: <https://www.data.gov>.

References

1. Hazin, A. (2016). *90% orhaniv vldy ne rozumiyut, shcho take «vidkryti dani»*. Retrieved from http://texty.org.ua/pg/news/Oximets/read/69695/90_organiv_vldy_ne_rozumiyut_shho_take. (in Ukr.).
2. Hazin, A. & Shchurska, M. (2016). *Yak orhany vldy (ne) vykonaly Postanovu pro vidkryti dani*. Retrieved from http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/68054/Jak_organy_vldy_ne_vykonaly_Postanovu_pro. (in Ukr.).
3. (2015). Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo dostupu do publichnoi informatsii u formi vidkrytykh danykh», *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, № 25, st.192. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/319-19>. (in Ukr.).
4. (2011). Zakon Ukrainy «Pro dostup do publichnoi informatsii», *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, № 32, st. 314. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>. (in Ukr.).
5. Romanenko, N. (2017). «*Vidkryti dani*» *derzhstruktur: lyshe 8% u mashynochytanomu formati*. Retrieved from http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/77440/Vidkryti_dani_derzhstruktur_lyshe_8_u_mashynochytanomu. (in Ukr.).
6. Tolokolnikova, K. & Hazin, A. (2016). *Velyka kilkist danykh dostupna dlia vsikh, ale media na nykh ishche ne vidreahuvaly*. Retrieved from: <https://>

- ms.detector.media/web/online_media/andriy_gazin_textyorgua_velika_kilkist_danikh_dostupna_dlya_vsikh_ale_media_na_nikh_ische_ne_vidreaguvali. (in Ukr.).
7. (2007). Auer, S., Bizer, C., Kobilarov, G., Lehmann, J., Cyganiak, R. & Ives, Z. DBpedia: A Nucleus for a Web of Open Data, *Lecture Notes in Computer Science*, vol. 4825. Springer, Berlin, Heidelberg. Retrieved from https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-3-540-76298-0_52. (in Eng.).
  8. Chignard, S. (2013). A brief history of Open Data, *Online Magazine Paris Innovation Survey*. Retrieved from <http://parisinnovationreview.com/articles-en/a-brief-history-of-open-data>. (in Eng.).
  9. (2008). *Earth Observations from Space: The First 50 Years of Scientific Achievements*, National Research Council, Washington, DC, The National Academies Press. Retrieved from <https://www.nap.edu/catalog/11991/earth-observations-from-space-the-first-50-years-of-scientific>. (in Eng.).
  10. Gray, J. (2014). Towards a Genealogy of Open Data, *The paper was given at the General Conference of the European Consortium for Political Research in Glasgow*. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=2605828>; <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2605828> ; https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2605828. (in Eng.).
  11. Lessig, L. (2006). Code v. 2, *Personal website of Lawrence Lesage*. Retrieved from <http://codev2.cc/download+remix/Lessig-Codev2.pdf>. (in Eng.).
  12. Obama, B. (2009). Transparency and Open Government (memorandum for executives and agencies), *White House Archive*. Retrieved from <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/transparency-and-open-government>. (in Eng.).
  13. (1995). *On the Full and Open Exchange of Scientific Data*. National Research Council Washington, The National Academies Press. Retrieved from <https://www.nap.edu/catalog/18769/on-the-full-and-open-exchange-of-scientific-data>. (in Eng.).
  14. Ostrom, E. (2010). Beyond Markets and States: Polycentric Governance of Complex Economic Systems, *Transnational Corporations Review*, Vol. 2, No. 2. Retrieved from: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2019699. (in Eng.).
  15. Stoneman, J. (2015). Does Open Data Need Journalism? *Reuters Institute for Journalism Studies, Oxford University*. Retrieved from <https://reuters-institute.politics.ox.ac.uk/our-research/does-open-data-need-journalism>. (in Eng.).
  16. U.S. Governments open data. Retrieved from: <https://www.data.gov>. (in Eng.).

*Yuriy Bidzilya,
Denis Kravets*

THE DEVELOPMENT OF OPEN DATA
AS NEW PERSPECTIVES AND OPPORTUNITIES
FOR THE CONTEMPORARY UKRAINIAN JOURNALISM

This article aims to introduce the concept of «data journalism» in the broad circulation of social communications of Ukraine, related to open data as a promising area of the profession, bring to the level of discussion many topical and important issues related to this problem. In the course of our research, the following research methods were used: observation, collection, description, analysis, systematization, abstracting, explanation, induction, and deduction. The article deals with the most relevant problems of «data journalism» in today's conditions, its interconnection with the phenomenon of the «Open Data». The main stages of the birth of the concepts of «Data Journalism» and «Open Data» were studied, their «evolutionary» path is revealed, and the general perspective of these areas for the development of democracy and society, in general, was outlined. The further development of information technology and the Internet has given a fresh breath to the philosophy of open access to data. In Ukraine, the path to opening data and creating such an open portal was quite confusing. One of the main problems with the open data system is the Ukrainian Open Data Legislation, which works poorly. Another negative factor is the maximum technical and visual inconvenience of the Data.gov.ua portal itself, which has alienated many potential users since it was first introduced. The process of disclosure 187 of «Open data» to administrators of different government departments is very slow and impedes the process of solving this problem. There is a problem of training at the Ukrainian universities where future journalists are trained. Graduates of journalism faculties are often reluctant to work with «Open data» The authors in the conclusions of their scientific article justify a necessity to include «data journalism» in the scholarly circulation and educational process, since it is already a promising and integral part of the modern information space, however out underrepresented in the Ukrainian communication and media scholarship.

Keywords: data journalism, Open data, journalism science, media, Data.gov, MMC (Means of mass communication).

Ірина Волошин

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ПАТРІОТИЗМУ:
ІДЕЇ НАЦІЇ І БАТЬКІВЩИНИ
У ПУБЛІЦИСТИЦІ КЛАЙВА СТЕЙПЛЗА ЛЬЮІСА

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-14](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-14)

Здійснено спробу наукової рефлексії над поняттями патріотизму, націоналізму і батьківщини — одними з центральних категорій публіцистики відомого британського мислителя і письменника ХХ ст. Клайва Стейплза Льюїса. Опираючись на статті й есеїстику К. С. Льюїса, праці українських і західних вчених, філософів і публіцистів, продемонстровано комунікаційні ресурси публіцистики мислителя і розкрито суть його концепції «амбівалентного патріотизму». Акцентовано ідейний та смисловий аспекти публіцистичних текстів, виходячи із засадничих принципів теорії світоглядної публіцистики.

Ключові слова: патріотизм, націоналізм, національна і позанаціональна ідентичність, публіцистика, релігійна свідомість.

Публіцистика, як відомо, характеризується високою концентрацією ідей і позачасовою актуальністю, що дозволяє трактувати її як комунікаційний канал між поколіннями, дзеркало і двигун історичних процесів. Саме публіцистичні тексти осмислюють знакові явища та події, аналізують тенденції, здійснюють пошук відповідей на виклики часу і будують певну світоглядну систему координат.

Так, британський письменник, публіцист, філософ і християнський апологет Клайв Стейплз Льюїс у своїх публіцистичних виступах уповні зреалізував потенціал цього жанру. Його життя припало на епоху двох світових війн і нестабільного міжвоєнного періоду. «Сплюндроване» двадцяте сторіччя, за визначенням Роберта Конквеста [3], кидало виклик мислителям того часу і ставило на їхній суд моральні дилеми, ціннісні орієнтири і саму людину з її духовними шуканнями, національним і позанаціональним самовизначенням.

Творчість, зокрема публіцистика, Клайва Льюїса пронизана ідеєю безсмертності людської душі, духовного переродження, по-

шуку Бога і наближення до Його ідеалу. Увесь його інтелектуальний спадок можна означити як реалізацію ідеї «волі до сенсу — як рушійної сили життя людини» [11, с. 109].

Водночас Льюїс не присвячується повністю теології і моральним абстракціям, а намагається вбудувати суспільні, політичні, культурні і винятково земні виклики і поняття у систему координат християнського світогляду. Його віра і творчість не аскетизуються у богословській ніші. Навпаки, мислителю вдається екстраполювати свої релігійні переконання на повсякденність, відповідаючи на злободенні питання, заслуживши собі цим роль публічного інтелектуала своєї доби. За його ж словами, християнство для нього стало сонцем, у світлі якого він міг «бачити все інше» [17]. Так, у цьому світлі письменник розглядає і патріотизм, національний обов'язок, поняття земної і вічної вітчизни.

1917 р. молодий Льюїс вступає до Оксфордського університету. Однак уже наступного року полишає навчання і йде добровольцем на фронт. Згодом цей особистий досвід практичного вияву відданості своїй батьківщині і подальше навернення Льюїса у християнство сформує його філософію патріотизму і викристалізують розуміння взаємозв'язків «людина—держава», «людина—Батьківщина», «людина—нація».

В українському науковому та науково-філософському дискурсі це питання досліджували В. Бичко, Л. Буєва, О. Духнович, І. Надольний, Л. Сохань, І. Стогній, О. Забужко, В. Шинкарук, Г. Сковорода, Т. Шевченко, П. Юркевич, К. Ушинський, І. Франко, Я. Чепіга. Творчість Льюїса, зокрема публіцистичний сегмент, стали об'єктом дослідження багатьох західних вчених, як-от: Дж. Гібб, Б. Л. Едвардс, Ч. Уолш та ін.

Стаття ставить за мету всебічно розкрити унікальну ідею амбівалентного патріотизму К. С. Льюїса й охарактеризувати її місце у загальному філософському, історичному і публіцистичному дискурсі. Серед головних завдань: дослідити генезу понять націоналізму та патріотизму; окреслити різні наукові та світоглядні позиції тлумачення патріотизму; проаналізувати публіцистичні твори Клайва Льюїса, виявити в них і систематизувати ідеї національної ідентичності людини; здійснити порівняльний аналіз концепції Льюїса і світоглядних позицій інших мислителів і публіцистів; розкрити комунікаційні ресурси публіцистики письменника.

На тлі сучасних подій в Україні, воєнного протистояння і національних шукань цивілізаційного вектора це дослідження набуває особливого значення, адже для журналістів праці Льюїса можуть стати зразком того, якою може бути публіцистика воєнного часу, а його ідеї — сформувати нову парадигму інтерпретації сьогочасних явищ.

Окрім того, аналіз у цьому дослідженні не лише публіцистичних статей Льюїса у класичному визначенні цього жанру, а й усієї його творчої спадщини обґрунтовує тезу про те, що ознаки публіцистичного твору можуть бути притаманні й іншим літературним та поетичним текстам: художній прозі, трактатам, оповіданням тощо.

Термін «патріотизм» походить від грецького слова «*patria*» — батьківщина. Суть цього комплексного поняття розкривається у визначенні його як громадянського почуття відданості своєму народові, любові до рідної землі, у гордості за надбання і досягнення національної культури, емоційного відчуття приналежності до певної групи людей зі спільною мовою, історією, цінностями, традиціями.

Американський професор філософії Стефан Натансон стверджує, що патріотизм може бути означений як любов до своєї країни, ідентифікація з нею і особливе прагнення до її благополуччя та благополуччя своїх співгромадян [18].

Не можна однозначно визначити дату зародження поняття, адже те, що воно окреслює, було відомим людству з ранніх етапів формування родинних, а згодом і суспільних груп. Корінь «любові до батьківщини» сягає перших форм асоціювання людиною себе з чимось надособовим, виходу за межі свого «Я» на рівень сім'ї, групи, плем'я, етносу, нації, держави. Саме двох останніх етапів цей процес досягнув під час Великої французької та Американської революцій у XVIII ст. Тоді ж виникає осмислене поняття народу та нації, в результаті чого патріотизм і націоналізм взаємопереплітаються, спонукаючи мислителів шукати принципові відмінності й окреслювати лінії переходу між поняттями.

Сучасні дослідники, вчені та філософи не однастайні щодо питання природи і суті патріотизму, і міри його спільності з націоналізмом. Умовно їх можна поділити на два табори:

— перший, який обстоює емоційно-романтичну природу патріотизму, тобто відводить йому роль почуття, яке за характером має найбільшу спільність із почуттям любові;

— другий, який апелює до політичної і вольової складової, позиціонує патріотизм як моральний принцип обов'язку перед державою.

На цих двох полюсах фактично будується теорія відношення *патріотизму і націоналізму*. «Характерно розрізнити патріотизм і націоналізм, розглядаючи перше як лояльність до групи, зродженої у юридичному і політичному сенсі, а друге — як лояльність до групи, спорідненої здебільшого етнічно і культурно» [19, р. 43]. Це лише одна з можливих інтерпретацій суті національного та патріотичного почуття. Проте різні дослідники часто оцінюють їх з протилежних позицій.

У XIX ст. англійський історик і політичний діяч Джон Ектон відвів національності й націоналізму місце природного зв'язку з расою і фізичного інстинкту, а патріотизм підніс до морального обов'язку перед політичною спільнотою [4].

Уже у XX ст. інший англійський історик, Елі Кедурі, виснував протилежну ідею націоналізму як повноцінної філософської і політичної доктрини про націю як єдину одиницю людства, в межах якої індивід може реалізувати свою особисту і соціальну свободу. Патріотизмові, на його думку, залишилася дещо інфантильна роль емоційної прив'язаності до країни [18].

Дещо інший фундамент для порівняння обирає французький журналіст, письменник і засновник інтегрального націоналізму Шарль Моррас. У своїй ідейній статті «Повернення до живих речей» він подає таке визначення патріотизму: «Це любов до рідного ґрунту, до землі предків і більше — до історичної території нації: чеснота, що означає це слово, стосується насамперед захисту цієї території від загарбників-іноземців, позаяк воно передбачає визначені кордони, існування держави з певним політичним устроєм» [8, с. 62].

Націоналізму ж автор відводить роль морального хранителя. Він постає як почуття, що змушує людину асоціювати себе передовсім з нематеріальним спадком, не із землею своїх батьків (як територією), а з самими батьками, їхніми віруваннями і традиціями.

«Націоналізм — це оборонець, породжений усіма цими багатствами. Навіть коли іноземна армія не перетинає кордонів і рідна територія не окупована ворогом — він захищає націю від Іноземця серед нас» [8, с. 62].

Ілюстрація співвідношення цих понять і взаємоперетікання значень створює для нас контекст, необхідний для розуміння Льюїсової інтерпретації патріотизму, яка подекуди межує також із судженнями про націоналізм та громадянську позицію.

Передовсім слід зауважити, що основні ідеї Клайва С. Льюїса щодо патріотизму викладено у його праці «Чотири любові» [4], де мислитель систематизує різні прояви і форми любові, виділяє два основні її типи: любов-потреба і любов-дар. Цей факт свідчить, що для Льюїса патріотизм — це насамперед почуття, яке якщо і не є винятково любов'ю у чистому її прояві, то максимально до неї наближене. Таким чином, патріотизм повинен демонструвати ті ж атрибути, що і справжня любов.

Своє розуміння любові Льюїс лаконічно підсумовує цитатою Дені де Ружмона: «Любов перестає бути демоном, коли перестає бути богом» [9]. Це межа, яка, на його думку, розділяє здорову і нездорову пристрасть, гріховне і чисте захоплення, фанатизм і жертівність. І справа не у надмірності і поміркованості, а радше у характері почуття і його позиції на шкалі пріоритетів кожної людини.

У ставленні до патріотизму письменник займає чітку позицію, яку сам окреслює терміном «амбівалентний патріотизм» [4]. Він категорично заперечує ймовірність того, що це поняття може мати яку-небудь однозначну інтерпретацію або винятково позитивну чи негативну оцінку. Усе залежить від того, по який бік лінії «санктифікації» ми розміщуємо це відчуття у своїй душі, до якого градусу святості ми її розпалюємо і чи ця святість не переходить межі Абсолюту, за якою право володіння душею має лише Бог.

Так, Льюїс виділяє чотири форми патріотизму:

Першу можна умовно назвати *романтичним патріотизмом*, адже, за визначенням Клайва С. Льюїса, це почуття любові до сім'ї, родини, дому, традицій, до місць, де минало дитинство, це любов «до старих друзів, знайомих облич, запахів і звуків» [4]. У такій «домашній» обгортці патріотизм найзагальніше можна потракту-

вати як «любов до рідного». Власне категорія близькості і особистої цінності чогось чи когось для конкретного індивіда і буде визначальною у питанні зародження патріотичних почуттів. Цей рівень також максимально особистісний, адже розглядає націю і державу як спільноту «ближніх».

У цьому контексті пригадуються слова Томаша Масарика про те, що «демократія — це політичне втілення любові до ближнього» [12]. До слова, Льюїс у своїх політичних поглядах також схилився до демократичної позиції не тому, що ідеалізував її, і не тому, що «вона не може служити дияволу», а тому, що серед усіх інших режимів і політичних світоглядів вона у службі нечистому «виявляється найменш ефективною».

Повернімося до філософії «рідного» патріотизму. Перефразовуючи Масарика, можна сказати, що один з аспектів цього поняття розкривається у твердженні, що патріотизм — це любов до рідного дому і ближнього на політичному рівні.

У такому формулюванні патріотизм є формою виконання християнської заповіді любові до ближнього. Персонаж книги Льюїса «Листи Крутения» (в іншому перекладі — Баламута) рекомендує молодшому демонові деформувати почуття любові його «підопічного» (людини), сказати б, нейтралізувати силу і християнськість любові, при цьому не викорінюючи її повністю. «Треба вміло спрямувати злобу на його близьких сусідів, яких він бачить щодня, а зичливість переносити на віддалені об'єкти — на тих людей, яких він не знає» [5, с. 22]. Суголосну ідею автор озвучує і в книзі «Чотири любові», пишучи: «Хто не любить земляка свого, якого бачить, як може полюбити людину взагалі, яку не бачить?» [4]. Проста християнська мораль набуває національного і політичного забарвлення. За Льюїсом, людина не виконує заповіді любові, якщо не виявляє любові до того, хто розділяє з нами цінності, історичне минуле, мову і дім. Без такої любові про любов до «тих, кого не бачимо», інакше кажучи, про толерантність і повагу до іншої нації, не може йтися взагалі.

Проте за рівнем політичної свідомості і сили відношення «людина—державна» цей патріотизм усе ж найслабший. У ньому найменша концентрація державницького почуття і найрозмитіша політична конотація слова «дім». Інакше кажучи, політична складова

майже неусвідомлена. Натомість чітко усвідомлена етична і моральна складові, емпірична лірика (спогади, рідні місця, запахи), а також кровна спорідненість.

Різницю між державницьким патріотизмом і «романтичним» можна гіпотетично простежити, вивчивши мотиви військовослужбовців, які ризикують своїм життям на лінії вогню. Одна категорія мотивуватиме свої дії громадянським обов'язком, бажанням захищати і обстоювати суверенність держави та відвойовувати право на самовизначення своєї нації в ім'я історичної справедливості. Інша ж — апелюватиме до поняття «дім-Батьківщина». Вони в об'язку держави захищають своїх матерів, дружин і дітей, свій поріг і милі серцю краєвиди рідної землі.

Льюїс наводить цитату Гілберта Кіта Честертона: «Ми не хочемо жити під чужим владарюванням так само, як і не хочемо, щоб наш будинок згорів, адже в такому випадку ми і перелічити не зможемо, що ми втратимо» [4].

Цей вид патріотизму позитивний також з огляду на те, що надає безособовій державі особистісного виміру, гуманізує політику і ставить у центр людину з її почуттями і переживаннями. Держава спускається з п'єдесталу «левіафана» й інституції і передовсім стає домом своїх громадян, спільнотою «ближніх». А тип взаємин «людина—дім» завжди емоційно стійкіший, аніж «людина—політична формація» чи навіть політична ідеологія. Вацлав Гавел був категоричним противником безособовості влади й ідеологічних фікцій, за які люди віддавали свої життя [2]. Цінністю, вартою жертви і смерті, він вважав людину, її щастя і свободу. Це та ж таки любов на політичному рівні, яка була сенсом його життя і філософії. Гавел цитує чеського дисидента Яна Паточку, який сказав: «Життя, яке не хоче віддати себе в жертву своєму сенсу, не варте того, щоб його прожити» [2, с. 71].

Отже, «романтичний» патріотизм — насправді набагато глибше поняття, ніж це може передати визначення його як «любви до землі, краєвидів і запахів». Це філософія шанування свого, бо без цього вміння неможливо шанувати Іншого. До того ж, цей патріотизм, твердить Льюїс, абсолютно не агресивний і не експансивний. «Чи могу я любити свій дім і не зрозуміти, що інші люди за таким

же правом люблять свій? Француз так само відданий *café complet*, як і ми — яєшні з беконом» [4].

Другий тип патріотизму — «особливе ставлення до історичного минулого своєї країни» [4]. Це характерне відчуття причетності до славних подвигів своїх предків, яке формує тяглість поколінь і цементує єдність національної спільноти одночасно у двох площинах — вертикальній, часовій (єдність з усіма минулими поколіннями) та горизонтальній (єдність народу у теперішності). Таке формулювання суголосне з визначенням нації як «спільності історичної долі» М. Бердяєва.

Минуле народу, пише Льюїс, «одночасно накладає обов'язки і дає гарантії» [4]. Обов'язки полягають у відповідальності перед наступними поколіннями, для яких ми повинні стати прикладом славетного минулого, а також у необхідності рівнятися на високі стандарти мужності наших предків.

Водночас історія дає нам ім'я, самовизначеність і гарантії того, що ми на надійному ґрунті можемо будувати майбутнє. У цьому сенсі національна приналежність — це наш паспорт у світовому товаристві. «Без Країни, — писав Джузеппе Мацціні, — у вас немає ні імені, ні прикмет, ні голосу, ані прав чи доступу як братів до товариства народів. Ви байстрюки Людства. Солдати без знамена...» [7, с. 19]. Історія і культура стає нашим знаменом.

Проте цей патріотизм слави Льюїс не поспішає відносити до безпечних почуттів. «Істинна історія будь-якої країни кишить ганебними фактами. Якщо ми вирішимо, що величні діяння для неї типові, ми помилятимемося і станемо легкою здобиччю для людей, які люблять відкривати іншим очі. Коли ми пізнаємо історію глибше, наш патріотизм розвалиться і на зміну йому прийде злий цинізм, або ж ми навмисне відмовимося бачити істину» [4].

Єдине, від чого мислитель застерігає нас у цьому контексті, — від міфологізації історії. Патріотизм славетного минулого буде корисним і безпечним тільки доти, допоки ми бачитимемо не тільки славетне минуле, а й ганебне, доки історія залишатиметься для нас справою фактів, а героїчна сага — літературним витвором, хоч і на реальній основі. Як літератор, містик і затятий романтик, Льюїс завжди заохочував до занурення у героїчний епос, вірячи, що, якщо його правильно інтерпретувати, він може виплекати найпре-

красніші чесноти, проте він ніколи не дозволяв переказам, легендам і міфам зайняти нішу чистої історичної науки.

«Якщо героїчну легенду заgrimують під підручник, хлопчина у школі мимоволі звикне до думки, що «ми» якісь особливі», — пише Льюїс [4]. Така думка уже засіває зерно національної гордині і пиhi, яке може прорости навіть у радикальну форму шовінізму, що і трапилося у Росії у форматі ідеї «третього Рима». Містифікація «славної історії» і пропагандивна система ЗМІ породили суспільство шовіністичного світогляду, яким уміло маніпулює владна верхівка.

Здоровий патріотизм, позбавлений симптомів гордині, завжди буде відкритий істині, яка охоплюватиме і славні, і ганебні сторінки історії. Тепер виникає питання балансу любові до батьківщини, вихваляння її подвигів і критики її недоліків.

Критика не применшує любові до батьківщини, твердить письменник і філософ Гілберт Кіт Честертон. Справжній патріотизм любить свою країну навіть коли критикує її. Ба більше, саме в критиці виявляється найбільша любов, бо таким чином він хоче, щоб країна стала кращою. «Істинний патріот, — твердить Честертон, — завжди трішки засмучений. Справжній патріотизм радше співатиме про скорботу і зламані надії, ніж про славні перемоги» [14, р. 144]. Але водночас Честертон застерігає, що критика-нарікання без конструктивного і діяльнісного елемента не сприяє розквіту держави. «Поки ми просто сидимо і продовжуємо клясти систему, система залишатиметься в повній безпеці» [14, р. 145].

Американський активіст, публіцист і релігійний діяч Уільям Слоан Кофін продовжує цю ідею, стверджуючи, що якщо критиканська любов — найнебезпечніший з усіх патріотизмів, то любовна критика нічим не краща. «Якщо ви любите добро, ви повинні ненавидіти зло, щоб не впасти у сентиментальності, але ж якщо ви ненавидите зло більше, ніж любите добро, — ви просто дуже добрий ненависник» [21].

І все ж цей патріотизм історичної слави здатен зродити найблагородніші почуття у людському серці, якщо він поєднуватиметься з реалістичним образом минулого і не впадатиме у національну чи расову гординю. Чотири «кардинальні чесноти», як їх називає Льюїс, — розсудливість, поміркованість, справедливість і муж-

ність [6, с. 82] — здатні розвинутися саме у лоні такого патріотичного почуття. «Що б не казали, саме цей патріотизм допомагає багатьом людям поводитися набагато краще у важку хвилину, ніж би вони поводитись без нього» [4].

Третій вид патріотизму у градації автора від святого до демонічного дедалі більше наближається до останнього означення. А саме тому, що, за логікою Дені де Ружмона, він починає зазіхати на статус божественного. Цей різновид патріотизму, твердить Льюїс, уже «не почуття, а *віра*».

Інколи це просто наївна і простодушна віра сліпця, яка живиться стереотипами і кліше та часто виявляється глухою до раціональних доводів і аргументів. Як приклад такої віри Клайв С. Льюїс наводить кумедну бувальщину: «Хтось сказав старому священику: “Кожен народ чомусь думає, що його чоловіки найхоробріші, а жінки найкрасивіші”, на що священик цілком серйозно відповів: «Так, але ж в Англії так і є» [4]. Уже згадуваний Уільям Слоан Кофін писав, що «найгірші патріоти ті, що чіпляються за впевненість і переконання більше, ніж за істину; хто в ім'я позбавлення себе від мук міркувань готові накликати невимовні страждання на інших» [21].

В іншому випадку це патріотизм на межі фанатичної віри, сакралізованого почуття, яке витіснило авторитет Абсолюту і саме стало богом. По-перше, він проголошує експансивне захоплення тих моральних п'єдесталів, які можуть належати тільки Богові та істинній вірі. У «Листах Крутеня» старший демон навчає молодшого, як поводитися з «підопічним» в умовах війни. Для нечистого немає значення, чи «підопічний» займе позицію активного і рішучого патріотизму, чи вдасться до ідеалістичного пацифізму. Головне, твердить демон, щоб чи та чи інша моральна установка стала найважливішою частиною його віри і релігії. Нехай він піднесе свою любов до батьківщини на рівень бога — і вона одразу його знищить, або ж нехай заглибиться у самолюбівання своїм «священним» пацифізмом і спокуситься на осуд співгромадян-патріотів — і результат також буде на користь зла. «Чим більше у підопічного такої релігійності, тим більше він наш», — пише демон [5, с. 25].

По-друге, ця форма патріотизму щораз більше культивує непомилність свого народу або держави. А це, своєю чергою, веде до расизму як філософії вищості, яка начебто легітимізує зверхнє ставлення до представників інших народів чи рас.

Щоб перейти до означення *четвертої* форми патріотизму, слід чітко усвідомлювати культурно-історичний контекст, у якому жив і творив Клайв С. Льюїс. Як би не намагався він універсалізувати свої праці, він залишався сином своєї доби і своєї нації. А нація ця перебувала у той час на етапі культивування імперських амбіцій.

Отже, четвертий патріотизм — це завершальний етап трансформації цього почуття у демонічне вірування, яке, прикриваючись благими ідеалами, принижує гідність інакодумців і застосовує міф своєї непомилності і вищості для окупації і поневолення інших народів. Патріотом стає людина, яка не просто ставить інтереси своєї нації вище за інтереси інших народів, а й «готова знехтувати інтересами цих інших націй заради *sacroegoismo* своєї власної» [1, с. 86].

У XIX ст. англійці дуже гостро відчували цей обов'язок — «тягар білої людини». Чи цей обов'язок — відверте лицемірство? Льюїс відповідає на це питання негативно, стверджуючи, що певний альтруїзм Англії усе-таки притаманний, адже якийсь відсоток добра імперія звершила у своїх колоніальних володіннях, проте скільки б добра не було посіяно у результаті імперської експансії, засоби експортування цього добра виявляються абсолютно не гуманними і не християнськими.

Цей «барабанний патріотизм», відчуття вищості і непомилності, обов'язку повчати інших і змушувати їх копіювати власний триб життя симптоматичний не лише на рівні держав, а й на рівні окремих громадян. У своєму відомому есеї «Коли б мені дали прочитати одну проповідь» Гілберт Кіт Честертон возносить смирення як найвищу чесноту, протиставляючи її будь-яким формам гордині і зверхності: чи то особистої, чи національної. «Якщо патріот здатен запитати себе: “Чи достойний я Англії?”», він презентує най-благородніше з почуттів, «але варто йому пихато заявити: “Я — англійсьць!” — і його патріотизм перетвориться у мерзенне фарисейство» [13].

На цьому етапі «демонічний патріотизм» входить у стадію саморуйнації або «самопожирання». Він втрачає подобу любові і вироджується у беззаконні. Коли будь-яка природна форма любові стає беззаконною, вона не лише здійснює незворотній і деструктивний вплив на інші види любові, а й самознищується, перестаючи відтак бути любов'ю [20].

«Барабанний і трубний» патріотизм ідеалізує славетні подвиги великої держави, містифікує її могутність і любить батьківщину за велич і силу. У такому патріотизмі уже криється передумова до зради, адже, якщо припустити, що батьківщина не слава і не могутня, такий патріотизм втрачає засадничий постулат і основну мотивацію любові до країни. Льюїс наводить цитату одного з літературних героїв Кіплінга, який визнає: «Була би Англія слабка, я б покинув її» [4]. Слава і велич, з якими асоціює себе «барабанний» патріот, — явища дочасні. Якщо це ті «ідеали», які сповідує патріотизм, то він зрадить свою країну, як тільки та перестане відповідати його вимогам і амбіціям, як тільки припинить працювати на утвердження його власної цінності.

Таким чином, Клайв С. Льюїс демонструє глибину філософського осмислення категорії патріотизму, розшаровуючи її на стадії «обожнювання», а відтак, як не парадоксально, — «демонізації». Водночас мислитель гаряче обстоює ідеал патріотичної свідомості, здорового патріотизму, адже саме в такому реалізується задум Божий щодо людської особистості, а також елімінується міжнаціональна ворожнеча.

У публіцистичних та літературних текстах Льюїса можна чітко простежити три ключових аргументи на користь здорового патріотизму.

По-перше, патріотизм як форма боротьби з егоїзмом. Дослідники його кореспонденції стверджують, що характер листів філософа змінився після його повернення з фронту. У них поменшало «гордості та зверхності» [16]. Можливо, роки, проведені в окопах, виплекали у ньому ту форму патріотичної свідомості, яка відсікає усяку пиху і самозакоханість.

У розумінні Льюїса, патріотизм — це своєрідна моральна вакцинація від егоїстичного замкнення у власних інтересах, а також сповнення заповіді Любові до ближнього. «Якщо внутрішнє життя

зачиняється у власних інтересах, то вже немає місця для інших, вже не приходять убогі, вже не слухається Божий голос, вже не відчувається солодка радість від Його любові, вже не пульсує ентузіазм чинити добро» [15]. Сам Льюїс пише про це так: «Сім'я — це перша сходинка, що відводить нас від егоїзму. Патріотизм — це сходинка друга, яка відводить нас від егоїзму сім'ї» [4]. Не те, що би автор закидав відданим сім'янам звинувачення в егоїзмі, але таким міркуванням він лише підтвердив, що чим менш інстинктивна наша любов, чим міцніші у ній раціональний і вольовий компоненти, які надають їй переважних рис рішення над ознаками примітивного емоційного імпульсу, тим більша моральна цінність у ній закладена.

По-друге, здоровий патріотизм уможливує уникнення або розв'язання міжнародних конфліктів. Там, де зруйнований патріотизм, будь-який міжнародний конфлікт доведеться позиціонувати як боротьбу добра зі злом, як винятково етичну і моральну проблему. Поляризація «добро—зло», абсолютизація власної місійності й культивування ненависті до свого ворога як до уособлення чистого зла — це ядро пропагандивного інструментарію імперських і тоталітарних держав. Схожою риторикою послуговується і Російська Федерація.

Через свою градацію патріотизмів Льюїс намагався донести, що війни можуть бути славними, не претендуючи на звання Священних, коли смерть героя не плутатимуть зі смертю мученика, а кожен справедливо захищає свій дім і правду свого народу, не ставлячи клейма «абсолютного зла» на свого ворога, коли патріотичні пісні не перетворюються на псалми, водночас зберігаючи свою сакральність, а любов до країни і рідного дому залишається святим почуттям обов'язку, але не стає богом [4].

По-третє, останній аргумент на користь патріотизму письменник не опрацьовує детально і не формулює як окрему самодостатню доктрину, проте і його тексти пронизані ідеєю морального обов'язку. «Відчуття обов'язку — це, звичайно ж, краще, ніж відчуття права» [4]. Патріотизм, отже, одна з форм практичної реалізації обов'язку. У цьому Льюїс суголосний із Джузеппе Мацціні, який вірив, що нація і країна — це ділянка відповідальності і роботи, яку дав нам Бог. Він доручив певним людям опіку над певни-

ми територіями, що дало імпульс зародженню різних культур і націй [7, с. 18].

Наводячи аргументи на користь патріотизму і свідомої національної позиції, Льюїс усе ж залишається на людиноцентричній позиції, позаяк цінність вічної душі людини в його системі світогляду стоїть вище, ніж нація, держава чи інша політична формація. У цій площині він може подискутувати з уже згадуваним Шарлем Моррасом, який твердив, що цінність держави завжди вища за цінність її громадян [8, с. 60]. Льюїс натомість рангує ці поняття з позиції вічності, твердячи, що нації і держави — це явища дочасні, тоді як людина — народжена жити вічно. «Нації, культури, мистецтво, цивілізації — це смертне... Але безсмертними є ті, з ким ми жартуємо, працюємо, одружуємося» [17].

Без сумніву, у порівнянні з коротким відтинком земного життя людини життя народу постає категорією значно вищого ґатунку. Цей метаорганізм, зітканий з життів, рішень, дій окремих особистостей, стає продовженням їх у майбутньому, як у Й. Г. Фіхте, коли «народ і батьківщина є запорукою земної вічності» [10, с. 13]. Проте релігійний вектор праць Клайва С. Льюїса пояснює апелювання автора до позаземної вічності, досягнути якої дозволено лише людській душі. Рівночасно ж, підносячи людину над будь-якими рукотворними інститутами і формаціями, Льюїс не нівелює поняття нації і батьківщини, адже саме любов до останньої здатна зродити найкраще у людській душі, тим самим піднявши її до вічності.

Так, праці британського мислителя ХХ ст. зберігають свою актуальність і сьогодні, адже акумулюють у собі весь потенціал публіцистичного слова, яке є смислотворчим чинником, будує інформаційний і ідейний зв'язок між поколіннями і рефлексує над викликами часу.

1. *Альтер П.* Націоналізм: проблема визначення // Націоналізм: антологія; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: ВД «Простір»: Смолокип, 2010. С. 85—89.
2. *Гавел В.* Промови та есеї; [пер. із чес. Радко Мокрик, Тетяна Окопна, Євген та Ольга Перебийніс]. Київ: ВД «Комора», 2016. 140 с.
3. *Конквест Р.* Роздуми над сплюндрованим сторіччям. Київ: Основи, 2003. 373 с.

4. *Льюїс К. С.* Четыре любви. URL: <https://www.rulit.me/books/chetyre-lyubvi-the-four-loves-lp-read-483356-1.html>.
5. *Льюїс К. С.* Листи Крутеня; [пер з англ. В. Романець]. Львів: Свічадо, 1994. 120 с.
6. *Льюїс К. С.* Просто християнство; [пер. з англ. А. Маслюх]. Львів: Свічадо, 2018. 224 с.
7. *Маціні Дж.* Обов'язки перед країною // Націоналізм: антологія; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: ВД «Простір»: Смолоскип, 2010. С. 18—34.
8. *Моррас Ш.* Повернення до живих речей // Націоналізм: антологія; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — Київ: ВД «Простір»: Смолоскип, 2010. С. 57—66.
9. *Ружмон Дені, де.* Любов і західна культура; [пер. з франц. Ярина Тарасюк]. — Львів: Літопис, 2000. 304 с.
10. *Фіхте Й. Г.* Що таке народ у вищому розумінні цього слова і що таке любов до батьківщини // Націоналізм: антологія; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: ВД «Простір»: Смолоскип, 2010. С. 10—18.
11. *Франкл В.* Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі / пер. з англ. О. Замойська. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. 160 с.
12. *Чанек К.* Бесіди з Т. Г. Масариком; [пер. з чеської Л. Ю. Кіцили]. Львів: Каменяр, 2001. 270 с.
13. *Честертон Г. К.* Если бы мне дали прочитать одну проповедь. URL: <http://www.chesterton.ru/essays/0001.html>.
14. *Ahlfquist D.* The complete Thinker. The Marvelous mind of G.K. Chesterton. San Francisco: Ignatius Press, 2012.
15. Apostolic Exhortation Evangelii Gaudium of the Holy Father Francis. URL: http://w2.vatican.va/content/dam/francesco/pdf/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium_en.pdf.
16. Lewis C. S. : Life, Works, and Legacy / ed. Bruce L. Edwards. Lnd.: Greenwood Publishing Group, 2007. 1416 p.
17. *Lewis C. S.* The Weight of Glory. New York: Simon and Schuster, 1965.
18. Patriotism // Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/patriotism/>.
19. Patriotism: Philosophical and Political Perspectives; edited by Igor Primoratz, Aleksandar Pavkovic. New York: Routledge, 2017. 240 p.
20. The Practical Side: Patriotism // The Official Website of C. S. Lewis. — URL: <http://www.cslewis.com/the-practical-side-of-lewis-patriotism/>.
21. What is Patriotism? // The Nation. URL: <https://www.thenation.com/article/what-patriotism/>.

References

1. Alter, P. (2010). Natsionalizm: problema vyznachennia, *Natsionalizm: antolohiya*, uporiad. O. Protsenko, V. Lisovyi, Kyiv, VD «Prostir», Smolohskyp, pp. 85—89. (in Ukr.).
2. Havel, V. (2016). *Promovy ta eseji*; per. iz ches. Radko Mokryk, Tetiana Okopna, Yevhen ta Olha Perebyinis, Kyiv, VD «Komora», 140 pp. (in Ukr.).
3. Konkvest, R. (2003). *Rozdumy nad spliundrovanyim storichchiam*, Kyiv, Osnovy, 373 pp. (in Ukr.).
4. Liuis, K. S. *Chetyre liubvi*. Retrieved from <https://www.rulit.me/books/chetyre-lyubvi-the-four-loves-lp-read-483356-1.html>. (in Rus.).
5. Liuis, K. S. (1994). *Lysty Krutenia*; per z anhl. V. Romanets, Lviv, Svichado, 120 pp. (in Ukr.).
6. Liuis, K. S. (2018). *Prosto khrystyanstvo*, per. z anhl. A. Masliukh, Lviv, Svichado, 224 pp. (in Ukr.).
7. Mazzini, Dzh. (2010). Oboviazky pered krainoyu, *Natsionalizm: antolohiia*, uporiad. O. Protsenko, V. Lisovyi, Kyiv, VD «Prostir», Smolohskyp, pp. 18—34. (in Ukr.).
8. Morras, Sh. (2010). Povernennia do zhyvykh rechei, *Natsionalizm: antolohiia*, uporiad. O. Protsenko, V. Lisovyi, Kyiv, VD «Prostir», Smolohskyp, pp. 57—66. (in Ukr.).
9. Ruzhmon, Deni de. (2000). *Liubov i zakhidna kultura*; per. z frants. Yaryna Tarasiuk, Lviv, Litopys, 304 pp. (in Ukr.).
10. Fikhte, Y.H. (2010). Shcho take narod u vyshchomu rozuminni tsoho slova i shcho take liubov do batkivshchyny, *Natsionalizm: antolohiia*, uporiad. O. Protsenko, V. Lisovyi, Kyiv, VD «Prostir», Smolohskyp, pp. 10—18. (in Ukr.).
11. Frankl, V. (2016). *Liudyna v poshukakh spravzhnoho sensu. Psykholoh u kontstabori*; per. z anhl. O. Zamoiska, Kharkiv, Klub Simeinoho Dozvillia, 160 pp. (in Ukr.).
12. Chapek, K. (2001). *Besidy z T. H. Masarykom* [per. z cheskoj L. Yu. Kitysyly], Lviv, Kameniar, 270 pp. (in Ukr.).
13. Chesterton, H. K. *Esly by mne daly prochytat odnu propoved*. Retrieved from <http://www.chesterton.ru/essays/0001.html>. (in Rus.).
14. Ahlquist D. (2012). *The complete Thinker. The Marvelous mind of G. K. Chesterton*, San Francisco, Ignatius Press. (in Eng.).
15. Apostolic Exhortation Evangelii Gaudium of the Holy Father Francis. Retrieved from http://w2.vatican.va/content/dam/francesco/pdf/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium_en.pdf. (in Eng.).

16. Lewis, K. S. (2007). *Life, Works and Legacy*, ed. Bruce L. Edwards, Greenwood Publishing Group, London, 1416 pp. (in Eng.).
17. Lewis, K. S. (1965). *The Weight of Glory*, New York, Simon and Schuster. (in Eng.).
18. Patriotism, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/entries/patriotism/>. (in Eng.).
19. (2017). *Patriotism: Philosophical and Political Perspectives*, edited by Igor Primoratz, Aleksandar Pavkovic, New York, Routledge, 240 pp. (in Eng.).
20. The Practical Side: Patriotism, *The Official Website of C. S. Lewis*. Retrieved from <http://www.cslewis.com/the-practical-side-of-lewis-patriotism/>. (in Eng.).
21. What is Patriotism, *The Nation*. Retrieved from <https://www.thenation.com/article/what-patriotism/>. (in Eng.).

Iryna Voloshyn

AMBIVALENCE OF PATRIOTISM:
THE IDEAS OF NATION AND HOMELAND IN THE
PUBLICISM OF CLIVE STAPLES LEWIS

This article makes an attempt of scholarly reflection on the meaning of the concepts of patriotism, nationalism and homeland. Those are the core categories in the publicism of the famous British writer, religious philosopher and public intellectual of 20th century Clive Staples Lewis. The research is based on the analysis of the works and essays of C. S. Lewis, the studies of Ukrainian and the Western scholars, philosophers and publicists (journalists). It demonstrates the communicative potential of Lewis's texts and examines the theory of «ambivalent patriotism» in the context of general philosophical and publicistic discourse. C. S. Lewis categorizes patriotism by the degree of its «sanctification» and therefore identifies four stages of patriotic feelings. This article thoroughly analyzes these stages and along with studying other works of the writer interpolates them in the general discourse of patriotism and nationalism, outlines a comprehensive overview of the Lewis' ideology. At the same time, by studying not only the publicistic articles of C. S. Lewis (in the traditional interpretation of this genre), but also his other works, the author argues the hypothesis the publicism is not necessarily limited by a specific type of the materials. The key features

of this genre can be as well identified in other literary texts, such as fiction, novels, poems, treatises and so on. This research also focuses on the ideological and notional aspects of the texts based on the core principles of the theory of «conceptual publicism».

Keywords: patriotism, nationalism, national and extra-national identity, publicism, religious conscience.

УДК 070:316.422](477)"20"

Зоряна Галаджун

ДРУГИЙ ЕТАП РОЗДЕРЖАВЛЕННЯ ПРЕСИ: РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПРОБЛЕМИ

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-15](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-15)

Проаналізовано результати другого етапу роздержавлення друкованих ЗМІ в Україні та виокремлено і класифіковано основні проблеми, що його супроводжували.

Ключові слова: *роздержавлення, друковані ЗМІ, проблеми реформування, другий етап.*

Процес роздержавлення державної та комунальної друкованої преси відповідно до Закону України від 24 грудня 2015 р. «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації» завершився. За його проведенням стежили і представники медіаспільноти, і науковці у галузі соціальних комунікацій, і дослідники-юристи та представники політичних студій, що свідчить про важливість цього процесу для розвитку демократії в нашій країні.

Результати першого (пілотного) та другого етапів, що тривали впродовж 2016—2018 рр. стали приводом для написання наукових розвідок плеядою вчених. Зокрема, у царині соціальних комунікацій деякі аспекти реформування комунальної преси на Черкащині досліджувала О. Цапок [14], роздержавлення друкованої преси в контексті розвитку інформаційного простору України вивчала І. Сівашова [12], історію розвитку питання до прийняття відповідного Закону, результати його першого етапу аналізувала З. Галаджун [1]. Серед дослідників інших галузей знання проблеми роздержавлен-

ня ЗМІ в контексті угоди про Асоціацію «Україна–ЄС» аналізував Г. Хлисту́н [13], напрями, проблеми та перспективи реформування комунальних друкованих ЗМІ описував Д. Кузи́н [6], деякі аспекти правового забезпечення реформування розглядав Г. Красноступ [5]. Активно аналізувався процес роздержавлення друкованої преси представниками медіаспільноти, зокрема ряд статей було опубліковано медіаюристом Інституту медіаправа К. Кулиною [7—11].

Метою реформування державних та комунальних друкованих засобів масової інформації було обмеження впливу засновників на редакцію видання, а отже, створення можливостей для функціонування демократичних медіа. Незважаючи на те, що період роздержавлення, встановлений у Законі, закінчився, ще передчасно говорити про завершення цього процесу. За цей час органи державної влади повинні були вийти зі складу засновників або ліквідувати таке ЗМІ. Впродовж першого етапу (2016 р.) жодній редакції не вдалося реформуватися. Зі стартом другого етапу почався поступ, і на початок 2019 р. заяви про перереєстрацію до Міністерства юстиції подали 424 видання [10], хоча, як і передбачали деякі експерти, частині з них не вдалося зберегти свої свідоцтва.

На кінець грудня 2018 р. згідно з даними Зведеного переліку об'єктів реформування реформуванню підлягали 760 друкованих засобів масової інформації та редакцій. На той момент із 662 комунальних видань перетворення зазнали 323, а це 53%, із 98 державних видань – 20, а це 25%, 7% видань не ухвалили рішення співзасновників, тобто лише 49% медіа були роздержавлені. Найвищий відсоток у розрізі регіонів із результатом 85% — у Тернопільській, 77% — у Полтавській, 76% — у Миколаївській та 72% — у Черкаській областях. За кількістю перетворених ЗМІ лідерами є Вінницька область із 24 редакціями, Полтавська – із 23 ЗМІ, Черкаська – із 21 виданням. Найнижчий показник або без нього — у міста Київ – 0%, Закарпатській та Київській областях — 6% та 24% відповідно [4].

Станом на 1 січня 2019 р. Мін'юст отримав заяви від 424 видань [3]. Законом було запропоновано чотири варіанти перетворень: вихід органу влади зі складу засновників друкованого ЗМІ (який було обрано 62 виданнями, ним могли скористатися ЗМІ та редакції, що не мали на своєму балансі державного або комунального

майна); вихід органу влади зі складу засновника та створення нової юридичної особи (цим способом скористалися більшість редакцій, а саме 634); приватизація (згідно з інформацією Держкомтелерадіо, цей спосіб усунування було обрано двома виданнями – криворізькою газетою «Червоний гірник» та запорізьким журналом «Хортиця»). У результаті останнє припинило свою діяльність відповідно до рішення засновників, а новим засновником першого видання стало ТЗОВ «Редакція криворізької міської газети «Червоний гірник». Як зазначає медіаюрист К. Кулина, «не відомо, як це виглядало з правової точки зору» [10]. Вказаний спосіб був складний щодо можливості його реалізації, оскільки спеціальний Закон не передбачав механізму та порядку такої зміни. Останнім способом усунування друкованих ЗМІ, запропонованим нормативно-правовим актом, є перетворення в офіційне друковане видання, яке було обране лише однією редакцією, а саме ДІВП «Видавництво «Педагогічна преса». Відповідно до задуму Закону цей спосіб передбачав перетворення колишніх державних видань на бюлетені, що повинні публікувати лише офіційну інформацію і не використовувати працю журналістів для цього. Крім того, це мало бути можливим лише для друкованих ЗМІ, а не редакцій, оскільки офіційні видання не можуть їх мати.

До кінця другого етапу реформування традиційно високий темп тримали Вінницька, Сумська, Хмельницька і Тернопільська області, а найповільніше справи йшли у Київській та Закарпатській. В останньої процес відбувався настільки кволо, що за півроку до завершення роздержавлення не було реформовано жодного видання. З цього приводу відбулося спеціальне засідання колегії Держкомтелерадіо, на якому зусилля місцевих органів влади було визнано незадовільними та запроваджено щомісячний моніторинг виконання, що, зрештою, дало результат. На грудень 2018 р. реформувалося тільки 1 видання, на січень 2019 р. — 3, а, за інформацією станом на вересень 2019 р. їх було вже 14, на листопад — 15, тобто 16 видань припинило свою діяльність, це найбільша кількість видань серед областей України, наступною, з 12 ліквідованими ліцензіями, є Львівська область. Полтавська область із реформованими 29 виданнями (що становить 93% усіх видань) є лідером роздержавлення у кількісному та відсотковому вимірі. Тобто, за даними Зведе-

ного реєстру, станом на 30 вересня 2019 р. реформувалося 555 друкованих комунальних видань, ліцензії 102 були припинені, але є ще видання, що знаходяться у процесі перетворення [3].

Значно повільніше і з гіршими показниками відбувалося реформування державних видань. Відповідно до моніторингу Держкомтелерадіо реформуватися повинні були 98 державних видань, хоча підрахунок ЦЕДЕМ вказує на 142 державні видання [10]. Центральний орган державної влади, що надає статистичні дані про кількість ЗМІ та редакцій, наповнює його за даними, поданими самими органами-засновниками, тому він не володіє повною інформацією, як Міністерство юстиції України, яке відповідно до Закону не має повноважень брати участь у цьому процесі. Реєстр є відкритим, але пошук інформації можливий тільки за назвою, яку потрібно точно знати. Тобто Держкомтелерадіо не володіє дієвим та важливим інструментарієм для точного виконання припису нормативно-правового акта.

Станом на 15 травня 2019 р. було реформовано тільки 25% державних друкованих видань, на протипагу 83% усупільнених комунальних ЗМІ та редакцій. У процесі усупільнення 47% державних друкованих ЗМІ (а це 67 видань) припинило свою діяльність. Представники профільної установи стверджують, що більша частина з них фактично не проводила діяльність, а існувала лише формально, оскільки відповідний Реєстр давно не оновлювався. Тобто відбулося лише формальне скасування свідоцтв про державну реєстрацію. На цей момент 18 державних органів є засновниками 38 друкованих засобів масової інформації [10]. Варто відзначити, що оскільки інформація у Зведеному переліку є неповна, зокрема, не зазначено в який спосіб планують перетворитися 63 видання, то реальна кількість видань, що реформувалися в один із запропонованих Законом способів, може бути більшою, а може, своєю чергою, вказувати на факт відсутності відповідних рішень про усупільнення.

Згідно із профільним Законом, а точніше з його ч. 2 ст. 11 [2] неподання відповідної заяви про початок усупільнення до кінця 2018 р. неминуче призведе до втрати свідоцтва про державну реєстрацію, визання його недійсним, однак, фактично подавши її хоча б в останній день, можна було продовжити собі існування, оскільки

ки потрібен час не лише на проведення усупільнення, а й на розгляд самої заяви. За загальним правилом, такий розгляд повинен тривати один місяць, але негласне правило, встановлене Міністерством юстиції України, вказувало про «тримісячне продовження періоду на доопрацювання пакету документів», тобто повна інформація повинна була з'явитися у травні, і така була опублікована, але наскільки вона повна — може знати лише міністерство, яке не бере участі у реформуванні. Така неузгодженість у нормативному забезпеченні та розподілі повноважень відіграла негативну роль у цьому процесі впродовж усього періоду реформування.

Отже, проблеми, що супроводжували другий етап реформування можна класифікувати на:

1. юридичні (відсутність необхідних змін до Основного закону України про чітке окреслення можливості створення редакції шляхом виділу, регулювання оренди майна, встановлення мораторію на можливість відчуження майна редакції та ЗМІ, врегулювання механізмів захисту прав трудового колективу, якому не вдалося вчасно розпочати процедуру роздержавлення через бездіяльність засновників (органів державної влади та місцевого самоврядування);

2. організаційні (не передбачений механізм реального впливу на засновників щодо зобов'язання прийняття рішення про початок реформування; неузгодженість дій між Міністерством юстиції України та Держкомтелерадіо, а також відсутність інструменту контролю останнього над даними Реєстру ЗМІ; свавільне звільнення редакторів; переведення прав засновників державним та комунальним підприємствам; виведення з балансу підприємств майна, що повинно перейти у власність, і т.д.).

1. *Галаджун З.* Преса України: між минулим і майбутнім // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. 2018. Вип. 10 (26). С. 269–282.
2. Закон України «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації». 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/917-19>.
3. Зведений перелік об'єктів реформування (станом на 31.10.2019 року) // Державний комітет телебачення та радіомовлення України. 2019.

- URL: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=132736&cat_id=12628.
4. Звіт за результатами проведення моніторингу процесу реформування друкованих засобів масової інформації та редакцій // Державний комітет телебачення та радіомовлення України. 2018. URL: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=152342&cat_id=126285
  5. *Красностун Г.* Деякі аспекти правового забезпечення реформування друкованих засобів масової інформації, заснованих органами державної влади та органами місцевого самоврядування. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7947.
  6. *Кузін Д.* Реформування комунальних друкованих ЗМІ: напрямки, проблеми та перспективи // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2013_10_16.
  7. *Кулина К.* Встигнути у 2018-му: план дій для успішного завершення роздержавлення. // Детектор Медіа. 2018. URL: <https://detector.media/rinok/article/133736/2018-01-16-vstignuti-u-2018-mu-plan-dii-dlya-uspishnogo-zavershennya-rozderzhavlennya/>.
  8. *Кулина К.* Місцева преса: чого ми можемо навчитися у Польщі? // Детектор Медіа. 2018. URL: <https://detector.media/rinok/article/136668/2018-04-17-mistseva-presa-chogo-mi-mozhemo-navchitisya-u-polshchi/>.
  9. *Кулина К.* Реформування державної преси: де поступ? // Детектор Медіа. 2018. URL: <https://detector.media/rinok/article/140586/2018-09-03-reformuvannya-derzhavnoi-presi-de-postup/>.
  10. *Кулина К.* Роздержавлення: підсумки трьох років реформ // Детектор Медіа. 2019. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/rozderzhavlennya-pidsumky-troh-rokiv-reformy/>.
  11. *Кулина К.* Роздержавлення преси не завершено: чверть державних видань продовжують існувати // Детектор Медіа. 2019. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/rozderzhavlennya-presy-ne-zavershene/>.
  12. *Сівашова І.* Роздержавлення друкованих засобів масової інформації в контексті розвитку інформаційного простору України. 2010. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2010_7_12.
  13. *Хлистул Г.* Проблеми роздержавлення ЗМІ в контексті угоди про Асоціацію Україна—ЄС. 2017. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3331.
  14. *Цанок О.* Реформування комунальної преси на Черкащині в контексті роздержавлення друкованих ЗМІ. 2017. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tir_2017_16_37.

References

1. Haladzhun, Z. (2018). Presa Ukrainy: mizh mynulym i maibutnim. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka*, vyp. 10 (26), pp. 269–282. (in Ukr.).
2. (2015). Zakon Ukrainy «Pro reformuvannia derzhavnykh i komunalnykh drukovanykh zasobiv masovoi informatsii» Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/917-19>. (in Ukr.).
3. (2019). Zvedenyi perelik obiektiv reformuvannia (stanom na 31.10.2019 roku), *Derzhavnyi komitet telebachennia ta radiomovlennia Ukrainy*. Retrieved from http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=132736&cat_id=12628. (in Ukr.).
4. (2018). Zvit za rezultatamy provedennia monitorynhu protsesu reformuvannia drukovanykh zasobiv masovoi informatsii ta redaktsii, *Derzhavnyi komitet telebachennia ta radiomovlennia Ukrainy*. Retrieved from http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=152342&cat_id=12628. (in Ukr.).
5. Krasnostup, H. Deyaki aspekty pravovoho zabezpechennia reformuvannia drukovanykh zasobiv masovoi informatsii, zasnovanykh orhanamy derzhavnoi vlady ta orhanamy mistsevoho samovriaduvannia. Retrieved from https://minjust.gov.ua/m/str_7947. (in Ukr.).
6. Kuzin, D. (2013). Reformuvannia komunalnykh drukovanykh ZMI: napriamky, problemy ta perspektyvy, *Biuletyn Ministerstva yustytysii Ukrainy*. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2013_10_16. (in Ukr.).
7. Kulyna, K. (2018). Vstyhnuty u 2018-mu: plan dii dlia uspishnoho zavershennia rozderzhavlennia, *Detektor Media*. Retrieved from <https://detector.media/rinok/article/133736/2018-01-16-vstignuti-u-2018-mu-plan-dii-dlya-uspishnogo-zavershennya-rozderzhavlennya/>. (in Ukr.).
8. Kulyna, K. (2018). Mistseva presa: choho my mozhemo navchytysia u Polshchi? *Detektor Media*. Retrieved from <https://detector.media/rinok/article/136668/2018-04-17-mistseva-presa-chogo-mi-mozhemo-navchitisya-u-polshchi/>. (in Ukr.).
9. Kulyna, K. (2018). Reformuvannia derzhavnoi presy: de postup? *Detektor Media*. Retrieved from <https://detector.media/rinok/article/140586/2018-09-03-reformuvannya-derzhavnoi-presi-de-postup/>. (in Ukr.).
10. Kulyna, K. (2019). Rozderzhavlennia: pidsumky trokh rokiv reform, *Detektor Media*. Retrieved from <https://cedem.org.ua/analytics/rozderzhavlennya-pidsumky-troh-rokiv-reformy/>. (in Ukr.).
11. Kulyna, K. (2019). Rozderzhavlennia presy ne zavershene: chvert derzhavnykh vydan prodovzhuiut isnuvaty, *Detektor Media*. Retrieved from <https://cedem.org.ua/analytics/rozderzhavlennya-presy-ne-zavershene/>. (in Ukr.).

12. Sivashova, I. (2010). Rozderzhavlennia drukovanykh zasobiv masovoi informatsii v konteksti rozvytku informatsiinoho prostoru Ukrainy. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2010_7_12. (in Ukr.).
13. Khlystun, H. (2017). Problemy rozderzhavlennia ZMI v konteksti uhody pro asotsiatsiiu Ukraina-Yes. Retrieved from http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3331. (in Ukr.).
14. Tsapok, O. (2017). Reformuvannia komunalnoi presy na Cherkashchyni v konteksti rozderzhavlennia drukovanykh ZMI]. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tir_2017_16_37. (in Ukr.).

Zoriana Haladzhun

THE SECOND STAGE OF PRESS DENATIONALIZATION: RESULTS AND PROBLEMS

The article traces back the second stage of the print media denationalization in Ukraine spanning 2017—2018s. This reform aimed to cancel out the influence of central and local public authorities on the editorial staffs. This paper analyzes the official data available on the website of the State Committee for Television and Broadcasting of Ukraine. The latter body is the main coordinator responsible for the reform implementation of print media denationalization in Ukraine. Additionally, we trace back by stages how the Oblasts and mass media there entered and completed the process, who were the leaders in terms of + and – signs at each stage. Considering the data as well as the reaction of the media community, the author states that in the course of this process, mass media faced a wide range of problems. Those may be classified according to their problematic criteria into legal and organizational. Legal problems were: non-acceptance of amendments to the fundamental law about clear definition of the possibility to form an editorial staff by means of withdrawal; redefining the matters of property lease, suspension of transfer of property that was in editorial offices' ownership; extra procedures for the protection of rights of editors and journalists that were not able to launch the process because of inactivity of central and local public authorities. Organizational obstacles included the following ones: a lack of the mechanism of effective influence of co-founders on the necessity to make a decision about the start of reforming; lack of cooperation between the Ministry of Justice of Ukraine

and the State Committee for Television and Broadcasting of Ukraine as well as absence of the mechanism of control over the data of Mass Media Register for the latter; unauthorized dismissal of editors; transfer of the founders' rights to state-owned and municipal enterprises; output of the property meant to pass into the ownership from the enterprise's ownership and so on. Besides, the author claims that Poltava Oblast has become an indisputable leader both in percentage and quantitative terms with its 29 reformed mass media amounting to 93% of all print media. Kyiv has shown the worst results in implementing the reforming process — 0 %.

Keywords: denationalization, print media, problems of reform, the second stage.

УДК 811.161.2'276.6:821.161.2"18/19"(092)

Олена Кузнецова

ТРАДИЦІЙНІ Й НОВІ РОЗДІЛИ
МОВОЗНАВСТВА ЛІНГВОФРАНКІАНИ
ПРОФЕСОРА ОЛЕКСАНДРИ СЕРБЕНСЬКОЇ

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-16](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-16)

Проаналізовано франкознавчі праці відомого мовознавця, професора Львівського національного університету імені Івана Франка Олександри Сербенської щодо належності досліджень до різних розділів мовознавства, виявлено традиційні розділи українського мовознавства: термінологія, фразеологія, лексикографія, стилістика й нові розділи: лінгвофілософія, лінгвосеміологія, соціолінгвістика, комунікативна лінгвістика, когнітивна лінгвістика, лінгвоконцептологія, лінгвофеноменологія, показано, що за кількістю публікацій дослідниця найбільше приділяє увагу соціолінгвістиці й комунікативній лінгвістиці у творчості Івана Франка.

Ключові слова: *Олександра Сербенська, лінгвофранкознавство, термінологія, фразеологія, лексикографія, стилістика, лінгвосеміології, соціолінгвістика, комунікативна лінгвістика, когнітивна лінгвістика, лінгвоконцептологія, лінгвофеноменологія.*

Професор Львівського національного університету імені Івана Франка Олександра Сербенська своїми працями репрезентує мовний, мовленнєвий, мовотворчий і мовознавчий феномен Івана Франка

ка. Як показують наукові публікації Олександри Сербенської з мовознавчої франкіани, сучасне лінгвофранкознавство є не тільки розділом історії української мови, її творення, це водночас дослідження з різних традиційних і нових розділів мовознавства, сьогоденних проблем двомовності, функціонування української мови в незалежній Україні, розмовного мовлення, формування мовної особистості з опорою на вічні цінності: гідність, мораль, духовність.

У час, коли йде боротьба за державну українську мову як основу нації, держави, що єднає народ під час війни на сході України за існування незалежної, соборної держави, лінгвофранкознавчі праці професора факультету журналістики Львівського національного університету ім. І. Франка Олександри Сербенської, доктора філологічних наук, заслуженого професора ЛНУ ім. І. Франка, академіка АН вищої школи, яка гідно представляє мовознавче крило львівської університетської школи франкознавства, як ніколи є актуальними й затребуваними.

У мовознавчу франкіану Олександра Сербенська ввійшла 1962 р. своєю першою публікацією про юридичну термінологію Івана Франка, працюючи в той час на кафедрі української мови Львівського державного університету ім. І. Франка.

Поряд з екологією, культурою української мови, українським термінознавством, україномовною комп'ютерною лінгвістикою, лексикографією, лінгвофранкіана — один із магістральних напрямів численних досліджень відомого в Україні й за кордоном українського генія Івана Франка. Про визнання та заслуги професора Олександри Сербенської свідчать її нагороди: нагрудні знаки Міністерства освіти і науки України «Відмінник освіти України» (1999), «Петро Могила» (2009), медаль «20 років відновлення Наукового Товариства імені Шевченка у Львові» (2009), ювілейна медаль до відзначення 350-річчя Львівського національного університету ім. І. Франка (2011), нагрудний знак львівського міського голови «Святий Юрій» (2011), державний Орден княгині Ольги III ступеня (2011), відзнака Львівського національного університету ім. І. Франка «Медаль Івана Франка» (2017), Орден Лева (відзнака Львівської міської ради) (2019). Усі ці відзнаки й нагороди символізують вагоме визнання досягнень професора Олександри

Сербенської на університетському, львівському обласному, міському та державному рівнях.

Постановка проблеми. Про професора Олександру Сербенську як франкознавця йдеться в українських енциклопедіях, довідниках і словниках, зокрема: Бичко З., Мельничук Б., Пиндус Б. «Тернопільський енциклопедичний словник» (Тернопіль, 2008. Т. 3); «Жінки України. Біографічний енциклопедичний словник» (Київ, 2001); «Українська журналістика в іменах» (Львів, 2001. Вип. 8); «Науково-дослідний центр періодики (1993—2003 рр.)» (Львів, 2003. Т. 2); «Українська мова: Енциклопедія». (Київ, 2004).

У книзі «Олександра Сербенська» із серії «Заслужені професори Львівського національного університету імені Івана Франка» [6] професора Олександру Сербенську франкознавцем називають: Василь Височанський, перший проректор Львівського національного університету ім. І. Франка (с. 3), Вікторія Бабенко, завідувач кафедри журналістики Українського католицького університету (с. 5), Микола Босак, лауреат Всеукраїнського конкурсу «Коронація слова—2007» (с. 14), Володимир Демченко, декан факультету систем та засобів масової комунікації Дніпровського (в той час — Дніпропетровського) національного університету ім. Олеса Гончара (с. 33); Максим Міщенко, асистент кафедри теорії та практики журналістики Львівського національного університету ім. І. Франка (с. 39); Надія Бабич, професор кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича (с. 60, 61); Флорій Бацевич, завідувач кафедри загального мовознавства Львівського національного університету ім. І. Франка (с. 70); Марія Білоус, доцент кафедри української мови Львівського національного університету ім. І. Франка; Зеновій Терлак, завідувач кафедри української мови Львівського національного університету ім. І. Франка (с. 80—87); Христина Дацишин, доцент кафедри мови ЗМІ Львівського національного університету ім. І. Франка (с. 89, 90); Любов Демко, студентка факультету журналістики Львівського національного університету ім. І. Франка (с. 99—108); Надія Зелінська, професор Української академії друкарства (с. 118); Анастасія Мамалига, професор кафедри мови та стилістики Інституту журналістики Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка (с. 140), а також Василь Ли-

занчук, завідувач кафедри радіомовлення і телебачення факультету журналістики Львівського національного університету ім. І. Франка, у статті «90 життєвих візерунків Олександри Сербенської. Штрихи до ювілейного портрета», опублікованій в газеті «День» 2 березня 2019 р. [4].

До 2019 р. професор Олександра Сербенська про мову творчості й мовознавство Івана Франка опублікувала три наукові книги, що поєднують кілька розділів мовознавства у творчості Каменяря.

Об'єктом дослідження стали монографія, статті, доповіді, виступи професора Олександри Сербенської на всеукраїнських і міжнародних конференціях, симпозіумах про І. Франка, що не втратили своєї актуальності й мають не тільки наукове, а й суспільне, націєтворче, державотворче значення.

Аналіз останніх досліджень. 2010 р. в «Українському літературознавстві» вийшла ґрунтовна стаття Івана Ціхоцького «Франкознавчі дослідження кафедри української мови Львівського університету (наукові традиції і перспективи)», в якій автор осмислив проблематику наукових досліджень мови Івана Франка на кафедрі української мови Львівського університету від 1939 р. до 2010 р., де згадано лише одну працю в той час доцента факультету журналістики Олександри Сербенської «Основи мовотворчості журналіста в інтерпретації І. Франка (1992). Хоча за період від першої публікації в 1962 р. до 2010 р. дослідниця опублікувала десятки статей, доповідей, виступів на конференціях і симпозіумах, вийшли друком одноосібна монографія «Мовний світ Івана Франка: статті, роздуми, матеріали» (2006), тексти лекцій п. н. «Основи мовотворчості журналіста в інтерпретації Івана Франка» (1993), збірник «Франкові думки про мову» (упорядник і автор вступного слова О. Сербенська) (2006).

Ректор Львівського національного університету ім. І. Франка Володимир Мельник у статті «Енергія науково-педагогічної доброчесності» (2019), опублікованій у збірнику на пошану професора кафедри телебачення і радіомовлення факультету журналістики з нагоди відзначення її 90-річчя, зазначає: «Вагомим є науково-дослідницький внесок професорки Сербенської у сучасну франкіану. Вона опублікувала понад 30 статей, доповідей, виступів, тез про багатогранну творчість Івана Франка, які передували виданню у

2006 р. монографії «Мовний світ Івана Франка: статті, роздуми, матеріали» [5, с. 4].

Про вивчення мови творів І. Франка професором Олександрою Сербенською пише О. Кровицька в рецензії «Внесок у дослідження інтелектуальної історії українського народу» на монографію Олександри Сербенської «Мовний світ Івана Франка: Статті, роздуми, матеріали» [3].

Христина Дацишин у статті «Мовотворчість журналіста в науковій концепції Олександри Сербенської» називає вісім її праць з франкіани: «Мовотворчості І. Франка О. Сербенська присвятила низку наукових праць: “Журналістська творчість у концепції І. Франка” (1989), “Іван Франко про догми і шаблони як соціальне зло” (1991), “Феномен рідної мови в інтерпретації Івана Франка” (1997), “Взаємини національного та інтернаціонального у мовній практиці Франка-журналіста” (2001), ”Знаки — символи в концептуальній картині світу Івана Франка” (2001), “Мовна діяльність журналіста: методологічні засади Івана Франка” (2005), “Мовний світ Івана Франка» (2006), “Політичний термін в публіцистичних творах Івана Франка” (2007) та ін.» [2, с. 287].

Автори статей про професора Олександрю Сербенську як франкознавця, рецензенти її книг називають не всі розділи сучасного мовознавства, з яких Олександра Антонівна досліджує мову, мовотворчість і мовознавство Івана Франка. Системного дослідження розділів мовознавства у працях професора Олександри Сербенської про мову, мовлення, мовотворчість, мовознавство Іван Франка донині цілеспрямовано не здійснив ніхто.

Неповно висвітлена диференціація розділів мовознавства в працях професора Олександри Сербенської дала ідею щодо предмета нашого дослідження — направи й розділи мовознавства її лінгвофранкіани, щоб показати вагомість, сучасність, суспільну потребу, різнобічність праць вченої про мову, мовознавство І. Франка.

Оскільки в українському франкознавстві недостатньо опрацьовано мовознавчі праці професора Олександри Сербенської, бракує їх осмислення, диференціації за напрямками, розділами мовознавства, немає статистичного аналізу, відсутня бібліографія її досліджень мови Івана Франка, все це зумовлює актуальність і значення нашої статті.

Олександра Сербенська прийшла працювати на кафедру української мови філологічного факультету Львівського університету старшим лаборантом і 1973 р. на запрошення декана факультету журналістики перейшла працювати на кафедру стилістики і редагування доцентом. Працюючи на факультеті журналістики, Олександра Сербенська опублікувала про мову, мовознавство, мовотворчість Івана Франка 11 тез доповідей, виступів на всеукраїнських та міжнародних конференціях; 21 статтю у фахових наукових виданнях та 2 наукові праці: тексти лекцій «Основи мовотворчості журналіста в інтерпретації Івана Франка» (1993); монографію «Мовний світ Івана Франка: статті, роздуми, матеріали» (2006). В останній з названих книг найоб'ємніше розкрила проблеми лінгвофілософії: сутність, природу мови творів І. Франка, її взаємозв'язки з народним мовленням, свідомістю, мисленням українського генія.

Рецензенти цієї книги — професор Зеновій Терлак, доцент Марія Білоус — вирізняють три сучасні мовознавчі розділи в монографії: «Лінгвістичні погляди вченого авторка розглядає в соціо-, психолінгвістичному та культурологічному аспектах, спираючись на його знані й маловідомі праці («Двоязичність і дволичність», «Сухий пень», «Бледнов» та ін.» [1].

У своїй монографії професор Олександра Сербенська комплексно аналізує традиційні й нові розділи мовознавства у творах Івана Франка. Так, у розділі «Буття у мові і мова у бутті» дослідження стосується філософії мови, соціолінгвістики, фонетики української мови.

Назва «Соціолінгвістичні засади вченого» вказує на досліджуваний розділ мовознавства у цьому сегменті монографії. Розділ «Мовлене слово у життєсвіті Івана Франка» стосується орфоєпії, комунікативної лінгвістики та соціолінгвістики. Зміст розділу «Проблеми стилю в інтерпретації Івана Франка» відповідає традиційному розділу мовознавства — лінгвостилістиці. Розділ «Духовність у картині світу Мислителя» охоплює лінгвофілософію, соціолінгвістику. Розділ «Кольороназви у прозі письменника» можна віднести до нового розділу мовознавства — лінгвосеміотики. Назва розділу «Видатний дослідник української фразеології» вже містить назву розділу мовознавства. До медіалінгвістики, лінгвостилістики

належить розділ «Часописна мова у системі Франкових поглядів на мову». Розділ монографії «Міжмовні взаємини у мовленнєвій практиці Франка-журналіста» належить до соціолінгвістики, комунікативної лінгвістики.

Мета нашого дослідження: назвати, показати численність мовознавчих розділів в одному підрозділі монографії, з'ясувати, довести вагомість, сучасність франкознавчих праць професора Олександри Сербенської, що охоплюють більшість розділів сучасного мовознавства, сприяють удосконаленню та поширенню знань про українську мову генія України — Івана Франка.

Отже, завдання статті: 1) систематизувати наукові публікації за жанром, періодом видання (радянський період, часи незалежної України), осмислити, проаналізувати їх на предмет належності до розділу мовознавства; 2) виявити ознаки й назвати розділи мовознавства, розкриті Олександрою Сербенською в дослідженнях І. Франка-лінгвіста; 3) диференціювати статті, доповіді, виступи професора Олександри Сербенської про Івана Франка за розділами мовознавства; 5) виявити серед них домінують 1-2 групи; 6) показати традиційні й нові розділи мовознавчих досліджень професора Олександри Сербенської про І. Франка.

Методи дослідження: аналіз опублікованих франкознавчих праць професора Олександри Сербенської за ознаками розділів мовознавства; метод ідентифікації розділів мовознавства у франкознавчих працях професора Олександри Сербенської; статистичний аналіз публікацій за розділами українського мовознавства.

Новизна: диференціація розділів мовознавчої франкіани в монографії, статтях, доповідях, виступах професора Олександри Сербенської, статистика мовознавчих праць професора про І. Франка за розділами українського мовознавства, в радянський період і часи незалежної України.

Основні результати. У наукових працях професора Олександри Сербенської помітне місце посідає лінгвістична франкознавча проблематика багатьох розділів мовознавства, франкознавство стало першим розділом мовознавства, якому Олександра Антонівна присвятила своє кандидатське дослідження. Згодом дослідниця вивчала спеціальну наукову лексику політики, юриспруденції, журналістики у творах І. Франка, що підтверджують *три* доповіді Олек-

сандри Сербенської: «Юридична термінологія в мові творів Івана Франка» (1962), «Вклад Івана Франка в розвиток української термінології» (1966), «Термінологічна лексика в епістолярній спадщині І. Франка» (1972) та *дві* статті — «Політичний термін в публіцистичних творах Івана Франка» (2007), де поєднано розділи мовознавства: соціолінгвістику й термінознавство, та «Комунікативна функція терміна: теоретичні засади і практика Івана Франка» (2007), в якій йдеться про комунікативну лінгвістику й термінологію як новий і традиційний розділи мовознавства.

Від 1960-х рр. професор Олександра Сербенська досліджує фразеологію І. Франка, що підтверджують *дві* статті «Іван Франко — видатний дослідник української фразеології» (1969) та «Використання фразеологізмів в епістолярному мовленні Івана Франка» (1983).

Науковий інтерес Олександри Сербенської до проблем пареміології, підрозділу фразеології, що досліджує паремії: афоризми, прислів'я, приказки, примовки української мови як національні ментально-лінгвальні комплекси, етнокультурні особливості цих мовних одиниць і внеску Івана Франка в розвиток української пареміології, засвідчує доповідь «Франкова енциклопедія галицьких народних приповідок» (2016), в якій дослідниця осмислює реальне побутування одиниць пареміології у мовній системі Галичини.

До лексикографії, підрозділу словникарства мови письменника, належить *одна* доповідь — «Словник мови художніх творів Івана Франка (пробний зошит)» (1976), в якій дослідниця намагається втілити ідею завідувача кафедри української мови Івана Ковалика про створення словника творчості І. Франка.

До історичної, індивідуальної, мовотворчої стилістики як розділів традиційного українського мовознавства, що вивчають індивідуальну манеру, стилі мовлення, тропи мовної особистості Івана Франка, який писав у XIX— на початку XX ст., можна віднести *дві* лінгвофранкознавчі праці професора Олександри Сербенської: статтю «Особливості стилю ділового мовлення І. Франка» (1985) та доповідь «Роль Івана Франка у становленні і розвитку газетно-публіцистичного стилю української мови» (1990).

Таким чином, професор Олександра Сербенська присвятила у своїй франкіані традиційним розділам українського мовознавства

11 наукових публікацій, з них: 5 праць з термінології, 3 — з фразеології, 1 — з лексикографії, 2 праці з лінгвостилістики.

З'ясовуючи суспільну природу мови, її громадські функції, механізми впливу соціальних чинників на мову та роль, яку відіграє мова в житті суспільства, професор Олександра Сербенська у *дев'яти* публікаціях працює у розділі соціолінгвістики, зокрема: «Взаємодія інтернаціонального й національного в мовленнєвій практиці Франка—журналіста» (1986), «Політична метафора в наукових текстах Івана Франка» (1996), «Мовлене слово у життєсвіті Івана Франка» (2006), «Українська мова і соціум в інтерпретації Івана Франка» (2006), «Соціолінгвістичні засади Івана Франка» (2006), «Взаємини національного та інтернаціонального у мовленнєвій практиці Франка-журналіста» (2011), «Спостереження над деякими засадами мовної практики Івана Франка» (2016), «Деякі засади мовної практики Івана Франка» (2017), «Лінгвістика в системі гуманістичних цінностей Івана Франка» (2017).

Дві статті професора Олександри Сербенської про мову Івана Франка як процес спілкування, а саме: «Мовна комунікація: практика і теоретичні засади Івана Франка» (2003), «Мовна діяльність журналіста: методологічні засади Івана Франка» (2003), належать до розділу комунікативної лінгвістики.

До розділу когнітивної лінгвістики, що розглядає завдяки мові процеси пізнання й осмислення світу, відносимо *одну* доповідь професора Олександри Сербенської — «Мовна діяльність журналіста: методологічні засади Івана Франка» (2003), де йдеться про мову, мовотворчість у зв'язку з особистістю генія українського народу, без якої виникнення й функціонування цієї системи було б неможливим.

Особливу увагу в когнітивній лінгвістиці приділила професор вивченню метафори, розглядаючи її як результат взаємодії мови і свідомості, специфічних асоціативних зв'язків, властивих людському мисленню. Зокрема, в *одній* статті «Політична метафора у наукових текстах Івана Франка» (1998).

З наукового доробку професора Олександри Сербенської до розділу лінгвоконцептології, що є у складі когнітивної лінгвістики й передбачає опис концептів і мовних засобів їхньої репрезентації, належать *три* статті «Журналістська творчість у концепції І. Фран-

ка» (1989), «Духовність — мірило праведное» (1990), «Франкова концепція зв'язку мови і духовності» (1990), *одна* книга «Основи мовотворчості журналіста в інтерпретації Івана Франка: Тексти лекцій» (1993).

Окремі статті професора Олександри Сербенської належать до лінгвосеміотики, або знакової теорії мови, в яких поєднано вивчення природи, значення, спільних та відмінних рис слів, використовуваних І. Франком на рівні співвідношення мовних знаків з реаліями та поняттями, іншими мовними знаками та користувачами. З лінгвосеміотики написані *дві* статті — «Кольороназви у мові Івана Франка» (2005), «Символіка чорного і білого у Франковій повісті „Перехресні стежки”» (2008) та *дві* доповіді з однією назвою — «Знаки — символи в концептуальній картині світу Івана Франка» (2000, 2001).

До української лінгвофеноменології, наряду філософії мови як науки про явища, що вивчає судження, їх сприйняття, вплив на свідомість, почуття, які вони викликають, належать *дві* статті професора Олександри Сербенської — «Феномен рідної мови в інтерпретації Івана Франка» (1997) та «Феномен барви як об'єкт зацікавлення Івана Франка» (2006), в яких враховано всі наявні складові комунікації: фізичні, фізіологічні, психологічні, соціальні, контекстні, ситуативні.

Таким чином, 21 працю професор Олександра Сербенська присвятила новим сучасним розділам українського мовознавства: 9 — соціолінгвістиці, 2 — комунікативній лінгвістиці, 3 — лінгвоконцептології, 4 — лінгвосеміотиці, 2 — лінгвофеноменології.

Висновки. За роки незалежної України мовознавче франкознавство професора Олександри Сербенської розвивається динамічніше й плідніше порівняно з дослідженнями радянського періоду. Протягом 29 років радянського періоду, з 1962 до 1991 р., у неї вийшли друком 16 праць про творчість І. Франка: 9 статей, 7 тез доповідей про мову І. Франка, а за 27 років періоду незалежної України, з 1992 р. до 2019 р. побачили світ 29 франкознавчих публікацій: 17 статей, 9 тез доповідей.

Професор Олександра Сербенська своїми працями поглиблює, методологічно й інтерпретаційно оновлює українське лінгвофранкознавство, піднімаючи його на європейський рівень.

Як лінгвіст-франкознавець, професор Олександра Сербенська бере участь у франкознавчих наукових конференціях, симпозіумах та в надрукованих на їхній основі збірниках; друкує наукові статті у тематичних франкознавчих збірниках; у спеціалізованому періодичному віснику, присвяченому І. Франкові, а саме “Українському літературознавстві. Іван Франко: Статті і матеріали”, що видає Львівський національний університет ім. І. Франка, крім того, популяризує думки І. Франка про українську мову в наукових журналах.

Мовознавча франкіана професора Олександри Сербенської стала непересічним явищем в українському мовознавстві, не лише становить новий крок, а має вагоме теоретико-лінгвістичне значення у розвитку франкознавства, є основою для подальших досліджень лінгвістичної франкіани.

Наукова репрезентація мови, мовознавства І. Франка у працях професора Олександри Сербенської відповідає сучасним об’єктивним поглядам на його феномен, велич, глибину й енциклопедичну багатогранність як унікальне явище не тільки Галичини, а й всієї України.

Комплексне осмислення розділів мовознавства у франкознавчих працях професора Олександри Сербенської сприяє науковому, методологічному й інтерпретаційному оновленню українського мовознавства загалом, а не тільки українського франкознавства.

Пропозиції: 1. Порушена проблема мовознавчих розділів у дослідженнях Олександром Сербенською мови, мовотворчості, мовознавства І. Франка заслуговує на подальше комплексне поєднання львівського університетського, академічного, бібліотечного, музейного франкознавства для поліпшення науково-організаційного забезпечення розвитку мовознавчого франкознавства Львівського національного університету ім. І. Франка, Інституту Івана Франка НАН України, Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, Музею Івана Франка у Львові.

2. Скласти хронологічний бібліографічний покажчик лінгвофранкознавчих праць Олександри Сербенської.

3. Підготувати й включити статтю про лінгвофранкознавство Олександри Сербенської до «Франківської енциклопедії» та в інші енциклопедії з мовознавства.

1. Білоус М., Терлак З. Нові обрії мовного світу Івана Франка // Вісник ЛНУ імені І. Франка. Серія Філологічна. 2015. № 4. С. 275—279. URL: <http://philology.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/04/visnyk08-41.pdf>
2. Дацишин Х. Мовотворчість журналіста в науковій концепції Олександри Сербенської // Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика». 2019. Вип. 45. С. 88—98.
3. Кровицька О. Внесок у дослідження інтелектуальної історії українського народу // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2009. № 46. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/philology/article/view/6149/6161>.
4. Лизанчук В. 90 життєвих візерунків Олександри Сербенської. Штрихи до ювілейного портрета // День. 2019. 2 берез. URL: <http://incognita.day.kyiv.ua/90-zhittiyevix-vizerunkiv-oleksandri-serbenskoyi.html>.
5. Мельник В. Енергія науково-педагогічної доброчесності // Теле- та радіожурналістика. 2019. Вип. 18. С. 3—6. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/teleradio/article/viewFile/2239/2372>.
6. Олександра Сербенська / упоряд. В. Лизанчук. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 232 с. Серія «Заслужені професори Львівського національного університету імені Івана Франка».

References

1. Bilous, M. & Terlak, Z. (2015). Novi obrrii movnoho svitu Ivana Franka, *Visnyk LNU imeni I. Franka. Seria Filolohichna*, no 4, pp. 275—279. Retrieved from <http://philology.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/04/visnyk08-41.pdf> (in Ukr.).
2. Datsyshyn, Kh. (2019). Movotvorchist zhurnalista v naukoviy konceptsii Oleksandry Serbenskoi, *Visnyk LNU imeni I. Franka. Seria Zhurnalistyka*, vyp. 45, pp. 88—98. (in Ukr.).
3. Krovyska, O. (2009). Vnesok u doslidzhennia intelektualnoi istorii ukrainskoho narodu, *Visnyk LNU imeni I. Franka. Seria Filolohichna*, no 46. Retrieved from <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/philology/article/view/6149/6161> (in Ukr.).
4. Lyzanchuk, V. (2019). 90 zhytievyykh vizerunkiv Oleksandry Serbenskoi. Shtrykhy do yuvileinoho portreta, *Den*, 2 berezn. Retrieved from <http://incognita.day.kyiv.ua/90-zhittiyevix-vizerunkiv-oleksandri-serbenskoyi.html> (in Ukr.).
5. Melnyk, V. (2019). Enerhia naukovo-pedahohichnoi dobrochesnosti, *Tele- ta radio zhurnalistyka*, vyp.18, pp. 3—6. Retrieved from <http://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/teleradio/article/viewFile/2239/2372> (in Ukr.).

6. (2014). *Oleksandra Serbenska*, uporiad. V. Lyzanchuk, Lviv, LNU imeni I. Franka, 232 p. Seria «Zasluzheni profesory Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka». (in Ukr.).

Olena Kuznetsova

TRADITIONAL AND NEW CHAPTERS OF LINGUISTICS
IN WORKS OF IVAN FRANKO IN RESEARCH
BY PROFESSOR OLEXANDRA SERBENSKA

Linguistics in works of Ivan Franko, or the so-called «Lingvofrankiana» is one of the key directions of numerous researches of Professor of Journalism Department of The Ivan Franko National University in Lviv, Oleksandra Serbenska, Doctor of Philological Sciences, Professor. It is very relevant in the conditions of a fight for the role of the Ukrainian language as the basis for the Ukrainian state. The article rediscovers numerous linguistics chapters in monograph and works of Oleksandra Serbenska dealing with the research of Ivan Franko's works so that to spread knowledge about Ukrainian linguistics, Ukrainian language and the language of the Ukrainian genius, Ivan Franko. It also classified her scientific publications about Ivan Franko according to genres and periods. Additionally, it interpreted, analyzed and differentiated these publications per the traditional, new and dominant chapters of the applied linguistics utilizing the methods of identification, systematization, linguistics and statistical analysis. The novelty of the research is a complex approach to the discovery of traditional and new chapters of linguistics in works of professor Oleksandra Serbenska about the language, language creation and linguistics of Ivan Franko. The findings gained in the course of the research of Ivan Franko's works' linguistics by Prof. Oleksandra Serbenska have important theoretical, linguistic and practical meaning and support the development of research of Ivan Franko heritage.

Keywords: Olexandra Serbenska, linguistic research of Franko works, terminology, lexicography, stylistics, linguistic semantics, sociolinguistics, communicative linguistics, cognitive linguistics, linguistics concepts, linguistic phenomenology.

Марія Ріней

ЛЕКСЕМИ «ОБРОБЛЯТИ» І «ЗГАДУВАТИСЯ» В ГАЗЕТНИХ МАТЕРІАЛАХ

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-17](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-17)

На підставі довідкової літератури проаналізовано та відредаговано ненормативне вживання лексем «обробляти» і «згадуватися» у журналістських текстах. Зосереджено увагу на поясненні значень цих слів у тлумачних словниках сучасної української мови. Приклади наведено із щоденної всеукраїнської газети «День».

Ключові слова: *лексема, газетні матеріали, ненормативне вживання, словники.*

Постановка проблеми. Журналістське слово повинно бути продуманим, доречним, точним. Як зазначають науковці, «журналіст-професіонал, як і будь-який публічний мовець, може, навіть більшою мірою, ніж письменник, політик чи соціолог, повинен зуміти відшукати для вираження думок відповідну літературну форму. І ця форма повинна бути адекватною змістові» [5, с. 288].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На мовленнєвих неточностях акцентують у своїх працях Б. Антоненко-Давидович, І. Вихованець, М. Волощак, К. Городенська, П. Дудик, А. Капелюшний, А. Коваль, Н. Непийвода, О. Пономарів, О. Сербенська та ін. Дослідники зауважують, що «сучасна мовна практика рясніє відхиленнями, порушеннями, і причину цього бачимо не лише в проблемі мовної освіти в школі, а й у тому, як функціонує літературна мова в засобах масової комунікації. Це взаємопов'язані й взаємозумовлені процеси: помилки з мовної практики потрапляють у засоби масової комунікації і знову тиражуються в сучасній мовній практиці, бо підсвідомо, автоматично засвоюються слухачами, глядачами, читачами» [14, с.134].

Формулювання мети статті. Ставили за мету на підставі довідкової літератури і власного редакторського досвіду проаналізувати приклади вживання дієслів «обробляти» і «згадуватися» у газетних публікаціях.

Аналізований фактаж дібрано із щоденної всеукраїнської газети «День», яка посідає особливе місце в українській публіцисти-

ці, «має на меті встановити історичну справедливість, певним чином заповнити прогалини в історії українського народу, прищепити українцям почуття національної гідності та гордості за власну державу» [1, с. 40].

Виклад основного матеріалу. Є труднощі з уживанням дієслів «обробляти» і «опрацьовувати». У газетних публікаціях читаємо: «...навчитися збирати й **обробляти інформацію...**» (2017. 26 трав.); «щодня суперкомп'ютер буде **обробляти** приблизно по два... екзобайта **інформації...**» (2012. 4 квіт.); «...система дозволяє фіксувати і **обробляти** досить значні масиви **інформації...**» (2016. 24 груд.); «...необхідно **обробляти** та передавати величезні масиви **інформації**» (2012. 26 листоп.); «...право вільно збирати, **обробляти** та поширювати **інформацію**» (2016. 9 серп.); «...для зберігання великого обсягу **інформації, яка міститься й обробляється...**» (2015. 15 трав.) і «...зорові та смакові аналізатори не встигають **опрацьовувати інформацію**» (2017. 15 серп.); «...будь-якому журналісту не можна перешкоджати збирати, зберігати, **опрацьовувати інформацію**» (2016. 15 квіт.); «сучасна людина... повинна постійно вдосконалюватися, а для цього їй потрібно **опрацьовувати** великі масиви **інформації**» (2011. 2 верес.); «...**опрацьовує** першу отриману від банків **інформацію...**» (2018. 13 верес.).

Також читаємо: «...зберігати та **обробляти** до 1 млн **e-деклараций...**» (2017. 1 січ.); «...кількість **документів, що обробляються**» (2017. 10 берез.); «...щорічно **обробляє** до 120 тис. **документів**» (2014. 6 черв.); «...ці **дані обробляються...**» (2013. 24 серп.); «...**скарги... обробляє** представництво Facebook...» (2017. 29 трав.) і «...**опрацьовувати** відповідні **документи**» (2018. 17 трав.); «...**документи будуть опрацьовувати** працівники Головного управління торгівлі...» (2012. 30 січ.); «...група юристів взялася **опрацьовувати** та аналізувати **документи...**» (2014. 14 лют.); «...оновлений контактний центр... покликаний **опрацьовувати** всі **звернення** пасажирів...» (2019. 8 січ.); «...детективи та аналітики... мають можливість **опрацьовувати** усі **дані...**» (2017. 1 трав.); «...управління соцзахисту щотижня **опрацьовує** понад 100 тис. **заяв...**» (2018. 6 листоп.), «...**опрацьовує** різні **звіти...**» (2018. 9 лип.).

У довідковій літературі у поясненні слова «опрацьовувати» використовують «обробляти». Зокрема, у словниковій статті лек-

семи «опрацьовувати» «Великого тлумачного словника сучасної української мови» (укладач В. Бусел) [2] зазначено: «...створювати що-небудь, старанно добираючи, систематизуючи та обробляючи матеріали...» [с. 850]. У цьому словнику подано «обробка даних» [с. 1133, 1148], «обробка статистичної, бухгалтерської та планово-економічної інформації» [с. 653], «обробка результатів» [с. 1084], «обробка числових досліджень» [с. 1386], «обробка текстів» [с. 7] і «опрацьовувати інформацію» [с. 1280], «опрацювання програми» [с. 845], «опрацьовувати тему, сюжет» [с. 817], «способи опрацювання шкурок» [с. 1428], «обробка алмазів» [с. 22], «обробка ґрунту» [с. 66], «обробка льону» [с. 78], «обробка риби» [с. 1220], «обробка срібла» [с. 1380], «хімічна, фізична обробка» [с. 126], «обробка вовни» [с. 196], «обробка металів» [с. 1445], «обробка сталі» [с. 178], «обробка дерева» [с. 286], «обробка шкіри» [с. 454], «обробка каменю» [с. 482].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (кер. вид. проекту: П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. Й. Клічак) [3] зазначено, що «тема ще не оброблялася» [с. 673] і «опрацьовувати наукову тему» [с. 698], «обробляти результати експерименту» [с. 673] і «опрацьовувати метеорологічні дані» [с. 698].

У пораднику з української мови до російських слів «обрабатывать», «обработатъ» українською наведено «оброблювати, обробляти, обробити; опрацьовувати, опрацювати» [6, с. 154].

Зазначимо, що у російсько-українському словнику синонімів подано, що російською мовою «обрабатывать (поле, огород и т. п.: готовить землю для посева, посадки), возделывать, разделять...» — українською — «обробляти, оброблювати, порати...» [10, с. 130—131]. У «Словнику синонімів української мови» зазначено «1. **обробляти** (готувати землю для посіву, садіння чого-небудь, виконувати цикл сільськогосподарських робіт на полі, городі і т. ін.), **порати, оброблювати рідше, управляти (вправляти) розм...**» [11, т. 2, с. 35] і «1. **опрацьовувати** (підготовляти що-небудь, ретельно продумуючи все в деталях), **розробляти, готувати...**» [11, т. 2, с. 75]. Як можемо зауважити, у наведених словниках синонімів дієслово «обробляти» пов'язується із підготовкою землі для посіву, садіння, виконанням сільськогосподарських робіт на полі, городі тощо.

У тритомному російсько-українському словнику [9, т. 2, с. 247] наведено, що опрацьовують статтю і текст, а також дані, статистичну, бухгалтерську та планово-економічну інформацію, списки, числові дослідження, результати експерименту, тему, сюжет та ін. Бо «опрацьовувати» — «глибоко, докладно вивчати, досліджувати що-небудь», «готувати що-небудь, ретельно продумуючи в усіх деталях». Наприклад: «Після опрацювання матеріалів члени гуртка активно приступили до дослідження зібраних зразків народної поезії»; «Михальчук уперше опрацював докладну класифікацію українських діалектів»; «До цього рукопис уже довго опрацьовували»; «План кожної великої диверсії підпільники опрацьовували і погоджували із штабом»; «На останньому курсі академії він... уже опрацьовував наукову тему»; «Щоб скласти зведення погоди, Центральний інститут прогнозів у Москві опрацьовує тисячі телеграм, що надходять з різних кінців земної кулі» [12, т. 5, с. 727].

А шкурки, деревину, алмази, ґрунт, камінь, льон, рану, сталь, рибу, срібло, вовну, метали тощо обробляють, тобто піддають хімічній чи фізичній обробці, внаслідок якої змінюється їхня форма, властивості тощо. Зокрема, камінь точать, пиляють; ґрунт копають, орють, сапають, розпушують; рану промивають перекисом водню, змащують йодом чи зеленкою. Наприклад: «Камінь обробляють — точать, пиляють, вистругують з нього всякі виробки» (Панас Мирний); «Майстри на місці мусили занадто грубе та неотесане дерево обробляти наново» (І. Франко); «Що краще — чи поділити землю між люди, чи, може, гуртом оброблять поле...» (М. Коцюбинський) [12, т. 5, с. 569].

Дієслова «обробляти» й «опрацьовувати» і похідні від них іменники в українській мові різні за значенням [8]. У наведених прикладах із газетних публікацій правильно вживати «опрацьовувати інформацію», «опрацьовувати декларації», «опрацьовувати документи», «опрацьовувати дані» (або відповідно до контексту — «упорядковувати дані» [4, с. 315]), «опрацьовувати скарги», «опрацьовувати звернення», «опрацьовувати заяви», «опрацьовувати звіти».

У журналістських текстах часто читаємо «згадуватися»: «У книзі *згадується* 150 осіб...» (2004. 10 січ.); «Справа... *не згадується у висновках* Венеціанської комісії» (2011. 18 жовт.); «У *роз-*

ділі згадується про роль кінематографа...» (2012. 1 жовт.); «... одна з історичних паралелей, про яку *не згадується в підручниках*» (2015. 30 верес.); «... городище *згадується у літописі...*» (2012. 19 черв.); «... є *письмові пам'ятки, де згадується слово* «борщівник» (2005. 22 груд.); «про смерть полкового осавула Чурая *згадується* також в «*Історії Русів*» (2007. 27 січ.); «Він вивчив *фауну, яка згадується в «Слові»...*» (2016. 28 верес.); «...*резолуції... де згадуються домовленості*» (2017. 7 жовт.); «...проблема не в *федерації, яка згадується у цій грамоті...*» (2017. 14 груд.); «...щодо спеціальних *органів, про які згадується у законопроекті...*» (2018. 20 черв.); «у *документах* ніде *не згадується поняття* «український народ», натомість — «населення України» (2013. 28 трав.); «В Ізраїлі знайшли фортечні *стіни, які згадувалися в Біблії...*» (2018. 10 серп.); «...невдоволення в Пекіні у зв'язку зі *згадуванням Китаю* в негативному плані в підписаному... оборонному *бюджеті країни*» (2018. 14 серп.); «...судячи з програм першої десятки лідерів, вони мало обізнані з проблемою: жодного разу *в них не згадується про* цю жахливу *статистику. Не згадується і стаття* 16 Конституції України...» (2019. 21 берез.); «досліджується, про що російськомовні боти говорять... *Балтія згадується побічно... Донбас згадується* у 4 рази більше... Основним же *предметом дослідження було згадування НАТО та країн Балтії...*» (2017. 17 листоп.).

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (укладач В. Бусел) [2] також читаємо: «*згадуватися* у газетах, журналах і т. ін.» [с. 1421]; «*згадуваний* у казках» [с. 514]; «грецьке ім'я, що *згадується* у молитвах і літургіях» [с. 537]; «*не згадувати* в розмові» [с. 667]; «назва *згадувалася* в ассирійських написах...» [с. 717]; «часто *згадується* у пресі, доповідях і т. ін.» [с. 813]; «рекламування товарів... через... інтерв'ю, публікації, радіо і телепередачі, в яких *згадується* рекламований товар» [с. 1210]; «який *згадується* в Старому Заповіті» [с. 1385]; «кочові племена...після 5 ст. н.е. *не згадуються*» [с. 1518]; «назва... істоти, *згадуваної* в піснях» [с. 1635]. У «Словнику української мови» (у 20 т.) наведено: «Уперше Миргород *згадується* в літописах, датованих XV століттям, як сотенне, а пізніше як полкове місто... Як українці, *згадуємося* ми ще задалеко до IX—XIII ст. в найдавніших літературних та історичних пам'ятках» [13].

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» (укладач В. Бусел) пояснює, що згадувати — це «1. Відтворювати в пам'яті, свідомості події, обставини, образи і т. ін. минулого, відновлювати уявлення про кого-, що-небудь. 2. Побіжно називати кого-, що-небудь, коротко повідомляти, зауважувати про когось, щось... Пригадувати кому-небудь щось сказане чи зроблене ним раніше. Згадувати добрим словом» [2, с. 450]. Подібне пояснення подає «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (кер. вид. проекту: П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. Й. Клічак): «згадувати — 1. Відтворювати в пам'яті, свідомості, уяві кого-н. забутого, що-н. забуте... 2. Побіжно називати кого-, що-н., коротко повідомляти, зауважувати про когось, щось. 3. Добрим словом кого-н. (говорити про кого-н. щось хороше)...» [3, с. 363].

У «Російсько-українському словнику складної лексики» до російського слова «вспоминать» наведено такі українські відповідники: «відтворювати у пам'яті, захоплений спогадами, у спогадах про минуле» та ін. [4, с. 66]. І у словнику синонімів української мови наведено «**згадати** (відтворити, поновити в пам'яті що-небудь), **пригадати**, **нагадати**, **здумати**, **надумати**, **попам'ятати**, **спогадати** *розм...*» [11, т. 1, с. 595].

Відтворювати в пам'яті, відновлювати уявлення, пригадувати може тільки хтось. Отже, згадувати — це коли суб'єкт дії відтворює у пам'яті, пригадує когось або щось. Наприклад: «Чи хто згадає, чи забуде мене в снігу на чужині...»; «Дарувала шиту шовками хустину, щоб згадував на чужині»; «Згадував свою Волинь святую І волю-долю молодую»; «Холодне серце, як згадаю, Що не в Україні ховають...» (Т. Шевченко); «Не будемо про те згадувати, що вже промайнуло-минуло» (Панас Мирний); «Я пишу мемуари. Згадую певний шматок життя, що мені він дорогий, і пишу про нього» [12, т. 3, с. 508].

Однак у газетах пишуть: «...створили **згаданий відділ**...», «...вдзначали 1000-річчя **згаданої події**...», «...збільшили спеціальні виплати **згаданим вище верствам населення**». Та чи можна створити «згаданий відділ», тобто відтворити у пам'яті відділ, якого не було? Яка ймовірність того, що хтось згадав подію, як відсвяткували її 1000-річчя? А, прочитавши речення «...збільшили спеціальні виплати згаданим вище верствам населення», може скластися

враження, що достатньо суб'єктові дії відтворити у пам'яті якісь верстви населення, як одразу їм збільшать виплати, ще й не звичайні, а спеціальні.

Ми кажемо: «Мені згадалося море». Тобто я (виконавець дії) пригадала, відтворила у пам'яті морське узбережжя. Та чи може щось згадатися (без виконавця дії) у документах, законах, книзі, висновках, розділі, підручнику, літописі, резолюції, грамоті, пісні, газетах і журналах?

Отже, на позначення «відтворювати в пам'яті, відновлювати уявлення, пригадувати» правильно вживати «згадувати», «згадуватися», «згаданий», а в інших випадках треба писати «зазначено», «йдеться», «описано», «наведено», «подано», «розглянуто», «цей», «такий», «наведений», «поданий», «описаний», «зазначений», «вищенаведений», «вищеописаний», «вищезазначений» та ін. [7]. Наприклад: «Наведений вірш розкриває нам тайну авторової творчості» [12, т. 5, с. 27]; «Він теж знав і чув, що є грамота... де докладно зазначені межі козацьких вольностей і земель» [12, т. 3, с. 129]; «Я знала тільки те горе, що описане в драмах, і я вірила, що воно таким буває і в житті» (Леся Українка); «Державний герб УРСР вперше був описаний у Конституції УРСР...»; «От книжка, так книжка! Усе тобі там описано» (Панас Мирний) [12, т. 5, с. 710].

На нашу думку, у наведених прикладах із газетних публікацій правильно писати так: «У книзі зазначено про 150 осіб...»; «Про справу... не йдеться у висновках Венеціанської комісії»; «У розділі зазначено [йдеться, описано] про роль кінематографа...»; «...одна з історичних паралелей, про яку не зазначено [не йдеться, не пишуть] у підручниках»; «...городище зазначено у літописі...»; «...є письмові пам'ятки, де наведено слово “борщівник”»; «про смерть полкового осавула Чурая зазначено [йдеться, описано] також в “Історії Русів”; «Він вивчив фауну, яка описана в “Слові”...»; «...резолюції... де зазначено про домовленості»; «...проблема не в федерації, про яку йдеться у цій грамоті...»; «...щодо спеціальних органів, про які зазначено [описано, йдеться] у законопроекті...»; «у документах ніде не наводиться [не подано, не зазначено] поняття “український народ”...»; «В Ізраїлі знайшли фортечні стіни, які описані в Біблії...»; «...невдоволення в Пекіні у зв'язку із поданням Китаю в негативному плані в підписаному... оборонному бюджеті

країни»; «...судячи з програм першої десятки лідерів, вони мало обізнані з проблемою: жодного разу в них не наведено цю жахливу статистику. Не зазначена і стаття 16 Конституції України...»; «...досліджується, про що російськомовні боти говорять... про Балтію зазначено побічно... Донбас розглянуто у чотири рази більше... Основним же предметом дослідження було описання НАТО та країн Балтії...». А також «...створили такий [цей, описаний, вищезазначений, вищенаведений] відділ...»; «...відзначали 1000-річчя цієї [зазначеної, описаної, вищеописаної, вищезазначеної] події...»; «...збільшили спеціальні виплати вищезазначеним [таким, цим, наведеним, вищенаведеним, деяким] верствам населення».

Висновки. Отже, можемо підсумувати, що у значенні «вивчати, досліджувати що-небудь, готувати що-небудь, ретельно продумуючи в усіх деталях» слід вживати дієслово «опрацьовувати» (опрацьовують дані, інформацію, списки, тему, сюжет, результати, статтю тощо); у значенні ж «піддавати обробці, внаслідок якої змінюється форма, властивості тощо» — «обробляти» (обробляють ґрунт, шкурки, деревину, алмази, камінь, льон, рану, сталь, рибу, срібло, вовну, метали тощо).

Натомість на позначення «відтворювати в пам'яті, відновлювати уявлення, пригадувати» правильно вживати «згадувати», «згадуватися», «згаданий», а в інших значеннях вживати «зазначено», «йдеться», «описано», «наведено», «подано», «розглянуто», «цей», «такий», «наведений», «поданий», «описаний», «зазначений», «вищенаведений», «вищеописаний», «вищезазначений» та ін.

Зважаючи на важливість, адже «завдяки поширенню, утвердженню в засобах масової комунікації мовного стандарту літературна мова набуває статусу соціально престижного різновиду національної мови» [14, с. 134], порушена проблема потребує подальших досліджень.

1. *Бондаренко Ю. С.* Українська газета «День» у контексті альтернативної преси Німеччини // *Держава та регіони. Сер.: Соціальні комунікації.* 2016. № 1(25). С. 39—43. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1735 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [кер. вид. проекту: П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. Й. Клічак]. Київ: Дніпро, 2009. 1332 с.
4. *Караванський С.* Російсько-український словник складної лексики. Київ: ВЦ «Академія», 1998. 712 с.
5. *Конюхова Л.* Засоби досягнення мовної економії в ЗМІ // Вісник Львівського університету. Сер.: Журналістика. 2017. Вип. 42. С. 288—292.
6. *Ненійвода Н.* Сам собі редактор: порадник з укр. мови. Київ, 1996. 260 с.
7. *Піней М.* Чи може у законі щось згадуватися? // Українська мова. 2013. № 3. С. 173.
8. *Піней М.* Що обробляємо, а що опрацьовуємо // Українська мова. 2012. № 4. С. 113.
9. Русско-украинский словарь: [в 3 т.]. [2-е изд., испр.]. Киев: Глав. ред. Укр. Сов. Энциклопедии, 1981. Т. 2. 924 с.
10. Русско-украинский словарь синонимов / Н. П. Башнякова, Г. П. Вишневская, Н. Н. Пилинский и др.; под ред. Н. Н. Пилинского. Київ: Освіта, 1995. 265 с.
11. Словник синонімів української мови: [у 2 т.] / [А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін.]. Київ: Наук. думка, 1999—2000.
12. Словник української мови: [в 11 т.]. Київ: Наук. думка, 1970—1980.
13. Словник української мови: [у 20 т.]. Київ: Наук. думка, 2015. Т. 6. С. 10.
14. *Соколова С., Биби́к С.* Українська мова в сучасних засобах масової комунікації: проблеми культури мови, стилістики та соціолінгвістики // Українська мова. 2014. № 2. С. 133—145.

References

1. Bondarenko, Yu. S. (2016). Ukrainska hazeta «Den» u konteksti alternatyvnoi presy Nimechchyny, *Derzhava ta rehiony. Ser. Sotsialnikomunikatsii*, no (25), p. 39—43. Retrieved from www.irbis-nbuv.gov.ua. (in Ukr.).
2. (2007). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. dopov. ta CD)*, uklad. i holov. red. V. T. Busel, Kyiv, Irpin, VTF «Perun», 1735 p. (in Ukr.).
3. (2009). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy*, ker. vyd. proektu: P. M. Movchan, V. V. Nimchuk, V. Y. Klichak, Kyiv, Dnipro, 1332 p. (in Ukr.).
4. Karavanskyi, S. (1998). *Rosiisko-ukrainskyi slovnyk skladnoi leksyky*, Kyiv, VC «Akademia». 712 p. (in Ukr.).

5. Koniukhova, L. (2017). Zasoby dosiahnennia movnoi ekonomii v ZMI, *Visnyk Lvivskoho universytetu. Ser. Zhurnalistyka*, vyp. 42, p. 288—292. (in Ukr.).
6. Nepyvoda, N. (1996). *Sam sobi redaktor: poradnyk z ukr. movy*, Kyiv, 260 p. (in Ukr.).
7. Ripei, M. (2013). Chy mozhe u zakoni shchos zhaduvatysia? *Ukrainska mova*, no 3, p. 173. (in Ukr.).
8. Ripei, M. (2012). Shcho obroblayemo, a shcho opratsovyemo, *Ukrainska mova*, no 4, p. 113. (in Ukr.).
9. (1981). *Russko-ukraynskiy slovar*: v 3 t. Kiev, Glav. rd Ukr. Sov. Encyclopedii, t. 2, 924 p. (in Rus.).
10. (1995). *Russko-ukraynskiy slovar synonymov*, N. P. Bashniakova, H. P. Vyshnevskaya, N. N. Pilinskiy i dr.; pod red. N. N. Pilinskogo, Kiev, Osvita, 265 p. (in Rus.).
11. (1999—2000). *Slovyk synonymiv ukrainskoi movy*: u 2 t., A. A. Buriachok, H. M. Hnatiuk, S. I. Holovashchuktain, Kyiv, Nauk. dumka. (in Ukr.).
12. (1970—1980). *Slovyk ukrainskoi movy*, v 11 t., Kyiv, Nauk. dumka. (in Ukr.).
13. (2015). *Slovyk ukrainskoi movy*, u 20 t., Kyiv, Nauk. dumka, t. 6, p. 10. (in Ukr.).
14. (2014). Sokolova, S. & Bybyk, S. Ukrainska mova v suchasnykh zasobakh masovoi komunikatsii: problemy kultury movy, stylistyky ta sotsiolinhvistyky, *Ukrainska mova*, no 2, p. 133—145. (in Ukr.).

Mariia Ripei

THE LEXEMES «OBROBLIATY» AND «ZHADUVATYSIA» IN THE NEWSPAPERS PUBLICATIONS

This article seeks to develop new avenues for the study of the Ukrainian lexicography, specifically, a correct usage of the verbal lexemes in the journalistic texts. We have analyzed and edited improper usage of the lexemes «obrobliaty» and «zhaduvatysia» in the newspapers' publications on the basis of the Ukrainian reference literature (specifically, the Ukrainian (as well as the Russian-Ukrainian) dictionaries of contemporary Ukrainian language). This article aims to analyze cases of the incorrect use of the Ukrainian verbs «obrobliaty» and «zhaduvatysia» in the «Den'» newspaper. The latter quality daily occupies a particular place in the Ukrainian newspaper journalism and publicism. Our editing expertise (as well as academic normative usage

of these lexemes in the multi-volume dictionaries of the renowned contemporary Ukrainian linguists) made us possible to identify the errors during the textual analysis. This study shows numerous examples of incorrect usage of these lexemes as well as others (specifically, in word combinations featured in the publications covering socio-political topics). We argue that the correct usage of the lexemes «obrobliaty» and «zhaduvatysia» depends on many factors, specifically, context, discourse, topical and problem aspects of the publication as well as their semantics. The latter (semantic implications) of these analyzed words is frequently overlooked by the Ukrainian authors (journalists, publicists, contributors) composing the journalistic texts (specifically, those published in the Den' newspaper). We conclude that the different meanings of these words depending on their contextual (as well as intertextual) placement determine either correct or incorrect usage of the lexemes «obrobliaty» and «zhaduvatysia». Given its importance and significance, this problem requires further research.

Keywords: lexeme, newspapers publications, incorrect (improper) usage, dictionaries.

УДК 070:82-92:347.938+316.776.4

Валентина Стекольщикова

ІДЕЙНО-ТЕМАТИЧНА ЕКЗЕГЕТИКА
ІНВЕСТИГЕЙТОРНИХ ТЕКСТІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ
КОНЦЕПТУ «ВБИВЧИХ КІЛОМЕТРІВ»

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-18](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-18)

Розглянуто основні тематичні напрями інвестигаторної діяльності медіа Південного регіону. Досліджено екзегетику цих текстів у розрізі концепту «вбивчих кілометрів». Представлено результати дослідження за допомогою авторського методу «експериментально-практичної соціотриади»: спостереження, анкетування та інтерв'ювання (бесіда) щодо застосування тем та ідей активізації читачів журналістських розслідувань.

Ключові слова: *ідейно-тематична екзегетика, інвестигаторний текст, «вбивчі кілометри», експериментально-практична соціотриада, активізація читачів.*

Актуальність. У європейських школах журналістики найскладнішим вважається жанр журналістського розслідування. Ще більше він ускладнюється, якщо необхідно розслідувати проблему не свого міста, своєї області, свого регіону, своєї країни. Або навпаки — представити регіональний вимір у розрізі усєї країни. Важче віднайти джерела, які найяскравіше проілюструють інвестиційну ситуацію. Однак натомість журналістське розслідування (ЖР) вважається найпрестижнішим жанром сучасної журналістики, здатним найкраще розкрити професійну компетенцію журналіста незалежно від виду засобу масової інформації та активізувати увагу потенційної аудиторії.

Тематикою розслідувань завжди є суспільно значуща, суспільно важлива проблема. Головним у роботі з цим жанром є не спростування чи підтвердження певної гіпотези, а знаходження шляхом ряду перевірок інформації із різних джерел.

Мета дослідження — проаналізувати ідейно-тематичне підґрунтя журналістського розслідування регіонального типу крізь призму концепту «вбивчих кілометрів», вказавши на елементи, структуру та чинники ефективності інвестиційних текстів.

Об'єктом дослідження виступають розслідувальні тексти та мультимедійні історії жанру журналістського розслідування сучасних принт-видань та інтернет-видань Миколаївщини з конкретним ідейно-тематичним навантаженням, що безпосередньо впливають на регіональну споживчу аудиторію.

Предметом дослідження є ефективність регіональних інвестиційних форм, що підвищують оперативний вплив на свідомість потенційної аудиторії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Такі відомі у міжнародних академічних колах вчені, як Р. Фаулер, Н. Фейерклаф, А. Белл, Т. ван Дейк, М. Монтгомері, досліджували медіатексти, зокрема жанру розслідування, з точки зору соціолінгвістики, функціональної стилістики, теорії дискурсу, контент-аналізу та інших напрямів.

Теоретичною основою дослідження є концептуальні положення, сформульовані у працях В. Здоровеги, М. Кіма, Г. Мельник, Г. Лазутіної, М. Халера. Вивчення проблеми спирається на досягнення з теорії комунікації у працях С. Корконосенко, Г. Почепцова,

В. Різуна. Комунікативно-діяльнісний підхід до методології збору інформації представлено у працях О. Алексєєва, В. Березіна, В. Іванова, Л. Кашинської, Х. Кепплінгера.

Відомо, що найбільше у світі люди цікавляться тим, що їм подобається, тими, ким вони захоплюються, тими місцями, де були, тощо. Таким чином, добираючи ідейно-тематичні концепти, варто обирати з тих фактів, які будуть не лише резонансними, а й можуть бути персонально співвіднесеними з інтересами найбільшого кола потенційної аудиторії.

Якщо ми спроектуюмо це правило у площину розслідувального поля, то відбір ідейно-тематичного пошуку має бути вдвічі ретельнішим, адже те, що відбувається (по-перше, зона інтересів аудиторії, по-друге, межі усвідомлення аудиторії (селище, місто, столиця, закордон), автоматично цікавить менше, ніж події вдома. Тому цю «віддаленість» треба компенсувати реципієнтові іншими привабливими елементами.

Французька теорія журналістики в цьому контексті вводить «правило вбивчих кілометрів», що зобов'язує, зважаючи на «вбивчу» відстань, посилено акцентувати увагу на повідомленні за іншими показниками. Тобто добирати інформацію, розслідуючи проблему, яка відбулася чи має відбутися найближчим часом, саме ту, що впливає на емоції аудиторії [1, с. 58].

Окрім того, надто важливим є аспект часу у процесі відбору будь-якої інформації для ЖР. Таким чином, наскільки віддалено в майбутнє чи в минуле інвестигейтор веде у пошуках факту, настільки ж віддаляється він і від центру інтересів читачів. Так, події, що сталися десять років тому, не мають шансу зацікавити, якщо не спричинять у читача справжній емоційний зацікавлюючий шок [6, с. 145].

Аби з перших рядків зацікавити регіональну аудиторію величезним лонгрідом інвестигейторного характеру, можна використати такі лайфхаки, доведені під час власного дослідження за допомогою авторського методу «експериментально-практичної соціотриади»: спостереження, анкетування та інтерв'ювання (бесіда):

— заголовок, хедлайн, лід та початок тексту бажано акцентувати на найближчому майбутньому та прогнозах щодо наслідків події;

— у заголовку краще вживати слова в майбутньому, ніж у минулому часі;

— інформацію варто подавати із концепту «сьогодення».

Ще один вартісний аспект у теорії інвестиційної журналістики концепту «вбивчих кілометрів» — специфічні інформаційні уподобання (теми дозвілля, туризму, розваг, грошей, відомих особистостей; земельні проблеми, політичні інсинуації тощо). З ними варто працювати, актуалізуючи інформацію під аудиторію видання.

На що ж необхідно особливо звернути увагу в ЖР, зокрема регіонального рівня?

1) регіональна інвестиційна інформація завжди послаблена своїми географічними показниками, готуючи її до друку, варто якісно пояснити потенційному читачу наслідки події для регіону та мешканців області зокрема;

2) у ЖР всеукраїнського масштабу буде доречною деталізація щодо діяльності цієї ж сфери регіональних представників;

3) варто подати до ЖР цитати із поясненнями не лише всеукраїнського, а й відомого регіонального експерта;

4) суттєвим стане аналіз та порівняння подій, проблем, сенсаций області, регіону із тими, що мали місце в тій же сфері життя в Україні загалом.

Значним також є аспект «почуття» у ЖР концепту «вбивчих кілометрів». Такі поняття, як смерть чи невиліковні хвороби, зубожіння та брехня, також викликають емоції незалежно від форми та стилю викладу. Здатність емоційно реагувати на життя властива всьому людству, і відповідно — всім без винятку категоріям читачів. Чуже горе стає близьким зовсім різним людям, які читають одне розслідування. І хоча така хвилинна солідарність не буває глибокою та виникає лише на час прочитання, вона підживлює в людині людське і тим уже виправдовує ті надзвичайні зусилля, яких вимагає створення такої інформації [2, с. 247].

Існування концепту «вбивчих кілометрів» у регіональній розслідувальній журналістиці має величезну проблему: споживання та усвідомлення теми й ідеї ЖР потенційною аудиторією.

У матеріалі ЖР, аби зменшити вплив правила «вбивчих кілометрів», мають бути:

— різні джерела, свідчення;

- узагальнюючі елементи, аналіз, синтез ситуацій;
- елементи суміжних жанрів;
- дані та цифри з досьє [7, с. 11].

Дослідник О. Колесниченко виділяє базові правила для написання текстів ЖР, що характеризуються специфікою наближення інтересів:

1. Одне речення має містити одну думку.
2. Один абзац повинен містити один аспект події.
3. Починати потрібно з головного, а не з деталей.
4. Факт краще коментаря.
5. Активні дієслова краще пасивних. В активних дієсловах підмет — суб'єкт дії, у пасивних — об'єкт.
6. Використання здебільшого дієслів дії. Назви варто скорочувати, а опис краще замінити на динамічне зображення.
7. Незнайомі ситуації краще описувати через відомі та зрозумілі картини. Прийом досягнення наочності.
8. Яскравість мови повинна бути обернено пропорційна яскравості теми. Чим більш шокуючу подію описує журналіст, тим простішою і «сухішою» повинна бути мова [4].

Ідейно-тематична екзегетика інвестигейторних текстів у регіональному розслідувальному полі має свої особливості. Проаналізувавши, зокрема, миколаївську обласну газету «Рідне Прибужжя», яка у кожному номері подає гучне ЖР регіонального плану, можемо виділити такі підвиди розслідувань, що характерні для південного регіону:

— відображено подію національного або міжнародного масштабу з оригінальним регіональним кутом подання (наприклад: «Бізнес на смертях, або Як агенти наживаються на вбитих горем громадянах» (про сферу ритуальних послуг в Ірпені з акцентом на Миколаїв); «Дещо про «вовків у овечих шкурах»... (про виборчий процес з акцентом на регіональний рівень);

— відображення регіональної, міської, районної події (наприклад: «Діалог сліпого з глухим, або Коли гвалту на гривню, діла — на к(К)опійку...» (про протистояння сільських кандидатів: Ільїна та Копійки); «Ліс рубають — тріски корупції летять» (про незаконне вирубування лісів у районі);

— відображення регіональної, міської, районної події стосовно сталих тенденцій чи глибинних процесів (наприклад: «Чому

лихоманить “Виноградну долину”»? (про виноградний бізнес і його керманічів); «Операція імітація» (про нелегальний розподіл землі біля моря);

— відображення «людських тем»: портрет-розслідування, кримінальні теми, результати діяльності установ тощо (наприклад: «Коблевська школа: свавілля продовжується» (про примусове звільнення); «Гроші в яму: снігурівчани вкрай не задоволені якістю ремонту міських доріг» (про нечесну діяльність місцевих установ) [9].

Не тільки цікаві для читача факти, а й спосіб їх викладу, тобто кут подання тексту, мають значення у ЖР. Тема в матеріалі завжди одна, кут подання після того, як із ним визначилися, також один. Доцільніше підготувати лонгрід з кількох частин із гіперпосиланнями та інфографікою на спільну тему, пропонуючи кожну підтему під різними кутами.

Особливу увагу в ЖР регіонального рівня варто звернути на такі спостереження журналістів Nikcenter.org [10]:

— кут подання завжди добирається відповідно до правила наближення інтересів;

— кут подання залежить від типу ЖР та визначає його форму;

— заголовок, початок тексту та закінчення логічно узгоджуються з кутом подання публікації;

— кілька кутів подання в одному тексті неприпустимі;

— ширина кута прямо залежить від довжини тексту.

Зокрема, можемо навести ряд публікацій з цього ресурсу, поданих у розрізі концепту «вбивчих кілометрів» під регіональним кутом: «Свои в доску: как Савченко и Порошенко попиарились за счёт бюджета» (<http://nikcenter.org/newsItem/48016>); «От тюрьмы и от земли — не зарекайся» (<http://nikcenter.org/newsItem/47179>): «Урожай — депутату, ботва — солдату» (<http://nikcenter.org/newsItem/46420>).

Головним принципом у роботі журналіста, зокрема в окресленні теми, проблематики, ідейної концептуальності, є гласність, створення відповідної атмосфери, громадської думки стосовно тих чи інших суспільних явищ. Основне, на що треба звернути увагу, це компетентність у тій тематиці чи проблематиці, що стала пред-

метом розслідування. Ніщо так не роззброює інвестигейтора, як поверховість, дилетантство.

Накопичуючи необхідний матеріал з обраної проблеми, журналіст-розслідувач мусить знати чинні закони та порядки у державі, про яку він пише.

Ідейно-тематична екзегетика тексту включає три позиції.

Перша — *розкриття теми* — це один із найважливіших критеріїв, оскільки саме від нього залежить, чи зрозуміє, чи знайде відповіді на всі запитання в інвестигейторному тексті потенційна аудиторія. Тому важливо, аби зміст розслідування обов'язково підпорядковувався його темі та, своєю чергою, осмислення теми автором виражалось у вигляді чіткого формулювання змісту розслідування.

Друга — інформація в журналістському матеріалі повинна бути представлена *об'єктивно*. Виділяються такі типи можливого некоректного впливу автора на образ факту: недомовленість (відсутність важливої для розуміння стану справ інформації); долучення до ЖР інформації не за темою (замовність тексту або непрофесійність розслідувача).

Третя — *структура ЖР* вибудовується відповідно до обраної теми. Потрібно так вибудувати свій матеріал, щоб потенційна аудиторія зрозуміла його зміст:

— всі частини (лід, аргументація, висновки; «принцип кита») та компоненти (мультимедійність, інфографічність, гіперпосилання, поліінформативність) ЖР повинні бути підпорядковані одній чітко сформульованій ідеї, що відображає зміст;

— перші слова ЖР мають привертати увагу; формулювання, що відображають зміст, формулюються на початку тексту, вони можуть являти собою виклад суті події або основної ідеї, через яку розкривається тема;

— останні слова ЖР повинні містити висновок або важливу інформацію [8, с. 231].

Регіональне ЖР, на відміну від інших жанрів ЗМІ, гарантовано розширює кількість користувачів, вибудовує і вчить сприймати специфічно змодельовану дійсність. Отже, наявність реципієнта нового типу неминуче зумовлює трансформацію матеріалів мультимедійної версії, актуалізацію нового типу комунікації ЖР. Звич-

на лінійність інформаційного потоку заміщується об'ємністю і розгалуженістю. Поняття тексту при цьому не перестає бути самоцінним і водночас активно асимілюється у простір гіпертексту: текст повинен бути структурно подібний до системи, в координатах якої він сприймається, має відповідати особливостям реакції сучасного читача. Природні при цьому такі характеристики тексту, як нелінійність, фрагментарність, монтажність, відсутність психологічного підтексту, жанровий і стильовий синкретизм [3, с. 21].

Звідси такі апріорні якості матеріалів, як лаконічність, чітка структурованість, кліповий характер, зростаюча роль заголовного комплексу (назва, підзаголовок, виражений активним рядком-анонсом, обрамлення: перший і останній абзаци), його функціональних характеристик, компонентів внутрішньої організаційної логіки.

Водночас регіональні автори, намагаючись надати переконливі аргументи, зробити матеріал живим, цікавим, створити ефект «живої присутності героя», комбінують елементи репортажу, звіту про подію та інтерв'ю; есе та інтерв'ю; рецензії та інтерв'ю; репортажу і звіту та ін. Концептуальний рівень (авторська тема, проблематика, ідея) текстів регіональних інвестигейторів О. Баранцевич, О. Оганова, Я. Чепурного визначають формальні характеристики ЖР: вибір методів, специфічних прийомів емоційного впливу на аудиторію, способів відтворення ситуації.

ЖР у публікаціях на шпальтах «Рідного Прибужжя» характеризує професійне вміння журналіста швидко, емко і цікаво дати передісторію, створити цікавий бекграунд, ненав'язливо нагадуючи читачеві про попередні події.

«Інформаційним приводом розслідування може стати ряд причин: річниця трагедії світового чи всеукраїнського масштабу, аналітична доповідь авторитетної організації, оприлюднення суспільно важливої інформації, неоднозначної, що потребує нової хвилі розслідувань, реформування тощо. І це зацікавить нашого читача», — впевнений інвестигейтор «РП» А. Тюрін.

«Епізодичність журналістських розслідувань — очевидна й зумовлена низкою факторів. По-перше, тривалим, важким і прискіпливим збором фактологічного матеріалу, а згодом — і його доказової бази. Цьому жанрові властивий високий рівень аргументованості, тому обізнаність автора публікації у правовій площині

проблеми має бути на рівні фахівця. По-друге, викривальні матеріали мають чималий резонанс, наслідком якого для журналіста може бути, висловлюючись військовою термінологією, рішучий контрнаступ. Дієвим механізмом самозахисту журналіста в таких ситуаціях можуть бути тільки беззаперечні факти, передовсім документально зафіксовані. І нарешті, по-третє, в українській журналістиці більше поширені публікації квазірозслідувального характеру, тобто із «джинсовим відтінком» [5, с. 224].

Висновки. У статті представлено екзегетику інвестиційних текстів у розрізі концепту «вбивчих кілометрів» та сформульовано основні алгоритми уникнення неефективності під час дії цього концепту у ЖР. Окрім того, розглянуті основні тематичні напрями інвестиційної діяльності медіа Південного регіону на прикладі регіонального видання «Рідне прибужжя», що є лідером у написанні розслідувальних текстів у області, та інвестиційного медіа порталу *Nikcenter.org*. Також у роботі використано результати дослідження за допомогою авторського методу «експериментально-практичної соціотриади»: спостереження, анкетування та інтерв'ювання (бесіда) щодо застосування тем та ідей активізації читачів журналістських розслідувань.

1. *Глушко О. К.* Журналістське розслідування: історія, теорія, практика: навч. посіб. Київ: Арістей, 2008. 144 с.
2. *Батаєва К. В.* Соціальна візуалістика і медіа-візуальність: навч. посіб. Київ: Кондор, 2017. 344 с.
3. Журналистика и конвергенция: почему и как традиционные СМИ превращаются в мультимедийные / под ред. А. Г. Качкаевой. Москва: Фокус-Медиа, 2010. 200 с.
4. *Колисниченко А. В.* Настольная книга журналиста. Москва: Аспект Пресс, 2013. 334 с.
5. *Паславський І.* Журналістське розслідування. Публікація резонансна, але небездоганна // Вісник Львівського університету. Сер. журналістика. 2009. Вип. 32. С. 223—230.
6. *Тертичний А. А.* Расследовательская журналистика. Москва: Аспект Пресс, 2002. 384 с.
7. *Уиллмен Дж.* Журналистское расследование. Москва, 1998. С. 10—12.
8. Универсальная журналистика / под ред. Л. П. Шестеркиной. Москва: Аспект Пресс, 2016. 480 с.

9. <http://rp.mk.ua/category/investigation/>.
10. <http://nikcenter.org/inquests>.

References

1. Hlushko, O. K. (2008). *Zhurnalistske rozsliduvannia: istoriia, teoriia, praktyka*, Kyiv, Aristei, 144 pp. (in Ukr.).
2. Batayeva, K. V. (2017). *Sotsialna vizualistyka i media-vizualnist*, Kyiv, Kondor, 344 pp.(in Ukr.).
3. (2010). *Zhurnalistika i konvergencija: pochemu i kak tradicionnye SMI prevrashhajutsja v multimedijnye*, pod red. A. G. Kachkaevoi, Moskva, Fokus-Media, 200 pp. (in Rus).
4. Kolisnichenko, A. V. (2013). *Nastolnaya kniga zhurnalista*, Moskva, Aspekt Press, 334 pp. (in Rus).
5. Pslavskyi, I. (2009). Zhurnalistske rozsliduvannia. Publikatsiia rezonansna, ale nebezdohana, *Visnyk lvivskoho univrsytetu*. Serii Zhurnalistyka, no. 32, p. 223—230. (in Ukr.).
6. Tertichnyi, A. A. (2002). *Rassledovatel'skaya zhurnalistika*, Moskva, Aspekt Press, 384 pp. (in Rus).
7. Uillmen, Dzh. (1998). *Zhurnalistskoe rassledovanie*, Moskva, Aspekt Press, pp. 10—12.(in Rus).
8. (2016). *Universalnaja zhurnalistika*, pod red. L. P. Shesterkinoi, Moskva, Aspekt Press, 480 pp. (in Rus).
9. Retrieved from <http://rp.mk.ua/category/investigation/>.
10. Retrieved from <http://nikcenter.org/inquests>.

Valentyna Stiekolshchikova

THE IDEA AND THEMATIC EXEGETICS OF INVESTIGATIVE TEXTS VIA A PRISM OF THE CONCEPT OF PROXIMITY

The genre of investigative journalism is a kind of indicator that measures the state of free speech in society. Today, investigative journalism is compared with the highest professional skill. Investigation offers an author's version of events based on search results, questions, facts. The investigator looks for a theme, collects facts to accuse, but not so much as for the accusation of a particular person, as in the hope to solve a particular social problem. However, the problem of ideological-thematic exegetics of investigating activity in the context of proximity concept is yet little studied. The article aims to investigate the

ideological-thematic basis of regional journalistic investigation via a prism of the proximity concept, outlining elements, structure, and factors of efficiency of investigative texts. Contextual analysis, elements of component analysis, methods of intertextual comparison, and conceptual analysis, linguistic modeling contributed to distinguishing and systemic characterizing of the informational dossier tools. In the paper, the exegetics (hermeneutics) of investigation texts in the context of the proximity concept is presented, and the main algorithms for avoiding the inefficiency of this concept in the journalistic investigation are defined. Besides, the main thematic areas of the investigative activities of the Southern Ukraine regional media are analyzed. The findings of the research using our methods of the experimental and practical social triad by applying the themes and ideas of stirring up the journalistic investigations' readers were used in the paper. The main principle in the activity of a journalist working on the definition of the thematic, problematic, ideological conceptualization of the region, state, and the abroad, is publicity, creating of the appropriate atmosphere, public opinion concerning certain social phenomena. The main thing to focus on is the competence in the subject matter or problem that has become the matter of interest in the investigation. The regional journalistic investigation, unlike other space-and-time research themes, is specific to increase the number of readers, build and effectively represent the modeled reality.

Keywords: idea and theme exegetics, investigative text, proximity, experimental and practical social triad, readers' stirring up.

УДК 070+[004.77:316.32]:[303.823.4:316.77-025.13]

Юрїї Фінклер

КОМУНІКАЦІЙНІ МОДЕЛІ СПІВПРАЦІ МЕДІЙ ТА СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-19](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-19)

Проаналізовано такі комунікаційні моделі співпраці медіа та соціальних мереж, які дозволяють медіам використання основних функцій Інтернету — пошук інформації та надання інформації. Соціальні мережі є багатовимірною технологією, яка

використовується традиційними засобами масової інформації. Потреби аудиторії, які задовольняються каналами соціальних мереж, кластеровано таким чином, що залежать безпосередньо від використання новітніх моделей співпраці медій та соціальних мереж.

Ключові слова: *журналістика, Інтернет, комунікації, контент, медії, соціальна мережа.*

Постановка завдання. Значна кількість найважливіших соціально-комунікаційних викликів сучасності потребує осмислення свого функціонування через аналіз нових моделей соціальних комунікацій, які перетинають сталі межі функціонування традиційної журналістики. При цьому сфера соціальних комунікацій в Україні тільки починає виходити за межі локального застосування. Зважаючи на це, варто звернути увагу на фактори, які є ключовими для спрямування соціальних комунікацій у напрямі урахування самих соціальних комунікацій як не стільки демократичної платформи взаємин і стосунків членів суспільства, скільки інтегрованої у загальний розвиток суспільства комунікаційної стратегії.

Враховуючи складність, багатовимірність та інтердисциплінарність поняття соціальних комунікацій, ми вважаємо за доцільне зосередитись на ключовому на сьогодні функціональному сегменті соціальних комунікацій — Інтернеті, який став базовим майданчиком обігу контенту, вузловою точкою перетину інтересів звичайних користувачів, медій, рекламодавців, спецслужб...

Інтернет — таке соціальне середовище, яке відповідає рівню соціального досвіду користувачів. Ми трактуємо Інтернет як умовний інтелектуально-комунікаційний ембріон, в якому народжується і заселяється весь контент віртуального світу. Найбільш просунутим і зручним способом опанувати, збагнути контент, погодитись із ним чи заперечити його є соціальні мережі. Звісно: соціальні мережі стали масовим явищем, вони одержали статус учасника масової блогосфери. Однак якщо блоги існують вже від 1992 р. [2], то існування соціальних мереж доводиться визначати як набагато більш «свіжий», молодий комунікаційний продукт. При цьому зростання інтересу до Інтернету залежить великою мірою від того, наскільки популярними є соціальні мережі, адже, крім загальних статистичних характеристик, саме соціальна мережа визначається як можливість створення власних постів.

Контент соціальних мереж характеризується великою кількістю різноманітних аспектів, які можуть зацікавити дослідника (взьmemo, для прикладу, термінологію, що використовується в соціальних мережах і постає як взірець подачі контенту). Однак з точки зору комунікаційної доцільності нас цікавить саме комунікативний аспект обігу соціальних мереж: створення контенту, структуризація повідомлення, специфіка сприйняття цього повідомлення учасниками мережі й особливості розширення і розростання контенту.

Метою статті є з'ясування взаємозв'язку та взаємозалежності традиційних медій і соціальних мереж. Для досягнення зазначеної мети нами було поставлено для розв'язання такі завдання:

- визначити спільність та відмінність контентів, притаманних традиційним медіям та соціальним мережам;
- з'ясувати структуру новітніх аудиторій, утворених внаслідок конвергентного комунікаційного продукту;
- сформулювати особливості «дизайну» соціальних мереж за участі медій.

Об'єкт статті — співпраця медій та соціальних мереж.

Предмет статті — комунікаційні моделі такої співпраці.

Результати дослідження. Ми виходимо з того, що дієвий спосіб співпраці учасників мережі — інформаційний привід, який з тієї чи іншої причини з'являється у соціальних мережах і через який мережа надає загальний «шлях» проходу даного контенту для кожного учасника соціальної мережі. Отже, мережа — це віртуальний соціальний майданчик, місце зустрічі як знайомих, так і випадкових людей. Якщо взяти для прикладу платформу «Мій кро-блогінг» у мережі Twitter, то знайдемо там запитання-синонім про те, *що саме* учасник цієї групи робить або буде робити — «Що ти робиш?» — з можливістю дати конкретну наскрізну відповідь через міні-пост. Йдеться про новий контент — як правило, персоналізований, що виступає функціональним інструментом подальшої контентної практики.

Маємо не лише новий контент, а й новий контекст спілкування. Йдеться про новітні види конвергенції, які не пов'язані із класичним розумінням цього феномену (дивимось в українській дослідниці Вікторії Золяк: «Під контентною конвергенцією ми розуміємо збіг, взаємодію та взаємозалежність змістових характеристик

повідомлень, які використовують конкурентні та альтернативні різноманітності шляхів доставки цих повідомлень до аудиторії» [5, с. 6]). Адже не тільки *технологічні технології* конвергуються у контенті — зовсім навіть ні, тому що в інтернет-середовище потрапляє інший вид конвергенції — повідомленевий, і якщо повідомлення починає існування в мережі, то його необхідно структурувати. Як? Як заявити аудиторії про те, що воно з'явилося? Як його розповсюдити із найбільшою ефективністю?

Професійні журналісти щораз більше усвідомлюють необхідність новітніх характеристик співпраці між традиційними методами подання контенту та новітніми, адже ця модель співпраці ґрунтується не стільки на інформації, скільки на спілкуванні (комунікація!) з приводу інформації; подібні зміни у співіснуванні та співвідношенні понять «спілкування» та «інформація» практично нівелюють феномен традиційної журналістики: традиційна, класична, автентична журналістика вже не має первинної питомої ваги явища, що характеризувало журналістику як унікальне середовище передання первинного контенту. І навіть цілком коректна заувага Володимира Різуна про те, що «під соціальними комунікаціями необхідно розуміти таку систему суспільної взаємодії, яка включає визначені шляхи, способи, засоби, принципи встановлення і підтримання контактів на основі **професійно-технологічної діяльності** (виділено мною — Ю. Ф.), що спрямована на розробку, провадження, організацію, удосконалення, модернізацію відносин у суспільстві, які складаються між різними соціальними інститутами, де, з одного боку, у ролі ініціаторів спілкування найчастіше виступають соціально-комунікаційні інститути, служби, а з іншого — організовані спільноти (соціум, соціальні групи) як повноправні учасники соціальної взаємодії» [8], не виключає того факту, що соціальні мережі розвивають і аспект професійний, і аспект комерційний (заробіток).

Мотивована технологія появи та обігу повідомленевої конвергенції виокремлює засоби, які приводять нас до спільної комунікаційної подачі контенту — Інтернету. Якщо з боку традиційних медій немає реакції на нові майданчики та нові контенти, то таким медіям загрожує небезпека розчинення і забуття взагалі. Однак треба наголосити на тому, що йдеться не про розпорошення тех-

нічних можливостей подачі контенту (хоча, звісно ж, користувач прагне мати цей контент «тут і зараз» (продакшн-менеджер Gmail Габор Кселл навіть виділяє дев'ять технологій вірусного контенту [3]), і навіть не про підготовку контенту користувачами (хоча охочих докластися до його коментування в мережі не бракує), а про розчиненість контенту в комунікаційному просторі, коли інші традиційні медіа, які оперують виходом на більшість комунікаційних майданчиків, ту ж саму подію подають у власній інтерпретації, і саме ця інтерпретація стане доступною споживачеві — тому що саме вона, інтерпретація, окупує комунікаційний простір.

Таке трактування контенту не вважаємо банальною справою: аналізуємо результати президентських виборів в Україні з точки зору діяльності медіа в соціальних мережах [4].

Медіа, які хочуть бути присутніми у світі повідомлень, постів та блогів, повинні знати, як адаптуватися до подібних не стільки *технологічних*, скільки *контентних* змін і як у рамці власних контентних стратегій включити опцію «корпоративність». Ризики, які у зв'язку з цим беруть на себе медіа, пов'язані з прийняттям функціональних рішень, які з точки зору інтересів аудиторії будуть цілком прийнятними. Для журналістів такі ризики означатимуть створення різних типів контенту з того ж самого інформаційного приводу. Однак журналістський професіоналізм і полягає в тому, що журналісти повинні бути першими, хто дізнався про подію та оприлюднив інформацію про цю подію, саме журналісти, а не інші учасники новітнього контентного середовища — байдуже, як воно називається: MySpace, Tuenti, Twitter, Linkedin, Facebook або якісь додатки, з якими нова аудиторія взаємодіє щодня.

Поява соціальних мереж привела до того, що вони дали можливість побачити дивовижний досвід роботи в мережі, розроблений і виконаний не тільки журналістами, а й пересічними громадянами — здебільшого, без додаткової фахової підготовки, і в тому, що було досягнуто, побачити мережеву культуру. Пересічні користувачі мережі лише використали свою невичерпну здатність до розробки контенту, але саме соціальні мережі стали базисом для формування соціальних медіа [7].

Соціальні медіа використовують засоби масової комунікації (для прикладу — телебачення) включно із соціальними мережами,

заохочуючи у такий спосіб участь користувачів у створенні контенту в Мережі. Американський дослідник Алекс Бранс вказує на те, що «у спілкуванні аудиторія характеризується односпрямованим зв'язком між відправником та одержувачем та відключенням його членів один від одного: це є візерунком від одного до багатьох. Навпаки, у громаді люди зазвичай отримують і надсилають повідомлення. Учасники підключені в центральний вузол: це візерунок від багатьох до багатьох» [10, р. 247].

У цьому напрямі соціальні мережі охоплюють поняття та визначення, які представляють або схожість, або суперечки. Соціальні мережі — не просто гра для несподіваної комунікаційної зустрічі, а й віртуальний простір, організований для інтеграції громад, — і у цьому є сила віртуальності. Інтеграція будь-яких медій із соціальними мережами дозволяє отримати новий сильний імпульс мобільності завдяки, зокрема, системі тегування. Соціальна мережа є середовищем взаємодії різних людей та інституцій і, отже, ембріоном соціальної представленості в Інтернеті.

Соціолог Дункан Воттс, керівник відділу досліджень соціальної динаміки людини в Yahoo!, професор Колумбійського університету (США), є автором теорії шести стрибків, які забезпечують можливість доступу будь-якої людини до будь-якої інформації [13]. Американський професор вважає, що лише шість технологічних «стрибків» революціонують суспільство, оскільки соціальні мережі є кіберсвітами, які варто аналізувати.

Однак соціальні мережі не є цвинтарем однодумства — навпаки, це зібрання віртуальних спільнот, які чинять опір, збирають різні точки зору — будь то подієва чи аналітична конформація. І це тому, що весь контент організований самими користувачами (медіями, окремими особами, цільовими групами, адміністраторами...), отже, контентні характеристики соціальних мереж прагнуть до нескінченності. Недарма російська дослідниця Єлена Вартанова пише про те, що «поширення соціальних мереж і активне використання вірусних технологій спровокували небувале зростання непрофесійного контенту і фейкових новин» [2].

Чи можемо ми порівнювати соціальні мережі з клубами за інтересами чи професійними спільнотами людей — на нашу думку, також соціально-комунікаційними одиницями? Потреба дати від-

повідь на це запитання приводить до необхідності проаналізувати структуру соціальних мереж, оскільки це дозволяє зрозуміти динаміку подачі контенту як соціального капіталу. Отже, користувачі соціальних мереж як майданчиків загального, неформального характеру дотримуються такої практики, яка групується за інтересами, тому учасники можуть приватно створювати особисту «вітрину», в якій виставляють власні інтенції. Натомість клуби за інтересами чи професійні спільноти людей, створені навколо спільнот практичної діяльності, мають більш згуртовану динаміку і, ймовірно, дозволяють своїм членам краще сприймати генерування та розподіл знань, що утворюються в ході спілкування.

Соціальні мережі є важливими не стільки для присутності користувача, скільки для його соціальної ідентифікації, віртуальна практика — це формалізація особистих інтересів та думок. Модель соціальних медій переносить нас у сферу управління мейнстрімами на рівні некомпетентного користувача. При цьому самі соціальні мережі розвиваються так, як розвиваються комунікаційні стратегії медій, присутніх в Інтернеті; мета спільна: мати присутність у мережі в межах таких верств споживачів, які, зрештою, є аудиторіями.

Соціолог Марк Бріггз (Техаський університет, США) спроектував модель журналістики, яка функціонуватиме як складова частина соціальних мереж [9]. На думку американського дослідника, сучасні медіаповідомлення можуть поставити під сумнів той урок, який більшість із нас засвоїли в перший день занять на факультеті журналістики: ми надсилаємо, вони отримують. Такого роду схема закінчена (або у неї залишилося зовсім мало часу на життя). Нова парадигма базується на егоїзмі, зокрема на Я-центризмі: Я отримую доступ до новин, коли Я хочу, до новин, які Я хочу, і таким чином, яким хочу Я.

У 1997 р. професор Університету в Орегоні (США) Роджер Фідлер увів термін «медіаморфоза» [11]. Цей термін пов'язаний із зміною аудиторії. Медіям важливо визнати зміну своєї аудиторії. Вони хочуть брати участь у тому, в чому медії можуть їй допомогти, причому добре допомогти. Натомість сьогодні, на нашу думку, соціально-комунікаційна практика проходить наступний етап — «інфоморфозу». Вона означає процес змін інформаційного контен-

ту, який є незалежним від технологічної підтримки (веб, подкаст, блоги, телефонія тощо).

Маємо перетворення *аудиторії* на *аудиторії* (о, ні — давайте англійською, бо в цьому випадку маємо проблеми у визначенні однини / множини: *convert audience to audiences*). У сенсі технології це перетворення лише підсилює стратегії неформальних мереж. А тому інтеграція в платформи віртуальних соціальних технічних і контентних комунікаційних можливостей підвищує легкість та інтенсивність ознайомлення із контентом мереж. Отже, послуги, наприклад, Twitter допомагають членам цієї неформальної мережі підтвердити не так свою присутність в мережі, як свою особистість.

Неформальна соціальна мережа — такий майданчик, у межах якого формується культура учасників мережі, а за цією культурою дуже уважно спостерігають медії — також учасники цих неформальних соціальних майданчиків. На підставі спостережень медії формують власну культуру — і ця нова культура тісно пов'язана не із лінгвістичними оборотами новотворень і сленгів, а із новим мисленням журналістів, яке (парадокс!) починається на периферії (не стільки технічній — як шлях надходження до комп'ютерного процесора, скільки соціальній — як шлях знаходження податливої аудиторії).

У середовищі професійних журналістів, перш за все — у розробці нових медій, працює модель спільних знань. Фактично, йдеться про такий собі узагальнений набір *wiki-знань*, який являє собою частину розвитку блогосфери. Канадський бізнесмен і аналітик Дон Тапскот називає набір таких знань «зброєю масової співпраці» [12]. Така «зброя» не лише «калічить», а й «лічить», адже приводить до появи можливостей співпраці між тими професійними комунікаційними гравцями, які технічно й організаційно підготовлені до впровадження цільового контенту в соціальні мережі. Виклик традиційній журналістиці полягає у тому, що медії повинні визначати, як можна переносити контенти для створення нових аудиторій разом із новими інструментами та ресурсами, які будуть доступні будь-якому користувачеві.

Для медій явище участі в соціальних мережах означає множення: не бути присутнім у будь-якій мережевій платформі — проблема не соціальна, а світоглядна. Адже участь в соціальній мере-

жі має вагу вже не посередництва між аудиторією та медіями, а безпосередню участь в житті аудиторії, дотримання фактору глобальності, профільного координування контентом. Такі платформи, як Twitter або Facebook, стають комунікаційною мережею за участі будь-якого мешканця з будь-якої точки планети, що перетворює їх на таку собі мережу співробітників, які, перетворюючись на «громадянських журналістів», працюють на професійні медіа, стають авторами новітніх сленгів, контентів, смислів.

Отже, феномен соціальних мереж гарантує медіям, які беруть у них участь, соціально-комунікаційне множення. Така участь рухає потреби, думки і бажання як учасників мережі, так і аудиторії як нову місію журналістики — місію, орієнтовану не на правду для аудиторії, а на аудиторію як чинник оцінки правди. Така собі контентна панорама ставності...

Ефект контентної панорами впливає на поведінку учасників соціальних мереж не тільки (і навіть не стільки) в контексті створення певної мережевої культури, скільки в контексті формування комунікаційної платформи, яка зберігає весь кластер знань, отриманий завдяки великій кількості досліджень та інновацій, розроблених журналістами. Такого роду фундаментальні зміни імперативів руху, залучення технологій для впровадження нових смислів, інтерпретацій, базових припущень та розумінь можна вважати новим імперативом мережевої парадигми розвитку суспільства у контексті соціально-комунікаційної активності. У поточному моменті ключовим питанням розвитку суспільства є використання певного тезаурусу суспільних знань не лише про взаємозв'язки між економікою, суспільством, навколишнім середовищем і управлінням. Йдеться про активне застосування цих знань у процесах вироблення інтелектуального суспільства.

Український дослідник Ольга Мітчук зазначає, що «за умови свободи людини загальний тезаурус її знань дає змогу не лише вільно обговорювати все, що відомо людині, щоби сформулювати певні думки на основі знань цієї людини та фактичних реалій, не лише висловлювати свою думку вільно, а й створювати конкуренцію знань і переконань на ринку раціонального дискурсу» [6, с. 17]. Тому для досягнення цих цілей необхідні масштабні соціально-комунікаційні зміни. У контексті руху до демократичного суспільства через соціально-комунікаційну практику необхідна модерні-

зачія інституцій, відповідальних за їх протистояння, — а отже, ще один імператив руху до розвитку суспільства спирається на такі передумови створення, функціонування та розвитку соціальних комунікацій, які враховують зв'язки між учасниками інноваційної діяльності.

Свою чергою, у контексті функціонування соціальних мереж соціальні системи можуть бути визначені і як елементи, і як зв'язки між цими елементами, необхідні для виконання конкретної соціально-комунікаційної функції. Таким чином, важливим імперативом суспільного розвитку вважаємо такі перспективи соціальних мереж, які є ширшими, ніж перспективи у системах економіки, технології, фінансів тощо, — тобто йдеться про суто галузеві структури комунікацій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумок, можна твердити, що поступ суспільства не може бути здійснений без процесу зміни структур соціально-комунікаційної системи і відносин між учасниками всередині цієї системи. Більш того, цей поступ повинен відбуватися не так у сферах виробництва, розподілу і споживання соціально-комунікаційних продуктів, як у межах впливу результатів діяльності соціальних мереж на виміри оцінки поведінки представників суспільства.

Йдеться про своєрідний «дизайн» соціальних мереж. Роль конструкторів у розробці такого дизайну соціальних мереж полягає у тому, щоби зробити свій внесок у нову комунікаційну реальність. Пропонуємо термін «дизайнери соціальних мереж»: вони здійснюють задум, планування, реалізацію поетапних кроків утілення та розрахунок ефективності соціально-мережових проєктів, саме вони повинні *притосувати* свій спосіб роботи до динамічних умов функціонування соціальних мереж, динамічно оптимізувати власну здатність реагувати на ті нові вимоги, які створюються цією динамікою.

Щодо перспективи наукового опрацювання аналізованої проблеми, то вважаємо, що дослідників мали б зацікавити проблеми концепції участі мас-медій в соціальних мережах, а також їхнє функціонування та розвиток, адже саме ці аспекти новітніх соціально-комунікаційних практик є своєрідним лакмусовим папірцем, який визначає і відображає усю складність соціально-комунікацій-

ної реальності, яка оточує українське суспільство, динаміку та масштаби змін в медіях. Ці зміни підтверджують гармонію масмедій не стільки зі своїми традиційними, сталими характеристиками, в межах яких ще нещодавно розвивалося суспільство, скільки із мобільністю та активністю, притаманними соціальним мережам, із ступенем культури, освіченістю та рівнем знань аудиторії, із масштабами і ступенем глобалізації культур, технологічних ринків та споживанням контенту.

1. Блог // <https://uk.wikipedia.org/wiki/Блог>.
2. *Вартанова Е.* Цифровые вызовы журналистскому образованию. URL: https://jrnlst.ru/vartanova_jurfac?fbclid=IwAR2YqeY0euf_YNubigfNOFp9gmXmq6nXxGnsbjnzb-HWR9WP-kITB_nnB5A.
3. 9 способів згенерувати вірусний контент. URL: <https://www.imena.ua/blog/nine-virus-content>.
4. *Захарченко А.* Російський стиль пропаганди і лідери думок на пенсії: як Зеленський і Порошенко воювали у соцмережах. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2019/05/3/7214176/>.
5. *Золяк В. В.* Функціональні характеристики контентної конвергенції засобів масової комунікації: автореф. дис ... канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.01. Київ, 2009. 16 с.
6. *Митчук О. А.* Феномен ліберального контенту в соціальних комунікаціях: автореф. дис... д-ра наук із соц. комунікацій: 27.00.01 «Теорія та історія соц. комунікацій». Запоріжжя, 2015. 36 с.
7. *Прогнімак О.* Соціальні мережі як ресурс розвитку інноваційних процесів в інформаційному суспільстві // Соціоекономіка: зб. наук. пр. Донецьк: ІЕП НАНУ, 2009. С. 163—175.
8. *Різун В. В.* Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій // Світ соціальних комунікацій. 2011. Т. 1. С. 7.
9. *Briggs, M.* Journalism 2.0. Austin (EEUU): Knight Center of Texas University. 2007. 128 p.
10. *Bruns, Alex.* Gatewatching: Collaborative Online News Production (Digital Formations) Peter Lang Inc. 2005. 330 p.
11. *Fidler, Roger F.* Mediamorphosis: Understanding New Media. Newbury Park, Ca. SAGE Publications, Inc. 1997. 320 p.
12. *Tapscott, Don.* Grown Up Digital: How the Net Generation is Changing Your World. NY. McGraw-Hill. 2008. 384 p.
13. *Watts, Duncan.* Six Degrees: The Science of a Connected Age. W. W. Norton&Company. 2003. 100 p.

References

1. *Blog*. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/Блог>. (in Ukr.).
2. *Vartanova, E. Cyfrovyye vyzovy zhurnalistskomu obrazovaniyu*. Retrieved from https://jrnlst.ru/vartanova_jurfac?fbclid=IwAR2YqeY0euf_YNubig-fNOFp9rmXmq6nXxGnsbjnzb-HWR9WP-kITB_nnB5A. (in Rus.).
3. *9 sposobiv zheneruvaty virusnyi content*. Retrieved from <https://www.imena.ua/blog/nine-virus-content>. (in Ukr.).
4. *Zacharchenko, A. Rosiiskyy styl propagandy i lidery dymok na pensiyi: jak Zelenskiy i Poroshenko voyuvaly u socmerezhhah*. Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/columns/2019/05/3/7214176>. (in Ukr.).
5. *Zoliak, V. (2009). Funktsionalni kharakterystyky kontentnoyi konvergentsii zasobiv masovoyi komunikatsiyi: avtoref. dys. ... kand. nauk iz sotsialnykh komunikatsiy, Kyiv, 16 p.* (in Ukr.).
6. *Mitchuk, O. A. (2016). Fenomen liberalnoho kontentu v sotsialnykh komunikatsiyakh: avtoref. dys. ... doktor. nauk iz sotsialnykh komunikatsiy, Zaporizhzhia, 36 p.* (in Ukr.).
7. *Prohnyimak, O. (2009). Sotsialni merezhi yak resurs rozvytku innovatsiynykh protsesiv v informatsiynomu suspilstvi, Sotsioekonomika: zb. nauk. prac, Donetsk, IEP NANU, pp. 163—175.* (in Ukr.).
8. *Rizun, V. V. (2011). Nacherky do metodolohii doslidzhen sotsialnykh komunikatsiy, Svit sotsialnykh komunikatsiy, t. 1.* (in Ukr.).
9. *Briggs, M. (2007). Journalism 2.0.* Austin (EEUU): Knight Center of Texas University, 128 p.
10. *Bruns, A. (2005). Gatewatching: Collaborative Online News Production (Digital Formations), Peter Lang Inc., 330 p.*
11. *Fidler, R. F. (1997). Mediamorphosis: Understanding New Media.* Newbury Park, Ca. SAGE Publications, Inc., 320 p.
12. *Tapscott, D. (2008). Grown Up Digital: How the Net Generation is Changing Your World, McGraw-Hill, NY, 384 p.*
13. *Watts, D. (2003). Six Degrees: The Science of a Connected Age.* W. W. Norton & Company. 100 p.

Yuri Finkler

COMMUNICATION MODELS OF MEDIA AND SOCIAL NETWORKS' COLLABORATION

Social networking content is characterized by many different aspects that may be of interest to a researcher (e.g., the terminology used in social networks appearing as some content delivery model).

However, from the point of view of communicative expediency, we will be interested in the communicative aspect of the circulation of social networks: content creation, message structuring, a specificity of perception of this message by network members, and features of expansion and growth of content. This article aims to elucidate the interconnection and interdependence of traditional media and social networks. To accomplish this, its objectives are: 1) to identify the commonality and difference of content inherent in traditional media and social networks; 2) to understand the structure of the newest audiences formed as a result of the converged communication product; 3) to formulate features of «design» of social networks with the participation of media. The object of the article is the collaboration between media and social networks. The subject of the article is communication models of such collaboration. The methodology of the study is based on the use of general research methods of studying the specificity of the analysis of social and communication phenomena. For media, the phenomenon of participation in social networks means multiplication: not to be present in any network platform — the problem is not social, but of worldview. We argue that participation in the social network is no longer a matter of mediation between the audience and the media, but direct involvement in the life of the audience, adherence to the globalism factor, profile coordination of content. Platforms such as Twitter or Facebook become communications networks with participating citizens from anywhere on the planet. These platforms transform them into a network of employees who, by becoming the so-called «citizen journalists», collaborate with professional media. Moreover, they become authors creating new forms, modes and ways of mass communication: newest slang, content, meanings and so on. Therefore, the phenomenon of social networks guarantees the participating media a social and communication «multiplication». Such participation drives the needs, opinions, and desires of both network members and the audience as a new journalism mission-focused not on the truth for the audience but on the audience as a factor in evaluating the truth. We conclude that society's progress cannot be made without the process of transforming the structures of the social-communication system and the relations between the participants within that system. Moreover, this progress should take place not so much in the spheres of production, distribution, and consumption of social-communication products as

within the influence of the results of social networking activities on the measurement of the behavior of members of society. It is a kind of «design» of social networks. The role of designers in the design of such social networking design is to contribute to the new communication reality. We introduce the term «social network designers». Those carry out the design, planning, step-by-step steps of implementation and calculation of the effectiveness of social-network projects. They must adapt their way of work to the dynamic conditions of functioning of social networks, dynamically optimize their ability to respond to those new ones created by these dynamics.

Keywords: communications, content, journalism, internet, media, social network.

УДК 821.161.2-92Євшан.09:001.4-025.44

Надія Голубінка, Оксана Литвин

ПРОЦЕС ДЕТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ В ЛІТЕРАТУРНО-
КРИТИЧНИХ СТУДІЯХ МИКОЛИ ЄВШАНА

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-20](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-20)

Проаналізовано особливості вживання наукового терміна в літературно-критичній спадщині Миколи Євшана. Зазначено, що терміни, які належать до різних терміносистем, у статтях критика можуть виконувати як номінативну функцію, так і набувати нового значення на основі метафоричного чи метонімічного вживання, тобто детермінологізуватись. З'ясовано, що таке слововживання слугує невичерпним джерелом поетичної експресії, сприяє глибшому проникненню у художню тканину аналізованого критиком тексту і є характерною рисою індивідуального стилю Миколи Євшана.

Ключові слова: *термінологія, детермінологізація, літературна критика, Микола Євшан.*

Самобутність кожного майстра слова втілена насамперед у його системно організованому словнику, що чітко увиразнює і скристалізовує логіку викладу, вбирає авторські художні ідеї та образи, відображає його ставлення до світу, вічних тем і проблем. Художній світ Миколи Євшана — це, з одного боку, відбиття та переосмислення різноманітних «світів» тих особистостей, про які він писав і чий твори аналізував, з іншого боку, його власне розуміння важливих філософських проблем буття, творчості та мистецтва, його трактування сучасності, усіх трагічних подій, свідком яких йому довелося бути. Індивідуальний стиль Миколи Євшана ввібрав як людські риси самого критика, так і головні риси його доби, а це насамперед масштабність художнього мислення, пристрасний інтелектуалізм і громадянськість, що на зламі двох епох, часто навіть у літературних оглядах чи статтях, була визначальною і ставила їх на межі з публіцистикою, і водночас філософська гли-

бина, високий ступінь емоційно-сислової місткості та динамічний характер образности.

Микола Євшан належав до тих критиків, хто активно залучив до свого літературознавчого дискурсу наукові терміни. Проаналізувавши фактичний матеріал (літературно-критичні, проблемні статті, рецензії, літературні огляди, літературні портрети), ми з'ясували, що Микола Євшан активно вживає загальнонаукові, літературознавчі, суспільно-політичні, технічні, медичні, музичні терміни. У цій статті ми ставимо за **мету** проаналізувати, як свої ідеї критик передавав засобами мови, зокрема наукової термінології; хочемо показати, (1) як термін, вийшовши за межі свого термінологічного поля, частково або повністю втрачає ознаки дефініції; (2) як термін втратив лише термінологічне поле, але в авторському тексті зберіг своє означення. Детермінологізація є активним лексико-семантичним процесом, унаслідок якого термін «втрачає свою строгу концептуальність, системність, однозначність і набуває прагматичних властивостей, яких він раніше був позбавлений, тобто виникає нове слово з термінологічним значенням, яке вимагає вже не дефініції, а тлумачення» [22, с. 133]. Питання детермінологізації досліджували такі науковці: Грищенко А., Даниленко Н., Карпіловська Є., Куньч З., Мазурик Д., Мацюк Г., Наконечна Г., Суперанська А. та ін. Явище детермінологізації не розглядалося на матеріалі праць літературної критики, в яких одночасно із термінами літературознавства вживаються терміни інших систем для підсилення емоційно-експресивного забарвлення, для увиразнення викладу, що й робить **актуальним** наше дослідження.

Оскільки матеріалом аналізу для Миколи Євшана є літературні твори, а сферою його діяльності є критика, то термінологічним полем для літературознавчих термінів є його статті, в яких ці термінологічні одиниці виконують дефінітивну функцію: «Свою **поемою** (тут і далі — виділення наші. — *Н. Г., О. Л.*) дав нам Франко нову, грандіозну концепцію Мойсея. Коли писав його, то, видно, мав згори намір дати щось більшого, щось величавого і **змістом**, і **формою**, що б не було діточим наївним лепетом щодо **ідеї**, а забавою у **рими** щодо форми» [9, с. 435]; «**Творчість** — ще не значить служіння **естетизму** самого для себе, коли хтось живе в своїй **творчості**, — то він ще не загруз лише в **рими** і **ритми**, в шліфування **строф**, в ту дійсно глупу формалістику і манери» [18, с. 165].

У цих двох прикладах одразу привертає увагу емоційність висловлювання. І хоча літературознавчі терміни не втратили своєї дефінітивності, розмовні лексеми коригують контекст, який задає автор.

Як показує аналіз Євшанових студій, випадків такого коригування достатньо багато. Причому розмовна лексика може як надавати всьому контекстові негативного/позитивного забарвлення, так і розширювати, а то й змінювати значення терміна.

«Інтересно, що всі **лихі** прикмети новочасного **письменства українфіли** скупчили в словах: **символізм**, **декадентизм**, вимовляючи їх, вони відбивають на своїм лиці трохи чи не страх перед **апокаліптичною бестією**» [1, с. 49]. Як бачимо, контекст забарвлює емоційно слово «бестія». Аналогічно у наступному реченні, крім того, тут ще й маємо яскраву метафору, підсилену порівнянням: «**З поезії** ми хотіли зробити свою **послугачку**, торгали за волосся, як вуличну дівку, і диктували їй параграфи» [1, с. 52].

«Його (Т. Шевченка. — *Н. Г., О. Л.*) **поезія** так і лишилася відгуком до душ високих і щирих і до гарячих сердець, які зрозуміли б його і відізналися на його **живе слово**. Сам він, побіч **ідеалізму гарячого**, який виявив скрізь у своєму погляді на світ, не міг створити ідеалу, звідси його **сентименталізм**, гарячі виливи чуття, яке бажало виявитися в конкретній формі» [11, с. 29]. У цьому прикладі емоційна лексика розширює значення відповідних термінів, а термін «сентименталізм» отримує емоційно забарвлений синонім — «гарячі виливи чуття».

«Ці маленькі **нариси**, що яскравими фарбами малюють **пекло теперішніх обставин**, нариси не раз без **аристократичного викінчення**, але тим більше нові і цікаві своїм змістом, своїми думками, освітленням, яке дає автор всяким сторонам людського життя. Можна сказати, що ніхто у нас ще не писав так про дрібні, на перший погляд, речі, ніхто **не писав кров'ю та обуренням**, як молодий автор, — ніхто так не відчув здоровим інстинктом **гнилої атмосфери сучасного життя**, як він. Тут автор показує, як **ловиться життя на гарячому вчинку**, як підглядається весь його **механізм та мотори**» [6, с. 169]. У цій розлогій характеристиці нарису як жанру у творчості Михайла Яцківа особливої емоційності надає і термінові, і текстові розмовна лексика. Що цікаво, термін зберігає

свою дефінітивність, але значно поглиблює семантику. Не називаючи конкретних творів, критик усе ж розкриває читачеві їхню тематику, дає загальне чуттєве тло, на якому розгортаються сюжети.

В індивідуальному Євшановому словнику значне місце посідають загальнонаукові терміни: концепція, функція, елементи, синтез, аналіз, компонент. Такі терміни органічно вплітаються в літературознавчу канву тексту, але завдяки незвичному для себе лексичному оточенню додатково підсилюють його емоційне забарвлення.

«Упадок всякої творчості починається з того самого моменту, коли ми з елементів вільного мистецтва укладаємо його табулятуру, робимо з них **догми** або стараємося всяким способом витягнути з його якнайбільшу користь в вузькопрактичній сфері. Достойнства її стають тоді її хибами, вартість її та цінність ідеологічна спадає до **minimума**. Релігійна її величність стає звичайним фактом, ілюзією, з якої насміхатися чує себе вправі кожда **крамарська душа, філософічні основи** її зводяться до кількох **вузькоутилітарних формул**, її морально-естетичне післанництво використовується для **хитрощів** та **цинізму** життя» — так, зіставляючи і протиставляючи поняття, характеризує Євшан «надужиття українофільства в сфері, творчості» у статті «Боротьба генерацій і українська література» [1, с. 52]. Термін (**догми** вжито у прямому значенні, бо догма — 1) положення, яке вважають незаперечною істиною, визначають непорушним і незмінним без доказів, без урахування конкретних умов; 2) основне положення якого-небудь учення або релігії [20, т. 1, с. 793]), натомість з терміном **формула** (формула — точно загальне визначення якого-небудь правила, закону тощо; узагалі будь-яке визначення, виражене стисло [20, т. 4, с. 695—696]) відбувся процес детермінологізації не стільки через втрату наукового контексту, скільки через поєднання з емоційно забарвленою лексикою публіцистичного (**післанництво**), а особливо художнього стилю (**хитрощів та цинізму життя, крамарська душа, величність, ілюзія**) [1, с. 52].

Варто зазначити, що таке поєднання дуже характерне для літературознавчих студій Євшана, що іноді максимально наближає їх до «чистої» публіцистики, надаючи текстам особливого емоційно наснаженого звучання.

Увиразне авторський текст входження загальнонаукових термінів до складу тропів. «Творча **думка боїться стати догмою**, точ-

но оприділеною доктриною», — так метафорично констатує критик у своїй програмній статті [13, с. 18]. І хоча частково терміни зберігають своє первісне значення, метафора відшліфовує авторську думку, підкреслюючи його ставлення до самого процесу.

«Отак і лишився Шевченко на півдорозі. Його поезія так і лишилася відгуком до душ високих і щирих і до гарячих **сердець**, які зрозуміли б його і відізналися на його живе слово. Сам він, побіч **ідеалізму гарячого**, який виявив скрізь в своєму погляді на світ, не міг сотворити **ідеалу**. Звідси й його **сентименталізм**, гарячі виливи чуття, яке бажало виявитися в конкретній **формі**» [11, с. 29].

Медичний термін «серце», втративши своє термінологічне поле і отримавши емоційне доповнення у вигляді епітетів «гаряче», творить яскравий образ читачів Шевченкової поезії. Додаткової експресії текстові надають послідовно витримані інверсії — душ високих і щирих, ідеалізму гарячого.

Аналізуючи творчість М. Коцюбинського, Євшан так образно розкриває імпресіоністичний настрій його текстів: «Він зовсім утомлений; утомлений до того степеня, що найменшої правди, якогось рішення в ім'я тої правди, він не міг би винести; просто **віддих** його став коротким, і він може говорити тільки уривково, з трудом. Але, разом з тим, виступає тим сильніше бажання відчувати нове життя, нову правду його, покріпити себе джерелом якоїсь нової, **елементарної сили**. Він за всяку ціну хоче «переживань», хоче наситити себе вражіннями, хоча якнайбільше інтенсивно їх відчувати. Одинокую ціллю артиста стає бажання віддати настрої випадків, всі найдрібніші його відтінки та його чистоту. Я не кажу, щоб тут була трагедія артиста, положення без виходу; але сам **факт** важливий і трагічний тим, що позостає в зв'язку з громадським настроєм, що показує повну **самотність творчої думки**, брак для неї органічної підпори і терену» [4, с. 255]. У цьому розлогіму описі немає сухого літературознавчого викладу аналітичної статті, натомість емоційного забарвлення текстові надає розгорнута метафора «самотність творчої думки, брак для неї органічної підпори і терену», а медичний термін «віддих» (заст., сучасний термін — «ритм дихання»), частково детермінологізуючись, слугує додатковим аргументом на користь тези про втому митця (виразна алюзія до програмового твору «Intermezzo»).

Часто метафоризація терміна сприяє передаванню іронічного настрою критика: «І Коваленки в нашій поезії грають, грають, грають... Зайшла на них духова **епідемія**, божевільний шал грати, і грати, і грати... Вони не визволяються від неї так само, як не можуть визволитися від фатума. Отже, слухаймо! Чому не слухати мужика, який в перший раз побачив золоті бані соборів і виливає свій святий восторг? Адже він не може інакше. Мусимо обійти його, не можучи слухати «телячого восторгу»» [7, с. 565]. На фоні риторичних фігур (звертань і запитань), розмовної лексики, лексичних повторів медичний термін увиразнює, відточує, а головне — конкретизує загальну оцінку критика, робить її саркастично дошкульною.

Наповнення терміна емоційністю, образністю та додатковою конотацією розсуває межі стилістичного його функціонування: літературно-критична стаття набуває виразних рис публіцистичного твору. І уже важко визначити, де закінчується Євшан-критик і починається Євшан-публіцист.

«Ціле їх (українофілів. — *Н. Г., О. Л.*) життя було таке. Вони ціле життя були **автоматами, граматичними регулами, машинами**, завели у цілому житті безнадійну сірість та скуку, а коли пронісся тільки перший галас, перший відважний крик серед темряви, коли перший раз людина хотіла відступитися від **регули** — ударено на тривогу... І починається **момент** другий в кампанії старого покоління на молодих, — проноситься погірдливий **епітет** усім ворогам **українофільства: декаденти!** І тут почалася оргія знущань та наруг над “бідними письменниками нового напрямку”» [1, с. 49].

Звертають на себе увагу терміни, використані критиком у статтях про Т. Шевченка. На думку Соломії Павличко, рецепція творчости нашого національного генія завжди була чимось ширшим за просто рецепцію найвидатнішого майстра. Вона традиційно більше свідчить про реципієнта (у нашому випадку — критика), будучи тим дзеркалом, у якому розкривається його власне обличчя [21, с. 153].

Шевченкові присвячені проблемні статті Євшана — «Релігія Шевченка», «Шевченко і ми», літературні характеристики (міні-літературні портрети) «Тарас Шевченко» та «Шевченко і Куліш».

У творчості Шевченка Євшан відзначає вплив сентименталізму, але бажання і здатність не піддатися впливам остаточно відриває його від сентиментальної традиції. Поклоніння життю, від-

творення його в повній красі та гармонії, попри трагічні дисонанси, які він бачить і відчуває, на думку критика, давалися Шевченкові надто дорогою ціною. Звідси критик виводить трагічне роздвоєння душі у поета, який не створений для жодної «дресури», відчуження «всяких скоків та манер». Так у тексті статей з'являються, набуваючи нового, образного значення, медичні терміни **серце, кров, пульс, хвороба, око, зір**. А поєднуючись із релігійною лексикою — **душа, храм, пекло, рай, творець**, вони надають викладові особливого, пафосного звучання: «Щось обридливе і мерзенне єсть у людини, що вигоріла зовсім, лишилася з попелом у серці, без ніякої віри, з холодним крижаним усміхом. Який самотній мусить бути той, хто приносить в запустці серця вогонь, яка трагедія самотності жде того, хто взявся накликувати серед пустині! А такою пустинню, таким опустілим храмом мені видається останнє століття нашого історичного і культурного життя. Хто був великий — кождий йшов у птьмі і був каменований, як тільки появився на світло!» [14, с. 79].

Взагалі розмова про Шевченка у Євшана насичена релігійною лексикою: «Поет міг тільки молитися до свого далекого ідеалу, тільки величати його. Тільки упадати перед ним. До тої **молитви** він все повертав, все йшов до того, що його могло спасти: до моменту **релігійного**. В естетиці його все таким чином основним елементом стає елемент **релігійний**», — твердить Євшан [14, с. 102].

Критик визначив основним, вихідним моментом естетичної оцінки творчости поета норму, яку сам Тарас Шевченко несвідомо обирав для означування вартостей: момент чуття. «Те, що сильніше на нас ділає, що збуджує в нас сильніше биття серця, теплоту почувань, підносить на вищий ступінь любови та доброти, — те краще, ідеальніше, вище, божественне» [14, с. 97—98]. Як бачимо, **творчість, чуття, естетика, божественний, релігійний** — ці лексеми, втративши своє термінологічне поле, зберегли дефінітивність.

Натомість цілком детермінологізувалися терміни з галузі фізики: «І ми міримо велич твору відповідно до його, щоб так сказати, туги. Бо та туга все ж таки єсть в кожному творі — вона становить його **динаміку**, його **потенціальну силу**, його внутрішній ритм.

...творчість його — наскрізь емоціональна. Шевченко дав в ній упуст нагромадженій **енерії**, старався знайти спокій душевний.

Але це, власне, не могло наступити в творчості самій: вона вся неврівноважена і неспокійна. Тому поет несвідомо шукав за **точкою опори та рівноваги** поза творчістю своєю...» [14, с. 114].

Цікавим є поєднання в одному реченні релігійного і фізичного термінів. Різні за емоційною насиченістю, поєднуючись, вони творять новий яскравий образ: «А коли ми не чуємо вже в собі того огню **віри**, коли не може нас вже **електризувати** слово наших поетів, ми сходимо вже тоді на становище рабів, боронимося від правд цинізмом, починаємо торгувати словом» [14, с. 79].

У статтях про поета Микола Євшан часто поєднує в одному контексті урочисту, пафосну лексику з розмовною, намагаючись виразити високе духовне начало його творчості, протиставити їй дрібні крамарські душі загалу.

Критик стверджує, що Шевченко не прочитаний і не проаналізований по-справжньому об'єктивно, що для того, аби зрозуміти сутність його, насамперед необхідно зруйнувати народницький постамент, на який «воздвигли» його сучасники і наступники, припинити «уряджувати всякі концерти і вечорниці», виголошувати промови, убирати синьо-жовті кокарди і співати «Ще не вмерла». «Таке офіційне святкування Шевченка не посунуло нас ані кроку наперед, не поставило нас ближче до поета і його думок, — а вивчило нас тільки облуди!! З живої **душі** і співу поетового хочемо **викувати** для себе **догмат**, який би нас оправдовував, служив раз на це прикриттям та **позліткою** нашого убогого, нерухливого духа... Так **патосом** його грімкого слова, урочистим патосом його дум ми прикрити хочемо свої **маленькі**, позмінювані на **дрібну монету** почування, свої **дешевенькі** пориви, які нас нічого не коштують, а на всякий випадок не позбавлять нас кар'єри, хочемо, щоб за нас думав хто інший, щоб ми могли собі спокійно і вигідно жити з **капіталу**» [16, с. 31].

Проникнення слів зі сфери культури, музики, театру та образотворчого мистецтва в мову Євшанової літературної критики не випадкове. Літературно-мистецький процес зламу віків характеризувався бурхливим поширенням модерністських течій. Однак, як слушно зауважила С. Павличко, модернізм був не просто літературним напрямом чи культурним явищем, а став своєрідною метафорою ХХ ст. [24, с. 23]. А тому взаємообмін між лексемами цих

терміносистем цілком зрозумілий і виправданий. І якщо у статтях, де тематично виправдане вживання термінів з галузі, наприклад, театрального мистецтва, вони втрачають лише своє термінологічне поле, але зберігають дефінітивність: «Він (Кляйст. — *Н. Г., О. Л.*) став творцем **індивідуалістичної драми** XIX століття; він не боявся сотворити її на руїнах свого власного життя, не боявся подати на світло денне всяких темних сторін людської душі, дарма, що відтак попридавано йому всякі непочесні лікарські **епітети**» [2, с. 369]. Або у статті, присвяченій творчості Сандро Боттічеллі: «Маємо ряд **образів**, які можна би назвати мітологічними. Наперед **образ**, досить наївний у своїй концепції, в якому символічно змальовано все благо спокою та державного ладу: войовнича Паллада Атена, уквітчана оливковим вінком, карає кентавра» [12, с. 351].

У мові літературно-критичних статей часто наявні музичні терміни. Очевидно, емоційність самого критика спонукала вживати саме такі лексеми. Причому, втрачаючи «рідне» поле, музична термінологія або частково, або цілком втрачає свою дефінітивність, надаючи текстам оцінних відтінків і набуваючи нового значення.

«А тут не маєте ніде слабости, тут сила пориву не тільки не меншає, але росте, мужніє, всі **струни** весь час напружені, відзиваються **звук**ом повним та пластичним. Яка прозаїчна, убога духом переважна часть наших поетів супроти того всього духовного багатства, яке висипала перед нами Леся Українка!» — так оцінює поетичну творчість Лесі Українки Євшан. Терміни «струни», «звуки» стали яскравими метафорами, алюзіями на вірші самої поетеси [5, с. 561].

У передмові до книжки А. Товкачевського «Утопія і дійсність. Збірка статей» Євшан використовує вузькоспеціальні терміни. Емоційний контекст, створений таким слововживанням, приводить до їх семантичної детермінологізації.

«Річ у тім, що це може бути бойовий клич, тільки **увертюра** до Вашої дальшої праці — і тільки тоді, коли та дальша праця буде і Ваше дальше життя буде **настроєне на той самий тон**, — тільки тоді **увертюра**, бойовий **заспів** може бути дійсно творчий, мати дійсну вагу. Бо, власне, ніхто нас не може судити, тільки ми самі і наші твори. Тому ми мусимо жити у вічному напруженні, вічно прислухатися до підземного гуркоту, вічно бути **електричними збірниками**, щоб у слухний момент мати грім у своїх руках» [8, с. 76].

Музичні терміни в Євшановій інтерпретації можуть набувати різного емоційно-експресивного забарвлення: позитивного, якщо критик високо оцінює чи то літературний твір, чи то творчість автора, і негативного, якщо оцінка критика не надто захоплива і висока.

«Коли який сирота-парубок, що йому повинно життя усміхатися, возьме **сопілку**, свою повірницю-товаришку, і під вечір, коли все затихає, почне переливати у неї цілу свою душу, а в **звуках сопілки** змішається радість з журбою, задума з веселим настроєм, горе бурлаки з **піснею** життя молодого хлопця, нещастя з щастям, і виразно вибивається з всіх тих звуків бажання життя щасливого, широкого, — так і в отсій збірці молодого автора, з-поміж усіх сумних **пісень** і мотивів, які стрічаємо з-поміж того пригноблення, яке дає зрозуміння усієї підлоти життя в сучасних обставинах, — виривається один найбільш могутчий **акорд**, один поклик: покинути ціле те підле життя, а взятися жити життям кращим...», — так лірично-піднесено, використовуючи не тільки музичні терміни «звуки», «пісня», «акорд», а й власне музикальну настроєвість, описує критик творчість молодого поета [15, с. 523]. Однак не все так однозначно у Євшановій критиці. Ті самі терміни, та сама стаття, той самий автор, але глибший аналіз його творчого доробку дає підстави змінити думку — і детермінологізований термін «пісня» отримує нову, негативну конотацію:

«З тим усім видко у Миська деяку обмеженість не лиш в ідеалах, але й в мотивах. **Пісні** про хлопську долю, про нові ідеали життєві, про історію кохання нещасного, яке майже у кожного з наших поетів однаково представлене, весняні пориви, вечірні думи, життя колосистих піль, нарікання самотнього бурлаки, елегійні тони, — отже й увесь **репертуар**, який, хоч робить вражіння одної цілості, хоч пронизаний наскрізь одним духом, хоч заокруглений, але скромний, досить вузький. Мотиви не всі оригінальні, є й позичені, головно з репертуару народного. Загалом вражіння **пісні** старої, співаної на новий лад!» [15, с. 525].

Звертають на себе увагу медичні терміни, вживання яких проаналізуємо у статтях, присвячених творчості І. Франка.

Критик безпомилково точно відзначив «дві сторони Франкової діяльності» — суспільного діяча і поета, творця. Характеризуючи суспільну діяльність, критик використовує засоби публіцистично-

го стилю, а терміни переважно зберігають свою дефініцію (журналіст, науковий реалізм, гуманна тенденція демократизму, інтелігенція, суспільні функції, доктрина, ідеал). Тобто маємо справу із суспільно-політичною, загальнонауковою лексикою, вжитою в прямому значенні: «Сю схему ілюструє нам досить виразно творчість Франка в той переломовий час. Виходячи від трактування своєї літературної праці як **суспільної** функції, він з початком 90-х років підходив щораз ближче до того критичного моменту, поки не став звільня переходити на нову **позицію**, протилежну до певної міри тамтій. Інакше й не могло бути з чоловіком, який весь кинувся у вир **громадського життя**». Однак при аналізі Франка-творця, Франка-лірика, дедалі частіше вживаною стає емоційно забарвлена лексика, і «з-поза програмової твердості Франка-суспільника, що написав “Каменярів”, почав виглядати чоловік приватний, мучений і битий тим життям... образ Франка набирає щораз більше індивідуальних прикмет» [3, с. 143]. «Ось збірка “Із днів журби” (1900), яка дала деяким людям нагоду говорити вже про упадок духа і енергії у Франка. “Ні, я ще не песиміст”, — говорить поет. І бачимо, — думка дійсно жива, напружена, бадьора, сталева, не видно ніякої податливості. А разом з тим чуємо, читаючи збірку, як щось щемить, як “дитя голодне”. Поет з запалом говорить тут про суспільну працю, пише їй просто дифірамб як праці, “що одна лиш може заповнити життя людини”. Але разом з тим бринить постійно поміж стрічками скорбна **нотка**, чути якусь гірку філософію поета, настрої, який остаточно виливається в слова» [3, с. 150]. Як бачимо, термін «нота» не просто набув позитивного емоційного забарвлення і детермінологізувався, а й отримав здрібнілу форму, що додатково увиразнило оцінку критика.

«“Мойсей” Франка — слово до народу, очевидно, українського народу. Се **спів**, се **гімн** у честь його могутнього духа, се критика, слово поради, крик обурення, се доказ його любові, розуміння його болю і нещастя, се пророкування його долі, — се туга за величним днем його воскресіння!» — пише Євшан у літературно-критичному есеї, присвяченому філософській поемі І. Франка «Мойсей». Музичні терміни «спів», «гімн», поєднуючись з емоційно забарвленою лексикою «могутнього духа», «крик обурення», «доказ любові», «пророкування долі», «величний день воскресіння», набувають особливо патосного звучання [9, с. 438].

Намагаючись урізноманітнити виклад матеріалу, вплинути на емоції читача, зацікавити та заінтригувати його, критик звертається до термінології технічних і природничих наук, яка у той період активно починає входити до мовленнєвого обігу не тільки фахівця.

«Во ім'я здорового, хлопського розуму провадиться систематична кампанія проти всяких химер фантазії, проти всього, що не дається **зміряти мірою** або **зважити вагою**» [1, с. 51]. У цьому реченні маємо два терміни — **міра** і **вага**. Позбавлені свого термінологічного поля, вони детермінологізувались, але зберегли частково свою дефінітивність.

«Ви осуджуєте ціле наше життя, його фальш та брак **етики**, а боїтеся зробити рішучий крок. Це дуже добре по Вашому захованню видно: Вас щось тягне у пропасть, в блудне колесо, Ви **гравітуєте** там, де може Вас ждати тільки нещастя» [8, с. 76]. Фізичний термін **гравітація** має два значення — всесвітнє тяжіння і у гірничій терміносистемі — метод збагачення корисних копалин. Як бачимо, термін цілком втратив свою дефінітивність і став твірним для позначення дії — гравітувати, логічно доповнивши семантичний синонімний ряд: **тягне у пропасть, в блудне колесо**.

Популярні в кінці XIX — на початку XX ст. **нафтові лампи** дуже швидко були змінені на **електричні**. М. Євшан завжди йшов у ногу з поступом і тому не міг не використати ці два фізичні терміни, зіставляючи творчість представників етнографічної школи і молодих модерністів: «... ми будемо говорити лише про різницю і степінь розвою літературної думки, про обсяг творчих змагань. А поза тим, як тип творчості, чи не має твір Проскурівни (представниця етнографічної школи. — *Н. Г., О. Л.*) — або й інший подібний твір — такого самого права називатися твором літературним, як твори згаданих авторів (представники нової української літератури. — *Н. Г., О. Л.*)? Правда, се тільки **лампа нафтова**, а тамті — електричні лампи. Але чи не служить вона тій самій цілі і не робить тої самої роботи, що й тамті?

У тому, власне, й лихо: українська творча думка почала гнатися за **електричними лампами**, не навчившись добре придивлятися до життя при **нафтових**. Заярке світло подіяло на очі, і вони стали примружені та не бачать “найближчих речей”».

«“Найближча річ” в літературі — се культура рідного слова, той природний ґрунт, без якого всякий твір мусить вийти карловатим та нездалим» [19, с. 64].

Так у роздумах про сучасні непрості тенденції розвитку української літератури, нові її форми, шукання, експерименти зі словом з'являються два фізичні терміни, які стають певними символами, — **нове** — **старе**, етнографізм — модернізм. Однак критик їх не протиставляє, а зіставляє, адже на той час обидва джерела освітлення були корисні людині. А тому висновок в останньому реченні стосується **культури рідного слова**.

«Ніде не знайдемо такого **цементу**, який би об'єднував цілі покоління, всякі ворожі собі струї, як у великій поезії, що йде з глибин життя народу», — так оцінює об'єднувачу роль поезії Шевченка Євшан, використовуючи термін **цемент**, який, втрапивши своє термінологічне поле, розширює своє значення [14, с. 79]. І далі про Франка: «І тому Франко дійсно відчував потреби хвилі, жив все “теперішнім” життям, знав його люки, все затикав їх, **цементував** те, що розпалося, давав людям щоденний корм. Одним словом — творчість його виростала з життя і була для життя. Се становить її вартість, її цінність і **капітал**, се дає їй широту та інтенсивність» [3, с. 136].

Цікаво, що, аналізуючи творчість двох видатних українців, критик використовує власне цей термін, у такий спосіб підводячи читача до думки про їх виняткову роль у формуванні та функціонуванні літературно-мистецького процесу.

«Соціальна совість стала головним **мотором** реалістичного малюнка» [3, с. 142]; «...мистецтво стає вже одним із **моторів** самого широкого життя; мистецтво промовляє не тільки до одиниці людської, але до загалу» [10, с. 16]. У цих реченнях термін **мотор** детермінологізується шляхом метафоризації.

За нашими спостереженнями, у тексті літературно-критичних студій Євшана особливо часто детермінологізуються медичні терміни. Ми вже звертали увагу на яскраве емоційно-експресивне забарвлення усіх його текстів, чуттєвість, іноді патосність. Тому й наявність таких терміноодиниць цілком не випадкова: кров, нерв, пульс, серце, температура, організм та інші терміни, втрачаючи своє термінологічне поле, можуть частково зберігати дефініцію.

«Це не ілюзія від гучного **нерву** теперішнього життя, коли поетеса заходить у минувшину, це не зломаність **психіки** і не брак творчої ініціативи, це не тільки постава і жест, і не шукання талісману тільки!» [5, с. 155].

«За кожною думкою і за кожним твором криється перше всього чоловік: і треба вичути всі удари його **серця, пульсування крові в його жилах, змірити його температуру**. Поза твором кождим є менше чи більше сильна струя ліризму, сердечности та чуття, які треба побачити, відкрити. Тільки з ними думка має дійсну силу, стає дійсно правдивою. А коли ми їх відкидаємо, беремо сам **скелет**, а що більше — кожної хвилі здібні навіть сміятися злобно з щирости чуття та вибухів чуття і силою витискувати з твору вузькопрактичні його консеквенції та формули, — ми фальшуємо тоді документи людської душі, а ргіогі послуговуємося фальшивою мрією» [13, с. 19].

Однак у більшості випадків, увійшовши до складу загально-вживаної лексики, детермінологізми вживаються у переносному значенні, стають яскравими метафорами: «Впрочім, в літературнім життю галицької України починається упадок, ослаблення **пульсу**» [3, с. 142]; «**Температура** моральна старого українофільства мало змінилася» [1, с. 49]; «Мойсей — се артистична креація, на яку поет перелляв свої найіндивідуальніші мрії та задумчиву тугу задушевно, перелляв свої погляди й думки, — себе цілого; се неначе інше тіло і стрій з тою самою душею, — се креація, яку можна крок за кроком прослідити у цілій творчості самого поета, та показати її розвиток від **ембріону** до тої повноти, яку маємо в поемі» [9, с. 438].

Яскравий та емоційний аналіз літературних творів, насичений порівняннями та несподіваними епітетами, доречно доповнюється в одному і тому ж контексті одиницями різних терміносистем:

«Се (мова Федьковича. — *Н. Г., О. Л.*) чи не одно з найбільш **сильних орудій** поета, яким він бере нас в **полон**. Мова у Федьковича **буйна, глибока та могутча** своїм чаром, як **елементарна сила природи**. Се просто **Naturkraft** (з нім. — сила природи. — *Н. Г., О. Л.*), вживаючи термін Фіхте. І нею він малює чудові образи, **як на канві барвистою волічкою**. Під його пером вона неначе живий **організм**: стільки в ній конкретної сили, змисловості, певного рода соковитости, як у свіжому овочі, який б'є здоров'ям та свіжістю» [17, с. 127].

Однак найбільшого емоційного ефекту досягає Євшан, поєднуючи термінологічну лексику з розмовною. Детермінологізуючись та втрачаючи дефінітивність, такий термін набуває особливого оцін-

ного забарвлення, допомагаючи критикові створити різносторонню, об'ємну характеристику чи твору, чи взагалі творчості певного автора: «Чи не тут укривається ціле, невичерпне джерело найогиднішого цинізму та найбільше грубої ординарності? Самі панували цілі десятки літ на **своїх патріотичних** печач, ховаючись від кожного свіжого подуву, як **миша** перед котом, самі довели настрої життя до найбільшого **песимізму**, а навіть безнадійності, самі остудили **температуру** громадського життя до можливих останніх границь, — а ви, молоді літератори, зайді та безхатченки, хоч би вам серце кривавилось від тих обставин, не смійте видати ані **одного скорбного звука**, не смійте сумувати, а маєте в крайнім разі удавати, що ви бодрі, бо кожному українцеві треба обов'язково бути бодрим!» [1, с. 50].

Отже, проаналізувавши низку літературно-критичних статей Миколи Євшана, спостерігаємо, що твори рясніють уживанням термінів різних галузей знань, що є характерною рисою його індивідуального стилю. Термінологічним полем для літературознавчих термінів є статті критика, де терміни виконують номінативну функцію, а термінологічні одиниці, що втратили своє термінологічне поле, зберігши свою дефініцію, зазнали функційної детермінологізації. За нашими спостереженнями, стилістично вмотивованим є поєднання наукових термінів з розмовною лексикою, яке може надавати контекстові як негативного, так і позитивного забарвлення, змінювати, розширюючи чи звужуючи, значення терміна; авторський текст яскраво увиразнює входження термінів до складу тропів. Варто зазначити, що терміни різних галузей знань, детермінологізуючись частково чи повністю, втрачаючи свої специфічні ознаки і набуваючи нових, іноді у текстах Миколи Євшана набувають зовсім несподіваних смислових значень, слугують невичерпним джерелом поетичної експресії, дозволяючи глибше проникнути у художню тканину тексту, створюючи одним-двома штрихами повнокровне і цілісне враження не тільки про конкретний твір, а й про письменницьку особистість, її літературно-мистецький контекст.

1. *Євшан М.* Боротьба генерацій і українська література // Євшан М. Критика; Літературознавство; Естетика / упоряд. Н. Шумило. Київ: Основи, 1998. С. 45—54.

2. *Євшан М.* Генріх фон Кляйст і німецька література // Вказана праця. С. 363—370.
3. *Євшан М.* Іван Франко // Вказана праця. С. 135—153.
4. *Євшан М.* Куди ми прийшли // Вказана праця. С. 247—275.
5. *Євшан М.* Леся Українка // Вказана праця. С. 153—160, 561—563.
6. *Євшан М.* Михайло Яцків // Вказана праця. С. 168—175.
7. *Євшан М.* Олекса Коваленко // Вказана праця. С. 563—565.
8. *Євшан М.* Передмова до книжки А. Товкачевського «Утопія і дійсність». Збірка статей // Вказана праця. С. 75—79.
9. *Євшан М.* Пісня про Мойсея (Студія над твором І. Франка) // Вказана праця. С. 435—443.
10. *Євшан М.* Проблеми творчості // Вказана праця. С. 12—18.
11. *Євшан М.* Релігія Шевченка // Вказана праця. С. 25—30.
12. *Євшан М.* Сандро Боттічеллі // Вказана праця. С. 349—354.
13. *Євшан М.* Суспільний і артистичний елемент у творчості // Вказана праця. С. 18—25.
14. *Євшан М.* Тарас Шевченко // Вказана праця. С. 79—119.
15. *Євшан М.* Филип Мисько // Вказана праця. С. 523—526.
16. *Євшан М.* Шевченко і ми // Вказана праця. С. 30—33.
17. *Євшан М.* Юрій Федькович в світлі нових матеріалів // Вказана праця. С. 126—135.
18. *Євшан М.* Fiat Arс! (На вічну пам'ять Лесі Українки) // Вказана праця. С. 164—166.
19. *Євшан М.* «Suprema lex» (Слово про культуру українського слова) // Вказана праця. С. 58—64.
20. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. Київ: Аконіт, 1999. Т. 1—4.
21. *Павличко С. Д.* Дискурс модернізму в українській літературі: монографія. Київ: Либідь, 1997. 357 с.
22. *Суперанская А, Подольская Н., Васильева Н.* Общая терминология: вопросы теории. Москва: Книжный дом «Либроком», 2012. 248 с.

References

1. Yevshan, M. (1998). Borotba generatsii i ukrainska literatura, *Krytyka; Literaturoznavstvo; Estetyka*, uporiad. N. Shumylo, Kyiv, Osnovy, pp. 45—54. (in Ukr.).
2. Yevshan, M. (1998). Henrikh fon Kliaist i nimetska literatura, *Krytyka; Literaturoznavstvo; Estetyka*, uporiad. N. Shumylo, Kyiv, Osnovy, pp. 363—370. (in Ukr.).

3. Yevshan, M. (1998). Ivan Franko, *Krytyka; Literaturoznavstvo; Estetyka*, uporiad. N. Shumylo, Kyiv, Osnovy, pp. 135—153. (in Ukr.).
4. Yevshan, M. (1998). Kudy my pryishly, *Krytyka; Literaturoznavstvo; Estetyka*, uporiad. N. Shumylo, Kyiv, Osnovy, pp. 247—275. (in Ukr.).
5. Yevshan, M. (1998). Lesia Ukrainka, *Krytyka; Literaturoznavstvo; Estetyka*, uporiad. N. Shumylo, Kyiv, Osnovy, pp. 153—160, 561—563. (in Ukr.).
6. Yevshan, M. (1998). Mykhailo Yatskiiv, *Krytyka; Literaturoznavstvo; Estetyka*, uporiad. N. Shumylo, Kyiv, Osnovy, pp. 168—175. (in Ukr.).
7. Yevshan, M. (1998). Oleksa Kovalenko, *Krytyka; Literaturoznavstvo; Estetyka*, uporiad. N. Shumylo, Kyiv, Osnovy, pp. 563—565. (in Ukr.).
8. Yevshan, M. (1998). Peredmov a do knyzhky A. Tovkachevskoho «Utopiia i diisnist». Zbirka statei, *Krytyka; Literaturoznavstvo; Estetyka*, uporiad. N. Shumylo, Kyiv, Osnovy, pp. 75—79. (in Ukr.).
9. Yevshan, M. (1998). Pisnia pro Moiseya (Studiia nad tvorom I. Franka), *Krytyka; Literaturoznavstvo; Estetyka*, uporiad. N. Shumylo, Kyiv, Osnovy, pp. 435—443. (in Ukr.).
10. Yevshan, M. (1998). Problemy tvorchosti, *Krytyka; Literaturoznavstvo; Estetyka*, uporiad. N. Shumylo, Kyiv, Osnovy, pp. 12—18. (in Ukr.).
11. Yevshan, M. (1998). Relihiya Shevchenka, *Krytyka; Literaturoznavstvo; Estetyka*, uporiad. N. Shumylo, Kyiv, Osnovy, pp. 25—30. (in Ukr.).
12. Yevshan, M. (1998). Sandro Botticelli, *Krytyka; Literaturoznavstvo; Estetyka*, uporiad. N. Shumylo, Kyiv, Osnovy, pp. 349—354. (in Ukr.).
13. Yevshan, M. (1998). Suspilnyi i artystychnyi element u tvorchosti, *Krytyka; Literaturoznavstvo; Estetyka*, uporiad. N. Shumylo, Kyiv, Osnovy, pp. 18—25. (in Ukr.).
14. Yevshan, M. (1998). Taras Shevchenko, *Krytyka; Literaturoznavstvo; Estetyka*, uporiad. N. Shumylo, Kyiv, Osnovy, pp. 79—119. (in Ukr.).
15. Yevshan, M. (1998). Fylyp Mysko, *Krytyka; Literaturoznavstvo; Estetyka*, uporiad. N. Shumylo, Kyiv, Osnovy, pp. 523—526. (in Ukr.).
16. Yevshan, M. (1998). Shevchenko i my, *Krytyka; Literaturoznavstvo; Estetyka*, uporiad. N. Shumylo, Kyiv, Osnovy, pp. 30—33. (in Ukr.).
17. Yevshan, M. (1998). Yurii Fedkovych v svitli novykh materialiv, *Krytyka; Literaturoznavstvo; Estetyka*, uporiad. N. Shumylo, Kyiv, Osnovy, pp. 126—135. (in Ukr.).
18. Yevshan, M. (1998). Fiat Ars! (Na vichnu pamiat Lesi Ukrainky), *Krytyka; Literaturoznavstvo; Estetyka*, uporiad. N. Shumylo, Kyiv, Osnovy, pp. 164—166. (in Ukr.).
19. Yevshan, M. (1998). «Suprema lex» (Slovo pro kulturu ukrainskoho slova), *Krytyka; Literaturoznavstvo; Estetyka*, uporiad. N. Shumylo, Kyiv, Osnovy, pp. 58—64. (in Ukr.).

20. (1999). *Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy: u 4 t.*, Kyiv, Akonit, T. 1—4. (in Ukr.).
21. Pavlychko, S. D. (1997). *Dyskurs modernizmu v ukrainskii literaturi: monohrafiia*, Kyiv, Lybid, 357 p. (in Ukr.).
22. Superanskaya A, Podolskaya, N. & Vasyleva, N. (2012). *Obshchaya terminologiya: voprosy teorii*, Moskva, Knyzhnyi dom «Lybrom», 248 p. (in Rus.).

*Nadiya Holubinka,
Oksana Lytvyn*

DETERMINOLOGY PROCESS IN THE LITERARY- CRITICAL STUDIES OF MYKOLA YEVSCHAN

The individual style of Mykola Yevshan is characterized by the scale of artistic thinking, intellectualism, philosophical depth, a high degree of emotional-semantic capacity and dynamic character of imagery. This article aims to analyze how Mykola Yevshan conveyed his ideas through the means of language, specifically, a scientific terminology; to show (1) as a term, beyond its terminological field, it loses, in whole or in part, its features of definition; (2) as a term, it lost only the terminological field but retained its definition in the author's text. Our study is relevant because the phenomenon of «determinization» has yet to be studied based on the works of literary criticism of Mykola Yevshan. We employed the following interrelated methods: dynamic and descriptive in their varieties (linguistic observation, comparison, and generalization), typological and definitive. The findings of our research prove that Mykola Yevshan used the terms of different fields of knowledge. Articles in literary criticism create a terminological field for literary terms, and terms that have lost their terminological field, having retained their definition, have undergone functional determinization. Stylistically motivated is the combination of scientific terms with spoken vocabulary, which gives the context both negative and positive semantic connotations; the author's text reflects the occurrence of terms in the composition of the tropes. The process of determination defines the constant linguistic development, the interpenetration of terminological and non-terminological vocabulary.

Keywords: terminology, determinology, literary criticism, Mykola Yevshan.

Олеся Дроздовська

**ФЕДІР ДУДКО (1885—1962): ЖУРНАЛІСТСЬКА,
ПУБЛІЦИСТИЧНА І РЕДАКТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ**

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-21](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-21)

Відтворено лінійну біографію українського письменника і журналіста Федора Дудка; висвітлено співпрацю з українськими газетами і журналами. Виявлено і проаналізовано його журналістський, публіцистичний доробок, укладено бібліографію творчої спадщини.

Ключові слова: *Федір Дудко, українська преса, журналістська, публіцистична, редакторська діяльність.*

Постановка проблеми. Творчий здобуток представників українського національного культурного середовища, народжених наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст., розквіт фізичних сил і творчого потенціалу яких припав на перебіг двох світових війн, на періоди становлення тоталітарних режимів й бід та негараздів, пов'язаних із ними, є настільки великим, що донині ми продовжуємо відкривати нові факти, нових діячів, нові аспекти діяльності уже знаних і, так би мовити, «розкручених». Дивовижною залишається сила їхнього духу, яка стимулювала активну творчу, громадську, політичну діяльність усього — війнам, міграції, матеріальним нестаткам, втратам, потенційній небезпеці для життя як особистого, так і їхніх родин тощо. Серед них широко знаний (насамперед у культурному середовищі міжвоєнної Галичини і української діаспори у США) український письменник та маловідомий журналіст Федір Дудко. До слова, він належав до кола небагатьох діячів вітчизняної журналістики, які на початку ХХ ст. мали відповідну фахову підготовку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Як стверджував М. Кушніренко: «Федір Дудко залишив велику літературну спадщину, а коли візьмемо під увагу, що велику частину письменницької енергії він присвятив журналістиці, то тоді стає більш показною його творчість на полі красного письменства» [33]. Повернення Ф. Дудка до України розпочалося лише у наш час. Нещодавно об'єктом наукового зацікавлення дослідниць С. В. Ленської та О. М. Хомишин стала його письменницька спадщина, а саме — мала проза [34; 64]. Проте журналістська, публіцистична та редакторська ді-

яльність наразі залишаються поза науковим дискурсом і ще очікують на сумлінного дослідника. Така ситуація обумовлена насамперед тим, що багато важливих фактів його співпраці із засобами масової інформації зафіксовані лише на шпальтах пресодруків. Як зазначав 1962 р. В. Дорошенко у біографічному нарисі про письменника й журналіста, написаному на основі його ж неопублікованих спогадів, про нього «майже нічого не друкувалося ані за його довгого життя, ані за... короткий час після його смерти» [10, с. 316].

Словникові статті [22; 23; 57; 58] містять майже ідентичні лаконічні відомості про основні фіхи життя Ф. Дудка. Автори енциклопедичних гасел здебільшого акцентують увагу на його письменницькій творчості, а журналістську діяльність згадують побіжно, обмежуючись перерахуванням назв пресодруків, з якими він співпрацював як автор різножанрових текстів та як редактор, був їх співзасновником. Докладнішу інформацію про життєвий і творчий шлях журналіста віднаходимо у біографічних нарисах І. Боднарука [2], В. Дорошенка [9; 10], Л. Луціва [35], опублікованих на сторінках еміграційних друків, й О. Мукомели у виданні «Українська журналістика в іменах» [37], у статтях Г. Журби, написаної з нагоди тридцятиліття «літературної праці» письменника й виходу друком історичної повісті «Великий Гетьман» [25], та М. Кушніренка, присвяченої вшануванню його пам'яті у соту річницю від дня народження [33]. Зазначені автори не лише деталізують відомості про життєві дороги Ф. Дудка, а й увиразнюють такі факти його творчої біографії, як співробітництво з українськими засобами масової інформації, участь у їх створенні тощо.

На основі зазначених літературних джерел та низки історико-бібліографічних, бібліографічних досліджень [5; 6; 32; 36; 50; 55; 60], систематичних покажчиків змісту окремих часописів і бібліографічних покажчиків видавничої діяльності товариства «Просвіта», кооперативи «Червона Калина» та концерну «Українська Преса» [3; 7; 30; 66] нам вдалося значно розширити перелік пресових та періодичних (календарів) видань, на шпальтах яких відклалися не лише художні, а й журналістські, публіцистичні тексти Ф. Дудка суспільно-політичного, літературознавчого спрямування, матеріали просвітницького характеру, а також спогади про події Національно-визвольних змагань 1917—1921 рр., свідком і учасником

яких він був. Загалом список видань, до функціонування яких мав стосунок Ф. Дудко, налічує 51 назву. Виходили вони як на українських теренах (Вінниця, Горохів, Кам'янець-Подільський, Київ, Луцьк, Львів, Станіслав, Чернівці; ін.), так і в інших країнах (Авгсбург, Берестя (Республіка Білорусь), Берлін, Варшава, Відень, Детройт, Краків, Москва, Нью-Бритиш, Нью-Йорк, Пінськ, Прага, Філадельфія; ін.). На шпальтах цих засобів масової інформації на момент підготовки пропонованого дослідження зафіксовано понад 200 журналістських і публіцистичних текстів Ф. Дудка¹. Однак і надалі відкритим залишається питання здійснення ретельної пошукової роботи з метою виявлення усього написаного ним упродовж життя, а це доволі тривалий процес, адже передбачає опрацювання *de visu* усіх періодичних видань, із якими він активно співпрацював чи принагідно дописував.

Отже, основною **метою** нашого дослідження є ввести до наукового обігу малознані факти творчого шляху Ф. Дудка — подати у його лінійній біографії сконденсовану, максимально повну інформацію про журналістську, публіцистичну і редакторську діяльність, окреслити основні тематичні й жанрові домінанти неписьменницького доробку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Народився Федір Степанович Дудко 25 квітня (за новим стилем — 7 травня) 1885 р. у с. Шабалинів Сосницького повіту (нині — Коропського р-ну Чернігівської обл.). Перших дев'ять років життя провів у містечку Сосниця [2]: як підкреслював В. Дорошенко, зростав Ф. Дудко в «умовах “української сільської стихії”, під впливом материних пісень, бабциних казок, батькових оповідань про українське козацтво, “мав нахил до малярства”» [9, с. 15]. Від 1894 р. навчався у Глухівській класичній гімназії (був учнем відомого етнографа — Олександра Малинки, «учасником таємного гімназійного гуртка» [10, с. 16]). Після завершення 5-го класу цього навчального закладу продовжив здобувати освіту у гімназії Новгород-Сіверська. Однак не завершив повного гімназійного курсу — «за революційну діяльність» його було відраховано [10, с. 315]. Саме у гімназійні роки Ф. Дудко спробував свої сили у майстерності писемного мовлення. Були це ху-

¹ У додатку подаємо бібліографічний список журналістських і публіцистичних текстів Ф. Дудка, які вдалося виявити на час написання розвідки.

дожні чи публіцистичні твори — станом на нині нам не вдалося встановити, але схилиємося до літературного жанру. За твердженням В. Дорошенка та Г. Журби, юнацькі проби пера Ф. Дудка криються на сторінках газети «Киевские Отклики» [9, с. 16; 25, с. 128].

Упродовж 1904—1906 рр. Ф. Дудко навчався на курсах журналістики, які функціонували при Імператорському Московському університеті (нині — Московський державний університет ім. М. В. Ломоносова). Тут, за В. Дорошенком, «усвідомлюється національно й дозріває як літератор». Його «перші літературні спроби» — оповідання «Безробітний» і «Гул» [9, с. 16; 25, с. 128] — були опубліковані на шпальтах щоденної газети «Светоч», яка виходила у місті у травні 1906 р. під редагуванням університетського професора М. О. Рожкова. [39; 54]. На сторінках цього ж часопису виступав і з «журналістичним матеріалом» [10, с. 315]. Якою була жанрова специфіка і тематика цих його перших журналістських текстів — на момент підготовки нашої розвідки встановити не вдалося.

У 1907 р. Ф. Дудко повернувся до Києва. Впродовж наступних п'яти років здобував освіту (за спеціальністю «Технік будівництва» [13, с. 44]) на архітектурному відділі Київського політехнічного інституту (нині — Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»). Навчання поєднував з активною громадською діяльністю: за твердженням В. Дорошенка, «наближається до українського руху й веде усвідомлювальну працю серед робітництва» [10, с. 316], як уточнює у спогадах сам журналіст — провадить цю роботу переважно на Поділлі [10, с. 43]. У цей же час, як повідомляють джерела біографічної інформації, публікувався у газеті «Рада» — єдиному українському щоденнику на Наддніпрянщині [2; 9, с. 16]. У результаті очного перегляду кількох річників цього видання вдалося віднайти лише одну публікацію Ф. Дудка (під псевдонімом М. Шпак) — кореспонденцію п.н. «Член Державної Думи і народня просвіта» (1908. № 221). У ній молодий автор акцентував увагу на потребі «заведення української мови в школах на Україні», критикував антиукраїнську риторичку висловлювань колишнього очільника Прилуцького земства, члена Третьої Державної думи В. Милорадовича і підкреслював, що це земство було «одиноким на всю

Полтавщину, котре не призначило нічого на будівництво пам'ятника Шевченкові». Наявність лише однієї авторизованої публікації жодним чином не заперечує зафіксованого у джерелах факту активної співпраці журналіста із цим популярним українським часописом, адже лівова частка журналістських і публіцистичних текстів опубліковані у ньому із збереженням права авторів на анонімність.

Із початком Першої світової війни через поганий зір Ф. Дудко уник мобілізації і залишався у Києві. Працював у «Союзі Городів» — найбільшій громадській організації Російської імперії, яка допомагала уряду налагоджувати медичну допомогу військовим і облаштовувати біженців [33; 56]. У 1916 р. відділ сільського будівництва міністерства землеробства (Петроград) видав російською мовою «ілюстровану книжку» журналіста п. н. «Вальковані будинки» [13; 25, с. 128].

У лютому 1918 р., рятуючись перед наступом більшовицьких військ на Київ, Ф. Дудко виїхав на Поділля. До міста повернувся уже на початку березня того ж року — після переходу його під українську владу [14, с. 41]. Працював у Міністерстві земельних справ УНР (за доби Центральної Ради і Директорії) та Української Держави гетьмана П. Скоропадського. У спогадах «Від Муравйова до Директорії» він докладно описав, як розпочинав роботу у цьому урядовому підрозділі, які зміни у міністерстві відбувалися під час Гетьманату та ін. [13, с. 44, 45, 52]. Припускаємо, що саме він як журналіст із певним досвідом міг бути причетним до видання пресових органів цієї державної структури (періоду Директорії), а саме таких видань, як: «Вістник Міністерства Земельних Справ Української Народньої Республіки» (Київ; Кам'янець-Подільський, 1918—1919), «Бюлетень Інформаційного відділу Міністерства Земельних Справ» (Кам'янець-Подільський, 1918—1919). Однак це лише гіпотеза, яку ще необхідно довести чи спростувати.

Відкритим для перевірки є також узагальнене твердження низки джерел про те, що впродовж 1917—1920 рр. Ф. Дудко публікувався «у всіх українських газетах» (очевидно, що мова йде про ті часописи, які виходили на Наддніпрянщині) [37]. Аби з'ясувати достовірність цього факту, потрібно здійснити очний перегляд бодай найбільших і найавторитетніших видань того часу. Однак це завдання значно ґрунтовнішого дослідження.

Доконаним є факт активного співробітництва Ф. Дудка з щоденником «Відродження». За твердженням дослідника його журналістської діяльності О. Мукомели, в означений період він найактивніше співпрацював саме з цим виданням: вів рубрику «Малий фейлетон», під якою вміщував і власні матеріали [37]. За доволі короткий період функціонування газети (від березня до грудня 1918 р.) опублікував на її шпальтах 32 тексти за підписами: Федір Дудко, Федір Д-ко, Ф. Карпенко, Д., Д-о Ф., Ф. Д., серед яких: 21 фейлетон, решта — нариси, замітки, кореспонденції. За трактуванням О. Мукомели, журналіст «вирізнявся серед тодішніх сатириків чутливим, спостережливим оком і швидкою реакцією на різні життєві проблеми» [37]. Сам же Ф. Дудко у спогадах, написаних 1938 р., характеризував свої матеріали таким чиним: «Наївними і кострубатими своєю мовою й стилем видаються тепер мені ті мої писання, але в тогочасного читача вони мали успіх» [13, с. 51]. У низці публікацій автор актуалізував гострі проблеми тогочасного національного суспільного життя, як-от: 1) у господарсько-економічній царині: безробіття, відбудова житлового фонду, промислових підприємств, створення національних фахових організацій; 2) у медійній сфері: дотримання журналістами, дописувачами пресових видань «т. зв. літературної етики» — етики цитування і посилання на джерела; наповнення українського медіаринку пресовими виданнями, орієнтованими на різну аудиторію, зокрема часописами для дітей, спеціалізованими виданнями; інформаційна політика засобів масової комунікації, вороже налаштованих до ідеї української державності тощо. У фейлетонах же порушував такі питання, як: меншовартісна національна самосвідомість («Ви ж українець? — Еге, малорос...» [16]), низький рівень суспільно-політичної активності, зрусифікованість представників вищих соціальних станів, інтелігенції (вчителів, службовців тощо), відверта зневага до української мови, атрибутів державності урядовців та офіцерів у період Гетьманату, політика федералізації з царською Росією та ін. Водночас журналіст намагався «відкрити очі» читачам на істинні прагнення політичних діячів більшовицької Росії («Аби були задоволені примхи Зінов'євих, Нахамкесів, Сталіних, Щербачових... А народи з їх правами на самовизначення, на своє життя, на свою культуру, на все своє — все те дурниця...» [11]) та прихиль-

ників ідеї «єдиної-неділимої» Росії [14]. Принагідно змушував замислитися українського читача над ментальними особливостями свого народу. До прикладу, підкреслював: «Домагаючись волі, домагаючись незалежності, домагаючись самостійності і власного порядкування в “своїй хаті”, народ наш завжди вибирав шляхи для досягнення цієї історичної мети своєї так, що замість волі завжди попадав в ярмо, ще гірше за те, з якого визволявся»[14].

У 10-му числі ілюстрованого додатка до 121-го числа цієї газети опубліковано єдину відому нам карикатуру Ф. Дудка п. н. «Отці й діти». У текстовому коментарі до неї журналіст, який спробував своїх сил і в жанрі зображальної журналістики, порушив питання істинної цінності публічної демонстрації патріотизму (шляхом застосування зовнішньої атрибутики) й внутрішньої національної самоідентифікації.

Окрім того, на шпальтах «Відродження» опубліковано 18 матеріалів під псевдонімом Дід Яків, серед них — інтерв'ю з урядовцями Української Держави гетьмана П. Скоропадського: міністром внутрішніх справ Ф. А. Лизогубом, міністром фінансів А. Ржепецьким, міністром шляхів П. Чубинським, міністром праці Ю. Вагнером та ін., головою Мирової делегації РСФРР Х. Раковським. Ймовірно, під цим придбаним іменем криється Ф. Дудко. На таку думку наводить факт, зафіксований у автобіографії журналіста п. н. «Моя молодість» [17]. Докладно описуючи свої дитячі та юнацькі роки, Ф. Дудко з теплотою згадує: «У діда (по матері. — *О. Д.*) було чимало челяді — хлопців і дівчат... Одні приходили на працю, другі відходили, але був один чоловік, дід Яків на ім'я, який постійно жив на дідовому хлібі й нікуди від нього не відходив. [...] Для нього була побудована в саду окрема хата, і він жив у тій хаті анахоретом. [...] Дід Яків — ця неграмотна, “без роду й без племені” людина, був багато обдарований природою різними здібностями. Був він добрим теслярем, столяром, ковалем, боднарем, різбарем, різного роду конструктором і винахідником» [17, с. 33]. Згодом, «спогади про цього діда... послужили» Ф. Дудку «темою для написання оповідання “Дід Яків”», яке ввійшло до збірки оповідань «Заметіль», що 1948 р. вийшла в Авгсбурзі [17, с. 34]. До того ж, журналіст міг мати тісні контакти з урядовцями УНР і Геть-

манату різних рангів, адже входив до кола держслужбовців, про що йшлося раніше.

Із вимушеною евакуацією урядових структур Директорії у лютому 1919 р. Ф. Дудко покинув Київ. Розпочалися роки «блукання по Україні» [8, с. 119]: Вінниця, Волочиськ, Кам'янець-Подільський, Рівне, Станіслав та ін. За спогадами О. Бабія, який зазначає, що навесні 1920 р. у Кам'янці-Подільському познайомився з Ф. Дудком та В. Островським й «давав їм свої вірші й статейки поміщувати в пресі уряду У.Н.Р.» [1], Ф. Дудко мав стосунок до редагування урядових часописів. Припускаємо, що мова йде про щоденник регулярної армії УНР «Україна», на шпальтах якого відклалися низка його матеріалів [6, с. 162]. Переважно це фейлетони, які журналіст під псевдонімом Одуд публікував під рубрикою «Маленький фельетон». Серед проблем (окрім соціально-побутових, морально-етичних), які він порушував у цих публікаціях: відсутність України в інформаційному просторі Європи; брак як в Україні, так і за її межами українських засобів масової інформації, які б популяризували, пропагували ідею української державності, правдиво інформували як мешканців краю, так і міжнародну громадськість про події в Україні, протистояли засиллю російської та україномовної антиукраїнської преси. Особливо цінним для розуміння морально-психологічного стану українських військовиків, які брали участь у Першому Зимовому поході, для формування уявлення про те, як їх сприймали мешканці Поділля і Наддніпрянщини, якими були соціально-економічні обставини в Україні на той час, є подорожній нарис журналіста п. н. «По рідним палестинам» [19]. Ф. Дудко не лише фіксував особисті переживання, факти звірств «чрезвычайок», а й змальовував настрої сільського населення, становище у шкільництві, судочинстві тощо. Окрім того, він відзначав налагоджену пропагандистську діяльність більшовицької влади і констатував недостатню активність української сторони у цьому напрямі. «В чому треба віддати справедливість більшовикам, — наголошував він, — то це в пропаганді серед населення своїх комуністичних ідей. Чогочого, а браку літератури у них не почувалося ніколи. Населення, особливо провінція, буквально засипалися всілякими листками, відозвами, газетами, брошурами, книжками, прокламаціями... На превеликий жаль, ця найважливіша справа широко-державного

значіння перебуває в нас у найгіршому стані. На селі ви не побачите ні газети, ні відозви, — а ніч нічогісінько... Повна непоінформованість провінції як у відношенні бойових операцій, так і в відношенні політичних новин, родить безліч самих неймовірних і найбезглуздіших чуток [...] органам, які відають справами інформації, належить звернути на це серйозну й пильну увагу» [19, ч. 43].

Загалом, на сьогоднішній час ми володіємо вкрай скупими відомостями про життєві дороги й творчу діяльність Ф. Дудка з початком національної революції і до часу прибуття до Львова. Лише окремі фрагменти зі спогадів його сучасників та, зрештою, і його особистих¹ проливають світло на цей малознаний період життя. Ці матеріали розпорошені на сторінках українських часописів міжвоєнного двадцятиліття та у діаспорних пресодруках. Серед них — його спогади про Павла Ковжуна, написані з приводу передчасної смерті товариша, які 1939 р. були опубліковані на сторінках «Літературно-Наукового Додатку до “Нового Часу”» [18]. З них ми довідуємося, що восени 1920 р. Ф. Дудко зупинився у Станіславі, «куди вліті того року з Тарнова перенісся був на якийсь час увесь культурний, державний і військовий центр Придніпрянщини, зібралось все, що виїхало з Києва з своїм урядом. Були тут майже всі міністерства У. Н. Р. ... всі центральні державні й громадські придніпрянські установи, військова школа, команди постачання, штаби — словом — усе те, що принесло із собою до тихого галицького міста рух, оживлення, кипучий пульс життя, широкий подих столиці» [18]. У зацитованому матеріалі міститься кілька цінних фактів про його журналістську та редакторську діяльність. Зокрема, Ф. Дудко зазначає, що разом з О. Бабієм, П. Ковжуном, В. Островським, О. Хомиком та Я. Христичем співпрацював із найбільшою на той час у місті українською газетою — щоденником «Українське Слово». У 13-му числі цього видання опублікував фейлетон «Колись і тепер» (порушив питання відповідального підходу до

¹ Від Муравйова до Директорії (Спомини з 1918 року) // Календар-альманах «Дніпро» на звичайний рік 1938. Львів, 1937. С. 41—60; З большевицького Києва до Києва українського (Спогад про муравйовські часи) // Календар Червоної Калини на 1938 рік. С. 54—65; Останніми з того боку // Календар-альманах «Дніпро» на переступний рік 1936. Львів, 1935. С. 76—88; Оскілівський переворот у Рівному // Календар-альманах «Дніпро» на звичайний рік 1939. Львів, 1938. С. 119—123 та ін.

відбору кадрів у державні установи), можливо, був автором й низки інших не авторизованих матеріалів. Однак це співробітництво було нетривалим. «Якось, не памятаю вже, з яких причин, — згадував він, — наше відношення до органу преси, в якому ми працювали з П. Ковжуном, почало з кожним днем ставати все холоднішим. Чи загальний курс, що його взяв провід часопису, нас не задовольняв, чи якісь інші причини, примусили декого з нас, співробітників, а саме мене, П. Ковжуна й О. Хомика, перестати працювати в “Українському Слові”» [18]. Натомість Ф. Дудко запропонував П. Ковжунові видавати сатиричний журнал. «Сказано — зроблено, — згадував він. — Почали ми з Павлом Максимовичем обдумувати, а потім монтувати перше число того журналу. Назва є — “Їжак”. Ну, а матеріал? Ну, а співробітники? А головне — гроші на видання його, гроші? Трапилося, що саме тоді в дорозі до Парижа в Станіславові опинився відомий український артист-графік Іван Мозалевський [...] Якось на сніданку в станіславівському кафе “Австрія”, після розмов на тему задуманого нами з П. Ковжуном видання “Їжака”, І. Мозалевський запропонував нам якусь, цілком вистарчальну, кількість золота на видання цього журналу. Вмить у нас заворушилася справа. За два тижні по цій розмові перше число журналу (датоване 27 жовтня. — *О. Д.*) вже друкувалося в друкарні Хованця» [18]. У вихідних даних єдиного відомого числа цього часопису Ф. Дудко зазначений як редактор. На сторінках цього видання, твердить дослідниця української преси Станіслава М. Галушко, опублікував кілька матеріалів під псевдонімом Одуд [24].

Від 1922 р. й до початку Другої світової війни життя Ф. Дудка тісно пов’язане зі Львовом і його літературно-мистецьким середовищем. Михайло Островерха, який познайомився з журналістом 1920 р. на станції Коростяшин — «мала, серед піль, залізнична станція, недалеко Дністра, на лінії Бучач—Станіславів», повідомляв, що у Львові сім’я Дудків мешкала у «захисному й милому помешканні... на роздоріжжі: Куркова, Генінга, Піскова! — що його вікна, як і серце Федора, на схід гляділи, на зелений Кайзервальд, на Чортівську Скалу, на Винники...» [49].

Упродовж 1927—1932 рр. відносну фінансову стабільність письменникові і його сім’ї забезпечувала робота на посаді бібліотекаря Наукового товариства Шевченка, куди він влаштувався за

сприяння В. Дорошенка [10, с. 317]. У цей же час також співпрацював із харківським видавництвом «Рух», «яке розпочало видавати повне видання творів Івана Франка» — вибирав із галицьких часописів твори письменника, переписував їх та надсилав до Харкова, за що отримував гонорар [9, с. 17]. У 1933 р. й 1938 р. на сторінках газети «Діло» було опубліковано кілька оголошень, які свідчать про доволі скрутне матеріальне становище Ф. Дудка і його родини у цей період. В одному з них він повідомляв про пошук роботи («Письменник Федір Дудко, звільнений за редукцією з посади після 7 років праці в бібліотеці Наук. Тва ім. Шевченка по році безробіття звертається з проханням до Шан. Громадянства, інституцій, установ, видавництв і редакцій дати йому якусь посаду або заняття. Адреса: Піскова вул., ч. 21, с. 9» [51]), в іншому — публічно висловлював вдячність «Високоповажному Панові Докторові Михайлові Логазі» за «цілком безкорисну опіку і лікування... доньки Галини підчас її дуже тяжкої й довготривалої хвороби» [52].

Незважаючи на матеріальні нестатки, сімейні клопоти й тугу за рідною Наддніпряниною у столиці Галицького краю Ф. Дудко займався активною літературною працею, журналістикою та громадською роботою. Був діяльним членом заснованого 1921 р. Українського товариства допомоги емігрантам з Великої України у Львові. У квітні 1931 р. на загальних щорічних зборах цієї організації був обраний її секретарем [26]. На сторінках видаваного Товариством календаря-альманаху «Дніпро» опублікував низку оповідань, спогадів та некрологів знаних українських суспільно-політичних і культурних діячів.

В. Дорошенко підкреслює, що львівський період життя Ф. Дудка є найпліднішим у його літературній діяльності [9, с. 17]. Значимо, що не менш активним був він й у царині журналістики — з українськими засобами масової інформації, які у цей час виходили не лише у Львові, а й у Берліні, Варшаві, Празі, національними видавничими інституціями співпрацював як за покликом серця, так і задля забезпечення родини.

У 20-х рр. ХХ ст., за поданням низки джерел бібліографічної інформації, Ф. Дудко виступав як автор на сторінках таких видань, як: неперіодичний збірник Закордонної групи УСДРП п. н. «Голос

Соціаліста» [55, с. 107; 60, с. 391], журнали «Мамай» [36, с. 113], «Наш Світ» [5, с. 238] і «Нова Україна» [36, с. 145]. У цей період дав офіційну згоду на співпрацю з чернівецьким літературно-науковим місячником «Промінь» [53] (однак нам не вдалося виявити матеріалів за його підписом на шпальтах цього журналу) й друкувався на сторінках пресового органу Української народної трудової партії — щоденної газети «Наш Прапор». На шпальтах останнього з перелічених часописів опублікував кілька кореспонденцій про науково-технічну діяльність в УСРР: відбудова зруйнованого у 1920 р. Миколаївського ланцюгового мосту через Дніпро, археологічні дослідження Спасо-Преображенського собору в Чернігові, вивчення архівних документів з історії гайдамацького повстання 1768 р. [40; 41; 43]. Серед інших матеріалів — ґрунтовна аналітична розвідка «Кілька слів до питання про реформування українського альфавету» [15], у якій порушив питання мови, як однієї з найголовніших націєтворчих ознак, «викристалізовування українського літературного слова» із збереженням його «народних особливостей і кольориту», необхідності реформування української абетки [15, ч. 20].

Висока якість писемного мовлення, дотримання «літературної етики» (культури використання чужих думок і формулювань) — тема, до якої перманентно повертався Ф. Дудко у своїй журналістській і публіцистичній діяльності, зокрема на сторінках двотижневика «Назустріч» [20] і «Нашого Прапора» [48]. Тут принагідно згадаємо і реферативний виклад змісту розвідки Г. Л. де Боплана «Опис України» [21] та книги В. Яценка «З рушницею та вудкою по Африці» про подорож до т. зв. «чорного континенту» киян М. Растратовича, М. Рубінштейна і В. Городецького [47], які журналіст 1930 р. надрукував в ілюстрованому тижневику «Неділя».

На жаль, донині не маємо чіткого уявлення про характер співробітництва Ф. Дудка з концерном «Українська Преса» [29]. Наприклад, у некролозі, який був опублікований у «Вістях Комбатанта», лише зазначається, що у видавництві І. Тиктора журналіст працював «як редактор різних видань» [62]. Припускаємо, що докладніша інформація може бути зафіксована у спогадах колишніх його колег по цьому цеху, зокрема І. Керницького, який розповідав про «життя і зарібкову працю» журналіста у міжвоєнному Львові

на вечері пам'яті, що відбувся 28 лютого 1969 р. в Нью-Йорку [29]. Дослідниця пресовидавничої діяльності концерну З. Наконечна зазначає, що Ф. Дудко у «Новому Часі» друкував художні твори і рецензії [38].

З оповіданнями і критичними зауваженнями «на чужі твори» [12] у 30-х рр. ХХ ст. журналіст принагідно виступав й на шпальтах таких авторитетних львівських часописів, як: щоденник «Діло», журнал «Літературно-Науковий Вістник» (відомості про офіційне співробітництво із цим виданням спростовував у відкритому листі, опублікованому у «Ділі» [12]). Окрім того, дослідники української преси міжвоєнного двадцятиріччя зазначають, що Ф. Дудко також був співробітником безпартійного політичного двотижневика «За Україну» [60, с. 422], літературно-критичних часописів «Нові Шляхи» [60, с. 85] та «Критика» [22, с. 490]. Зокрема, у журналі «Нові Шляхи», крім оповідання за підписом Микола Шпак, надруковано систематизований бібліографічний список «Українські журнали на Радянській Україні в 1929 р.» [65], підписаний криптонімом Ш. М., який, ймовірно, є похідним від псевдоніма Ф. Дудка — Микола Шпак.

Різноманітні публікації Ф. Дудка віднаходимо й на сторінках видаваних товариством «Просвіта» часописів і календарів. Зокрема, в ілюстрованому науково-популярному місячнику «Життя і Знання» й у «Народньому ілюстрованому календарі “Просвіти” на переступний рік...» (у 1935 р. був співредактором, разом з А. Курдидиком, чергового випуску цього щорічника [7, с. 245]) опублікував низку статей, заміток просвітницького спрямування, які тематично охоплюють різні сфери знання і діяльності: географія, екологія, науково-технічні винаходи, історична минувшина українських земель, історія інших країн і народів, перекладницька, кольпортерська практика в Україні та ін.

Із початком Другої світової війни Ф. Дудко переїхав до Любліна [22], а 1941 р. — до Кракова, де налагодив співпрацю із щоденником «Краківські Вісті» [10, с. 316]. Із переходом Львова під контроль німецької адміністрації повернувся до міста. Тут дописував до газети «Українські Щоденні Вісті» (серед авторизованих публікацій — фейлетон «21 і 22» [44]) і продовжував співпрацю як кореспондент із краківським виданням.

Упродовж війни художні твори Ф. Дудка (повість «У заметіль», фрагмент другої частини повісті «Великий Гетьман» п. н. «В гостях у кримського хана», поезії, байки та ін.) публікувалися у численних українських часописах, які виходили у той час по усій території України, що була розподілена між Генеральною Губернією і Райхс-комісаріатом Україна. У 1942—1943 рр. він як журналіст активно співпрацював переважно із виданнями, контрольованими адміністрацією другої із зазначених адміністративно-територіальних одиниць, як-от: «Васильківські Вісті», «Вінницькі Вісті», «Волинь», «Український Голос» (Луцьк), «Уманський Голос» та ін. Серед матеріалів, опублікованих на сторінках цих часописів, — низка статей з актуальних національних питань (до прикладу: організація «Православної Церкви як одного з найповажніших чинників при будові нового життя на Україні» [42]), нарисів, фейлетонів (лише у луцькому «Українському Голосі» налічуємо 12 публікацій цього художньо-публіцистичного жанру), заміток, театральних рецензій, гуморесок, підписаних як його повним іменем, так і псевдонімами Ф. Одуд, Одуд, Трифон Чугайстер, криптонімом О-д. На відміну від довоєнного періоду, у фейлетонах воєнної доби Ф. Дудко акцентував увагу на морально-психологічних аспектах поведінки людини, стосунків між членами суспільства, порушував питання світосприйняття. «Люблю спостерігати життя. А найбільше — вінець Божого творення, людину», — підкреслював він у фейлетоні «Дивіться на обрії» [45]. Окремі матеріали цього жанру мали яскраво виражене пропагандистське спрямування: журналіст підкреслював, що «німецька сила зброї» дала шанс українському народові «піти тими дорогами, на яких народи здобувають перемоги й волю» [46]. Окрім того, у луцькому «Українському Голосі» дописував до рубрик «Літературні анекдоти» (припускаємо, що саме він був ініціатором її створення; публікував бувальщини із життя українських літераторів, зокрема В. Самійлека та Г. Хоткевича) та «Куточок мови».

Ф. Дудко співпрацював з українським виданнями часу Другої світової війни не лише як автор текстів, а й як редактор: 1941 р. редагував газету «Ковельське Слово» [32, с. 400], у 1942 р. був відповідальним редактором тижневика «Пінська Газета» (публікував на його шпальтах як художні твори [32, с. 164, 168], так і статті

суспільно-політичної проблематики), у 1943 р. — заступником головного редактора луцької газети «Український Голос» [32, с. 412] та тижневика (за вихідними даними часопису — лише у 30-му числі) «Горохівські Вісті» [32, с. 237].

Найтривалішою була співпраця журналіста з пресовим органом окружного комісара в Бересті — газетою «Наше Слово», яка виходила впродовж 1942—1944 рр. Від № 13 за 28 червня 1942 р. до № 8 за 19 лютого 1943 р. Ф. Дудко був головним редактором часопису. За цей час відкрив у газеті сторінку для наймолодшої аудиторії п. н. «Газетка малого школярика», яка мала самостійну нумерацію і рубрикацію. Перше число «Газетки...» вийшло у 23-му (за 18.09.1942) числі «Нашого Слова». У її межах публікувалися матеріали (переважно за підписами Ф. Дудка) розважально-просвітницького спрямування: вірші, байки, загадки, головоломки тощо, цікаві факти зі сфери природничих наук. В останньому — 5-му — числі «Газетки...» редактор звертався до педагогів із проханням допомагати у наповненні її змісту.

Окрім того, у період редагування «Нашого Слова» Ф. Дудко був чи не найактивнішим його автором: публікував статті просвітницького спрямування (тематичний спектр широкий: від питань гігієни до науково-технічних новинок) та історичної тематики (зокрема про минуле Берестя й регіону загалом), нариси, фейлетони, замітки, рецензії на театральні вистави і концерти, анекдоти, вів блок хроніки. Його ж перу на шпальтах цього видання належить й низка матеріалів, спрямованих на викриття злочинів каральної радянської системи. Ось яку оцінку дав журналіст наслідкам господарювання «влади рад» в Україні: «Сліди большевизму на наших землях і на нашому житті — це те, що лишає по собі ураган, пожар, потоп, саранча. Стихійне нещастя, яке він приніс нам, годі тепер обчислити. Увесь матеріальний дорібок українського народу, усі культурні тисячелітні наші придбання, увесь уклад нашого історичного життя він знівечив, знищив, сплюндрував, залишаючи пустиню, згарища, руїну» [61].

Через підтримку діяльності ОУН, як зазначав Л. Луців — «за зв'язки з повстанцям», у березні 1943 р. гестапо заарештувало Ф. Дудка [35, с. 9; 37]. Ув'язнення у берестейській тюрмі протривало п'ять місяців і завершилося неочікуваним порятунком [11,

с. 317; 24]. Як складалося життя журналіста впродовж наступного року — невідомо.

З відступом німецьких військ на захід довелося емігрувати й Ф. Дудку, адже залишатися під т. зв. «владою рад» для нього було немислимим. У 1944 р. він із родиною опинився у Берліні. Тут деякий час співпрацював із українською газетою «Голос» [10, с. 317; 23; 33]. Принагідно друкувався й у інших місцевих українських часописах, зокрема у «Вістях», «Хліборобі» [10, с. 317], «Українській Дійсності» [31, с. 157]. До прикладу, у «Вістях» опублікував вірші патріотичного звучання й статті історичної тематики, а в «Українській Дійсності», яка була пресовим органом Української громади у Німеччині, що симпатизувала політиці гетьмана П. Скоропадського, — низку фейлетонів під псевдонімом Одуд та кілька матеріалів під рубрикою «Усмішки» [31, с. 157]. Водночас, як твердить В. Дорошенко, деякий час до виїзду з Німеччини, Ф. Дудко редагував журнал «Церква й Життя», який виходив у містечку Еслінген, що біля Штутгарта [10, с. 317].

Редакція відновленого у січні 1947 р., після незначної перерви у виході, авгсбурзького часопису «Наше Життя» (видавець — секція журналістів при Спілці українських письменників і журналістів в Авгсбурзі) повідомляла, що до «участі» у виданні запросила Ф. Дудка [4]. Чи активною була співпраця журналіста з цією газетою — встановити неможливо, адже низка матеріалів на її шпальтах опублікована без зазначення авторства або під придбаними іменами. З-поміж підписаних Ф. Дудком публікацій — дискусійна, з радикальною оцінкою мистецької цінності новел М. Хвильового «Мати» і «Я(Романтика)», стаття «Годі мовчати!» (1947. Ч. 18). Передбачаючи бурхливу реакцію на нестандартну оцінку цих творів, у ліді редакція зазначила, що не погоджується з окремими судженнями «поважного співробітника» газети і «радо вмістить низку статей на ці теми» (Годі мовчати! // Там само).

1949 р., наприкінці т. зв. «нульових років» в історії Німеччини, родина Дудків, шукаючи безпечніших умов, переїхала до США. Деталей про життя Ф. Дудка за океаном нам не вдалося віднайти. На основі низки матеріалів щоденника «Свобода» ми встановили, що журналіст, як і у Львові, брав активну участь у організаційній діяльності емігрантів з України, зокрема, був членом Об'єднання

українців Америки «Самопоміч» [28]. Окрім того, у грудні 1949 р. брав участь у нараді ініціативної групи, на якій обговорювалося питання «організації українських письменників в Нью Йорку» [59], входив до складу комітету Української санітарно-харитативної служби [27]. Відомо також, що і тут він продовжував співробітництво з українськими ЗМІ: працював у редакції пресового органу Українського лікарського товариства в Америці — журналу «Лікарський Вісник» (Нью-Йорк) [23], дописував до газет «Америка» і «Свобода», журналів «Київ» і «Лис Микита» та ін. [23; 63], а також був одним із співзасновників нових українських друкованих медіаодниць — часопису об'єднання «Самопоміч» п. н. «Новий Світ» [23].

Земний шлях Федора Дудка завершився 1 березня 1962 р. «на 77 році життя у шпиталі у Нью Йорку в наслідок удару серця» [2].

Висновки. Упродовж життя Ф. Дудко працював в українських засобах масової інформації, які функціонували, якщо узагальнити, в правовому полі різних держав: царської Росії, Української Народної Республіки (доби Української Центральної Ради і Директорії), Української Держави гетьмана П. Скоропадського, Польської Республіки, Третього Райху та США. Журналістські і публіцистичні тексти він підписував як справжнім ім'ям, так і його інтерпретаціями (Х. Дудко; Ф. Дудко-Карпенко¹, Ф. Карпенко), криптонімами (Д., Ф. Д., Ф. Д-о, Ф. Д-ко, Федір Д., Федір Д-ко, О-д) та псевдонімами (Дід Яків, Микола Шпак, Одуд, Одуд Ф., Трифон Чугайстер). Працював у пресі переважно у жанрі фейлетону, привертаючи увагу до гострих проблем національного суспільно-політичного життя. Журналіст акцентував роль засобів масової інформації у популяризації та пропаганді ідеї державної незалежності і соборності українських земель, намагався зафіксувати події Національно-визвольної боротьби 1917—1921 рр., факти злочинної діяльності більшовицької, згодом — радянської, влади в Україні тощо. Ф. Дудко залишив неоціненну журналістську, публіцистичну спадщину, яку ще належить ретельно бібліографувати, ситематизувати й осмислити.

---

¹ Карпенко — справжнє прізвище прапрадіда Ф. Дудка. Дудко — вуличне прізвисько, успадковане його нащадками як автентичне [17, с. 15, 16].

1. *Бабій Ол.* Мої стрічі з Павлом Ковжуном // Українські Вісти. Станіславів, 1939. Ч. 115.
2. *Боднарук І.* Федір Дудко (До сторіччя народження письменника) // Свобода. Джерзі Ситі, Нью Йорк, 1985. Ч. 169.
3. Видання Івана Тиктора та концерну «Українська Преса»: бібліогр. покажч. (1923—1977) / уклала В. Г. Денисюк. Львів, 2000. С. 106, 213, 224, 235, 238, 260.
4. Від Редакції // Наше Життя. Авґсбург, 1947. Ч. 1.
5. *Вишка О.* Преса української еміграції в Польщі (1920—1939 рр.): іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 2002. С. 79, 185, 224, 238.
6. *Галушко М.* Українські часописи Станіслава (1879—1944 рр.): іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 2001. С. 162.
7. *Головата Л., Суц Л., Бербека О.* Товариство «Просвіта» у Львові (1868—1939): покажчик видань. 2-ге вид., випр. і доповн. Львів, 2008. С. 246, 314, 351, 353, 371, 375, 377, 380, 386, 392, 404.
8. *Д-ко Ф.* [Дудко Ф.]. Оскільківський переворот у Рівному // Календар-альманах «Дніпро» на звичайний рік 1939. Львів, 1938. С. 119—123.
9. *Дорошенко В.* Життєвий шлях Федора Дудка (1885—1962): (Замість некрологу) // Київ; Філадельфія, 1962. № 4. С. 15—20.
10. *Дорошенко В.* Про письменника, громадянина, друга (Федір Дудко: 1885—1962) // Слово. Нью-Йорк, 1962. Зб. I: Література, мистецтво, критика, мемуари, документи / ред.кол.: С. Гординський, Г. Журба, І. Коровицький, Г. Костюк (голов. ред.), Б. Кравців, В. Лесич, М. Шлемкевич. С. 315—317.
11. *Дудко Ф.* Веселка // Відродження. Київ, 1918. Ч. 31.
12. *Дудко Ф.* Високоповажаний Пане Редакторе!... // Діло. Львів, 1931. Ч. 134.
13. *Дудко Ф.* Від Муравйова до Директорії (Спомини з 1918 року) // Календар-альманах «Дніпро» на звичайний рік 1938. Львів, 1937. С. 41—60.
14. *Дудко Ф.* Єдина-неділима // Відродження. 1918. Ч. 41.
15. *Дудко Ф.* Кілька слів до питання про реформування українського альфабету // Наш Прапор. Львів, 1924. Ч. 20—24.
16. *Дудко Ф.* «Кошмари» // Відродження. 1918. Ч. 15.
17. *Дудко Ф.* Моя молодість. Нью Йорк; Джерзі Ситі, 1965. 87 с.
18. *Дудко Ф.* Памяті Павла Ковжуна. Як я видавав із П. М. Ковжуном сатиричний журнал // Літературно-Науковий Додаток до «Нового Часу». Львів, 1939. Ч. 22.
19. *Дудко Ф.* По рідним палестинам // Україна. Б. м., 1919. Ч. 33, 43, 51, 58, 65.

20. *Дудко Ф.* Скорописці // Назустріч. 1934. Ч. 8.
21. *Дудко Ф. С.* Україна перед 300 роками // Неділя. Львів, 1929 Ч. 16, 32—38.
22. *Енциклопедія історії України: у 5 т.* Київ, 2004. Т. 2. С. 490—491.
23. *Енциклопедія Сучасної України.* Київ, 2008. Т. 8. С. 511.
24. *Енциклопедія Сучасної України.* Київ, 2011. Т. 11. С. 610.
25. *Журба Г.* Федір Дудко // «Дніпро»: літературний і громадсько-політичний календар-альманах, присвячений 20-літтю української революції на звичайний рік 1937. Львів, 1936. С. 125—128.
26. *З життя української еміграції у Львові* // Діло. 1931. Ч. 83.
27. *Заклик до американських українців* // Свобода. 1949. Ч. 291.
28. *ірт.* 38 літ на службі громади // Свобода. 1987. Ч. 47.
29. *К-н І.* [Кедрин-Рудницький І.] Вечір у пошану Федора Дудка // Свобода. 1969. Ч. 43.
30. *Костюк С.* «Назустріч», 1934—1938: систематичний покажчик змісту. Львів, 1999. С. 50, 52, 68, 183.
31. *Кулеша Н. М.* Українська преса у Німеччині 1919—1945 рр.: формування та функціонування: монографія. Львів, 2009.
32. *Курилишин К.* Українська легальна преса періоду німецької окупації (1939—1944 рр.): іст.-бібліогр. дослідж.: у 2 т. Львів, 2007. Т. 1. С. 237, 373, 400, 445, 448, 449, 459, 460; Т. 2. С. 17, 19, 20, 23, 164, 168, 180, 412, 417, 419, 480.
33. *Кушніренко М.* Письменник Федір Дудко (У сторіччя з дня його народження) // Свобода. 1985. Ч. 87.
34. *Ленська С. В.* Інтелектуальний простір новелістики Ф. Дудка (на прикладі збірки «Заметіль») // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія. Маріуполь, 2014. Вип. 10. С. 49—54.
35. *Луців Л.* Федір Дудко (1885—1962) // Дудко Ф. Моя молодість. Нью Йорк, Джерзі Сіті, 1965. С. 7—13.
36. *Мартинюк М.* Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914—1939 рр.): матеріали до бібліогр. Львів, 1998. С. 113, 116, 145, 168.
37. *Мукомела О.* Дудко Федір // Українська журналістика в іменах: матеріали до енциклоп. слов. Львів, 2000. Вип. 7. С. 130—131.
38. *Наконечна З. І.* Часописи видавничого концерну «Українська Преса» в контексті західноукраїнської журналістики: дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій. Львів, 2016. URL: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/dis_nakonechna.pdf, с. 201.
39. *Николай Александрович Рожков* // Хронос. Всемирная история в интернете. URL: http://hrono.ru/biograf/bio_r/rozhkov_na.php.

40. *О-д.* [Дудко Ф.]. Нова знаходка з історії гайдамачини // Наш Прапор. Львів, 1923. Ч. 41.
41. *О-д.* [Дудко Ф.]. Про цінний міст у Києві // Наш Прапор. 1923. Ч. 37.
42. *О-д.* [Дудко Ф.]. Роздмухувачі громадського роздору // Український Голос. Луцьк, 1941. Ч. 14
43. *О-д.* [Дудко Ф.]. Розкопки чернігівського собору // Наш Прапор. 1923. Ч. 38.
44. *Одуд.* [Дудко Ф.]. 21 і 22 // Українські Щоденні Вісти. 1941. Ч. 13.
45. *Одуд.* [Дудко Ф.]. Дивіться на обрії // Український Голос. 1941. № 10.
46. *Одуд.* [Дудко Ф.]. І бе Іона во чреві китовім // Український Голос. 1941. № 7.
47. *Одуд.* [Дудко Ф.]. Кияне на ловах у Африці // Неділя. Львів, 1930. Ч. 44—47.
48. *Одуд.* [Дудко Ф.]. Як у нас пишеться критика // Наш Прапор. 1924. Ч. 3.
49. *Островерха М.* Клаптик неба на могилу друга Федора Дудка // Свобода. 1962. Ч. 44.
50. *Передирій В. А.* Видання «Червоної Калини» (1922—1939): іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 2004. С. 62, 68, 85, 115, 155, 160.
51. Письменник Федір Дудко... [оголошення під рубр. «Новинки»] // Діло. 1933. Ч. 146.
52. Подяка // Діло. 1938. Ч. 264.
53. «Промінь» [самоанонс] // Промінь. Чернівці, 1923. Ч. 2/3.
54. Русская периодическая печать (1895 — октябрь 1917): справочник / авт.-сост.: *М. С. Черпахов, Е. М. Фингерит.* Москва, 1957. URL: <http://feb-web.ru/feb/periodic/pp0-abc/2.htm?cmd=0>.
55. *Савка М.* Українська еміграційна преса у Чехословацькій Республіці (20—30-ті рр. ХХ ст.): іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 2002. С. 107, 108.
56. Союз Городов // Большая Российская Энциклопедия. URL: https://bigenc.ru/domestic_history/text/4245662.
57. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості: словник-довідник / упорядкув. В. А. Просалової. Донецьк, 2012. С. 153, 154.
58. Українська Літературна Енциклопедія. Київ, 1990. Т. 2. С. 122.
59. Українські письменники в Нью Йорку організуються // Свобода. 1949. Ч. 287.
60. Українські часописи Львова 1848—1939 рр.: іст.-бібліогр. дослідж.: у 3 т. Львів, 2003. Т. 3. Кн. 1: 1920—1928 рр. С. 66, 248, 854, 391; Кн. 2: 1929—1939 рр. С. 85, 422.
61. *Ф. Д.* [Дудко Ф.]. На згарищах // Наше Слово. Берестя, 1942. Ч. 18.

62. Федір Дудко [некролог] // Вісті Комбатанта. Нью Йорк, 1962. Ч. 1. С. 77.
63. Федір Дудко, відомий український письменник і журналіст помер в Нью Йорку // Свобода. 1962. Ч. 40.
64. Хомишин О. М. Проза Федора Дудка в контексті західноукраїнської літератури 20—30-х років ХХ століття: автореф. дис. . . . канд. філолог. наук. Івано-Франківськ, 2015. 18 с.
65. Ш. М. [Дудко Ф. ?]. Українські журнали на Радянській Україні в 1929 р. // Нові Шляхи. Львів, 1930. Т.9. Кн. 10—12.
66. Ясінський Б. Літературно-Науковий Вістник: покажчик змісту. Т. 1—109 (1898—1932). Київ, 2000. С. 120.

References

1. Babii, Ol. (1939). *Moi strichi z Pavlom Kovzhunom, Ukrainski Visty, Stanislaviv*, no. 115. (in Ukr.).
2. Bodnaruk, I. (1985). Fedir Dudko (Do storichchia narodzhennia pysmennyka), *Svoboda, Dzhersy Syti, Niu York*, no. 169. (in Ukr.).
3. (2000). *Vydannia Ivana Tyktora ta kontsernu «Ukrainska Presa»: bibliohr. pokazhch. (1923—1977)*, ukladala V. H. Denysiuk, Lviv, pp. 106, 213, 224, 235, 238, 260. (in Ukr.).
4. (1947). Vid Redaktsii, *Nashe Zhyttia, Avgsburgh*, no. 1. (in Ukr.).
5. Vishka, O. (2002). *Presha ukrainskoi emihratsii v Polshchi (1920—1939 rr.): ist.-bibliohr. doslidzh.*, Lviv, pp. 79, 185, 224, 238. (in Ukr.).
6. Halushko, M. (2001). *Ukrainski chasopysy Stanislava (1879—1944 rr.): ist.-bibliohr. doslidzh.*, Lviv, p. 162. (in Ukr.).
7. Holovata, L., Sushch, L. & Berbeka, O. (2008). *Tovarystvo «Prosvita» u Lvovi (1868—1939): pokazhchyk vydan., 2-he vyd., vypr. i dopovn.*, Lviv, pp. 246, 314, 351, 353, 371, 375, 377, 380, 386, 392, 404. (in Ukr.).
8. D-ko, F. [Dudko, F.] (1938). *Oskilkivskyi perevorot u Rivnomu, Kaliendar-almanakh «Dnipro» na zvychainyi rik 1939*, Lviv, pp. 119—123. (in Ukr.).
9. Doroshenko, V. (1962). *Zhyttievyyi shliakh Fedora Dudka (1885—1962): (Zamist nekrelohu)*, Kyiv, Filadelfiya, no. 4, pp. 15—20. (in Ukr.).
10. Doroshenko, V. (1962). Pro pysmennyka, hromadianyna, druha (Fedir Dudko: 1885—1962), *Slovo*, Niu York, Zb. I: Literatura, mystetstvo, krytyka, memuary, dokumenty / red. kol.: S. Hordynskyi, H. Zhurba, I. Korovytskyi, H. Kostiuk (holov. red.), B. Kravtsiv, V. Lesych, M. Shlemkevych, pp. 315—317. (in Ukr.).
11. Dudko, F. (1918). *Veselka, Vidrodzhennia*, Kyiv, no. 31. (in Ukr.).

12. Dudko, F. (1931). Vysokopovazhanyi Pane Redaktore! ..., *Dilo*, Lviv, no. 134. (in Ukr.).
13. Dudko, F. (1937). Vid Muraviova do Dyrektorii (Spomyny z 1918 roku), *Kaliendar-almanakh «Dnipro» na zvychainyi rik 1938*, Lviv, pp. 41—60. (in Ukr.).
14. Dudko, F. (1918). Yedyna-nedilyma, *Vidrodzhennia*, no. 41. (in Ukr.).
15. Dudko, F. (1924). Kilka sliv do pytannia pro reformuvannia ukrainskoho alfabetu, *Nash Prapor*, Lviv, no. 20—24. (in Ukr.).
16. Dudko, F. (1918). «Koshmary», *Vidrodzhennia*, no. 15. (in Ukr.).
17. Dudko, F. (1965). *Moya molodist*, Niu York, Dzherisi Syti, 87 p. (in Ukr.).
18. Dudko, F. (1939). Pamiati Pavla Kovzhuna. Yak ya vydavav iz P. M. Kovzhunom satyrychnyi zhurnal, *Literaturno-Naukovyi Dodatok do «Novoho Chasu»*, Lviv, no. 22. (in Ukr.).
19. Dudko, F. (1919). Po ridnym palestynam, *Ukraina*, b. m., no. 33, 43, 51, 58, 65. (in Ukr.).
20. Dudko, F. (1934). Skoropystsi, *Nazustrich*. no. 8. (in Ukr.).
21. Dudko, F. S. (1929). Ukraina pered 300 rokamy, *Nedilia*, Lviv, no. 16, 32—38. (in Ukr.).
22. (2004). *Entsyklopediya istorii Ukrainy*: u 5 t., Kyiv, vol. 2. pp. 490, 491. (in Ukr.).
23. (2008). *Entsyklopediya Suchasnoi Ukrainy*, Kyiv, T. 8. p. 511. (in Ukr.).
24. (2011). *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*, Kyiv, T. 11. p. 610. (in Ukr.).
25. Zhurba, H. (1936). Fedir Dudko, *«Dnipro»: literaturny i hromadskopolitychnyi kaliendar-almanakh, prysviachenyi 20-littiu ukrainskoi revoliutsii na zvychainyi rik 1937*, Lviv, pp. 125—128. (in Ukr.).
26. (1931). Z zhyttia ukrainskoi emihratsii u Lvovi, *Dilo*, no. 83. (in Ukr.).
27. (1949). Zaklyk do amerykanskykh ukraintsiv, *Svoboda*, no. 291. (in Ukr.).
28. irt. (1987). 38 lit na sluzhbi hromady, *Svoboda*, no. 47. (in Ukr.).
29. K-n, I. [Kedryn-Rudnytskyi, I.] (1969). Vechir u poshanu Fedora Dudka, *Svoboda*, no. 43. (in Ukr.).
30. Kostiuk, S. (1999). *«Nazustrich», 1934—1938: systematychnyi pokazhchyk zmistu*, Lviv, pp. 50, 52, 68, 183. (in Ukr.).
31. Kulesha, N. M. (2009). *Ukrainska presa u Nimechchyni 1919—1945 rr.: formuvannia ta funktsionuvannia*: monohrafiia, Lviv, 344 p. (in Ukr.).
32. Kurylyshyn, K. (2007). *Ukrainska lehalna presa periodu nimetskoï okupatsii (1939—1944 rr.): ist.-bibliohr. doslidzh.*: u 2 t., Lviv, vol. 1, pp. 237, 373, 400, 445, 448, 449, 459, 460; vol. 2, pp. 17, 19, 20, 23, 164, 168, 180, 412, 417, 419, 480. (in Ukr.).
33. Kushnirenko, M. (1985). Pysmennyk Fedir Dudko (U storichchia z dnia yoho narodzhennia), *Svoboda*, no. 87. (in Ukr.).

34. Lenska, S. V. (2014). Intelktualnyi prostir novelistyky F. Dudka (na prykladzi zbirky «Zametil»), *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Filolohiia*, Mariupol, vol. 10. pp. 49—54. (in Ukr.).
35. Lutsiv, L. (1965). Fedir Dudko (1885—1962), *Dudko F. Moya molodist*. NiuYork, Dzherisi Syti, pp. 7—13. (in Ukr.).
36. Martyniuk, M. (1998). *Ukrainski periodychni vydannia Zakhidnoi Ukrainy, krain Tsentralnoi ta Zakhidnoi Yevropy (1914—1939 rr.): materialy do bibliohr.*, Lviv, pp. 113, 116, 145, 168. (in Ukr.).
37. Mukomela, O. (2000). Dudko Fedir, *Ukrainska zhurnalistyka v imenakh: materialy do entsyklop. slov.*, Lviv, vol. 7, pp. 130—131. (in Ukr.).
38. Nakonechna, Z. I. (2016). *Chasopysy vydavnychoho kontsernu «Ukrainska Presa» v konteksti zakhidnoukrainskoi zhurnalistyky: dys. kand. nauk iz sotsialnykh komunikatsii*, Lviv. Retrieved from http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/dis_nakonechna.pdf, p. 201. (in Ukr.).
39. Nikolai Aleksandrovych Rozhkov, *Khronos. Vsemyrnaia istoriia v internete*. Retrieved from http://hrono.ru/biograf/bio_r/rozhkov_na.php. (in Rus.).
40. O-d. [Dudko, F.] (1923). Nova znakhodka z istorii haidamachchyny, *Nash Prapor*, Lviv, no. 41. (in Ukr.).
41. O-d. [Dudko, F.] (1923). Pro tsipnyi mist u Kyivi, *Nash Prapor*, no. 37. (in Ukr.).
42. O-d. [Dudko, F.] (1941). Rozdmukhuvachi hromadskoho rozdoru, *Ukrainskyi Holos*, Lutsk, no. 14. (in Ukr.).
43. O-d. [Dudko, F.] (1923). Rozkopky chernyhivskoho soboru, *Nash Prapor*, no. 38. (in Ukr.).
44. Odud. [Dudko, F.] (1941). 21 i 22, *Ukrainski Shchodenni Visty*, no. 13. (in Ukr.).
45. Odud. [Dudko, F.] (1941). Dyvitsia na obrii, *Ukrainskyi Holos*, no. 10. (in Ukr.).
46. Odud. [Dudko, F.] (1941). I bye Iona vo chrevi kytovim, *Ukrainskyi Holos*, no. 7. (in Ukr.).
47. Odud. [Dudko, F.] (1930). Kyyane na lovakh u Afrytsi, *Nedilia*, Lviv, no. 44—47. (in Ukr.).
48. Odud. [Dudko, F.] (1924). Yak u nas pyshetsia krytyka, *Nash Prapor*, no. 3. (in Ukr.).
49. Ostroverkha, M. (1962). Klapyk neba na mohylu druha Fedora Dudka, *Svoboda*, no. 44. (in Ukr.).
50. Peredyriy, V. A. (2004). *Vydannia «Chervonoii Kalyny» (1922—1939): ist.-bibliohr. doslidzh.*, Lviv, pp. 62, 68, 85, 115, 155, 160. (in Ukr.).

51. Pysmennyk Fedir Dudko... (1933). [oholoshennia pid rubr. «Novynky»], *Dilo*, no. 146. (in Ukr.).
52. (1938). Podiaka, *Dilo*, no. 264.(in Ukr.).
53. (1923). «Promin», [samoanons], *Promin*, Chernivtsi, no. 2/3. (inUkr.).
54. (1957), *Russkaya peryodycheskaya pechat (1895 — oktiabr 1917)*: spravochnik, avt.-sost. M. S. Cherepakhov & E. M. Fynheryt, Moskva. Retrieved from URL: <http://feb-web.ru/feb/periodic/pp0-abc/2.htm?cmd=0>. (in Rus.).
55. Savka, M. (2002). *Ukrainska emihratsiina presa u Chekhoslovatskii Respublitsi (20—30-ti rr. XX st.)*: ist.-bibliohr. doslidzh., Lviv, pp. 107, 108. (in Ukr.).
56. Soyuz Gorodov, *Bolshaya Rossyiskaya Entsyklopediya*. Retrieved from https://bigenc.ru/domestic_history/text/4245662. (in Rus.).
57. (2012). *Ukrainska diaspora: literaturni postati, tvory, biobibliohrafichni vidomosti*: slovnyk-dovidnyk, upiriadkuv. V. A. Prosalovoi, Donetsk, pp. 153, 154. (in Ukr.).
58. (1990). *Ukrainska Literaturna Entsyklopediya*, Kyiv, vol. 2, p. 122. (in Ukr.).
59. (1949). Ukrainski pysmennyky v Niu Yorku orhanizuyutsia, *Svoboda*, no. 287. (in Ukr.).
60. (2003). *Ukrainski chasopysy Lvova 1848—1939 rr.*: ist.-bibliohr. doslidzh. u 3 t., Lviv, vol. 3. kn. 1: 1920—1928 rr.,pp. 66, 248, 854, 391; kn. 2: 1929—1939 rr.,pp. 85, 422. (in Ukr.).
61. F. D. [Dudko, F.] (1942). Na zharyshchakh, *Nashe Slovo*, Berestia, no. 18. (in Ukr.).
62. Fedir Dudko (1962). [nekroloh], *Visti Kombatanta*, Niu York, no. 1, p. 77. (in Ukr.).
63. (1962). Fedir Dudko, vidomyi ukrainskyi pysmennyk i zhurnalist pomer v NiuYorku, *Svoboda*, no. 40. (in Ukr.).
64. Khomyshyn, O. M. (2015). *Proza Fedora Dudka v konteksti zakhidno-ukrainskoi literatury 20—30-kh rokiv XX stolittia*: avtoref. dys. kand. filoloh. nauk, Ivano-Frankivsk, 18 pp. (in Ukr.).
65. Sh. M. [Dudko, F. ?] (1930). Ukrainski zhurnaly na Radianskii Ukraini v 1929 r., *Novi Shliakhy*, Lviv, vol. 9, kn. 10—12. (in Ukr.).
66. Yasynskiy, B. (2000). *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*: pokazhchyk zmistu, vol. 1—109 (1898—1932), Kyiv, p. 120. (in Ukr.).

**Бібліографічний список публіцистичних
та журналістських текстів Ф. Дудка¹**

1. Д. Апель до громадянства // Наше Слово. Берестя, 1943. Ч. 2.
2. Д. Виїжджають до Німеччини // Наше Слово. 1942. Ч. 6.
3. Д. Дев'яти вечериці КУМ // Наше Слово. 1942. Ч. 35.
4. Д. Доктор Василь Наливайко // Календар-альманах «Дніпро» на переступний рік 1940. Львів, 1939. С. 136.
5. Д. Живі торпеди // Наше Слово. 1942. Ч. 7.
6. Д. Злободенні розмови // Відродження. Київ, 1918. № 193.
7. Д. Історія гуми // Наше Слово. 1942. Ч. 38.
8. Д. Концерт КУМ'у // Наше Слово. 1943. Ч. 6.
9. Д. Мотикали // Наше Слово. 1942. Ч. 35.
10. Д. Ольга Кобилянська // Наше Слово. 1942. Ч. 3.
11. Д. Опудало // Відродження. 1918. № 210.
12. Д. Перемога Директорії // Відродження. 1918. № 212.
13. Д. Про різдвяну ялинку // Український Голос. Луцьк, 1942. Ч. 2.
14. Д. Сергій Шелухин // Календар-альманах «Дніпро» на переступний рік 1940. Львів, 1939. С. 137.
15. Д. Слова, яких не треба вживати // Український Голос. 1941. № 56.
16. Д. У київському трамваї: Абстинент // Наше Слово. 1942. Ч. 15.
17. Д. Українська панахида і манифестація // Відродження. 1918. № 160.
18. Д. Урочиста вистава в оперному театрі // Відродження. 1918. Ч. 217.
19. Д. «Філософ» // Вісті. Берлін, 1944. № 45.
20. Дід Яків. Боротьба з роспустою у Києві // Відродження. 1918. Ч. 159.
21. Дід Яків. Бюджет України // Відродження. 1918. Ч. 161.
22. Дід Яків. В Київському повітовому земстві // Відродження. 1918. Ч. 155.
23. Дід Яків. Горілчана монополія у Києві // Відродження. 1918. Ч. 143.
24. Дід Яків. До відкриття биржи // Відродження. 1918. Ч. 150.

¹ Здійснено очний перегляд на предмет виявлення матеріалів за підписом Ф. Дудка таких часописів: «Відродження» (Київ, 1918), «Життя і Знання» (Львів, 1927—1939), «Календар-альманах “Дніпро” на...» (Львів, 1923—1940), «Назустріч» (Львів, 1934—1938), «Наш Прапор» (Львів, 1923—1924), «Наше Слово» (Берестя, 1941—1944), «Неділя» (Львів, 1928—1939), «Нові Шляхи» (Львів, 1929—1932), «Рада» (Київ, 1907—1909, 1914, 1919), «Україна» (Кам'янець-Подільський; Умань; Вінниця; Станиславів; Коломия, 1919—1920), «Українське Слово» (Станиславів, 1920), «Український Голос» (Луцьк, 1941—1944), «Українські Щоденні Вісті» (Львів, 1941). Решту матеріалів зафіксовано на основі джерел бібліографічної інформації, які зазначені у літературі.

25. *Дід Яків*. До мирових переговорів з Х. І. Раковським // Відродження. 1918. Ч. 145.
26. *Дід Яків*. Інститут шляхів комуникації й емеритальна каса інженерів // Відродження. 1918. Ч. 138.
27. *Дід Яків*. Майбутнє української биржи // Відродження. 1918. Ч. 139.
28. *Дід Яків*. Міністр народнього здоровля про «іспанську хворобу» // Відродження. 1918. Ч. 149.
29. *Дід Яків*. Наслідки поїздки голови Ради міністрів за кордон // Відродження. 1918. Ч. 130.
30. *Дід Яків*. Робітниче питання на Україні // Відродження. 1918. Ч. 141.
31. *Дід Яків*. Розмова з міністром шляхів // Відродження. 1918. Ч. 131.
32. *Дід Яків*. Розмова з міністром юстиції // Відродження. 1918. Ч. 137.
33. *Дід Яків*. Сварка приятелів // Відродження. 1918. Ч. 122.
34. *Дід Яків*. Становище в Московщині // Відродження. 1918. Ч. 114.
35. *Дід Яків*. Українські фінанси // Відродження. 1918. Ч. 132.
36. *Дід Яків*. «Українські гроші» // Відродження. 1918. Ч. 118.
37. *Д-ко Ф.* Оскілівський переворот у Рівному // Календар-альманах «Дніпро» на звичайний рік 1939. Львів, 1938. С. 119—123.
38. *Д-ко Ф.* Відкриття сільсько-господарської школи // Наше Слово. 1942. Ч. 32.
39. *Д-ко Ф.* Вовки в ягнячій шкірі // Наше Слово. 1942. Ч. 20.
40. *Д-ко Ф.* «Жриця вогню» // Наше Слово. 1942. Ч. 32.
41. *Д-ко Ф.* Потреба часу // Відродження. 1918. Ч. 130.
42. *Д-ко Ф.* 1942-й рік // Наше Слово. 1943. Ч. 1.
43. *Д-ко Ф.* Українські переклади з Жіля Верна (Jules Verne) // Життя і Знання. Львів, 1935. Ч. 7/8. С. 233.
44. *Д-ко Ф.* Червоний прапор як емблема (ознака) // Життя і Знання. 1936. Ч. 11. С. 307.
45. *Д-о Ф.* Вареники // Відродження. 1918. № 198.
46. *Д-о Ф.* Дещо з історії Абісинії // Життя і Знання. 1935. Ч. 9. С. 245—246.
47. *Д-о Ф.* Зміна орієнтації // Відродження. 1918. № 199.
48. *Д-о Ф.* Сучасний анекдот // Відродження. 1918. № 199.
49. *Д-о Ф.* Український сенат // Відродження. 1918. № 199.
50. *Д-о Ф.* Imperator sуганogum // Відродження. 1918. № 199.
51. *Дудко Ф. А. И.* Деникинъ, Очерки русской смуты, т. 1—4 // Літературно-Науковий Вісник. Львів, 1926. Т. 91. С. 95—96.
52. *Дудко Ф.* Анекдотичні конфлікти Самійленка // Назустріч. Львів, 1934. № 7.
53. *Дудко Ф.* Березень 1917-го року на фронті // Назустріч. 1937. № 6.

54. Дудко Ф. Біломорстрой // За Україну. Львів, 1933. Ч. 1/2.
55. Дудко Ф. Веселка // Відродження. 1918. Ч. 31.
56. Дудко Ф. Від Муравйова до Директорії // Календар-альманах «Дніпро» на звичайний рік 1938. Львів, 1937. С. 41—60.
57. Дудко Ф. «Вітання» // Відродження. Київ, 1918. № 160.
58. Дудко Ф. Ворог серед нас // Свобода. Джерзі Ситі, 1949. Ч. 243.
59. Дудко Ф. Воскреслий український Лазар // Свобода. 1949. Ч. 233.
60. Дудко Ф. Годі мовчати! // Наше Життя. Авгсбург, 1947. Ч. 18.
61. Дудко Ф. День 5-го липня 1917 р. в Києві // Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1937 рік. Львів, 1936. С. 54—60.
62. Дудко Ф. До дискусії про Хвильового // Наше Життя. 1947. Ч. 31.
63. Дудко Ф. Дрібниці // Відродження. 1918. Ч. 128.
64. Дудко Ф. Єдина-неділима // Відродження. 1918. Ч. 41.
65. Дудко Ф. З большевицького Києва до Києва українського // Історичний календар-альманах «Червоної Калини» на 1938 рік. Львів 1937. С. 54—65.
66. Дудко Ф. За чистоту наших міст // Свобода. 1953. Ч. 244.
67. Дудко Ф. Історія Берестя і Берестейщини до литовського панування // Наше Слово. 1942. Ч. 32, 34, 35.
68. Дудко Ф. Історія картоплі на Україні // Життя і Знання. 1936. Ч. 10. С. 285—286.
69. Дудко Ф. Київ під Муравйовським обстрілом // «Календар для всіх»: альманах «Нового Часу» (на 1938 рік). Львів, 1937. С. 32—36.
70. Дудко Ф. Кілька слів до питання про реформування українського алфавіту // Наш Прапор. Львів, 1924. Ч. 20—24.
71. Дудко Ф. Короткий огляд історії Берестя від литовських часів до найновішої доби // Наше Слово. 1943. Ч. 2.
72. Дудко Ф. «Кошмари» // Відродження. 1918. Ч. 15.
73. Дудко Ф. Маленький фельстон // Відродження. 1918. Ч. 145.
74. Дудко Ф. Миші // Відродження. 1918. № 217.
75. Дудко Ф. Місто Берестя та його початки // Наше Слово. 1942. Ч. 24.
76. Дудко Ф. Могила гетьмана Івана Мазепи // Літопис Червоної Калини. 1935. Ч. 5. С. 15—18.
77. Дудко Ф. Мої блукання в 1919 році // Календар для всіх на рік 1939. Львів, 1939. С. 111—117.
78. Дудко Ф. Мотря Кочубеївна // Календар для всіх на 1934 рік. Львів, 1933. С. 98, 99.
79. Дудко Ф. «На большой дорогѣ» // Відродження. 1918. № 156.
80. Дудко Ф. Національна гордість і національний сором // Свобода. 1949. Ч. 240.

81. Дудко Ф. Наша пісня // Свобода. 1925. Ч. 254.
82. Дудко Ф. Наші найбільші завдання // Свобода. 1949. Ч. 249.
83. Дудко Ф. Од летаргії до праці // Відродження. 1918. Ч. 24.
84. Дудко Ф. Оперативна сводка // Відродження. 1918. № 210.
85. Дудко Ф. «Отці й діти» // Відродження: Ілюстрований додаток. Київ, 1918. Ч. 10 (дод. до № 121 газети).
86. Дудко Ф. Памяті Павла Ковжуна. Як я видавав із П. М. Ковжуном сатиричний журнал // Літературно-Науковий Додаток до «Нового Часу». Львів, 1939. Ч. 22.
87. Дудко Ф. Плазун // Відродження. 1918. № 158.
88. Дудко Ф. По рідним палестинам // Україна. Кам'янець-Подільський; Умань; Вінниця; Станиславів; Коломия, 1919. Ч. 33, 43, 51, 58, 65.
89. Дудко Ф. Політичне дзеркало // Україна. 1919. Ч. 7.
90. Дудко Ф. Порадник // Відродження. 1918. Ч. 126, 127.
91. Дудко Ф. Порадник людям добрим, як придбати собі в най хутчіший час кілька тисяч карбованців грошей // Відродження. 1918. Ч. 144.
92. Дудко Ф. «Почему?» // Відродження. 1918. Ч. 138.
93. Дудко Ф. Поширюймо рідну пресу // Народній ілюстрований календар «Просвіти» на переступний рік 1936. Львів, [1935]. С. 46—48.
94. Дудко Ф. Про різдвяну ялинку // Життя і Знання. 1939. Ч. 1. С. 8.
95. Дудко Ф. Скорописці // Назустріч. 1934. Ч. 8.
96. Дудко Ф. Татарську протоку засиплють // Життя і Знання. 1936. Ч. 1. С. 17.
97. Дудко Ф. «Только» // Відродження. 1918. Ч. 219.
98. Дудко Ф. Українська громада «Поселок» // Відродження. 1918. Ч. 64.
99. Дудко Ф. Українське свято Різдва // Наше Слово. 1943. Ч. 2.
100. Дудко Ф. Фаворитизм // Відродження. 1918. Ч. 141.
101. Дудко Ф. Хто ми? // Наше Слово. 1943. Ч. 7.
102. Дудко Ф. Художність чи чоботарство? // Відродження. 1918. Ч. 132.
103. Дудко Ф. Цікаві цифри // Життя і Знання. 1937. Ч. 6. С. 190.
104. Дудко Ф. Числа // Відродження. 1918. № 193.
105. Дудко Ф. Що знайдено в домовині Ярослава Мудрого? // Вісті. 1944. № 41.
106. Дудко Ф. Ювілей проф. Володимира Дорошенка // Свобода. 1949. Ч. 255.
107. Дудко Ф. С. Україна перед 300 роками // Неділя. Львів, 1929. Ч. 16, 32—38.
108. Дудко Х. Жажливі воєнні винаходи // Життя і Знання. 1934. Ч. 11. С. 313—314.
109. Дудко Х. Чорне царство // Життя і Знання. 1935. Ч. 5. С. 136—139.

110. *Карпенко Ф.* Плазуни // Відродження. 1918. № 151.
111. *О-д.* Вістки з Волині // Краківські Вісті. Краків, 1942. Ч. 43.
112. *О-д.* Московські партизани в священничих рясах // Наше Слово. 1942. Ч. 4.
113. *О-д.* Нова знаходка з історії гайдамаччини // Наш Прапор. 1923. Ч. 41.
114. *О-д.* Про ціпний міст у Києві // Наш Прапор. 1923. Ч. 37.
115. *О-д.* Роздмухувачі громадського роздору // Український Голос. 1941. Ч. 14.
116. *О-д.* Розкопки чернігівського собору // Наш Прапор. 1923. Ч. 38.
117. *О-д.* Шевченківська Академія в Бересті // Наше Слово. 1942. Ч. 4.
118. *О-д.* Як іноді автори не пізнають своїх творів // Назустріч. 1934. № 18.
119. *Одуд.* А по вулиці йдуть мобілізовані до праці... // Український Голос. 1942. Ч. 19.
120. *Одуд.* Анахронізми // Україна. 1919. Ч. 66.
121. *Одуд.* Бідні вони... // Краківські Вісті. 1942. Ч. 101.
122. *Одуд.* Божа коровка // Український Голос. 1942. Ч. 5.
123. *Одуд.* Бракує теми, до біса!.. // Український Голос. 1943. Ч. 45.
124. *Одуд.* В добру дорогу! З нагоди виїзду за кордон Українського Наддніпрянського Хору // Діло. Львів, 1927. Ч. 22.
125. *Одуд.* В кімнаті Сталіна // Костошільські Вісті. Костошіль, 1942. № 2. [передрук із «Краківських Вістей»].
126. *Одуд.* Генії // Вісті. 1944. № 45.
127. *Одуд.* Геройство // Український Голос. 1941. № 11.
128. *Одуд.* Головне — правда // Україна. 1920. Ч. 123.
129. *Одуд.* Гримаси життя // Україна. 1919. Ч. 57.
130. *Одуд.* 21 і 22 // Українські Щоденні Вісти. Львів, 1941. Ч. 13.
131. *Одуд.* Дві задачі // Україна. 1919. Ч. 56.
132. *Одуд.* Дивіться на обрії // Український Голос. 1941. № 10.
133. *Одуд.* Дров'яне // Україна. 1919. Ч. 62.
134. *Одуд.* Духи // Український Голос. 1943. Ч. 13.
135. *Одуд.* «Еспанська муха» // Український Голос. 1943. Ч. 44.
136. *Одуд.* Зїзд радянських письменників у Москві // Назустріч. 1934. № 18.
137. *Одуд.* І бе Іона во чреві китовім // Український Голос. 1941. Ч. 7.
138. *Одуд.* І бисть глас лементу велій // Уманський Голос. Умань, 1941. Ч. 18.
139. *Одуд.* Інформатори // Україна. 1919. Ч. 54.
140. *Одуд.* Київські вражіння // Краківські Вісті. 1942. Ч. 25.
141. *Одуд.* Кияне на ловах у Африці // Неділя. 1930. Ч. 44—47.
142. *Одуд.* Колись і тепер // Українське Слово. Станиславів, 1920. Ч. 13.
143. *Одуд.* Кооперація на Волині й Поділлі // Краківські Вісті. 1942. Ч. 41.

144. *Одуд.* Країна Миліардерів // Україна. 1920. Ч. 125.
145. *Одуд.* Маняки // Український Голос. 1941. Ч. 6.
146. *Одуд.* На шовковому шнурі, чи на мотузці? // Український Голос. 1943. Ч. 60.
147. *Одуд.* «Не в один гуж» // Український Голос. 1942. Ч. 1(16).
148. *Одуд.* «Не життя, — а масляна» // Україна. 1920. Ч. 139.
149. *Одуд.* Нове про Т. Шевченка // Український Голос. 1943. Ч. 50.
150. *Одуд.* Паралелі // Україна. 1919. Ч. 52.
151. *Одуд.* Песимізм чи оптимізм? // Український Голос. 1941. Ч. 9.
152. *Одуд.* Пильнував дитину // Український Голос. 1941. № 56.
153. *Одуд.* Пишіть, люди, пишіть!... // Український Голос. 1943. Ч. 62.
154. *Одуд.* Потвора із серцем ідола // Український Голос. 1941. № 13.
155. *Одуд.* Приятельські розмови // Україна. 1919. Ч. 50.
156. *Одуд.* Прокляті редактори // Вісті. 1944. № 41.
157. *Одуд.* Різвятий чорт // Український Голос. 1942. Ч. 2.
158. *Одуд.* Стародавня йудейська поема з часів грузинського царя // Вінницькі Вісті. Вінниця, 1941. № 5.
159. *Одуд.* Точне обчислення // Україна. 1919. Ч. 63.
160. *Одуд.* Хай собі йдуть під усі вітри! // Вісті. 1944. № 42.
161. *Одуд.* Хто написав «Свгенія Онегіна» // Вісті. 1944. № 40.
162. *Одуд.* Хуторяни // Україна. 1920. Ч. 128.
163. *Одуд.* Цушпет // Український Голос. 1942. Ч. 3.
164. *Одуд.* Чоловік-дерево // Україна. 1919. Ч. 55.
165. *Одуд.* Що ти пишеш? // Український Голос. 1943. Ч. 55.[передрукована у берлінських «Вістях» (1943. № 50)]
166. *Одуд.* Як у нас пишеться критика // Наш Прапор. 1924. Ч. 3.
167. *Одуд.* Ф. «Українізація» // Голос Соціяліста. Київ; Прага; Львів, 1924. 36. 1. С. 31—39.
168. *Ф. Д.* Аліанти перед тяжкою зимою // Наше Слово. 1942. Ч. 31.
169. *Ф. Д.* Видобування скарбів із морського дна // Життя і Знання. 1932. Ч. 12. С. 351—353.
170. *Ф. Д.* Винахід сухого льоду // Життя і Знання. 1932. Ч. 7. С. 216.
171. *Ф. Д.* Доктор Степан Федак // Календар-альманах «Дніпро» на звичайний рік 1938. Львів, 1937. С. 127—128.
172. *Ф. Д.* Заснування Т-ва «Просвіти» в Бересті // Наше Слово. 1942. Ч. 8.
173. *Ф. Д.* На згарищах // Наше Слово. 1942. Ч. 18.
174. *Ф. Д.* На могилі Олекси Стороженка // Наше Слово. 1943. Ч. 2. [передруковано у численних українських часописах періоду Другої світової війни та у «Свободі» (Джерзі Сіті, 1952. Ч. 36)].
175. *Ф. Д.* «Новая политическая ситуация» // Відродження. 1918. № 183.

176. *Ф. Д.* Олександр Македонський у пустині // Наше Слово. 1942. Ч. 31.
177. *Ф. Д.* Пам'ятник Богдана Хмельницького в Києві // Народний ілюстрований календар «Просвіти» на переступний рік 1936. Львів, [1935]. С. 57—59.
178. *Ф. Д.* Поділ людей світа на раси // Народний ілюстрований календар «Просвіти» на переступний рік 1936. Львів, [1935]. С. 11, 12.
179. *Ф. Д.* Пропадають діти // Наше Слово. 1942. Ч. 21.
180. *Ф. Д.* Святочні концерти // Наше Слово. 1942. Ч. 13.
181. *Ф. Д.* Сергій Закрасняний // Календар-альманах «Дніпро» на переступний рік 1940. Львів, 1939. С. 135—136.
182. *Ф. Д.* Чи їхати до Німеччини? // Наше Слово. 1943. Ч. 8.
183. *Ф. Д.* Як позбутися вошей? // Наше Слово. 1942. Ч. 37.
184. *Федір Д.* Для гроша: картина нашої дійсности // Новий Час. Львів, 1932. Ч. 6.
185. *Чугайстер Трифон.* Воли наші, волики... // Наше Слово. 1942. Ч. 5.
186. *Чугайстер Трифон.* «Де згода в семействі»... // Наше Слово. 1942. Ч. 3.
187. *Чугайстер Трифон.* Наші політики // Наше Слово. 1942. Ч. 2.
188. *Чугайстер Трифон.* «Подай, Господи» і «Тобі, Господи» // Наше Слово. 1942. Ч. 1.
189. *Ш. М.* Українські журнали на Радянській Україні в 1929 р. // Нові Шляхи. Львів, 1930. Т. 9. кн. 10—12.
190. *Шнак.* «Гайдамацьке кубло» // Наш Прапор. 1924. Ч. 1(45).
191. *Шнак М.* Член Державної Думи і народня просвіта // Рада. Київ, 1908. Ч. 221.

Olesia Drozdovska

FEDIR DUDKO (1885—1962): JOURNALISTIC AND EDITORIAL ACTIVITIES

This article deals with the research of journalistic, publicistic and editorial activities of F. Dudko. A considerable amount of the scholarship has been devoted to the study of his literary heritage. However, journalistic, publicistic and editorial activities remain out of the scholarly discourse and await the rigorous and unbiased research. This situation is due, first of all, to the fact that many important facts of his collaboration with the media are recorded only in the press. The article reproduces a linear biography of F. Dudko. The little-known fragments of his life and activities during the Ukrainian Revolution of 1917—1921s and the

1920—30s are introduced into the scholarship. The article's findings show that F. Dudko's publications were published under the pseudonym of Did Yakiv in the «Vidrodzhennia» newspaper. We have elucidated the facts of F. Dudko's collaboration with newspapers and magazines «Vidrodzhennia», «Zhyttia i Znannia», «Nazustrich», «Nash Prapor», «Nashe Slovo», «Nedilia», «Rada», «Ukraiina», «Ukrainskyi Holos» and others as well as the participating in the creation of the «Izhak» magazine, editing of «Horokhivski Visti», «Kovelske Slovo» and others. More than 190 of his journalistic texts have been identified and introduced into scholarly circulation. Their bibliographic checklist has been compiled. The article analyzes the problematic-thematic spectrum and genre palette of the journalistic heritage of F. Dudko. It is highlighted that he mainly used such an artistic and journalistic genre as a feuilleton. He raised the problems of the absence of Ukraine in the information space of Europe. Additionally, F. Dudko stressed the importance of such Ukrainian mass media that would promote the idea of Ukrainian statehood, as well as honestly inform abroad about the developments in Ukraine. He highlighted the dominance of the Russian and Ukrainian-language anti-Ukrainian press. The journalist also drew attention to the issues of quality of written language, the culture of proper quoting texts of other authors (academic integrity) and so on. We conclude that F. Dudko left an invaluable journalistic and publicistic legacy, which yet requires its rigorous bibliography, systematization and rethinking.

Keywords: Fedir Dudko, the Ukrainian press, journalistic and editorial activities.

УДК 32-051(477)"18/19"

Ольга Катола

СЕРГІЙ ШЕЛУХИН (1864—1938): ІНТЕЛЕКТУАЛ-
ДЕРЖАВНИК НА СЛУЖБІ УКРАЇНИ

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-22](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-22)

Досліджено громадсько-політичну, державницьку та наукову діяльність Сергія Шелухина в контексті історичних реалій кінця XIX — першої третини XX ст., з'ясовано наповненість його творчого, літературного, доробку. Акцентовано місце і роль вченого у

Національно-визвольних змаганнях 1917—1921 рр., його внесок у громадсько-політичне життя української еміграції. Подано огляд його публікаторської діяльності та співпраці з українськими й зарубіжними пресовими виданнями.

Ключові слова: Сергій Шелухин, Українська Центральна Рада, суспільно-політична діяльність, державницька ідеологія, українське право, еміграція, наукові праці, публіцистика, літературна творчість.

Після поразки Національно-визвольних змагань 1917—1921 рр. проминули драматичні десятиріччя перебування української нації в умовах тоталітарної комуністичної системи. Визначні діячі — творці нової, незалежної і демократичної, України — опинилися не те що на маргінесі тогочасних наукових досліджень — їх намагалися стерти з пам'яті сучасників і наступних поколінь українства. Лише після здобуття Україною незалежності науковці отримали можливість досліджувати державницьку, суспільно-політичну, наукову, публіцистичну діяльність, творчий доробок особистостей, причетних до масштабних і доленосних зрушень в історії України, намагаючись втілити у життя споконвічні мрії та сподівання народу.

Серед цих діячів — державник, вчений-правник, історик, дипломат, публіцист Сергій Шелухин, багатогранний внесок якого у процес національно-культурного розвитку важко переоцінити. Сучасна історіографічна наука збагачена дослідженнями, які достатньо в повному обсязі розкривають життєвий шлях та наукові й творчі досягнення цієї надзвичайно цікавої й неординарної особистості, що відіграла важливу роль в один із найдраматичніших періодів історії України.

Важливим поштовхом до активного і поліаспектного вивчення діяльності визначних політиків-державників послужило розпорядження президента України Леоніда Кучми «Про відзначення 85-ї річниці утворення Української Центральної Ради» від 5 березня 2002 р. Початок XXI ст. ознаменувався появою цікавих досліджень означеного періоду, в яких, зокрема, акцентувалася постать діяльного розбудовника Української держави, визначного державника й історика, творця публіцистичних текстів й художніх творів С. Шелухина. До кола науковців, які вивчали цю проблематику, належать

Л. Ващук [2], М. Гетьманчук [4], О. І. та Я. О. Домбровські [5], І. Дружкова [6], В. Потульницький [9], Г. Стрельський, А. Трубайчук [10], Я. Турчин [11], О. Яцишина [12]. Ця тема у більш інформаційно-енциклопедичному контексті розроблялася І. Бегеєм [1], В. Верстюком і Т. Осташко [3], М. Комарицею [7], С. Наріжним [8] та ін.

Після закінчення Лубенської класичної гімназії 1883 р. юнак вступив до Університету св. Володимира у Києві на фізико-математичний факультет, але вже 1885 р. продовжив студії на юридичному факультеті. Його студентські дослідження, так би мовити, «на стику наук» засвідчили широкий діапазон зацікавлень і наукову допитливість.

Завершивши університетські студії, упродовж 1888—1893 рр. С. Шелухин обіймав різні посади в Єлисаветградському окружному суді. Високий професіоналізм та компетенція сприяли успішному розвитку його юридичної кар'єри: слідчий з особливо важливих справ, почесний мировий суддя Кам'янець-Подільської округи (з 1893 р.), товариш прокурора Кишинівського окружного суду (з 1902 р.). А ще — викладання юридичних дисциплін у класичних гімназіях, реалізація наукових захоплень, активна робота в Одеському юридичному товаристві... Після переїзду до Одеси 15 років присвятив юридичній практиці.

Під час знаменних подій 1917 р. С. Шелухин засвідчив чітку громадянську позицію і палку відданість національній справі, створивши з однопумцями й очоливши Український революційний керівничий комітет, до складу якого ввійшли представники українських організацій і партій.

Суспільно-політична діяльність С. Шелухина отримала новий імпульс після обрання його членом Української Центральної Ради від Херсонського краю. У Києві він працював також як член Центрального комітету Української радикально-демократичної партії (від червня 1917 р. — Українська партія соціалістів-федералістів). Необхідно наголосити, що на початку 1917 р. С. Шелухин, очоливши позапартійну фракцію самостійників, виступив проти політики соціалістів-федералістів, які підтримували ідею автономії України у складі майбутньої Російської федерації. Його ідеалом та метою як українського політика було створення Української незалежної

держави. Для вирішення цього питання він розробив концепцію історико-юридичних підстав. Однак лідери УЦР, займаючи на той час іншу позицію щодо державно-політичного майбутнього України, не скористалися пропонованою можливістю втілити законне право народу на незалежність, матеріалізовану у власній державі.

Після прийняття закону про Генеральний суд як найвищу судову установу Української Народної Республіки С. Шелухин, незважаючи на складні взаємини з політичним керівництвом УНР у січні 1918 р. був обраний одним із його восьми членів. Варто зазначити, що концепція історико-юридичного права відновлення української державності успішно посприяла міжнародному визнанню УНР представниками країн Четверного союзу.

24 березня 1918 р. С. Шелухина призначено міністром юстиції УНР. Однак активна робота, пов'язана з масивом запланованих змін у судовій системі, зупинилася: він разом з О. Лотоцьким та В. Прокіповичем були відкликані УПСФ через неспроможність уряду проводити «реальну діяльність».

Гетьманський переворот 29 квітня 1918 р. не став нездоланною перешкодою для співпраці С. Шелухина з новою владою: попри опозиційність УПСФ щодо гетьманського уряду він діяльно працював для української державності. Упродовж 23 травня — 7 жовтня 1918 р. політик очолював українську мирну делегацію на переговорах з радянською Росією.

Після затвердження гетьманом Павлом Скоропадським закону про Державний Сенат Української Держави С. Шелухин був членом Цивільного Генерального суду Державного Сенату. Після відновлення УНР він знову обійняв посаду міністра юстиції (судових справ) у першому уряді Директорії, а також був Генеральним прокурором. У 1919 р. призначений членом української делегації на мирній конференції в Парижі.

У цьому контексті важливо зазначити, що для С. Шелухина Україна справді була «понад усе» — він будував державу, а не руйнував її через власні амбіції. Послідовний у своїх політичних поглядах, відверто та принципово захищаючи їх, С. Шелухин був одним із нечисленних діячів доби Української революції, які зігнорували обмежені партійні інтереси та приватні зацікавлення і змогли плідно працювати для добра України.

Після утвердження більшовицького режиму на теренах України С. Шелухин 1921 р. емігрував на Захід: спочатку проживав у Відні, згодом — у Празі. У закордонні він брав активну участь у громадсько-політичному житті української еміграції. У 1921 р. разом із політичними опонентами С. Петлюри заснував Всеукраїнський національний державний союз, у тому ж році очолив Українське товариство Ліги Націй. Ще одна важлива інституція була створена у Празі — Правниче товариство, діяльним членом якого також став вчений, оскільки серед його завдань акцентувався розгляд не тільки юридичних питань, а й історико-політичних, що загалом сприяло поступу національної справи. На еміграції він співпрацював з такими інституціями, як Музей визвольної боротьби України та Український національний музей-архів (Прага) (очолював наукову колегію). У його активі — тісна співпраця із Союзом українських журналістів (Відень), почесне членство у товаристві «Єдність» (Прага), представництво від Української автокефальної православної церкви.

В Українському вільному університеті у Празі обіймав посаду професора карного права, викладав політичну історію України та право. Упродовж 1928—1935 рр. — декан факультету права і суспільних наук, до 1938 р. — проректор УВУ. Працював також в Українському педагогічному інституті ім. М. Драгоманова у Празі (1924—1925 рр.).

У його творчому доробку — майже 100 ґрунтовних праць з різних ділянок науки (насамперед історії, юриспруденції, філології), студій, розвідок, численні статті й рецензії й відгуки. Серед них варто виокремити такі фундаментальні дослідження, як: «Варшавський договір між поляками і Петлюрою» (1926), «Історикоправні підстави української державности» (Вінніпег, 1929), «До вивчення “Руської Правди”» (Прага, 1929), «Звідки походять назви: Русини, Русь, Галичани, Малороси, Українці» (Прага, 1929), «Німецька колонізація на Україні» (Прага, 1938).

Історичні монографії С. Шелухина «Звідки походить Русь: Теорія кельтського походження Київської Руси з Франції» (Прага, 1929) та «Україна — назва нашої землі з найдавніших часів» (Прага, 1936) суттєво вплинули на спростування політичних фальсифікацій стосовно державних та етнічно-національних термінів в історичній тягlostі.

Перебуваючи на Херсонщині, С. Шелухин активно співробітничав з «Єлисаветградскимъ Вѣстникомъ», вміщуючи у ньому різноманітні матеріали про українське життя, як-от передові статті, статті про селянські справи у волості, фейлетони. Особливо важливими для читачів були статті юридичної тематики. Результати наукового пошуку, оформлені в публікаціях, отримували суспільний розголос, що сприяло конкретним реальним наслідкам. Двадцять розвідок на правничі теми, надруковані у пресі в зазначений період, засвідчують його ґрунтовну компетенцію, громадянську позицію, моральність переконань та мовну вправність. На зламі століть (1897—1902 рр.) часопис «Бессарабець» охоче надавав свої сторінки нарисам і статтям авторства С. Шелухина. Прагнення правника з'ясувати недоліки судової системи і юридичної практики викликало повагу громадянства і певною мірою доказово впливало на конкретні законодавчі акти (його рекомендації та пропозиції набували силу для змін та доповнень до юридичних документів).

Після переїзду до Одеси С. Шелухин зацікавлено співпрацював із журналом «Право» (Петербург) та газетою «Одесській Листокъ», де вміщував статті правової тематики. Цікаво відзначити, що у період Першої світової війни він редагував журнал «Листокъ Пчеловода», який був органом Одеського товариства сільського господарства.

Велику увагу С. Шелухин приділяв утвердженню української мови, насамперед — в царині освіти. Так, 1911 р. в освітньо-педагогічному журналі «Світло» друкувалися його статті означеної тематики, зокрема «Значення рідної мови для народності і творчості» (згодом вона вийшла у світ окремою відбиткою). Вже у повоєнний час у часописі «Шлях» опубліковано його працю «Наша пісня».

Перебуваючи на еміграції у Чехословацькій Республіці, С. Шелухин долучився до заснування «Вістника Народної Української Ради», співробітничав із журналом «На Переломі» (Відень) і кварталником «Немезіда» (Яблонне поблизу Варшави).

У міжвоєнну добу С. Шелухин активно співпрацював із літературно-науковим журналом християнської орієнтації «Дзвони», який виходив у Львові. Вміщені статті та інші матеріали позначені дискусійністю щодо певних статей Української Загальної Енциклопедії. У зазначений період на шпальтах багатьох пресодруків

публікувалися наукові праці і статті історико-політичної та державницької тематики.

Науково-творча спадщина визначного вченого-історика та державника, обсягова та різноаспектна за змістом, повинна стати об'єктом дослідження науковців.

1. *Бегей І.* Політичні портрети: Україна ХХ століття. Львів, 1996. Вип. 2. 35 с.
2. *Ващук Л. В.* Внесок ученого, історика, дипломата Сергія Шелухіна у розвиток українського правництва (За документами Центрального державного архіву зарубіжної україніки) // Архіви України. Київ, 2016. № 2. С. 40—48.
3. *Верстюк В., Осташко Т.* Діячі Української Центральної Ради: біограф. довід. Київ, 1998. 255 с.
4. *Гетьманчук М. П., Турчин Я. Б.* Сергій Шелухін: суспільно-політичні погляди на державотворчі ідеали. Львів, 2006. 214 с.
5. *Домбровський О. І., Домбровський Я. О. С. П.* Шелухін — правознавець, борець за українську державність // Правова держава. 2002. № 4. С. 201—207.
6. *Дружкова І. С.* Внесок Одеси і Український державотворчий рух 1917—1918 рр. (на прикладі діячів Центральної Ради та Гетьманату) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: Історія. Вінниця, 2008. Вип. 14. С. 327—332.
7. *Комариця М.* Шелухин Сергій // Українська журналістика в іменах: матеріали до енциклопед. слов. Львів, 1999. Вип. 6. С. 365—368.
8. *Наріжний С.* Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919—1939. Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 1999. 272 с.
9. *Потульницький В.* Сергій Шелухін // Історіографічні дослідження в Україні. Київ, 2003. Вип. 12. С. 267—283.
10. *Стрельський Г., Трубайчук А. М.* Грушевський, його сподвижники й опоненти. Київ: Четверта хвиля, 1996. 192 с.
11. *Турчин Я. Б.* Державотворчі аспекти української національної ідеї у теоретичній спадщині С. Шелухіна // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: зб. наук. пр. Львів, 2004. Вип. 15. С. 90—98.
12. *Яцишина О. Я.* Громадсько-політична та наукова діяльність С. П. Шелухіна: автореф. дис. ... канд. іст. наук. 07.00.01. Запоріжжя, 2004. 20 с.

References

1. Behei, I. (1996). *Politychni portrety: Ukraina XX stolittia*, Lviv, vyp. 2, 35 pp. (in Ukr.).
2. Vashchuk, L. V. (2016). Vnesok uchenoho, istoryka, diplomata Serhiia Shelukhina u rozvytok ukrainskoho pravnytstva (Za dokumentamy Tsentralnogo derzhavnogo arkhivu zarubizhnoi ukrainiky), *Arkhivy Ukrainy*, Kyiv, no 2, pp. 40—48. (in Ukr.).
3. Verstiuk, V. & Ostashko, T. (1998). *Diyachi Ukrainskoi Tsentralnoi Rady: biohr. dovid.*, Kyiv, 255 pp. (in Ukr.).
4. Hetmanchuk, M. P. & Turchyn, Ya. B. (2006). *Serhii Shelukhin: suspilno-politychni pohliady na derzhavotvorchi idealy*, Lviv, 214 pp. (in Ukr.).
5. Dombrovskiy O. I. & Dombrovskiy Ya. O. (2002). S. P. Shelukhin — pravoznavets, borets za ukrainsku derzhavnist, *Pravova derzhava*, no 4, pp. 201—207. (in Ukr.).
6. Druzhkova, I. S. (2008). Vnesok Odesy i Ukrainskiy derzhavotvorchyy rukh 1917—1918 rr. (na prykladi diyachiv Tsentralnoi Rady ta Hetmanatu), *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni M. Kotsiubynskoho*. Serii: Istorii, Vinnytsia, vyp. 14, pp. 327—322. (in Ukr.).
7. Komarytsia, M. (1999). Shelukhyn Serhii, *Ukrainska zhurnalistyka v imenakh: materialy do entsykloped. slov.*, Lviv, vyp. 6, pp. 365—368. (in Ukr.).
8. Narizhnyi, S. (1999). *Ukrainska emihratsiya. Kulturna pratsia ukrainskoi emihratsii 1919—1939*, Kyiv, Vyd-vo im. O. Telihy, 272 pp. (in Ukr.).
9. Potulnytskyi, V. (2003). Serhii Shelukhin, *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini*, Kyiv, vyp. 12, pp. 267—283. (in Ukr.).
10. Strelskiy, H. & Trubaichuk, A. (1996). *M. Hrushevskiy, yoho spodvyzhyky y oponenty*, Kyiv, Chetverta khvyliya, 192 pp. (in Ukr.).
11. Turchyn, Ya. B. (2004). Derzhavotvorchi aspekty ukrainskoi natsionalnoi idei u teoretychnii spadshchyni S. Shelukhina, *Ukrainska natsionalna ideya: realii ta perspektyvy rozvytku: zb. nauk. pr.*, Lviv, vyp. 15, pp. 90—98. (in Ukr.).
12. Yatsyshyna, O. Ya. (2004). *Hromadsko-politychna ta naukova diyalnist S. P. Shelukhina: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk.*, Zaporizhzhia, 20 pp. (in Ukr.).

Olga Katola

SERHIY SHELUKHYN (1864—1938): AN INTELLECTUAL
AND STATESMAN IN THE SERVICE OF UKRAINE

The paper seeks to explore main stages of the lifeline of S. Shelukhyn as well as characterize his public and political activities, the scholarly achievements, literary and publicistic legacy of the scholar and politician. His classical graduate studies, professional and career background of the lawyer-practician, a shaping of his social and political views and scholarly interests are revealed in the historical circumstances of that time. A particular attention has been paid to his public activities. He was an active founder and member of the socio-political organizations significantly contributing into a development of the national movement. With the beginning of the Ukrainian Revolution, S. Shelukhyn as a delegate, a leading member of the Ukrainian Party of the Socialists-Federalists to the Ukrainian parliament, the Ukrainian Central Council (Rada), was particularly engaged in social and political work. After the proclamation of the UNR, holding high-ranking state posts, he opposed the federation with Russia. The positive aspects of his political life are establishment and activities of the public organizations, scientific institutions, teaching at the Ukrainian high schools, a fruitful collaboration with the press. The S. Shelukhyn's scholarly heritage is represented here. Specifically, the studies in history and origin of the Rus-Ukraine, history of the Ukrainian law (in particular, in the field of the criminal and civil law), political sciences and so on, are presented here. The article distinguishes a particularly active scholarship of S. Shelukhyn in the émigré period. One of the biggest achievements of this historian and scholar is the making of argumentation basis for legitimization of the right of the Ukrainian people at restoration and building of the independent state. His beloved interest to literature and creative talent fostered poetry printing on the pages of many press publications, mainly of the citizen and patriotic motifs as well as translations of the belles lettres. His publicistic texts were a continuation of his social and political work. They conveyed to the readers his views, sentiments and beliefs shaping the self-consciousness of the Ukrainian nation and broadening horizons of knowledge.

Keywords: Serhiy Shelukhyn, the Ukrainian Central Council (Rada), social and political work, etatist ideology, the Ukrainian law, emigration, scholarship, publicism, literary works.

Мар'яна Комариця
КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОБРІЇ ПУБЛІЦИСТИКИ
МИКОЛИ ГНАТИШАКА

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-23](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-23)

Проаналізовано публіцистичний доробок католицького критика Миколи Гнатишака, вміщений у межах авторської рубрики «З літературного життя» (1935—1939) газети «Мета». М. Гнатишак наголошував у публікаціях на ролі духовної творчості в ієрархії суспільних цінностей, потребі гармонійного вивчення синхронного та діахронного зрізів української літератури, необхідності її розбудови на національній основі, водночас застерігав проти публіцистичної риторики й дидактизму. Низка матеріалів мала дискусійний характер, зокрема про критерії розподілу нагород за 1935 р. літературним журі ТОПЖу і про світоглядність у літературі.

Ключові слова: *Микола Гнатишак, католицька критика, публіцистика, газета «Мета», рубрика «З літературного життя».*

Для літературного життя Галичини міжвоєнної доби характерна динаміка: суспільство хоча й прагнуло до національної консолідації в умовах окупації Східної Галичини Польщею, однак різному бачило шляхи виходу з політичної кризи. Така різновекторність сприяла тому, що виникали та зникали літературні групи, виходили у світ і балансували на хвилях читацького інтересу часописи, що ставали трибуною для журналістів, політиків, письменників, громадських діячів.

Микола Гнатишак — непересічна постать, літератор католицького табору, представники якого гуртувалися довкола журналів «Поступ», «Дзвони», газет «Нова Зоря», «Мета» та ін. І хоча в літературному процесі 20—30-х рр. ХХ ст. він більш відомий як теоретик літератури, все ж М. Гнатишак ніколи не стояв осторонь актуальних проблем тогочасся. Він — автор численних аналітичних і оглядових статей, рецензій, полемічних матеріалів. Його доробок як публіциста найповніше представлений у тижневику «Мета», де критик не тільки друкував статті, а й вів упродовж 1935—1939 рр. постійну рубрику «З літературного життя».

Мотиви заснування згаданої рубрики обґрунтовано у ч. 16 за 1935 р. — це потреба переконати у вартості мистецтва тих пред-

ставників інтелігенції, що зверхньо ставилися до літератури й мистецтва як до явищ, які не приносять матеріального зиску. Окреслений підхід не можна назвати новим, він був у різні часи в різних народів, однак духовна творчість рано чи пізно відвойовувала належне їй місце в суспільній ієрархії цінностей: «Мистецтво слова стало з бігом віків таким могутнім чинником людської культури, що ігнорувати його не сміє ніхто з тих людей, які претендують на назву інтелігентів. Оця, здавалося б, зовсім незрозуміла теза, на жаль, не є самозрозумілою в умовах нинішнього зтехнізованого й зматеріалізованого життя, а вже на іронію виглядає вона в межах галицького культурного загумінка. Бо ж у нас, правду сказавши, не лише повно серед т. зв. інтелігенції літературних ігнорантів, але, що гірше, до „доброго тону” належить серед них чванитися своєю ігноранцією „in roëticis”. Боротися з оцим нахабним незнанням — це одно з головних завдань не лише літературних журналів, але й часописів загального характеру» [4, с. 14]. У публікаціях рубрики планувалося періодично (що два тижні) обговорювати важливі проблеми, пов'язані з мистецтвом слова, та давати читачеві орієнтири в біжучому літературному житті. У католицькому часописі така рубрика мала відповідний ідеологічний стрижень, тобто «поруч естетичних [подавалися] також релігійно-моральні критерії оцінки літературних творів» [4, с. 14]. Українська католицька література перебувала на той час у стадії формування, але й деякі більш могутні культурно народи теж щойно вели боротьбу за неї. У контексті дефінітивного окреслення католицької літератури М. Гнатишак звертав увагу на різноплановість розуміння самого поняття: воно не обмежується творами релігійної тематики, до католицької літератури можна зарахувати й ті зразки українського красного письменства, що випливають із глибин християнського світогляду і не суперечать ідеалам правди, добра та краси.

Обґрунтований погляд на вартість для літератури національної основи «нічого не має спільного з публіцистичною скрайністю й виключністю, що не хоче бачити в літературі ніщо іншого, крім національної й визвольної ідеї» [19], — наголошував М. Гнатишак у статті «Національна література і християнський універсалізм». Він не поділяв засади «позитивістичної» теорії літератури, тобто спроб обмежити літературу висвітленням щоденних справ — розвитку

рільництва та промислу, збільшення числа шлюбів, зменшення смертності серед дітей, поширення освіти й моралі: «Ясна річ, що коли таке, зрештою розумне, наставлення не було б опромінене запалом, ідейністю й духом самопожертви — то це була б загибель для нації» [19]. Здійснивши невеликий ретроспективний екскурс в українську літературу XIX ст., критик протиставляв Івана Нечуя-Левицького та Бориса Грінченка, що вбачали мету красного письменства у просвіті та вихованні народу, поглядам Івана Франка, який «потрапив був станути на вищий рівень естетично-психологічної критики, не занедбуючи при тім і національної та суспільної сторінки літератури» [19]. Одночасно з інтернаціоналізацією літератури, яка дає змогу з однаковим інтересом читати твори авторів різних народів, зростала націоналізація літератур. І. Франко наголошував, що ці процеси не суперечні: талановитий письменник — наче дерево, що живить своє коріння соками національного ґрунту, а кроною сягає інтернаціональної атмосфери ідейних, суспільних, естетичних і моральних змагань. У такій діалектичній взаємодії М. Гнатишак хоч і вбачав відгомін ідей Михайла Драгоманова, все ж І. Франко переосмислив і скоригував цей процес, і це дає підстави тлумачити його не в аспекті «поступового інтернаціоналізму», а християнського універсалізму: «І це продуховлення, що його одержує національна ідея через погодження її з універсальним християнським світоглядом уважаємо за найціннішу синтезу в житті нації» [19].

Ідеологічним опонентом католицької критики М. Гнатишак вважав критику ліберальну, головним представником якої був на той час Михайло Рудницький. Його друкована трибуна — це перш за все щоденник «Діло» й двотижневик «Назустріч». Два полюси підходу до літератури увиразнила прилюдна літературна дискусія на тему «Чи мусить письменник мати світогляд?», що відбулася 14 квітня 1935 р. між д-ром Миколою Гнатишаком і д-ром Михайлом Рудницьким у Товаристві письменників і журналістів імені І. Франка.

Доповідачі по-різному трактували поняття «світогляд». М. Гнатишак виокремлював два рівні цього поняття. У ширшому сенсі — це сукупність фундаментальних метафізичних і етичних переконань людини, а у вузкому — система поглядів на релігійні, політичні,

національні й соціальні проблеми, тобто ідеологія: «Світогляд світоглядом не рівний, і не кожда людина на крилах свого світогляду потрапить летіти до сонця» [34, с. 6]. Дискусія не мала б підстав, якщо б йшлося про філософський (метафізичний) вимір, однак світогляд на рівні ідеології, що безпосередньо чи опосередковано відбивається у письменницькій творчості, була доволі актуальною темою у час ідеологічних протистоянь.

М. Рудницький не погоджувався з опонентом, обмежуючи поняття «світогляд» власне першим значенням. Тому цілісне світобачення — це, на його думку, привілей філософів, твори ж геніїв світової літератури не дають змоги його простежити, бо письменник працює не з ідеями, а з образами: «Лікаря обходить тільки стан здоров'я, літературного критика тільки літературна вартість твору, Достоєвський, Шевченко, Гамсун і взагалі всі великі письменники не мали (!!Ред. “Н. З.”) світогляду» [34], якщо розуміти під цим поняттям «згармонізовану систему», яка всі явища життя трансформує в єдину цілість. Учасники літературного вечора значно розширили полемічне поле, заторкнувши дотичні проблеми, згодом дискусія продовжилась у пресі, бо тісні хронологічні рамки цього прилюдного заходу не дали змоги всім висловитися. Зрештою, редакція «Нової Зорі» справедливо підсумувала, що «ніщо так не характеризує духового рівня публіки як її дискусія» [35]. Дискусійний вечір засвідчив підтримку аудиторією позиції М. Гнатишака: цей факт важливий у контексті деяких сучасних досліджень про міжвоєнне літературне життя, адже ідеї М. Рудницького, незважаючи на задекларовану ним «європейськість», часто не були сприйняті значною частиною української інтелектуальної еліти, а більшість аргументів учасників вечора були на підтримку М. Гнатишака.

Через півроку, 13 жовтня 1935 р., у залі Національного музею у Львові відбувся вечір української поезії. Як інформувала рубрика «З літературного життя», вступне слово виголосив на ньому М. Рудницький і, «як звичайно, закип собі з публіки. В кільканацятьох реченнях порівняв поезію з літаками і вином, а літературних критиків — зі смакунами» [6]. Таке іронічне ставлення до літератури М. Гнатишак трактував як прояв літературного релятивізму. На вечорі було виголошено твори 13 українських письменників, поділені на три відділи: поезія довоєнних авторів, проза, поезія

молодих митців. Серед імен письменників, чії твори прозвучали на вечорі, — Богдан Ігор Антонич, Святослав Гординський, Петро Карманський, Богдан Кравців, Роман Купчинський, Богдан Лепкий, Євген Маланюк, Олександр Олесь, Василь Пачовський, з-поміж прозаїків — Катря Гриневичева, Улас Самчук, Василь Стефаник. Загальне враження від події було неоднозначним, бо хоча сама ідея заходу заслуговувала на схвалення, однак форма проведення, добір творів та манера читання акторами не сприяли підтримці інтересу глядачів: «А над цілим морем сірих слів вистрілювали вгору дві гранітові скелі, освітлені сонцем великого таланту: два оповідання В. Стефаника. Наглядно показалося, що цей письменник на правду перевищає талантом усіх інших» [6]. Літературний вечір засвідчив, що такі імпрези треба влаштовувати частіше, щоб навчитися зацікавлювати глядачів.

26 жовтня 1935 р. у Науковому товаристві ім. Шевченка М. Рудницький виступив із доповіддю «Нові методи літературознавства». Про цей виступ інформувала читачів «Мети» замітка К. Чеховича «“Літературознавство” Д-ра Михайла Рудницького», теж вміщена під рубрикою «З літературного життя». У доповіді, зауважено в ній, не було розмежовано базові поняття — історія літератури, теорія літератури й літературна критика, також не окреслені конкретно методи. Автор замітки категорично не погоджувався із висловленим під час виступу твердженням, що історія літератури — це експериментальна наука, бо до сфери науки, мовляв, входить тільки те, що є предметом експерименту, все інше — це метафізика. М. Рудницький визначав єдиним критерієм оцінки творів естетичну красу, а такий критерій настільки загальний, наскільки й самозрозумілий, позбавлений конкретики. За Олександром Потебнею, кожен мистецький твір має три складові: зовнішню форму, внутрішню форму та зміст. Хаос понять, проблем і чужих думок зумовив ситуацію, коли в дискусії заторкувалося надто багато дотичних тем, які так чи інакше були порушені доповідачем, тож при цьому втрачалася логічна нитка розмови. Доповідач опосередковано не оминув і згадані вже світоглядні проблеми: «Своєрідний космополітизм і брак зміслу для різниці між науками природничими і духовими привели Д-ра М. Рудницького до фальшивого висновку, що літературознавство не може мати національної закраски. А тимчасом вже

сама національна закреска кожної літературної мови висуває перед дослідником проблему національної своєрідності даного літературного твору» [32, с. 5].

Ідеологічні засади проявляються у творчості не лише письменника, а й критика, причому як на синхронному, так і на діахронному зрізах. У статті з приводу 750-ліття появи «Слова о полку Ігоревім» М. Гнатишак наголошував, що український народ належить до тих нечисленних культурних націй, у яких збереглася така цінна й давня пам'ятка, національну вагу якої має розуміти кожен українець: «Своїм боєвим лицарським духом, своєю високомистецькою, а при цьому щиро-українською поетичною формою цей твір є не лише свідком нашого славного високо-культурного минулого, але й ще тепер він має в собі ідейні й емоціональні вартості, які ворущать душу й серце нинішнього модерного читача та дають йому свідомість нашої національної вартості та гідності» [5, с. 6]. У «Слові о полку Ігоревім» — творі, що постав на зорі впровадження християнства в Україні, відчутний відгомін поганської мітології, все ж це мистецький вияв не лише лицарського, а й християнського духу княжої доби української історії. Коли ж йдеться про культурну вартість пам'ятки, то варто усвідомити, що туга за подібними виявами старої поезії «у інших народів зродила цілий ряд літературних фальсифікатів», зокрема чеський краледворський та зеленогорський рукописи. Цей мистецький твір нерозривно пов'язаний із політичними процесами на різних історичних відтинках: російські вчені систематично й цілеспрямовано намагаються присвоїти собі цю давньоукраїнську літературну пам'ятку, незважаючи на те, що «Слово...» є «повною і виключною власністю українського народу» [5, с. 7].

Не випадково інший представник католицького табору, Константин Чехович, підкреслював у статті «Омелян Огоновський як історик української літератури» факт перегуку між поглядами Омеляна Огоновського й Олександра Потебні: обидва вчені виводили генезу цієї пам'ятки давньоукраїнської літератури з народнопоетичної творчості, а не візантійських чи скандинавських джерел, вбачали витoki витонченої поліфонії її образної системи в народній символіці [33, с. 410—411]. М. Гнатишак у своїй «Історії української літератури» теж підкреслив національне начало у «Слові...»:

«Ідейно поема вся пронизана патріотичним патосом та пророцьким гнівом на українських князів, що вони своїми міжусобицями запропащують рідний край, але також величнюю свідомістю могутности Української Держави та краси української землі. Літературно — це твір виїмкового поетичного генія, який зумів у схему старої лицарської поеми влити стільки ліричного тепла й драматичного руху, що витворив, мабуть, найкращий зразок дружинного епосу всіх часів» [15, с. 102]. К. Чехович підкреслював у згаданій статті тезу О. Огоновського про необхідність відмежування суто літературного вислову автора цієї пам'ятки давньоукраїнської літератури від народнопоетичних вкраплень. Але саме ці вкраплення засвідчують права українців на унікальну літературну пам'ятку, бо важко припустити, щоб літературні твори впливали на народнопоетичну творчість у тих часах, коли «грамотність була привілеєм небагатьох» [33, с. 412].

Із постаттю К. Чеховича пов'язаний один цікавий епізод тогочасного літературного життя. Замітка «Відрадний прояв» інформує про прилюдне визнання Ярославом Рудницьким факту крадіжки «духової власності» К. Чеховича — вступу та частини розділу книги «Олександр Потебня. Український мислитель-лінгвіст» (Варшава, 1931), використаних у статті «Pierwszy słowiański myśliciel-lingwista», опублікованій у часописі «Kurjer Literacko-Naukowy» 23 вересня 1935 р. під псевдонімом Bogdan Antoniewicz. Спеціальна комісія у складі В. Залозецького, В. Радзиковича й М. Гнатишака, створена для розслідування цієї справи, винесла таке рішення: «Комісія для розсліду повищої справи стверджує, що ввиду цього, що п. д-р Ярослав Рудницький виявив вище поміщеною заявою свій жаль з приводу свого вчинку й обіцяє на майбутнє подібних вчинків не повторювати, — ця справа є для п. Ярослава Рудницького по громадянськи зліквідована» [1]. Рішення датоване 22 серпня 1938 р. (тобто через три роки після публікації «позиченої» статті). М. Гнатишак акцентує увагу на моральному аспекті: тобто не на факті плагіату, а на сміливості молодого вченого прилюдно визнати цей факт.

Різні дивогляди траплялися у літературно-мистецькому середовищі. Наприклад, у замітці «Літературні куріози» йдеться про гурток «Думка» в Парижі, який заснував Т. Якимчук. До групи входив

ли також І. Карбовський, К. Сокалик, Д. Теній і С. Ярославенко, а їх діяльність характерна була тим, що «вони претендують на реформаторів української поетичної мови й правопису» [11, с. 4], впроваджуючи такі слова та форми написання, як «шчоденник», «разу», «ростічність» та ін. Автор рубрики ставить риторичне, однак справедливе запитання: «Справді не знати: чи це божевільна манія великості, чи нахальна безличність?». Адже за кошти, витрачені на об'ємні ілюстровані видання, можна було видати справді цінні для української літератури твори. Ще одним курйозом вважає М. Гнатишак радянофільську газету «Селянські Вісти», що почала виходити в кінці 1930-х рр. у Коломиї. Окрім передруків із польських видань «Dziennik Ludu» і «Walka Ludu», тут велася «Селянська літературна сторінка», яка містила поради для селян, як стати письменником. Коментуючи редакційну примітку до віршів поетів-початківців та відзначені в ній хиби ритму, М. Гнатишак зауважував, що ці тексти не варто читати як тонічні вірші, адже автори інстинктивно наслідували народний козачковий ритм. Тут помітна алюзія до дискусії К. Чеховича з Б. Якубським щодо ритму Шевченкової поезії: перший, як відомо, обстоював услід за своїм учителем Степаном Смаль-Стоцьким народні ритми (і навіть пропонував записувати їх нотами), а другий вважав, що це силабо-тоніка з незначними відхиленнями.

Справа виховання молодих поетичних талантів — справді відповідальне завдання. У статті «Про часи, коли ще всі писали вірші...» критик розмірковував над особливостями індивідуальної та колективної психіки молоді, яка не відгукнулася на заклик редакції «Мети» надсилати свої оригінальні поетичні чи белетристичні твори. Адже всі, хто «мав до діла» з видавничими чи літературними справами, знають, якою кількістю паперу переважно засипають редакцію графомани [22].

Українське письменство у 30-х рр. ХХ ст. настільки розвинулося як оригінальне і вартісне, що ним цікавилися й чужинці. Замітка «Німецький науковий журнал про найновішу українську літературу» аналізованої рубрики інформувала, що на прохання редакції празького німецькомовного наукового журналу «Slavische Rundschau» (1938. Ч. 1), Лука Луців (відомий читачам «Вістника» під псевдонімом Л. Граничка») написав оглядову статтю німецькою

мовою про важливіші літературні події останніх років, зазначаючи зокрема, що в Галичині існують три ідеологічні напрями — націоналістичний, ліберальний і католицький: «Слід зазначити, що також другий і третій напрямок часто підкреслює в своїх творах націоналізм, але ступенований згідно з ідеологіями цих напрямків» [21, с. 4]. Серед згаданих у статті авторів — імена Юрія Клена, Юрія Косача, Наталі Лівницької, Євгена Маланюка, Леоніда Мосендза, Уласа Самчука, Софії Яблонської та ін. Укінці подано також короткий огляд закарпатської літератури. Зрозумілий інтерес М. Гнатишака як представника католицької критики до оцінки Л. Луцівим релігійного світосприйняття таких письменників, як Богдан Ігор Антонич і Наталена Королева. Саме ці уривки статті зацитовані у публікації в «Меті»: «Серед по католицьки думаючих письменників перше місце належить передчасно помершому Богданові Ігореві Антоничеві (1910—1937). За його молодечим “Привітанням життя” прийшла дозріла збірка поезій “Три перстені” і лебединий спів “Книга Лева”. Спершу він друкував свої вірші по часописах різних ідеологічних напрямків, але вкінці заявив, що помирився з Богом і світом і так знайшов душевний спокій. Його вдачі ближча поетична, замріяна тиша, ніж поза боєвого співця: він почав як “п’яний співець зі сонцем у кишені”, а скінчив признанням, що найліпше чується “зі замкненими очима”» [21, с. 4]. Н. Королева «чується так само вдома» і в перших роках християнства, і в середньовічні часи, і в сучасності. Натомість у контексті розмови про Ю. Косача ключовими стають слова, що супроводжують бойові змагання різних епох, — князь Ігор, хрестоносці, Альказар. Мимоволі виринають прикрі асоціації зі статтями М. Рудницького в польській пресі, який тут не названий і завуальований у фразі «відомий критик», що «бючи поклони перед “парижами” підозрілої марки, систематично поменшує і обезвартное все, що українське» [21, с. 5].

Яскравим свідченням формування цілісного національно-духовного простору в міжвоєнній Галичині стала поява «Української Загальної Енциклопедії» за редакцією Івана Раковського. Це видання було підготоване на високому рівні як формально, так і щодо змісту: «Якщо загальна енциклопедія є неначе свідомством куль-

турної зрілості народу, то це свідоцтво випало для Українців, у скромних, щоправда, рамках, але дуже гарно» [24].

Панорамну картину міжвоєнного літературного життя формує цикл публікацій М. Гнатишака з приводу літературних нагород Товариства письменників і журналістів імені І. Франка (ТОПІЖ) та Українського католицького союзу (УКС). Сама ідея заснувати літературну нагороду виникла ще 1929 р., однак лише в 1933 р. була зреалізована — перших лауреатів премії ТОПІЖу вітали, відповідно, на початку 1934 р. Члени журі — відомі на той час письменники і вчені — Василь Сімович, Софія Русова, Володимир Дорошенко, Роман Купчинський, Константина Малицька, Михайло Рудницький та Микола Гнатишак. Мета ж премії — спонукати письменників до суперництва, і хоча митець пише не для грошей, все ж матеріальний бік теж важливий [30].

Першими лауреатами стали Галина Журба, Богдан Кравців, Святослав Гординський, Степан Левинський та Жигмонт Процишин: журі не могло виокремити когось із них, тому розділило всю суму порівну поміж п'ятьма переможцями. Преса активно відгукувалася на цю культурницьку акцію — часописи рясніли рецензіями на нагороджені твори, друкували інтерв'ю із переможцями та коментарі. Перші два роки членам журі вдавалося досягти консенсусу, але визначення переможця літературної продукції за 1935 р. спричинило серйозний конфлікт ідеологій та інтересів. З усіх трьох нагород була присуджена лише друга Ірині Вільде за книги «Метелики на шпильках» і «Химерне серце». Таке рішення М. Гнатишак категорично не сприйняв і на знак протесту вийшов зі складу журі, подавши офіційну заяву голові К. Малицькій та редакціям «Діла» й «Нового Часу» («Діло» цю заяву так і не опублікувало). У заяві, зокрема, зазначено: «Я тверджу, що мої розходження з іншими членами журі були засадничі, а члени ради Товариства “не добачують” у них “засадничих моментів”. Обмежуся до короткого з'ясування становища: журі не повинно було офіційно проголошувати **єдиною** найкращою репрезентанткою української цьогогорічної літературної нагороди молоду авторку, яка при дійсно мистецькому рівні своїх творів в тематиці поки що обмежується до чисто особистих, еротичних, і то не типових переживань» [12]. При цьому журі зігнувало творчість «іншої авторки» (Наталени Королевої),

яка своїми творами не поступається Ірині Вільде щодо мистецької вартості, а глибиною тематики її значно перевищує.

Згадану ситуацію введено в ширший культурно-політичний контекст у статті «Totschweigen!»: це слово стало у світі терміном на позначення методу ігнорування небажаних явищ: «Католицький чи націоналістичний, чи який-небудь інший ідеологічно скристалізований твір (крім комуністичних!) міг стояти дуже і дуже багато вище від еляборатів каварняних літератів того часу, та все-таки він не дочекався не то що прихильної, але навіть неприхильної згадки в тих часописах, що надавали тоді тон культурному життю Німеччини; злегковажений, промовчаний, попадав скоро в забуття» [28]. Такий метод дав підставу німецьким ліберальним критикам представляти себе як «об'єктивних», бо вони, мовляв, не виступають проти письменників опозиційного табору. У контексті ж ситуації, що виникла на галицьких літературних теренах, М. Гнатишак дорікає М. Рудницькому за суб'єктивізм: він вважав би за особисту образу, якби твори Ірини Вільде, що йому найбільше подобалися, не отримали нагороди або ж були відзначені нарівні з іншою авторкою: «Тому треба було порушити всі пружини, щоб таким чином задокументувати актуальність своїх диктаторських аспірацій у галицько-українській літературі» [28]. Конфлікт не спричинив глибшого протистояння: М. Гнатишак не вийшов із ради ТОПЖу (як дехто прилюдно йому радив в ім'я «послідовності»), а лише зі складу журі, відповівши не без іронії: «Гадаю, що краще стояти навіть одинцем проти фронту противника, ніж допустити до того, щоб цей фронт взагалі не мав з ким боротися» [28].

«Заява» і коментар до неї таки здобули суспільний резонанс — це засвідчує редакційна стаття «Літературна нагорода», опублікована в наступних числах «Мети»: «Справою цьогорічної літературної нагороди зацікавилися широкі кола громадянства, так що майже вся українська преса zareагувала на цю справу окремими статтями або довшими замітками» [29]. Тут не тільки подано огляд публікацій у часописах «Назустріч», «Неділя», «Обрії», «Шлях нації», а й згадано про конфлікт, який виник під час проголошення нагород у залі «Бесіди» 30 січня 1936 р.: «...ряд промовців заатакував так журі та нагороджені твори, що в дійсності проголошення нагороди обернулось у якийсь суд, в якому журі боронилося і в

якому І. Вільде була обвинуваченою» [29]. Адже не тільки «1313» Н. Королевої й «Шестикрилець» К. Гриневичевої, а й «Рінь» О. Ольжича, «Сольо в тиші» В. Гаврилюка, «Буруни» С. Гординського, «Війна й революція» У. Самчука могли претендувати на нагороду. І хоча безпосередніх доказів впливу М. Рудницького на думку інших членів журі не було, не таємниця, що він намагався своїми рецензіями в часописах «Діло» й «Назустріч» знецінити або ж промовчати небажані твори.

Про подальший розвиток подій інформувала стаття «Дивне “закінчення” полеміки»: ТОПЖ опублікувало комунікат, у якому дякує усім членам журі, незалежно від їх поглядів на нагороджені твори, й апелює до всіх членів Товариства із закликом не ображати журі. Так миролюбно могла б закінчитися ця історія, якби не апеляція М. Рудницького, подана через польський літературний орган — газету «Sygnały». Питання українського літературного життя тут винесено на осуд чужинців, а міркування критика про мистецький рівень творів О. Ольжича, Н. Королевої та К. Гриневичевої — потенційних претендентів на нагороду — настільки ж суб’єктивні, наскільки некоректні. У статті «Coś niecoś o kobietości. Tegoroczna ukraińska nagroda literacka [Дещо про жіноцтво. Цьогорічна українська літературна нагорода]» національна та духовна традиції в літературі потрактовані як прояв консерватизму й ретроградності, а митців звинувачено у відсутності творів з такими традиціями. Ми б, мовляв, радо нагородили твори з високими гаслами, якби вони були. А так: томик поезій О. Ольжича «виглядав невиразно», «повість дебютантки з фірмою католицького видавництва» була наче б зі сміливою темою про винайдення пороху, але «річ та нічого не варта», ще одна повість, начебто історична, авторки з літературним ім’ям «така вишукана, що після 30 сторінок смертельної нудьги збудилася туга за “Трьома Мушкетерами”» [2]. Тож природно, за словами М. Рудницького, що нагорода, присуджена авторці, яка перебуває у власному світі — світі жіночого серця, спричинила традиційні для українського середовища в Галичині голоси святого обурення католицької та націоналістичної критики. Редакція «Мети» у коментарі до статті «Дивне “закінчення” полеміки» дала, що публікація не є продовженням дискусії, а М. Рудницький, закликаючи до порозуміння, розпалює водночас пристрасті на сторінках чужого часопису та провокує суспільний конфлікт.

Після цього гучного прецеденту Український католицький союз заснував свою окрему літературну нагороду, тож з наступного року українські письменники в Галичині мали більше шансів бути відзначеними за свою творчість. До складу журі увійшли: о. Гавриїл Костельник (голова), д-р Микола Гнатишак, м-р Петро Ісаїв, м-р Юліан Редько і о. Петро Хомин. На початку 1937 р. під рубрикою «З літературного життя» М. Гнатишак подав дві оглядові статті про твори, нагороджені преміями як ТОПЖу, так і УКС. Журі ТОПЖу першої нагороди за твори 1936 р. не присудило нікому, а другу — Наталені Королевій за збірку оповідань «Інакший світ». Найціннішою рисою творчості письменниці, на думку М. Гнатишака, є відсутність тенденційності, гармонійність між ідейно-змістовим комплексом та художнім оформленням твору. Н. Королева «випроваджує наше католицьке письменство з епохи, яку польські критики називають у себе часом “ченстоховських римів” — і веде його у сферу мистецької творчости» [7, с. 4]. Критик, вирізняючи сильніші та слабші риси її творів, уважав найкращою автобіографічну повість «Без коріння», в якій авторці вдалося без чіткого сюжету й композиції та без «надто індивідуальних стилістичних прикмет створити атмосферу правдивого живого життя» [7, с. 4]. Третю нагороду ТОПЖу отримав Юрій Липа за книгу новел «Нотатник». І хоча М. Гнатишак мав застереження щодо ідейного підґрунтя цих оповідань, зокрема, вважав, що їх не можна назвати національно будуючими, але відзначав високу мистецьку культуру вислову. Журі також звернуло увагу на першу частину повісті Федора Дутка про Мазепу, оцінивши її загалом позитивно, хоча в ній у «подробицях вражають поважні недотягнення» [7, с. 5], однак нагороди автор повісті не отримав.

Літературне журі УКС першу премію присудило Наталені Королевій за повісті «Без коріння», «1313» та книгу оповідань «Во дні они», другу — Богдану Ігорю Антоничу за «Книгу Лева», а третю — Леоніду Мосендзу за повість «Засів». Надто скромним і обережним для таланту рівня Антонича було застереження, що на тлі слабкої загалом поетичної продукції 1936 р. його книга була визначним явищем, усе ж критик відзначив творчий розвиток, «зрілішу силу експресії» на тлі тенденції до «гіпертрофії метафор» [8, с. 6]. Позитивні риси «Засіву» — це глибокий психологізм, міцний

моральний та ідеологічний стрижень, композиційна і стилістична викінченість переважають недоліки мовного характеру, зокрема деякі перелічені чехізми. Була згадана у статті й поетична добірка Юрія Косача «Мить із майстром», що не отримала нагороди, хоч і має літературну вагу, бо вона є «надто дрібним виявом творчої індивідуальності» [8, с. 7] митця. Журі не взяло також до уваги роман Ольги Кобилянської «Апостол черні» з формальних міркувань: перша частина твору вийшла в 1924 р.

Стаття «У боротьбі за добро і красу» не тільки містить огляд творів, нагороджених літературним журі УКС за 1938 р., а й метафорично відображає сутність літературно-критичної концепції М. Гнатишака — враховувати при оцінці художнього твору як його естетичні вартості, так і етичні критерії. Згаданий факт прилюдного протесту М. Гнатишака аж до виходу зі складу журі ТОПЖу актуалізував у літературних і загалом суспільних колах питання критеріїв оцінки творів потенційних лауреатів: «Навіть серед так дібраного збору, де не може бути мови про якісь засадничі розбіжності в релігійно-моральній і світоглядівій ділянці, є поважні різниці поглядів на справи чисто літературні, а зокрема на спосіб пристосування наших світоглядових постулатів до літературних творів та на спосіб погодження цих постулатів зі строгою літературно-критичною оцінкою творів» [26]. Тобто навіть у межах католицького табору виникали дискусії щодо принципів оцінки. Першу нагороду не було присуджено нікому, другу — Юрієві Липі за поетичну збірку «Вірую» й Іванові Керницькому за збірку оповідань «Мій світ», а третю — Василеві Короліву-Старому за книгу оповідань «Милосердний Самарянин».

Незважаючи на факт нагородження, стильова новизна поезії Ю. Липи, на жаль, не була достойно оцінена. Критика (не тільки католицька) не побачила в його віршах наскрізь оригінального поетичного втілення: «Це не була олія, ба навіть аквареля. Це була графіка, хоч і часом кольорована» [31, с. 286], — за влучним висловом Євгена Маланюка, — відгомін барокових традицій несправедливо зневаженої епохи Середньовіччя. Натомість М. Гнатишак трактував збереження поетом свого неповторного стилю літературною відсталістю. Протиставляючи ідеологічну й художню сферу, він доходив висновку, що якщо в першій ці вірші «мають небуден-

ну вартість», то в другій не роблять одноцілого враження при оригінальності поодиноких творів. Критик не зумів відчитати містичних символів у поетичному світі митця. Генералізація принципу протиставлення естетичної та етичної сфер у художній творчості іноді змушувала М. Гнатишака дещо формально протиставляти їх, тому для нього Липині вірші ближчі до життя, ніж до поезії: «Автор, маю вражіння, хотів дати забагато нараз, не перевів відповідної селекції серед своїх віршів, і на цьому дуже потерпів характер цілості» [27].

Оповідання І. Керницького про селянське життя «незвичайно плястичні, сочисті й живі, а при цьому в ідейному огляді беззакідні, мимо своєї нераз брутальної реалістичности» — ця оцінка, незважаючи на лаконічність, усе ж була схвальною і підкріплена сподіваннями, що молодий письменник має всі перспективи стати одним із визначних представників прозового жанру в українській літературі. Коментар щодо книги В. Короліва-Старого «Милосердний Самарянин» ще лаконічніший: «Про мій погляд на збірку оповідань В. Королева, безбарвних і наївних, не буду тут казати. Може вистарчить те, що я написав про уділення третьої нагороди на вступі цієї статті» [27]. Невідомо, з чим була пов'язана така різка оцінка, можливо, М. Гнатишак вважав когось іншого більш достойним нагороди. Все ж варто зазначити, що в інших замітках рубрики «З літературного життя» можна знайти конкретнішу оцінку книги «Милосердний Самарянин» — це оповідання про час, який безповоротно відійшов у минуле, новий тип людей цих взаємин не розуміє, але чудову мову творів можна порівняти хіба що з творами Марка Вовчка.

Дотична до питання літературних нагород рецензія М. Гнатишака з резонансною назвою — «Нездорове шукання сензацій». Це, фактично, відповідь на публікацію «Повість про масонів» авторства Арамиса (Олександра Муха) в «Новій Зорі». Йдеться про книгу Юрія Косача «Сонце в Чигирині», а «надто припізнена» рецензія опублікована з метою принизити М. Гнатишака як літературного критика, поставити йому на карб факт, що Ю. Косач отримав літературну нагороду. Перш за все, Ю. Косач отримав нагороду за збірку «Черлень», окремі поезії якої неодноразово друкувалися у католицьких виданнях чи ж виконувалися на релігійних імпрезах. Од-

нак і перша книга повісті «Сонце в Чигирині» не є підставою ані для позбавлення Ю. Косача нагороди, ані доречним об'єктом для боротьби з масонством: «Бо ж твір, який не має духової глибини й інтензивності, а лише зовнішню блискучість стилю й вичуття епохи — такий твір не є в силі успішно пропагувати яку-небудь думку, тим більше, що явного і безпосереднього захвалювання масонства (не декабристського руху!) я в цій книжці не знаходжу» [20, с. 4]. Згадки про масонство, які виокремив Араміс, є засобом створення історичного, а не ідеологічного, колориту, до того ж пов'язана з масонством сюжетна лінія може розвиватися у наступних частинах твору як у напрямі глорифікації, так і засудження. Подібно, коли історик літератури говорить про масонство Івана Котляревського, то це не пропаганда, а констатація історичного факту.

Специфіку різночитання завдань католицької критики її різними представниками, як і глибші причини дискусій між М. Гнатишаком і О. Мохом, засвідчує опублікована в «Меті» рецензія на видання О. Моха «Книжки і люди»: «Книжечку цю не можна вважати повним і позитивним виразом цих ідей, що ними живе українська католицька критика» [10, с. 4]. Згадане різночитання пов'язане не так із концептуальними світоглядними питаннями, як з індивідуальним прочитанням і сприйняттям текстів. Своєрідність підходу О. Моха до літературних явищ полягала в тому, що хоча й «він доволі добре визнається в літературних, а зокрема у видавничих справах, його писання, мимо виявленої у них ерудиції, часто іритують нахилом до згадуваної в передмові “симпліфікації” та через те до надто односторонніх висновків» [10, с. 4]. Йдеться про схильність вбачати в багатьох політичних і суспільних подіях наслідок діяльності масонських і ліберальних кіл (т. зв. «теорію змови» за сучасною термінологією), бо ж не можна беззастережно зараховувати Ю. Косача до лав масонського табору, якщо він сам таких світоглядних засад не декларував.

Згадана світоглядна тенденційність опосередковано впливала на літературні критерії: «Визначна українська письменниця католицького типу, якою є, без сумніву, Н. Королева, вийшла в освітленні Моха також надто ізольовано-католицька, а тимчасом для добра нашої справи далеко доцільніше було б видвинути також загальноукраїнські риси тої католицької письменниці і таким чином

вносити відповідну атмосферу в творчий процес цілого українського письменства. Ентузіастичним перецінюванням деяких моментів творчості Королевої лише відчужуємо її від українського загалу» [10, с. 4]. Водночас у рецензії відзначено тонкі спостереження критика-Моха, як-от літературні джерела натхнення Ярослава Дригинича та Юрія Косача чи ж окультизм як ахіллесову п'яту Н. Королевої. Цікаво, що сама письменниця вважала, що саме О. Мох найкраще зрозумів сутність її творів, як довідуємося із листування В. Короліва-Старого з о. Г. Костельником. І хоч у дискусіях не завжди народжувалася істина, вони все одно тривали. Так, М. Гнатишак, коментуючи позитивні рецензії на Наталену Королеву у «Вістнику», іронізував, що це не письменниця змінилася, а ставлення до неї після отримання двох нагород, тож рецензент хвалить її за те, чого раніше просто «не добачував».

Одним із типових докорів критики на адресу Н. Королевої було вживання т. зв. чехізмів, а серед тих, хто висловлював подібні закиди, був і талановитий мовознавець, редактор часопису «Рідна Мова» о. Іван Огієнко. Відомою була його практика проводити «мовну інспекцію» як художніх творів, так і газетних статей. У ч. 10 за 1937 р. він висловив у редагованому ним журналі думку, що Василь Стефаник ніколи не стане загальноукраїнським письменником з огляду на мовні особливості його творів. Більш того, мова письменника — це начебто не покутська говірка, а якась створена ним самим, бо він не мав де навчитися загальноукраїнської. Такі недоречні припущення І. Огієнка не могли пройти повз увагу М. Гнатишака: «Проф. І. Огієнко чимало причинився до поширення ідеї всеукраїнської літературної мови, хоч може ще більше міг би причинитися, коли б старанніше оминав менторського тону й аподиктичності, що є характеристичними рисами його особовості» [9]. Критик стає на захист діалектної своєрідності творів В. Стефаника, додаючи, що не є противником загальноукраїнської мови, і зауважує, що в тому ж числі «Рідної Мови» є стаття І. Велигорського, в якій висловлено цілком інший погляд на це питання. Дискусія тривала і в наступних числах обох видань, а сутність її вичерпно передає назва «Чи є за що ображуватися?» [13].

Палкі полемічні матеріали авторства М. Гнатишака на шпальтах «Мети» були перемежовані розмірковуваннями про проблеми,

пов'язані з історією української літератури, характерною рисою якої станом на 30-ті рр. ХХ ст. була значна перевага праць про давні періоди нашої історії, тобто ХІ—ХVІІ ст. Нова українська література «трактована по-мачушиному», однак проблема навіть не в малій кількості імен дослідників (Омелян Огоновський, Іван Франко, Олександр Барвінський, Сергій Єфремов та ін.), а в перевазі т. зв. «причинкарства» супроти аналітичних студій. Історики літератури повинні прагнути до синтезу, розбудовувати українське літературознавство як позаісторичну систематичну науку, «для якої історія літератури служить лише підготовою і помічницею при встановлюванні правильного погляду на той чи інший твір у часовій перспективі» [3].

Певною точкою відліку в цьому контексті є запровадження християнської духовної культури. З нагоди святкування 950-ліття хрещення України-Руси в «Меті» було опубліковано низку розвідок пера М. Гнатишака: «Проблема початків українського письма», в якій дискутується детермінованість появи письма фактом прийняття християнства, «Найкращий ліричний твір старої української поезії» про панегірик Іларіона «О законі Мойсієм данім...», «За нові засоби культурно-мистецького вислову. На маргінесі перерібки й інсценізації “Владимира” Теофана Прокоповича». До останньої публікації додано текст перекладеної М. Гнатишаком сучасною українською мовою драми Т. Прокоповича, що була згодом поставлена семінаристами Богословської академії у Львові.

Певними знаковими етапами у цій часовій ретроспективі була творчість таких геніїв українського красного письменства, як Іван Котляревський, Тарас Шевченко, Маркіян Шашкевич, Іван Франко. Творчість І. Котляревського окреслює межу між двома етапами української літератури — давньої та нової. До котрої з них належить письменник — це питання було й залишається дискусійним у наукових колах, незважаючи на те, що традиційно письменника називають у підручниках зачинателем нової української літератури. М. Гнатишак схильний був вважати, що творчість митця «є радше завершенням середньої доби нашого письменства, ніж початком нової літератури» [27]. У статті «Центральний рік. З приводу 100-ліття смерті Івана Котляревського» він відзначає певну символічність дат: у рік смерті І. Котляревського, 1838 р., було вику-

плено з кріпацтва Т. Шевченка, що знаменувало початок його літературної творчості, представлені знаковими творами українського романтизму. Цей факт можна потрактувати як прояв літературної спадкоємності, неперервності традицій, що екстраполюється на новіші часи: «Нині, в століття центрального року нашого літературного минулого, в нас поруч респекту і вдячності для корифеїв того минулого, виринає одно бажання: щоб за сто літ критик теж міг сказати, що і в нашому столітті зматеріялізованої цивілізації був якийсь такий центральний момент, що сполучив у собі, наче в огнищі сочки, три великі продуховлені й повновартні компоненти того, що майбутній історик назве українською літературою 20-го віку» [27].

У 1939 р. українська спільнота святкувала 125-літній ювілей Т. Шевченка. Процес підготовки до свята спонукав до роздумів щодо найбільш доцільних форм його проведення. М. Гнатишак розповів про кумедний випадок: на одному шевченківському вечорі доповідач увесь вечір говорив про Євгенія Шевченка. Справа ж була в тому, що він не знав значення слова «геній» і потрактував його як ім'я поета. Автор статті узагальнює ситуацію з огляду на доволі поширену практику виголошення гучних традиційних фраз без їх глибшого розуміння, вшанування як певний ритуал: «І чого тоді вартий такий «культ», що обмежується до зовнішніх форм під якими скривається прикра ігнорація особи й творчості поета!?» [14], — ставив критик риторичне запитання у публікації «За рік — століття «Кобзаря». Замість ювілейної статті з приводу 125-ліття народин Тараса Шевченка, 9.III.1814—9.III.1939». М. Гнатишак пропонував, зберігаючи традицію щорічних академій і концертів, «спрямувати шанування пам'яті Шевченка на трохи реальніші й солідніші шляхи» [14]. Наприклад, запровадити у селах шевченкознавчі курси з глибшим вивченням творів Т. Шевченка, видати два варіанти нового «Кобзаря»: у першому подати вибрані вірші, зрозумілі без коментарів, для ширшого загалу, а в другому — повні тексти з науковими коментарями для інтелігенції, які б усунули непорозуміння щодо деяких творів. Безстороннє наукове освітлення всієї поетичної творчості Т. Шевченка мало б спростувати ті ідеологічні перекирування, які представляють поета як безбожника, соціаліста, пропагатора ненависті, а «поставити нам перед очі мо-

гутню постать Тараса в світлі всієї його духової й моральної сили» [14].

Характеристична у цьому контексті публікація «Світла й тіні шевченкознавства», в якій М. Гнатишак подає оцінку брошури Дениса Лукіяновича «Ідеологічне насвітлення Шевченка в новіших дослідників», що є відбиткою із журналу «Сьогочасне й Минуле». У ній автор подав синтетичний огляд найновішої радянської літературної критики в галузі шевченкознавства. Книжечка дає загальне уявлення «до яких оргій ігнорації, нахабности й хамства дійшли большевицькі “дослідники” та як вони викривили правдиве духове обличчя Тараса Шевченка» [25]. Д. Лукіянович не фіксує безсторонньо ці факти, а дає їм критичну оцінку, хоча й за характером це видання надто публіцистичне й не містить наукового апарату: «Це, мабуть, трагедія всіх авторів, що пишуть до видань типу журналу «Сьогочасне й Минуле», які намагаються сполучити з собою те, що не дається сполучити: науковий дослід з популярною формою» [25]. На тлі численних публіцистичних розвідок про Шевченка М. Гнатишак виділяв постать Степана Смаль-Стоцького — автора вартісних синтетичних шевченкознавчих праць, «які розглядають конкретний літературний матеріал в його льогічній і мистецькій повязаності та доходять до вартісних конкретних, а при цьому й загальних вислідів» [25]. Присвячена ювілею була і книга Теоктиста Пачовського «Шевченко в присвячених йому віршах». У статті «Українські поети про Шевченка» вона аналізується у контексті аналогічних видань, як-от: М. Комарова «Вінок Шевченкові», Н. Бачинського «Шевченко в співах інших поетів», М. Таранька «Тарасовим шляхом».

Двома роками раніше, у 1937, тривали урочистості з нагоди 100-ліття виходу у світ альманаху «Русалка Дністровая». Настрій ювілейних святкувань спонукав до появи нових розвідок про М. Шашкевича. Якщо у журналах «Слово» і «Дзвони» М. Гнатишак опублікував аналітичні статті «Ідейні основи творчости Маркіяна Шашкевича» та «Поет і його невмируще слово», то на шпальтах «Мети» з'явилася друком науково-популярна стаття «Проповіді о. Маркіяна Шашкевича. З нагоди 100-ліття галицько-українського відродження». Авторська ретроспекція актуалізувала слова Омеляна Огоновського: «Пятьдесят літ минуло від того часу, як у Га-

лицькій Русі ринуло живущою водою з керниці, котру в давній давнині заткано із-за того, що струя каламутної ріки здавалася бути кращою, ніж водиця з чистого джерела» [23]. Настрій ювілейних святкувань дещо затінив інші сфери діяльності М. Шашкевича, хоча у своїх проповідях він теж виявив літературний хист, окреслив релігійно-моральні основи всієї своєї діяльності.

Замітка «На маргінесі резолюцій» є своєрідним відгомном дискусій, що бурею прошуміли в галицькій пресі 20—30-х рр. ХХ ст. щодо культу Івана Франка. У газеті «Нова Зоря» було поставлено питання про доцільність перейменування Товариства, тобто «позбавлення» його імені поета з огляду на негативне ставлення «Нової Зорі» до культу І. Франка. Однак на загальних зборах ТОПШЖу у Львові така недоречна, зрештою, пропозиція не розглядалася. У резолюції, прийнятій на зборах Товариства, було висловлено протест національної еліти проти антиукраїнської нагінки польської влади, а також наголошено на потребі «санації українських пресових відносин» — здоровий обмін думками не повинен переростати у взаємні образи, українська преса повинна «бути чинником національної консолідації та своєю тематикою й тоном писання повинна причинятись до можливого наближення, а не відділення різних суспільно-політичних груп і течій» [18].

У межах рубрики «З літературного життя» друкувалися також численні рецензії, як-от на збірку релігійної лірики Уляни Кравченко «Карітас», повісті «Гори говорять» та «Кулак» Уласа Самчука, розвідку Євгена Юлія Пеленського «Сучасне західньо-українське письменство», нові твори про Карпатську Україну, як-от Миколи Лелекача, Василя Пачовського, Євгена Храпливого, чергові томи «Записок Наукового Товариства імені Шевченка», книги «Літературної Бібліотеки» видавництва «Ізмарagd», на періодичні видання «Українська Книга» та «Українська Школа». Серед рецензій виділяється публікація п. н. «Лист до поета О. Стефановича у золоту Прагу». Це «лірично-критична» відповідь у формі прилюдного листа на надіслану поетом збірку «Stefanos»: «Ти — поет. Мене люди вважають за критика. То ж випадало б, щоб я, одержавши Твої вірші, написав на них рецензію. Та як тут брати в руки критичний скальпель, коли так багато з цих віршів — старі наші спільні знайомі з часів, коли Ти зворушеним голосом відчитував мені їх

ріжні варіанти з малих клаптиків паперу; ще теплі, ще оповиті серпанком творчого процесу...» [16]. Усе ж кількома штрихами окреслено основні риси творів О. Стефановича: від поради написання назви грецькими літерами замість латинських до селекції цього поетичного вінка для досягнення більшої однорідності, бо він надто «пестрий» — тут співіснують природа, антична й українська мітології, еротика, релігія, історія, філософія і громадянська лірика. На думку критика, найкращими є зразки лірики інтимної, бо не всі історичні епохи вдаються О. Стефановичеві однаково добре. Зрозуміло, що в М. Гнатишака мусили викликати застереження такі моменти, як сусідство християнських мотивів із поганськими, потрактовані ним дещо прямолінійно. Консенсус досягається перевагою ліричного начала над критичним, сподіванням на те, що коли книжечку розгорнути на самоті — вірші «згучать мені в ухах Твоїм голосом серед пахоців празьких парків, і читатиму їх собі вголос» [16].

М. Гнатишак намагався знайти ті ланки, які поєднують теорію та життя, літературу й націю, книгу й читача. Відповідь на ці питання містить його розвідка «Література і суспільне життя», опублікована у журналі «Дзвони» (вийшла також окремою відбиткою). Критик зауважує, що однозначних відповідей тут бути не може, бо іноді митець декларує одні цінності, а його твори свідчать про інші, ідея свободи може трансформуватися в ідею сваволі й моральної безвідповідальності або ж навпаки загинути під пресом тоталітарної ідеології. Тому літературні явища необхідно розглядати в суспільно-історичному контексті: досліджувати, як життя впливає на літературу і як література впливає на життя, яку моральну відповідальність несе письменник за вплив на читача: «Активне завдання громадянства супроти літератури є лише одно: творити таке культурне, ідейне, релігійне й етичне середовище, в якому виростали б мистці слова, що своєвільно і без коректив із зовні, силою свого власного духа творили б саме те таким способом, як це потрібно для суспільности» [17, с. 14-15]. Публіцистичний доробок М. Гнатишака є органічною частиною його літературознавчого доробку, він увиразнює суспільні механізми формування ідеологічних векторів у літературному процесі Галичини міжвоєнної доби та механізми їх захисту від опонентів, є цінним духовним спадком і водночас джерелом для творення нових теоретичних концепцій.

1. *Гнатишак М.* Відрадний прояв // *Мета.* 1938. Ч. 34. С. 6. Підп.: мґ.
2. *Гнатишак М.* Дивне «закінчення» полеміки // *Мета.* 1936. Ч. 10. С. 7.
3. *Гнатишак М.* До проблеми історії літератури // *Мета.* 1938. Ч. 44. С. 5.
4. [*Гнатишак М.*] З літературного життя // *Мета.* 1935. Ч. 16. С. 14—15.
5. *Гнатишак М.* З літературного життя // *Мета.* 1935. Ч. 22. С. 6—7. Підп.: мґ.
6. *Гнатишак М.* З літературного життя // *Мета.* 1935. Ч. 41. С. 8. Підп.: мґ.
7. *Гнатишак М.* З літературного життя // *Мета.* 1937. Ч. 6. С. 4—5. Підп.: м. з.
8. *Гнатишак М.* З літературного життя // *Мета.* 1937. Ч. 8. С. 6—7. Підп.: м. з.
9. *Гнатишак М.* З літературного життя // *Мета.* 1937. Ч. 10. С. 4. Підп.: м. з.
10. *Гнатишак М.* З літературного життя. Книжки і люди // *Мета.* 1938. Ч. 39. С. 4—5.
11. *Гнатишак М.* З літературного життя. Літературні куріози // *Мета.* 1937. Ч. 48. С. 4—5.
12. *Гнатишак М.* З літературного життя. Після проголошення української літературної нагороди за 1935 рік // *Мета.* 1936. Ч. 4. С. 8—9.
13. *Гнатишак М.* З літературного життя. Чи є за що ображуватися? // *Мета.* 1937. Ч. 14. С. 5.
14. *Гнатишак М.* За рік — століття «Кобзаря». Замість ювілейної статті з приводу 125-ліття народин Тараса Шевченка, 9.III.1814 — 9.III.1939// *Мета.* 1939. Ч. 10. С. 5. Підп.: мґ.
15. *Гнатишак М.* Історія української літератури. Прага, 1941. Кн. 1. 132 с.
16. *Гнатишак М.* Лист до поета О. Стефановича у золоту Прагу // *Мета.* 1939. Ч. 18. С. 5.
17. *Гнатишак М.* Література і суспільне життя. Львів, 1938. 15 с. (Бібліотека «Дзвонів»).
18. *Гнатишак М.* На марґінесі резолюцій // *Мета.* 1937. Ч. 44. С. 4.
19. *Гнатишак М.* Національна література і християнський універсалізм // *Мета.* 1939. Ч. 16. С. 5.
20. *Гнатишак М.* Нездорове шукання сензацій // *Мета.* 1935. Ч. 46. С. 4—5.
21. *Гнатишак М.* Німецький науковий журнал про найновішу українську літературу // *Мета.* 1938. Ч. 18. С. 4-5. Підп.: мґ.
22. *Гнатишак М.* Про часи, коли ще всі писали вірші... // *Мета.* 1938. Ч. 47. С. 5. Підп.: м. г.

23. *Гнатишак М.* Проповіді о. Маркіяна Шашкевича. З нагоди 100-ліття галицько-українського відродження // *Мета*. 1937. Ч. 17. С. 5.
24. *Гнатишак М.* Рецензії // *Мета*. 1935. Ч. 18. С. 7. Підп.: мґ.
25. *Гнатишак М.* Світла й тіні шевченкознавства // *Мета*. 1939. Ч. 32. С. 5.
26. *Гнатишак М.* У боротьбі за добро і красу. На марґінесі літературної нагороди // *Мета*. 1939. Ч. 8. С. 5.
27. *Гнатишак М.* Центральний рік. З приводу 100-ліття смерти Івана Котляревського // *Мета*. 1938. Ч. 41. С. 1.
28. *Гнатишак М.* «Totschweigen!» // *Мета*. 1936. Ч. 5. С. 3.
29. З голосів преси. Літературна нагорода // *Мета*. 1936. Ч. 8. С. 6.
30. *Дорошенко Д.* Мої вражіння від першого літературного конкурсу // *Назустріч*. 1934. Ч. 3. С. 1.
31. *Маланюк Є.* Юрій Липа — поет // Маланюк Є. Книга спостережень: статті про літературу. Київ, 1997. 430 с.
32. *Чехович К.* «Літературознавство» Д-ра Михайла Рудницького // *Мета*. 1935. Ч. 44. С. 4—5.
33. *Чехович К.* Християнський націоналізм / упоряд.: О. Петрук, М. Комариця. Львів, 2019. 554 с. (Проект В. Ґабора «Приватна колекція»).
34. Чи мусить письменник маги світогляд? Найдурніше питання в літературі // *Нова Зоря*. 1935. Ч. 42. С. 6—7.
35. Чи мусить письменник маги світогляд? Найдурніше питання в літературі // *Нова Зоря*. 1935. Ч. 49. С. 5.

References

1. Hnatyshak, M. (1938). Vidradnyi proyav, *Meta*, no. 34, p. 6. Pidp.: mh. (in Ukr.).
2. Hnatyshak, M. (1936). Dyvne «zakinchennia» poliemiiky, *Meta*, no. 10, p. 7. (in Ukr.).
3. Hnatyshak, M. (1938). Do probliemy istorii literatury, *Meta*, no. 44, p. 5. (in Ukr.).
4. [Hnatyshak, M.] (1935). Z literaturnoho zhyttia, *Meta*, no. 16, pp. 14—15. (in Ukr.).
5. Hnatyshak, M. (1935). Z literaturnoho zhyttia, *Meta*, no. 22, pp. 6—7. Pidp.: mh. (in Ukr.).
6. Hnatyshak, M. (1935). Z literaturnoho zhyttia, *Meta*, no. 41, p. 8. Pidp.: mh. (in Ukr.).
7. Hnatyshak, M. (1937). Z literaturnoho zhyttia, *Meta*, no. 6, pp. 4—5. Pidp.: m. h. (in Ukr.).
8. Hnatyshak, M. (1937). Z literaturnoho zhyttia, *Meta*, no. 8, pp. 6—7. Pidp.: m. h. (in Ukr.).

9. Hnatyshak, M. (1937). Z literaturnoho zhyttia, *Meta*, no. 10, p. 4. Pidp.: m. h. (in Ukr.).
10. Hnatyshak, M. (1938). Z literaturnoho zhyttia. Knyzhky i liudy, *Meta*, no. 39. pp. 4—5. (in Ukr.).
11. Hnatyshak, M. (1937). Z literaturnoho zhyttia. Literaturni kuriozy, *Meta*, no. 48, pp. 4—5. (in Ukr.).
12. Hnatyshak, M. (1936). Z literaturnoho zhyttia. Pislia proholoshennia ukrainskoi literaturnoi nahorody za 1935 rik, *Meta*, no. 4, pp. 8—9. (in Ukr.).
13. Hnatyshak, M. (1937). Z literaturnoho zhyttia. Chy ye za shcho obrazhuvatysia? *Meta*, no. 14, p. 5. (in Ukr.).
14. Hnatyshak, M. (1939). Za rik — stolittia «Kobzaria». Zamists yuvyleinoini statti z pryvodu 125-littia narodyn Tarasa Shevchenka, 9.III.1814 — 9.III.1939, *Meta*, no. 10, p. 5. Підп.: mh. (in Ukr.).
15. Hnatyshak, M. (1941). *Istoriia ukrainskoi literatury*, Praha, Kn. 1, 132 pp. (in Ukr.).
16. Hnatyshak, M. (1939). Lyst do poeta O. Stefanovycha u zolotu Prahu, *Meta*, no. 18, p. 5. (in Ukr.).
17. Hnatyshak, M. (1938). *Literatura i suspilne zhyttia*, Lviv, 15 pp., Biblioteka «Dzvoniiv». (in Ukr.).
18. Hnatyshak, M. (1937). Na marginesi rezoliutsiy, *Meta*, no. 44, p. 4. (in Ukr.).
19. Hnatyshak, M. (1939). Natsionalna literatura i khrystiyanskyi universalizm, *Meta*, no. 16, p. 5. (in Ukr.).
20. Hnatyshak, M. (1935). Nezdorove shukannia senzatsii, *Meta*, no. 46, pp. 4—5. (in Ukr.).
21. Hnatyshak, M. (1938). Nimetskyi naukovi zhurnal pro nainovishu ukrainsku literaturu, *Meta*, no. 18, pp. 4—5. Pidp.: mh. (in Ukr.).
22. Hnatyshak, M. (1938). Pro chasy, koly shche vsi pysaly virshi..., *Meta*, no. 47, p. 5. Pidp.: m. h. (in Ukr.).
23. Hnatyshak, M. (1937). Propovidi o Markiyana Shashkevycha. Z nahody 100-littia halytsko-ukrainskoho vidrozhennia, *Meta*, no. 17, p. 5. (in Ukr.).
24. Hnatyshak, M. (1935). Retsenzii, *Meta*, no. 18, p. 7. Pidp.: mh. (in Ukr.).
25. Hnatyshak, M. (1939). Svitla i tini shevchenkoznavstva, *Meta*, no. 32, p. 5. (in Ukr.).
26. Hnatyshak, M. (1939). U borotbi za dobro i krasu. Na marginesi literaturnoi nahorody, *Meta*, no. 8, p. 5. (in Ukr.).
27. Hnatyshak, M. (1938). Tsentralnyi rik. Z pryvodu 100-littia smerty Ivana Kotliarevskoho, *Meta*, no. 41, p. 1. (in Ukr.).

28. Hnatyshak, M. (1936). «Totschweigen!», *Meta*, no. 5, p. 3. (in Ukr.).
29. (1936). Z holosiv presy. Literaturna nahoroda, *Meta*, no. 8, p. 6. (in Ukr.).
30. Doroshenko, D. (1934). Moi vrazhinnia vid pershoho literaturnoho konkursu, *Nazustrich*, no. 3, p. 1. (in Ukr.).
31. Malaniuk, Ye. (1997). Yurii Lypa — poet, *Knyha sposterezhen: statti pro literaturu*, Kyiv, 430 pp. (in Ukr.).
32. Chekhovych, K. (1935). «Literaturoznavstvo» D-ra Mykhaila Rudnytskoho, *Meta*, no. 44, pp. 4—5. (in Ukr.).
33. Chekhovych, K. (2019). *Khrystyianskyi natsionalizm*, uporiad. O. Petruk, M. Komarytsia, Lviv, 554 pp., proekt V. Gabora «Pryvatna kolektsiya». (in Ukr.).
34. (1935). Chy musyt pysmennyk maty svitohliad? Naidurnishe pytannia v literaturi, *Nova Zoria*, no. 42, pp. 6—7. (in Ukr.).
35. (1935). Chy musyt pysmennyk maty svitohliad? Naidurnishe pytannia v literaturi, *Nova Zoria*, no. 49, p. 5. (in Ukr.).

Mariana Komarytsia

THE CULTUROLOGY HORIZONS OF MYKOLA HNATYSHAK'S PUBLICISM

In the article is analyzed the Mykola Hnatyshak's publicistic works, which are concentrated in the publications of the author's column «From the Literary Life» in the newspaper «Meta» (Lviv, 1931—1939). This Catholic critic led this column during 1935—1939 and published there his own articles, notes, reviews and polemical materials. M. Hnatyshak founded a column to persuade those representatives of the intellectuals who believed that literature and art were social phenomena that did not bring a material benefit that these intellectuals were not wright. He also defined the conception of «Catholic literature» and «Catholic criticism». Catholic literature was in the process of formation not only in the Ukrainian literary environment of Galicia, but also in the more developed countries of the Western Europe.

M. Hnatyshak drew attention to the fact that the Catholic literature is not limited to poetic and prose works of religious subjects, and it is possible to include in it those literary works that do not contradict the ideals of a truth, kindness and beauty. He also thought it was necessary to develop literature on a national basis, but opposed journalistic rhetoric and didacticism.

A number of publications in the column «From the Literary Life» were debatable. M. Hnatyshak argued with the representative of liberal critic Mykhailo Rudnytskyi: in a public debate on topic «Should a writer have a worldview?» (14th April 1935). At the same time, M. Hnatyshak opposed M. Rudnytskyi at the same time, M. Hnatyshak opposed M. Rudnytskyi in question of evaluation criteria during awarding writers in the 1935 literary awards. M. Hnatyshak emphasized the need to know the origins in the context of the history of Ukrainian literature — works of folk poetry, chronicles, Cossack epic. «The Tale of Igor’s Campaign» is a unique monument of the XI century, which presents the mythological, Christian and knight’s spirit of knyazes times. The critic drew special attention to the inheritance of Markian Shashkevych, Taras Shevchenko and Ivan Franko. M. Hnatyshak’s other publications were reviews of new poetic and prose works, researches and periodicals.

Key words: Mykola Hnatyshak, Catholic criticism, publicism, newspaper «Meta», column «From the Literary Life».

УДК 070(477):821.161.2-92Яворівський

Зоряна Наконечна

ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ ДОРОБОК
СВГЕНА ЯВОРІВСЬКОГО (1893—1954) НА СТОРІНКАХ
УКРАЇНСЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-24](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-24)

Досліджено українські часописи Галичини та закордоння (США) середини ХХ ст., з якими співпрацював редактор, публіцист, педагог, просвітній і громадсько-політичний діяч Є. Яворівський. Визначено основну тематику його публікацій, подано перелік часописів, що містять згадки про нього.

Ключові слова: Є. Яворівський, редактор, публіцист, просвітній і громадсько-політичний діяч, український часопис, публіцистика.

Досліджуючи свого часу періодичні видання концерну «Українська Преса» (Львів, 1923—1939 рр.), що втілено у наукових статтях, матеріалах конференцій і дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій [6], нас заціка-

вила низка осіб, які активно публікувалися на шпальтах цих часописів, висвітлюючи українську подієвість та звертаючись до знакових сторінок її історії. Серед постійних співробітників концерну Івана Тиктора (у 1930-х рр.) увагу привернув, зокрема, Євген Яворівський, який згодом, перебуваючи на еміграції, видав брошуру «30-ліття видавничої діяльності Івана Тиктора, 1923—1953» [8]. Ця праця, попри свою оглядовість, певною мірою допомогла відтворити умови, в яких функціонувала видавнича структура, зафіксувала прізвища членів редакційних колективів «Нового Часу», «Нашого Прапора», «Народньої Справи» тощо, тобто суттєво посприяла повноті та об'єктивності нашого дослідження, тому й викликала особливий інтерес до її автора.

Євгена Яворівського принагідно згадувано сучасними дослідниками історії української преси та літератури, оскільки публікації і художні твори його авторства доволі часто з'являлися як у галицьких, так і в закордонних українських пресодруках середини ХХ ст. [1; 4; 5; 7; 9]. Основні біографічні віхи освітнього, громадсько-політичного діяча, редактора, публіциста і письменника подано в сучасних енциклопедичних та довідкових виданнях [1; 4; 5], найповніше ж його біографію зафіксовано на сторінках газети «Свобода» (1954. Ч. 227), у публікації, присвяченій передчасній смерті (на 61-му році життя) через «затяжну недугу пістряка». На відміну від сучасних енциклопедичних статей, яким (згідно з жанром довідкових гасел) властива лаконічність, стаття невідомого автора (ймовірно редакції) у «Свободі» рясніє емоціями, особистою характеристикою: Є. Яворівський — «середньошкільний педагог, колишній старшина Української Галицької Армії, журналіст і письменник, активний політичний діяч, людина з надзвичайним громадським вичуттям, рідко скромна, завжди готова послужити своєю участю в кожній конструктивній роботі, зразково чесна й товарисько надзвичайно мила».

Редакційну та публіцистичну працю педагог і журналіст розпочав у Яворові, де від 1922 р. викладав у гімназії «Рідної Школи». 1929 р. він ініціював заснування «повітового часопису» «Українське Слово» (Яворів, 1929—1939) (Наш ювілей (Десятиліття «Українського Слова») // Українське Слово. 1939. Ч. 2), став видавцем та відповідальним редактором цієї газети [3], в якій працював до

1932 р., коли вимушено (через утиски польської влади, зокрема обушки помешкання) переїхав до Львова. На сторінках часопису опубліковано його спогади про лихоліття 1917—1921 рр., яке він провів у лавах УГА (Тому 10 літ. 1929. Ч. 5); матеріали, що акцентували необхідність читання і обґрунтовували користь якісної книги для суспільства (Читач і книжка (Помічення з практики). 1930. Ч. 6; Що читати. 1932. Ч. 17), аналізували українські політичні події, які вплинули на хід історії, наприклад підтримання договору С. Петлюри з очільником Польщі Ю. Пілсудським (Зрада чи не зрада? 1932. Ч. 22—23). Як редактор «Українського Слова», Є. Яворівський не міг проігнорувати нападки «Słowa Polskiego» на це видання, тому доволі різко висловився у статті «Нагінка на “Українське Слово”» (1931. Ч. 3) про польський часопис, що друкував «проти нас самі фальшування і клевети».

Оскільки тематика публікацій, підписаних криптонімом Е. Я., суголосна із зацікавленнями Є. Яворівського — необхідність культурного розвитку української громадськості, діяльність просвітніх товариств, та й прізвищ із такими ж ініціалами у виданні більше не було, припускаємо, що саме він використовував цей підпис на сторінках редагованого ним часопису (Е. Я. Культурний скандал. 1931. Ч. 17; Е. Я. Виставка песи на 5 дій І. Сургучева «Осінні скрипки». 1931. Ч. 23. Рубр.: «З театральної салі»).

Уважне прочитання Є. Яворівським повітової преси засвідчує допис у «безпартійному, ілюстрованому, суспільному» часописі «Змагання» (Сокаль, 1931—1932), організованому при місцевій філії товариства «Просвіта». Зокрема, у відповідь на статтю Івана Климова про відсутність у Сокалі українських навчальних закладів (Середнє шкільництво в Сокалі // Змагання. 1931. Ч. 1) автор закликав молодь вступати до Української коєдукаційної гімназії «Рідної Школи» ім. Осипа Маковея в Яворові, яка знаходиться «не так дуже далеко від Сокаля», і висловлював сподівання, що незадовго у цьому місті теж буде організовано гімназію товариства «Рідна Школа» (Яворовський Евген. Рятуймо нашу молодь (Допис з Яворова) // Змагання. 1931. Ч. 3).

Перебуваючи у Яворові, просвітній та громадсько-політичний діяч почав публіцистичну співпрацю з львівським щоденником «Діло». За допомогою цієї газети Є. Яворівський (у той час він ще

підписувався Е. Яворовський) прагнув донести ширшій, аніж повітова («Українське Слово»), аудиторії інформацію про події в Яворові, зокрема, заперечував неправдиву інформацію про те, що начебто на передвиборні збори у місті вдерлася радикальна боївка (Спростування. 1928. Ч. 36), повідомляв про стан українського шкільництва на цих теренах (Рідношкільні проблеми. Діло. 1932. № 116), висловлював претензії польському часопису (Методи «Слова Польск-ого. Нагінка на яворівське «Українське Слово». 1931. № 19), а також видавництву «Трембіта», яке без його згоди опублікувало у своєму календарі твір «Мітологія», і попереджав про можливе відкриття судової справи з цього приводу. Окрім того, у «Ділі» подавав власні спогади (Різдво під Львовом. Уривок з полевого записника. 1925. Ч. 9; Похід на Київ. Один тиждень із офіційного дневника «Начальної Команди Галицької Армії. 1925. Ч. 193).

Покинувши рідні терени, Є. Яворівський припинив і співпрацю з місцевими періодичними виданнями, зосередившись на львівських часописах. Перш за все взяв активну участь у діяльності видавничого концерну І. Тиктора «Українська Преса» [2]. Зауважимо, що саме у цей період він українізував власне прізвище — якщо раніше всі публікації підписано «Яворовський», то і у Львові, а згодом — і на еміграції публіцист надавав перевагу варіанту «Яворівський» (саме під цим прізвищем його подають у сучасних джерелах).

У часописах концерну Є. Яворівський найчастіше публікував спогади про національно-визвольні змагання: «Галицька армія в Києві: (Спомин очевидця)» (Народня Справа. 1935. Ч. 35), «На скривавлених горах» («Золотий Колос: календар на рік 1938»), «Старе Село—Давидів—Сихів—Пасіки: (Уривок з записника з часів боїв під Львовом 1918-го р.)» («Календар для всіх: Альманах «Нового Часу» на рік 1938»); інформував про стан і новинки в українському книговидавництві: «Нові книжки і видання» (Наш Прапор. 1934. Ч. 4); рецензував нові книги: «Перші бої УСС-ів: Новий твір Миколи Голубця «Гей, видно село...»» (Наш Прапор. 1934. Ч. 60), «Білозерський О. Напередодні: історична повість» (Новий Час. 1935. Ч. 166), «Садовий Іван. Танок смерти: повість» (Новий Час. 1937. Ч. 50), активно реагував на події в житті українських

просвітніх товариств, оскільки належав і до «Просвіти», і до «Рідної Школи», і до Спілки українських письменників у Львові тощо, закликав українську громадськість приєднуватися до них.

У концерні однією з функцій Є. Яворівського була підготовка до друку (редактор) книг у серії «Українська Бібліотека». Зокрема, у цій серії він видав книги власного авторства «Вождь 100 000-ної армії: Пам'яті начального вождя Української Галицької Армії Генерала-Четаря Мирона Тарнавського» (1938), «Заки море перелечу: повість» (1938), був автором передмов до спогадів М. Михайлика п. н. «За стрілецьку славу: (Спомин з рр. 1919—1920)» (1936), Нестора Іванина «Залізні роки: Спомини: 1914—1922» (1937).

Євген Яворівський брав участь і в інших пресових проектах, до видавання яких на певному етапі був залучений І. Тиктор (від 1943 р.), що виходили після ліквідації концерну «Українська Преса», зокрема, йдеться про газету «Волинь» (Рівне, 1941—1944). У цьому періодичному виданні Є. Яворівський був співробітником, що зазначено в ювілейній статті «Рік «Волині» (1942. Ч. 69). Він ознайомлював громадськість з перебігом зборів Спілки українських письменників у Львові, до якої належав (Волинь. 1942. Ч. 29), опублікував нарис «Зима» (Волинь. 1942. Ч. 9).

З-поміж інших видань, в яких нам вдалося зафіксувати прізвище Є. Яворівського (переважно під поезією та мемуарами), відзначимо «Народний ілюстрований календар Товариства «Просвіта» на переступний рік 1924», «Життя і Знання» (Львів, 1927—1939), «Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1928 рік», «Літопис Червоної Калини» (1935. Ч. 3, 12), «Літаври» (Київ, 1941), «Вінницькі вісті» (Вінниця, 1941—1943), «Дніпрова хвиля» (Кременчук, 1941—1943), «Львівські вісті» (Львів, 1941—1944), «Наші дні» (Львів, 1941—1944).

Окрему увагу приділимо газеті «Свобода», співпрацю з якою Є. Яворівський розпочав ще перебуваючи на українських теренах і яка тривала аж до його смерті. Це було друкування спогадів, якот: «З часів Червоної Галицької армії (Спомин)» (1930. № 110—112), «Три листопади (Спомин)» (1936. № 255) — розлога публікація, де автор детально описує події листопадів 1918, 1919 та 1920 рр., в яких він брав активну участь, і підсумовує: «Листопад — місяць подій в українській визвольній історії. Як сумно, але й як

надійно грає листопадовий вітер по полях України». Окрім того, покинувши 1944 р. рідні терени (спершу перебував в Інсбруку (Австрія), від 1950 р. — у США), Є. Яворівський розпочав активну просвітницьку працю серед місцевої української громади, закликаючи її до згуртування, самоосвіти. Одним із прикладів цього може слугувати стаття «Духовий осередок Українського Дітройту» (Свобода. 1952. № 186), в якій йдеться про українську читальню, де було зібрано «92 назви» українських часописів. В іншій публікації п. н. «Книжка і ми» (Свобода. 1925. Ч. 202) автор, акцентуючи незадовільний стан українського книговидання, пояснює, чому необхідно читати.

У довідкових джерелах йдеться про те, що він входив до редакційної колегії журналу «Вільна Україна» (Детройт, від 1954 р.) та постійно дописував до «Народної Волі» (Оліфант, 1911—1913; Скрантон, від 1913 р.), однак нам вдалося опрацювати лише окремі числа цих видань, що зберігаються у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника та на інтернет-ресурсах, тому підтвердити або ж спростувати інформацію не можемо.

Кілька праць Є. Яворівського, попередньо опублікованих у пресі, було видано окремими книгами, як-от: збірка воєнних оповідань «Серед куль і гранат» (Львів; Київ, 1922. 40 с.); нарис «Денікініяда Української Галицької Армії» (Яворів, 1929. 32 с.), який, до речі, було розкритиковано автором під криптонімом В. С. у «Літописі Червоної Калини (1929. Ч. 1) за недбалість і хаотичність написання; «30-ліття видавничої діяльності Івана Тиктора, 1923—1953» (Вінніпег, 1953. 19 с.); спогади «Вождь 100 000-ної армії: Пам'яті начального вождя Української Галицької Армії генерал-четаря Мирона Тарнавського: З приводу 20-річчя смерті» (Вінніпег: Вид. І. Тиктора, 1958. 136 с.).

Підсумовуючи наше дослідження, виокремимо теми, до яких найчастіше звертався Є. Яворівський-публіцист у всіх згаданих виданнях, — буремні події Національно-визвольних змагань 1917—1921 рр., в яких він брав безпосередню участь; діяльність українських просвітніх товариств як на українських теренах, так і закордоном; важливість книги в житті суспільства; рецензування нових видань і публікування власних художніх творів.

Матеріали, що містили певну інформацію або хоча б згадку про Є. Яворівського, теж були доволі численними і публікувалися в багатьох тогочасних українських періодичних виданнях, як-от: «Діло» (1931. Ч. 223; 1932. Ч. 107; 1936. Ч. 124; 1937. Ч. 69; 1939. Ч. 105), «Волинь» (1942. Ч. 29), «Дзвін» (1942. Ч. 58), «Львівські вісті» (1942. Ч. 74), «Лубенський вістник» (1943. Ч. 67), «Холмська земля» (1943. Ч. 34). Вони засвідчують активну громадянську позицію педагога і публіциста, участь у діяльності товариств «Прогрес», «Рідна Школа», «СУПРУГА», Спілки українських письменників у Львові та багато ін. Окрім того, Є. Яворівський брав участь у судових процесах над українськими громадсько-політичними діячами, виступав на похоронах визначних представників української нації, що теж було зафіксовано на сторінках преси.

«Зі смертю Євгена Яворівського американсько-українська громада втрачає одного з своїх найкращих членів старшого покоління, тих «старокрайових» діячів, які на своїх плечах двигали ціле західно-українське зорганізоване життя», — небезпідставно стверджував автор згаданого некролога у газеті «Свобода». Доповнюючи цю думку, лише зазначимо, що й у ХХ, й у ХХІ ст. українське громадянство відчуває безсумнівну нестачу просвітніх та громадсько-політичних діячів, подібних Є. Яворівському, які б за допомогою друкованого слова змогли посприяти самоусвідомленню і розвитку нації.

1. *Васильчук М. М.* Коломийський азбуковник: Друкарство, журналістика, література 1939—1999 рр.: біобібліогр. слов. Коломия; Львів, 2000. С. 190—191.
2. Видання Івана Тиктора та концерну «Українська Преса»: бібліогр. покажч. (1923—1977) / уклала В. Г. Денисюк. Львів, 2000. 368 с.
3. *Дроздовська О.* Українські часописи повітових міст Галичини (1865—1939): іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 2001. С. 247, 318.
4. Енциклопедія Українознавства: слов. частина: перевид. в Україні. Львів, 2000. Т. 10. С. 3955.
5. *Купінець Б.* Яворівський Євген Несторович // Українська журналістика в іменах: матеріали до енциклопед. слов. Львів, 1996. Вип. 3. С. 331—332.
6. *Наконечна З. І.* Часописи концерну «Українська Преса» в контексті західноукраїнської журналістики: автореф. дис. ... канд. наук із соц.

комунікацій: спец. 27.00.04 — теорія та історія журналістики. Львів, 2016. 24 с.

7. *Шах С.* Між Сяном і Дунайцем: спомин. Мюнхен, 1960. Часть I. С. 59.
8. *Яворівський Є.* 30-ліття видавничої діяльності Івана Тиктора, 1923—1953. Вінніпег, 1953. 19 с.
9. *Яворівщина і Краковеччина: регіон. іст.-мемуар. зб.* Нью Йорк; Париж; Сидней; Торонто, 1984. С. 754—756.

References

1. Vasylichuk, M. M. (2000). *Kolomyyskiy azbukovnyk: drukarstvo, zhurnalistyka, literatura 1939—1999 rr.: biobibliohr. slov., Kolomyia*, pp. 190—191. (in Ukr.).
2. (2000). *Vydannia Ivana Tyktora ta kontsernu «Ukrainska Presa»: bibliohr. pokazhch. (1923—1977), uklala V. H. Denysiuk*, 368 pp. (in Ukr.).
3. Drozdovska, O. (2001). *Ukrainski chasopysy povitovykh mist Halychyny (1865—1939): ist.-bibliohr. doslidzh, Lviv*, pp. 247, 318. (in Ukr.).
4. (2000). *Entsyklopediia Ukrainoznavstva: slov. chast.: perevyd. v Ukraini, Lviv, t. 10, p. 3955.* (in Ukr.).
5. Kupinets, B. (1996). *Yavorivskiyi Yevhen Nestorovych, Ukrainska zhurnalistyka v imenakh: materialy do entsyklop. slov., Lviv, vyp. 3, pp. 331—332.* (in Ukr.).
6. Nakonechna, Z. I. (2016). *Chasopysy kontsernu «Ukrainska Presa» v konteksti zakhidnoukrainskoi zhurnalistyky: avtoref. dys. ... kand. nauk iz. sots. komunikatsii: 27.00.04 — teoriya ta istoriya zhurnalistyky, Lviv, 24 pp.* (in Ukr.).
7. Shakh, S. (1960). *Mizh Sianom i Dunaitsem: spomyn, Miunkhen, chast I, p. 59.* (in Ukr.).
8. *Yavorivskiyi, Ye. (1953). 30-littia vydavnychoi diialnosti Ivana Tyktora, 1923—1953, Vinnipeh, 19 pp.* (in Ukr.).
9. (1984). *Yavorivshchyna i Krakovechchyna: region. ist.-memuar. zb., Niu York; Paryzh; Sydney; Toronto, pp. 754—756.* (in Ukr.).

Zoriana Nakonechna

THE PUBLICISM OF YEVHEN YAVORIVSKYI (1893—1954) IN THE UKRAINIAN PERIODICALS

The journalistic and editorial activities of the Ukrainian pedagogue, journalist, active public figure Yevhen Yavorivskiyi have been studied. The main topics raised in his publications have been identified. The

press publications he cooperated with, have been comprehensively explored, specifically, the periodicals of the concern «Ukrainska Presa».

The relevance of the topic is determined by insufficient research on the Yevhen Yavorivskyy's activities. He greatly influenced the development of the Ukrainian press in a positive way. The Yevhen Yavorivskyy's journalism was published on the pages of such Ukrainian periodicals: «Dilo» (Lviv, 1880—1939s), «Zhyttia i Znannia» (Lviv, 1927—1939s), «Ukrainske Slovo» (Yavoriv, 1929—1939s); also its publisher and the editor-in-chief, «Litopys Chervonoi Kalyny» (Lviv, 1929—1939s), «Zmahannia» (Sokal, 1931—1932s), «Litavry» (Kyiv, 1941), «Vinnytski visti» (Vinnytsya, 1941—1943s), «Dniprova khvyliia» (Kremenchuk, 1941—1943s), «Lvivski visti» (Lviv, 1941—1944s), «Nashi Dni» (Lviv, 1941—1944s) and others. While in Lviv, Yevhen Yavorivskyy actively participated in the activities of the publishing house of I. Tiktor's «Ukrainska Presa». He published his articles in the newspapers «Novyi Chas», «Narodnia Sprava», «Nash Prapor», and also had been responsible for the preparation of books of this concern. For many years, Yevhen Yavorivskyy actively cooperated with «Svoboda» — the Ukrainian newspaper in the USA. According to the reference sources, after leaving his native land (Ukraine) in 1944, he moved first to Innsbruck (Austria), then from 1950 he relocated to the USA). Over there he was a member of the editorial board of the «Vilna Ukraina» magazine (Detroit, since 1954). Moreover, we have managed to elucidate that he was a regular contributor to the «Narodna Volia» (Olyphant, 1911—1913; Scranton, 1913).

The main topics of Yevhen Yavorivskyy's journalistic (memoir) publications were the reminiscences of 1917—1921s (at that time he served in the ranks of the Ukrainian Galician Army), the analysis of Ukrainian political events, the explanation of the necessity for enlightenment, specifically reading, as well as the organization of the Ukrainian educational institutions, informing about the current state as well as novelties in the Ukrainian book publishing.

Keywords: Yevhen Yavorivskyy, magazine, article, journalism, memoirs, publishing concern, «Ukrainska presa», editor.

Емілія Огар

ПУБЛІЦИСТИКА КОСТЯНТИНА РОДИКА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КНИЖКОВОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-25](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-25)

Розглянуто питання інституціоналізації книжкової журналістики як самодостатнього тематичного напрямку в сучасній культурній журналістиці. Означено семантику концептів «книжкова журналістика» і «книжкова публіцистика». На основі публіцистичних текстів відомого книжкового журналіста Костянтина Родика, що уважаються за взірці якісної української книжкової журналістики, виявлено її питомі характеристики. Зацентовано на відмінностях між книжковою та літературно-критичною журналістикою.

Ключові слова: публіцистика, книжкова журналістика, літературна критика, Костянтин Родик, літературно-видавничий процес, есей.

Упродовж останніх двадцяти років в українській журналістиці сформувався великий корпус різножанрових текстів про літературно-видавничий процес, опублікованих окремими виданнями, у відповідних рубриках культурологічної, мистецької та суспільно-політичної періодики і — головно — в тематично спеціалізованих (галузевих) мас-медіа.

Галузеві мас-медіа і відповідно галузева журналістика — журналістика, орієнтована на конкретну тематику й зацікавлену в ній аудиторію, — постійно перебувають у полі зору дослідників. Упродовж останніх двадцяти років було захищено низку дисертацій, присвячених особливостям висвітлення тієї чи іншої теми в ЗМІ (пресі, телебаченні, радіо), їх контентному та структурно-формальному аналізу.

Не залишилися поза дослідницькою увагою й мас-медіа літературно-видавничої проблематики. Так, у низці історико-пресознавчих розвідок спеціалізовані часописи досліджувалися в аспекті становлення відповідного типу української періодики, а також як інструменти популяризації на початку ХХ ст. книжкової культури (О. Антоник, В. Бездрабко, Т. Гринівський, Г. Ковальчук, О. Мель-

ничук, Е. Огар, І. Плехова, Л. Сілевич, Н. Солонська та ін.). Друковані й цифрові ресурси, що постали у новітні часи, вивчалися переважно з огляду на їхній потенціал просувати видавничу продукцію, в аспекті видавничого маркетингу і реклами (О. Афонін, Т. Булах, Г. Грет, Г. Ключковська, І. Копистинська, М. Макуха, О. Мельников, М. Сенченко, О. Скібан, А. Судин та ін.). Щодо творчого доробку сучасних журналістів, які фактично сформували відповідний публіцистичний дискурс, він, до того ж у запропонованій нами перспективі — з огляду на формування сучасної української книжкової журналістики, практично не вивчався.

Пропонуючи заповнювати цю прогалину, ми виходимо з того, що розвиток будь-якого напрямку в журналістиці передовсім залежить від людського чинника: наявності журналістів-експертів, які фахово розуміються на проблемі, а головне — вміють доступно, змістовно й виразно говорити про це з різними аудиторіями. Не випадково, скажімо, данські й норвезькі дослідники, опираючись на результати глобального опитування (27 респондентів з 67 країн світу), виявили низку професійних особливостей культурної журналістики, в рамки якої органічно вписується об'єкт нашої уваги — книжкова журналістика, та професії «cultural journalist»¹. «Вони (дослівно — «культурні журналісти». — *Е. О.*), фактично, є посередниками між виробниками культурного продукту та його споживачами. Такі журналісти... зазвичай поділяють пристрасть до мистецтва і культури та займаються покращенням суспільної оцінки таких явищ» — так, зокрема, сформульовано суспільну й професійну місію цієї журналістської професії [1].

У межах статті ми ставимо за мету, опираючись на взірці якісної української книжкової журналістики, представлені публіцистичним доробком відомого книжкового журналіста Костянтина Родика, виявити найприкметніші її риси, виразити проблему її інституціоналізації, концептуалізувати явища «книжкової журналістики» і «книжкової публіцистики».

Парадокс, але книжкова журналістика, давно легітимізована практикою, досі немає статусу самодостатнього напрямку в українській журналістиці, як, скажімо, політична чи економічна журналістика. Проблеми починаються з відсутності консенсусу в термі-

¹ В українській термінології немає такого відповідника.

нах, у розмитості тлумачень і визначень. Так, мас-медіа, що спеціалізуються на літературно-видавничій тематиці, часто означають як літературні, літературознавчі або літературно-мистецькі, а журналістів, які пишуть і про літературний процес, і про артефакти книжкового ринку, однаково називають літературними критиками. Однак, попри позірну схожість фокусної тематики, книжкова та літературно-критична журналістика відрізняються (принаймні мають відрізнятись) між собою «points of view» на літературно-видавничий процес, стилістикою, характером дискурсу, спектром функцій [див. дет. 4].

Літературна критика як складова теорії літератури (літературознавства) перебуває радше в науковій площині, а тому апріорі орієнтується на підготовленого реципієнта, натомість книжкова — адресується (повинна адресуватися) ширшій аудиторії: «кожній розумній людині, ким би вона не була: студентом чи кваліфікованим фахівцем, інтелігентом чи представником бізнесу, політиком чи вільним художником» [2], виконуючи не лише функцію критика, а — і то передовсім — своєрідного навігатора у «морі надмірної пропозиції», порадирика, що варто читати. Книжкова журналістика передбачає реципієнтів із різним читацьким досвідом, ступенем мотивації, але здебільшого без спеціальної літературознавчої підготовки, що її часто передбачають у своєму адресаті літературні критики. Різними фокус-групами зумовлюється й відмінність у стилістичних регістрах двох журналістських (критичних) дискурсів.

Послідовно уводячи детермінант «книжковий» до терміносполук «книжкові мас-медіа», «книжкова/ий журналістика/журналіст», «книжкова/ий критика/критик», ми прагнемо точно ідентифікувати тематичну спеціалізацію цього обстоюваного нами напряму в сучасній культурній журналістиці. Нам йдеться не стільки про «книгу» як матеріальний носій, сучасне медіа, скільки про «книжкову культуру» загалом («книжковий світ»), що «охоплює усі матеріальні й духовні аспекти книги та світу книг... дозволяє описати з точки зору людської культури книгу та її складові, а також пояснити зібрання книг (такі, як видавничий репертуар, книготорговельний асортимент, бібліотечна колекція, список книжок для читання, навіть увесь книжковий універсум), дає змогу поглиблено

досліджувати та оцінювати книжкові традиції і спадщину, універсализм та поліфункціональність книги» [3, с. 49].

У визначенні одного з «найбагатозначніших наукових понять, для яких існує ціла низка дефініцій, тлумачень та різночитань» [8, с. 41], поняття «публіцистика», зокрема «книжкова публіцистика», ми виходимо із узагальненого синтетичного погляду на феномен¹, згідно з яким це й особливий різновид журналістської творчості, й одночасно породжувані нею продукти/тексти. Для нас це явище близьке до т. зв. «*opinion journalism*», що зазвичай протиставляється «*objective news reporting*» [9]. Щодо «книжкової журналістики», то вона, в нашій інтерпретації, є однією з можливих медіатизованих практик, в яких публіцистика себе оприявнює тим дискурсом, що передбачає як створення, так і суспільну рефлексію на продукти публіцистичної діяльності.

Ідея звернутися до творчого доробку відомого українського літературного критика, наукового працівника Інституту літератури НАН України і книжкового журналіста Костянтина Родика виникла з кількох міркувань. По-перше, із книжковою журналістикою пов'язана уся майже тридцятилітня професійна діяльність К. Родика: він був засновником і багаторічним головним редактором одного з найбільш професійних серед спеціалізованих пресодруків часопису «Книжник-ревію» (2000—2007 рр.), ведучим у середині 1990-х рр. рубрики «Бібліоман» у телепрограмі «Телеманія», видавничого радіоциклу на «Радіо “Свобода”», є організатором і куратором одного з найвитриваліших в історії незалежної України та її книговидавничого ринку конкурсного проекту «Книжка року», колумністом газет «День» й «Україна молода», автором-упорядником серії «Український Best. Книжка року», науково-популярних книжок «Невивчені уроки Ситіна, або “Тоголізація” триває» (2000), «Актуальна література» (2016) та «Сізіф ХХ. Книжка vs. політика» (2019). По-друге, наративи К. Родика про літературу і видавничий ринок уважаються взірцем якісної книжкової публіцистики, своєрідним майстер-класом творчості у відповідному журналістському

---

¹ Над можливою семантикою поняття — від журналістикознавчої (вужчої) та соціокомунікативної (ширшої) — міркували у своїх працях В. Здоровега, Т. Лильо, Й. Лось, А. Мельник, В. Михайлин, М. Титаренко та ін.

кластері¹ і — що особливо важливо у контексті пропонованої теми — незаперечним доказом її фактичного буття в сучасному українському журналістському дискурсі.

Костянтин Родик як вдумливий, спостережливий самовидець тривалий час пише новітню історію української книжності, що формувалася в умовах постійної політичної й економічної турбулентності, важких пошуків самовизначення — національного і культурного, блокування розвитку національного бізнесу і потужного лобювання інтересів російських видавничих монополій на українському ринку. Його історія про те, як із хаосу болісно народжувався бізнес, реальний ринок, як «українська книжкова самодіяльність таки перетворилася на бізнес. Нехай кволий, проблемний, депресивний — проте бізнес» [7, с. 229]. Його публіцистика — це також історія про людей, які реалізувалися не лише в літературі, а й у книжковому бізнесі; про становлення критики і вироблення вміння писати про літературу, проілюстрована яскравими прикладами власної журналістської майстерності.

Для аналізу ми обрали тексти рецензій, оглядів та «есеїв-розслідувань», зібраних в останніх книжках К. Родика. В «Актуальній літературі» автору вдалося скласти з них як із пазлів панорамну й одночасно персоналізовану картину літературно-видавничого процесу в Україні, представляючи його «як ринок ідей, що відбивають/змінюють масову свідомість»; «дослідити походження, взаємозалежність і співмірність сучасних літературних артефактів, а відтак дати читачеві надійний путівник величезною літературною країною» [5, с. 3]. В актуальних мемуарах «Сізіф ХХ. Книжка vs. політика» ці творчі рефлексії майстерно «вплетені» в основну сюжетну канву — історію всеукраїнського рейтингу «Книжка року». Есеї, опубліковані в рубриці з промовистою назвою-грифом «Без терміну придатності», фактично, презентують українські книжкові проекти часів незалежності непроминального значення. Об'єднані під спільною палітуркою, ці публіцистичні тексти/твори утворюють цікавий завершений публіцистичний метанаратив, або «публіцистичний метатекст» [8, с. 48], зручний для того, аби виокремити

---

¹ Свого часу К. Родика було визнано лавреатом премії ім. В. Стуса (2000 р.), рейтингу «Золота фортуна» (2001 р.), кращим книжковим журналістом Форуму видавців у Львові (2001, 2003 рр.), відзначено Почесною нагородою НСПУ (2005 р.) та ін.

найпитоміші, з нашого погляду, риси якісної книжкової публіцистики. Спробуємо їх означити.

По-перше, це очевидно ширша (порівняно, скажімо, із науковою літературною критикою) об'єктна ділянка, коли в полі зору журналіста перебуває не лише текст твору, а й паратекст, засоби візуалізації, верстка, дизайн, маркетинговий і культурний бекграунд тощо — книжка як артефакт. Зауважимо, К. Родик послідовно акцентує «книжкову» ідентифікацію усієї його експертної діяльності й журналістської творчості: він послідовно називає себе як літературним, так і книжковим критиком. Концепт «книга» є ключовим у назві започаткованого ним свого часу часопису, в назві рейтингу, в назвах його збірок, а використаний журналістом образ-метафора Сізіфа вважається, як відомо, «святим-заступником **видавців** (викремлення наше. — *Е. О.*) по всьому світу» [5, с. 2].

По-друге, це синкретичний підхід до аналізу літературно-видавничого процесу в широкій соціокомунікативній перспективі, «в координатах соціології (філософії, психології тощо), літератури і читання» [5, с. 3]. В аналізі літературно-видавничих артефактів К. Родіку майже завжди виходить мудро балансувати між літературознавчою, ширшою — культурологічною, та книжково-маркетинговою їх візіями, він свідомо розширює можливий спектр оцінок й узагальнень. Так, розповідаючи в есеї «Нічні діви не здаються» про початки творчості Юрія Винничука, журналіст вдається до короткого екскурсу в історію «руїни» книжкової справи і читання початку 1990-х рр., коли «книжка швидко позбулася монопольного права на повсякденне дозвілля більш-менш освіченої верстви населення» [5, с. 30]. Це дає йому змогу схарактеризувати призабутий (а молодим поколінням й незнаний) позалітературний бекграунд, яким визначалася тодішня споживча й читацька поведінка українців, й одночасно пояснити їх кволу реакцію на перші літературні проби письменника. В есеї «Уроки історії» заслужену славу, що згодом прийшла до «любленого масовим читачем Винничука-раблезіанця, веселуна-дотепника, режисера-продюсера яскравих маскарадів», журналіст так само пояснює актуальною ринковою кон'юнктурою (без жодного сліду негативної конотації). Успіх Винничука в його здатності бути «в українській літературі письменником “для всіх”» [5, с. 65], одночасно цікавим масовій і, за влучним

визначенням О. Романенка, «інтелектуально стурбованій читацькій спільноті» [5, с. 64].

По-третє. Як «cultural journalist», К. Родик у передмові до «Актуальної літератури» із промовистою назвою «Код актуальності» наголошує, що йому не йдеться про життєві й творчі біографії літераторів, рецензії на їхні книжки, він «розслідує» їхню творчість «з метою виявлення їхньої ролі і місця у процесі виникнення поширення та трансформації значущих для суспільства інтелектуальних кодів», а ще, аби «збагнути, наскільки література взагалі актуальна для сучасної української людини» [5, с. 2—3]. Звідси — очевидна поліфункціональність його книжкової журналістики, що, крім традиційної функціональної настанови критично відрефлектувати той чи інший літературно-книжковий факт, передбачає ширші культуротвірні та світоглядно формувальні цілі й завдання, як-от популяризацію ідей читання, просвітництва, саморозвитку, інтелектуалізму, виховання естетичних й мистецьких смаків.

По-четверте, впадає в око виразна гіпертекстуальність аналізованого публіцистичного метанаративу. К. Родіку (завдяки високій професійній й книжковій ерудиції) практично в кожній публікації вдається майстерно використовувати літературні ремінісценції, «вплітати» в єдину смислову канву різні наративи, «лінкувати» (через зіставлення, протиставлення чи порівняння) (не)суголосні в контентному, філософському, екзистенційному, жанровому сенсах тексти/твори різних авторів з різних епох, країн, культурних традицій, розгортати у такий спосіб перед читачем панорамне літературне, соціальне, ринкове і навіть політичне тло, в яке «вмонтований» описуваний/аналізований ним літературно-видавничий артефакт. В «Актуальній літературі» ці «інші» тексти, залучені для розмови про конкретний письменницький досвід, К. Родик промовисто називає «Групою підтримки». І справді, вміщена в рубриці з таким заголовком бібліографічна інформація не просто засвідчує використані при написанні розділу джерела, вона слугує для зацікавленого вдумливого читача дороговказом, куди для задоволення своїх серйозніших читацьких потреб йому рухатися далі. Так, розповідь про українське видання «Не сподівайтесь позбутися книжок» «славного італійця» Умберто Еко переростає у Родика в розповідь про «Масонську ложу читачів» (так називається есей),

про культурну практику читання загалом, про дотичні до цієї проблематики подібні видавничі проекти: перекладені українською «Книжка про читання» Юстини Соболевської та «Навіщо читати?» Шарля Данціга.

Перспективною у контексті стрімкого поширення явищ конвергенції та кросмедіальності видається спроба журналіста використовувати кросмедійні ремінісценції, апелюючи до екранних версій втілення культових творів літератури. Адже сьогодні часто знайомство з твором обмежується лише переглядом його кіноверсії. Скажімо, в есеї «Код Дена Брауна. “Жаба” проти наук-поп-літу» журналіст, міркуючи на причинами провальних спроб Рона Говарда екранізувати найвідоміші твори письменника, фактично стверджує: читайте першотвори! Тексти Дена Брауна в рази сенсовніші, ніж «чистий детектив — очищений від багатошаровості авторського тексту, в якій ховається його науково-популярна сутність» [5, с. 19].

По-п’яте, це виразні преференції кільком аналітичним жанрам (огляду, рецензії, есею)¹, широке використання різноманітних креативних технік і риторичних прийомів удоступнення спеціальних знань, властиве, як відомо, нон-фікшн літературі (або в категоріях стилістики — публіцистичному стилю). Власне у цьому, як уже мовилося, існує розбіжність між книжковою і літературною критикою, що часто тяжіє до наукового стилю.

Багата, різнобарвна, оригінальна палітра виразових мовних засобів, до яких у своїй публіцистиці вдається К. Родик, заслуговує на окреме дослідження. Заголовки його есеїв «змагаються» між собою в яскравості, оригінальності, метафоричності й дотепності: «Барабани Страдиварі», «Код Дена Брауна. “Жаба” проти наук-поп-літу», «Сексо-політологія масової свідомості», «Путівник “Жадан”: життя як пісня, й пісня як документ», «На безриб’ї — і хамство риба», «Передмова до істерії» (з книжки «Актуальна література»); «Привид критики. Наука про літературу, якою та іще не стала», «Смертельно улюблений світ: незримим по білому», «Баланс бездоганно недосконалих протиріч гри», «Імунологія від Михаїла: “Та ну йо ж майо, — зітхнув він до годинника”» (з книжки «Сізіф ХХ.

¹ У книжковій журналістиці популярним є також жанр інтерв’ю, до якого К. Родик звертався у своїй ранній публіцистиці.

Книжка vs. політика») — усі вони, без сумніву, «чіпляють» й інтригують читача, обіцяючи йому точно неординарну комунікацію. А таким в майстерному описі К. Родика постає сучасний літературно-видавничий процес: «рельєфна мапа сучасного письменства з вершинами, потужними ріками, бурхливими молодими потічками, темними хашами, окультуреними парками і навіть випаленими пустелями, потворними сміттєзвалищами та закамуфльованими сховками контрабанди» [5, с. 3].

Слід зауважити, що К. Родик утверджує книжкову журналістику не лише в практичній площині. Свого часу як головний редактор «Книжника-ревію» він неодноразово організовував фахове обговорення проблем сучасної літературної та книжкової критики, акцентуючи на відмінностях останньої від критики літературно-академічної [6].

У підсумку зазначимо, що виявлені нами риси можуть слугувати за своєрідні критерії якісної книжкової публіцистики, слугувати орієнтиром при опануванні креативних технік писання про «світ книжок». Творчий доробок талановитого книжкового журналіста доводить, що «родзинка» книжкової публіцистики — в панорамності бачення об'єкта, в умінні оцінити літературно-видавничі артефакти у широкій — загальнокультурній, філософській, соціологічній, мистецькій, ринковій — перспективі, доступно і яскраво донести інформацію масовій аудиторії, «звабити» її автором чи твором, захопити ідеєю читання як культурною практикою «на всі часи».

1. Культурна журналістика: чи потрібні особливі риси та вміння // European Journalism Observatory. URL: <https://ua.ejo-online.eu/4318/mediadoslidzhennia/kulturna-yhurnalistyka>.
2. Літературний журнал «kr: КНИЖНИК-review» взяв новий старт // UNIAN.UA. URL: <https://www.unian.ua/culture/53486-literaturniy-jurnal-kr-knijnik-review-vzyav-noviy-start.html>.
3. Мигонь К. Парадигми науки о книге двести лет тому назад и сегодня // Кнуготыра. 2010. № 54. С. 44–53.
4. Огар Е. Книжкові часописи часів незалежності у контексті формування критичного дискурсу // Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства. Львів, 2018. Вип. 8(26). С. 180—192.

5. Родик К. Актуальна література: пунктир-енциклопедія. Київ: Радуга, 2016. Книжка перша. 255 с.
6. Родик К. Критика. PR. Реклама // Книжник-ревію. 2004. № 24. С. I—VIII.
7. Родик К. Сізіф XX. Книжка vs. політика. Київ: Балтія-Друк, 2019. 352 с.
8. Титаренко М. Феномен «публіцистики»: проблема дефініцій // Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика. 2007. Вип. 30. С. 41—50.
9. Association of Opinion Journalists. URL: <http://www.opinionjournalists.org/>.

References

1. Kulturna zhurnalistyka: chy potrebni osoblyvi rysy ta vminnia, *European Journalism Observatory*. Retrieved from <https://ua.ejo-online.eu/4318/mediadoslidzhennia/kulturna-yhurnalistyka/>.
2. Literaturnyi zhurnal «kr: KNYZHNYK-review» vziav novyi start, *UNIAN.UA*. Retrieved from <https://www.unian.ua/culture/53486-literaturniy-jurnal-kr-knijnik-review-vzyav-noviy-start.html>.
3. Migon, K. (2010). Paradigmy i nauki o knige dvesti let tomu nazad i segodnia, *Knygotyra*. no 54, pp. 44–53.
4. Ohar, E. (2018). Knyzhkovi chasopysy chasiv nezalezhnosti u konteksti formuvannia krytychnoho dyskursu, *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*. Lviv, vyp. 8(26), pp. 180—192.
5. Rodyk, K. (2016). *Aktualna literatura: punktyr-entsyklopediia*, Kyiv, Raduha, Knyzhka persha. 255 p.
6. Rodyk, K. (2004). Krytyka. PR. Reklama, *Knyzhnyk-reviu*, no 24, pp. I—VIII.
7. Rodyk, K. (2019). *Sizif XX. Knyzhka vs. polityka*. Kyiv, Baltiia-Druk, 325 p.
8. Tytarenko, M. (2007). Fenomen «publitsystyky»: problemadefinitsii, *Visnyk Lvivskoho universitetu*. Serii «Zhurnalistyka», vyp. 30, pp. 41—50.
9. Association of Opinion Journalists. Retrieved from <http://www.opinionjournalists.org/>.

Emiliya Ohar

THE PUBLICISM OF KOSTIANTYN RODYK IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY BOOK JOURNALISM

The paper seeks to develop new avenues for a study of book journalism. Specifically, it deals with a problem of institutionalization of

book journalism as a self-sufficient thematic direction in contemporary cultural journalism. More specifically, the article aims to explore a publicism of Kostiantyn Rodyk, the well-known Ukrainian cultural journalist formerly a book journalist. He is the former editor-in-chief of one of the most professional specialized magazine *Knyzhnyk-Review* (2000—2007s), the television and radio presenter, the founder and top manager of the annual National book rating *Knyzhka Roku*, columnist of the newspapers *Den'* and *Ukraina Moloda*, author of the book series *Ukrainian Best. Knyzhka Roku*, some non-fiction books *Actualna Literatura* and *Sizif XX. Knyzhka vs. polityka*. The latter feature numerous essays dealing with actual publishing and literary process in Ukraine. We show that combined in one book; it created continuous nonfiction (publicist) meta-narrative or nonfiction (publicist) meta-text. The latter makes it possible to distinguish the most specific features of quality book journalism.

The paper attempts to define concepts of the «book publicism» and «book journalism», highlight differences between book journalism and literary-critical journalism. The author proposes to consider book publicism as a generalized phenomenon uniting both texts and the process of their creation. On the contrary, we argue that book journalism is one of the possible mediatized practices. It is a discourse that implies both the creation and the public reflection on the products of journalistic activity. In the course of the textual analysis of publicism works of Kostiantyn Rodyk, we have identified essential features of his book, non-fiction criticism. Those were: a broad subject (so-called «book culture»); socio-communicative approach to comprehension of literary and publishing artifacts; multi-functionality (informing about new books and literary works by the Ukrainian and foreign authors as well as publishing houses; criticism; creating culture; worldview, aesthetic and artistic tastes shaping and so on); hypertextuality and cross-mediality; preference given to genres such as essay and review; masterful use of expressive stylistics and linguistic means of popularization of knowledge. We conclude that such specific features can be considered as criteria for quality book journalism, a benchmark for mastering creative writing about the «world of books».

Keywords: publicism, book journalism, literary criticism, Kostiantyn Rodyk, literary and publishing process, essay.

Оксана Серета

«МИСТЕЦТВО СПРАВЖНЄ» —
«ПОТРЕБА ДУШІ ВИСЛОВИТИСЯ»:
ПУБЛІЦИСТИКА ГРИГОРІЯ СМОЛЬСЬКОГО

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-26](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-26)

Досліджено публіцистичний доробок українського митця, краєзнавця та публіциста Григорія Смольського. Проаналізовано проблематику та жанрове розмаїття його статей у львівській пресі 1920—1970-х рр. Окреслено роль публіциста у популяризуванні українського мистецтва в Галичині, особливо здобутків Мистецької школи Олекси Новаківського.

Ключові слова: Г. Смольський, часопис, стаття, мистецтво, Мистецька школа О. Новаківського.

Постать Г. Смольського як митця за останні три десятиріччя неодноразово ставала об'єктом досліджень українських мистецтвознавців та краєзнавців [2; 3; 5—7; 13]. Часто його ім'я звучало у контексті вивчення творчості самотнього українського живописця Олекси Новаківського і функціонування його мистецької школи [4; 8] або ж розкриття меценатської діяльності митрополита Андрея Шептицького та його підтримки українських митців [1]. Попри це, публіцистична діяльність Г. Смольського залишалася поза увагою науковців і висвітлена фрагментарно. Тому метою нашої статті є дослідити тематичний діапазон та проблематику статей митця, ввести в науковий обіг нові тексти його авторства.

Шлях Г. Смольського (1893—1984) до мистецтва був довгим і тернистим — ще гімназистом виявив хист до малювання, але Перша світова війна перешкодила його планам. Відтак за плечима юнака був концентраційний табір, служба в австрійському війську (воював у Північній Італії). Лише у 28-річному віці майбутній митець зміг повернутися до студій — навчався на історичному факультеті Львівського (таємного) українського університету та паралельно у Вільній академії мистецтв у Львові. 1922 р. Г. Смольський познайомився з О. Новаківським, а на початку 1923 р. став одним із п'яти перших учнів його мистецької школи — це був ви-

значальний момент у формуванні мистецьких пріоритетів молодого художника. На період навчання у цьому закладі припадає також початок публіцистичних виступів Г. Смольського (зазвичай підписувався як Гриць або Григір Смольський).

Перша відома нам публікація його авторства з'явилася на шпальтах львівського місячника «Літературні Вісти» 1927 р. п. н. «Українське Мистецтво». Відзначимо, що цей часопис деякі дослідники помилково відносять до видань радянфільського спрямування (припускаємо, через аббревіатуру «Лі-Ві»), хоча насправді це був авангардистський часопис, зорієнтований на експериментальні (т. зв. ліві) пошуки у літературі та мистецтві, а його головним редактором був відомий у Львові майстер епатажу та винахідник Ярослав Цурковський.

Вдалося встановити, що Г. Смольський входив до складу редакційної колегії «Літературних Вістей», а саме разом з Іваном Іванцем був співреферентом малярського відділу у часописі [9].

Перша проба пера Г. Смольського — це рецензія на вихід трьох чисел місячника «Українське Мистецтво» за редакцією Миколи Голубця. Для сучасних пресознавців ця стаття є цінною тим, що автор подає ретроспективний огляд розвитку мистецької преси в Галичині й аналізує головні причини закриття мистецьких пресових проєктів, а саме — фінансові труднощі редакцій. Із сумом критик констатує, що окремі з них заледве дотягнули «року своєї вегетативної егзистенції». Варто відзначити, що Г. Смольський високо оцінив появу фахового місячника «Українське Мистецтво» і назвав його першою серйозною спробою серед видань цього спрямування: «Усі праці поміщені в трьох числах мають характер продуманих інформацій про творчу діяльність сьогочасних молодих представників нашого плястичного мистецтва та хронікальних заміток про його пам'ятки...» (1927. Ч. 1/2). Попри це, автор усе ж закинув редакторів «Українського Мистецтва» неспроможність «збороти своїх неузасаднених і пересадних антипатій до деяких людей, як то стрічаємо в “мистецькій хроніці”». Йшлося про те, що М. Голубець, «згадуючи про виставку студій “Мистецької школи” О. Новаківського, найшов знову свіжу нагоду випустити трохи їді на адресу корифея сьогочасного укр. мистецтва — арт.-майлара О. Новаківського» (Там само).

Тут варто пояснити, що М. Голубець у своїх критичних оцінках іноді був доволі гострим на слово — «діставалося» не лише митцям-початківцям, а й визнаним митцям, навіть друзям і колегам. За творчістю О. Новаківського він стежив пильно — «в опублікованих статтях М. Голубець з властивою йому гостротою і безкомпромісністю мистецького критика, відзначаючи переваги (експресію та колорит) живописця, вказував і на його недоліки й хиби» [12, с. 386]. Відомо, що Г. Смольський брав близько до серця будь-які випадки проти свого вчителя і не міг залишатися осторонь цієї критики.

У наступному числі «Літературних Вістей» опубліковано великий допис авторства Г. Смольського п. н. «З львівських виставок» — короткий огляд виставки літографічних копій із приватної колекції члена товариства «Чеська Бесіда» Людвіка Файгля, який збирав їх упродовж 40 років.

Серед цікавих знахідок, на яких критик акцентував увагу українського читача, — «знімки українських церков зі закарпатської України, як теж виконані на замовлення в чеській літографічній фірмі колірні копії» творів Фотія Красицького, Івана Труша, Осипа Куриласа. Увагу українців виставка також мала привернути тому, що на ній були представлені експонати із «пребогатої колекції» творів гуцульського мистецтва чеського колекціонера, який, виявилося, був «пристрасним любителем українського народного мистецтва й ніхто з Українців не має такої великої збірки» (1927. Ч. 3/4).

Г. Смольського можна назвати одним із найвірніших новаківців, адже він, мабуть, чи не єдиний, який був з учителем від початку і до кінця. Більше того, він був першим, хто невтомно популяризував здобутки школи О. Новаківського — насамперед в українській пресі.

Так, 1928 р. на шпальтах газети «Новий Час» з'явилася друком стаття Г. Смольського «Малярська школа артиста-маляра проф. О. Новаківського», в якій вперше висвітлено історію започаткування школи у Львові. Зокрема, із цієї публікації дізнаємося цікаві факти: Г. Смольський ще 1922 р., після ближчого знайомства з учителем, «піддав думку оснування школи» й «переконався, що в проф. Новаківського та гадка давно дозріла». Вони разом обмірковували можливість відкриття такого закладу без фінансової підтримки ззовні, однак врешті заручилися матеріальною допомогою «Т-ва

“Дністер” через д-ра С. Федака» (1928. Ч. 148), а від 1925 р. школою заопікувався митрополит Андрей Шептицький, який настільки захопився цією ідеєю, що погодився викладати історію мистецтва юним митцям.

Тему продовжила рецензія під криптонімом Г. С. на шпальтах ілюстрованого журналу «Світ» — «Недокінчена виставка: З приводу малярської виставки учнів школи проф. арт. Маляра О. Новаківського» (1928. Ч. 23—24. С. 7, 8). У ній йшлося про виставку творів учнів О. Новаківського, яка відбулася в Академічному домі у Львові і «тішилася незвичайним успіхом» — її «протягом тижня відвідало около 350 осіб». Г. Смольський із сумом констатував вимушене припинення виставки — це сталося через погроми польських націоналістів у будинках українських установ, зокрема і в Академічному домі, 1 листопада 1928 р. у відповідь на вшанування українцями 10-ї річниці проголошення ЗУНР.

Після завершення навчання в Мистецькій школі О. Новаківського молодий митець разом з учителем поїхав до Італії, де із захопленням відтворював на полотнах побачені красиви й архітектурні пам'ятки. Ця подорож розкрила ще один талант Г. Смольського — написання подорожніх нотаток. Свої яскраві враження від відвідин Кракова, Відня, Венеції публіцист надсилав до редакції газети «Діло», і вони були надруковані п. н. «Раз по Італії» у кількох числах під рубрикою «Фейлетон» (1931. 5 лип.; 7 лип.; 9 лип.). Найбільше мандрівника вразили архітектурні споруди, музеї і картинні галереї, натомість модерне італійське мистецтво так і не зворушило новаківця.

Після цієї поїздки Г. Смольський відчув потребу подальших митецьких пошуків, і через три роки (завдяки меценатській допомозі митрополита Андрея Шептицького) йому вдалося реалізувати задум — упродовж 1934—1935 рр. митець шукав себе у строкатому середовищі Парижа. До слова, там Г. Смольський навчався у приватній Академії Колароссі, яка на той час вважалася прогресивною і була своєрідною альтернативою консервативній офіційній художній школі. Французька столиця настільки вразила митця, що він присвятив їй розлогі подорожні нотатки, які були надруковані на шпальтах низки чисел часописів «Діло» і «Назустріч».

На нашу думку, у цих подорожніх нарисах уповні розкривається публіцистичний хист митця — автор легко і влучно володіє словом, вводить читача у контекст описуваних подій і мимоволі робить його їхнім безпосереднім учасником. Мова Г. Смольського — метафорична й емоційно наповнена, він активно послуговується елементами художнього мислення. Усе це давало змогу галицькому читачеві «побачити» Париж і відчутти його неймовірну атмосферу.

Г. Смольський так описав свої враження від першого знайомства із Містом вогнів: «Париж уявляв я собі як старого вже дідугана, що з палицею у тремкій руці сидить над берегом Сени і роздумує над тим, кому би то записати в тестаменті всі ті багатства, які зібрав за ціле життя», а насправді це «розкішна пані Маріянна у “бальзаківському” віці, що «безсильними нехтує (хочби їх було навіть 40 мільонів), сильних бере кокетливістю, штучками, приязню, а то й уступчивістю» (Перші вражіння з Парижа // Діло. 1935. 6 лют.). Найбільше автора зацікавив «живий малярський світ» Парижа, «де можна студіювати писану історію малярства на оригіналах від найдавніших часів по нинішний день». На думку Г. Смольського, «тут малярство розвивається природно, повними силами і всякі напрями, що доходять до нас спорадично, тут цілком оправдані і органічно виростають з малярського ґрунту» (Перші вражіння з Парижа // Діло. 1935. 9 лют.).

Поза тим, публіцист вказує на непрості будні українських митців у Парижі — «більшість із них зустріла погана доля» і вони «покидають малярство і перекидаються на інші ділянки, щоб могли заробити на прожиток». Основну причину такої ситуації Г. Смольський вбачав у незгуртованості українських творчих сил — «надмірний індивідуалізм такий природний у мистецтві ледве дає змогу зійтись мистцям десь-колись (і то не всім), щоб опісля розійтись на довгий час» (З Космача до Парижа // Назустріч. 1935. Ч. 13).

Порівнюючи два мистецькі центри — Париж і Берлін, Г. Смольський відзначив «почування легкості, вдоволення, ясности, свободи» у французькій столиці, натомість відчув прохолоду й архітектурну важкість у головному місті Німеччини — «не бачив ані фабрик, ані бетонових будівель, але відчував, що ці два холодні

матеріяли вросли в германське тіло, як обов'язок, порядок і жорсткий “мус” всякли в їхню кров» (Берлін—Париж (Дві столиці) // Діло. 1935. 14 квіт.).

Згодом, уже вдома, митець трансформує отримані в європейських мандрах мистецькі візії у чітку естетичну концепцію, яку висловить у передмові до каталогу львівської виставки рисунка, акварелі, дереворита, темпері та олій чотирьох митців (серед яких був і сам) та якої дотримуватиметься упродовж життя. «Українське Мистецтво зависло між Сходом і Заходом, між мистецтвом Парижу і традиційним візантизмом, який жив у нас століттями. Та Мистецтво справжнє це ані ізми Парижу, Риму чи Берліна, не кубізм не футуризм ані експресіонізм. Це потреба душі висловитися, визкзатися, проявити свій внутрішній світ, який матеріалізується красками чи олівцем на площі у рямцях трьох головних проблем малярських: лінії, форми і кольору» [10].

Перебуваючи у Парижі, митець важко пережив втрату О. Новаківського, про що свідчать його зворушливі і ностальгійні спогади про маестро і його мистецьку школу, навчання в якій було «щось зовсім інтимне, приватне, що шукало зверхньої форми», а сам вчитель був для «учнів не сухим професором і наставником, але батьком і товаришем», «своєю поставою, посвятою родинних і особистих інтересів давав нам приклад, як працювати для мистецтва» (Школа О. Новаківського // Назустріч. 1935. Ч. 18).

І вже після повернення із закордонних студій Г. Смольський продовжував невтомно виступати за зміцнення мистецького авторитету свого покійного вчителя. Він присвятив історії започаткування та особливостям функціонування Мистецької школи Новаківського розлогу статтю, надруковану у двох числах щоденника «Діла». У ній публіцист наголосив, що головною мотивацією для заснування такої школи у Львові було «творити осередок малярської культури у власному середовищі і на власному ґрунті, до того ще і власними силами» (Школа Новаківського. 1936. 11 берез.).

Г. Смольський згадував, що формат самої школи не передбачав жодного примусу і документальних формальностей — «кожен міг перервати науки, коли хотів». Сам маестро, будучи непересічною творчою індивідуальністю і людиною із непростим характером, дотримувався чіткої позиції, що лише після опанування рисунка і

композиції можна експериментувати «як кубісти, формісти чи футуристи», але «Боже борони зачинати від того, на чому вони, кубісти, кінчать» (1936. 12 берез.). З огляду на це, за словами Г. Смольського, аби пройти весь курс навчання і «вдідержати при Новаківському до кінця, треба було багато сил, часу, нервів витратити, поконати багато упереджень» (Там само).

Окрім того, тематика публікацій Г. Смольського дає змогу розкрити багатогранність особистості митця, який завжди був небайдужим до громадських справ і не міг залишатися осторонь ситуацій, коли нищилися пам'ятки українського сакрального мистецтва. Так, він надав розголосу справі розпису давньої церкви у Тернополі (Храму Воздвиження Христового), датованої 1600 р., непрофесійними малярами, опублікувавши на шпальтах «Діла» статтю «Стару історичну пам'ятку фарбують кімнатні малярі!» (1937. 28 листоп.), в якій гостро розкритикував таке ставлення до мистецьких надбань українства.

У період німецької окупації Львова Г. Смольський, як і більшість його приятелів, став активним учасником українського мистецького життя, вступив до Спілки українських образотворчих митців, а також публікував статті на сторінках щоденника «Львівські Вісті». Нам вдалося віднайти три публікації його авторства цього періоду. У статті «З маленької збірки величезне число експонатів. Історично-Краєзнавчий музей в Тернополі» (1941. 31 груд.) публіцист розкриває багату колекцію краєзнавчого музею у Тернополі, виокремлюючи вишивки з Подільщини, археологічні знахідки, книжкові раритети, нумізматичні експонати, рідкісні мистецькі полотна (до слова, левову частку з яких становили раритети із замку Потоцьких у Помор'ях на Львівщині).

«Відрадним явищем українського життя в місті Тернополі» назвав Г. Смольський Театр ім. Івана Франка у Тернополі, присвятивши йому однойменну публікацію. Водночас критик зауважив, що «бракує театрові доброго режисера, доброго тенора і субретки, на чому театр скористав би і піднісся би, як то кажуть, одно небо вище» (1942. 14/15 січ.).

У статті «Японське мистецтво» (1942. 26 квіт.) Г. Смольський ознайомлює галицького читача з естетичними принципами мистецтва Країни Вранішнього Сонця, пояснюючи, що це «зовсім інший

світ, інша духовність». «Усіх японських мистців, — зазначає публіцист, — об'єднує велике почуття декоративности, стилізація постатей, упрощення форм», водночас вони глибоко відчувають «внутрішнє життя людини, її радість, захоплення, сум, біль» (Там само).

Із приходом радянської влади до Львова митець «замовк» і майже 15 років не публікував статей у пресі. Можемо припустити, що це сталося через те, що його ім'я потрапило у перелік художників, звинувачених «партійним керівництвом, поряд з С. Гебус-Баранецькою, О. Кравченком, Р. Сельським, О. Шатківським, у «формалізмі» та «професійній відсталості» [11]. Лише наприкінці 1950-х рр. Г. Смольського було прийнято до Спілки художників УРСР, і саме у цей період з'явилися друком перші матеріали автора на шпальтах журналу «Жовтень».

Першою порушила тривале «публіцистичне» мовчання публікація про світлої пам'яті вчителя п. н. «Олекса Новаківський» (1957. № 2. С. 127—130), в якій Г. Смольський з особливою теплотою і шанобою згадував про роки навчання в Мистецькій школі та аналізував творчу манеру митця. Зокрема, він вважав, що «Новаківський сміливо будує форму сильними площами гарячих кольорів у контрастових зіставленнях, що надає кожній його праці, навіть найменшій, незвичайно сили і чару справжнього і глибокого мистецтва» (Там само. С. 129).

Відзначимо, що у цій та інших публікаціях Г. Смольського означеного періоду не відчувається отого важкого ідеологічного нашарування, яке змушені були вносити у свої тексти критики та публіцисти. Звичайно, у них є вкраплення «вимог» радянської епохи, але вони настільки непоказні, що сучасний читач їх практично не помічає. Натомість дивує, як авторові вдавалося у своїх статтях органічно висвітлити українські мистецькі товариства та організації міжвоєнного періоду, діяльність яких на довгі роки замовчувалася, а творчість свого вчителя він сміливо називав свідченням «високої культури нації, з якої вийшов і для якої працював художник» (Там само. С. 130).

Новаківську тематику продовжують ще дві публікації на шпальтах «Жовтня», які присвячені діяльності Мистецької школи. У них Г. Смольський віддає глибоку шану своєму вчителю як митцеві і особистості. Зокрема, у статті «Школа Олекси Новаківського»

(1965. № 10. С. 56,57) визначальну рису творчості маестро його учень вбачав у тому, що він не малював «для заробітку, на продаж», а творив те, що підказували «йому життя, душа і натхнення», а тому кожен твір вчителя — «чарує, підносить душу, навіває думки» (Там само. С. 56).

З нагоди 100-ліття від дня народження О. Новаківського Г. Смольський опублікував розлогі спогади про історію зачаткування та особливості функціонування Мистецької школи п. н. «Школа Новаківського. Спомин» (1972. № 3. С. 113—116). Ця стаття є чудовим підсумком низки «новаківських» матеріалів, опублікованих автором у львівській пресі впродовж 1930—1940-х рр. Г. Смольський ще раз акцентує увагу читача на високому мистецькому рівні школи і називає її «єдиною мистецькою трибуною Західної України» (Там само. С. 116).

У журналі «Жовтень» діяв відділ «Майстри мистецтва», під яким вміщувалися матеріали про творчість видатних українських художників. Г. Смольський теж подав до редакції дві розлогі статті, які й донині залишаються актуальними і привертють увагу цікавими фактами і спогадами.

У публікації «Антон Іванович Манастирський» (1958. № 11. С. 126—129) Г. Смольський вичерпно висвітлює життєвий і творчий шлях митця і відзначає, що ім'я А. Манастирського недостатньо шанувалося сучасниками і критиками. Публіцист розкриває багатогранність творчої особистості митця, підкреслюючи, що А. Манастирський «не тільки жанрист на історично-побутову і сучасну тематику, але також і портретист та майстер графіки, ілюстратор багатьох книжок, які видавалися у Львові» (Там само. С. 128).

Г. Смольський виступає як мистецтвознавець, аналізуючи композицію, колористику, сюжетні лінії картин та емоції самого художника: «І хоч немає в нього звучної мажорної тональності, доведеної до крайньої тонкості, як у І. Труша, ані вогненної барвистої гама гарячих кольорів та темпераментного і нервового мазка, як у О. Новаківського, але А. Манастирський має своє обличчя, свій почерк і власну приглушену кольорову гаму» (Там само. С. 129).

У другій статті п. н. «Іван Труш. До 110-ої річниці від дня народження» (1979. № 6. С. 113—115) Г. Смольський розкриває особистість І. Труша крізь призму власних спостережень і думок, на-

водить цікаві і маловідомі факти із творчої біографії шанованого у Галичині митця. Зокрема, публіцист згадує про власний намір залучити до викладацтва у Мистецькій школі О. Новаківського І. Труша, про неоднозначне ставлення двох визначних митців один до одного: «Коли я принагідно натякнув Новаківському про Труша, то він зробив таку гримасу, що далі допитуватися не було потреби» (Там само. С. 114). Водночас І. Труш із властивою йому інтелігентністю ніяк не коментував своє ставлення до О. Новаківського.

На думку Г. Смольського, митець, який підносив українське мистецтво на європейський рівень, «наче відчужився чи його відчужили». Йшлося насамперед про те, що І. Труш як «творець і пропагандист мистецтва» сподівався, що молоді митці, які гуртувалися довкола Асоціації незалежних українських мистців, залучать і його до співпраці, але АНУМ «не включила у свої списки Труша».

Окрім того, у цій публікації Г. Смольський розкриває мало-званий факт із творчої біографії І. Труша — чому він підписував свої полотна польською Jozef Rozdolski і продавав в антикварному магазині. Відомо, що митець деякий час мешкав у родині свого гімназійного приятеля етнографа Осипа Роздольського. Бувало так, «що біда заглядала у хату і не було що їсти», тож О. Роздольський запропонував другові продавати свої полотна, однак «Труш був дуже амбітний і вважав це за приниження». І тоді приятель запропонував митцеві підписувати картини своїм прізвищем (Роздольський) і продавати у пасажі Гаусмана. Як писав Смольський, І. Труш погодився на це — «уже було весело, і було що їсти» (Там само. С. 115). Загалом, відчувається особиста симпатія і повага Г. Смольського до І. Труша як до митця, якого він вважав «велетнем і новатором на тогочасному вбогому полі галицької культури» (Там само. С. 113) і поважав за вірність власним високим мистецьким ідеалам.

Окремою частиною набутку Г. Смольського є твори краєзнавчої тематики. Як вказує мистецтвознавець Любов Волошин, «розбуджене колись Ів. Крип'якевичем зацікавлення до краєзнавства не згасало у Смольському до кінця життя» [7, с. 9]. Любив збирати цікаві факти про місцевість, де мандрував, її історію, відомих людей, а згодом із цього укладав історико-краєзнавчі нариси і публікував їх у журналах.

Так з'явився друком на шпальтах журналу «Жовтень» нарис «Іван Франко в Підгірках» (1978. № 8. С. 122—123), в якому Г. Смольський розповідає про часті відвідини родиною І. Франка свого брата Онуфрія у с. Підгірки (нині — це частина м. Калуш). Згадує, як побачив уперше І. Франка на похоронах свого брата, — і хоч тоді «великий Каменяр виглядав німецьким, непоказним», «всі присутні відчували духовну силу того німецького тілом чоловіка, бо слава про нього вже лунала навколо» (Там само. С. 123).

Ще один краєзнавчий нарис Г. Смольський опублікував у журналі «Україна» п. н. «Долина Святослава» (1968. № 32. С. 6), в якому подає історію вбивства князем Святополком князя Святослава 1015 р. в долині річки Опір, біля півніжжя гори Зелемін у Карпатах.

Мистецтвознавці називають Г. Смольського «невтомним співцем» Гуцульщини, яка «стала на все життя найбільшою пристрасстю і джерелом натхнення» [7, с. 7] митця. Особливо тісно його творчість пов'язана із гірським селом Космач, яке славилось яскравою етнографічною самобутністю і незвичайною колористикою вишивки. Як вказує Л. Волошин, художник «впродовж багатьох років вивчав серед селян у Космачі характерні взірці» [3, с. 28] вишиваних вуставок (вставка на жіночій сорочці, між верхньою частиною рукава і обшивкою сорочки), і згодом це лягло в основу його ґрунтовної розвідки, надрукованої у журналі «Народна творчість та етнографія».

Стаття «Космацькі вуставки» (1968. № 1. С. 50—53), за визначенням самого автора, — «не спеціальне мистецтвознавче дослідження, а принагідні замальовки», які розкривають орнаментику і стилістику» (Там само. С. 51) космацьких взорів. У публікації Г. Смольський констатує, що «космацька вуставка справляє враження суцільності, продуманості та дисципліни, мистецької технічної завершеності» (Там само. С. 52). До слова, митець мріяв видати альбом кольорових репродукцій космацьких вуставок, однак реалізувати цей задум вдалося лише після його смерті — 2013 р. зусиллями онука, Олександра Смольського, світ побачив альбом «Григорій Смольський. Космацькі вуставки».

Підсумовуючи, зазначимо, що визначальною рисою Г. Смольського як митця і публіциста є те, що він зумів зберегти своє оригінальне мистецьке «Я» і в умовах формальних мистецьких пошуків міжвоєнного двадцятиліття, і в жорстких ідеологічних рамках радянського соцреалізму. У своїх текстах, публічних виступах та доповідях він обстоював думку, що «дуже важливо в загальній динаміці пошуків нового, незвичайного, оригінального не втратити почуття реальності, безпосередності, зберегти в розумних межах баланс форми і змісту, фантазії і реальності, пошуків і знахідок» [6, с. 16]. Митець ніколи не приховував своїх патріотичних почувань і навіть у часи тоталітаризму в дуже невимушений спосіб згадував у своїх публікаціях такі «буржуазно-націоналістичні» міжвоєнні організації, як ГДУМ, АНУМ. Мав хист писати легко і щиро, вміло оперував власними спогадами і спостереженнями, тому його статті дуже особисті, їх цікаво читати і вони — поза часом.

Г. Смольській — безумовно, талановитий публіцист, і хоча його публіцистична спадщина налічує лише 22 статті (віднайдені на сьогодні), вони є вагомим джерелом вивчення українського мистецького середовища Галичини 1920—1940-х рр.

1. *Волошин Л.* Митрополит Андрей Шептицький у творчих долях українських художників. Львів, 2017. Кн. 3, т. 5. 320 с. Сер. «Мойсей українського Духа».
2. *Волошин Л.* Невтомний співець Гуцульщини // *Жовтень*. 1979. Ч. 12. С. 114—122.
3. *Волошин Л.* Професіоналізм, споріднений з «примітивом». До 100-річчя з дня народження Г. Смольського // *Образотворче мистецтво*. 1994. № 2. С. 27, 28.
4. *Волошин Л.* Село Космач у житті і творчості Мистецької школи Олекси Новаківського // *Карпати: людина, етнос, цифілізація*. Івано-Франківськ, 2012. Вип. 4. С. 158—171.
5. *Волошин Л.* Смольський — співець і дослідник Космача // *Праці Наукового Товариства ім. Шевченка. Косівський осередок «Гуцульщина»*. Косів, 2006. Т. 2: Комісія екотехнології. С. 365—372.
6. Григорій Смольський: альбом / авт.-упоряд. М. В. Ткаченко. Київ, 1983. 78 с.
7. Григорій Смольський (1893—1985): каталог ювілейної виставки (малярство, графіка, фольклорні дослідження, публікації, документальні матеріали) / упоряд.: З. Грушовець, Л. Волошин. Львів, 1994. 28 с.

8. Денисюк О. Ю. Образотворче мистецтво «Новаківців» у колекції Коломиїського національного музею народного мистецтва Гуцульщини і Покуття // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: зб. наук. пр. Київ, 2010. Вип. 25. С. 252—260.
9. Інтелектуальний Бльок Молодої Всеукраїнської Генерації // Літературні Вісти. 1927. Ч. 3/4. С. 1.
10. Каталог: рисунок, аквареля, дереворит, темпера, олій. Львів, 1937.
11. Кравченко Я. Мистецтво спротиву, або Маловідомі факти про малярські рефлексії Григорія Смольського // День. 2016. 13 жовт.
12. Стефанишин Т. Мистецтвознавча діяльність Миколи Голубця (До 125-ліття від дня народження) // Записки Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Львів, 2016. № 8. С. 378—390.
13. Сторчай О. Художник про художника: Григорій Смольський про Івана Труша // Образотворче мистецтво. Київ, 2013. № 1. С. 88—91.

References

1. Voloshyn, L. (2017). *Mytropolyt Andrey Sheptytsky u tvorchykh doliakh ukrainskykh khudozhnykiv*, Lviv, Artclass, kn. 3, t. 5, 320 pp. Ser. «Moisey ukrainskoho Dukha». (in Ukr.).
2. Voloshyn, L. (1979). Nevtomnyi spivets Hutsulshchyny, *Zhovten*, no 12, pp. 114—122. (in Ukr.).
3. Voloshyn, L. (1994). Profesionalizm, sporidnenyi z «prymityvom». Do 100-richchia z dnia narodzhennia H. Smolskoho, *Obrazotvorche mystetstvo*, no 2, pp. 27, 28. (in Ukr.).
4. Voloshyn, L. (2012). Selo Kosmach u zhytti i tvorchosti Mystetskoi shkoly Oleksy Novakivskoho, *Karpaty: liudyna, etnos, tsyfilizatsiya*, Ivano-Frankivsk, vyp. 4, pp. 158—171. (in Ukr.).
5. Voloshyn, L. (2006). Smolskyi — spivets i doslidnyk Kosmacha, *Pratsi Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka*, Kosivsky oseredok «Hutsulshchyna», Kosiv, t. 2: Komisiya ekotekhnolohiyi, pp. 365—372. (in Ukr.).
6. (1983). *Hryhorii Smolskyi*: albom, avt.-uporiad. M. V. Tkachenko, Kyiv, 78 pp. (in Ukr.).
7. (1994). *Hryhorii Smolskyi (1893—1985)*: kataloh yuvileynoi vystavky (maliarstvo, hrafika, folklorni doslidzhennia, publikatsiyi, dokumentalni materialy), uporiad. Z. Hrushovets, L. Voloshyn, Lviv, 28 pp. (in Ukr.).
8. Denysiuk, O. Yu. (2010). *Obrazotvorche mystetstvo «Novakivtsiv» u kolektsii Kolomyiskoho natsionalnoho muzeyu narodnoho mystetstva Hutsulshchyny i Pokuttia*, *Aktualni problemy istorii, teorii ta praktyky khudozhnoyi kultury*: zb. nauk. pr., Kyiv, vyp. 25, pp. 252—260. (in Ukr.).

9. (1927). Inteliektualny Blok Molodoi Vseukrayinskoï Generatsii, *Literaturni Visty*, no 3/4, p. 1. (in Ukr.).
10. (1937). *Kataliog: rysunok, akvarelia, derevoryt, tempera, olii*, Lviv. (in Ukr.).
11. Kravchenko, Ya. (2016). Mystetstvo sprotyvu, abo Malovidomi fakty pro maliarski refleksii Hryhoriya Smolskoho, *Den*, 13 zhovt. (in Ukr.).
12. Stefanyshyn, T. (2016). Mystetstvoznavcha diyalnist Mykoly Holubtsia (Do 125-littia vid dnia narodzhennia), *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki im. V. Stefanyka*, Lviv, no 8, pp. 378—390. (in Ukr.).
13. Storchay, O. (2013). Khudozhnyk pro khudozhnyka: Hryhoriy Smolsky pro Ivana Trusha, *Obrazotvorche mystetstvo*, Kyiv, no 1, pp. 88—91. (in Ukr.).

Oksana Sereda

«TRUE ART» — «THE NEED FOR THE SOUL
TO EXPRESS ITSELF»:
HRYHORIY SMOLSKY'S PUBLICISM

The article deals with the journalistic achievements of the Ukrainian artist, local historian and publicist Hryhoriy Smolsky, analyzes the problems and genre of his articles in the Lviv press during the 1920s and 1970s. The long and thorny path of H. Smolsky to art was revealed. It is highlighted that this artist managed to restore his historical and artistic studios in Lviv only at the age of 28 years due to the then military situation in the Western Ukraine. It is emphasized that H. Smolsky was one of the five first students of the O. Novakivsky Art School and this was the defining moment in the formation of his artistic priorities. It became clear that the young artist's collaboration with the Lviv press began in the late 1920s — he was part of the editorial board of «Literaturni Visti» and published two reviews on its pages. His publications about the history of the beginning and activities of the O. Novakivsky's Art School in the «Novy Chas» newspaper and the «Svit» journal were rediscovered. It is accentuated on another facet of H. Smolsky's talent — the writing of travel notes, which appeared in the 1930s in the «Dilo» and «Nazustrich» periodicals. It is highlighted that these features comprehensively revealed the artist's journalistic talent. The H. Smolsky's articles written during the German occupation, specifically in the

«Lvivski Visti» diaries, were also introduced into the scholarly circulation and analyzed.

It is revealed that with the advent of Soviet rule, the artist kept «silent» for 15 years and was not present in artistic life. A number of publications by H. Smolsky of the late 1950s and 1970s were studied. They prove that the author was able to maintain his socio-cultural position even in the conditions of the rigid ideological framework. The artist's significant contribution in illuminating the history of the O. Novakivsky Art School's achievements is highlighted. It is summarized that H. Smolsky is a talented publicist, and although his journalistic legacy (rediscovered today) has only 22 articles, those are an important source of study of the Ukrainian artistic environment of Galicia in the 1920s–1940s.

Keywords: H. Smolsky, journal, article, art, O. Novakivsky Art School.

- Бідзіля Юрій*, доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики Ужгородського національного університету
- Блавацький Сергій*, канд. наук із соц. комунікацій, науковий співробітник відділу наукових досліджень української періодики Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника
- Бліхарський Роман*, молодший науковий співробітник відділу наукових досліджень української періодики Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника
- Брайлян Надія*, науковий співробітник наукового відділу національної бібліографії української преси Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника
- Волошин Ірина*, аспірант факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка
- Галаджун Зоряна*, канд. наук із соц. комунікацій, доцент кафедри журналістики та засобів масової комунікації Національного університету «Львівська політехніка»
- Голубінка Надія*, старший викладач кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка»
- Габор Василь*, канд. філол. наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу наукових досліджень української періодики Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника
- Дроздовська Олеся*, канд. філол. наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник наукового відділу національної бібліографії української преси Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника
- Ертановська Дельфіна*, магістр Університету інформаційних технологій та менеджменту, Жешув, Польща

- Катола Ольга*, науковий співробітник наукового відділу національної бібліографії української преси Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника
- Кобрин Наталія*, канд. іст. наук, викладач Львівської середньої спеціалізованої музичної школи ім. С. Крушельницької
- Комариця Мар'яна*, д-р філол. наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу наукових досліджень української періодики Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника
- Кравець Денис*, магістрант кафедри журналістики Ужгородського національного університету
- Кузнецова Олена*, д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри журналістики та засобів масової комунікації Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»
- Кулеша Надія*, канд. філол. наук, старший науковий співробітник, завідувач наукового відділу національної бібліографії української преси Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника
- Литвин Оксана*, канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка»
- Михалюк Мальвіна*, молодший науковий співробітник відділу україніки Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника
- Наконечна Зоряна*, канд. наук із соц. комунікацій, науковий співробітник наукового відділу національної бібліографії української преси Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника
- Огар Емілія*, д-р наук із соц. комунікацій, професор, професор кафедри видавничої справи і редагування Української академії друкарства
- Ріпей Марія*, асистент кафедри мови ЗМІ факультету журналістики Львівського національного університету ім. Івана Франка
- Романюк Мирослав*, д-р іст. наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки, головний науковий співробітник відділу наукових досліджень української періодики Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника
- Рудий Григорій*, д-р іст. наук, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України

- Середа Оксана*, канд. наук із соц. комунікацій, науковий співробітник наукового відділу національної бібліографії української преси Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника
- Сніцарчук Лідія*, д-р наук із соц. комунікацій, професор, заступник генерального директора з наукової роботи Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, директор Науково-дослідного інституту пресознавства ЛННБУ ім. В. Стефаника
- Стекольщикова Валентина*, канд. наук із соц. комунікацій, завідувач кафедри журналістики Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика
- Терещук Ольга*, молодший науковий співробітник відділу наукових досліджень української періодики Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника
- Фінклер Юрій*, д-р філол. наук, професор кафедри журналістики Чорноморського національного університету ім. Петра Могили

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

<i>Брайлян Надія.</i> «Український Інженер» (Подебради, 1931—1932 pp.): історія створення та функціонування, змістове наповнення, коло авторів	3
<i>Кулеша Надія.</i> «Український Прапор» (1923—1932 pp.): берлінський період часопису Президента Української Національної Ради	13
<i>Романюк Мирослав.</i> Формування українського контенту на «Польському радіо» у 1930-х pp.	34
<i>Сніцарчук Лідія.</i> Джерела до історії української журналістики у фондах відділу рукописів Національного закладу імені Оссолінських	50
<i>Терещук Ольга.</i> Пресові видання Свято-Успенської Унівської лаври Студійського уставу: «Ясна путь» (1935—1939 pp.) та «Промінчик Сонця Любови» (1936—1937 pp.)	63

УКРАЇНСЬКА ПЕРІОДИКА (XIX—XX ст.)
ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

<i>Блавацький Сергій.</i> Фреймінг єврейських погромів на українських теренах крізь призму української іншомовної преси в Європі (1919—1920 pp.)	87
<i>Бліхарський Роман.</i> Генеза та ознаки християнського світогляду (за матеріалами часопису «Нива» (Львів, 1904—1939 pp.) та у працях теологів кінця XIX – початку XX ст.)	113
<i>Габор Василь.</i> Хуст як столиця Карпатської України у відображенні західноукраїнської преси 1938—1939 pp.	145
<i>Ертановська Дельфіна.</i> Образ жінки у західноукраїнській пресі міжвоєнного періоду («Український Голос» (Перемишль, 1919—1932 pp.) та «Наш Лемко» (Львів, 1934—1939 pp.)	172
<i>Кобрин Наталія.</i> Діяльність співацького товариства «Лютня» за матеріалами газети «Діло» у 80-х роках XIX ст.	181
<i>Михалюк Мальвіна.</i> Біобібліографістика на сторінках часопису «Свобода» (Ужгород, 1922—1938 pp.)	197

CONTENTS

HISTORY OF UKRAINIAN JOURNALISM

<i>Brailian Nadiia</i> . «Ukrainsky Inzhener» (Podiebrady, 1931—1932s): history of creation and functioning, content, authorship.....	3
<i>Kulesha Nadiia</i> . «Ukrayinskyi Prapor» (1923—1932s): the Berlin period of the newspaper of the President of the Ukrainian National Council	13
<i>Romaniuk Myroslav</i> . The shaping of the Ukrainian content on the Polish Radio in 1930s	34
<i>Snitsarchuk Lidiya</i> . Sources to the history of Ukrainian journalism in the Manuscripts Department of Ossolinski National Institute	50
<i>Tereshchuk Olha</i> . The periodicals of the Univ Holy Dormition Lavra of the Studite Rite «Yasna Put» (1935—1939s) and «Prominchyk Sontsia Liubovy» (1936—1937s)	63

UKRAINIAN PERIODICALS (XIX—XX cc.) AS A HISTORICAL SOURCE

<i>Blavatskyy Serhiy</i> . The framing of the Jewish pogroms upon the Ukrainian terrains via a prism of the Ukrainian foreign-language press in Europe (1919—1920s).....	87
<i>Blikharskyi Roman</i> . Genesis and characteristics of the Christian worldwide (based on the publications of the «Nyva» journal (Lviv, 1904—1939s) and in the works of theologists of the late 19th — early 20th cc.)	113
<i>Gabor Vasyl</i> . Khust as a capital of the Carpatho-Ukraine in the coverage of the West Ukrainian press in 1938—1939s.....	145
<i>Ertanowska Delfina</i> . The image of a woman in the West Ukrainian press of interwar period («Ukrainsky Holos» (Peremyshl, 1919—1932s) and «Nash Lemko» (Lviv, 1934—1939s).....	172
<i>Kobryn Nataliia</i> . The activity of the singing society «Lutna» (based on the publications of the daily «Dilo» in the 1880s).....	181
<i>Mykhaliuk Malvina</i> . Bio-bibliographic publications on the pages of the «Svoboda» newspaper (1922—1938s).....	197

<i>Рудий Григорій</i> . Проблеми пам'яткоохоронної сфери УРСР у відображенні київської періодики 1970-х рр.....	207
---	-----

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРЕСИ

<i>Бідзіля Юрій, Кравець Денис</i> . Розвиток відкритих даних як нові перспективи й можливості для сучасної української журналістики	232
<i>Волошин Ірина</i> . Амбівалентність патріотизму: ідеї нації і батьківщини у публіцистиці Клайва Стейплза Льюїса.....	246
<i>Галаджун Зоряна</i> . Другий етап роздержавлення преси: результати та проблеми	263
<i>Кузнецова Олена</i> . Традиційні й нові розділи мовознавства лінгвофранкіани професора Олександри Сербенської.....	271
<i>Ріпей Марія</i> . Лексеми «обробляти» і «згадуватися» в газетних матеріалах	284
<i>Стекольщикова Валентина</i> . Ідейно-тематична екзегетика інвестиційних текстів крізь призму концепту «вбивчих кілометрів».....	294
<i>Фінклер Юрій</i> . Комунікаційні моделі співпраці медій та соціальних мереж	304

УКРАЇНСЬКА ЖУРНАЛІСТИКА В ІМЕНАХ

<i>Голубінка Надія, Литвин Оксана</i> . Процес детермінологізації в літературно-критичних студіях Миколи Євшана.....	318
<i>Дроздовська Олеся</i> . Федір Дудко (1885—1962): журналістська, публіцистична і редакторська діяльність.....	336
<i>Катола Ольга</i> . Сергій Шелухин (1864—1938): інтелектуал-державник на службі України	367
<i>Комариця Мар'яна</i> . Культурологічні обрії публіцистики Миколи Гнагишака	376
<i>Наконечна Зоряна</i> . Публіцистичний доробок Євгена Яворівського (1893—1954) на сторінках українських періодичних видань.....	402
<i>Огар Емілія</i> . Публіцистика Костянтина Родика в контексті сучасної книжкової журналістики	411
<i>Середа Оксана</i> . «Мистецтво справжнє» — «потреба душі висловитися»: публіцистика Григорія Смольського	422
Алфавітний покажчик авторів	437

<i>Rudy Hryhorii</i> . The problems of cultural protection sphere in the UkrSSR in the Kyiv periodicals' representation (the 1970s).....	207
---	-----

THEORY AND PRACTICE OF PRESS

<i>Bidzilya Yuriy, Kravets Denis</i> . The development of open data as new perspectives and opportunities for the contemporary Ukrainian journalism	232
<i>Voloshyn Iryna</i> . Ambivalence of patriotism: the ideas of nation and homeland in the publicism of Clive Staples Lewis.....	246
<i>Haladzhun Zoriana</i> . The second stage of press denationalization: results and problems	263
<i>Kuznetsova Olena</i> . Traditional and new chapters of linguistics in works of Ivan Franko in research by Professor Olexandra Serbenska.....	271
<i>Ripei Mariia</i> . The lexemes «obrobliaty» and «zhaduvatysia» in the newspapers' publications	284
<i>Stiekolshchikova Valentyna</i> . The idea and thematic exegetics of investigative texts via a prism of the concept of proximity.....	294
<i>Finkler Yuri</i> . Communication models of media and social networks' collaboration	304

UKRAINIAN JOURNALISM IN NAMES

<i>Holubinka Nadiya, Lytvyn Oksana</i> . Determinology process in the literary- critical studies of Mykola Yevshan.....	318
<i>Drozdovska Olesia</i> . Fedir Dudko (1885—1962): journalistic, publicistic and editorial activities.....	336
<i>Katola Olga</i> . Serhiy Shelukhyn (1864—1938): an intellectual and statesman in the service of Ukraine	367
<i>Komarytsia Mariana</i> . The culturology horizons of Mykola Hnatyshak`s publicism.....	376
<i>Nakonechna Zoriana</i> . The publicism of Yevhen Yavorivskyi (1893—1954) in the Ukrainian periodicals	402
<i>Ohar Emiliya</i> . The publicism of Kostiantyn Rodyk in the context of contemporary book journalism.....	411
<i>Sereda Oksana</i> . «True art» — «the need for the soul to express itself»: Hryhoriy Smolsky's publicism	422
Alphabetic index of authors.....	437

Національна академія наук України
Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника
Науково-дослідний інститут пресознавства

ЗБІРНИК ПРАЦЬ
Науково-дослідного інституту пресознавства

Випуск 9(27)

Відповідальна за випуск *Надія Браїлян*
Редактори *Ольга Катола, Оксана Серета*
Обкладинка художника *Федора Лукавого*
Комп'ютерне верстання *Надії Браїлян*

Підписано до друку 21.11.2019. Формат 60×84/16
Папір офсетний № 1. Тираж 300 пр.
Ум. друк. арк. 26,9. Обл.-вид. арк. 22

Надруковано з оригінал-макета
Видавництво «Видавничий дім «Панорама»,
вул. Вітовського, 25, к.10, м. Львів, 79011
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 591 від 07.09.2001